

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www. **Ghaemiyeh** .com
www. **Ghaemiyeh** .org
www. **Ghaemiyeh** .net
www. **Ghaemiyeh** .ir

تفسیر اسرار

(جلد ۳)

سورہ ہامی مبارکہ انعام، اعراف، انفال، توبہ

پروفیسر

پروفیسر سید سعید احمد

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تفسير اهل البيت عليهم السلام

نويسنده:

سيد محمد حسيني بهارانچي

ناشر چاپي:

مطبع

ناشر دييجيتالي:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۲۳	تفسیر اهل البیت علیهم السلام جلد ۳
۲۳	مشخصات کتاب
۲۴	اشاره
۳۰	فهرست مطالب
۳۷	سوره ی انعام
۳۷	اشاره
۴۱	سوره ی انعام [۶]، آیات ۱ تا ۳
۴۱	متن:
۴۱	لغات:
۴۲	ترجمه:
۴۲	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
۴۸	سوره ی انعام [۶]، آیات ۴ تا ۹
۴۸	متن:
۴۸	لغات:
۴۸	ترجمه:
۴۹	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
۵۲	سوره ی انعام [۶]، آیات ۱۰ تا ۱۶
۵۲	متن:
۵۲	لغات:
۵۳	ترجمه:
۵۴	تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
۵۶	سوره ی انعام [۶]، آیات ۱۷ تا ۱۹
۵۶	متن:

لغات: ۵۶

ترجمه: ۵۶

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۵۷

سوره ی انعام [۶]، آیه ی ۲۰ - ۶۰

متن: ۶۰

ترجمه: ۶۰

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۶۰

سوره ی انعام [۶]، آیات ۲۱ تا ۲۴ - ۶۲

متن: ۶۲

لغات: ۶۲

ترجمه: ۶۲

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۶۳

سوره ی انعام [۶]، آیات ۲۵ تا ۲۸ - ۶۸

متن: ۶۸

لغات: ۶۸

ترجمه: ۶۹

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۶۹

سوره ی انعام [۶]، آیات ۲۹ تا ۳۲ - ۷۲

متن: ۷۲

لغات: ۷۲

ترجمه: ۷۲

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۷۳

سوره ی انعام [۶]، آیات ۳۳ تا ۳۶ - ۷۴

متن: ۷۴

لغات: ۷۵

ترجمه: ۷۵

٧٦ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٧٩ سورة ي انعام [٦]، آيات ٣٧ تا ٤١

٧٩ متن:

٧٩ لغات:

٧٩ ترجمه:

٨٠ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٨٣ سورة ي انعام [٦]، آيات ٤٢ تا ٤٥

٨٣ متن:

٨٣ لغات:

٨٤ ترجمه:

٨٤ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٨٧ سورة ي انعام [٦]، آيات ٤٦ تا ٤٩

٨٧ متن:

٨٧ ترجمه:

٨٨ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٨٩ سورة ي انعام [٦]، آيات ٥٠ تا ٥٣

٨٩ متن:

٨٩ لغات:

٨٩ ترجمه:

٩٠ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٩٤ سورة ي انعام [٦]، آيات ٥٤ تا ٥٨

٩٤ متن:

٩٥ لغات:

٩٥ ترجمه:

٩٦ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٩٩ سورة ي انعام [٦]، آيات ٥٩ تا ٦٥

متن: ۹۹

لغات: ۱۰۰

ترجمه: ۱۰۰

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۱۰۱

سوره ی انعام [۶]، آیات ۶۶ تا ۷۰: ۱۰۶

متن: ۱۰۶

لغات: ۱۰۷

ترجمه: ۱۰۷

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۱۰۸

سوره ی انعام [۶]، آیات ۷۱ تا ۷۳: ۱۱۱

متن: ۱۱۱

لغات: ۱۱۱

ترجمه: ۱۱۱

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۱۱۲

سوره ی انعام [۶]، آیات ۷۴ تا ۹۰: ۱۱۲

متن: ۱۱۲

لغات: ۱۱۳

ترجمه: ۱۱۴

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۱۱۶

سوره ی انعام [۶]، آیات ۹۱ تا ۹۴: ۱۲۹

متن: ۱۲۹

لغات: ۱۳۰

ترجمه: ۱۳۰

تفسیر اهل البیت(علیهم السلام): ۱۳۲

سوره ی انعام [۶]، آیات ۹۵ تا ۱۰۱: ۱۴۱

متن: ۱۴۱

لغات: ١٤١

ترجمه: ١٤٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٤٣

سوره ی انعام [٦]، آیات ١٠٢ تا ١٠٧: ١٤٩

متن: ١٤٩

لغات: ١٥٠

ترجمه: ١٥٠

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٥١

سوره ی انعام [٦]، آیات ١٠٨ تا ١١٣: ١٥٤

متن: ١٥٤

لغات: ١٥٥

ترجمه: ١٥٥

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٥٦

سوره ی انعام [٦]، آیات ١١٤ تا ١١٧: ١٦٢

متن: ١٦٢

لغات: ١٦٢

ترجمه: ١٦٢

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٦٣

سوره ی انعام [٦]، آیات ١١٨ تا ١٢٣: ١٦٧

متن: ١٦٧

لغات: ١٦٨

ترجمه: ١٦٨

تفسير اهل البيت(عليهم السلام): ١٦٩

سوره ی انعام [٦]، آیات ١٢٤ تا ١٢٩: ١٧٣

متن: ١٧٣

لغات: ١٧٣

١٧٤ ----- ترجمه:

١٧٥ ----- تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٧٨ ----- سورة ي انعام [٦]، آيات ١٣٠ تا ١٣٥

١٧٨ ----- متن:

١٧٩ ----- لغات:

١٧٩ ----- ترجمه:

١٨٠ ----- تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٨١ ----- سورة ي انعام [٦]، آيات ١٣٦ تا ١٤٠

١٨١ ----- متن:

١٨٢ ----- لغات:

١٨٢ ----- ترجمه:

١٨٣ ----- تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٨٦ ----- سورة ي انعام [٦]، آيات ١٤١ تا ١٤٦

١٨٦ ----- متن:

١٨٦ ----- لغات:

١٨٧ ----- ترجمه:

١٨٨ ----- تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

١٩٨ ----- سورة ي انعام [٦]، آيات ١٤٧ تا ١٥١

١٩٨ ----- متن:

١٩٩ ----- لغات:

١٩٩ ----- ترجمه:

٢٠٠ ----- تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٢١٥ ----- سورة ي انعام [٦]، آيات ١٥٢ تا ١٥٣

٢١٥ ----- متن:

٢١٥ ----- لغات:

٢١٥ ----- ترجمه:

٢١٦	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٢٢	سوره ی انعام [٦]، آیات ١٥٤ تا ١٥٩
٢٢٢	متن:
٢٢٢	لغات:
٢٢٢	ترجمه:
٢٢٣	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٢٩	سوره ی انعام [٦]، آیات ١٦٠
٢٢٩	متن:
٢٢٩	ترجمه:
٢٢٩	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٣٣	سوره ی انعام [٦]، آیات ١٦١ تا ١٦٥
٢٣٣	متن:
٢٣٤	لغات:
٢٣٤	ترجمه:
٢٣٥	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٤٠	سوره ی اعراف
٢٤٠	اشاره
٢٤٢	سوره ی اعراف [٧]، آیه ی ١
٢٤٢	متن:
٢٤٦	سوره ی اعراف [٧]، آیات ٢ تا ٥
٢٤٦	متن:
٢٤٦	لغات:
٢٤٦	ترجمه:
٢٤٧	تفسير اهل البيت(عليهم السلام):
٢٤٨	سوره ی اعراف [٧]، آیات ٦ تا ١٠
٢٤٨	متن:

٢٤٨ لغات:

٢٤٩ ترجمه:

٢٤٩ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٢٥٦ سورة ي اعراف [٧]، آيات ١١ تا ١٨

٢٥٦ متن:

٢٥٦ لغات:

٢٥٦ ترجمه:

٢٥٧ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٢٦٨ سورة ي اعراف [٧]، آيات ١٩ تا ٢٥

٢٦٨ متن:

٢٦٨ لغات:

٢٦٨ ترجمه:

٢٦٩ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٢٧٧ سورة ي اعراف [٧]، آيات ٢٦ تا ٢٨

٢٧٧ متن:

٢٧٧ لغات:

٢٧٨ ترجمه:

٢٧٨ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٢٨٢ سورة ي اعراف [٧]، آيات ٢٩ تا ٣٠

٢٨٢ متن:

٢٨٢ لغات:

٢٨٢ ترجمه:

٢٨٣ تفسير اهل البيت(عليهم السلام):

٢٨٥ سورة ي اعراف [٧]، آيات ٣١ تا ٣٤

٢٨٥ متن:

٢٨٥ لغات:

- ٢٨٥ ترجمه:
- ٢٨٦ تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
- ٢٩٥ سوره ی اعراف [٧]، آیات ٣٥ تا ٤١.....
- ٢٩٥ متن:
- ٢٩٦ لغات:
- ٢٩٧ ترجمه:
- ٢٩٨ تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
- ٣٠٠ سوره ی اعراف [٧]، آیات ٤٢ تا ٥١.....
- ٣٠٠ متن:
- ٣٠٠ لغات:
- ٣٠١ ترجمه:
- ٣٠٢ تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
- ٣١٣ سوره ی اعراف [٧]، آیات ٥٢ تا ٥٦.....
- ٣١٣ متن:
- ٣١٣ لغات:
- ٣١٤ ترجمه:
- ٣١٥ تفسیر اهل البیت(علیهم السلام):
- ٣٢١ سوره ی اعراف [٧]، آیات ٥٧ تا ٦٤.....
- ٣٢١ متن:
- ٣٢١ لغات:
- ٣٢١ ترجمه:
- ٣٢٢ تفسیر اهل بیت(علیهم السلام):
- ٣٢٦ سوره ی اعراف [٧]، آیات ٦٥ تا ٧٢.....
- ٣٢٦ متن:
- ٣٢٦ لغات:
- ٣٢٧ ترجمه:

- ٣٢٨ تفسير اهل بيت (عليهم السلام):
- ٣٣٢ سورة ي اعراف [٧]، آيات ٧٣ تا ٧٩
- ٣٣٢ متن:
- ٣٣٢ لغات:
- ٣٣٣ ترجمه:
- ٣٣٤ تفسير اهل بيت (عليهم السلام):
- ٣٣٩ سورة ي اعراف [٧]، آيات ٨٠ تا ٨٤
- ٣٣٩ متن:
- ٣٤٠ لغات:
- ٣٤٠ ترجمه:
- ٣٤٠ تفسير اهل بيت (عليهم السلام):
- ٣٤٤ سورة ي اعراف [٧]، آيات ٨٥ تا ٩٣
- ٣٤٤ متن:
- ٣٤٤ لغات:
- ٣٤٥ ترجمه:
- ٣٤٦ تفسير اهل بيت (عليهم السلام):
- ٣٤٨ سورة ي اعراف [٧]، آيات ٩٤ تا ١٠٢
- ٣٤٨ متن:
- ٣٤٩ لغات:
- ٣٤٩ ترجمه:
- ٣٥٠ تفسير اهل بيت (عليهم السلام):
- ٣٥٤ سورة ي اعراف [٧]، آيات ١٠٣ تا ١٢٩
- ٣٥٤ متن:
- ٣٥٥ لغات:
- ٣٥٦ ترجمه:
- ٣٥٨ تفسير اهل بيت (عليهم السلام):

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۳۰ تا ۱۴۱ ۳۶۴

متن: ۳۶۴

ترجمه: ۳۶۵

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۳۶۶

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۴۲ تا ۱۴۵ ۳۷۲

متن: ۳۷۲

لغات: ۳۷۳

ترجمه: ۳۷۳

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۳۷۴

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۴۶ تا ۱۵۳ ۳۸۹

متن: ۳۸۹

لغات: ۳۸۹

ترجمه: ۳۹۰

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۳۹۱

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۵۴ تا ۱۵۷ ۳۹۹

متن: ۳۹۹

لغات: ۳۹۹

ترجمه: ۴۰۰

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۴۰۱

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۵۸ تا ۱۶۸ ۴۱۸

متن: ۴۱۸

لغات: ۴۱۹

ترجمه: ۴۱۹

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۴۲۱

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۶۹ تا ۱۷۴ ۴۲۷

متن: ۴۲۷

لغات: ۴۲۷

ترجمه: ۴۲۷

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۴۲۹

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۷۵ تا ۱۸۱: ۴۳۷

متن: ۴۳۷

لغات: ۴۳۷

ترجمه: ۴۳۸

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۴۳۹

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۸۲ تا ۱۸۸: ۴۴۹

متن: ۴۴۹

لغات: ۴۵۰

ترجمه: ۴۵۰

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۴۵۱

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۱۸۹ تا ۲۰۲: ۴۵۵

متن: ۴۵۵

لغات: ۴۵۶

ترجمه: ۴۵۶

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۴۵۸

سوره ی اعراف [۷]، آیات ۲۰۳ تا ۲۰۶: ۴۶۶

متن: ۴۶۶

لغات: ۴۶۷

ترجمه: ۴۶۷

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۴۶۸

سوره ی انفال: ۴۷۵

اشاره: ۴۷۵

سوره ی انفال [۸]، آیات ۱ تا ۱۴: ۴۷۷

متن: ۴۷۷

لغات: ۴۷۸

ترجمه: ۴۷۸

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۴۸۰

ماجرای جنگ بدر ۴۸۷

ادامه ماجرای جنگ بدر ۵۰۸

سوره ی انفال [۸]، آیات ۱۵ تا ۲۳ ۵۱۷

متن: ۵۱۷

لغات: ۵۱۷

ترجمه: ۵۱۸

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۵۱۹

سوره ی انفال [۸]، آیات ۲۴ تا ۳۳ ۵۲۲

متن: ۵۲۲

لغات: ۵۲۳

ترجمه: ۵۲۳

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۵۲۴

سوره ی انفال [۸]، آیات ۳۲ تا ۴۱ ۵۳۹

متن: ۵۳۹

لغات: ۵۴۰

ترجمه: ۵۴۰

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۵۴۱

سوره ی انفال [۸]، آیات ۴۱ تا ۴۷ ۵۵۴

متن: ۵۵۴

لغات: ۵۵۵

ترجمه: ۵۵۵

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۵۵۷

- نظر فقها درباره ی مصرف خمس در زمان غیبت ۵۵۹
- سوره ی انفال [۸]، آیات ۴۸ تا ۵۷ ۵۶۴
- متن: ۵۶۴
- لغات: ۵۶۵
- ترجمه: ۵۶۵
- تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۵۶۷
- سه هزار فضیلت در یک شب! ۵۶۸
- سوره ی انفال [۸]، آیات ۵۸ تا ۶۷ ۵۷۳
- متن: ۵۷۳
- لغات: ۵۷۴
- ترجمه: ۵۷۴
- تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۵۷۵
- اسلام دین محبت و الفت است ۵۸۰
- سوره ی انفال [۸]، آیات ۶۷ تا ۷۵ ۵۸۴
- متن: ۵۸۴
- لغات: ۵۸۴
- ترجمه: ۵۸۵
- تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۵۸۶
- اسراری درباره ی عباس عموی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ۵۹۰
- استناد به آیه اولوا الارحام در سخنان معصومین (علیهم السلام) ۵۹۵
- سوره ی توبه ۶۰۱
- اشاره ۶۰۱
- قرائت سوره توبه توسط امیرالمؤمنین (علیه السلام) بر مشرکین مکه ۶۰۳
- سوره ی توبه [۹]، آیات ۱ تا ۸ ۶۰۵
- متن: ۶۰۵
- لغات: ۶۰۶

ترجمه: ۶۰۶-----

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۶۰۷-----

ابلاغ آیات سوره ی براءت به مشرکین مکه توسط امیرالمؤمنین(علیه السلام) ۶۰۹-----

سوره ی توبه [۹]، آیات ۹ تا ۱۵ ۶۱۸-----

متن: ۶۱۸-----

لغات: ۶۱۹-----

ترجمه: ۶۱۹-----

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۶۲۰-----

سوره ی توبه [۹]، آیات ۱۶ تا ۱۸ ۶۲۲-----

متن: ۶۲۲-----

لغات: ۶۲۳-----

ترجمه: ۶۲۳-----

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۶۲۴-----

سوره ی توبه [۹]، آیات ۱۹ تا ۲۴ ۶۲۶-----

متن: ۶۲۶-----

لغات: ۶۲۷-----

ترجمه: ۶۲۷-----

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۶۲۸-----

سوره ی توبه [۹]، آیات ۲۵ تا ۲۹ ۶۳۳-----

متن: ۶۳۳-----

لغات: ۶۳۳-----

ترجمه: ۶۳۴-----

تفسیر اهل بیت(علیهم السلام): ۶۳۵-----

ماجرای جنگ حنین ۶۳۶-----

سوره ی توبه [۹]، آیات ۳۰ تا ۳۵ ۶۴۵-----

متن: ۶۴۵-----

لغات: ۶۴۶

ترجمه: ۶۴۶

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۶۴۷

سوره ی توبه [۹]، آیات ۳۶ تا ۴۱: ۶۵۸

متن: ۶۵۸

لغات: ۶۵۹

ترجمه: ۶۵۹

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۶۶۰

جنگ تبوک: ۶۶۹

فوائد جنگ تبوک: ۶۷۲

سوره ی توبه [۹]، آیات ۴۲ تا ۵۷: ۶۷۳

متن: ۶۷۳

لغات: ۶۷۴

ترجمه: ۶۷۴

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۶۷۶

سوره ی توبه [۹]، آیات ۵۸ تا ۶۳: ۶۸۳

متن: ۶۸۳

لغات: ۶۸۳

ترجمه: ۶۸۳

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۶۸۴

سوره ی توبه [۹]، آیات ۶۴ تا ۷۰: ۶۹۶

متن: ۶۹۶

لغات: ۶۹۷

ترجمه: ۶۹۸

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۶۹۹

سوره ی توبه [۹]، آیات ۷۱ تا ۷۸: ۷۰۴

متن: ۷۰۴

لغات: ۷۰۴

ترجمه: ۷۰۵

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۷۰۶

سوره ی توبه [۹]، آیات ۷۹ تا ۸۷: ۷۱۶

متن: ۷۱۶

لغات: ۷۱۷

ترجمه: ۷۱۸

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۷۱۹

سوره ی توبه [۹]، آیات ۸۸ تا ۹۶: ۷۲۴

متن: ۷۲۴

لغات: ۷۲۵

ترجمه: ۷۲۶

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۷۲۷

سوره ی توبه [۹]، آیات ۹۷ تا ۱۰۶: ۷۳۰

متن: ۷۳۰

لغات: ۷۳۱

ترجمه: ۷۳۲

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۷۳۳

توبه ابولبابه انصاری: ۷۳۹

سوره ی توبه [۹]، آیات ۱۰۷ تا ۱۱۲: ۷۴۹

متن: ۷۴۹

لغات: ۷۴۹

ترجمه: ۷۵۰

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۷۵۱

سوره ی توبه [۹]، آیات ۱۱۳ تا ۱۲۱: ۷۵۵

متن: ۷۵۵ -----

لغات: ۷۵۶ -----

ترجمه: ۷۵۷ -----

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۷۵۸ -----

سوره ی توبه [۹]، آیات ۱۲۲ تا ۱۲۹ ----- ۷۶۶

متن: ۷۶۶ -----

لغات: ۷۶۷ -----

ترجمه: ۷۶۸ -----

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام): ۷۶۹ -----

یادآوری ها: ۷۸۰ -----

درباره مرکز: ۷۸۱ -----

سرشناسه: حسینی بهارانچی، سید محمد، 1323 -

عنوان و نام پدیدآور: تفسیر اهل البیت علیهم السلام / تالیف سید محمد حسینی بهارانچی.

مشخصات نشر: قم: انتشارات مطیع، 1393 -

مشخصات ظاهری: 9ج.

شابک: 280000 ریال: ج. 1 9-24-7107-600-978 ؛ ج. 3 0-56-7107-600-978 ؛ ج. 4 5-51-7107-600-978 ؛
500000 ریال: ج. 5 6-83-7107-600-978 ؛ ج. 6 6-04-9900-600-978 ؛ ج. 7 4-08-9900-600-978 ؛
1200000 ریال: ج. 8 1-09-9900-600-978 ؛ ج. 9 5-990014-600-978

یادداشت: ج. 4 و 6 - 8 (چاپ اول: 1397) (فیپا).

یادداشت: ج. 5 (چاپ اول: 1397).

یادداشت: ج. 8 (چاپ اول: 1399)

یادداشت: ج. 9 (چاپ اول: 1398) (فیپا).

یادداشت: کتابنامه.

مندرجات: ج. 1. سوره مبارکه حمد و بقره. - ج. 4. سوره های مبارکه یونس - هود - یوسف - رعد - ابراهیم - حجر - نحل و اسراء. -
ج. 5. سوره های مبارکه کهف - مریم سلام الله علیها - طه - انبیاء - حج - مومنون و نور. - ج. 6. سوره های فرقان - شعراء - نمل -
قصص - عنکبوت - روم - لقمان - سجده - احزاب و سبأ. - ج. 7. سوره های فاطر - یس - صافات - ص - زمر - غافر - فصلت -
شوری - زخرف - دخان - جاثیه - احقاف. - ج. 8. سوره های مبارکه محمد صلی الله علیه و آله - فتح - حجرات - ق - ذاریات - طور -
نجم - قمر - الرحمن - واقعه - حدید - مجادله - حشر - ممتحنه - صف - جمعه - منافقین - تغابن - طلاق - تحریم

موضوع: تفاسیر شیعه -- قرن 14

Qur'an -- Shiite hermeneutics -- 20th century

رده بندی کنگره: BP98/ح3ت7 1393

رده بندی دیوبندی: 297/179

شماره کتابشناسی ملی: 4922990

خیراندیش دیجیتال: انجمن مددکاری امام زمان (عج) اصفهان

ص: 1

اشاره

بسم الله الرحمن الرحيم

ص: 2

تفسير اهل البيت عليهم السلام (جلد 3)

سوره هاي مبارکه انعام، اعراف، انفال، توبه

تاليف خادم اهل البيت عليهم السلام

سيد محمد (سيد قاسم) حسيني بهارانچي

ص: 4

الحمد لله رب العالمين وصلواته الدائمة على خاتم النبيين وعلى اله الاثمة الميامين و الاوصياء المرضيين، سيما الامام المنتظر و الحجة الثاني عشر روجي و ارواح العالمين لتراب مقدمه الفداء، سمي المصطفى و كني المرتضى، الذي يملاء الله به الارض قسطا وعدلا، كما ملئت ظلما وجورا، و لعنة الله الدائمة على اعدائهم و مخالفهم و منكري فضائلهم و امامتهم اجمعين الى يوم الدين.

ص: 5

فهرست مطالب

سوره ی انعام

سوره ی انعام

سوره ی انعام [6]، آیات 1 تا 3 17

سوره ی انعام [6]، آیات 4 تا 9 24

سوره ی انعام [6]، آیات 10 تا 16 28

سوره ی انعام [6]، آیات 17 تا 19 32

سوره ی انعام [6]، آیه ی 20 36

سوره ی انعام [6]، آیات 21 تا 24 38

سوره ی انعام [6]، آیات 25 تا 28 44

سوره ی انعام [6]، آیات 29 تا 32 48

سوره ی انعام [6]، آیات 33 تا 36 50

سوره ی انعام [6]، آیات 37 تا 41 55

ص: 7

سوره ی انعام [6]، آیات 42 تا 59

سوره ی انعام [6]، آیات 46 تا 63

سوره ی انعام [6]، آیات 50 تا 65

سوره ی انعام [6]، آیات 54 تا 70

سوره ی انعام [6]، آیات 59 تا 75

سوره ی انعام [6]، آیات 66 تا 82

سوره ی انعام [6]، آیات 71 تا 87

سوره ی انعام [6]، آیات 74 تا 88

سوره ی انعام [6]، آیات 91 تا 105

سوره ی انعام [6]، آیات 95 تا 117

سوره ی انعام [6]، آیات 102 تا 125

سوره ی انعام [6]، آیات 108 تا 130

سوره ی انعام [6]، آیات 114 تا 138

سوره ی انعام [6]، آیات 118 تا 142

سوره ی انعام [6]، آیات 124 تا 148

سوره ی انعام [6]، آیات 130 تا 153

سوره ی انعام [6]، آیات 136 تا 156

سوره ی انعام [6]، آیات 141 تا 161

سوره ی انعام [6]، آیات 147 تا 173

سوره ی انعام [6]، آیات 152 تا 188

سوره ی انعام [6]، آیات 154 تا 195

سوره ی انعام [6]، آیات 160 تا 202

سوره ی انعام [6]، آیات 161 تا 206

سوره ی اعراف

سوره ی اعراف [7]، آیه ی 1 تا 215

سوره ی اعراف [7]، آیات 2 تا 219

سوره ی اعراف [7]، آیات 6 تا 221

سوره ی اعراف [7]، آیات 11 تا 229

سوره ی اعراف [7]، آیات 19 تا 241

سوره ی اعراف [7]، آیات 26 تا 250

سوره ی اعراف [7]، آیات 29 تا 255

سوره ی اعراف [7]، آیات 31 تا 258

سوره ی اعراف [7]، آیات 35 تا 268

سوره ی اعراف [7]، آیات 42 تا 273

سوره ی اعراف [7]، آیات 52 تا 286

سوره ی اعراف [7]، آیات 57 تا 294

سوره ی اعراف [7]، آیات 65 تا 299

سوره ی اعراف [7]، آیات 73 تا 305

سوره ی اعراف [7]، آیات 80 تا 312

سوره ی اعراف [7]، آیات 85 تا 317

سوره ی اعراف [7]، آیات 94 تا 321

سوره ی اعراف [7]، آیات 103 تا 327 129

سوره ی اعراف [7]، آیات 130 تا 337 141

سوره ی اعراف [7]، آیات 142 تا 345 145

سوره ی اعراف [7]، آیات 146 تا 362 153

سوره ی اعراف [7]، آیات 154 تا 372 157

سوره ی اعراف [7]، آیات 158 تا 391 168

سوره ی اعراف [7]، آیات 169 تا 400 174

سوره ی اعراف [7]، آیات 175 تا 410 181

سوره ی اعراف [7]، آیات 182 تا 421 188

سوره ی اعراف [7]، آیات 189 تا 427 202

سوره ی اعراف [7]، آیات 203 تا 438 206

سوره ی انفال

سوره ی انفال [8]، آیات 1 تا 449 14

سوره ی انفال [8]، آیات 15 تا 489 23

سوره ی انفال [8]، آیات 24 تا 494 33

سوره ی انفال [8]، آیات 32 تا 511 41

سوره ی انفال [8]، آیات 41 تا 526 47

سوره ی انفال [8]، آیات 48 تا 536 57

سوره ی انفال [8]، آیات 58 تا 545 67

سوره ی انفال [8]، آیات 67 تا 556 75

سوره ی توبه [9]، آیات 1 تا 8 577

سوره ی توبه [9]، آیات 9 تا 15 590

سوره ی توبه [9]، آیات 16 تا 18 594

سوره ی توبه [9]، آیات 19 تا 24 598

سوره ی توبه [9]، آیات 25 تا 29 605

سوره ی توبه [9]، آیات 30 تا 35 617

سوره ی توبه [9]، آیات 36 تا 41 630

سوره ی توبه [9]، آیات 42 تا 57 645

سوره ی توبه [9]، آیات 58 تا 63 655

سوره ی توبه [9]، آیات 64 تا 70 668

سوره ی توبه [9]، آیات 71 تا 78 676

سوره ی توبه [9]، آیات 79 تا 87 688

سوره ی توبه [9]، آیات 88 تا 96 696

سوره ی توبه [9]، آیات 97 تا 106 702

سوره ی توبه [9]، آیات 107 تا 112 721

سوره ی توبه [9]، آیات 113 تا 121 727

سوره ی توبه [9]، آیات 122 تا 129 738

محلّ نزول: مکه ی مکرمه -- عدد آیات: 165 آیه

جز شش آیه از «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» تا سه آیه و «قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ» تا سه آیه که در مدینه نازل شده است. (1)

ثواب قرائت سوره ی انعام

از روایات معصومین (علیهم السلام) استفاده می شود:

این سوره کلا در مکه نازل شده است، و لکن برخی از مفسرین گفته اند: «هشت آیه و یا شش آیه و یا دو آیه و یا یک آیه آن در مدینه نازل شده است» و دلیلی بر آن نیست چرا که روایات تصریح نموده: این سوره «جملةً واحدةً» در مکه نازل شده است. والله العالم.

علی بن ابراهیم از حسین بن خالد نقل نموده که حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: سوره ی انعام یک باره [در مکه] نازل شد و هفتاد هزار ملک با تسبیح و تهلیل و تکبیر، همراه آن بودند و هر کس آن را قرائت نماید آن ملائکه تا

ص: 13

قیامت برای او استغفار خواهند نمود. (1)

مرحوم کلینی نیز از ابو حمزه نقل نموده که امام صادق (علیه السلام) فرمود:

سوره ی انعام «جملة واحدة» نازل شد و هفتاد هزار ملک آن را همراهی می نمودند تا بر [قلب] حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) نازل شد. سپس فرمود: شما نیز باید این سوره را

تعظیم و تجلیل نمایید، چرا که نام خدا در هفتاد موضع آن بیان شده است و اگر مردم برکات و پاداش قرائت آن را می دانستند همواره آن را قرائت می کردند. (2)

مرحوم طبرسی از ابی بن کعب نقل نموده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

سوره ی انعام «جملة واحدة» بر من نازل شد و هفتاد هزار ملک با تسبیح و تحمید، آن را تشیيع نمودند و کسی که آن را قرائت نماید آن هفتاد هزار ملک به عدد هر آیه ای از آن یک شبانه روز برای او صلوات می فرستند. (3)

ص: 14

1-2.. فانه حدثني ابي عن الحسين بن خالد عن ابي الحسن الرضا (عليه السلام) قال نزلت الانعام جملة واحدة و يشيعها سبعون الف ملك لهم زجل بالتسبيح و التهليل و التكبير فمن قراها سبحانه الى يوم القيامة. [تفسير قمی، ج 1، ص 193]

2-3.. عَنْهُ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي حَمَزَةَ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) إِنَّ سُورَةَ الْأَنْعَامِ نَزَلَتْ جُمْلَةً شَيَّعَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مَلِكٍ حَتَّى أَنْزَلَتْ عَلَى مُحَمَّدٍ⁹ فَعَظُمُوا وَ بَجَلُّوا فَإِنَّ اسْمَ اللَّهِ؟ عَزَّ؟ فِيهَا فِي سَبْعِينَ مَوْضِعًا وَ لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي قِرَاءَتِهَا مَا تَرَكُوهَا. [كافي، ج 2، ص 622، ح 12]

3-4.. (جوامع الجامع): للطبرسی، قال: في حديث ابي بن كعب، عن النبي (صلی الله علیه و آله)، قال: «انزلت على الانعام جملة واحدة، يشيعها سبعون الف ملك، لهم زجل بالتسبيح و التحميد، فمن قراها صلى عليه اولئك السبعون الف ملك، بعدد كل آية من الانعام يوما و ليلة». [تفسير برهان، ج 2، ص 396]

ابوبصیر گوید: امام صادق(علیه السلام) می فرمود:

سوره ی انعام «جملة واحدة» نازل شد و هفتاد هزار ملک آن را همراهی می کردند، شما نیز آن را تجلیل و تعظیم نمایید، چرا که نام خدای تبارک و تعالی در هفتاد موضع آن برده شده است و اگر مردم فضیلت آن را می دانستند قرائت آن را ترک نمی کردند.

سپس امام صادق(علیه السلام) فرمود:

کسی که حاجتی داشته باشد و بخواهد خداوند حاجت او را برآورده کند، باید چهار رکعت نماز بخواند [دو رکعت دو رکعت] فاتحة الكتاب و سوره ی انعام را در آن قرائت کند و پس از پایان قرائت این سوره بگوید: «یا کریم یا کریم یا کریم، یا عظیم یا عظیم یا اعظم من کل عظیم، یا سمیع الدعاء، یا من لا تغیره الا یام و اللالی صل علی محمد و آل محمد و ازحم صد عفی و فقری و فاقتی و مس کنتی، فانک اعلم بها منی و انت اعلم بحاجتی، یا من رحم الشیح یعقوب حتی رد علیه یوسف و اقر عینه، یا من رحم ایوب بعد طول بلائه، یا من رحم محمد صلی الله علیه و آله السلام، و من الیتم آواه و نصره علی جبابرة قریش و طواغیتها و امکنه منهم، یا مغیث یا مغیث یا مغیث»، و این را تکرار نماید.

سپس فرمود:

ای ابوبصیر! سوگند به خدایی که جان من به دست قدرت اوست اگر تو خدا را با این دعا، بعد از آن نماز بخوانی و سپس از او همه ی حوائج خود را

بخواهی خداوند بر تو بخل نخواهد ورزید و حاجت تو را عطا خواهد نمود، ان شاء الله. (1)

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

کسی که سه آیه اول این سوره را تا «وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ بُونًا» قرائت کند، خداوند چهل هزار ملک را موظف می نماید که تا قیامت همانند عبادت خود را، برای او بنویسند. (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

کسی که این سوره را با مشک و زعفران بنویسد و بشوید و شش روز متوالی بنوشد، خیر فراوانی نصیب او خواهد شد و با اذن خداوند از بیماری سودا و دردهای دیگر نجات می یابد. (3)

ص: 16

1- 5.. محمد بن یعقوب: باسناده عن الحسن بن علی بن ابی حمزة، رفعه، قال: قال ابو عبد الله (عليه السلام): «ان سورة الانعام نزلت جملة، شيعها سبعون الف ملك حتى انزلت على محمد (صلى الله عليه و آله)، فعظموها و بجلوها، فان اسم الله؟ عز؟ فيها، في سبعين موضعا، و لو يعلم الناس ما في قراءتها ما تركوها». [تفسير برهان، ج 2، ص 395]

2- 6.. جابر بن عبد الله الانصاري عن النبي 9 قال من قرأ ثلاث آيات من اول سورة الانعام الى قوله «وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُ بُونًا» وكل الله به اربعين الف ملك يكتبون له مثل عبادتهم الى يوم القيامة و ينزل ملك من السماء السابعة و معه مرزبة من حديد فاذا اراد الشيطان ان يوسوس او يرمى في قلبه شيئا ضربه بها الى آخر الخبر. [مجمع البيان، ج 4، ص 421]

3- 7.. و روى عن الصادق (عليه السلام) انه قال: «من كتبها بمسك و زعفران، و شربها ستة ايام متواليه، يرزق خيرا كثيرا، و لم تصبه سوداء، و عوفى من الاوجاع و الالم باذن الله تعالى». [تفسير برهان، ج 2، ص 396]

متن:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضَ وَ جَعَلَ الظُّلُمٰتِ وَ النُّورَ ثُمَّ الَّذِیْنَ كَفَرُوْا بِرَبِّهِمْ یَعْدِلُوْنَ هُوَ الَّذِیْ خَلَقَكُمْ مِنْ طِیْنٍ ثُمَّ قَضٰی اَجَلًا
وَ اَجَلٌ مُّسَمًّی عِنْدَهُ ثُمَّ اَنْتُمْ تَمْتَرُوْنَ وَ هُوَ اللّٰهُ فِی السَّمٰوٰتِ وَ فِی الْاَرْضِ یَعْلَمُ سِرِّكُمْ وَ جَهْرَكُمْ وَ یَعْلَمُ مَا تَكْسِبُوْنَ

لغات:

«عدل» خلاف جور است، و عدلت به غیره ای سویت به، و عدلت عنه ای اعرضت، و عدلت الشئ فاعتدال ای قومته فاستقام و «اجل» مدّت معینی که برای دین و امثال آن قرار می دهند می باشد، و اجل انسان پایان عمر اوست، و اصل اجل به معنای تاخیر است، و اجل نقیض عاجل است، و «امتراء» به معنای شک است.

ص: 17

به نام خداوند بخشنده بخشایش گر

ستایش برای خداوندی است که آسمان ها و زمین را آفرید، و ظلمت ها و نور را پدید آورد اما کافران برای پروردگار خود، شریک و شبیه قرار می دهند (با این که دلایل توحید و یگانگی او، در آفرینش جهان آشکار است)! (1) او کسی است که شما را از گل آفرید سپس مدتی مقرر داشت (تا انسان تکامل یابد) و اجل حتمی نزد اوست (و فقط او از آن آگاه است). با این همه، شما (مشرکان در توحید و یگانگی و قدرت او)، تردید می کنید! (2) اوست خداوند در آسمان ها و در زمین پنهان و آشکار شما را می داند و از آن چه (انجام می دهید و) به دست می آورید، با خبر است. (3)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام عسکری (علیه السلام) می فرماید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: آیه فوق در ردّ چند طایفه است،

1. دهریه [و کمونیست ها] که می گویند: موجودات عالم ابتدا و انتها ندارند و همواره چنین بوده اند و خواهند بود و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ»، 2. ثنویّه که می گویند: نور و ظلمات مدبّر عالمند و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: «وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَ النُّورَ»، 3. مشرکین عرب که می گویند: بُت های ما خدایان مایند. و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: «ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ»؛ و سپس خداوند «قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ...» را نازل نمود و آن پاسخ هر کسی است که برای خدا شریک و ضدّی قرار بدهد، از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به اصحاب خود فرمود: بگوئید: «إِيَّاكَ نَعْبُدُ» یعنی تنها تو را می پرستیم و مانند دهریه نمی گوئیم: «موجودات عالم ابتدا و انتها ندارند و همیشه چنین بوده و خواهند بود». و مانند ثنویّه نمی گوئیم: نور و ظلمت مدبّر عالمند». و مانند مشرکین عرب نمی گوئیم: «بُت ها خدایان ما هستند»

بلکه می گوئیم: «فَلَا تُشْرِكْ بِكَ شَيْئًا، وَلَا تَدْعُوا مِنْ دُونِكَ إِلَهًا» همان گونه که کفار چنین می گویند، و نیز مانند یهود و نصاری نمی گوئیم: خدا را فرزندی است [چنان که خداوند

از قول آنان می فرماید: «قَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنِ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ.» (1)

امام باقر(علیه السلام) فرمود: خداوند بهشت را قبل از دوزخ، و طاعت را قبل از معصیت،

و رحمت را قبل از غضب، و خیر را قبل از شرّ، و زمین را قبل از آسمان، و حیات و زندگی

را قبل از مرگ، و خورشید را قبل از ماه، و نور را قبل از ظلمت آفرید. (2)

ص: 19

1-8.. الامام ابو محمد العسکری(علیه السلام)، قال: «قال اميرالمؤمنين(عليه السلام): انزل الله تعالى الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ فكان في هذه الآية رد على ثلاثة اصناف: لما قال: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فكان ردا على الدهرية، الذين قالوا: ان الاشياء لا بدء لها، وهي دائمة. ثم قال: وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ فكان ردا على الثنوية، الذين قالوا: ان النور والظلمة هما المدبران. ثم قال: ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ فكان ردا على مشركى العرب، الذين قالوا: ان اوثاننا آلهة. ثم انزل الله تعالى: قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ الى آخرها، فكان فيها رد على كل من ادعى من دون الله ضدا او ندا. قال: فقال رسول الله(صلى الله عليه و آله) لاصحابه: قولوا: اِيَّاكَ نَعْبُدُ اى نعبد واحدا، لا نقول كما قالت الدهرية: ان الاشياء لا بدء لها، وهي دائمة، و لا كما قالت الثنوية، الذين قالوا: ان النور والظلمة هما المدبران، و لا كما قال مشركوا العرب: ان اوثاننا آلهة، فلا نشرك بك شيئا، و لا ندعو من دونك الها، كما يقول هؤلاء الكفار، و لا نقول كما قالت اليهود و النصارى: ان لك ولدا، تعاليت عن ذلك علوا كبيرا». و هذا الحديث متصل بآخر حديث ياتى ان شاء الله فى قوله تعالى: وَقَالَتِ الْيَهُودُ عَزِيزُ ابْنُ اللَّهِ الْآيَةَ من سورة البراءة. [تفسير برهان، ج 2، ص 399]

2-9.. محمد بن يعقوب: باسناده عن ابن محبوب، عن ابى جعفر الاحول، عن سلام بن المستنير، عن ابى جعفر(عليه السلام)، قال: «ان الله؟ عز؟ خلق الجنة قبل ان يخلق النار، و خلق الطاعة قبل ان يخلق المعصية، و خلق الرحمة قبل الغضب، و خلق الخير قبل الشر، و خلق الارض قبل السماء، و خلق الحياة قبل الموت، و خلق الشمس قبل القمر، و خلق النور قبل الظلمة». [تفسير برهان، ج 2، ص 399]

«هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمْتَرُونَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: مقصود از «ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا» اجل حتمی خداوند است [که به

ملک الموت ابلاغ می شود] «وَأَجَلٌ مُّسَمًّى» آن اجلی است که بدا [و تجدید نظر] در آن

راه دارد و خداوند اگر بخواهد آن را تقدیم و یا تاخیر می نماید و لکن اجل محتوم تقدیم

و تاخیری ندارد. (2)

حمران بن اعین گوید: امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه فوق فرمود:

«أَجَلٌ مُّسَمًّى» آن اجلی است که در شب قدر به ملک الموت ابلاغ می شود و خداوند درباره ی آن می فرماید: «فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ» و أَجَلٌ دِیْگَرِ آن اجلی است که خداوند اگر بخواهد مقدّم می کند و اگر بخواهد تاخیر می اندازد. (3)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

اجل اوّل آن اجل حتمی است که خداوند به ملائکه و پیامبران و مرسلین ابلاغ می نماید و اجل دوّم همان اجل مسّمی است که خداوند از خلائق پنهان می دارد

ص: 20

1-10..سوره ی انعام، آیه ی 2

2-11..علی بن ابراهیم، قال: حدثنی ابی، عن النضر بن سويد، عن الحلبي، عن عبد الله بن مسكان، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: «الاجل المقضى: هو المحتوم الذي قضاه الله و حتمه، و المسمى: هو الذي فيه البداء، يقدم ما يشاء، و يؤخر ما يشاء، و المحتوم ليس فيه تقديم و لا تاخیر». [تفسیر برهان، ج 2، ص 400]

3-12.. عن حمران، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: سأله عن قول الله: ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ. قال: «المسمى ما سمي لملك الموت في تلك الليلة، و هو الذي قال الله: فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ و هو الذي سمي لملك الموت في ليلة القدر، و الآخر له فيه المشيئة، ان شاء قدمه، و ان شاء اخره». [تفسیر برهان، ج 2، ص 401]

و نزد او خواهد بود [و بدا و مشیت درباره ی آن جاری می شود].⁽¹⁾

«وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرُّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ»⁽²⁾

یکی از اصحاب امام صادق (علیه السلام) [محمد بن نعمان] گوید: به امام (علیه السلام) گفتم: «آیا خداوند بذاته در هر مکانی وجود دارد؟» و آن حضرت (علیه السلام) در جواب من فرمود:

وای بر تو اماکن محدود و دارای اندازه است و اگر تو بگویی: ذات او در مکانی است، او را محدود نموده ای در حالی که او جدای از خلق خود می باشد [چرا که او جسم نیست تا محدود به چیزی باشد] بلکه او از نظر علم و قدرت و احاطه و سلطان بر آنان حاکم و [به احوال شان] آگاه است و علم او به آن چه روی زمین است کم تر از علم او به آن چه در آسمان است نیست و هیچ چیزی از [علم و احاطه] او دور نیست و همه اشیا نسبت به علم و قدرت و سلطان و حاکمیت و احاطه او یکسانند.⁽³⁾

ص: 21

1-13.. عن حصین، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، فی قوله: قَضَى أَجَلًا وَ أَجَلَ مُسَمَّی عِنْدَهُ. قال (علیه السلام): «الاجل الاول هو ما نبذه الی الملائكة و الرسل و الانبیاء، و الاجل المسمى عنده هو الذی ستره الله عن الخلائق». [تفسیر برهان، ج 2، ص 401]

2-14.. سوره ی انعام، آیه ی 3.

3-15.. ابن بابویه، قال: حدثنا احمد بن محمد بن یحیی العطار2، قال: حدثنا سعد بن عبد الله، عن یعقوب بن یزید، عن الحسن بن علی الخزاز، عن مثنی الحنط، عن ابی جعفر اظنه محمد بن النعمان قال: سألت ابا عبد الله (علیه السلام) عن قول الله؟ عز؟: وَ هُوَ اللَّهُ فِي السَّمَاوَاتِ وَ فِي الْأَرْضِ قال: «كذلك هو فی كل مكان». قلت: بذاته؟ قال: «و یحك، ان الاماكن اقدار، فاذا قلت: فی مكان بذاته، لزمك ان تقول: فی اقدار، و غیر ذلك، و لكن هو بائن من خلقه، محیط بما خلق علما و قدرة و احاطة و سلطانا و ملكا، و لیس علمه بما فی الارض باقل مما فی السماء، و لا یبعد منه شیء، و الاشیاء له سواء، علما و قدرة و سلطانا و ملكا و احاطة». [تفسیر برهان، ج 2، ص 402]

بعضی از علمای یهود نزد ابوبکر آمدند و [عالم بزرگ آنان به ابوبکر] گفت: آیا تو خلیفه پیامبر این امت هستی؟ ابوبکر گفت: آری. عالم یهودی گفت: ما در تورات یافته ایم که خلفای پیامبران اعلم امت های خود هستند، پس تو از خدایه من خبر ده و بگو بدانم خدا در آسمان است یا در زمین؟ ابوبکر گفت: خدا در آسمان بر روی عرش قرار دارد. عالم یهودی گفت: پس زمین خالی از خداست و طبق گفته تو خدا در مکانی وجود دارد و در مکانی وجود ندارد! ابوبکر گفت: این سخن زنادقه و منکرین خداست، دور شو از من تا تو را نکشته ام. (1)

پس عالم یهودی تعجب نمود و از او دور شد و اسلام را به استهزا گرفت، تا این که با امیرالمؤمنین (علیه السلام) رویه رو شد و آن حضرت (علیه السلام) فرمود: ای یهودی من سوال تو را دانستم و هدف تو را یافتم پس بدان که ما می گوئیم: خداوند خالق مکان است

و نیازی به مکان ندارد و منزّه است که در مکانی قرار بگیرد، او در همه ی مکان ها است نه به صورت تماس و مجاورت بلکه علم او به همه چیز احاطه دارد و مکانی نیست که خالی از علم و تدبیر او باشد آیا اگر من از کتاب های شما به آن چه گفتم خبر بدهم تو ایمان می آوری؟ عالم یهودی گفت: آری. (2)

ص: 22

1-16.. الشيخ المفید فی (ارشاده)، قال: و جاءت الروایة: ان بعض احبار اليهود جاء الی ابی بکر، فقال له: انت خلیفة نبی هذه الامة؟ فقال له: نعم. فقال: انا نجد فی التوراة ان خلفاء الانبیاء اعلم اممهم، فاخبرنی عن الله این هو؟ فی السماء ام فی الارض؟ فقال له ابوبکر: هو فی السماء علی العرش. فقال له اليهودی: فاری الارض خالیة منه، و اراه علی هذا القول فی مکان دون مکان؟! فقال له ابوبکر: هذا كلام الزنادقة، اغرب عنی و الاقتلتک.

2-17.. فولی الحبر متعجبا يستهزی بالاسلام، فاستقبله امیرالمؤمنین (علیه السلام)، فقال له: «یا یهودی، قد عرفت ما سالت عنه، و ما اجبت به، و انا نقول: ان الله؟ عز؟ این الاین، فلا این له، و جل ان یحویه مکان، و هو فی کل مکان، بغیر مماسة و لا مجاورة، یحیط علما بما فیها، و لا یخلو شیء منها من تدبیره، و انی مخبرک بما جاء فی کتاب من کتبکم یصدق ما ذکرته لک، فان عرفته ا تؤمن به؟» فقال الیهودی: نعم. B

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: آیا شما در کتاب های خود نیافته اید که موسی بن عمران (علیه السلام) روزی نشسته بود، ناگهان ملکی از مشرق نزد او آمد و موسی (علیه السلام) به او فرمود: از کجا می آیی؟ آن ملک گفت: از نزد خدا می آیم. پس ملکی از مغرب آمد و موسی (علیه السلام) به او فرمود: از کجا می آیی؟ او نیز گفت: از نزد خدا می آیم.

سپس ملک دیگری آمد و گفت: من از آسمان هفتم از نزد خدا می آیم. و ملک دیگری آمد و گفت: من از طبقه هفتم زمین از نزد خدا می آیم. پس موسی (علیه السلام) گفت: منزّه است خدایی که هیچ مکانی خالی از او نیست و به هیچ مکانی نزدیک تر از مکان دیگر نیست. عالم یهودی گفت: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» این سخن حقی است و تو سزاوارتر به جانشینی و مقام پیامبر خود هستی از کسی که به زور بر آن مستولی شده است. (1)

ص: 23

1-18.. قال: «الستم تجدون فی بعض کتبکم ان موسی بن عمران (علیه السلام) کان ذات یوم جالسا اذ جاءه ملک من المشرق، فقال له موسی: من این اقبلت؟ قال: من عند الله؟ عز؟. ثم جاءه ملک من المغرب، فقال له: من این جئت؟ فقال: من عند الله؟ عز؟. ثم جاءه ملک آخر فقال: قد جئتک من السماء السابعة، من عند الله تعالی. و جاءه ملک آخر، فقال: قد جئتک من الارض السابعة، من عند الله تعالی. فقال موسی (علیه السلام): سبحان من لا یخلو منه مکان، و لا یكون الی مکان اقرب من مکان». فقال الیهودی: اشهد ان لا اله الا الله، هذا هو الحق، و انک احق بمقام نبیک ممن استولی علیه. [تفسیر برهان، ج 2، ص 402]

متن:

وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمَكِّنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ وَ لَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ وَقَالُوا لَوْ لَأَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقُضِيَ الْأَمْرُ ثُمَّ لَا يُنظَرُونَ وَ لَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَ لَلْبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يُلْبَسُونَ

لغات:

«قرن» اهل هر زمانی را گویند، و زمان هر پیامبر و طبقه ای از علما را قرن گویند، چنان که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «خیرکم قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم...» و «مدرارا» یعنی کثیرا غریزا دارا، و اصل «مدرارا» از دَرّ اللبن است، و درت السماء، اذا امطرت، و «لله دره» یعنی عمله، و «لادر دره» یعنی لا کثر خبره، و «لبست الامر علیه» اذا خلط و اشتبه علیه، و اصله من الستر بالثوب.

ترجمه:

هیچ نشانه و آیه ای از آیات پروردگارشان برای آنان نمی آید، مگر این که از آن روی گردان

می شوند! (4) آنان، حق را هنگامی که سراغ شان آمد، تکذیب کردند! ولی به زودی خبر

آن چه را به باد مسخره می گرفتند، به آنان می رسد (و از نتایج کار خود، آگاه می شوند). (5)

آیا ندیدند چقدر از اقوام پیشین را هلاک کردیم؟! اقوامی که (از شما نیرومندتر بودند و) قدرت هایی به آن ها داده بودیم که به شما ندادیم باران های پی در پی برای آن ها فرستادیم

و از زیر (آبادی های) آن ها، نهرها را جاری ساختیم (اما هنگامی که سرکشی و طغیان کردند)، آنان را به خاطر گناهان شان نابود کردیم و جمعیت دیگری بعد از آنان پدید آوردیم. (6) (حتی) اگر ما نامه ای روی صفحه ای بر تو نازل کنیم، و (علاوه بر دیدن و خواندن)، آن را با دستهای خود لمس کنند، باز کافران می گویند: «این، چیزی جز یک سحر آشکار نیست!» (7) (از بهانه های آن ها این بود که) گفتند: «چرا فرشته ای بر او نازل نشده (تا او را در دعوت مردم به سوی خدا همراهی کند؟!)) ولی اگر فرشته ای بفرستیم، (و موضوع، جنبه حسی و شهود پیدا کند)، کار تمام می شود (یعنی اگر مخالفت کنند)، دیگر به آن ها مهلت داده نخواهد شد (و همه هلاک می شوند). (8) و اگر او را فرشته ای قرار می دادیم، حتما وی را به صورت انسانی در می آوردیم (باز به پندار آنان)، کار را بر آن ها مشتبه می ساختیم همان طور که آن ها کار را بر دیگران مشتبه می سازند! (9)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَ لَلْبَسْنَا عَلَيْهِمْ مِمَّا يَلْبَسُونَ» (1)

مؤلف گوید:

در شان نزول آیات فوق روایتی نقل شده که معنای آیات را روشن می نماید در تفسیر امام عسکری (علیه السلام) و احتجاج نقل شده که امام عسکری (علیه السلام) می فرماید: من به پدرم علی بن محمد (علیه السلام) گفتم: آیا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگامی که یهود و مشرکین با آن

ص: 25

حضرت لجاجت و عناد می کردند با آنان مناظره نمی کرد؟ پدرم فرمود: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فراوان با آنان مناظره می کرد و روزی آن حضرت در کنار کعبه نشسته بود ناگهان عبدالله بن ابی امیّه مخزومی گفت: ای محمّد ادّعی بزرگی کرده ای و سخن وحشتناکی گفته ای و گمان کرده ای که تو رسول ربّ العالمین هستی در حالی که سزاوار نیست خدای ربّ العالمین و خالق همه عالم، کسی مانند تو را که بشری همانند ما هستی پیامبر خود قرار بدهد و اگر تو پیامبر خدا می بودی باید ملکی تو را تصدیق می نمود و ما او را مشاهده می کردیم، بلکه اگر خدا می خواست پیامبری را برای ما بفرستد او را ملکی قرار می داد نه بشری مانند تو که همانند ما هستی. سپس گفت: ای محمّد تو جز انسان مسحور [و جن زده ای] نیستی و پیامبر خدا نمی باشی. (1)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: خدایا! تو شنوای هر صوتی و عالم به هر چیزی هستی و از گفته بندگان آگاهی. و خداوند این آیات را بر آن حضرت نازل نمود: «وَقَالُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَ لَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكًا لَقَضِيَ الْأَمْرُ... وَ لَلْبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَاءً يَلْسُونَ». سپس

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به عبدالله بن ابی امیّه فرمود: امّا این که می گویی: «اگر پیامبر بودی باید ملکی با تو می بود و تو را تصدیق می کرد و ما او را مشاهده می نمودیم بلکه اگر

ص: 26

1-20.. و فی الاحتجاج عنه(عليه السلام) قال قلت لابی علی بن محمّد(عليهما السلام) هل كان رسول الله(صلی الله علیه و آله) يناظر اليهود و المشركين اذا عاتبوه و يحاجّهم قال مرارًا كثيرة انّ رسول الله(صلی الله علیه و آله) كان قاعدًا ذات يوم بفناء الكعبة اذ ابتدا عبد الله بن ابی امیّه المخزومی فقال يا محمّد لقد ادّعت دعوى عظيمة و قلت مقالًا هائلًا زعمت انك رسول ربّ العالمين و ما ينبغي لربّ العالمين و خالق الخلق اجمعين ان يكون مثلك رسوله بشرًا مثلنا و لو كنت نبيًا لكان معك ملك يصدّقك و نشاهده بل لو اراد الله ان يبعث الينا نبيًا لكان انما يبعث الينا ملكًا لا بشرًا مثلنا ما انت يا محمّد الا مسحورًا و لست بنبيّ.

خدا می خواست پیامبری برای ما بفرستد ملکی را می فرستاد نه بشری مانند ما را» (1).

سپس فرمود: ملک از جنس این هواست و عین نیست تا حواس شما او را درک کند و اگر خداوند چشم های شما را قوی کند و او را مشاهده کنید خواهید گفت: او ملک نیست بلکه او انسانی است چرا که به صورت انسان برای شما ظاهر می شود تا سخن او را بفهمید و خطاب و مراد او را بشناسید و با این وصف چگونه شما به گفته ملک و صدق کلام او پی می برید؟ از این رو خداوند پیامبر خود را از جنس بشر فرستاد و معجزاتی را به دست او آشکار نمود که در طبیعت بشر وجود ندارد تا شما بدانید که از آن چه او آورده عاجز هستید و این در حقیقت شهادت خداوند است به صدق و راستی پیامبر خود و اگر خداوند ملکی را پیامبر خود قرار می داد و او معجزه ای انجام می داد که بشر از انجام آن ناتوان است برای

شما اطمینان آور نبود چرا که امکان داشت سایر ملائکه نیز چنین توانی را داشته باشند مانند این که شما پرواز پرندگان را می بینید و آن را معجزه آنان نمی دانید چرا که همه پرندگان در طبیعت خود چنین اند و لکن اگر انسانی را ببینید که مانند پرندگان پرواز می کند این برای او معجزه ای خواهد بود. و خداوند کار را بر شما آسان نموده و پیامبر خود را از جنس شما قرار داده تا برای شما حجت [آشکاری] باشد و شما چیزی را مطالبه می کنید که برای شما حجتی در آن نخواهد بود.... (2).

ص: 27

1- 21.. فقال رسول الله (صلى الله عليه وآله) اللهم انت السامع لكل صوت و العالم بكل شىء تعلم ما قاله عبادك فانزل عليه يا محمد و قالوا لو لا أنزل عليه ملك و لو أنزلنا ملكا لفضي الأمر الى قوله تعالى و لبسنا عليهم ما يلبسون ثم قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) و اما قولك لى و لو كنت نبيا لكان معك ملك يصدقك و نشاهده بل لو اراد ان يبعث الينا نبيا لكان انما يبعث الينا ملكا لا بشرا مثنا.

2- 22.. فالملك لم تشاهده حواسكم لانه من جنس هذا الهواء لا عيان منه و لو شاهدتموه بان يزداد فى قوى ابصاركم لقلتم ليس هذا ملكا بل هذا بشر لانه انما كان يظهر لكم بصورة البشر الذى الفتّموه لتفهموا عنه مقالته و تعرفوا خطابه و مراده فكيف كنتم تعلمون صدق الملك و انّ ما يقوله حق بل انما بعث الله بشرا رسولا و اظهر على يده المعجزات التى ليست فى طبائع البشر الذين قد علمتم ضمائر قلوبكم فتعلمون بعجزكم عما جاء به انه معجزة و انّ ذلك شهادة من الله بالصدق له و لو ظهر لكم ملك و ظهر على يده ما يعجز عنه البشر لم يكن فى ذلك ما يدلكم انّ ذلك ليس فى طبائع سائر اجناسه من الملائكة حتى يصير ذلك معجزا الا ترون انّ الطيور التى تطير ليس ذلك منها بمعجز لانّ لها اجناسا يقع منها مثل طيرانها و لو انّ آدميا طار كطيرانها كان ذلك معجزا فالله؟ عز؟ سهّل عليكم الامر و جعله مثلكم بحيث يقوم عليكم حجته و انتم تقترحون عمل الصّعب الذى لا حجة فيه الحديث و ياتى نبذ منه فى سورة الفرقان و آخر فى سورة زخرف ان شاء الله. [تفسير صافى، ج 2، ص 109] B

متن:

وَلَقَدْ اسْتَهْزَيْتُمْ بِرُسُلِنَا مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ انظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كَتَبَ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَ بَيْنَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ وَ لَهُ مَا سَكَنَ فِي اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ اتَّخَذَ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَ لَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسْلَمَ وَ لَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ مَنْ يُصِرْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ

لغات:

«حاق بهم» یعنی وقع عليهم، و اشتمل عليهم من مكروهه، و اللبس: من النفس من

ادراک الشئ و كانه صار مستورات له و اصله من الستر بالثوب، و «حاق بهم» یعنی اشتمل

عليهم من المكروه، و الفاطر الخالق، و الفطرة ابتداء الخلق، و اصل الفطر، الشق و اذا

السماء الفطرت، ای انشقت.

ترجمه:

(با این حال، نگران نباش!) جمعی از پیامبران پیش از تو را استهزا کردند اما سرانجام، آن چه را مسخره می کردند، دامن شان را می گرفت (و عذاب الهی بر آن ها فرود آمد). (10) بگو: «روی زمین گردش کنید! سپس بنگرید سرانجام تکذیب کنندگان آیات الهی چه شد؟!» (11) بگو: «آن چه در آسمان ها و زمین است، از آن کیست؟» بگو: «از آن خداست رحمت (و بخشش) را بر خود، حتم کرده (و به همین دلیل)، به طور قطع همه شما را در روز قیامت، که در آن شک و تردیدی نیست، گرد خواهد آورد. (آری،) فقط کسانی که سرمایه های وجود خویش را از دست داده و گرفتار خسران شدند، ایمان نمی آورند. (12) و برای اوست آن چه در شب و روز قرار دارد و او، شنوا و داناست. (13) بگو: «آیا غیر خدا را ولیّ خود انتخاب کنم؟! (خدایی) که آفریننده آسمان ها و زمین است اوست که روزی می دهد، و از کسی روزی نمی گیرد.» بگو: «من مامورم که نخستین مسلمان باشم و (خداوند به من دستور داده که) از مشرکان نباش!» (14) بگو: «من (نیز) اگر نافرمانی پروردگارم کنم، از عذاب روزی بزرگ [روز رستاخیز] می ترسم! (15) آن کس که در آن روز، مجازات الهی به او نرسد، خداوند او را مشمول رحمت خویش ساخته و این همان پیروزی آشکار است.» (16)

«مَنْ يُصْرِفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ» (1)

صاحب تفسیر مجمع البیان گوید:

احتمال دارد معنای این آیه این باشد که عذاب از احدی دور نمی شود مگر با رحمت

خداوند چنان که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود: سوگند به خدایی که جان من در اختیار اوست احدی از مردم با عمل خود داخل بهشت نمی شوند. پس برخی

از اصحاب گفتند: یا رسول الله! شما نیز چنین هستید؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: من نیز چنین هستم جز آن که خداوند مرا در رحمت و فضل خود داخل نماید. سپس

دست مبارک خود را بر سر گذارد و با صدای بلند این سخن را تکرار نمود. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

خدای تبارک و تعالی به بعضی از بندگان خود محبت خاصی دارد و آنان را از نعمت خود بهره مند می کند و با عافیت خود آنان را اکرام می کند و با رحمت خود آنان را به بهشت می برد، بلاها و فتنه ها همانند نسیمی از آنان می گذرد و آسیبی به آنان نمی رساند. (3)

ص: 30

1-23.. سوره ی انعام، آیه ی 16.

2-24.. فی مجمع البیان مَنْ يُصْرِفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ یحتمل ان یكون معنی الآیة انه لا یصرف العذاب عن احد الا برحمة الله كما روى ان النبی (صلی الله علیه و آله) قال و الذی نفسی بیده ما من الناس احد یدخل الجنة بعمله، قالوا. و لانت یا رسول الله؟ قال: و لانا الا ان یتغمدنی الله برحمته منه و فضل، و وضع یده علی فوق راسه و طول بها صوته. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 705]

3-25.. و عنه عن عبد الله بن میمون عن جعفر بن محمد عن ابیه ان لله تبارک و تعالی ضنائن من خلقه یغذوهم بنعمته و یجوبهم بعافیته و یدخلهم الجنة برحمته تمر بهم البلیا و الفتن مثل الریح ما تضرهم شیئا. [قرب الاسناد، ص 13]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در خطبه شعبانیه فرمود:

کسی که در ماه رمضان صله رحم کند، خداوند در قیامت او را به رحمت خود می رساند [و او داخل بهشت می شود] و کسی که در آن ماه قطع رحم کند خداوند در قیامت رحمت خود را از او قطع خواهد نمود....(1)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که مشکلی از مشکلات برادر دینی خود را برطرف کند، خداوند به او نظر رحمت می کند، و او با رحمت خدا داخل بهشت می شود، و خداوند مشکلات دنیا و آخرت او را اصلاح می نماید....(2)

مؤلف گوید:

آیات فراوانی در قرآن آمده که رحمت خدا مخصوص به مومنین است و غیر مومن در قیامت از رحمت خدا محروم خواهد بود، مانند آیه «أَهْوَلَاءَ الَّذِينَ أَقْسَمْتُمْ لَا يَدَّالُهُمُ اللَّهُ بِرَحْمَةٍ إِذْ خُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ» و آیه «يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ» و آیه «قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا» و آیه «فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ» و...

ص: 31

1-26.. وَ مَنْ وَصَلَ فِيهِ رَحْمَهُ وَصَلَهُ اللَّهُ بِرَحْمَتِهِ يَوْمَ يَلْقَاهُ وَ مَنْ قَطَعَ فِيهِ رَحْمَهُ قَطَعَ اللَّهُ عَنْهُ رَحْمَتَهُ يَوْمَ يَلْقَاهُ. [امالی صدوق، ص 94]

2-27.. وَ مَنْ فَرَّجَ عَنْ أَخِيهِ كُرْبَةً مِنْ كُرْبِ الدُّنْيَا نَظَرَ اللَّهُ إِلَيْهِ بِرَحْمَتِهِ فَذَالَ بِهَا الْجَنَّةَ وَ فَرَّجَ اللَّهُ عَنْهُ كُرْبَةً فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ. [ثواب

الاعمال، ص 289]

متن:

وَإِنْ يَمْسَسْكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمْسَسْكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

وَ هُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَ هُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ قُلْ أَيُّ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلْ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ وَ أَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنَ لِأُنذِرْكُمْ بِهِ وَ مَنْ بَلَغَ أِنَّكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنَّ مَعَ اللَّهِ آلِهَةً أُخْرَىٰ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهٌ وَاحِدٌ وَ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ

لغات:

«بِضُرٍّ» یعنی به بلاء و فقر، و «القاهر» الغالب الذي لا يعجزه شئ و «حكيم» یعنی يعمل بالصلاح في جميع تدبيره، و مضرب معنى الواحد و ياتي في «قل هو الله احد» ان شاء الله.

ترجمه:

اگر خداوند زبانی به تو برساند، هیچ کس جز او نمی تواند آن را برطرف سازد! و اگر خیری به تو رساند، او بر همه چیز تواناست (و از قدرت او، هر گونه نیکی ساخته است.) (17) اوست که بر بندگان خود، قاهر و مسلط است و اوست حکیم آگاه! (18) بگو: «بالاترین گواهی، گواهی کیست؟» (و خودت پاسخ بده و) بگو: «خداوند، گواه میان من و شماست و (بهترین دلیل آن این است که) این قرآن بر من وحی شده، تا شما و تمام کسانی را که این قرآن به آن ها می رسد، بیم دهم (و از مخالفت فرمان خدا بترسانم). آیا به راستی شما گواهی می دهید که معبودان دیگری با خداست؟!» بگو: «من هرگز چنین

گواهی نمی‌دهم». بگو: «اوست تنها معبود یگانه و من از آن چه برای او شریک قرار می‌دهید، بیزارم!» (19)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ...» (1)

امام باقر (علیه السلام) می‌فرماید:

مشرکین مکه به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتند: «خداوند پیامبری غیر از تو نیافت که برای ما بفرستد؟ و ما کسی را نیافتیم که نبوت تو را تصدیق نماید.» و این سخنان را آنان در ابتدای دعوت، به آن حضرت گفتند، و سپس گفتند: «ما از یهود و نصارا درباره‌ی تو سوال نمودیم و آنان معتقد بودند که در کتاب‌های خود نامی از تو برده نشده است. پس تو باید برای ما گواهی بیاوری که بگویی: تو رسول خدا هستی.» از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: خداوند گواه بین من و شماست. «اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَ أُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ». [و بهترین شاهد محسوس همین قرآن است که من به وسیله آن شما را انداز و آگاهی می‌دهم.] (2)

محمد بن عیسی بن عبید گوید: موسی بن جعفر (علیهما السلام) به من فرمود:

چه خواهی گفت اگر به تو بگویند: آیا خدا شئی است و یا لا شئی است؟

ص: 33

1-28.. سوره ی انعام، آیه ی 19.

2-29.. علی بن ابراهیم: قال: فی روایة ابی الجارود، عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله: قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَ بَيْنَكُمْ: «و ذلك ان مشرکی اهل مكة قالوا: یا محمد، ما وجد الله رسولا یرسله غیرک؟! ما نری احدا یرصدک بالذی تقول. و ذلك فی اول ما دعاهم، و هو یومئذ بمكة قالوا: و لقد سالنا عنک الیهود و النصارى، فزعموا انه لیس لک ذکر عندهم، فاتنا بمن یشهد انک رسول الله. قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): «اللله شهید بینى و بینکم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 404، ح 7]

گفتم: خداوند شئی بودن خود را در آیه «قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ» اثبات نموده است؛ زیرا اگر شئی بودن را از او نفی کنم خدا را انکار نموده ام. فرمود: احسنت راست گفتی.

حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

مردم درباره ی توحید سه گروه اند، 1. گروهی [او را شئی نمی دانند و] او را انکار می کنند، 2. گروهی او را [شئی می دانند] مانند اشیاء دیگر [و خدای خود را تشبیه به مخلوق می نمایند]، 3. گروهی او را شئی می دانند [نه مانند اشیاء دیگر] و خدای خود را تشبیه به مخلوق نمی کنند، و اعتقاد گروه اول و دوم باطل است و خداوند مثل و ماندی ندارد و اعتقاد گروه سوم صحیح است که می گویند: او شئی است و لکن مانند اشیای دیگر نیست. (1)

«وَأَوْحَىٰ إِلَيْنَا هَذَا الْقُرْآنَ لِأَنذِرْكُمْ بِهِ وَ مَن بَلَغَ» (2)

مالک جهمی گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم: مقصود از «وَمَن بَلَغَ» کیست؟ فرمود: «مَنْ بَلَغَ أَنْ يَكُونَ إِمَامًا مِنْ آلِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله)» یعنی این قرآن به من وحی شد تا من و هر کس

ص: 34

1-30.. ابن بابویه، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن مسرور (رضی الله عنه)، قال: حدثنا محمد بن جعفر بن بطّة، قال: حدثنا عدة من اصحابنا، عن محمد بن عيسى بن عبيد، قال: قال لي ابو الحسن (عليه السلام): «ما تقول اذا قيل لك: اخبرني عن الله؟ عز؟، شىء هو ام لا شىء؟». قال: قلت: قد اثبت الله؟ عز؟ نفسه شيئاً، حيث يقول قُلْ أَيْ شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللّٰهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ و اقول: انه شىء لا كالا شىء، اذ فى نفى الشىئية عنه نفيه و ابطاله. قال لى: «صدقت، و احسنت». ثم قال الرضا (عليه السلام): «للناس فى التوحيد ثلاثة مذاهب: نفى، و تشبيه، و اثبات بغير تشبيه، فمذهب النفى لا يجوز، و مذهب التشبيه لا يجوز، لان الله تبارك و تعالى لا يشبهه شىء، و السبيل فى الطريقة الثالثة اثبات بلا تشبيه». [تفسير برهان، ج 2، ص 404، ح 8]

2-31.. سوره ی انعام، آیه ی 19.

[از فرزندانم و اوصیایم] به امامت می رسد به وسیله آن مردم را پند و انداز دهد. بنابراین امام نیز همانند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مردم را با قرآن انداز می نماید. (1)

ابو خالد کابلی گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم:

مقصود از «وَمَنْ بَلَغَ» کیست و چه چیزی را ابلاغ می کند؟ فرمود: مقصود این است که هر کدام از اوصیای [پیامبر (صلی الله علیه و آله)] به امامت برسد او نیز همانند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به وسیله قرآن مردم را انداز خواهد نمود. (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از این آیه این است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و هر امامی از جانشینان او قرآن را به همه زبان ها به مردم ابلاغ و انداز می نمایند. (3)

ص: 35

1- 32.. محمد بن یعقوب: عن الحسين بن محمد، عن معلى بن محمد، عن الوشاء، عن احمد بن عانذ، عن ابن اذينة، عن مالك الجهني، قال: قلت لابي عبد الله (عليه السلام): قول الله؟ عز؟: «وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأَتَذَرِكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ، قال: «من بلغ ان يكون اماما من آل محمد (صلی الله علیه و آله) فهو ينذر بالقرآن كما انذر به رسول الله (صلی الله علیه و آله)». [تفسیر برهان، ج 2، ص 405، ح 1]

2- 33.. عن ابي خالد الكابلي قال قلت لابي جعفر ع: «وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأَتَذَرِكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ» حقيقة اي شىء عنى بقوله «مَنْ بَلَغَ» قال: فقال من بلغ ان يكون اماما من ذرية الاوصياء فهو ينذر بالقرآن كما انذر به رسول الله ص. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 356، ح 13]

3- 34.. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارُ رَحِمَهُ اللَّهُ قَالَ حَدَّثَنَا سَعْدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرٍ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي نَجْرَانَ عَنْ يَحْيَى بْنِ عِمْرَانَ الْحَلَبِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ سُئِلَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ؟ عز؟: «وَأَوْحَىٰ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ لِأَتَذَرِكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ قَالَ بِكُلِّ لِسَانٍ. [علل الشرايع، ج 1، ص 125، باب 105]

متن:

الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

ترجمه:

آنان که کتاب آسمانی به ایشان داده ایم، بخوبی او [پیامبر] را می شناسند، همان گونه که فرزندان خود را می شناسند فقط کسانی که سرمایه وجود خود را از دست داده اند، ایمان نمی آورند. (20)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی یهود و نصارا نازل شد و مقصود این است که یهود و نصارا در تورات

و انجیل صفات رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و صفات [اوصیا و] اصحاب و شیعیان و محل هجرت او را شناخته بودند همان گونه که خداوند می فرماید: «مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ...» (1)

ص: 36

1- 35.. علی بن ابراهیم، قال: حدثني ابي، عن ابن ابي عمير، عن حماد، عن حريز، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: «نزلت هذه الآية في اليهود والنصارى، يقول الله تبارك وتعالى: الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ [يعني التوراة والانجيل] يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمْ يعنى رسول الله (صلی الله علیه و آله) لان الله جل و عز قد انزل عليهم في التوراة والانجيل والزبور صفة محمد (صلی الله علیه و آله) و صفة اصحابه و مبعثه و مهاجره، و هو قوله: مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَ رِضْوَانًا سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ. B

و این (ها) اوصاف رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اوصاف اصحاب او در تورات و انجیل است، از این رو هنگامی که خداوند پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) را به نبوت مبعوث نمود اهل کتاب او را [کاملاً] می شناختند [همانند این که فرزندان خود را بین فرزندان دیگران می شناختند] چنان که خداوند می فرماید: «الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا

يَعْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ.» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

عمر بن خطاب به عبدالله بن سلام گفت: آیا شما محمد (صلی الله علیه و آله) را در کتاب های خود می شناختید؟ عبدالله گفت: آری، به خدا سوگند ما او را با اوصافی که خداوند برای مان بیان نموده بود هنگامی که دیدیم، همانند فرزندان خود [بین فرزندان

مردم] شناختیم. سپس گفت: به خدا سوگند ابن سلام محمد (صلی الله علیه و آله) را چون دید بهتر از فرزند خود شناخت. [چرا که فرزند خود را احتمال می داد که از نطفه دیگری

باشد و لکن درباره ی محمد (صلی الله علیه و آله) هیچ شکی پیدا نکرد.] (2)

ص: 37

1-36.. فهذه صفة رسول الله (صلی الله علیه و آله) و صفة اصحابه فی التوراة و الانجیل، فلما بعثه الله؟ عز؟ عرفه اهل الكتاب كما قال الله جل جلاله». [تفسیر برهان، ج 2، ص 407، ح 1]

2-37.. وقال علی بن ابراهیم: ان عمر بن الخطاب قال لعبد الله بن سلام: هل تعرفون محمداً فی کتابکم؟ قال: نعم و الله، نعرفه بالنعته الذی نعته الله لنا اذا رايناه فيکم، كما يعرف احدنا ابنه اذا رآه مع الغلمان، و الذی يحلف به ابن سلام لانا بمحمد هذا اشد معرفة منی بابنی. [تفسیر برهان، ج 2، ص 407، ح 2]

متن:

وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ وَ يَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا آيِنَ شُرَكَائِكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنَّاهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ انظُرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَى أَنْفُسِهِمْ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ

لغات:

«فتنة» در کلام عرب به معنای امتحان است و «فتنن الذهب و الفضة» یعنی طلا و نقره را با آتش ذوب نمودم، و «فتن الرجل بالمرأة» یعنی مرد فریفته ی زن شد و زن او را فریب داد.

ترجمه:

چه کسی ستم کارتر است از آن کس که بر خدا دروغ بسته [همتایی برای او قایل شده]،

و یا آیات او را تکذیب کرده است؟! مسلما ظالمان، رستگار نخواهند شد! (21) آن روز

که همه آن ها را محشور می کنیم سپس به مشرکان می گوئیم: «معبودهای تان، که هم تای

خدا می پنداشتید، کجایند؟» (چرا به یاری شما نمی شتابند؟! (22) سپس پاسخ و عذر آن ها، چیزی جز این نیست که می گویند: «به خداوندی که پروردگار ماست سوگند

که ما مشرک نبودیم!» (23) بین چگونه به خودشان (نیز) دروغ می گویند، و آن چه را به دروغ هم تای خدا می پنداشتند، از دست می دهند! (24)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «وَاللّٰهُ رَبُّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ» این است که غاصبین خلافت و پیروان شان در قیامت [از ترس عذاب] می گویند: به خدا سوگند ما در ولایت علی (علیه السلام) مشرک نبودیم [و کسی را هم تکیه او قرار ندادیم] و با این سخن عمل خود را تکذیب می نمایند. (1)

در کتاب سلیم بن قیس آمده که امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

[از هفتاد و سه فرقه] فرقه هدایت یافته و مومن و رشید کسانی هستند که به من اعتقاد و ایمان دارند و تسلیم و مطیع و دوست دار من و از دشمن من بیزار و حق من را شناخته و امامت من را پذیرفته و اطاعت از من را از کتاب خدا و سنت رسول او (صلی الله علیه و آله) واجب دانسته باشند و شک و تردیدی در آن نداشته باشند چرا که خداوند قلوب آنان را نسبت به حق ما نورانی و فضل ما را به آنان الهام نموده است و نواصی و پیشانی آنان را گرفته و آنان را داخل در شیعیان ما نموده و آنان یقین قطعی پیدا کرده اند. (2)

اوصیای بعد از من همان کسانی هستند که خداوند در آیاتی از قرآن نام آنان را

ص: 39

1-38.. وَقَوْلِهِ وَاللّٰهُ رَبُّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ قَالَ يَعْنُونَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ ع. [کافی، ج 8، ص 287]

2-39.. سلیم بن قیس الهاللی: قال امیرالمؤمنین (علیه السلام): «اما الفرقة المهدية المؤمنة، المسلمة الموقفة المرشدة، فهي المؤمنة بی، المسلمة لامری، المطیعة لی، المتولیة، المتبرئة من عدوی، المحبة لی، المبعضة لعدوی، التي قد عرفت حقی و امامتی و فرض طاعتی من کتاب الله و سنة نبیه (صلی الله علیه و آله)، و لم ترتب، و لم تشک لما قد نور الله فی قلوبها من معرفة حقنا، و عرفها من فضلنا، و الهمها، و اخذ بنواصیها فادخلها فی شیعتنا حتی اطمانت قلوبها و استیقنت یقیننا لایخالطه شک.

پس از نام خود و نام رسول خود ذکر نموده و ما را پاک و معصوم و شاهد بر خلق خود و حجت روی زمین قرار داده و قرآن را با ما و ما را با قرآن مقرون نموده به گونه ای که ما از قرآن جدا نمی شویم و قرآن نیز از ما جدا نمی شود تا در قیامت نزد کوثر بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وارد شویم، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: این گروه همان فرقه ی ناجیه از هفتاد و سه فرقه هستند که از آتش دوزخ و از همه فتنه ها و گم راهی ها و شبهات

نجات می یابند و آنان اهل بهشت اند... و بدون حساب داخل بهشت می شوند. (1)

و هفتاد و دو فرقه دیگر در راه باطل اند و آنان یاوران دین شیطان و شاگردان ابلیس اند و اولیای آنان دشمنان خدا و رسول و مومنین اند و بدون حساب وارد آتش می شوند و از خدا و رسول او بیزارند و خدا و رسول را فراموش نموده و به خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله) مشرک و کافر گردیده اند و ندانسته غیر خدا را پرستش نموده و گمان کرده اند که راه درستی را رفته اند «وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا» و در قیامت می گویند: «وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ» و همانند این که برای شما سوگند یاد می کنند برای خدا نیز در قیامت سوگند یاد می کنند و گمان می کنند که در پیشگاه خدا آبرویی دارند «أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ».... (2)

ص: 40

1- 40.. ان الاوصياء بعدى الى يوم القيامة هداة مهتدون، الذين قرنهم الله بنفسه و نبيه فى آى من القرآن كثيرة، و طهرنا، و عصمنا، و جعلنا الشهداء على خلقه، و حجته فى ارضه و خزانه على علمه، و معادن حكمه و تراجمة و حيه، و جعلنا مع القرآن و القرآن معنا، لانفارقة و لايفارقنا حتى نرد على رسول الله (صلی الله علیه و آله) حوضه، كما قال (صلی الله علیه و آله)، فتلك الفرقة الواحدة من الثلاث و السبعين فرقة، هى الناجية من النار و من جميع الفتن و الضلالات و الشبهات، و هم من اهل الجنة حقا، و هم سبعون الفا يدخلون الجنة بغير حساب.

2- 41.. و جميع تلك الفرق الاثني و السبعين فرقة هم المتدينون بغير الحق، الناصرون لدين الشيطان، الآخذون عن ابليس و اوليائه، هم اعداء الله تعالى، و اعداء رسوله، و اعداء المؤمنين، يدخلون النار بغير حساب، برآء من الله و رسوله، و نسوا الله و رسوله، و اشركوا بالله و رسوله، و كفروا به و عبدوا غير الله من حيث لا يعلمون، و هم يحسبون انهم يحسنون صنعا، يقولون يوم القيامة: وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ، فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ عَلَىٰ شَيْءٍ أَلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَاذِبُونَ». B و الحديث يأتى بتمامه ان شاء الله تعالى فى قوله تعالى: فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ من سورة المجادلة. [تفسير برهان، ج 2، ص 409، ح 6]

شخصی به امیرالمؤمنین (علیه السلام) گفت: یا امیرالمؤمنین من درباره ی کتاب خدا شک

پیدا کرده ام. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: مادرت به عزایت بنشیند چگونه درباره کتاب آسمانی خدا شک نمودی؟! آن مرد گفت: به خاطر این که آیات این کتاب در تناقض می باشد. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: «در کدام آیه تو شک پیدا کرده ای؟» (1)

آن مرد گفت: خداوند در آیه «يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا» می فرماید: کسی در قیامت بدون اذن خداوند نمی تواند سخن بگوید و لکن در آیه دیگر از قول مشرکین می فرماید: «وَ اللّٰهُ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ» و یا می فرماید: «يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا» و یا می فرماید: «إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ» و یا می فرماید: «لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيْ» از سویی می فرماید: «الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَ تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ». (2)

ص: 41

1 - 42.. عن ابى معمر السعدى، قال: اتى عليا(عليه السلام) رجل فقال: يا اميرالمؤمنين، انى شككت فى كتاب الله المنزل. فقال له على(عليه السلام): «ثكلتك امك، و كيف شككت فى كتاب الله المنزل؟» فقال له الرجل: لانى وجدت الكتاب يكذب بعضه بعضا، و ينقض بعضه بعضا. فقال: «هات الذى شككت فيه؟».

2 - 43.. فقال: لان الله يقول: يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَ الْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا و يقول حيث استنطقوا، قال الله: وَ اللّٰهُ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ و يقول: يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُمْ بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُمْ بَعْضًا و يقول: إِنَّ ذَلِكَ لَحَقٌّ تَخَاصُمُ أَهْلِ النَّارِ و يقول: لَا تَخْتَصِمُوا لَدَيْ و يقول: الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَىٰ أَفْوَاهِهِمْ وَ تُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَ تَشْهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ». B

در این آیات یک بار خداوند می فرماید: «يَتَكَلَّمُونَ» و یک بار می فرماید: «لَا يَتَكَلَّمُونَ» و یک بار می فرماید: پوست بدن ها و دست ها و پاها سخن می گویند و یک بار می گوید: «لَا يَتَكَلَّمُونَ إِلَّا مَنْ أذنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا» سپس گفت: یا امیرالمؤمنین برای چه این آیات چنین است؟

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: این آیات مربوط به یک موقف از مواقف قیامت نیست

بلکه مربوط به مواقف گوناگونی است و قیامت پنجاه هزار سال است [و پنجاه موقف دارد] و خداوند همه خلائق را در قیامت جمع می کند و آنان هم دیگر را می شناسند و کسانی که اهل طاعت و پیروی از پیامبران بوده اند و تعاون بر برّ و تقوا داشته اند با هم دیگر سخن می گویند و برای هم دیگر استغفار می کنند و آنان که در دنیا اهل معصیت بوده اند و تعاون بر ظلم و عدوان داشته اند هم دیگر را لعنت می کنند و نیز مستکبران و مستضعفان هم دیگر را لعنت می نمایند. (1)

ص: 42

1- 44.. فمرة يتكلمون، و مرة لا يتكلمون، و مرة ينطق الجلود و الايدي و الارجل، و مرة لا يتكلمون الا من اذن له الرحمن و قال صوابا، فاني ذلك يا اميرالمؤمنين؟ فقال له علي (عليه السلام): «ان ذلك ليس في موطن واحد، و هي في موطن في ذلك اليوم الذي مقداره خمسون الف سنة، فجمع الله الخلائق في ذلك اليوم في موطن يتعارفون فيه، فيكلم بعضهم بعضا، و يستغفر بعضهم لبعض، اولئك الذين بدت منهم الطاعة من الرسل و الاتباع، و تعاونوا على البر و التقوى في دار الدنيا، و يلعن اهل المعاصي بعضهم بعضا من الذين بدت منهم المعاصي و تعاونوا على الظلم و العدوان في دار الدنيا، و المستكبرون منهم و المستضعفون يلعن بعضهم بعضا و يكفر بعضهم بعضا.

سپس در موقف دیگر جمع می شوند و از هم دیگر فرار می نمایند چنان که خداوند می فرماید: «يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ * وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ» و اینان کسانی هستند که در دنیا تعاون بر ظلم و عدوان داشته اند و خداوند درباره ی آنان می فرماید: «لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ» و سپس در موقف دیگری جمع می شوند [و فریاد می کنند] و اگر صداهای آنان به اهل دنیا برسد همه مردم دست از معیشت خود بر می دارند و قلوب آنان دگرگون می شود «آلَا مَا شَاءَ اللَّهُ» پس همواره گریه می کنند و چون اشک چشمان شان تمام می شود خون گریه می کنند. (1)

سپس در موقف دیگری قرار می گیرند و چون از [کفر و شرک و ...] آنان سوال می شود

می گویند: «وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ» و اقرار به کرده های خود نمی کنند، پس خداوند بر دهان های آنان مهر می زند و جلود و دست ها و پاهای آنان را به سخن در می آورد، تا بر اعمال آنان گواهی بدهند و چون مهر از دهان شان برداشته می شود به اعضای خود می گویند: برای چه شما بر علیه ما شهادت دادید؟! و اعضای آنان می گویند: «أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ». (2)

ص: 43

1 - 45.. ثم يجتمعون في موطن يفر بعضهم من بعض، و ذلك قوله يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ وَصَاحِبَتِهِ وَبَنِيهِ إذا تعاونوا على الظلم و العداوان في دار الدنيا لِكُلِّ امْرِئٍ مِنْهُمْ يَوْمَئِذٍ شَأْنٌ يُغْنِيهِ. ثم يجتمعون في موطن يبكون فيه، فلو ان تلك الاصوات بدت لاهل الدنيا لاذهلت جميع الخلائق عن معاشهم، و صدعت الجبال، الا ما شاء الله، فلا يزالون يبكون حتى يبكون الدم.

2 - 46.. ثم يجتمعون في موطن يستنطقون فيه، فيقولون وَاللَّهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ و لا يقرون بما عملوا، فيختم على افواههم و تستنطق الايدي و الارجل و الجلود، فتنطق، فتشهد بكل معصية بدت منهم، ثم يرفع عن السننهم الختم، فيقولون لجلودهم و ايديهم و ارجلهم: لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا؟ فتقول: أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ.

سپس در موقف دیگری جمع می شوند و خداوند آنان را استنطاق می نماید و احدی سخن نمی گوید، مگر خداوند به او اذن سخن بدهد و به صواب و درستی سخن بگوید؛ سپس خداوند آنان را در موقف دیگری جمع می کند و در آن موقف [اهل ظلم و] صاحبان دیون به خصومت می پردازند و با هم دیگر سخن می گویند؛ و همه این ها قبل از حساب قیامت است و چون حساب شروع می شود کسی به کسی سخن نمی گوید و هر کسی با کار خود مشغول است. سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: «نَسَأَلُ اللّٰهَ بِرَكَّةٍ ذَلِكَ الْيَوْمِ.» (1)

سوره ی انعام [6]، آیات 25 تا 28

متن:

وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَ جَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا

كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ وَ هُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْأَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ وَ لَوْ تَرَى إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَ لَا نُنكَدُّ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَ نَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ بَلْ بَدَأ لَهُمْ مَا كَانُوا يُخْفُونَ مِنْ قَبْلُ وَ لَوْ رَدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ

لغات:

«اكنة» جمع كنان بر وزن عنان و اعنة به معنای حافظ و ما یستر به الشئ است، و هر چیزی که چیز دیگری را در خود محفوظ دارد كنان است، و استكن الرجل من الحر یعنی

ص: 44

1 - 47.. ثم یجمعون فی موطن یستنطق فیہ جمیع الخلائق، فلا یتکلم احد الا- من اذن له الرحمن وقال صوابا. و یجتمعون فی موطن یختصمون فیہ، و یدان لبعض الخلائق من بعض، و هو القول، و ذلك كله قبل الحساب، فاذا اخذ بالحساب، شغل كل امرئ بما لديه، نسال الله برکة ذلك اليوم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 408، ح 5]

استتر، و «وقر» به معنای سنگین گوش است و «وقر» با کسر واو به معنای حمل است، و «اساطیر» جمع اسطوره ماخوذ از سطر کتابت است، و «جدال» به معنای خصومت است، و «ینثون» عنه یعنی یبعدون عنه.

ترجمه:

پاره ای از آن ها به (سخنان) تو، گوش فرامی دهند ولی بر دل های آنان پرده ها افکنده ایم تا آن را نفهمند و در گوش آن ها، سنگینی قرار داده ایم. و (آن ها به قدری لجوجند که) اگر تمام نشانه های حق را ببینند، ایمان نمی آورند تا آن جا که وقتی به سراغ تو می آیند که با تو پرخاش گری کنند، کافران می گویند: «این ها فقط افسانه های پیشینیان است!» (25) آن ها دیگران را از آن بازمی دارند و خود نیز از آن دوری می کنند آن ها جز خود را هلاک نمی کنند، ولی نمی فهمند! (26) کاش (حال آن ها را) هنگامی که در برابر آتش (دوزخ) ایستاده اند، ببینی! می گویند: ای کاش (بار دیگر، به دنیا) بازگردانده می شدیم، و آیات پروردگاران را تکذیب نمی کردیم، و از مومنان می بودیم! (27) (آن ها در واقع پشیمان نیستند، بلکه اعمال و نیاتی را که قبلا پنهان می کردند، در برابر آن ها آشکار شده (و به وحشت افتاده اند). و اگر بازگردند، به همان اعمالی که از آن نهی شده بودند باز می گردند آن ها دروغ گویند. (28)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَإِنْ يَرَوْا كَلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوا بِهَا حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ يُجَادِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا...» (1)

جابر بن عبدالله گوید:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) را خارج کوفه دیدم و همراه او رفتم تا به قبرستان یهود رسیدیم

ص: 45

و آن حضرت در وسط قبرستان ایستاد و با صدای بلند فرمود: «یا یهود یا یهود» ناگهان از داخل قبور جواب دادند: «لَبَّيْكَ لَبَّيْكَ مُطَاعٌ».

پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: عذاب خدا را چگونه دیدید؟ گفتند: «ما به خاطر مخالفت با تو همانند مخالفت با هارون گرفتار عذاب شده ایم و ما همانند دیگرانی که با تو مخالفت نمودند تا قیامت در عذاب خواهیم بود.» (1)

سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) صیحه و فریادی زد و نزدیک بود آسمان ها شکافته شود و من از ترس به صورت بر زمین افتادم و چون به هوش آمدم دیدم امیرالمؤمنین (علیه السلام)

بر تختی از یاقوت سرخ نشسته، و بر سر او تاجی از جواهر، و بر او حلّه هایی سبز و زرد قرار داشت و چهره ی او مانند دایره ی ماه بود. (2)

پس من به آن حضرت گفتم: «مولای من این ملک عظیمی است.» فرمود: «آری ای جابر مُلک ما از مُلک سلیمان بن داود بزرگ تر و سلطان ما اعظم از آن است.»

سپس با آن حضرت (علیه السلام) به کوفه بازگشتیم و من به همراه آن بزرگوار وارد مسجد

کوفه شدم و دیدم که او قدم می زند و می فرماید: «به خدا سوگند من نمی پذیرم، به خدا سوگند چنین چیزی هرگز انجام نخواهد گرفت.»

ص: 46

1-49.. و روی بحذف الاسناد عن جابر بن عبد الله (رحمه الله)، قال: رايت اميرالمؤمنين علي بن ابي طالب (عليه السلام) و هو خارج من الكوفة، فتبعته من ورائه حتى اذا صار الى جبانة اليهود فوقف في وسطها، و نادى: «يا يهود، يا يهود» فاجابوه من جوف القبور: لبيك لبيك مطالع. يعنون بذلك يا سيدنا. قال: «كيف ترون العذاب؟» فقالوا: بعضيانا لك كهارون، فنحن و من عصاك في العذاب الى يوم القيامة.

2-50.. ثم صاح صيحة كادت السموات يتفطرن، فوقت مغشيا على وجهي من هول ما رايت. فلما افقت رايت اميرالمؤمنين (عليه السلام) على سرير من ياقوتة حمراء، على راسه اكليل من جوهر، و عليه حلل خضر و صفر، و وجهه كدائرة القمر.

پس من گفتم: «ای مولای من! با چه کسی سخن می گوئید، در حالی که من کسی را نمی بینم؟» (1) امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: «ای جابر! برهوت برای من کشف شد و آن دو نفر [شَدَّ نَبْوِيَه و حَبْتَر] و پیروان شان را دیدم که در داخل تابوتی در برهوت عذاب می شدند و مرا صدا زدند و گفتند: یا اباالحسن یا امیرالمؤمنین! ما را به دنیا بازگردان تا به ولایت و فضل تو اقرار نماییم؛ و من به آنان گفتم: به خدا سوگند چنین نخواهم نمود و به خدا سوگند هرگز چنین چیزی واقع نخواهد شد.»

سپس آن حضرت (علیه السلام) این آیه را تلاوت نمود «وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ

لَكَاذِبُونَ». سپس فرمود: ای جابر احدی با وصی پیامبر مخالفت نمی کند جز آن که در قیامت کور خواهد بود و در عرصه ی قیامت همواره به رو می افتد. (2)

ص: 47

1-51.. فقلت: یا سیدی، هذا ملك عظیم! قال: «نعم یا جابر، ان ملكنا اعظم من ملك سليمان بن داود، و سلطاننا اعظم من سلطانه». ثم رجع، و دخلنا الكوفة، و دخلت خلفه الى المسجد، فجعل يخطو خطوات و هو يقول: «لا و الله لافعلت، لا و الله لا كان ذلك ابدا». فقلت: یا مولای لمن تكلم، و لمن تخاطب و ليس اری احدا!

2-52.. فقال (عليه السلام): «یا جابر، كشف لی عن برهوت فرایت شنبویه و حبترا، و هما يعذبان فی جوف تابوت، فی برهوت، فنادیانی: یا ابا الحسن، یا امیرالمؤمنین، ردنا الى الدنيا نقر بفضلک، و نقر بالولاية لك. فقلت: لا و الله لافعلت، لا و الله لا كان ذلك ابدا». ثم قرا هذه الآية: «وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ» (یا جابر، و ما من احد خالف وصی نبی الا حشره الله اعمی یتكذب فی عرصات القيامة). [تفسیر برهان، ج 2، ص 412، ح 5]

متن:

وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ وَلَوْ تَرَى إِذْ وَقَفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبَّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَتْهُمْ السَّاعَةُ بَغْتَةً قَالُوا يَا حَسْرَتَنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَعِبٌ وَ لَهُمْ وَلِلدَّارِ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ

لغات:

«بغته» یعنی فجاه و ناگهانی، و «حسرة» شدت ندامت است و «تفریط» به معنای تقصیر است و «افراط» زیاده روی و تجاوز از حد است، و «وزر» به معنای ثقل و سنگینی است، و «یزرون» یعنی یفعلون الوزر، و «وزر یزر وزرا» اذا اثم و «عقل و نهی و حجی» نظائرند.

ترجمه:

آن ها گفتند: «چیزی جز این زندگی دنیای ما نیست و ما هرگز برانگیخته نخواهیم شد!»

(29) اگر آن ها را به هنگامی که در پیشگاه پروردگارشان ایستاده اند، ببینی! (به آن ها)

می گوید: «آیا این حق نیست؟» می گویند: «آری، قسم به پروردگارمان (حق است!)»

می گوید: «پس مجازات را بچشید به سزای آن چه انکار می کردید!» (30) آن ها که لقای

پروردگار را تکذیب کردند، مسلماً زیان دیدند (و این تکذیب، ادامه می یابد) تا هنگامی

که ناگهان قیامت به سراغ شان بیاید می گویند: «ای افسوس بر ما که درباره آن، کوتاهی

کردیم!» و آن‌ها (بار سنگین) گناهان شان را بر دوش می‌کشند چه بد باری بر دوش خواهند

داشت! (31) زندگی دنیا، چیزی جز بازی و سرگرمی نیست! و سرای آخرت، برای آن‌ها

که پرهیزگارند، بهتر است! آیا نمی‌اندیشید؟! (32)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«يَا حَسْرَتْنَا عَلَى مَا فَرَطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ» (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

[هنگامی که] اهل آتش منازل بهشتی خود را می‌بینند [و به آنان گفته می‌شود: اگر از خدای خود را اطاعت کرده بودید به این جایگاه‌ها می‌رسیدید] می‌گویند:

«يَا حَسْرَتْنَا عَلَى مَا فَرَطْنَا فِيهَا» یعنی چه حسرت بزرگی برای ما رخداد؟! [و در آن حال گناهان خود را به دوش می‌گیرند و رهسپار دوزخ می‌شوند]. (2)

مؤلف گوید:

آیه «وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقُفُوا عَلَىٰ رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ» خطاب به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می‌باشد و درباره‌ی عذاب سخت کفار و منکرین قیامت است و جواب «لو» چون معلوم بوده حذف شده است چنان که در آیات ذیل نیز حذف شده است.

«وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ وَقُفُوا عَلَىٰ النَّارِ فَقَالُوا يَا لَيْتَنَا نُرَدُّ وَلَا نَكَذَّبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ» (3)، «وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ

ص: 49

1-53.. سوره‌ی انعام، آیه‌ی 31.

2-54.. روی عن النبی (صلی الله علیه و آله) فی هذه الآية یرى اهل النار منازلهم من الجنة فيقولون يا حسرتنا و هم یحملون اوزارهم علی ظهورهم تمثیل لاستحقاقهم آصار الآثام الا ساء ما یزرون بس شیئا یزرونه و زرهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 115]

3-55.. سوره‌ی انعام، آیه‌ی 27.

أَخْرَجُوا أَنْفُسَهُمْ يَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ»، (1) «وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ»، (2) «وَلَوْ تَرَى إِذِ الْمُجْرِمُونَ نَاكِسُو رُؤُوسِهِمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَ سَمِعْنَا فَازْجِعْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ»، (3) «وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ مَوْقُوفُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ يَرْجِعُ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ الْقَوْلَ يَقُولُ الَّذِينَ اسْتُضُّوا عَفْوًا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لَوْلَا أَنْتُمْ لَكُنَّا مُؤْمِنِينَ»، (4) «وَلَوْ تَرَى إِذْ فِرْعَوْنُ فَلَا فُوتَ وَ أَخِذُوا مِنْ مَكَانٍ قَرِيبٍ * وَقَالُوا آمَنَّا بِهِ وَ أَنَّى لَهُمُ التَّنَاقُشُ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ»، (5) در آیات فوق انواع حسرت ها و بیچارگی های کفار و مشرکین و ستم کاران و پیروان آنان دیده می شود و هر مومنی می تواند با توجه به این آیات متذکر قیامت و احوال اهل دوزخ شود و از غفلت ها و سستی ها و هوس های دنیا پرهیز نماید. «اللهم تبهنا عن نومة الغافلين».

سوره ی انعام [6]، آیات 33 تا 36

متن:

قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لِيَحْزُنَكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يَكْذِبُونَكَ وَ لَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ وَ لَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَ أَوْذُوا حَتَّى آتَاهُمْ نَصْرُنَا وَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَ لَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبَاِ الْمُرْسَلِينَ وَ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ اسْتَطَعْتَ أَنْ تَبْتَغِيَ نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَى فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَ الْمَوْتَى يَنْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ

ص: 50

1-56.. سوره ی انعام، آیه ی 93.

2-57.. سوره ی انفال، آیه ی 50.

3-58.. سوره ی سجده، آیه ی 12.

4-59.. سوره ی سبأ، آیه ی 31.

5-60.. سوره ی سبأ، آیه ی 52.

«نقق» به معنای تونل است، و منافق نیز به خاطر خروج از ایمان به کفر است، و «نققه» نیز از این معناست چرا که مال از دست دهنده خارج می شود و به عیال می رسد، و «سَلَّم» به معنای نردبان است و سبب سلامت می شود و «استجابت» از جوب به معنای قطع است و فرق آن با اجابت این است که در استجابت معنای قبول وجود دارد و «یجیب» اعم است.

ترجمه:

ما می دانیم که گفتار آن ها، تو را غمگین می کند ولی (غم مخور! و بدان که) آن ها تو را تکذیب نمی کنند بلکه ظالمان، آیات خدا را انکار می نمایند. (33) پیش از تو نیز پیامبرانی تکذیب شدند و در برابر تکذیبها، صبر و استقامت کردند و (در این راه)، آزار دیدند، تا هنگامی که یاری ما به آن ها رسید. (تو نیز چنین باش! و این، یکی از سنت های الهی است) و هیچ چیز نمی تواند سنن خدا را تغییر دهد و اخبار پیامبران به تو رسیده است. (34) و اگر اعراض آن ها بر تو سنگین است، چنانچه بتوانی نقبی در زمین بزنی، یا نردبانی به آسمان بگذاری (و اعماق زمین و آسمان ها را جست و جو کنی، چنین کن) تا آیه (و نشانه دیگری) برای آن ها بیاوری! (ولی بدان که این لجوجان، ایمان نمی آورند!) اما اگر خدا بخواهد، آن ها را (به اجبار) بر هدایت جمع خواهد کرد. (ولی هدایت اجباری، چه سودی دارد؟) پس هرگز از جاهلان مباش! (35) تنها کسانی (دعوت تو را) می پذیرند که گوش شنوا دارند اما مردگان (و آن ها که روح انسانی را از دست داده اند، ایمان نمی آورند و) خدا آن ها را (در قیامت) برمی انگیزد سپس به سوی او، بازمی گردند. (36)

«وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيٍّ الْمُرْسَلِينَ»

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

شخصی نزد امیرالمؤمنین (علیه السلام) آیه ی «فَاتَّهَمُوا لَا يَكْذِبُونَكَ وَ لَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ

اللَّهِ يَجْحَدُونَ» را قرائت نمود و آن حضرت (علیه السلام) فرمود: «آری به خدا سوگند رسول

خدا (صلی الله علیه و آله) را تکذیب سختی نمودند و لکن مقصود این است که آنان سخن حقی نداشتند که بتواند حق آن حضرت (صلی الله علیه و آله) را ابطال و تکذیب نمایند.» (1)

حفص بن غیاث گوید: امام صادق (علیه السلام) به من فرمود: ای حفص [در این دنیا] کسی که صبر کند، مدّت کوتاهی را صبر می کند، و کسی که بی صبری و جزع کند، مدّت کوتاهی را جزع می کند؛ و بر تو باد که در جمیع امور خود صابر باشی، چرا که خداوند پیامبر خود حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را به نبوت مبعوث نمود و او را امر به صبر و رفق کرد و فرمود: «وَ اصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا» و فرمود: «ادْفَعْ بِالتِّي هِيَ اَحْسَنُ السِّيَةِ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَانَتْ وَلِيًّا حَمِيمًا.» (2)

ص: 52

1- 61.. محمد بن يعقوب: عن محمد بن يحيى، عن احمد بن محمد، عن الحسين بن سعيد، عن النضر ابن سويد، عن محمد بن ابي حمزة، عن يعقوب بن شعيب، عن عمران بن ميثم، عن ابي عبد الله (عليه السلام) قال: «قرا رجل على امير المؤمنين (عليه السلام): فَاتَّهَمُوا لَا يَكْذِبُونَكَ وَ لَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللّٰهِ يَجْحَدُونَ فقال: بلى و الله لقد كذبوه اشد التّكذيب، و لكنها مخففة: لا يكذبونك، اى لا ياتون بباطل يكذبون به حقك.» [تفسير برهان، ج 2، ص 413، ح 3]

2- 62.. ثم قال على بن ابراهيم، حدثني ابي، عن القاسم بن محمد، عن سليمان بن داود المنقري، عن حفص بن غياث، قال: قال ابو عبد الله (عليه السلام): «يا حفص، ان من صبر صبر قليلا و ان من جزع جزع قليلا- ثم قال عليك بالصبر فى جميع امورك، فان الله بعث محمدا و امره بالصبر و الرفق، فقال: وَ اصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَ اهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا و قال: ادْفَعْ بِالتِّي هِيَ اَحْسَنُ فَاِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَ بَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَانَتْ وَلِيًّا حَمِيمًا.»

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) صبر پیشه کرد تا این که آزارهای سختی و نسبت های ناگواری به او دادند و سینه او تنگ شد و خداوند به او فرمود: «وَلَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ» سپس او را تکذیب نمودند و نسبت های ناگواری به او دادند و او محزون و غمگین شد، و خداوند به او فرمود: «قَدْ نَعَلِمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يَكْذِبُونَكَ وَ لَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ * وَلَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَنَّهُمْ نَصَرْنَا.» (1)

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) خود را ملزم به صبر کرد و نشست و مشغول ذکر خدای تبارک و تعالی شد و مردم او را تکذیب نمودند تا این که فرمود: «من نسبت به خود و خانواده و آبروی خود صبر نمودم و لکن نمی توانم بینم آنان به پروردگار من توهین می کنند؛» و خداوند این آیه را نازل نمود: «وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ * فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ.» (2)

پس رسول خدا(علیه السلام) در جمیع احوال خود صبر نمود و خداوند او را به ائمه ی از عترت او(علیه السلام) بشارت داد و آنان را توصیف به صبر نمود و فرمود: «وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَ كَانُوا بآيَاتِنَا يُوقِنُونَ.» (3)

ص: 53

1- 63.. فصبر رسول الله(صلی الله علیه و آله) حَتَّى نالوه بالعظائم، و رموه بها، فضايق صدره، فانزل الله؟ عز؟: وَ لَقَدْ نَعَلِمُ أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ. ثم كذبوه و رموه، فحزن لذلك، فانزل الله تعالى: قَدْ نَعَلِمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يَكْذِبُونَكَ وَ لَكِنَّ الظَّالِمِينَ بآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ وَ لَقَدْ كُذِّبَتْ رُسُلٌ مِّن قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَىٰ مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّىٰ أَنَّهُمْ نَصَرْنَا.

2- 64.. فالزم نفسه الصبر، فقعدوا و ذكروا الله تبارك و تعالی بالسوء و كذبوه، فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): لقد صبرت على نفسي و اهلي و عرضي، و لاصبر لي على ذكرهم الهی. فانزل الله: وَ لَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِن لُّغُوبٍ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ.

3- 65.. فصبر رسول الله(صلی الله علیه و آله) في جميع احواله، ثم بشر في الائمة من عترته، و وصفوا بالصبر، فقال: وَ جَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَ كَانُوا بآيَاتِنَا يُوقِنُونَ.

در این هنگام رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

«الصَّبْرُ مِنَ الْإِيمَانِ كَالرَّاسِ مِنَ الْبَدَنِ» و خداوند از او تشکر نمود و این آیه بر او نازل شد «و تَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَ دَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَ قَوْمُهُ وَ مَا كَانُوا يَعْرِشُونَ.» (1)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

«این آیه بشارت و انتقام است» و از آن پس خداوند برای رسول خدا مباح نمود که مشرکان را هر کجا بیابد بکشد، و خداوند به دست پیامبر خود و یارانش مشرکان را کشت و این پاداش دنیایی صبر او بود و پاداش صبر او در آخرت ذخیره شد. (2)

«وَ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ...» (3)

امام باقر(علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دوست می داشت که حارث بن عامر بن نوفل بن عبد مناف،

مسلمان شود، و در این راه بسیار کوشید، و لکن حارث به خاطر شقاوتی که داشت مسلمان نشد و این برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گران آمد و این آیه نازل شد «وَ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ...» (4)

ص: 54

1- 66.. فعند ذلك قال(عليه السلام): الصبر من الايمان كالراس من البدن. فشكر الله ذلك له فانزل الله عليه: وَ تَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَى عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَ دَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَ قَوْمُهُ وَ مَا كَانُوا يَعْرِشُونَ.

2- 67.. فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): آية بشرى و انتقام. فباح الله قتل المشركين حيث وجدوا، فقتلهم الله على يدى رسول الله(صلی الله علیه و آله) و احبائه، و عجل الله له ثواب صبره، مع ما ادخر له فى الآخرة من الاجر». [تفسير برهان، ج 2، ص 414، ح 6]

3- 68.. سورة ي انعام، آية 35.

4- 69.. وفى رواية ابى الجارود عن ابى جعفر(عليه السلام) فى قوله وَ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ قَالَ كَانَ رَسُولَ اللَّهِ(صلی الله علیه و آله) يحب اسلام الحارث بن عامر بن نوفل بن عبد مناف دعاه رسول الله(صلی الله علیه و آله) ان يسلم فغلب عليه الشقاء فشق ذلك على رسول الله(صلی الله علیه و آله) فانزل الله وَ إِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ الى قوله نَفَقًا فى الْأَرْضِ يقول سربا. [تفسير قمى، ج 1، ص 197،

ح [14 B

متن:

وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ وَ مَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَ بُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَ مَنْ يَشَأِ يَجْعَلُهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمْ السَّاعَةُ أَغَيْرِ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ بَلْ آيَاتُهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَ تَتَّسِبُونَ مَا تُشْرِكُونَ

لغات:

«دابة» هر حیوانی است که به آرامی روی زمین راه می رود، و «دبّ یدب دبیبا» اذا مشی مشیا فيه تقارب خطور، و «دبوب و دیوب» نمام را گویند و فی الحدیث «لا یدخل الجنة دیوب و لا قلاغ» و القلاع: الواشی بالرجل لیقتلعه.

ترجمه:

و گفتند: «چرا نشانه (و معجزه ای) از طرف پروردگارش بر او نازل نمی شود؟!» بگو: «خداوند، قادر است که نشانه ای نازل کند ولی بیشتر آن ها نمی دانند!» (37) هیچ جنبنده ای در زمین، و هیچ پرنده ای که با دو بال خود پرواز می کند، نیست مگر این که آیت هایی همانند شما هستند. ما هیچ چیزی را در این کتاب، فروگذار نکردیم سپس همگی

به سوی پروردگارشان محشور می گردند. (38) آن ها که آیات ما را تکذیب کردند، کرها و

لال هایی هستند که در تاریکی ها قرار دارند. هر کس را خدا بخواهد (و مستحق باشد)، گم راه می کند و هر کس را بخواهد (و شایسته بداند)، بر راه راست قرار خواهد داد. (39) بگو: «به من خبر دهید اگر عذاب پروردگار به سراغ شما آید، یا رستاخیز برپا شود، آیا

(برای حل مشکلات خود)، غیر خدا را می خوانید اگر راست می گوید؟!» (40) (نه)، بلکه

تنها او را می خوانید! و او اگر بخواهد، مشکلی را که به خاطر آن او را خوانده اید، برطرف می سازد و آن چه را (امروز) هم تای خدا قرار می دهید، (در آن روز) فراموش خواهید کرد. (41)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ...» (1)

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

خداوند پیامبر ما (صلی الله علیه و آله) را از بین مردم خارج نکرد تا دین خود را کامل نمود و قرآنی را فرستاد که در آن همه حقایق موجود است و حلال و حرام و حدود و احکام و آن چه مردم به آن نیاز دارند کاملاً در آن بیان شده است، چنان که می فرماید:

«مَا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ» (2)

ص: 56

1-70.. سوره ی انعام، آیه ی 38.

2-71.. محمد بن یعقوب: عن ابی محمد القاسم بن العلاء (رحمه الله)، رفعه، عن عبد العزیز بن مسلم، عن الرضا (علیه السلام)، قال: «ان الله؟ عز؟ لم يقبض نبينا (صلی الله علیه و آله) حتى اكمل له الدين، و انزل علیه القرآن فيه تبیان كل شیء، بین فيه الحلال و الحرام، و الحدود و الاحكام، و جمیع ما يحتاج اليه الناس كمالاً، فقال؟ عز؟: ما فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 417، ح 2]

«وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُومٌ وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ...» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

یعنی، «صُمْ عَنْ الْهُدَى وَبُكْمٌ لَا يَتَكَلَّمُونَ بِخَيْرٍ». یعنی کرانی هستند که هدایت نمی شوند، و گنگ هایی هستند که سخن نیکی نمی گویند. «فِي الظُّلُمَاتِ» یعنی آنان در تاریکی کفر به سر می برند. (2)

«مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأِ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» (3)

امام باقر (علیه السلام) در ادامه حدیث فوق می فرماید:

این آیه ردّ گروه قدریه [یعنی جبریّه] این امت است، خداوند آنان را در قیامت با صابئین [ستاره پرستان] و نصارا و مجوس محشور خواهد نمود، از این رو می گویند: «رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ». (4)

سپس امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آگاه باشید که هر امتی را مجوسی هست و مجوس این امت کسانی هستند که می گویند: تقدیری نیست و مشیت تقدیر و قدرت به دست خود ماست. (5)

ص: 57

1-72.. سوره ی انعام، آیه ی 39.

2-73.. ثم قال علی بن ابراهیم: حدثنا احمد بن محمد، قال: حدثنا جعفر بن عبد الله، قال: حدثنا كثير ابن عياش، عن ابي الجارود، عن ابي جعفر (عليه السلام) في قوله تعالى الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُومٌ وَبُكْمٌ. يقول: «صم عن الهدى، و بكم لا يتكلمون بخير في الظُّلُمَاتِ یعنی ظلمات الكفر». [تفسیر برهان، ج 2، ص 417، ح 5]

3-74.. سوره ی انعام، آیه ی 39.

4-75.. مَنْ يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَأِ يَجْعَلْهُ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ و هو رد علی قدریه هذه الامة، يحشرهم الله يوم القيامة مع الصابئین و النصاری و المجوس فيقولون: وَاللهِ رَبَّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ.

5-76.. يقول الله: انظُرْ كَيْفَ كَذَّبُوا عَلَى انْفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ قَالَ رسول الله (صلی الله علیه و آله): الا ان لكل امة مجوسا، و مجوس هذه الامة الذين يقولون: لا قدر، و لا يزعمون ان المشيئة و القدرة اليهم و لهم». (همان) B

علی بن ابراهیم گوید:

در نسخه ی دیگری امام باقر(علیه السلام) می فرماید: آنان می گویند: مشیت و قدرت نه به

نفع ماست و نه به ضرر ماست. و در نسخه سوّمی آمده که می گویند: مشیت و قدرت نه به دست ماست و نه برای ماست.

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

آیه ی «مَنْ يَشَاءِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَاءُ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ» درباره ی کسانی نازل شده که اوصیای پیامبران را تکذیب می نموده و خداوند آنان را کر و گنگ و در ظلمات و تاریکی قرار داده است.

سپس فرمود: کسانی که از فرزندان ابلیس هستند، به اوصیای پیامبران هرگز ایمان نمی آورند و آنان را تصدیق نمی کنند، و آنان کسانی اند که خداوند گم راه شان می نماید، و از فرزندان آدم کسانی که ایمان به اوصیا داشته باشند در صراط مستقیم خواهند بود... (1)

ص: 58

1-77.. علی بن ابراهیم: قال: حدثنا جعفر بن احمد قال: حدثنا عبد الكريم، قال: حدثنا محمد بن علي، قال: حدثنا محمد بن الفضيل، عن ابي حمزة، قال: سالت ابا جعفر(عليه السلام) عن قول الله؟ عز؟: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُومًا وَبُكْمًا فِي الظُّلُمَاتِ مَنْ يَشَاءِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَنْ يَشَاءُ يَجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ. فقال(عليه السلام): «نزلت في الذين كذبوا باوصيائهم صومًا وُبكم كما قال الله في الظُّلُمَاتِ من كان من ولد ابليس فانه لا يصدق بالاوصياء، و لا يؤمن بهم ابدًا، و هم الذين اضلهم الله، و من كان من ولد آدم آمن بالاوصياء فهم على صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ».

[تفسیر برهان، ج 2، ص 418، ح 6]

«بَلْ آيَاتُهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ... وَ تَسْؤُونَ مَا تُشْرِكُونَ» (1)

ابوحمزه گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود این است که آنان هنگام بیچارگی خدا را می خوانند و خداوند اگر بخواهد بیچارگی و بلا را از آنان برطرف می کند و آنان در آن شرک، شرک خود را فراموش می نمایند و از بُت های خود غافل می شوند. (2)

سوره ی انعام [6]، آیات 42 تا 45

متن:

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُم بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِم أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ فَقَطَّعَ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ

لغات:

«باساء» جمع باس به معنای خوف است، و «ضراء» از ضر است، و «تضرع» به معنای تذلل است، و «مبلس» به معنای شدید الحسرة است و به معنای منقع الحجة نیز می باشد و «دابر القوم» کسی است که آنان را تدبیر می کند و از عقب آنان حرکت می نماید، و دابر بر معنای اصل نیز آمده چنان که خداوند می فرماید: «دابر هولاء مقطوع» و «قطع الله دابره» یعنی قطع اصله.

ص: 59

1-78.. سوره ی انعام، آیه ی 41.

2-79.. قال: تدعون الله اذا اصابكم ضر، ثم اذا كشف عنكم ذلك تَسْؤُونَ مَا تُشْرِكُونَ ای تركون الاصنام. [تفسیر برهان، ج 2، ص 418،

ح 6]

ما به سوی امت‌هایی که پیش از تو بودند، (پیامبرانی) فرستادیم (و هنگامی که با این پیامبران به مخالفت برخاستند،) آن‌ها را با شدت و رنج و ناراحتی مواجه ساختیم شاید (بیدار شوند و در برابر حق،) خضوع کنند و تسلیم گردند! (42) چرا هنگامی که مجازات ما به آنان رسید، (خضوع نکردند و) تسلیم نشدند؟! بلکه دل‌های آن‌ها قساوت پیدا کرد و شیطان، هر کاری را که می‌کردند، در نظرشان زینت داد! (43) (آری،) هنگامی که (اندرزها سودی نبخشید،) و آن‌چه را به آن‌ها یادآوری شده بود فراموش کردند، درهای همه چیز (از نعمت‌ها) را به روی آن‌ها گشودیم تا (کاملاً) خوشحال شدند (و دل به آن بستند) ناگهان آن‌ها را گرفتیم (و سخت مجازات کردیم) در این هنگام، همگی مایوس شدند (و درهای امید به روی آن‌ها بسته شد). (44) و (به این ترتیب،) دنباله (زندگی) جمعیتی که ستم کرده بودند، قطع شد. و ستایش مخصوص خداوند، پروردگار جهانیان است. (45)

تفسیر اهل‌البيت (عليهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه «فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا...» می‌گوید: بلا و عقوبت که می‌آید باید مردم به درگاه خدا تصرّع کنند و چون تصرّع نکنند خداوند نعمت‌های دنیا را بر آنان فراوان می‌کند و بی‌نیاز می‌شوند و این خود عقوبتی است برای آنان و هنگامی که شاد و سرگرم دنیا هستند خداوند ناگهان آنان را می‌گیرد و ناامید می‌شوند و این سخنی است که خداوند به موسی هنگام مناجات فرمود. (1)

ص: 60

1-80.. و قوله؟ عز؟ لنبیه (صلی الله علیه و آله): وَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّنْ قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَتَضَرَّعُونَ یعنی کی يتضرعوا. ثم قال: فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ یعنی فهلا اذ جاءهم بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَ لَكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَ زَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فلما لم يتضرعوا فتح الله عليهم الدنيا و اغناهم، عقوبة لفعالهم الردى ء، فلما فرحوا بما أوتوا أخذناهم بغتةً فإذا هم مبلسون ای آیسون، و ذلك قول الله تبارک و تعالی فی مناجاته لموسى (عليه السلام). [تفسیر برهان، ج 2، ص 418، ح 6] B

سپس مرحوم علی بن ابراهیم از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

خداوند در مناجات خود به موسی فرمود: ای موسی هنگامی که دیدی فقر و تنگنایی به طرف تو می آید، به خود بگو: مرحبا به شعار صالحین. و اگر دیدی دنیا به تو روی آورده بگو: این عقوبت دنیایی گناه من است چرا که دنیا به کسی روی نمی آورد مگر برای این که گناه خود را فراموش کند، و در حقیقت اقبال دنیا عقوبت گناهی است که انجام داده است. (1) [اعاذنا الله من كل ما يكره].

«فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ...» (2)

ابوحزمه ی شمالی گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

«أما آية «فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ» یعنی هنگامی که مردم ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) که

مامور به پذیرفتن آن بودند را ترک کردند، ما دولت دنیا را برای آنان فراهم نمودیم و آنان روی زمین سلطه پیدا کردند. و اما آیه «حَتَّى إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَإِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ» یعنی هنگامی که حضرت مهدی قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) قیام می کند عقوبت ما یک باره آنان را فرا می گیرد مثل این که قدرت و سلطانی

ص: 61

1- 81.. ثم قال علی بن ابراهیم: حدثنی ابی، عن القاسم بن محمد، عن سلیمان بن داود المنقری، عن حفص بن غیاث، عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: «كان فی مناجاة الله لموسى (علیه السلام): یا موسی، اذا رايت الفقر مقبلا فقل: مرحبا بشعار الصالحین. و اذا رايت الغنى مقبلا فقل: ذنب عجلت عقوبته. فما فتح الله علی احد هذه الدنيا الا بذنب ينسیه ذلك الذنب، فلا يتوب، فيكون اقبال الدنيا علیه عقوبة لذنبه». [تفسیر برهان، ج 2، ص 418، ح 7]

2- 82.. سوره ی انعام، آیه ی 44.

نداشته اند. بنابراین آخر این آیه یعنی «فَقَطَّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» درباره ی محمد (صلی الله علیه و آله) [و آل او] نازل شده است. (1)

«فَقَطَّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ» (2)

فضیل بن عیاض گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتیم: مسلمان با تقوا و ورع کیست؟ حضرت (علیه السلام) فرمود:

کسی که از محارم خدا و غاصبین خلافت پرهیز نماید. سپس فرمود: و اگر از شبهات پرهیز نکند وارد محرمات می شود و نمی فهمد و اگر حرام و منکر را ببیند و از آن نهی نکند و قادر بر آن باشد در حقیقت دوست داشته که نافرمانی خدا انجام شود و این، مبارزه و دشمنی با خداوند، محسوب می شود؛ و کسی که باقی ماندن ظالمین را دوست بدارد، انجام گناه را دوست داشته است در حالی که خداوند خود را نسبت به هلاک نمودن ستم کاران ستایش نموده و می فرماید: «فَقَطَّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.» (3)

ص: 62

1- 83.. علی بن ابراهیم، قال: حدثنا جعفر بن احمد، قال: حدثني عبد الكريم بن عبد الرحيم، عن محمد بن علي، عن محمد بن الفضيل، عن ابي حمزة، قال: سالت ابا جعفر (عليه السلام) عن قول الله تعالى: فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ ابْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ. قال: «اما قوله: فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ يعني فلما تركوا ولاية علي امير المؤمنين (عليه السلام) و قد امروا بها فَتَحْنَا عَلَيْهِمْ ابْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ يعني دولتهم في الدنيا، و ما بسط لهم فيها. و اما قوله: حَتَّىٰ اِذَا فَرِحُوا بِمَا اُوتُوا اَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاِذَا هُمْ مُبْلِسُونَ يعني بذلك قيام القائم (عليه السلام)، حَتَّىٰ كانهم لم يكن لهم سلطان قط، فذلك قوله بَغْتَةً فنزلت بخبره هذه الآية على محمد (صلی الله علیه و آله)». [تفسیر برهان، ج 2، ص 419، ح 1]

2- 84.. سوره ی انعام، آیه ی 45.

3- 85.. ابن بابویه: عن ابيه، قال: حدثنا سعد بن عبد الله، عن القاسم بن محمد الاصفهاني، عن سليمان ابن داود المنقري، عن فضيل بن عياض، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: قلت له: من الورع من الناس؟ فقال: «الذي يتورع عن محارم الله، و يجتنب هؤلاء، و اذا لم يتق الشبهات وقع في الحرام، و هو لا يعرفه، و اذا راى المنكر فلم ينكره، و هو يقوى عليه، فقد احب ان يعصى الله، و من احب ان يعصى الله فقد بارز الله بالعداوة، و من احب بقاء الظالمين فقد احب ان يعصى الله، ان الله تبارك و تعالى حمد نفسه على اهلاك الظلمة فقال: فَقَطَّعَ دَابِرُ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.» [تفسیر برهان، ج 2، ص 419، ح 3] B

متن:

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصَارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ أَنْظِرْ كَيْفَ نَصَرَّ الْآيَاتِ ثُمَّ هُمْ يَصَدِّقُونَ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَعْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ وَ مَا نُزِّلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَ مُنذِرِينَ فَمَنْ آمَنَ وَ أَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَ لَا هُمْ يَحْزَنُونَ وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا يَمَسُّهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ

ترجمه:

بگو: «به من خبر دهید اگر خداوند، گوش و چشم های تان را بگیرد، و بر دل های شما مهر نهد (که چیزی را نفهمید)، چه کسی جز خداست که آن ها را به شما بدهد؟!» ببین

چگونه آیات را به گونه های مختلف برای آن ها شرح می دهیم، سپس آن ها روی می گردانند!

(46) بگو: «به من خبر دهید اگر عذاب خدا به طور ناگهانی (و پنهانی) یا آشکارا به سراغ

شما بیاید، آیا جز جمعیت ستم کار هلاک می شوند؟!» (47) ما پیامبران را، جز (به عنوان) بشارت دهنده و بیم دهنده، نمی فرستیم آن ها که ایمان بیاورند و (خویشتن را) اصلاح کنند، نه ترسی بر آن هاست و نه غمگین می شوند. (48) و آن ها که آیات ما را تکذیب کردند، عذاب (پروردگار) به خاطر نافرمانی ها به آنان می رسد. (49)

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصَارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر خود گوید: «ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ» یعنی یکذبون. (2)

و در روایت ابی الجارود از امام باقر (علیه السلام) آمده که فرمود:

مقصود از «إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصَارَكُمْ» این است که اگر خدا هدایت را از شما بگیرد [و چشم و گوش شما را از کار بیندازد] چه کسی جز خدا شما را هدایت خواهد نمود؟! و فرمود: «ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ» (3)

«قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ» (4)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه هنگامی نازل شد که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مدینه هجرت نمود و اصحاب آن حضرت (صلی الله علیه و آله) مبتلای به سختی و بیماری شدند و به آن حضرت شکایت نمودند و خداوند به رسول خود (صلی الله علیه و آله) فرمود: به آنان بگو: اگر عذاب خدا «بَغْتَةً» یا «جَهْرَةً» می آمد تنها ستم کاران هلاک می شدند [و شما آسیبی نمی دیدید پس به خاطر سختی ها و بیماری ها شکوه نکنید. (5)

ص: 64

1-86.. سوره ی انعام، آیه ی 46.

2-87.. و قوله «ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ» ای یکذبون. [تفسیر قمی، ج 1، ص 201]

3-88.. و عنه: قال: وفي رواية ابی الجارود، عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله تعالی: قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَ أَبْصَارَكُمْ وَ خَتَمَ عَلَى قُلُوبِكُمْ، قال: «يقول: ان اخذ الله منكم الهدى من إله غير الله يأتيتكم به انظر كيف نصرف الآيات ثم هم يصدفون يقول: يعرضون». [تفسیر برهان، ج 2، ص 421، ح 10]

4-89.. سوره ی انعام، آیه ی 47.

5-90.. و اما قوله قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ فانها نزلت لما هاجر رسول الله (صلی الله علیه و آله) الى المدينة و اصاب اصحابه الجهد و العلل و المرض فشكوا ذلك الى رسول الله (صلی الله علیه و آله) فانزل الله؟ عز؟ قُلْ لَهُمْ يَا مُحَمَّد أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ، ای انهم لا يصيبهم الا الجهد و الضرر فی الدنيا، فاما العذاب الاليم الذي فيه الهلاك فلا يصيب الا القوم الظالمين. [تفسیر قمی، ج 1، ص 201] B

متن:

قُلْ لَاقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ وَانذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ

لغات:

«صدف عن الشيء صدوفا» اذا مال عنه، و صدف و صدفة بمعنی الجانب و الناحية و صدف كل بناء مرتفع، و فی الحديث كان التبی (صلی الله علیه و آله) اذا ممر بصدف مائل اسرع المشی.

ترجمه:

بگو: «من نمی گویم خزاین خدا نزد من است و من، (جز آن چه خدا به من بیاموزد،) از غیب آگاه نیستم! و به شما نمی گویم من فرشته ام تنها از آن چه به من وحی می شود پیروی می کنم.» بگو: «آیا نابینا و بینا مساویند؟! پس چرا نمی اندیشید؟!» (50) و به وسیله آن (قرآن)، کسانی را که از روز حشر و رستاخیز می ترسند، بیم ده! (روزی که در آن،) یاور و سرپرست و شفاعت کننده ای جز او [خدا] ندارند شاید پرهیزگاری پیشه

کنند! (51) وکسانی را که صبح و شام خدا را می خوانند، و جز ذات پاک او نظری ندارند، از خود دور مکن‌انه چیزی از حساب آن‌ها برتوست، و نه چیزی از حساب تو بر آن‌ها! اگر آن‌ها را طرد کنی، از ستم‌گران خواهی بود! (52) و این چنین بعضی از آن‌ها را با بعضی دیگر آزمودیم (توانگران را به وسیله فقیران) تا بگویند: «آیا این‌ها هستند که خداوند از میان ما (برگزیده، و) بر آن‌ها ممت گذارده (و نعمت ایمان بخشیده است؟!)) آیا خداوند، شاکران را بهتر نمی شناسد؟! (53)

تفسیر اهل‌البيت (علیهم‌السلام):

«قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ...» (1)

امام صادق (علیه‌السلام) فرمود:

هنگامی که موسی (علیه‌السلام) به کوه طور رفت به خدای خود گفت: خدایا خزائن خود را به من نشان ده؛ پس خداوند به او فرمود: ای موسی خزائن من این است که هر گاه چیزی را اراده کنم آن چیز انجام خواهد گرفت. «إِذَا أَرَدْتُ شَيْئًا أَنْ أَقُولَ لَهُ: كُنْ فَيَكُونُ.» (2)

«إِنْ أَتَّبَعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ...» (3)

گروهی خدمت حضرت رضا (علیه‌السلام) جمع بودند و درباره‌ی دو حدیث مختلفی که در

یک مسأله از رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله) نقل شده بود نزاع می‌کردند و حضرت رضا (علیه‌السلام) به آنان فرمود:

ص: 66

1- 91.. سوره‌ی انعام، آیه‌ی 50.

2- 92.. فی التوحید و المعانی و المجالس عن الصادق (علیه‌السلام) لما صعد موسی علی نبینا و آله و علیه‌السلام الی الطور فنادی ربّه؟ عز؟ قال یا ربّ ارنی خزائنک فقال تعالی یا موسی انما خزائنی اذا اردت شیئا ان اقول له کن فیکون. [تفسیر صافی، ج 2، ص 122]

3- 93.. سوره‌ی انعام، آیه‌ی 50.

خداوند چیزهایی را حرام و چیزهایی را حلال و چیزهایی را واجب نموده است و اگر روایتی درباره تحلیل حرام خدا و یا تحریم حلال خدا و یا مباح شدن واجبی رسیده باشد، نمی توان پذیرفت چرا که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) هرگز حرام خدا را حلال و حلال خدا را حرام نکرد، و واجبات و احکام الهی را تغییر نداد و درباره همه این ها تسلیم و مطیع و اجراکننده دستور خدا بود، همان گونه که خداوند به آن حضرت می فرماید: بگو: «إِنْ أَتَّبِعُ إِلَّا مَا يُوحَى إِلَيَّ» بنابراین رسول خدا(صلی الله علیه و آله) پیرو امر خدا و مبلّغ رسالت الهی بوده است. (1)

«وَ أَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ...» (2)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

مقصود از این آیه این است که خداوند می فرماید: ای رسول من با این قرآن کسانی را انذار کن که علاقه به ملاقات خداوند و امید به رحمت او را دارند، و قرآن شفاعت کننده ای است که خداوند شفاعت او را می پذیرد. (3)

ص: 67

1-94.. فی العیون عن الرضا علیه السلام انه سئل يوماً وقد اجتمع عنده قوم من اصحابه وقد كانوا يتنازعون فی الحدیثین المختلفین عن رسول الله(صلی الله علیه و آله) فی الشیء الواحد فقال ان الله؟ عز؟ حرم حراماً و احلّ حلالاً و فرض فرائض فما جاء فی تحلیل ما حرم الله او تحریم ما احلّ الله او رفع فريضة فی كتاب الله رسمها قائم بلا نسخ نسخ ذلك فذلك شىء لايسع الاخذ به لان رسول الله(صلی الله علیه و آله) لم يكن ليحرم ما احلّ الله و لا ليحلّ ما حرم الله و لا ليغيّر فرائض الله و احكامه و كان فى ذلك كله متبعا مسلماً مؤدياً عن الله؟ عز؟ و ذلك قول الله؟ عز؟ ان اتبع إلا ما يوحى إلى فكأن متبعا لله مؤدياً عن الله ما امر به من تبليغ الرسالة. [تفسير صافى، ج 2، ص 122]

2-95.. سورة ي انعام، آیه ی 51.

3-96.. الطبرسى: قال الصادق(عليه السلام): «انذر بالقرآن من يرجون الوصول الى ربهم برغبتهم فيما عنده، فان القرآن شافع مشفع». [تفسير برهان، ج 2، ص 422، ح 2]

«وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

سبب نزول این آیه این بوده که گروهی [از مهاجرین] فقیر و مومن در مدینه [که محل زندگی و خانه ای نداشتند] روی صفا در کنار مسجد زندگی می کردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنان را در آن محل اسکان داده بود و از ایشان دلجویی می نمود و بسا طعام و غذایی برای آنان می فرستاد و آنان همواره با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بودند و آن حضرت با آنان می نشست و مانوس بود و اغنیاء و خوش گذرانان دوست نمی داشتند که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با آنان هم نشین باشد و چون نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می آمدند می گفتند: «یا رسول الله این ها را از خود دور کن» تا این که روزی یکی از متکلمین از انصار نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و دید یکی از اصحاب صفا خود را به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چسبانده و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با او سخن می گوید، پس مرد انصار در جایی دور از آنان نشست و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: نزدیک بیا و نزدیک نیامد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: آیا ترسیدی فقر او به تو سرایت کند؟! و چون مرد انصاری گفت: «یا رسول الله این ها را از خود دور کن» این آیه نازل شد «وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ...» (2)

ص: 68

1-97.. سوره ی انعام، آیه ی 52.

2-98.. علی بن ابراهیم: کان سبب نزولها انه کان بالمدينة قوم فقراء مومنون یسمون اهل الصفة، و کان رسول الله (صلی الله علیه و آله) امرهم ان یكونوا فی صفا یاوون الیها، و کان رسول الله (صلی الله علیه و آله) یتعاهدهم بنفسه، و ربما حمل الیهم ما یاکلون، و کانوا یختلفون الی رسول الله (صلی الله علیه و آله) فیقر بهم و یقعد معهم، و یؤنسهم، و کان اذا جاء الاغنیاء و المترفون من اصحابه انکروا علیه ذلک، و یقولون له: اطردهم عنک. B فجاء یوما رجل من الانصار الی رسول الله (صلی الله علیه و آله)، و عنده رجل من اصحاب الصفة، قد لصق برسول الله (صلی الله علیه و آله) و رسول الله یحدثه، فقعد الانصاری بالبعد منهما، فقال له رسول الله (صلی الله علیه و آله): «تقدم» فلم یفعل، فقال له رسول الله (صلی الله علیه و آله): «لعلک خفت ان یلزم فقره بک؟!». فقال الانصاری: اطرد هؤلاء عنک. فانزل الله: «وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَ مَا مِنْ حِسَابِكَ عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَتَطْرُدَهُمْ فَتَكُونَ مِنَ الظَّالِمِينَ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 422، ح 3]

اصبغ بن نباته گوید:

هنگامی که امیرالمؤمنین (علیه السلام) در روز جمعه ای خطبه می خواند اشعث بن قیس از میان مردم حرکت نمود و نزد آن حضرت آمد و گفت: یا امیرالمؤمنین فقرا مانع من شدند که روی شما را ببینم. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: من چگونه می توانم آنان را از خود دور نمایم، آیا مردمی را از خود دور کنم که اول روز به دنبال روزی خدا هستند و آخر روز ذکر خدا را می گویند؟! سپس فرمود: اگر چنین کنم از ستم کاران خواهم بود. (1)

«وَ كَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا...» (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید: خداوند می فرماید:

ما این گونه اغنیاء را به خاطر ثروت شان می آزماییم تا معلوم شود آنان چگونه با فقرا مواساة و کمک می نمایند و چگونه حقوقی که خداوند در اموال شان واجب نموده است را پرداخت می نمایند؟ و فقرا را نیز امتحان می کنیم تا معلوم شود

ص: 69

1-99.. عن الاصبغ بن نباتة قال بينما علي (عليه السلام) يخطب يوم الجمعة على المنبر فجاء الاشعث بن قيس يتخطى رقاب الناس فقال: يا اميرالمؤمنين حالت الحمد بيني وبين وجهك، قال: فقال علي ع: ما لي و ما للضياطرة اطرده قوما غدوا اول النهار يطلبون رزق الله، و آخر النهار ذكروا الله، افاطردهم فاكون من الظالمين. [تفسير عياشي، ج 1، ص 360، ح 26]

2-100.. سورة ي انعام، آيه ي 53.

صبر آنان بر فقر چگونه است و چگونه از اموال ثروتمندان قطع طمع می کنند؟ و تا ثروتمندان بگویند: آیا خداوند از بین ما بر فقرا منت نهاده [و آنان را دوست می دارد؟! آری خداوند علت توجه خود به فقرا را شاکر بودن آنان دانسته و می فرماید: «أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ» (1)

زرارة گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ» فرمود:

هنگامی که جان به این جا برسد و با دست خود به گلوی خویش اشاره نمود و فرمود: برای عالم توبه ای نیست، و برای جاهل راه توبه باز است. (2)

سوره ی انعام [6]، آیات 54 تا 58

متن:

وَ إِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَأَنَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ لَيْسَ تَبِينٌ سَبِيلُ الْمُجْرِمِينَ قُلْ إِنِّي نُهِيتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ قُلْ لَاتَّبِعْ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُمْ إِذَا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ قُلْ إِنِّي عَلَى بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَ كَذَّبْتُمْ بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ

ص: 70

1- 101.. ثم قال وَ كَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ إِيَّا اخْتَبَرْنَا الْاَغْنِيَاءَ بِالْاَغْنِيَاءِ لِنَنْظُرَ كَيْفَ مَوَاسَاتَهُمُ لِلْفُقَرَاءِ وَ كَيْفَ يَخْرُجُونَ مَا فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فِي أَمْوَالِهِمْ، فَاخْتَبَرْنَا الْفُقَرَاءَ لِنَنْظُرَ كَيْفَ صَبَرَهُمْ عَلَى الْفَقْرِ وَ عَمَّا فِي أَيْدِي الْاَغْنِيَاءِ وَ لِيَقُولُوا إِي الْفُقَرَاءَ أَمْ هُوَ لِاَغْنِيَاءِ مِنَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ مِنْ بَيْنِنَا أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 202]

2- 102.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ جَمِيلٍ عَنْ زُرَّارَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) قَالَ إِذَا بَلَغَتِ النَّفْسُ هَذِهِ وَ أَهْوَى يَدِيهِ إِلَى حَلْقِهِ لَمْ يَكُنْ لِلْعَالَمِ تَوْبَةٌ وَ كَانَتْ لِلْجَاهِلِ تَوْبَةً. [كافی، 2، ص 440، ح 3]

لغات:

«خزائن» جمع خزانه است، و آن اسم مکانی است که در آن چیزی را نگه داری می کنند. «سلام» در لغت چهار معنا دارد. 1. مصدر سلامت سلاما، 2. جمع سلامه، 3. یکی از اسماء الله 4. نام درختی است، و سلام به معنای مصدر دعاء است برای دیگری که از آفات سالم بماند، و سلامی که نام خداوند است به معنای: ذوالسلام است یعنی او مالک سلام است و بنده خود را از مکروه نجات می دهد، و به صلح نیز سلام گویند، و «بینه» علامت و دلالتی است که حق و باطل را جدا می کند، و «بیان» نیز به معنای دلالت است، و «استعجال» طلب کردن چیزی است در غیر وقت آن، و «حکم» فصل بالتمام امر است.

ترجمه:

هر گاه کسانی که به آیات ما ایمان دارند نزد تو آیند، به آن ها بگو: «سلام بر شما پروردگارتان، رحمت را بر خود فرض کرده هر کس از شما کار بدی از روی نادانی کند، سپس توبه و اصلاح (و جبران) نماید، (مشمول رحمت خدا می شود چرا که) او آمرزنده مهربان است.» (54) و این چنین آیات را بر می شمیریم، (تا حقیقت بر شما روشن شود،)

و راه گناه کاران آشکار گردد. (55) بگو: «من از پرستش کسانی که غیر از خدا می خوانید، نهی شده ام!» بگو: «من از هوی و هوسهای شما، پیروی نمی کنم اگر چنین کنم، گم راه شده ام و از هدایت یافتگان نخواهم بود!» (56) بگو: «من دلیل روشنی از پروردگارم دارم و شما آن را تکذیب کرده اید! آن چه شما درباره آن (از نزول عذاب الهی)

عجله دارید، به دست من نیست احکم و فرمان، تنها از آن خداست احق را از باطل جدا می کند، و او بهترین جدا کننده (حق از باطل) است.» (57) بگو: «اگر آن چه درباره آن عجله دارید نزد من بود، (و به درخواست شما ترتیب اثر می دادم، عذاب الهی بر شما نازل می گشت) و کار میان من و شما پایان گرفته بود ولی خداوند ظالمان را بهتر می شناسد (و بموقع مجازات می کند).» (58)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه «وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ...» گوید:

خداوند بر پیامبر خود واجب نموده که بر گناه کاران تائب سلام نماید و بگوید: خداوند رحمت خود را بر مومنان گنه کار تائب واجب نموده است. (1)

زراره گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که نفس و جان انسان به گلو رسید سپس با دست خود به گلوی خویش اشاره نموده و فرمود: در این وقت برای عالم توبه ای نیست و برای جاهل وقت توبه باقی است [و نیز فرمود: این آیه درباره ی توبه کنندگان از مومنین نیز نازل شده است. (2)]

ص: 72

1- 103.. ثم فرض الله على رسوله (صلى الله عليه وآله) ان يسلم على التوابين و الذين عملوا السيئات ثم تابوا فقال و إذا جاءك الذين يؤمنون بآياتنا فقل سلام عليكم كتب ربكم على نفسه الرحمة يعنى اوجب الرحمة لمن تاب و الدليل على ذلك قوله انه من عمل منكم سوءا بجهالة ثم تاب من بعده و اصلح فانه غفور رحيم. [تفسیر قمی، ج 1، ص 202]

2- 104.. علي بن ابراهيم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن جميل عن زرارة عن ابي جعفر (عليه السلام) قال إذا بلغت النفس هذه و أهوى يديه إلى حلقه لم يكن للعالم توبة و كانت للجاهل توبة. [كافی، ج 2، ص 440، ح 3]

خدا رحمت کند بنده ای را که قبل از مرگ توبه کند، چرا که توبه انسان مومن را از چرک گناه پاک می کند و از شقاوت و هلاکت نجات می دهد و خداوند قبول توبه را نسبت به صالحین بر خود واجب نموده است و می فرماید: «كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّهُ غُفُورٌ رَحِيمٌ» و نیز می فرماید: «وَمَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهُ يَجِدِ اللَّهُ غُفُورًا رَحِيمًا.»(1)

بعضی گفته اند: آیه «وَإِذَا جَاءَكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا...» درباره علی(علیه السلام) و حمزه و زید نازل شده است؛ و بعضی گفته اند: درباره اصحاب صفة نازل شده است، و بعضی گفته اند درباره ی حمزه و جعفر و عمّار و مصعب بن عمیر و غیر آنان نازل شده است؛ و روایت شده که گروهی نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند: ما گناهان فراوانی انجام داده ایم. و آن حضرت(صلی الله علیه و آله) سکوت نمود و این آیه نازل شد.

مرحوم فیض پس از نقل آن چه گذشت می فرماید: منافاتی بین این روایات نیست.(2)

ص: 73

1- 105 .. العیاشی: عن ابی عمرو الزبیری، عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: «رحم الله عبدا تاب الى الله قبل الموت، فان التوبة مطهّرة من دنس الخطیئة، و منقذة من شقاء الهلكة، فرض الله بها على نفسه لعباده الصالحین، فقال: كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَنْ عَمِلَ مِنْكُمْ سُوءًا بِجَهَالَةٍ ثُمَّ تَابَ مِنْ بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّهُ غُفُورٌ رَحِيمٌ، وَ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا أَوْ يَظْلِمْ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهُ يَجِدِ اللَّهُ غُفُورًا رَحِيمًا.» [تفسیر برهان، ج 2، ص 424]

2- 106 .. وقيل ان جماعة اتوا رسول الله(صلی الله علیه و آله) وقالوا انا اصبنا ذنوبًا كثيرة فسكت عنهم فنزلت. [تفسیر صافی، ج 2، ص

«وَكَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ وَلِتَسْتَبِينَ سَبِيلَ الْمُجْرِمِينَ» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود این است که با ذکر آیات الهی بطلان اعتقاد و مذهب مجرمین [یعنی غاصبین خلافت] معلوم شود. (2)

«قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَفُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ...» (3)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از این آیه این است که خداوند به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرماید: به منافقین و غاصبین بگو: اگر من مامور بودم که آن چه شما در باطن خود پنهان کرده اید را

آشکار کنم و بگویم: که «شما انتظار می کشید تا مرگ من فرارسد و بعد از من به اهل بیت من ظلم کنید» چنین می کردم، و کار من با شما به نهایت می رسید، و لکن من مامور به چنین چیزی نیستم؛ و مثل شما همان گونه است که خداوند می فرماید: «كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ» یعنی زمین به نور محمد (صلی الله علیه و آله) [و اسلام] روشن شد همانند این که به نور خورشید روشن می شود، و مثل حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) مثل خورشید است و مثل وصی او مثل ماه است، چنان که خداوند می فرماید: «هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا» و یا می فرماید: «وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ» و یا می فرماید: «ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ» یعنی هنگامی که خداوند حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را قبض روح نمود، برای منافقین ظلمت

ص: 74

1-107.. سوره ی انعام، آیه ی 55.

2-108.. یعنی مذهبهم و طریقتهم تستبین اذا وصفناهم. [تفسیر قمی، ج 1، ص 202]

3-109.. سوره ی انعام، آیه ی 58.

و تاریکی پدید آمد و آنان مقام و فضیلت اهل بیت او را نیافتند و نپذیرفتند، چنان که خداوند می فرماید: «وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ.» (1)

سوره ی انعام [6]، آیات 59 تا 65

متن:

وَعِدَّةٌ مَّفَاتِيحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِنَ رِزْقٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُمْ حَفَظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفِرُّونَ ثُمَّ رُدُّوا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقُّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ قُلْ مَنْ يَنْجِيكُمْ مِنَ اللَّهِ مَوْلاَهُمْ

ص: 75

1 - 110.. محمد بن یعقوب: عن علی بن محمد، عن علی بن العباس، عن علی بن حماد، عن عمرو بن شمر، عن جابر، عن ابی جعفر (علیه السلام)، قال: «قال الله؟ عز؟ لمحمد (صلى الله عليه وآله): قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ قَالَ: لو انى امرت ان اعلمكم الذى اخفيتم فى صدوركم من استعجالكم بموتى لتظلموا اهل بيتى من بعدى، فكان مثلكم كما قال الله؟ عز؟: كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْفَدَ نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُ يَقُولُ: اضاءت الارض بنور محمد (صلى الله عليه وآله) كما تضىء الشمس، فضرب الله مثل محمد (صلى الله عليه وآله) الشمس، و مثل الوصى القمر، و هو قول الله؟ عز؟: هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَوْلُهُ: وَآيَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسَّخَ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ وَقَوْلُهُ؟ عز؟: ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ يعنى قبض محمد (صلى الله عليه وآله) فظهرت الظلمة فلم يبصروا فضل اهل بيته، و هو قول الله؟ عز؟: وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَىٰ لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ.» [تفسير برهان، ج 2، ص 424]

ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنْ أَنْجَانَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ قُلِ اللَّهُ يُنَجِّيكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ تُشْرِكُونَ قُلِ هُوَ الْقَادِرُ عَلَى أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيعًا وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ انظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ

لغات:

«مفتاح» جمع مفتاح به معنای کلید است، و «مفتح» با فتح میم به معنای خزانه است، و فراء گفته است: «انّ مفاتحه لتتوء بالعصبة» یعنی خزانه، و «توفی» قبض الشیء علی التمام است، و توفیت الشیء و استوفیته یعنی آن چیز را دریافت نمودم، و «جرح» عمل با جارحة است و اجتراح به معنای اکتساب است، و لبست علیهم الامر اذا لم ایینه و خلطت بعضه ببعض، و «اللبس» اختلاط الامر و اختلاط الکلام و کل فرقة شیعة علی حدة و شیعت فلانا: اتبعته، و التشیع» هو الاتباع علی وجه التدين، و الشیعة صارت فی العرف اسما لتبعی امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب(علیه السلام) علی سبیل الاعتقاد بامامته بعد النبی(صلی الله علیه و آله) بلا فصل.

ترجمه:

کلیدهای غیب، تنها نزد اوست و جز او، کسی آن ها را نمی داند. او آن چه را در خشکی و دریاست می داند هیچ برگی (از درختی) نمی افتد، مگر این که از آن آگاه است و نه هیچ دانه ای در تاریکی های زمین، و نه هیچ تر و خشکی وجود دارد، جز این که در کتابی آشکار [در کتاب علم خدا] ثبت است. (59) او کسی است که (روح) شما را در شب (به هنگام خواب) می گیرد و از آن چه در روز کرده اید، با خبر است سپس در روز شما را (از خواب) برمی انگیزد و (این وضع هم چنان ادامه می یابد) تا سرآمد معینی فرا

رسد سپس بازگشت شما به سوی اوست و سپس شما را از آن چه عمل می کردید، با خبر

می سازد. (60) او بر بندگان خود تسلط کامل دارد و مراقبانی بر شما می گمارد تا زمانی که یکی از شما را مرگ فرا رسد (در این موقع،) فرستادگان ما جان او را می گیرند و آن ها (در نگاهداری حساب عمر و اعمال بندگان،) کوتاهی نمی کنند. (61) سپس (تمام بندگان) به سوی خدا، که مولای حقیقی آن هاست، باز می گردند. بدانید که حکم و داوری، مخصوص اوست و او، سریعترین حسابگران است! (62) بگو: «چه کسی شما را از تاریکی های خشکی و دریا رهایی می بخشد؟ در حالی که او را با حالت تضرع (و آشکارا) و در پنهانی می خوانید (و می گوید): اگر از این (خطرات و ظلمت ها) ما را رهایی می بخشد، از شکر گزاران خواهیم بود.» (63) بگو: «خداوند شما را از این ها، و از هر مشکل و ناراحتی، نجات می دهد باز هم شما برای او شریک قرار می دهید! (و راه کفر می پوید.)» (64) بگو: «او قادر است که از بالا یا از زیر پای شما، غذایی بر شما بفرستد یا به صورت دسته های پراکنده شما را با هم بیامیزد و طعم جنگ (و اختلاف) را به هر یک از شما به وسیله دیگری بچشاند.» بین چگونه آیات گوناگون را (برای آن ها) بازگو می کنیم! شاید بفهمند (و بازگردند)! (65)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «مَفَاتِحُ الْغَيْبِ» علم غیب است و مقصود از «مِن وَرَقَةٍ» فرزند سقط شده است و مقصود از «حَبَّةٍ» فرزند است و مقصود از «ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ» ارحام زنان است

ص: 77

و مقصود از «وَلَا رَطْبٍ» فرزندی است که زنده و باقی می ماند و مقصود از «وَلَا يَابِسٍ» صورت فرزندی در رحم است و همه این ها در کتاب مبین [و علم الهی] ثابت می باشد. (1)

حسین بن خالد گوید:

به امام کاظم (علیه السلام) عرض کردم: مقصود از آیه «وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ...» چیست؟ فرمود: ورقه بچه سقطی است که از رحم مادر پایین می آید قبل از آن که صدایی از او بلند شود. گفتم: «وَلَا حَبَّةٍ» چیست؟ فرمود: فرزندی است که صدایی از او بلند شود و سقط شود. گفتم: «وَلَا رَطْبٍ» چیست؟ فرمود: مضغه ای است که در رحم ساکن شود قبل از آن که خلقت او تمام شده باشد. گفتم: «وَلَا يَابِسٍ» چیست؟ فرمود: فرزند تام الخلقه است. گفتم: «فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ» چیست؟ فرمود: یعنی فی امام مبین. (2)

ص: 78

1-112.. قال علی بن ابراهیم: وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ یعنی علم الغیب لا یَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَیَعْلَمُ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَ مَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا یَعْلَمُهَا وَ لَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَ لَا رَطْبٍ وَ لَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ قال: الورقة: السقط، و الحبة: الولد، و ظلمات الارض: الارحام، و الرطب: ما یبقی و یحیا، و الیابس: صورة ما تغیض الارحام، و کل ذلك فی کتاب مبین. [تفسیر برهان، ج 2، ص 425]

2-113.. عن الحسين بن خالد، قال: سألت ابا الحسن (عليه السلام) عن قول الله: وَ مَا تَسْقُطُ مِنْ وَرَقَةٍ إِلَّا یَعْلَمُهَا وَ لَا حَبَّةٍ فِي ظُلُمَاتِ الْأَرْضِ وَ لَا رَطْبٍ وَ لَا يَابِسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ، فقال: «الورقة: السقط، یسقط من بطن امه من قبل ان یهل الولد». قال: فقلت: وقوله وَ لَا حَبَّةٍ؟ قال: «یعنی الولد فی بطن امه اذا هل و یسقط من قبل الولادة». قال: قلت: قوله: وَ لَا رَطْبٍ؟ قال: «یعنی المضغة اذا اسكنت فی الرحم قبل ان يتم خلقها، قبل ان ینقل». قال: قلت: قوله: وَ لَا يَابِسٍ؟ قال: «الولد التام». قال: قلت: فی کتاب مُّبِينٍ؟ قال: «فی امام مبین». [تفسیر برهان، ج 2، ص 426]

«وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ» خواب است [که روح به طور موقت از انسان جدا می شود] و مقصود از «مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ» عمل روزانه انسان است. و مقصود از «ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ» عمل خوب و بد انسان است [که خداوند او را در قیامت به خاطر عمل مبعوث خواهد نمود]. (2)

«حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَ هُمْ لَا يُعْرَفُونَ» (3)

در کتاب من لا يحضره الفقيه از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که از آن حضرت درباره ی آیات ذیل سوال شد: 1. «اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا...» (4)، 2. «قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَّلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ» (5)، 3. «الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُم الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ» (6)، 4. «الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُم الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ» (7)، 5. «إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ...» (8)

سپس سائل گفت: بسا در یک ساعت در اطراف عالم فراوان می میرند که عدد آنان را جز خدا نمی داند و این چگونه خواهد بود؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود: خداوند برای ملک الموت اعوانی از ملائکه قرار داده است که به دستور او ارواح مردم را قبض می کنند، همان گونه که رئیس شرطه اعوانی دارد که آنان را برای انجام حوائج خود به این سو و آن سو می فرستد، بنابراین صحیح است بگوییم: ملائکه قبض روح می کنند، و صحیح

ص: 79

-
- 1-114.. سوره ی انعام، آیه ی 60.
 - 2-115.. و قوله وَ هُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ یعنی بالنوم وَ يَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ یعنی ما عملتم بالنهار و قوله ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ یعنی ما عملتم من الخير و الشر. [تفسیر قمی، ج 1، ص 203]
 - 3-116.. سوره ی انعام، آیه ی 61.
 - 4-117.. سوره ی الزمر، آیه ی 42.
 - 5-118.. سوره ی السجدة، آیه ی 11.
 - 6-119.. سوره ی النحل، آیه ی 32.
 - 7-120.. سوره ی النحل، آیه ی 28.
 - 8-121.. سوره ی الانفال، آیه ی 50.

است بگوئیم: ملک الموت قبض روح می کند، و صحیح است بگوئیم: خداوند قبض روح می نماید. (1)

«ثُمَّ رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقَّ ۗ لَا إِلَهَ إِلَّا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحَاسِبِينَ» (2)

در کتاب اعتقادات صدوق؛ نقل شده که خداوند در روز قیامت با یک خطاب به اولین و آخرین حساب بندگان خود را انجام می دهد و هر کسی خطاب مخصوص به خود و عمل خود را می شنود و گمان می کند که تنها او مخاطب خداوند است نه دیگری و خداوند عاجز نیست که همه خلائق را در یک آن واحد خطاب می کند و هر کسی خطاب مخصوص به خود را بشنود و در آن روز خداوند حساب اولین و آخرین را در نصف ساعت دنیا [و آن واحد] انجام خواهد داد. (3)

ص: 80

1- 122.. ابن بابویه: قال: سئل الصادق (عليه السلام) عن قول الله؟ عز؟: اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَعَنْ قَوْلِ اللَّهِ؟ عز؟: قُلْ يَتَوَفَّاكُم مَلَكُ الْمَوْتِ الَّذِي وُكِّلَ بِكُمْ وَعَنْ قَوْلِ اللَّهِ؟ عز؟: الَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ طَيِّبِينَ وَالَّذِينَ تَتَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ وَعَنْ قَوْلِهِ؟ عز؟: تَوَفَّيْتُهُ رُسُلًا لَنَا وَعَنْ قَوْلِهِ: وَ لَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ وَقَدْ يَمُوتُ فِي السَّاعَةِ الْوَاحِدَةِ فِي جَمِيعِ الْأَفَاقِ مَا لَا يَحْصِيهِ إِلَّا اللَّهُ؟ عز؟، فكيف هذا؟ فقال: «ان الله تبارك و تعالی جعل لملك الموت اعوانا من الملائكة، يقبضون الارواح بمنزلة صاحب الشرطة له اعوان من الانس، يبعثهم في حوائجه، فتتوفاهم الملائكة، ويتوفاهم ملك الموت من الملائكة مع ما يقبضه هو، ويتوفاهم الله؟ عز؟ من ملك الموت». [تفسير برهان، ج 2، ص 427]

2- 123.. سوره ی انعام، آیه ی 62.

3- 124.. وفي الاعتقادات انّ الله تعالى يخاطب عباده من الأولين و الآخرين يوم القيامة بمجمل حساب عملهم مخاطبة واحدة يسمع منها كل واحد قضيته دون غيره و يظنّ أنّه المخاطب دون غيره لا يشغله؟ عز؟ مخاطبة عن مخاطبة و يفرغ من حساب الاولين و الآخرين في مقدار نصف ساعة من ساعات الدنيا. [تفسير صافي، ج 2، ص 127]

«قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ

شِيْعًا...»(1)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

«عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ» عذاب دخان و صیحه آسمانی است، و «مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ» خسف و فرورفتن در زمین است، و «يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا» اختلاف در دین و طعن به هم دیگر است، و «وَيُذِيقُ بَعْضَكُمْ» کشتن هم دیگر می باشد، و همه این ها مربوط به مسلمانان اهل قبله است.(2)

و از امام صادق(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «مِّنْ فَوْقِكُمْ» سلاطین ستم گراند، و مقصود از «مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ» غلامان و نوکران ناشایسته و کسانی هستند که خیری در آنان نیست، و مقصود از «وَيُذِيقُ بَعْضَكُمْ بِأَسِّ بَعْضٍ» همسایه ناشایسته است.(3)

ص: 81

1-125.. سوره ی انعام، آیه ی 65.

2-126.. و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر(علیه السلام) فی قوله «هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ» هو الدخان و الصیحة «أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ» و هو الخسف «أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا» و هو اختلاف فی الدین و طعن بَعْضِكُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ «وَيُذِيقُ بَعْضَكُمْ بِأَسِّ بَعْضٍ» و هو ان یقتل بَعْضِكُمْ بَعْضًا، و کل هذا فی اهل القبلة. [تفسیر قمی، ج 1، ص 204]

3-127.. ان من فوقکم السلاطین الظلمة و من تحت ارجلکم العبيد السوء و من لاخیر فیہ عن ابن عبّاس و هو المروى عن ابی عبد الله(علیه السلام) B «أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا» ای یخلطکم فرقا مختلفی الالهواء لا تكونون شیعة واحدة و قيل هو ان یکلهم الی انفسهم فلا یلطف لهم اللطف الذی یؤمنون عنده و یخلیهم من الطافه بذنوبهم السالفة و قيل عنی به یضرب بَعْضِكُمْ ببعض بما یلقیه بینکم من العداوة و العصبیة و هو المروى عن ابی عبد الله(علیه السلام) «وَيُذِيقُ بَعْضَكُمْ بِأَسِّ بَعْضٍ» ای قتال بعض و حرب بعض و معناه یقتل بَعْضِكُمْ بعضًا حتّٰی یفنی بَعْضَكُمْ بعضًا كما قال وَ كَذٰلِكَ نُؤَلِّیُ بَعْضَ الظّٰلِمِیْنَ بَعْضًا بِمَا كَانُوْا یَكْسِبُوْنَ و قيل هو سواء الجوار. [تفسیر مجمع البیان، ج 4، ص 487]

و نیز از آن حضرت (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

«عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ» سلطان ظالم است، و «مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ» افراد پست و کسانی اند که خیری در آنان نیست، و «أَوْ يَلْبَسَكُمْ شَيْعًا» عصبیت و قومیت است، و «وَيَذِيقُ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ» همسایه آزاری است. (1)

سوره ی انعام [6]، آیات 66 تا 70

متن:

وَ كَذَّبَ بِهٖ قَوْمُكَ وَ هُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ لِّكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَ سَوْفَ تَعْلَمُونَ وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَ إِمَّا يَنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ وَ مَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَ لَكِنْ ذِكْرٌ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ وَ ذُرِّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَ لَهْوًا وَ غَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَ ذَكَرَ بِهٖ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَ لَا شَفِيعٌ وَ إِنْ تَعَدَّلَ كُلٌّ عَدَلٍ لَّا يُؤْخَذُ مِنْهَا أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ

ص: 82

1-128.. فقوله «يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ» قال السلطان الجائر أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ قال السفلة و من لاخير فيه أَوْ يَلْبَسَكُمْ شَيْعًا قال العصبية وَ يَذِيقُ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ قال سوء الجوار. [تفسير قمى، ج 1، ص 203]

«ابسلوا بما كسبوا» ايسلته بحريته، اى اسلمته بها، و المستسبل: المستسلم الذى يعلم انه لا يقدر على التخلص و «ان تعدل كل عدل» العدل الفداء و اصله المثل، و «الحميم» الماء الحارّ احم حارّ و منه الحمام.

ترجمه:

قوم و جمعيت تو، آن (آيات الهى) را تكذيب و انكار كردند، در حالى كه حق است! (به آن ها) بگو: «من مسوول (ايمان آوردن) شما نيستم! (وظيفه من، تنها ابلاغ رسالت است، نه اجبار شما بر ايمان.)» (66) هر خيرى (كه خداوند به شما داده،) سرانجام قرارگاهى دارد، (و در موعد خود انجام ميگيرد.) و به زودى خواهيد دانست! (67) هر گاه كسانى را ديدى كه آيات ما را استهزا مى كنند، از آن ها روى بگردان تا به سخن ديگرى پردازند! و اگر شيطان از ياد تو ببرد، هرگز پس از ياد آمدن با اين جمعيت ستم گر منشين! (68) و (اگر) افراد با تقوا (براي ارشاد و اندرز با آن ها بنشينند)، چيزى از حساب (و گناه) آن ها بر ايشان نيست ولى (اين كار، بايد تنها) براي يادآورى آن ها باشد، شايد (بشنوند و) تقوى پيشه كنند! (69) و رها كن كسانى را كه آيين (فطرى) خود را به بازي و سرگرمى گرفتند، و زندگى دنيا، آن ها را مغرور ساخته، و با اين (قرآن)، به آن ها يادآورى نما، تا گرفتار (عواقب شوم) اعمال خود نشوند! (و در قيامت) جز خدا، نه ياورى دارند، و نه شفاعت كننده اى! و (چنين كسى) هر گونه عوضى پردازد، از او پذيرفته نخواهد شد آن ها كسانى هستند كه گرفتار اعمالى شده اند كه خود انجام داده اند نوشابه اى از آب سوزان براي آن هاست و عذاب دردناكى به خاطر اين كه كفر مى ورزيدند (و آيات الهى را انكار) مى كردند. (70)

«وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ...» (1)

عبدالاعلی ابن اعین گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

هر کس ایمان به خدا و قیامت داشته باشد نباید در مجلسی بنشیند که به امامی دشنام داده می شود و یا از مسلمانی غیبت می شود، چرا که خداوند در قرآن می فرماید: «وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ...» (2)

امام سجّاد (علیه السلام) به فرزند خود می فرماید: تو حق نداری با هر کسی می خواهی بنشینی، چرا که خداوند می فرماید: «وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ...»

سپس فرمود: و حق نداری هر چه را می خواهی بگویی، چرا که خداوند می فرماید: «وَ لَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ...» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز فرمود: «رَحِمَ اللَّهُ عَبْدًا قَالَ خَيْرًا فَعَنِمَ أَوْ صَدَمَتْ فَسَلِمَ» یعنی خدا رحمت کند بنده ای را که سخن خوبی بگوید و بهره مند شود، و یا سکوت کند و سالم بماند.

سپس فرمود: و حق نداری هر چه را می خواهی بشنوی، چرا که خداوند می فرماید: «إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا...» (3)

ص: 84

1- 129.. سوره ی انعام، آیه ی 68.

2- 130.. اخبرنا احمد بن ادریس عن احمد بن محمد بن الحسين بن سعيد عن فضالة بن ايوب عن سيف بن عميرة عن عبد الاعلی بن اعین قال قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ فَلَا يَجْلِسُ فِي مَجْلَسٍ يَسِبُ فِيهِ اِمَامٌ اَوْ يَغْتَابُ فِيهِ مُسْلِمٌ اِنَّ اللّٰهَ يَقُولُ فِي كِتَابِهِ «وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا... الخ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 204]

3- 131.. ابن بابويه، قال: حدثنا محمد بن موسى بن المتوكل، قال: حدثنا علي بن الحسين السعدآبادي، عن احمد بن ابی عبد الله البرقي، عن عبد العظيم بن عبد الله الحسنی، قال: حدثني علي بن جعفر، عن اخيه موسى بن جعفر، عن ابيه (عليهما السلام)، قال: «قال علي بن الحسين (عليه السلام): ليس لك ان تقعد مع من شئت، لان الله تبارك و تعالی يقول: وَ إِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَ اِمَّا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ. و ليس لك ان تتكلم بما شئت. B لان الله؟ عز؟ قال: وَ لَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ، و لان رسول الله (صلی الله علیه و آله) قال: رحم الله عبدا قال خيرا فغنم، او صمت فسلم. و ليس لك ان تسمع ما شئت، لان الله؟ عز؟ يقول: اِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ اُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا...» [تفسیر برهان، ج 2، ص

[430

مرحوم طبرسی از امام باقر(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

هنگامی که آیه «فَلَا تَقْعُدُوا بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» نازل شد، مسلمانان به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عرض کردند: اگر مشرکان به قرآن استهزا نمایند و ما وظیفه داشته باشیم که از آنان دور شویم نباید داخل مسجد الحرام شویم و نباید گرد کعبه طواف نماییم؟! پس این آیه نازل شد «وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ» و آنان را امر نمود تا به اندازه ی توان مشرکین را پند دهند. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم در تفسیر «وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ» گوید:

یعنی اهل تقوا را خداوند به خاطر بی تقواها مؤاخذه نمی کند، و لکن مومنین اهل تقوا باید آنان را پند دهند تا شاید تقوا پیشه کنند و بترسند. (2)

ص: 85

1-132.. قال ابو جعفر (علیه السلام) لما نزلت «فَلَا تَقْعُدُوا بَعْدَ الذِّكْرِى مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ» قال المسلمون كيف نضع ان كان كلما استهزا المشركون بالقرآن قمنا و تركناهم فلا ندخل اذا المسجد الحرام و لانطوف بالبیت الحرام فانزل الله سبحانه «وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ» امرهم بتذكيرهم و تبصيرهم ما استطاعوا. [مجمع البيان، ج 4، ص 489]

2-133.. وقوله و مَا عَلَى الَّذِينَ يَتَّقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ ای ليس يؤخذ المتقون بحساب الذين لا يتقون. [تفسير قمی، ج 2، ص

[204

از امام باقر (علیه السلام) در تفسیر «وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا» فرمود:

مقصود جدال در قرآن است (1) و (2).

«وَإِنْ تَعَدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذُ مِنْهَا...» (3)

علی بن ابراهیم قمی؛ گوید:

یعنی کسانی که قرآن، و دین خدا را، به استهزا و بازی می گیرند، به خاطر کفرشان در قیامت گرفتار عذاب خواهند بود، و به آب جوشان و عذاب دردناک جهنم خواهند رسید، و هر چیزی را بخواهند فدا بدهند تا نجات پیدا کنند، از آنان پذیرفته نخواهد شد، چرا که آنان کافر شده اند. (4)

ص: 86

1- 134.. عن ربعی بن عبد الله عن ذکره عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قول الله «وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا» قال: الکلام فی

الله والجدال فی القرآن. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 362، ح 31]

2- 135.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ يُونُسَ رَفَعَهُ قَالَ قَالَ لُقْمَانَ لَا بُنِيَ يَا بُنَيَّ اخْتَرِ الْمَجَالِسَ عَلَى عَيْنِكَ فَإِنْ رَأَيْتَ قَوْمًا

يَذْكُرُونَ اللَّهَ جَلًّا وَعَزًّا فَاجْلِسْ مَعَهُمْ فَإِنْ تَكُنْ عَالِمًا نَفَعَكَ عِلْمُكَ وَإِنْ تَكُنْ جَاهِلًا عَلَّمُوكَ وَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُظِلَّهُمْ بِرَحْمَتِهِ فَيُعَمِّكَ مَعَهُمْ وَ

إِذَا رَأَيْتَ قَوْمًا لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فَلَا تَجْلِسْ مَعَهُمْ فَإِنْ تَكُنْ عَالِمًا لَمْ يَنْفَعَكَ عِلْمُكَ وَإِنْ كُنْتَ جَاهِلًا يَزِيدُوكَ جَهْلًا وَ لَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُظِلَّهُمْ

بِعُقُوبَةٍ فَيُعَمِّكَ مَعَهُمْ. [کافی، ج 1، ص 39]

3- 136.. سوره ی انعام، آیه ی 70.

4- 137.. ثم قال وَ ذَرِ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَ لَهْوًا وَ غَرْتَهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا يَعْنِي الْمَلَاهِي وَ ذَكَرَ بِهِ أَنْ تُبْسَلَ نَفْسٌ أَيْ تَسْلَمَ لَيْسَ لَهَا مِنْ

دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَ لَاشْفَاعٌ وَإِنْ تَعَدِلْ كُلَّ عَدْلٍ لَّا يُؤْخَذُ مِنْهَا يَعْنِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يَقْبَلُ مِنْهَا فِدَاءً وَ لِاصْرَفِ أُولَئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا أَيْ

اسلموا باعمالهم. [تفسیر قمی، ج 2، ص 204]

متن:

قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرُدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَانَا اللَّهُ كَالَّذِي اسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانَ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ ائْتِنَا قُلْ إِنَّ هُدَى اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَأْمُرْنَا لِنُسَبِّحَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَاتَّقُواهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ

لغات:

«استهوتة الشيطان» من قولهم: هوى من الجبل اذا تردى منه، و كسى که از راه مستقیم منحرف می شود راه تشبیه به كسى نموده اند که از کوه پرت می شود، و اهویتة و استهویتة بمعنی، و «حیران» به كسى گویند که متردد در کاری باشد و راه نجات خود را نداند.

ترجمه:

بگو: «آیا غیر از خدا، چیزی را بخوانیم (و عبادت کنیم) که نه سودی به حال مال دارد،

نه زیانی و (به این ترتیب،) به عقب برگردیم بعد از آن که خداوند ما را هدایت کرده است؟!»

همانند كسى که بر اثر وسوسه های شیطان، در روی زمین راه را گم کرده، و سرگردان مانده است در حالی که یارانی هم دارد که او را به هدایت دعوت می کنند (و می گویند: «به سوی ما بیا!») بگو: «تنها هدایت خداوند، هدایت است و ما دستور دادیم که تسلیم پروردگار عالمیان باشیم. (71) و (نیز به ما فرمان داده شده به) این که: نماز را برپا دارید! و از او

بپرهیزید! و تنها اوست که به سویش محشور خواهید شد.» (72) اوست که آسمان ها و زمین را بحق آفرید و آن روز که (به هر چیز) می گوید: «موجود باش!» موجود می شود سخن او، حق است و در آن روز که در «صور» دمیده می شود، حکومت مخصوص اوست، از پنهان و آشکار با خبر است، و اوست حکیم و آگاه. (73)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در تفسیر آیه «وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ» می فرماید: خداوند هر چه را اراده کند می فرماید: «كُنْ فَيَكُونُ» یعنی باش، پس آماده می شود، و نیازی به صدا زدن و فریاد کردن ندارد بلکه سخن او فعل اوست، در حالی که چیزی که اراده نموده، از قبل نمونه ای نداشته و... (1)

سوره ی انعام [6]، آیات 74 تا 90

متن:

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزرَ اتَّخِذْ أَصَدًا نَامًا آلِهَةً إِنِّي أراكُ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ وَكَذَلِكَ نرى إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأَحِبُّ الْأَفْلِينَ فَلَمَّا رَأى الْقَمَرَ بَازِغًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَأَن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ الضَّالِّينَ

ص: 88

1-138.. يَقُولُ لِمَنْ أَرَادَ كَوْنَهُ كُنْ فَيَكُونُ لَا بِصَوْتٍ يَقْرَعُ وَلَا بِبِنْدَاءٍ يُسَمِعُ وَإِنَّمَا كَلَامُهُ سُبْحَانَهُ فِعْلٌ مِنْهُ أَنْشَأَهُ وَمَثَلُهُ لَمْ يَكُنْ مِنْ قَبْلِ ذَلِكَ كَائِنًا وَ لَوْ كَانَ قَدِيمًا لَكَانَ إِلَهًا ثَانِيًا لَا يُقَالُ كَانَ بَعْدَ أَنْ لَمْ يَكُنْ فَتَجْرِي عَلَيْهِ الصِّفَاتُ الْمُحْدَثَاتُ وَلَا يَكُونُ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ فَصْلٌ وَلَا لَهُ عَلَيْهَا فَضْلٌ فَيَسَّ تَوَى الصَّانِعِ وَالْمَصْدُوعِ وَبِتَكَافَأِ الْمُبْتَدِعِ وَالْبَدِيعِ خَلَقَ الْخَلَائِقَ عَلَى غَيْرِ مِثَالٍ خَلَا مِنْ غَيْرِهِ وَلَمْ يَسَّ تَعْنُ عَلَى خَلْقِهَا بِأَحَدٍ مِنْ خَلْقِهِ. [نهج البلاغه، ج 2، خطبه 186]

فَلَمَّا رَأَى السُّمَسَّ بَارِغَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا رَبِّي هَذَا أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يَا قَوْمِ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ أَتُحَاجُّونِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ إِلَّا أَن يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا تَتَذَكَّرُونَ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا هَدَيْنَا مِن قَبْلُ

وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ وَيُوسُفَ وَمُوسَى وَهَارُونَ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ

وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَى وَعِيسَى وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِنَ الصَّالِحِينَ وَإِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْعَالَمِينَ وَمِن آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَأَخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ أُولَئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَسُوا بِهَا بِكَافِرِينَ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ فَبْهَدَاهُمْ أَفَتَدْعُوهُ قُلُوبُ لَا أَسْمَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ

لغات:

«اصنام» جمع صنم است، و صنم بت دارای صورت است، و «من» بت غیر مصور است، و «آلهة» جمع اله است مثل ازار و آزره و «مبین» به معنای بین و ظاهر است، و «ملکوت» به منزله ی ملک است و ملکوت مبالغه در ملک است، و «جنّ علیه اللیل» یعنی اظلم علیه، و هر چیز مستوری را با جن و اجن تعبیر می کنند، و حجن به جان به خاطر مستور بودن آن است، و «بزوق» به معنای طلوع است، و بزغت الشمس اذا

طلعت و سه روز و اول ماه هلال گویند و سپس تا آخر ماه را قمر گویند و قمر به خاطر بیاض و روشنی اوست، و حمار اقمر الاغ سفید را گویند و «حنیف» به معنای مایل به حق است، و «ظلم» در لغت وضع الشی فی غیر موضعه است.

ترجمه:

(به خاطر بیاورید) هنگامی را که ابراهیم به پدرش [عمویش] «آزر» گفت: «آیا بت هایی را معبودان خود انتخاب می کنی؟! من، تو و قوم تو را در گم راهی آشکاری می بینم.» (74) و این چنین، ملکوت آسمان ها و زمین (و حکومت مطلقه خداوند بر آن ها) را به ابراهیم نشان دادیم (تا به آن استدلال کند،) و اهل یقین گردد. (75) هنگامی که (تاریکی) شب او را پوشانید، ستاره ای مشاهده کرد، گفت: «این خدای من است؟» اما هنگامی که غروب کرد، گفت: «غروب کنندگان را دوست ندارم!» (76) و هنگامی که ماه را دید که (سینه افق را) می شکافت، گفت: «این خدای من است؟» اما هنگامی که (آن هم) غروب کرد، گفت: «اگر پروردگارم مرا راهنمایی نکند، مسلماً از گروه گم راهان خواهم بود.» (77) و هنگامی که خورشید را دید که (سینه افق را) می شکافت، گفت: «این خدای من است؟ این (که از همه) بزرگتر است!» اما هنگامی که غروب کرد، گفت: «ای قوم من از شریکهایی که شما (برای خدا) می سازید، بیزارم! (78) من روی خود را به سوی کسی کردم که آسمان ها و زمین را آفریده من در ایمان خود خالصم و از مشرکان نیستم! (79) ولی قوم او [ابراهیم]، با وی به گفت و گو و ستیز پرداختند گفت: «آیا درباره خدا با من گفت و گو و ستیز می کنید؟! در حالی که خداوند، مرا با دلایل روشن هدایت کرده و من از آن چه شما هم تایی (خدا) قرار می دهید، نمی ترسم (و به من زیانی نمی رسانند)! مگر پروردگارم چیزی را بخواهد! وسعت آگاهی پروردگارم همه چیز را در بر می گیرد آیا متذکر (و بیدار) نمی شوید؟! (80) چگونه من از بت های شما بترسم!؟»

در حالی که شما از این نمی ترسید که برای خدا، هم تایی قرار داده اید که هیچ گونه دلیلی درباره آن، بر شما نازل نکرده است! (راست بگویید) کدام یک از این دو دسته (بت پرستان و خداپرستان)، شایسته تر به ایمنی (از مجازات) هستند اگر می دانید؟! (81) (آری،) آن ها که ایمان آوردند، و ایمان خود را با شرک و ستم نیالودند، ایمنی تنها از آن آن هاست و آن ها هدایت یافتگانند! (82) این ها دلایل ما بود که به ابراهیم در برابر قومش دادیم! درجات هر کس را بخواهیم (و شایسته بدانیم)، بالا- می بریم پروردگار تو، حکیم و داناست. (83) و اسحاق و یعقوب را به او [ابراهیم] بخشیدیم و هر دو را هدایت کردیم و نوح را (نیز) پیش از آن هدایت نمودیم و از فرزندان او، داوود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسی و هارون را (هدایت کردیم) این گونه نیکوکاران را پاداش می دهیم! (84) و (همچنین) زکریّا و یحیی و عیسی و الیاس را همه از صالحان بودند. (85) و اسماعیل و الیسع و یونس و لوط را و همه را بر جهانیان برتری دادیم. (86) و از پدران و فرزندان و برادران آن ها (افرادی را برتری دادیم) و برگزیدیم و به راه راست، هدایت نمودیم. (87) این، هدایت خداست که هر کس از بندگان خود را بخواهد با آن راهنمایی می کند! و اگر آن ها مشرک شوند، اعمال (نیکی) که انجام داده اند، نابود می گردد (و نتیجه ای از آن نمی گیرند). (88) آن ها کسانی هستند که کتاب و حکم و نبوت به آنان دادیم و اگر (بفرض) نسبت به آن کفر ورزند، (آیین حقّ زمین نمی ماند زیرا) کسان دیگری را نگاه بان آن می سازیم که نسبت به آن، کافر نیستند. (89) آن ها کسانی هستند که خداوند هدایتشان کرده پس به هدایت آنان اقتدا کن! (و) بگو: «در برابر این (رسالت و تبلیغ)، پاداشی از شما نمی طلبم! این (رسالت)، چیزی جز یک یادآوری برای جهانیان نیست! (این وظیفه من است)» (90)

«وَ إِذْ قَالَ اِبْرَاهِيْمُ لَآئِيهِ اَزْرًا اَتَّخِذُ اَصْنَامًا اِلَهَةً...» (1)

صاحب مجمع البيان گوید: زجاج گفته:

اختلافی بین علمای انساب نیست که نام پدر ابراهیم (علیه السلام) تاریخ بوده است.

سپس صاحب مجمع البيان گوید:

این نشان می دهد که سخن علمای امامیه که می گویند: آزر، جدّ مادری ابراهیم و یا عموی او بوده نمی تواند سخن صحیحی باشد چرا که تردیدی بین علمای شیعه نیست که پدران رسول خدا (صلی الله علیه و آله) تا آدم (علیه السلام) همگی مومن به خدا و اهل توحید بوده اند و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود: خداوند همواره من را از اصلاّب پاک به ارحام پاک منتقل نموده تا به عالم شما رسیده ایم و هرگز چرک جاهلیّت مرا آلوده نکرده است.

سپس گوید:

اگر در بین پدران آن حضرت کافری می بود او آنان را به پاکی یاد نمی کرد با توجّه

به این که خداوند می فرماید: «إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ» (2).

ص: 92

1-139.. سوره ی انعام، آیه ی 74.

2-140.. فی المجمع قال عن الزّجاج ليس بين التّسايين اختلاف في أنّ اسم ابي ابراهيم تارح قال و هذا يقوى ما قاله اصحابنا انّ ازرّ كان جد ابراهيم (عليه السلام) لآمه او كان عمّه من حيث صحّ عندهم انّ آباء النّبىّ (صلی الله علیه و آله) الى آدم عليه السّلام كان كلّهم موحدین و اجمعت الطائفة على ذلك و رووا عن النّبىّ (صلی الله علیه و آله) انه قال لم يزل ينقلنى الله تعالى من اصلاّب الطّاهرين الى ارحام المطهّرات حتّى اخرجنى فى عالمكم هذا لم يدنّسنى بدنس الجاهلية و لو كان فى آبائه كافر لم يصف جميعهم بالطّهارة مع قوله إنّما المُشْرِكُونَ نَجَسٌ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 130]

در تفسیر عیاشی از امام صادق(علیه السلام) نقل شده که در تفسیر آیه ی فوق فرمود: اسم پدر ابراهیم آزر بوده است، و العلم عند الله. (1)

«وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ» (2)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که ابراهیم ملکوت [و حقایق] آسمان ها و زمین را مشاهده نمود، مردی را در حال زنا دید و او را نفرین کرد و او هلاک شد تا این که سه نفر را در حال زنا دید و آنان را نفرین کرد و هلاک شدند، پس خداوند به او وحی نمود: ای ابراهیم دعای تو مستجاب است و لکن به بندگان من نفرین مکن، چرا که من آنان را خلق کرده ام [و همه چیز آنان را می دانم] و اگر می خواستم، آنان را خلق نمی کردم، همانا من آنان را خلق کردم و آنان دارای احوال مختلفی هستند، برخی از آنان مرا عبادت می کنند و شریکی در عبادت من قرار نمی دهند و من آنان را پاداش می دهم؛ و برخی غیر مرا عبادت می کنند و از سیطره و قدرت من خارج نیستند؛ و برخی غیر مرا عبادت می کنند و من از صلب آنان کسانی را خارج می کنم که مرا عبادت خواهند نمود. (3)

ص: 93

1- 141 .. و العیاشی عنه(علیه السلام) انه سئل عن قوله تعالى: «وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ آزر» قال كان اسم أبيه آزر و العلم عند الله «أَتَتَّخِذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ» عن الحق «مُبِينٍ» ظاهر الضلالة. [تفسیر صافی، ج 2، ص 131]

2- 142 ..سوره ی انعام، آیه ی 75.

3- 143 .. و عنه: عن محمد بن يحيى، عن احمد بن محمد بن عيسى، و على بن ابراهيم، عن ابيه، عن ابن ابي عمير، عن ابي ايوب الخزاز، عن ابي بصير، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، قال: «لما رأى ابراهيم(عليه السلام) ملكوت السماوات و الارض التفت فرأى رجلا يزني، فدعا عليه فمات، ثم رأى آخر، فدعا عليه فمات، حتى رأى ثلاثة فدعا عليهم فماتوا، فوحي الله عز ذكره اليه: يا ابراهيم، ان دعوتك مجابة، فلا تدع على عبادي، فاني لو شئت لم اخلقهم، انى خلقت خلقى على ثلاثة اصناف: عبد يعبدنى لا يشرك بى شيئا فائيبه، و عبد عبد غيرى فلن يفوتنى، و عبد عبد غيرى فاخرج من صلبه من يعبدنى». [تفسیر برهان، ج 2، ص 433]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

همان گونه که برای ابراهیم(علیه السلام) اسرار زمین و آسمان و عرش و آن چه در آن ها وجود داشت آشکار شد برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین(علیه السلام) نیز آن اسرار آشکار گردید.⁽¹⁾

و در سخن دیگری فرمود:

اسرار آسمان های هفتگانه برای ابراهیم آشکار شد، تا جایی که فوق عرش را مشاهده نمود و اسرار طبقات هفتگانه زمین نیز برای او آشکار شد [و او همه چیز را مشاهده نمود] و برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نیز اسرار آسمان ها و زمین آشکار گشت و برای امیر المؤمنین(علیه السلام) و امامان بعد از او نیز اسرار آسمان ها و زمین آشکار شده و خواهد شد.⁽²⁾

علی بن محمد جهم گوید:

مامون در مجلس خود به حضرت رضا(علیه السلام) گفت: ای فرزند رسول خدا! آیا

ص: 94

1- 144.. علی بن ابراهیم، قال: حدثنی ابی، عن اسماعیل بن مرار، عن یونس بن عبدالرحمن، عن هشام، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: «كشط له عن الارض و من علیها، و عن السماء و من فیها، و الملك الذی یحملها، و العرش و من علیه، و فعل ذلك برسول الله و امیرالمؤمنین(علیهم السلام)». [تفسیر برهان، ج 2، ص 434]

2- 145.. محمد بن الحسن الصفار: عن احمد بن محمد، عن ابیه، عن عبد الله بن المغیره، عن عبد الله بن مسکان، قال: قال ابو عبد الله(علیه السلام): «و کذلک نری ابراهیم ملکوت السموات و الارض و لیكون من الموقنین، قال: «كشط لابراهیم السموات السبع حتی نظر الی ما فوق العرش، و كشط له الارضون السبع، و فعل بمحمد(صلی الله علیه و آله) مثل ذلك، و انی لاری صاحبکم و الائمة من بعده قد فعل بهم مثل ذلك». [تفسیر برهان، ج 2، ص 432]

شما نمی گوید که پیامبران معصوم اند؟ فرمود: آری. پس مامون آیاتی از قرآن را درباره پیامبران مطرح کرد و آن حضرت پاسخ داد و یکی از آیات مورد سوال او مربوط به حضرت ابراهیم (علیه السلام) بود که خداوند می فرماید: «فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي...» سپس گفت: آیا ابراهیم (علیه السلام) درباره ی خدای خود یقین نداشت؟ (1)

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: ابراهیم (علیه السلام) هنگامی که از مخفیگاه خود خارج شد با سه گروه از مردم روبه رو شد، گروهی ستاره ی زهره را می پرستیدند و گروهی ماه را

می پرستیدند و گروهی خورشید را می پرستیدند، پس ابراهیم به صورت سوال و انکار، هنگامی که شب فرا رسید و ستاره ی زهره را دید گفت: آیا این پروردگار من است؟ و چون غروب کرد، گفت: من خدایی که [متغیر باشد و] غروب کند را دوست نمی دارم. چرا که غروب کردن از صفات مخلوق حادث است نه از صفات خالق قدیم و همین گونه گفت: هنگامی که ماه و خورشید را مشاهده نمود و این به صورت انکار و استخبار بود نه به صورت اخبار و اقرار، از این رو چون ستاره و ماه و خورشید غروب کردند به پرستش کنندگان آنان گفت: «إِنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ * إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.» (2)

ص: 95

1 - 146.. ابن بابویه: قال: حدثنا تميم بن عبد الله بن تميم القرشي (رضي الله عنه)، قال: حدثنا ابي، عن حمدان ابن سليمان النيسابوري، عن علي بن محمد بن الجهم، قال: حضرت مجلس المامون و عنده الرضا علي بن موسى (عليهما السلام) فقال له المامون: يا بن رسول الله، اليس من قولك ان الانبياء معصومون؟ قال: «بلى». قال: فساله عن آيات من القرآن في الانبياء (عليهم السلام)، فكان فيما ساله ان قال له: فاخبرني عن قول الله؟ عز؟ في ابراهيم (عليه السلام): فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي.

2 - 147.. فقال الرضا (عليه السلام): «ان ابراهيم (عليه السلام) وقع الى ثلاثة اصناف: صنف يعبد الزهرة، و صنف يعبد القمر، و صنف يعبد الشمس، و ذلك حين خرج من السرب الذي اخفى فيه، فلما جن عليه الليل فرأى الزهرة قال: هذا ربي؟! على الانكار و الاستخبار، فلما افل الكوكب قال: لاحب الآفلين لان الافول من صفات المحدث لا من صفات القديم، فلما رأى القمر بازغا قال: هذا ربي؟! على الانكار و الاستخبار، فلما افل قال: لئن لم يهدني ربي لا كونن من القوم الضالين، فلما اصبح و رأى الشمس بازغة قال: هذا ربي؟! هذا اكبر من الزهرة و القمر، على الانكار و الاستخبار، لاعلى الاخبار و الاقرار، فلما افلت قال للاصناف الثلاثة من عبدة الزهرة و القمر و الشمس: يا قوم اني بريء مِمَّا تُشْرِكُونَ إِنِّي وَجْهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ حَنِيفًا وَ مَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ.

هدف ابراهیم(علیه السلام) این بود که دین آنان را ابطال نماید و آشکار سازد که چیزهایی مثل زهره و ماه و خورشید قابل پرستش نیستند و باید خالق و آفریدگار آنان را پرستش نمود که خالق آسمان ها و زمین و همه عالم است و این احتجاج همان چیزی بود که خداوند به ابراهیم الهام نموده بود، چنان که می فرماید: «وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ» پس مامون گفت: ای فرزند رسول خدا! حقا سخن زیبایی را بیان نمودی. (1)

مرحوم طبرسی صاحب مجمع البیان گوید:

حق این است که آزر عموی ابراهیم(علیه السلام) بوده و نام پدر ابراهیم تاریخ بوده است؛

و برخی از اصحاب امامیه گفته اند: آزر جدّ مادری ابراهیم(علیه السلام) بوده، چرا که

ص: 96

1 - 148 .. و انما اراد ابراهیم(علیه السلام) بما قال ان یبین لهم بطلان دینهم، و یثبت عندهم ان العبادة لاتحق لما کان بصفة الزهرة و القمر و الشمس، و انما تحق العبادة لخالقها، و خالق السماوات و الارض، و کان ما احتج به علی قومه مما الهمه الله؟ عز؟ و آتاه کما قال؟ عز؟: «وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى قَوْمِهِ». فقال المامون: لله درک، یا بن رسول الله. [تفسیر برهان، ج 2، ص 432]

پدران رسول خدا(صلی الله علیه و آله) تا آدم موحد و خدانشناس بوده اند و از آن حضرت(صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود: «لم یزل ینقلنا الله تعالی فی اصلاب طاهرین و ارحام مطہرات» سپس گوید:

روایات این بخش در ذیل آیه «وَتَقَلَّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ» خواهد آمد، از سویی خداوند از قول یعقوب و فرزندان او حکایت می کند و می فرماید: «أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ» و در این آیه اسماعیل از پدران یعقوب شمرده شده در حالی که عموی او بوده است.(1)

«الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ»(2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود: «مقصود از ظلم در این آیه شک است.»(3) و در سخن دیگری فرمود: «مقصود از «وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ» این است که ولایت آل محمد(صلی الله علیه و آله) را آمیخته به ولایت فلاں و فلاں نکنند.»(4) و در سخن دیگری فرمود: «مقصود از ظلم شرک

ص: 97

1- 149.. رووا عنه(علیه السلام) قوله: «لم یزل ینقلنا الله تعالی من اصلاب الطاهرین الی ارحام المطہرات». قلت: ستاتی ان شاء الله تعالی الروایات فی ذلك، فی قوله تعالی: وَتَقَلَّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ؛ و قال الله؟ عز؟ حکایة عن یعقوب(علیه السلام) و بنیه: أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ففی هذه الآیة اطلق علی ان اسماعیل من آباء یعقوب، و انما هو عمه. [تفسیر برهان، ج 2، ص 443]

2- 150.. سوره ی انعام، آیه ی 82.

3- 151.. عَنْهُ عَنْ أَبِيهِ عَنِ النَّضْرِ بْنِ سُؤَيْدٍ عَنْ يَحْيَى بْنِ عِمْرَانَ الْحَلْبِيِّ عَنْ هَارُونَ بْنِ خَارِجَةَ عَنْ أَبِي بصيرٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ(علیه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ؟ عز؟ الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ قَالَ بِشَكِّ. [کافی، ج 2، ص 399، ح 4]

4- 152.. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي زَاهِرٍ عَنْ الْحَسَنِ بْنِ مُوسَى الْحَشَّابِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ حَسَّانَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ كَثِيرٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ(علیه السلام) فِي قَوْلِ اللَّهِ؟ عز؟ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ قَالَ بِمَا جَاءَ بِهِ مُحَمَّدٌ(صلی الله علیه و آله) مِنَ الْوَلَايَةِ وَ لَمْ يَخْلُطُوهَا بِوَلَايَةِ فُلَانٍ وَ فُلَانٍ فَهُوَ الْمُلْبَسُ بِالظُّلْمِ. [کافی، ج 1، ص 413، ح 3] B

است.» (1) و در سخن دیگری فرمود: «مقصود این است که ایمان آنان همراه با ظلم و بدعت نباشد.» (2)

ابو بصیر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم:

شیطان در پیری نزد من آمده و اصرار دارد که مرا ناامید کند؟

امام صادق (علیه السلام) فرمود: به او بگو:

ای کافر و ای مشرک دروغ می گویی، من به پروردگار خود ایمان دارم و نماز می خوانم

و روزه می گیرم و ثنای او را می گویم و ایمان خود را آمیخته به ظلم نمی کنم. (3)

ص: 98

1- 153.. وعنه: عن علي بن ابراهيم، عن ابيه، عن بكر بن صالح، عن القاسم بن بريد، عن ابي عمرو الزبيري، عن ابي عبد الله (عليه

السلام)، في قوله تعالى: الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ، قال: «هو الشرك». [تفسير برهان، ج 2، ص 444]

2- 154... ثُمَّ ذَكَرَ مَنْ أَذِنَ لَهُ فِي الدُّعَاءِ إِلَيْهِ بَعْدَهُ وَبَعْدَ رَسُولِهِ فِي كِتَابِهِ فَقَالَ وَ لَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ

يَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ثُمَّ أَخْبَرَ عَنْ هَذِهِ الْأُمَّةِ وَ مِمَّنْ هِيَ وَ أَنَّهَا مِنْ ذُرِّيَّةِ إِبْرَاهِيمَ وَ مِنْ ذُرِّيَّةِ إِسْمَاعِيلَ مِنْ سُكَّانِ الْحَرَمِ

مِمَّنْ لَمْ يَعْبُدُوا غَيْرَ اللَّهِ قَطُّ الَّذِينَ وَجَبَتْ لَهُمُ الدَّعْوَةُ دَعْوَةُ إِبْرَاهِيمَ وَ إِسْمَاعِيلَ مِنْ أَهْلِ الْمَسْجِدِ الَّذِينَ أَخْبَرَ عَنْهُمْ فِي كِتَابِهِ أَنَّهُ أَذْهَبَ عَنْهُمْ

الرَّجْسَ وَ طَهَّرَهُمْ تَطْهِيراً الَّذِينَ وَصَفْنَاهُمْ قَبْلَ هَذَا فِي صِفَةِ أُمَّةِ إِبْرَاهِيمَ (عليه السلام) الَّذِينَ عَنَاهُمُ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى فِي قَوْلِهِ أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ

عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَ مَنْ اتَّبَعَنِي يَعْنِي أَوَّلَ مَنْ اتَّبَعَهُ عَلَى الْإِيمَانِ بِهِ وَ التَّصَدِيقِ لَهُ بِمَا جَاءَ بِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ؟ عَزَّ وَ جَلَّ مِنَ الْأُمَّةِ الَّتِي بُعِثَ فِيهَا وَ مِنْهَا وَ

إِلَيْهَا قَبْلَ الْخَلْقِ مِمَّنْ لَمْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ قَطُّ وَ لَمْ يَلْبَسْ إِيمَانَهُ بِظُلْمٍ وَ هُوَ الشَّرْكُ ثُمَّ ذَكَرَ اتِّبَاعَ نَبِيِّهِ (صلى الله عليه و آله) وَ اتِّبَاعَ هَذِهِ الْأُمَّةِ الَّتِي

وَصَفَهَا فِي كِتَابِهِ بِالْأَمْرِ بِالْمَعْرُوفِ وَ النَّهْيِ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ جَعَلَهَا دَاعِيَةً إِلَيْهِ وَ أَذِنَ لَهَا فِي الدُّعَاءِ إِلَيْهِ... [كافي، ج 5، ص 13، ح 1]

3- 155.. ورواه و اصحابه عن ابي بصير قال قلت له: انه قد الح على الشيطان عند كبر سني يقطنني، قال: قل كذبت يا كافر يا مشرك، اني

او من بربي، و اصلى له و اصوم و اثنى عليه، و لا لبس ايماني بظلم. [تفسير عياشي، ج 1، ص 366، ح 44] B

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در مسیری حرکت می نمود و از دور یک سیاهی دید و فرمود: این کسی است که همراه و انیسی ندارد. پس آن مرد نزدیک شد و بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سلام کرد. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: در مدینه چه می خواهی؟ آن مرد گفت: می خواهم محمّد(صلی الله علیه و آله) را ببینم. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: محمّد من هستم. آن مرد گفت: هفت روز است که تنها در بیابان سیر می کنم و احدی را ندیدم و غذایی نخوردم جز آن چه حیوان من می خورد پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) اسلام را بر او عرضه نمود و او مسلمان شد و ناگهان آن حیوان او را زمین زد و از دنیا رفت و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دستور داد تا او را غسل دادند و کفن کردند و سپس بر او نماز خواند و چون او را در قبر گذاردند فرمود: این از کسانی است که ایمان آورد و ایمان خود را آمیخته به ظلم نکرد. «مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ» (1)

عبدالله بن مسعود گوید:

هنگامی که این آیه نازل شد اصحاب ترسیدند و گفتند: یا رسول الله چه کسی از ما به خود ظلم نمی کند؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: این گونه نیست که شما گمان

ص: 99

1-156.. عن جابر الجعفی عن حدثه قال بینا رسول الله(صلی الله علیه و آله) فی مسیر له اذ رای سوادا من بعید، فقال: هذا سواد لاعهد له بانیس، فلما دنا سلم فقال له رسول الله ص: این اراد الرجل قال: اراد یشرب قال: و ما اردت بها قال: اردت محمّدا قال: فانا محمّد، قال: و الذی بعثک بالحق ما رایت انسانا مذ سبعة ایام و لاطعمت طعاما الا ما تناول منه دابتی قال: فعرض علیه الاسلام فاسلم قال: فعرضته راحلته فمات و امر به فغسل و کفن، ثم صلی علیه التّبی(صلی الله علیه و آله)، قال: فلما وضع فی اللحد قال: هذا من الذّین آمنوا و لم یلبسوا ایمانهم بظلم... [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 366، ح 45]

کرده اید. سپس فرمود: مگر شما سخن لقمان بنده صالح خدا را را نشنیده اید که به فرزند خود گفت: «يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ؟» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود: «مقصود از ظلم در این آیه گم راهی و فوق آن است.» (2) و در سخن دیگری فرمود: «مقصود از ظالم در این آیه خوارج و اصحاب آنان هستند.» (3)

عبدالرحمن بن کثیر گوید: امام صادق (علیه السلام) درباره ی این آیه فرمود:

مقصود ولایتی است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از طرف خداوند آورده است، و مردم نباید آن را با ولایت فلان و فلان آمیخته نمایند؛ سپس فرمود: ایمان یک باره تغییر

نمی کند بلکه تدریجا به ضلالت و کفر کشیده می شود. گفتم: مگر بین ضلالت و کفر منزلتی هست؟ فرمود: دستگیره های ایمان فراوان است. (4)

در روایتی از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده: این آیه دنباله سخن ابراهیم (علیه السلام) است. (5)

ص: 100

1- 157.. و عن ابن مسعود لما نزلت هذه الآية شق على الناس وقالوا يا رسول الله وایتنا لم يظلم نفسه فقال انه ليس الذي تعنون الم تسمعوا الى ما قال العبد الصالح عليه السلام يا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 136]

2- 158.. و العیاشی عن الصادق علیه السلام فی هذه الآية قال الظلم الضلال فما فوقه. همان

3- 159.. عن ابی بصیر، قال: سألته عن قول الله: الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ. قال: «نعوذ بالله يا ابا بصیر ان تكون ممن لبس ایمانه بظلم». ثم قال: «اولئك الخوارج و اصحابهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 444]

4- 160.. عن عبدالرحمن بن کثیر الهاشمی عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قوله: «الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ» قال: آمنوا بما جاء به محمد (صلی الله علیه و آله) من الولاية، و لم يخلطوها بولاية فلان و فلان، فهو اللبس بظلم، و قال: اما الايمان فليس يتبع بعض كله و لكن يتبع بعض قليلا قليلا قلت: بين الضلال و الكفر منزلة قال: ما اكثر عرى الايمان. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 366، ح 49]

5- 161.. فی مجمع البيان «الَّذِينَ آمَنُوا وَ لَمْ يَلْبِسُوا» الایة و روى عن عبد الله بن مسعود قال لما نزلت هذه الایة شق على الناس و قالوا: يا رسول الله و ایتنا لم يظلم نفسه؟ فقال (علیه السلام): انه ليس الذي يعنون الم تسمعوا الى ما قال العبد الصالح «يا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ» و اختلف فی هذه الایة فقيل: انه من تمام قول ابراهیم (علیه السلام) و روى ذلك عن علی (علیه السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 739، ح 157]

«وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا... وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ... أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ...» (1)

در اصول کافی از ابی الجارود نقل شده که گوید: امام باقر (علیه السلام) به من فرمود: ای ابی الجارود مخالفین درباره ی حسن و حسین (علیهما السلام) به شما چه می گویند؟ گفتم: آنان می گویند: حسن و حسین فرزندان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیستند. فرمود: شما به آنان چه می گویند؟ گفتم: ما در مقابل آنان به آیه «وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ... وَ زَكَرِيَّا وَ يَحْيَى وَ عِيسَى» استدلال می کنیم و می گوئیم: خداوند عیسی را از ذریه نوح [و ابراهیم] قرار داده در حالی که عیسی از ناحیه مادر ملحق به نوح [و ابراهیم] می شود و ما نیز از ناحیه ی مادرمان فاطمه (علیها السلام) به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ملحق می شویم... (2)

مؤلف گوید:

این معنا در چند روایت در تفسیر قمی و عیاشی و کافی و عیون اخبار الرضا (علیه السلام) نقل شده است.

ص: 101

1-162.. سوره ی انعام، آیه ی 84.

2-163.. فی اصول الکافی عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن خالد عن الحسن بن ظریف عن عبد الصمد بن بشیر عن ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) قال قال لی ابو جعفر (علیه السلام): یا ابا الجارود ما یقولون لکم فی الحسن و الحسین (علیهما السلام)؟ قلت: ینکرون علینا انهما ابنا رسول الله (صلی الله علیه و آله)، قال: فبای شیء احتججتهم علیهم؟ قلت: احتججنا علیهم بقول الله؟ عز؟ فی عیسی بن مریم (علیه السلام): «وَمِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُودَ وَ سُلَيْمَانَ وَ أَيُّوبَ وَ يُوسُفَ وَ مُوسَى وَ هَارُونَ وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ وَ زَكَرِيَّا وَ يَحْيَى وَ عِيسَى» فجعل عیسی بن مریم من ذریة نوح و الحدیث طویل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسیر نور الثقلین، ج 1، ص 742]

«فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَسُوْا بِهَا بِكَافِرِيْنَ» (1)

محمد بن حمران گوید:

شخصی خدمت امام صادق (علیه السلام) آمد و گفت: ما تعجب نداریم از عیسی بن زید بن علی که ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) را نپذیرفته است، مگر در ظاهر؛ و شاید او جز خدا هفتاد معبود دیگر را نیز می پرستد؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود: چه باید کرد؟! خداوند [درباره ی این گونه افراد] می فرماید: «فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَسُوْا بِهَا بِكَافِرِيْنَ» و سپس با دست مبارک خود به ما اشاره نمود، پس من گفتم: به خدا سوگند آن چه را فرمودید دانستم و اعتقاد دارم. (2)

در کافی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

یعنی اگر امت تو به آیین اسلام کافر شدند ما اهل بیت تو را به ایمان به تو موکل نمودیم و آنان هرگز به آن کافر نخواهند شد و ما ایمان به آیین تو را بعد از تو از آنان دریغ نمی کنیم و آنان علمای امت تو و ولایة امر بعد تو خواهند بود و آنان دارای علمی هستند که در آن کذب و گناه و دنیاطلبی و ریا نخواهد بود. (3)

ص: 102

1- 164.. سوره ی انعام، آیه ی 89.

2- 165.. فی تفسیر العیاشی عن محمد بن حمران قال کنت عند ابی عبد الله (علیه السلام) فجاءه رجل و قال: یا ابا عبد الله ما نتعجب من عیسی بن زید بن علی یزعم انه ما یتولی علیا (علیه السلام) الا علی الظاهر، و ما ندری لعله کان یعبد سبعین الها من دون الله؟ قال فقال: و ما اصنع؟ قال الله: فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَسُوْا بِهَا بِكَافِرِيْنَ و او ما بیده الینا فقلت: نعقلها و الله. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 743]

3- 166.. و عنه: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن الحسن بن محبوب، عن محمد بن الفضیل، عن ابی حمزة، عن ابی جعفر (علیه السلام): «قال الله؟ عز؟ فی کتابه وَ نُوحًا هَدَيْنَا مِنْ قَبْلُ وَ مِنْ ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَ سُلَيْمَانَ وَ اَيُّوبَ وَ يُوسُفَ وَ مُوسَى وَ هَارُونَ وَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِيْنَ وَ زَكَرِيَّا وَ يَحْيَى وَ عِيسَى وَ الْيَاسَّ كُلًّا مِنْ الصَّالِحِيْنَ وَ اِسْمَاعِيْلَ وَ الْيَسَعَ وَ يُوسُفَ وَ لُوطًا وَ كَلَّا فَضَلْنَا عَلَي الْعَالَمِيْنَ وَ مِنْ اَبَائِهِمْ وَ ذُرِّيَّاتِهِمْ وَ اِخْوَانِهِمْ وَ اجْتَبَيْنَاهُمْ وَ هَدَيْنَاهُمْ اِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيْمٍ، اُولَئِكَ الَّذِيْنَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحُكْمَ وَ النَّبُوَّةَ فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيَسُوْا بِهَا بِكَافِرِيْنَ فانه وكل بالفضل من اهل بيته و الاخوان و الذرية، و هو قول الله تبارك و تعالى: فان تكفر بها امتك فقد وكلنا اهل بيتك بالايمان الذي ارسلتك به، فلا يكفرون به ابدًا، و لا اضيع الايمان الذي ارسلتك به من اهل بيتك من بعدك، علماء امتك و ولایة امری بعدك، و اهل استنباط العلم الذي ليس فيه كذب و لا اثم و لا زور و لا بطر و لا رياء». [تفسیر برهان، ج 2، ص B[447]

یاوران و اصحاب صاحب این امر محفوظ هستند و اگر همه مردم از [کنار] اودور شوند خداوند اصحاب و یاران او را جمع می کند و آنان همان کسانی هستند که خداوند درباره ی آنان می فرماید: «فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَ اَذَلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعْرَضَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ» یعنی اگر [برخی از] اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و قریش و منکرین بیعت امیرالمؤمنین(علیه السلام) به آیین این پیامبر کافر شدند ما کسانی را برای ایمان به آن می گماریم که به آن کافر نباشند؛ مانند شیعیان امیرالمؤمنین(علیه السلام). (2)

ص: 103

1- 167.. محمد بن ابراهیم نعمانی، قال: اخبرنا احمد بن محمد بن سعيد بن عقدة، قال: حدثنا علي بن الحسن بن فضال، قال: حدثنا محمد بن عمر و محمد بن الوليد، قالوا: حدثنا حماد بن عثمان، عن سليمان بن هارون العجلي، قال: سمعت ابا عبد الله(عليه السلام) يقول: «ان صاحب هذا الامر محفوظ له اصحابه، لو ذهب الناس جميعا اتى الله له باصحابه. و هم الذين قال الله؟ عز؟: فَإِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكٰفِرِيْنَ، و هم الذين قال الله فيهم: فَسَوْفَ يَأْتِي اللّٰهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّوْنَ اَذَلَّةٍ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ اَعْرَضَ عَلَى الْكٰفِرِيْنَ».[تفسير برهان، ج 2، ص 448]

2- 168.. و قال علی بن ابراهیم: قول الله؟ عز؟: ذَلِكَ هَدَى اللّٰهُ يَهْدِيْ بِهٖ مَنْ يَّشَاءُ مِنْ عِبَادِهٖ وَ لَوْ اَشْرَكُوْا يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ تَدْعُوْنَ لَحَرِيْطٌ عَنْهُمْ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ثُمَّ قَالَ: اُولَئِكَ الَّذِيْنَ اَتَيْنَاهُمْ الْكِتٰبَ وَ الْحُكْمَ وَ النَّبُوَّةَ فَاِنْ يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ يَعْنِيْ اَصْحَابِهٖ وَ قَرِيْشًا وَ مَنْ اَنْكَرَ بِيَعَةِ اَمِيْر الْمُؤْمِنِيْنَ(عليه السلام)، فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَيْسُوا بِهَا بِكٰفِرِيْنَ يَعْنِيْ شِيْعَةَ اَمِيْر الْمُؤْمِنِيْنَ(عليه السلام)، ثُمَّ قَالَ تَادِيْبًا لِرَسُولِ اللّٰهِ(صلى الله عليه و آله): اُولَئِكَ الَّذِيْنَ هَدَى اللّٰهُ فَبِهٰدَاهُمْ اَقْتَدِهٖ يٰ مُحَمَّد. ثُمَّ قَالَ: قُلْ لِقَوْمِكَ لَا اَسْئَلُكُمْ عَلَيْهِ يَعْنِيْ عَلَى النَّبُوَّةِ وَ الْقُرْآنِ اَجْرًا اِنْ هُوَ اِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعٰلَمِيْنَ. [تفسير برهان، ج 2، ص 450] B

«قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ» (1)

مؤلف گوید:

آیاتی در قرآن، تصریح دارد که پیامبران (علیهم السلام) مامور بوده اند از مردم پاداش و مزدی

برای رسالت خود نخواهند و در این آیه خداوند به رسول گرامی اسلام می فرماید: بگو: «من پاداشی از شما طلب نمی کنم و این قرآن [و نبوت] من تنها برای بیداری عالمیان است» و از این آیه روشن می شود که نبوت آن حضرت نسبت به عموم انسان ها و اهل عالم بوده است.

و در خداوند به هود می فرماید:

بگو: «يَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ» (2) یعنی ای مردم! من پاداشی برای رسالت خود از شما نمی خواهم و پاداش من تنها بر خدایی است که مرا آفریده، آیا شما تعقل نمی کنید؟!

و نیز به پیامبر خود می فرماید:

«قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَ مَنْ يُقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّزِدْ لَهُ فِيهَا حُسْنًا» (3)

یعنی [ای رسول من! به مردم] بگو: «من برای رسالت خود از شما مزدی جز دوستی [اهل بیت و] خویشان خود طلب نمی کنم و کسی که عمل نیکی را انجام بدهد

ص: 104

1-169.. سوره ی انعام، آیه ی 90.

2-170.. سوره ی هود، آیه ی 51.

3-171.. سوره ی شوری، آیه ی 23.

[و محبت اهل بیت من را دارا باشد] ما پاداش نیک بیشتری به او می دهیم.»

و می فرماید:

«قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ...» (1) یعنی، [ای رسول من! به مردم] بگو: پاداشی که از شما خواستم به خاطر نجات خودتان بود و پاداش من تنها بر خدایی است که بر هر چیزی گواه است.

و نیز می فرماید:

«وَيَا قَوْمِ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَالًا إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَ مَا أَنَا بِطَارِدِ الَّذِينَ آمَنُوا...» (2) یعنی، حضرت هود (علیه السلام) به قوم خود گفت: من از شما برای رسالت خود مالی را طلب نمی کنم و پاداش من را تنها خدا می دهد...

سلام بن مستنیر گوید:

از امام باقر (علیه السلام) درباره ی آیه ی «قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى» سوال نمودم و آن حضرت (علیه السلام) فرمود: به خدا سوگند این مودت و دوستی نسبت به حضرت محمد و اهل بیت او (صلی الله علیه و آله) از ناحیه خداوند، بر مردم واجب شده است. (3)

سوره ی انعام [6]، آیات 91 تا 94

متن:

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِنْ شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَ هُدًى لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قُرْآنًا تُبْدُونَهَا وَ تُخْفُونَ كَثِيرًا

ص: 105

1- 172.. سوره ی سبأ، آیه ی 47.

2- 173.. سوره ی هود، آیه ی 29.

3- 174.. عنه عن ابن محبوب عن ابی جعفر الاحول عن سلام بن المستنیر قال سألت ابا جعفر (علیه السلام) عن قول الله؟ عز؟ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى فقال هی و الله فريضة من الله على العباد لمحمد (صلی الله علیه و آله) فی اهل بيته. [محاسن، ج 1، ص 144]

وَعَلَّمْتُمْ مَا لَمْ تَعْلَمُوا أَنْتُمْ وَلَا آبَاؤُكُمْ قُلِ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُصَدِّقٌ لِّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَاسْتَنْذِرْ أُمَّ الْقُرَى وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَهُمْ عَلَى صِدْقِهِمْ يُحَافِظُونَ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَى مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ

لغات:

«و من اظلم ممن افترى» اصل معنای افتراء به معنای قطع است مانند: «فريت الادييم افريه فريا» و افتراء قطع بر خبری است که حقیقت ندارد، و «فترة» به معنای غشیه است و «غمره كل شی معظمه» و «غمرات الموت شدائده» و «عذاب اللهون» با ضم هاء به معنای هوان و خواری است، و با فتح هاء به معنای راحتی و رفق است مانند «يمشون على الارض هونا» و فرادی جمع فرد و فرید و فرد است و عرب می گوید: فرادای و فراء مانند ثلاث و رباع، و «تحويل» به معنای اعطاء است مانند تمويل که تملیک اموال است و خوله الله یعنی اعطاه مالا و «زعم» گاهی حق است و گاهی باطل است و به معنای گمان و اعتقاد استعمال می شود.

ترجمه:

آن ها خدا را درست نشناختند که گفتند: «خدا، هیچ چیز بر هیچ انسانی، نفرستاده

است!) بگو: «چه کسی کتابی را که موسی آورد، نازل کرد؟! کتابی که برای مردم، نور و هدایت بود اما شما) آن را به صورت پراکنده قرار می دهید قسمتی را آشکار، و قسمت زیادی را پنهان می دارید و مطالبی به شما تعلیم داده شده که نه شما و نه پدران تان، از آن با خبر نبودید!» بگو: «خدا!» سپس آن ها را در گفت و گوهای لجاجت آمیزشان رها کن، تا بازی کنند! (91) و این کتابی است که ما آن را نازل کردیم کتابی است پربرکت، که آن چه را پیش از آن آمده، تصدیق می کند (آن را فرستادیم تا مردم را به پادشاهای الهی، بشارت دهی،) و تا (اهل) امّ القری [مکه] و کسانی را که گرد آن هستند، بترسانی! (یقین بدان) آن ها که به آخرت ایمان دارند، و به آن ایمان می آورند و بر نمازهای خویش، مراقبت می کنند! (92) چه کسی ستم کارتر است از کسی که دروغی به خدا ببندد، یا بگوید: «بر من، وحی فرستاده شده»، در حالی که به او وحی نشده است، و کسی که بگوید: «من نیز همانند آن چه خدا نازل کرده است، نازل می کنم»؟! و اگر بینی هنگامی که (این) ظالمان در شداید مرگ فرورفته اند، و فرشتگان دستها را گشوده، به آنان می گویند: «جان خود را خارج سازید! امروز در برابر دروغهایی که به خدا بستید و نسبت به آیات او تکبر ورزیدید، مجازات خوارکننده ای خواهید دید!» (به حال آن ها تاسف خواهی خورد) (93) و (روز قیامت به آن ها گفته می شود): همه شما تنها به سوی ما بازگشت نمودید، همان گونه که روز اول شما را آفریدیم! و آن چه را به شما بخشیده بودیم، پشت سر گذارید! و شفیعانی را که شریک در شفاعت خود می پنداشتید، با شما نمی بینیم! پیوندهای شما بریده شده است و تمام آن چه را تکیه گاه خود تصوّر می کردید، از شما دور و گم شده اند! (94)

«وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند [به صفات مخلوق خود] توصیف نمی شود و چگونه می توان او را توصیف نمود در حالی که در کتاب خود می فرماید: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» و خداوند به هر چه توصیف شود بزرگ تر از آن خواهد بود. (2)

محمد بن عیسی بن عبید گوید:

از حضرت هادی (علیه السلام) درباره ی آیه «وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ

مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ» سوال نمودم و آن حضرت فرمود: این آیه ملامت خداست از کسانی که او را به مخلوق تشبیه نمودند. سپس فرمود: مگر نمی بینی خداوند می فرماید: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ»، و یا می فرماید: «وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشِيرًا مِّنْ شَيْءٍ» سپس خداوند خود را از قبضه و یمن منزه نموده و می فرماید: «سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ». (3)

ص: 108

1- 175.. سوره ی انعام، آیه ی 91.

2- 176.. محمد بن یعقوب: عن محمد بن اسماعیل، عن الفضل بن شاذان، عن حماد بن عیسی، عن ربیع بن عبد الله، عن الفضیل بن یسار، قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) یقول: «ان الله لا یوصف، و کیف یوصف و قد قال فی کتابه: و ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ؟ فلا یوصف به قدر الا كان اعظم من ذلك». [تفسیر برهان، ج 2، ص 450]

3- 177.. ابن بابویه، قال: حدثنا محمد بن محمد بن عصام الكلینی (رضی الله عنه)، قال: حدثنا محمد بن یعقوب الكلینی، قال: حدثنا علی بن محمد المعروف بعلان الكلینی، قال: حدثنا محمد بن عیسی بن عبید، قال: سألت ابا الحسن علی بن محمد العسكري (علیهم السلام) عن قول الله؟ عز؟: «وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَالسَّمَاوَاتُ مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ». فقال: «ذلك تعبير الله تبارك و تعالی لمن شبهه بخلقه، الا ترى انه قال: و ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ و معناه اذ قالوا: ان الارض جميعا قبضته يوم القيامة و السماوات مطويات بيمينه، كما قال الله؟ عز؟: و ما قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيَّ بَشِيرًا مِّنْ شَيْءٍ ؕ ثم نزه؟ عز؟ نفسه، عن القبضة و اليمين فقال: سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 450]

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

«كَلِمَا مَيِّزَتُمُوهُ بَاوْهَامِكُمْ فِي ادْقِّ مَعَانِيهِ [فَهُوَ] مَخْلُوقٌ مَصْنُوعٌ مِثْلَكُمْ مَرْدُودٌ إِلَيْكُمْ». یعنی هر چه را شما با کمال دقت فکرتان خدا بدانید، او خدا نیست بلکه او مخلوق و ساخته فکر شما و همانند شما خواهد بود. (1)

از این رو بهترین مخلوق خدا حضرت خاتم النبیین صلوات الله علیه و آله فرمود: «ما عرفناك حق معرفتك و ما عبدناك حق عبادتك». (2)

«تُبْدُونَهَا وَ تُخْفُونَ كَثِيرًا» (3)

عبدالله بن سنان گوید:

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه «قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَ هُدًى

لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا وَ تُخْفُونَ كَثِيرًا» فرمود: قوم یهود همواره هر چه از آیات

تورات را می خواستند آشکار می کردند و هر چه را می خواستند پنهان می نمودند.

سپس فرمود:

قوم یهود همواره هر چه می خواستند [از تورات] پنهان می داشتند و هر چه را می خواستند آشکار می ساختند. (4)

ص: 109

1- 178.. بحار الانوار، ج 66، ص 293.

2- 179.. حق الیقین شبر، ص 47.

3- 180.. سوره ی انعام، آیه ی 91.

4- 181.. عن عبد الله بن سنان قال سالت ابا عبد الله (عليه السلام) عن قول الله: «قُلْ مَنْ أَنْزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَ هُدًى

لِلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسَ تُبْدُونَهَا» قال: كانوا يكتمون ما شاءوا و يبذون ما شاءوا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 369، ح 58]

و در روایت دیگری فرمود:

آنان [تورات آن] کتاب آسمانی را بر روی کاغذ می نوشتند و هر مقداری را که می خواستند آشکار می کردند و هر مقداری را می خواستند پنهان می کردند.

سپس فرمود:

کَلَّ كِتَابُ تَوْرَاتٍ أَن يَخْفَى عَلَى الْبَشَرِ لِيُذَكَّرَ بِهِ (صلى الله عليه وآله) موجود است. (1)

«وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ...» (2)

در چند روایت در کافی و تفسیر عیاشی و تفسیر قمی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

این آیه درباره ی عبدالله بن سعد بن ابی سرح نازل شد، او برادر رضاعی عثمان بود و در مدینه مسلمان شد و چون خطّ زیبایی داشت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگام وحی

می فرمود بیاید و آیات نازل شده را بنویسد.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چون به او می فرمود بنویس «وَاللَّهُ سَمِيعٌ بَصِيرٌ» او می نوشت «وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» و چون می فرمود: بنویس: «وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ» او می نوشت: «وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرمود: «همان گونه که می گویم بنویس

و تغییری در آن مده» تا این که مرتد شد و به مکه بازگشت و به مشرکین قریش گفت: «به خدا سوگند محمد (صلی الله علیه و آله) نمی داند چه می گوید و من همانند چیزی که او [به عنوان وحی] می گوید را می توانم بگویم و او از آن انکاری ندارد، بنابراین من

ص: 110

1-182.. و فی روایة اخرى عنه (علیه السلام) قال كانوا يكتبونه فی القراطیس ثم یبدون ما شاءوا و یخفون ما شاءوا و قال: کل کتاب انزل

فهو عند اهل العلم. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 369، ح 58]

2-183.. سوره ی انعام، آیه ی 93.

نیز می توانم همانند او آیاتی را نازل کنم». پس این آیات درباره ی او نازل شد.

و چون رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مکه را فتح نمود دستور قتل او را صادر کرد و لکن عثمان او را در مسجد نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آورد و گفت: یا رسول الله! از او بگذر. پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سکوت نمود و چون عثمان سخن خود را تکرار کرد فرمود: او برای تو باشد و چون عبدالله بن ابی سرح خارج شد، رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: مگر من نگفتم: هر کس او را یافت باید او را بکشد؟ پس مردی گفت: یا رسول الله! من منتظر بودم شما اشاره ای بکنی و من او را بکشم. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: ما پیامبران با اشاره، به کشتن کسی امر نمی کنیم. و عبدالله پس از آن از طلقا بود و عثمان او را والی مصر قرار داد. (1)

ص: 111

1-184.. محمد بن یعقوب: عن ابی علی الاشعری، عن محمد بن عبد الجبار، عن صفوان بن یحیی، عن ابن مسکان، عن ابی بصیر، عن احدهما(علیهما السلام) قال: سألته عن قول الله؟ عز؟: وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ. قال: «نزلت فی ابن ابی سرح الذی کان عثمان استعمله علی مصر، و هو ممن کان رسول الله(صلی الله علیه و آله) یوم فتح مکه هدر دمه، و کان یکتب لرسول الله(صلی الله علیه و آله)، فاذا انزل الله؟ عز؟: أَنْ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ کتب: ان الله علیم حکیم، فیقول له رسول الله(صلی الله علیه و آله): دعها فان الله عزیز حکیم. و کان ابن ابی سرح یقول للمنافقین: انی لاقول من نفسی مثل ما یجی ء به فما یغیر علی. فانزل الله تبارک و تعالیٰ فیہ الذی انزل». علی بن ابراهیم، قال: حدثنی ابی، عن صفوان، عن ابن مسکان، عن ابی بصیر، عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: «ان عبد الله بن سعد بن ابی سرح، کان اخا لعثمان من الرضاة، قدم الی المدینة و اسلم، و کان له خط حسن، و کان اذا نزل الوحی علی رسول الله(صلی الله علیه و آله) دعاه لیکتب ما نزل علیه، فکان اذا قال له رسول الله(صلی الله علیه و آله): سَمِيعٌ بَصِيرٌ یکتب: سمیع علیم. و اذا قال: وَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ یکتب: بصیر، و یفرق بین التاء و الیاء. و کان رسول الله(صلی الله علیه و آله) یقول: هو واحد. فارتد کافرا و رجع الی مکه، و قال لقریش: و الله ما یدری محمد ما یقول، انا اقول مثل ما یقول، فلا ینکر علی ذلك، فانا انزل مثل ما انزل الله. فانزل الله علی نبیه(صلی الله علیه و آله) فی ذلك وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَ مَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ. فلما فتح رسول الله(صلی الله علیه و آله) مکه امر بقتله، فجاء به عثمان، و قد اخذ بیده و رسول الله(صلی الله علیه و آله) فی المسجد، فقال: یا رسول الله، اعف عنه. فسکت رسول الله(صلی الله علیه و آله) ثم اعاد فسکت رسول الله(صلی الله علیه و آله)، ثم اعاد، فقال: هو لک. فلما مر قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): الم اقل: من رآه فلیقتله؟ فقال رجل: کانت عینی الیک یا رسول الله ان تشیر الی فاقتله. فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): ان الانبیاء لا یقتلون بالاشارة. فکان من الطلقاء». [تفسیر برهان، ج 2،

ص 452، ح 1 و 2]

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

مقصود از آیه فوق کسی است که از پیش خود ادّعی امامت کند [و امامت او از ناحیه خداوند نباشد]. (1)

مرحوم طبرسی گوید:

برخی گفته اند: این آیه درباره ی مسیلمه کذاب هنگامی که ادّعی پیامبری می کرد نازل شده است. (2)

«وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمَرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُوا أَيْدِيهِمْ...» (3)

علی بن ابراهیم از امام صادق(علیه السلام) نقل کرده که فرمود:

این آیه درباره ی معاویه و بنی امیه و شرکا و پیشوایان آنان نازل شده و مقصود از «لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ» قطع شدن محبّت و دوستی آنان است در قیامت و مقصود

ص: 112

-
- 1- 185.. عن ابی بصیر عن ابی جعفر(علیه السلام) «وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ» قال: من ادعی الامامة دون الامام(علیه السلام). [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 370، ح 61]
- 2- 186.. اختلفوا فیمن نزلت هذه الآية فقیل نزلت فی مسیلمة حیث ادعی النبوة. [تفسیر مجمع البیان، ج 4، ص 518]
- 3- 187.. سوره ی انعام، آیه ی 93.

از «وَصَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ» باطل بودن اعتقادات آنان است [که در قیامت برای آنان آشکار می شود]. (1)

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) می فرمایند:

مقصود از «فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ» عطش آنان [در قیامت] است. (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که خداوند می خواهد کافر را قبض روح کند به ملک الموت می فرماید: ای ملک الموت با اعوان خود نزد دشمن من بروید، چرا که من او را به نیکی آزمودم و او را به دارالسلام و بهشت دعوت کردم و او پذیرفت و به من دشنام داد و به نعمت های من کافر شد. پس او را قبض روح کن تا من روح او را در آتش بیفکنم. (3)

ص: 113

1-188.. وقال علی بن ابراهیم: ثم حکى الله؟ عز؟ ما یلقى اعداء آل محمد (علیهم السلام) عند الموت، فقال: وَ لَوْ تَرَى إِذِ الظَّالِمُونَ آلَ مُحَمَّدٍ حَقَّهُمْ فِي عَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بِأَسْبَاطِ طُورٍ أَيْدِيَهُمْ أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ قَالَ: العطش بما كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ قَالَ: ما انزل الله فی آل محمد (صلی الله علیه و آله) تجحدون به، ثم قال: وَ لَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَى كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ تَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَ مَا نَرَى مَعَكُمْ شَيْءًا فَعَاءَكُمْ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَاءُ وَ الشُّرَكَاءُ: ائمتهم لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ أَى المودة وَ ضَلَّ عَنْكُمْ أَى بطل ما كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ. ثم قال علی بن ابراهیم: وَ حدثنى ابى، عن بعض اصحابنا، عن ابى عبد الله (علیه السلام)، انه قال: «نزلت هذه الآية فى معاوية و بنى امية و شركائهم و ائمتهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 452]

2-189.. عن سلام عن ابى جعفر (علیه السلام) فى قوله: «الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ» قال: العطش يوم القيامة. عن الفضيل قال سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) فى قوله: «أَخْرَجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ» قال: العطش. [تفسیر عیاشی، ج 1، 370، ح 62، ص 63]

3-190.. (كتاب صفة الجنة و النار): عن سعيد بن جناح، قال: حدثنى عوف بن عبد الله الازدى، عن جابر ابن يزيد الجعفى، عن ابى جعفر (علیه السلام)، قال: «اذا اراد الله قبض روح الكافر قال: يا ملك الموت، انطلق انت و اعوانك الى عدوى، فانى قد ابتليته فاحسنت البلاء، و دعوته الى دار السلام فابى الا ان يشتمنى، و كفر بى و بنعمتى و شتمنى على عرشى، فاقبض روحه حتى تكبه فى النار. B

در آن هنگام ملک الموت با چهره ای گرفته در حالی که چشم های او مانند برق خاطف حرکت می کند، و صدای او مانند رعد قاصف، و رنگ او مانند شب ظلمانی است و نفس او مانند شعله آتش، و سر او در آسمان دنیاست، و پاهای او یکی در مشرق و دیگری در مغرب است، و به دست او سیخی است دارای شاخه های فراوان، و همراه او پانصد نفر از ملائکه اند، و تازیانه هایی از شعله های دوزخ به دست آنان است، و همراه آنان عبایی از مو و اخگری [پاره آشی] از اخگرهای دوزخ است، بر آن کافر وارد می شوند و فرشته ای از خازنان دوزخ به نام سحفظائیل بر او وارد می شود و جرعه ای از آتش به او می نوشاند که تا ابد تشنه خواهد بود تا وارد آتش شود؛ و چون آن کافر به فرشته مرگ می نگرد، چشم او

خیره می شود و عقل از سر او می پرد و به فرشته مرگ می گوید: مرا به دنیا بازگردان. و فرشته مرگ می گوید: «كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا»⁽¹⁾، یعنی هرگز این خواسته انجام نمی گیرد و این سخنی است که او می گوید.⁽²⁾

ص: 114

1-191.. سوره ی مومنون، آیه ی 100.

2-192.. قال فيحيثه ملك الموت بوجه كرية كالح، عيناه كالبرق الخاطف، و صوته كالرعد القاصف، لونه كقطع الليل المظلم، نفسه كلهب النار، راسه في السماء الدنيا، و رجل في المشرق و رجل في المغرب، و قدماه في الهواء، معه سفود كثير الشعب، معه خمس مائة ملك اعوانا، معهم سياط من قلب جهنم، لينها لين السياط، و هي من لهب جهنم، و معهم مسح اسود و جمرة من جمر جهنم، ثم يدخل عليه ملك من خزان جهنم يقال له: سحفظائيل فيسقيه شربة من النار، لا يزال منها عطشانا، حتى يدخل النار، فاذا نظر الى ملك الموت شخص بصره و طار عقله، قال: يا ملك الموت، ارجعون». قال: «فيقول ملك الموت: كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا».

سپس به فرشته مرگ می گوید: پس من اموال و فرزندان و اهل خود را به که واگذار کنم؟ فرشته مرگ می گوید: آنان را رها کن و به طرف آتش حرکت کن؛ و سپس با آن سیخ های آتشین چنان بر او می زنند که رشته های آن وارد اعضای بدن او می شود و سپس فرشته مرگ با شدت روح او را از قدم هایش قبض می کند و چون به زانوهای او می رسد به یارانش می گوید: تا با تازیانه به جانش بیفتند و سپس این شکنجه را از او بر می دارند و سختی مرگ را به او می چشانند و همانند این که هزار شمشیر بر او وارد می شود شکنجه می بیند که اگر قدرت جن و انس را می داشت هر رگی از رگ های او از آن شکنجه، شکایت می نمود و این شکنجه مانند سیخی خواهد بود که شاخه های زیادی داشته باشد و بر پشمی وارد شود و آن را احاطه

کند و چیزی از آن را باقی نگذارد و این چنین جان کافر از هر رگ و عضوی از بدن او خارج می شود و چون روح او به کامش می رسد فرشتگان عذاب بر صورت و باسن او می زنند و به او گفته می شود: «أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ» و این همان سخن خداوند است که می فرماید: «يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ لِلْمُجْرِمِينَ وَ يَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا» (1)، یعنی روزی که [چون] فرشتگان را ببینند بشارتی در آن روز برای گنه کاران نیست و فرشتگان گویند: به راستی اینان از رحمت خدا دورند. (2)

ص: 115

1-193.. سوره ی فرقان، آیه ی 22.

2-194.. قال: «فيقول: يا ملك الموت، فالي من ادع مالي و اهلي و ولدی و عشیرتی و ما كنت فيه من الدنيا؟ فيقول: دعهم لغيرك و اخرج الى النار». قال: «فيضربه بالسفود ضربة فلا يبقى منه شعبة الا اثبتها» فی کل عرق و مفصل، ثم يجذبه جذبة فيسل روحه من قدميه نشطا، فاذا بلغت الركبتين امر اعوانه فاكبوا عليه بالسياط ضربا، ثم يرفعه عنه، فيذيقه سكراته و غمراته قبل خروجها كانما ضرب بالف سيف، فلو كان له قوة الجن و الانس لاشتكى كل عرق منه على حiale بمنزلة سفود كثير الشعب القى على صوف مبتل. ثم يطوقه، فلم يات على شىء الا انتزعه، كذلك خروج نفس الكافر من عرق و عضو و مفصل و شعرة، فاذا بلغت الحلقوم ضربت الملائكة وجهه و دبره، و قيل: أَخْرِجُوا أَنْفُسَكُمْ الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنْتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَ كُنْتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ: يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَىٰ لِمُجْرِمِينَ وَ يَقُولُونَ حِجْرًا مَّحْجُورًا فيقولون: حراما عليكم الجنة محرما».

آن گاه روح او از بدن خارج می شود و فرشتگان عذاب آن را میان چکش و سندان می گذارند، به گونه ای که انگشتانش شکسته می شود و چشمان او آخرین عضو اوست که از بدنش کنده می شود و سپس بوی بدی از او منتشر می شود که اهل آسمان از آن آزرده می گردند و می گویند: لعنت خدا بر این روح کافر و گندیده باد و سپس خدا و همه لعنت کنندگان او را لعنت می نمایند و چون روح او به آسمان اول می رسد درهای آسمان به روی او بسته می شود، چنان که خداوند می فرماید: «لَا تَفْتَحْ لَهُمُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلْجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ»⁽¹⁾، یعنی درهای آسمان بر آنان گشوده نمی شود و داخل بهشت نخواهند شد مگر آن که شتر داخل سوراخ سوزن شود و ما این گونه مجرمان را کیفر می کنیم...⁽²⁾

ص: 116

1- 195.. سوره ی اعراف، آیه ی 40.

2- 196.. و قال: «تخرج روحه فيضعها ملك الموت بين مطرقة و سندان فيفضخ اطراف انامله، و آخر ما يشدخ منه العينان، فيسطع لها ریح منتن يتاذى منه اهل السماء كلهم اجمعون، فيقولون: لعنة الله عليها من روح كافرة منتنة خرجت من الدنيا. فيلعنه الله، و يلعنه اللاعنون. فاذا اتى بروحه الى السماء الدنيا اغلقت عنه ابواب السماء، و ذلك قوله: لَا تَفْتَحْ لَهُمُ أَبْوَابُ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلْجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ يقول الله: ردوها عليه فمنها خلقتهم و فيها اعيدهم و منها اخرجهم تارة اخرى». [تفسير برهان، ج 2، ص 454] B

متن:

إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَمُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ ذَلِكُمْ اللَّهُ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَعْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ النُّجُومَ لِيَتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمَسَّ نَفَرًا وَمَسَّ تَوَدُّعًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِنَ النَّخْلِ مِنْ طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَابِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَلِكُمْ لآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُصِفُونَ بَدِيعَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنِّي يَكُونُ لَهُ وَلَدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

لغات:

«فلق» به معنای شق است و فلق صبح شکافته شدن تاریکی و ظهور سفیدی صبح است و فلق به معنای محل مطمئن زمین نیز می باشد، و «حب» جمع حبه و آن دانه ای است که هسته ندارد مانند گندم و جوف و «ذوی» جمع نواة است، و اصباح و صبح به یک معناست، و «سکن» محل سکونت را گویند، و «حسبان» جمع حساب و یا مصدر حسبت الحساب است، و «حسبان» بالكسر حاء جمع حصانة به معنای و ساده است

و «خضر» به معنای اخضر است، و در حدیث آمده که «انّ الدنیا حلوة خضرة» یعنی دنیا

سبز و گوارا است و عرب بسا اخضر را اسود می گوید مانند سواد عراق که به خاطر سبزی

فراوان به او سواد گفته می شود، «و مترکب» متفاعل از رکوب است و «طلع نخل» اول

ظهور خرماست، و «قنوان» جمع قنوبه معنای شاخه درخت خرماست که به آن عذق گویند و عذق با فتح درخت خرماست، و نیع رسیدن
ثمره است.

ترجمه:

خداوند، شکافنده دانه و هسته است زنده را از مرده خارج می سازد، و مرده را از زنده بیرون می آورد این است خدای شما! پس چگونه از
حقّ منحرف می شوید؟! (95) او شکافنده صبح است و شب را مایه آرامش، و خورشید و ماه را وسیله حساب قرار داده است این، اندازه
گیری خداوند توانای داناست! (96) او کسی است که ستارگان را برای شما قرار داد، تا در تاریکی های خشکی و دریا، به وسیله آن ها راه
یابید! ما نشانه ها (ی خود) را برای کسانی که می دانند، (و اهل فکر و اندیشه اند) بیان داشتیم! (97) او کسی است که شما را از یک نفس
آفرید! و شما دو گروه هستید: بعضی پایدار (از نظر ایمان یا خلقت کامل)، و بعضی ناپایدار ما آیات خود را برای کسانی که می فهمند،
تشریح نمودیم! (98) او کسی است که از آسمان، آبی نازل کرد، و به وسیله آن، گیاهان گوناگون رویاندیم و از آن، ساقه ها و شاخه های
سبز، خارج ساختیم و از آن ها دانه های مترکب، و از شکوفه نخل، شکوفه هایی با رشته های باریک بیرون فرستادیم و باغ هایی از انواع
انگور و زیتون و انار، (گاه) شبیه به یک دیگر، و (گاه) بی شباهت! هنگامی که میوه می دهد، به میوه آن و طرز رسیدنش بنگرید که در آن،
نشانه هایی (از عظمت خدا) برای افراد باایمان است! (99) آنان برای خدا هم تائیدی از جنّ قرار دادند، در حالی که خداوند همه آن ها را
آفریده است و برای خدا، به دروغ و از روی جهل، پسران و دخترانی ساختند منزّه است خدا، و برتر است از آن چه توصیف می کنند!
(100) او پدید آورنده

آسمان ها و زمین است چگونه ممکن است فرزندی داشته باشد؟! حال آن که همسری نداشته، و همه چیز را آفریده و او به همه چیز داناست. (101)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَ النَّوَى يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ مُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ...» (1)

مفضّل گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «حَبِّ» مومن است چنان که خداوند می فرماید: «وَ الْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي» و فرمود: «الحب» یعنی آن که محبوب خداست و «النوی» یعنی آن که از حق اعراض نموده است. (2)

علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «فَالِقُ الْحَبِّ وَ النَّوَى» شکافته شدن علم از ناحیه ی ائمه (علیه السلام) است و «النوی» چیزی است که جدای از آنان است، و مقصود از «يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ» خروج مومن از کافر است و مقصود از «وَ مُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ» خروج کافر از مومن است. (3)

ص: 119

1- 197.. سوره ی انعام، آیه ی 95.

2- 198.. عن المفضّل، قال: سالت ابا عبد الله (عليه السلام) عن قوله: فالقُ الحَبِّ وَ النَّوَى. قال: «الحب: المؤمن، و ذلك قوله: وَ الْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي وَ النَّوَى: هو الكافر الذي نأى عن الحق فلم يقبله». [تفسیر برهان، ج 3، ص 457]

3- 199.. حدثني ابي عن ابيه عن بعض اصحابنا عن ابي عبد الله (عليه السلام) انه قال نزلت هذه الآية في معاوية و بنى امية و شركائهم و ائمتهم. و قوله إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَ النَّوَى قال الحب ما احبه و النوى ما ناء عن الحق و قال ايضا الحب ان يفلق العلم من الائمة و النوى ما بعد عنه يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَ مُخْرِجُ الْمَيِّتِ مِنَ الْحَيِّ قال المؤمن من الكافر و الكافر من المؤمن. [تفسیر قمی، ج 1، ص 211]

در کتاب کافی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «الْحَبِّ» طینت مومنان است که مورد محبت خدا هستند؛ و مقصود از «النوی» طینت کافران است که از هر خیری دور هستند. (1)

«فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَ جَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَ الشَّمْسَ وَ الْقَمَرَ حُسْبَانًا...» (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

اول شب سیر مکن چرا که خداوند آن را وقت آرامش و سکون قرار داده است نه وقت سیر و حرکت پس در این ساعت به بدن خود استراحت بده. (3)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

ازدواج خود را در شب قرار بده چرا که خداوند آن را وقت آرامش و سکون قرار داده

است. (4)

در روایتی آمده که [امام (علیه السلام)] می فرماید:

در شب به دنبال حوائج خود نروید، چرا که شب ظلمانی است. امام سجّاد (علیه السلام) به غلامان خود می فرمود: حیوانات را شب ذبح نکنید، چرا که خداوند شب را برای هر چیزی آرامش قرار داده است. (5)

ص: 120

1- 200.. فی الکافی عن الصادق (علیه السلام) فی حدیث الطینة الحَبِّ طینة المؤمنین القی الله علیها المحبّة وَ النّوی طینة الکافرین الذین ناوا عن کل خیر و انما سمّی النّوی من اجل انه نای عن کل خیر و تباعد منه. [تفسیر صافی، ج 2، ص 141]

2- 201.. سوره ی انعام، آیه ی 96.

3- 202.. وَ جَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا یسکن فیہ الخلق کما قال لِتَسَّ كُنُوا فِیهِ فِی نهج البلاغة و لاتسر اول اللیل فانّ الله جعله سکناً و قدره مقاماً لاطعنناً فارح فیہ بدنک و روح ظهرک. [تفسیر صافی، ج 2، ص 141]

4- 203.. و فی الکافی عن الباقر (علیه السلام) تزوّج باللیل فانّ الله جعله سکناً. (همان)

5- 204.. و فی روایة و لاتطلبوا الحوائج باللیل فانّه مظلم. (همان)

«وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید: مقصود از «نجوم» آل محمد (صلی الله علیه و آله) هستند. (2)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

امامان از اهل بیت من، همانند نجوم اند، به هر کدام اقتدا کنید هدایت می شوید. (3)

مولف گوید:

آن چه اهل تسنن نقل کرده اند که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده است: «أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَابِهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ» از احادیث موضوعه و ساختگی است.

موسی بن نصر رازی گوید:

از حضرت رضا (علیه السلام) درباره ی حدیث مروی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) «أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَابِهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَيْتُمْ» سوال شد، و آن حضرت فرمود: مقصود از «اصحابی» در این حدیث کسانی هستند که بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دین او را تبدیل و تغییر نداده اند. سوال شد: از کجا معلوم می شود که آنان دین خدا را تبدیل و تغییر

داده اند؟ فرمود: از حدیثی که اهل تسنن از آن حضرت نقل کرده اند که فرمود: (4)

ص: 121

1- 205.. سوره ی انعام، آیه ی 97.

2- 206.. و قوله وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَالَ النُّجُومُ آلِ مُحَمَّدٍ (صلی الله علیه و آله). [تفسیر قمی، ج 1، ص 211]

3- 207.. قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) الاثمة من اهل بيتي كالنجوم بايهم اقتديتم اهتديتم. [دعائم الاسلام، ج 1، ص 86]

4- 208.. وروى الصدوق فى اعتقادات الاماميه (ص 65): وَقَالَ النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله): «لَيُخْتَلِجَنَّ قَوْمٌ مِنْ أَصْحَابِي دُونِي وَ أَنَا عَلَى الْحَوْضِ، فَيُؤَخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشَّمَالِ، فَأَنَادِي: يَا رَبِّ، أَصْحَابِي، أَصْحَابِي. فَيُقَالُ لِي: إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحَدْتُوا بَعْدَكَ». يعنى رسول خدا فرمود: [من قبل از شما وارد حوض کوثر می شوم و] گروهی از شما از ورود به آن ممنوع می گردند و چون من میگویم: خدایا اینان اصحاب من بوده اند، به من گفته می شود: تو نمى دانى اینان بعد از تو چه بدعتهاى در دین خدا احداث نمودند.

روز قیامت گروهی از اصحاب من از حوض کوثر دور می شوند همانند شترهای غربی که به سبب شترهای اهلی از آب دور می شوند؛ و من در آن روز می گویم: خدایا این ها اصحاب من بوده اند؟! و به من گفته می شود: تو نمی دانی آنان بعد از تو در دین خدا چه بدعت هایی را وارد کردند. پس آنان را به طرف دوزخ می برند و من می گویم: هلاکت و لعنت بر آنان باد.

سپس حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

آیا شما فکر می کنید که این لعنت جز برای اهل بدعت است؟! و یا گمان می کنید که صحابی بودن کسی را از خطا معصوم می نماید؟ در حالی که در بین اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کسانی مانند سمرة بن جندب و عمرو بن عاص و مغیره بن شعبه

و امثال آنان از سران منافقین، وجود داشتند. (1)

«وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ...» (2)

ص: 122

1- 209.. حَدَّثَنَا الْحَاكِمُ أَبُو عَلِيٍّ الْحَسَنِيُّ بْنُ أَحْمَدَ الْبَيْهَقِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى الصَّوَلِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ مُوسَى بْنِ نَصْرِ الرَّازِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي قَالَ سَمِعْتُ الرَّضَا (عليه السلام) عَنْ قَوْلِ النَّبِيِّ (صلى الله عليه وآله) أَصْحَابِي كَالنُّجُومِ بَأْيَهُمْ أَتَدَيُّتُمْ اهْتَدَيْتُمْ وَعَنْ قَوْلِهِ (عليه السلام) دَعُوا لِي أَصْحَابِي فَقَالَ (عليه السلام) هَذَا صَحِيحٌ يُرِيدُ مَنْ لَمْ يُعَيِّرْ بَعْدَهُ وَلَمْ يُبَدِّلْ قِيلَ وَكَيْفَ يَعْلَمُ أَنَّهُمْ قَدْ غَيَّرُوا أَوْ بَدَّلُوا قَالَ لَمَّا يَرُونَهُ مِنْ أَنَّهُ (صلى الله عليه وآله) قَالَ لِيَذَادَنَّ بَرِّجَالٍ مِنْ أَصْحَابِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَنْ حَوْضِي كَمَا تَذَادُ غَرَائِبُ الْإِبِلِ عَنِ الْمَاءِ فَأَقُولُ يَا رَبِّ أَصْحَابِي أَصْحَابِي فَيَقَالَ لِي إِنَّكَ لَا تَدْرِي مَا أَحَدْتُوا بَعْدَكَ فَيُؤْخَذُ بِهِمْ ذَاتَ الشَّمَالِ فَأَقُولُ بَعْدًا لَهُمْ وَسَعَةً لَهُمْ أَفْتَرِي هَذَا لِمَنْ لَمْ يُعَيِّرْ وَلَمْ يُبَدِّلْ. [عيون الاخبار، ج 2، ص 87، ح 33]

2- 210.. سورة ي انعام، آیه ی 98.

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «نَفْسٍ وَاحِدَةٍ» آدم (علیه السلام) است؛ و مقصود از «فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ» ایمان ثابت و ایمان غیر ثابت است [که با فتنه و آزمایش سلب می شود]. (1)

در کتاب کافی از حضرت کاظم (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خداوند پیامبران را برای نبوت آفرید و آنان از مقام نبوت جدا نخواهند شد؛ و مومنان [خالص] را نیز بر اساس ایمان آفرید و از ایمان خارج نخواهند شد؛ و گروهی ایمان عاریه ای [و موقت] دارند و اگر مشیت او [و قابلیت آنان] اقتضا کند ایمان آنان را ثابت می نماید؛ و اگر مشیت او اقتضا کند ایمان را از آنان سلب می نماید، چنان که می فرماید: «فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ». سپس فرمود: ایمان فلان کس را خداوند عاریه قرار داد و چون او ما را تکذیب نمود [و یا بر ما دروغ بست] خداوند ایمان را از او سلب نمود. (2)

ابوبصیر گوید: امام باقر (علیه السلام) به من فرمود:

مردم شهر تو درباره ی آیه ی «فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ» چه می گویند؟ گفتم: آنان می گویند:

ص: 123

1- 211.. و قوله وَ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَ الْبَحْرِ قَالَ النُّجُومُ آلِ مُحَمَّدٍ (عليهم السلام) و قوله وَ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّنْ نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ قَالَ مِنْ آدَمَ فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ قَالَ الْمُسْتَقَرُّ الْإِيمَانُ الَّذِي يَثْبُتُ فِي قَلْبِ الرَّجُلِ إِلَى أَنْ يَمُوتَ وَ الْمُسْتَوْدَعُ هُوَ الْمَسْلُوبُ مِنْهُ الْإِيمَانُ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 211]

2- 212.. مُحَمَّدٌ بْنُ يَعْقُوبَ: عَنْ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ مَرَارٍ، عَنْ يُونُسَ، عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِنَا، عَنْ أَبِي الْحَسَنِ (عليه السلام)، قَالَ: «أَنَّ اللَّهَ خَلَقَ النَّبِيِّينَ عَلَى النَّبُوَّةِ، فَلَا يَكُونُونَ إِلَّا أَنْبِيَاءَ، وَ خَلَقَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْإِيمَانِ فَلَا يَكُونُونَ إِلَّا مُؤْمِنِينَ، وَ أَعَارَ قَوْمًا إِيْمَانًا فَإِنْ شَاءَ تَمَمَهُ لَهُمْ، وَ إِنْ شَاءَ سَلَبَهُمْ إِيْمَانَهُمْ قَالَ وَ فِيهِمْ جَرَتْ فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ». وَ قَالَ لِي: «أَنَّ فُلَانًا كَانَ مُسْتَوْدَعًا فَلَمَّا كَذَبَ عَلَيْنَا سَلَبَهُ اللَّهُ إِيْمَانَهُ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 458، ح 2]

مستقرّ در رحم و مستودع در صلب؛ فرمود: دروغ می گویند چرا که مقصود از مستقرّ ایمانی است که در قلب ثابت بماند و هرگز از صاحبش جدا نشود؛ و مقصود از مستودع ایمانی است که مدّتی در قلب می ماند و سپس زائل می شود و ایمان زبیر چنین بود. (1)

محمد بن سلیمان دیلمی گوید:

به امام صادق (علیه السلام) گفتم: فدای شما شوم شیعیان شما می گویند: ایمان مستقرّ

و مستودع است شما به من چیزی را یاد بدهید که چون بگویم ایمانم کامل شود؟ فرمود: پس از هر نماز واجبی بگو: «رَضِيتُ بِاللّهِ رَبًّا وَ بِمُحَمَّدٍ (صَلَّى اللّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ) نَبِيًّا وَ بِالْإِسْلَامِ دِينًا وَ بِالْقُرْآنِ كِتَابًا وَ بِالْكَعْبَةِ قِبْلَةً وَ بِعَلِيٍّ وَلِيًّا وَ بِإِمَامًا وَ بِالْحَسَنِ وَ الْحُسَيْنِ وَ الْأَئِمَّةِ

صَلَوَاتِ اللّهِ عَلَيْهِمْ [الْأئِمَّةِ] اللَّهُمَّ إِنِّي رَضِيتُ بِهِمْ أئِمَّةً فَارْضِنِي لَهُمْ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ.» (2)

ص: 124

1-213.. العیاشی، عن ابی بصیر، عن ابی جعفر (علیه السلام)، قال: قلت: وَ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَ مُسْتَوْدَعٌ قَالَ: «ما يقول اهل بلدك الذي انت فيه؟». قال: قلت: يقولون: مستقر في الرحم، و مستودع في الصلب. فقال: «كذبوا، المستقر: ما استقر الايمان في قلبه فلا ينزع منه ابدًا، و المستودع: الذي يستودع الايمان زمانًا ثم يسلبه، و قد كان الزبير منهم». [تفسير برهان، ج 2، ص 458، ح 4]

2-214.. الشيخ في (التهذيب): باسناده عن محمد بن علي بن محبوب، عن ابراهيم بن اسحاق النهاوندي، عن ابی عاصم يوسف، عن محمد بن سلیمان الديلمی، قال: سألت ابا عبد الله (عليه السلام)، فقلت له: جعلت فداك، ان شيعتك تقول ان الايمان مستقر و مستودع، فعلمني شيئًا اذا انا قلته استكملت الايمان. قال: «قل في دبر كل صلاة فريضة: رضيت بالله ربا، و بمحمد نبيا، و بالاسلام دينا، و بالقرآن كتابا، و بالكعبة قبله، و بعلي وليا و اماما، و بالحسن و الحسين و الأئمة (صلوات الله عليهم)، اللهم اني رضيت بهم ائمة فارضني لهم، انك على كل شيء قدير». [تفسير برهان، ج 2، ص 460، ح 12]

«بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ اَتَى يَكُونُ لَهُ وُلْدٌ وَلَمْ تَكُنْ لَهُ صَاحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ» (1)

سدیر صیرفی گوید:

حمران بن اعین درباره ی این آیه از امام باقر (علیه السلام) سوال نمود و آن حضرت فرمود:

خداوند با علم خود همه اشیاء را ایجاد نموده و بدون این که نمونه ای قبل از آن بوده باشد او آسمان ها و زمین را خلق کرده است، در حالی که قبل از آن آسمان و زمینی نبوده است چنان که می فرماید: «وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ» (2) و (3)

سوره ی انعام [6]، آیات 102 تا 107

متن:

ذَلِكُمُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ لَا تَدْرِكُهُ

الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ وَكَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِيُقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ

ص: 125

1-215.. سوره ی انعام، آیه ی 101.

2-216.. سوره ی هود، آیه ی 7.

3-217.. محمد بن یعقوب: عن محمد بن يحيى، عن عبد الله بن محمد بن عيسى، عن الحسن بن محبوب، عن علي بن رئاب، عن سدیر الصیرفی، قال: سمعت حمران بن اعین يسأل ابا جعفر (عليه السلام)، عن قول الله؟ عز؟: بَدِيعُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ، فقال ابو جعفر (عليه السلام): «ان الله؟ عز؟ ابتدع الاشياء كلها بعلمه على غير مثال كان قبله، فابتدع السماوات و الارضين و لم يكن قبلهن سماوات و لارضون، اما تسمع لقوله تعالى: وَكَانَ عَرْشُهُ عَلَى الْمَاءِ؟». [تفسير برهان، ج 2، ص 460، ح 14]

وکیل بر هر چیزی حافظ و نگه بان اوست تا آسیبی را از او دفع کند، و بعضی گفته اند: وکیل کسی است که امور به او واگذار می شود، و وکلت الیه هذا الامر ای ولیته تدبیره، و از این رو مومن کار خود را به خدا وامی گذارد، و بصیرت تیزبینی و حقیقت یابی است، و «ابصار» به معنای ادراک است، و «درس» استمرار تلاوت و خواندن است، و «وحی» القاء معنا در نفس است به طور پنهان، و اعراض انصراف و گرداندن صورت است به قصد ترک و عدم تمایل.

ترجمه:

(آری،) این است پروردگار شما! هیچ معبودی جز او نیست آفریدگار همه چیز است او را پرستید و او نگه بان و مدبر همه موجودات است. (102) چشم ها او را نمی بینند ولی او همه چشم ها را می بیند و او بخشنده (انواع نعمت ها، و با خبر از دقائق موجودات)، و آگاه (از همه) چیز است. (103) دلایل روشن از طرف پروردگارتان برای شما آمد کسی که (به وسیله آن، حق را) ببیند، به سود خود اوست و کسی که از دیدن آن چشم بپوشد، به زیان خودش می باشد و من نگاه بان شما نیستم (و شما را بر قبول ایمان مجبور نمی کنم) (104) و اینچنین آیات (خود) را تشریح می کنیم بگذار آن ها بگویند: «تو درس خوانده ای (و آن ها را از دیگری آموخته ای)»! می خواهیم آن را برای کسانی که آماده درک حقایقند، روشن سازیم. (105) از آن چه که از سوی پروردگارت بر تو وحی شده، پیروی کن! هیچ معبودی جز او نیست! و از مشرکان، روی بگردان! (106) اگر خدا می خواست، (همه به اجبار ایمان می آوردند)، و هیچ یک مشرک نمی شدند و ما تو را مسوول (اعمال) آن ها قرار نداده ایم و وظیفه نداری آن ها را (به ایمان) مجبور سازی! (107)

«لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ» این است که کسی نمی تواند خدا را در وهم و فکر خود بیاورد و مقصود از ابصار در این آیه چشم های ظاهری نیست چنان که آیه «قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ» به معنای چشم های ظاهری نیست؛ و مقصود از «وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا» نیز کوری چشم های ظاهری نیست؛ چنان که در عرف نیز مردم می گویند: «فُلَانٌ بَصِيرٌ بِالشَّعْرِ وَفُلَانٌ بَصِيرٌ بِالْفِقْهِ وَفُلَانٌ بَصِيرٌ بِالدَّرَاهِمِ وَفُلَانٌ بَصِيرٌ بِالثِّيَابِ» چرا که خداوند بزرگ تر از آن است که با چشم دیده شود. (2)

ابوهاشم جعفری گوید:

به امام باقر (علیه السلام) عرض کردم: معنای «لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ» چیست؟ فرمود: ای ابوهاشم اوهام [و خاطرات] قلب ها دقیق تر [و وسیع تر] از دید چشم هاست اکنون تو با اوهام قلب خود شهرهای زنگ و هند و شهرهایی که ندیده ای را تصوّر می کنی و با این قدرت و همی که داری خدا را نمی توانی تصوّر کنی تا چه رسد او را ببینی. (3)

ص: 127

1-218.. سوره ی انعام، آیه ی 103.

2-219.. محمّد بن یعقوب: عن محمّد بن یحیی، عن احمد بن محمّد بن عیسی، عن ابن ابی نجران، عن عبد الله بن سنان، عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قوله تعالی: لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ. قال: «احاطة الوهم، الا ترى الی قوله: قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ لیس یعنی بصر العیون فَمَنْ أَبْصَرَ فَلْيَنْفُسِهِ لیس یعنی من البصر بعینه، وَمَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا لیس یعنی عمی العیون، انما عنی احاطة الوهم، كما یقال: فلان بصیر بالشعر، و فلان بصیر بالفقه، و فلان بصیر بالدراهم، و فلان بصیر بالثیاب، الله اعظم من ان یری بالعیون». [تفسیر برهان، ج 2، ص 461، ح

[1

3-220.. وعنه: عن محمّد بن ابی عبد الله، عن ذکره، عن محمّد بن عیسی، عن داود بن القاسم ابی هاشم الجعفری، قال: قلت لابی جعفر (علیه السلام): لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ. B فقال: «یا ابا هاشم، اوهام القلوب ادق من ابصار العیون، انت قد تدرک بوهمک السنندو الهند و البلدان التي لم تدخلها و لاتدرکها ببصرک، و اوهام القلوب لاتدرکها، فکیف ابصار العیون!». [تفسیر برهان، ج 2،

ص 462، ح 3]

اسماعیل بن فضل گوید:

به امام صادق (علیه السلام) گفتم: آیا در قیامت خداوند دیده می شود؟ فرمود: «سُبْحَانَ اللَّهِ

و تَعَالَى عَنْ ذَلِكَ عُلُوًّا كَبِيرًا». سپس فرمود: ای اسماعیل چشم ها چیزهایی را می بیند که دارای رنگ و کیفیت باشد؛ و خداوند خالق رنگ ها و کیفیات است. (1)

ذوالریاستین گوید:

به حضرت رضا (علیه السلام) گفتم: مردم درباره ی دیده شدن خداوند اختلاف نموده اند، شما چه می فرمایید؟ امام (علیه السلام) فرمود: ای ابوالعبّاس! هر کس خدا را به غیر آن چه خود توصیف نموده توصیف نماید افترا و تهمت بزرگی بر او وارد کرده است و خداوند می فرماید: «لَا تُدْرِكُهُ الْأَبْصَارُ وَ هُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَ هُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ».

سپس فرمود:

مقصود از این ابصار [اوهام است] و این چشم ها نیست بلکه مقصود اوهام و چشم هایی است که در قلوب مردم است و اوهام مردم نمی تواند خدا را ببیند و درک کند و کیفیت او را بفهمد، [تا چه رسد چشم های ظاهری بتواند او را ببیند]. (2)

ص: 128

1- 221.. باسناده الی اسمعیل بن الفضل قال. سالت ابا عبد الله جعفر بن محمد الصادق (عليهما السلام) عن الله تبارك و تعالى هل يرى في المعاد؟ فقال: سبحان الله و تعالى عن ذلك علوا كبيرا، يا ابن الفضل ان الابصار لا تدرك الا ماله لون و كيفية، و الله تعالى خالق الالوان و الكيفية. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 753، ح 220]

2- 222.. عن الاشعث بن حاتم، قال: قال ذو الریاستین: قلت لابی الحسن الرضا (عليه السلام): جعلت فداك، اخبرني عما اختلف فيه الناس من الرؤية، فقال بعضهم: لا يرى. B فقال: (يا ابا العباس، من وصف الله بخلاف ما وصف به نفسه فقد عظم الفرية على الله، قال الله: لا تدركه الابصار و هو يدرك الابصار و هو اللطيف الخبير هذه الابصار ليست هي الاعين، انما هي الابصار التي في القلب، لا يقع عليه الا اوهام، و لا يدرك كيف هو). [تفسير برهان، ج 2، ص 466، ح 9]

«قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه ردّ بر فرقه جبریّه است که می گویند: «مردم انتخاب و اختیاری ندارند و همه کارها را خدا انجام می دهد». و خداوند در ردّ آنان می فرماید: کسی که [در اثر تقوا و بندگی] بینش و روشنایی باطن پیدا کند به نفع خود عمل کرده و کسی که به خاطر گناهان باطن خود را کور کند به زیان خود عمل کرده [و انتخاب و اختیار داشته است]. (2)

علی بن ابراهیم قمی نیز در تفسیر آیه «وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا» گوید: این آیه نیز مقاله جبریّه است و به آن استدلال می کنند و می گویند: «ما در اختیار مشیّت خدا هستیم و هر چه می کنیم خواسته خداوند است و ما را در آن دخالتی نیست». در حالی که این آیه به این معناست که اگر خداوند بخواهد همه مردم را معصوم قرار بدهد تا کسی او را معصیت نکند می تواند این کار را انجام دهد و لکن او مردم را امر و نهی کرده و نعمت هایی را به آنان ارزانی داشته تا کاستی ها و نواقص آنان را برطرف سازد و این همان حجّتی است که خداوند بر آنان دارد [و به آنان استطاعت و اختیار داده است]

ص: 129

1- 223.. سوره ی انعام، آیه ی 104.

2- 224.. و قال علی بن ابراهیم، فی قوله تعالی: قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ وَ مَنْ عَمِيَ فَعَلَيْهَا: یعنی عمی النفس، و ذلک لاکتسابها المعاصی، و هورد علی المجبرة الذین یزعمون انه لیس لهم فعل و لا اکتساب. [تفسیر برهان، ج 2، ص 466، ح 10]

تا سزاوار ثواب و عقاب باشند و آن چه بر آنان تفضّل و رحمت و آمرزش و بخشش نموده

است صادق و قابل فهم باشد. (1)

سوره ی انعام [6]، آیات 108 تا 113

متن:

وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيَّنَّا لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلَهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرْكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ وَ ثَقَلَتْ أَعْيُنُهُمْ وَ أَبْصَارُهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ ذَرُّهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ وَ لَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَ حَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ ءِ قُبُلًا مَا كَانُوا لَيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَ الْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ غُرُورًا وَ لَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرُّهُمْ وَ ذَرُّهُمْ وَ مَا يَفْتَرُونَ وَ لَتَصَدَّغِيَ إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ لَيُرِضُوهُ وَ لَيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُّقْتَرِفُونَ

ص: 130

1- 225.. وقال على بن ابراهيم: قوله تعالى: وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا فهو الذي يحتج به المجبرة: انا بمشيئة الله نفعل كل الافعال، وليس لنا فيها صنع. فانما معنى ذلك انه لو شاء الله ان يجعل الناس كلهم معصومين حتى كان لا يعصيه احد لفعل ذلك، ولكن امرهم ونهاهم و امتحنهم و اعطاهم ما ازال علتهم، و هي الحجة عليهم من الله، يعنى الاستطاعة، ليستحقوا الثواب و العقاب، و ليصدقوا ما قال الله من التفضل و المغفرة و الرحمة و العفو و الصفح. [تفسير برهان، ج 2، ص 466، ح 13]

«سب و شتم و مذمت» کسی را به زشتی، و قبح یاد نمودن است، و اصل سبّ یا از سبب است و یا به معنای قطع است، و «جهد» با فتح به معنای مشقت است و با ضم به معنای طاقت و توان است، و بعضی گفته اند: «جهد» با فتح به معنای مبالغه است، و «جهدوا ایمانهم» یعنی بالغوافی یمینهم، و «حشر» به معنای جمع کردن با اجبار است و هر جمع کردن را حشر گویند، و «زخرف» چیز مزین را گویند، و زخرفه یعنی زینه، و زخرف به معنای زینت به طلا می باشد، و غرور ظاهر فریبنده است که باطن آن مکروه می باشد، و «غرور» شیطان است که مردم را فریب می دهد، و ضغیت و اصغیت الیه به معنای گوش فرادادن است، و «اقتراف» به معنای اکتساب اثم و گناه است، و قارف و اقترف الذنب یعنی فعله.

ترجمه:

(به معبود) کسانی که غیر خدا را می خوانند دشنام ندهید، مبدا آن ها (نیز) از روی (ظلم و) جهل، خدا را دشنام دهند! اینچنین برای هر امتی عملشان را زینت دادیم سپس بازگشت همه آنان به سوی پروردگارشان است و آن ها را از آن چه عمل می کردند، آگاه می سازد (و) پاداش و کیفر می دهد). (108) با نهایت اصرار، به خدا سوگند یاد کردند که اگر نشانه ای [معجزه ای] برای آنان بیاید، حتما به آن ایمان می آورند بگو: «معجزات فقط از سوی خداست (و در اختیار من نیست که به میل شما معجزه ای بیاورم) و شما از کجا می دانید که هر گاه معجزه ای بیاید (ایمان می آورند؟ خیر،) ایمان نمی آورند!» (109) و ما دل ها و چشم های آن ها را واژگونه می سازیم (آری آن ها ایمان نمی آورند) همان گونه که در آغاز، به آن ایمان نیاوردند! و آنان را در حال طغیان و سرکشی، به خود وامی گذاریم تا سرگردان شوند! (110) (و حتی) اگر فرشتگان را بر آن ها نازل می کردیم،

و مردگان با آنان سخن می گفتند، و همه چیز را در برابر آن ها جمع می نمودیم، هرگز ایمان

نمی آوردند مگر آن که خدا بخواهد! ولی بیشتر آن ها نمی دانند! (111) اینچنین در برابر هر پیامبری، دشمنی از شیاطین انس و جنّ قرار دادیم آن ها به طور سری (و درگوشی) سخنان فریبنده و بی اساس (برای اغفال مردم) به یک دیگر می گفتند و اگر پروردگارت می خواست، چنین نمی کردند (و می توانست جلو آن ها را بگیرد ولی اجبار سودی ندارد). بنا بر این، آن ها و تهمت های شان را به حال خود واگذار! (112) نتیجه (وسوسه های شیطان و تبلیغات شیطان صفتان) این خواهد شد که دل های منکران قیامت، به آن ها متمایل گردد و به آن راضی شوند و هر گناهی که بخواهند، انجام دهند! (113)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ...» (1)

مسعدة بن صدقه گوید:

از امام صادق (علیه السلام) درباره ی سخن رسول خدا (صلی الله علیه و آله): «إِنَّ الشِّرْكََ أَخْفَى مِنْ دَيْبِ النَّمْلِ عَلَى صَفَاةِ سُودَاءَ فِي لَيْلَةِ ظُلْمَاءٍ» سوال شد، و امام صادق (علیه السلام) فرمود: عادت مومنین در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این بود که به خدایان مشرکین سبّ و دشنام می دادند از این رو مشرکان نیز به خدای مومنان دشنام می دادند، پس خداوند مومنان را از دشنام به خدایان مشرکین نهی نمود، تا مشرکان و کفار به خدای مومنان دشنام ندهند و گرنه مومنین نیز ندانسته [و ناخواسته] مشرک به خدا خواهند بود؛ و خداوند [برای حلّ این مشکل] فرمود: «وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ...» (2)

ص: 132

1-226.. سوره ی انعام، آیه ی 108.

2-227.. فانه حدثني ابي عن مسعدة بن صدقة عن ابي عبد الله (عليه السلام) قال انه سئل عن قول النبي (صلى الله عليه وآله) ان الشرك اخفى من ديب النمل على صفاة سوداء في ليلة ظلماء، فقال كان المؤمنون يسبون ما يعبد المشركون من دون الله و كان المشركون يسبون ما يعبد المؤمنون فنهى الله المؤمنين عن سب آلهتهم لكيلا يسب الكفار اله المؤمنين فيكون المؤمنون قد اشركوا بالله من حيث لا يعلمون فقال: «وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ...» [تفسیر قمی، ج 1، ص 213، ح 14]

برادر و عمویم برای من حدیث کردند که امام صادق(علیه السلام) به شیعیان خود فرمود:

خداوند به سه مجلس خشم دارد و بر اهل آن عقوبت می فرستد و شما نباید با آنان هم نشین شوید و در جلسات شان شرکت نمایید: 1. مجلسی که اهل آن دروغ می گویند، 2. مجلسی که ذکر دشمنان ما در آن تازه و مورد توجه است و ذکر ما کهنه و نامطلوب است، 3. مجلسی که اهل آن مردم را از ما دور می کنند و تو آن را می دانی. سپس امام صادق(علیه السلام) سه آیه از قرآن تلاوت نمود که گویی در دهان و یا در کف دست او آماده بود «وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ»، «وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ»، «وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتَكُمُ الْكَذِبَ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لَتَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ.» (1)

ص: 133

1 - 228.. محمد بن یعقوب: عن الحسين بن محمد، عن علي بن محمد بن سعد، عن محمد بن مسلم، عن اسحاق بن موسى، قال: حدثني اخي وعمي، عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: «ثلاثة مجالس يمتتها الله ويرسل نقمته على اهلها فلا تقاعدوهم ولا تجالسوهم: مجلسا فيه من يصف لسانه كذبا في فتياه، و مجلسا ذكر اعدائنا فيه جديد و ذكرنا فيه رث، و مجلسا فيه من يصد عنا و انت تعلم». قال: ثم تلا ابو عبد الله(عليه السلام) ثلاث آيات من كتاب الله كانما كن في فيه او قال في كفه: «وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ»، و إذا رأيت الذين يخوضون في آياتنا فأعرض عنهم حتى يخوضوا في حديث غير هو لا تقولوا لما تصف ألسنتكم الكذب هذا حلال و هذا حرام لتفتروا على الله الكذب. [تفسير برهان، ج 2، ص 467، ح 2]

عمر و طیالسی گوید:

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه «وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ»، فرمود: ای عمرو آیا تو کسی را دیده ای که به خدا دشنام بدهد؟ گفتم: فدای شما شوم مقصود شما چیست؟ فرمود: هر کس به ولیّ خدا دشنام بدهد به خدا دشنام داده است. (1)

«وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوْلَ مَرَّةٍ...» (2)

قریش و مشرکین مکه سوگندهای غلیظ یاد نمودند که اگر نشانه و معجزه ای برای آنان نازل شود ایمان خواهند آورد و خداوند در آیه قبل فرمود: «وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ».

و در روایت ابوالجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

معنای «وَنُقَلِّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَأَبْصَارَهُمْ» این است که خداوند می فرماید: ما قلوب آنان را زیر و رو می کنیم و پایین آن ها را بالا می بریم و بالای آن ها را پایین می آوریم و چشم های [دل] آنان را کور می کنیم و آنان هدایت را نمی یابند.

سپس فرمود:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: اولین جهادی که به آن مکلف می شوید: جهاد با دست

ص: 134

1- 229.. العیاشی: عن عمر الطیالسی، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: سألته عن قول الله: وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ. قال: فقال: «یا عمر، هل رأیت احدا یسب الله؟» قال: فقلت: جعلنی الله فداک، فکیف؟ قال: «من سب ولی الله فقد سب الله». [تفسیر برهان، ج 2، ص 467، ح 3]

2- 230.. سوره ی انعام، آیه ی 110.

و سپس جهاد با زبان و سپس جهاد با قلوب شماسست و هر کس از شما قلب او معروف و کار پسندیده ای را نیکو نداند و مُنکَر و کار زشتی را زشت نشمارد قلب او وارونه می شود و پس از آن هیچ خیری را پذیرا نخواهد بود همان گونه که در عالم ذرّ و میثاق نپذیرفته است و چنین کسانی گم راه خواهند شد همان گونه که خداوند می فرماید: «كَمَا لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَ نَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ» (1).

«وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَ حَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا...» (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

خداوند سپس درباره ی آن کوردلانی که قلب های شان واژگون شده می فرماید: اگر ما ملائکه را بر آنان فرو فرستیم و مرده ها با آنان سخن بگویند و هر حقیقتی را مقابل چشم شان قرار بدهیم ایمان نخواهند آورد. سپس گوید: این آیه نیز از آیاتی است که جبریین به آن استدلال می کنند. [در حالی که این آیه ارتباطی به جبر ندارد و دالّ بر سوء اختیار آنان است و از جمله ی «وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ» ظاهر می شود که آنان به اختیار خود در مسیر جهالت و گم راهی می روند.] (3)

ص: 135

1-231.. و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله «وَ نَقَلُّبُ أَفْئِدَتَهُمْ وَ أَبْصَارَهُمْ» یقول ننکس قلوبهم فیکون اسفل قلوبهم اعلاها و نعمی ابصارهم فلا یبصرون بالهدی، و قال علی بن ابی طالب (علیه السلام) ان اول ما یغلبون [یقلبون] علیه من الجهاد الجهاد بایدیکم ثم الجهاد بالسنتکم ثم الجهاد بقلوبکم فمن لم یعرف قلبه معروفا و لم ینکر منکرا نکس قلبه فجعل اسفله اعلاه فلا یقبل خیرا ابدا کما لَمْ یُؤْمِنُوا بِهِ أَوَّلَ مَرَّةٍ یعنی فی الذر و الميثاق وَ نَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ای یضلون. [تفسیر قمی، ج 1، ص 213، ح 5]

2-232.. سوره ی انعام، آیه ی 111.

3-233.. ثم عرف الله نبيه (صلى الله عليه وآله) ما فی ضمائرهم و انهم منافقون وَ لَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَ كَلَّمَهُمُ الْمَوْتَى وَ حَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا ای عیانا ما کَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَ هَذَا ایضا ما یحتجون به المجبرة و معنی قوله إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ الا ان یجبرهم علی الايمان. [تفسیر قمی، ج 1، ص 213، ح 5]

«وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيَاطِينَ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از این آیه این است که خداوند هیچ پیامبری را نمی فرستد جز آن که در امت او شیاطینی از جنّ و انس خواهند بود و آنان به هم دیگر القا می کنند که ایمان به دین پیامبر نیاورید و مردم را با سخنان فریبنده خود از ایمان به آن پیامبر باز می دارند.

سپس این مفسّر از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

خداوند هیچ پیامبری را به رسالت مبعوث نکرد مگر آن که در بین امت او دو شیطان انسی وجود داشت که او را آزار می دادند و بعد از او نیز مردم را گم راه می نمودند. سپس گوید: اما دو شیطان انسی نوح (علیه السلام) قیطیقوس و خرام بودند؛ و دو شیطان انسی ابراهیم (علیه السلام)، کمسل و زرام بودند؛ و دو شیطان انسی موسی (علیه السلام)، سامری و مرعتیجا بودند؛ و دو شیطان انسی عیسی (علیه السلام)، بولس و مریتون بودند و دو شیطان انسی حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) حبتّر و زریق بودند. (2)

ص: 136

1-234.. سوره ی انعام، آیه ی 112.

2-235.. و حدثني ابي عن الحسين بن سعيد عن بعض رجاله عن ابي عبد الله (عليه السلام) قال ما بعث الله نبيا الا وفي امته شيطانان يؤذيانه و يضلان الناس بعده فاما صاحبنا نوح فقنطيقوس [فغنطيغوص] و خرام، و اما صاحبنا ابراهيم فمكثل [مكيل] و رزام، و اما صاحبنا موسى فالسامري و مرعقيا [مرعتيا] و اما صاحبنا عيسى فبولس [يرليس يرليس] و مریتون [مريون] و اما صاحبنا محمد (صلی الله علیه و آله) فحبتّر [حبتّر] و زریق [زلام]. [تفسیر قمی، ج 1، ص 214، ح 6]

مرحوم طبرسی در تفسیر مجمع البیان گوید:

از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود: شیطان ها هنگام ملاقات با هم دیگر آن چه موجب گم راهی مردم است را به یک دیگر القام کنند تا همه آنان راه گم راهی مردم را بدانند. (1)

«وَلِتَصْغَى إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ...» (2)

علی بن ابراهیم گوید:

[لام «لِتَصْغَى» لام عاقبت است و] مقصود این است که یکی از حکمت های وساوس شیاطین جنّ و انس این خواهد بود که افراد غیر مومن به آخرت و قیامت گوش به سخنان منافقین بدهند و به آن ها خشنود شوند و منافقین نیز با زبان غرور آمیز خود آنان را راضی نمایند از این رو خداوند به صورت سوال انکاری به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) می فرماید: به آنان بگو: آیا من جز خدا را حاکم بین خود و شما قرار دهم؟ در حالی که او کتابی برای شما فرستاده که حق را از باطل جدا می کند. (3)

ص: 137

1- 236.. و روی عن ابی جعفر (علیه السلام) ایضا انه قال ان الشیاطین یلقى بعضهم بعضا فیلقى الیه ما ینغوی به الخلق حتّی یتعلم بعضهم من بعض. [مجمع البیان، ج 4، ص 545]

2- 237.. سوره ی انعام، آیه ی 133.

3- 238.. و قوله وَ لِتَصْغَى إِلَيْهِ أَفْئِدَةُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ تصغى الیه ای یستمع لقوله المنافقون و یرضونه بالسنتهم و لایؤمنون بقلوبهم وَ لِيَقْتَرِفُوا ای ینتظروا ما هُم مُّقْتَرِفُونَ ثم قال قل لهم یا محمد اَفَعَيَّرَ اللّٰهُ اَبْتَعِي حَكَمًا وَ هُوَ الَّذِي اَنْزَلَ اِلَيْكُمْ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا یعنی یفصل بین الحق و الباطل. [تفسیر قمی، ج 1، ص 214]

متن:

أَفَعَيِّرُ اللَّهُ آبَتَغَى حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُفْتَرِينَ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَإِنْ تُطِيعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ

لغات:

«تبدیل» چیزی را جای چیز دیگری قرار دادن است، و «صدق» خبری است که مطابق با واقع باشد، و «عدل» ضد جور است، و افعال خداوند کلا عدل است و فرق بین اکثر و اعظم این است که اعظم وصف واحد قرار می گیرد و اکثر چنین نیست، آری به جای اعظم اکبر گفته می شود، و «یخرصون» به معنای یکذبون است، و اصل خرص به معنای قطع است، و تخریص به معنای تخمین است و «اعلم» اگر بعد از آن «من» نباشد دو معنا دارد: 1. اعلم من الكل، مانند الله اکبر، 2. به معنای علیم که به آن افعال و صفی گویند.

ترجمه:

(با این حال،) آیا غیر خدا را به داوری طلبیم؟! در حالی که اوست که این کتاب آسمانی را، که همه چیز در آن آمده، به سوی شما فرستاده است و کسانی که به آن ها کتاب آسمانی داده ایم می دانند این کتاب، بحق از طرف پروردگارت نازل شده بنا بر این

از تردیدکنندگان مباش! (114) و کلام پروردگار تو، با صدق و عدل، به حدّ تمام رسید

هیچ کس نمی تواند کلمات او را دگرگون سازد و او شنونده داناست. (115) اگر از بیشتر

کسانی که در روی زمین هستند اطاعت کنی، تو را از راه خدا گم راه می کنند(زیرا) آن ها تنها از گمان پیروی می نمایند، و تخمین و حدس (واهی) می زنند. (116) پروردگارت به کسانی که از راه او گم راه گشته اند، آگاهتر است و همچنین از کسانی که هدایت یافته اند. (117)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که خداوند تبارک و تعالی م خواهد امام(علیه السلام) را خلق نماید امر می کند تا

ملکی از زیر عرش شربت آبی را بر دارد و به پدر آن امام بنوشاند تا از آن آب آن امام آفریده شود پس آن آب [تبدیل به نطفه می شود و] چهل شبانه روز در شکم مادر می ماند و در آن مدّت چیزی را نمی شنود و پس از آن شنوا می شود و چون به دنیا می آید خداوند همان ملک را می فرستد و او مقابل دو چشم آن امام می نویسد: «وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» و چون از این مرحله می گذرد و امام به امامت می رسد خداوند برای او عمودی از نور قرار می دهد تا اعمال اهل شهر خود را مشاهده کند و به این وسیله خداوند حجت را بر بندگان خود تمام می نماید. (2)

ص: 139

1-239..سوره ی انعام، آیه ی 115.

2-240..محمد بن یعقوب: عن علی بن محمد، عن عبد الله بن اسحاق العلوی، عن محمد بن زید الرزّامی، عن محمد بن سلیمان الدیلمی، عن علی بن ابی حمزة، عن ابی بصیر، قال: حججنا مع ابی عبد الله(علیه السلام) فی السنة التي ولد فیها ابنه موسی(علیه السلام)، فلما نزلنا الابواء وضع لنا الغداء، و كان اذا وضع الطعام بین اصحابه اكثر و اطاب. قال: فینا نحن ناكل اذا اتاه رسول حمیة، فقال له: ان حمیة تقول: قد انكرت نفسی، و قد وجدت ما كنت اجد اذ حضرت ولادتی، و قد امرتی ان لا استبقك بانك هذا. فقام ابو عبد الله(علیه السلام) فانطلق مع الرسول، فلما انصرف قال له اصحابه: سرک الله، و جعلنا فداک، فما انت صنعت من حمیة؟ قال: «سلمها الله، و قد وهب لی غلاما، و هو خیر من برا الله تعالی فی خلقه، و لقد اخبرتی حمیة عنه بامر ظننت انی لاعرفه، و لقد كنت اعلم به منها». فقلت: جعلت فداک، و ما الذی اخبرتک به حمیة عنه؟ قال: «ذکرت انه سقط من بطنها حین سقط واضعا یدیه علی الارض، رافعا راسه الی السماء، فاخبرتها ان ذلك امارة رسول الله(صلی الله علیه و آله) و امارة الوصی من بعده». فقلت: جعلت فداک، و ما هذا من امارة رسول الله(صلی الله علیه و آله) و امارة الوصی من بعده؟ فقال لی: «انه لما كانت اللیلة التي علق فیها بجدی اتی آت جد ابی بكاس فی شربة ارق من الماء، و الین من الزبد، و احلی من الشهد، و ابرد من الثلج، و ابيض من اللبن، فسقاه اياه، و امره بالجماع، فقام، فجامع، فعلق بجدی. و لما ان كانت اللیلة التي علق فیها بابی اتی آت جدی، فسقاه كما سقی جد ابی، و امره بمثل الذی امره، فقام، فجامع، فعلق بابی و لما ان

كانت الليلة التي علق فيها بي اتى آت ابي، فسقاه بما سقاهم، و امره بالذى امرهم به، فقام، فجامع، فعلق بي. ولما ان كانت الليلة التي علق فيها بابني اتانى آت كما اتاهم، ففعل بي كما فعل بهم، فقامت و يعلم الله انى مسرور بما يهب الله لى، فجامعت، فعلق بابني هذا المولود، فدونكم، فهو و الله صاحبكم من بعدى. ان نطفة الامام مما اخبرتك، و اذا سكنت النطفة فى الرحم اربعة اشهر و انشئ فيها الروح، بعث الله تبارك و تعالى ملكا يقال له حيوان، فكتب على عضده الايمن: وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَ عَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَ اذا وقع من بطن امه وقع واضعا يديه على الارض، رافعا راسه الى السماء. فاما وضعه يديه على الارض فانه يقبض كل علم لله انزله من السماء الى الارض، و اما رفعه راسه الى السماء فان مناديا ينادى به من بطنان العرش من قبل رب العزة من الافق الاعلى باسمه و اسم ابيه، يقول: يا فلان بن فلان، اثبت تثبت، فلعظيم ما خلقتك، انت صفوتى من خلقى، و موضع سرى، و عيبة علمى، و امينى على وحيى، و خليفتى فى ارضى، لك و لمن تولاك اوجبت رحمتى، و منحت جنانى، و احللت جوارى، ثم و عزتى و جلالى لاصلين من عاذاك اشد عذايى، و ان وسعت عليه فى دنياه من سعة رزقى. فاذا انقطع الصوت صوت المنادى اجابه هو، واضعا يديه، رافعا راسه الى السماء يقول: شَهِدَ اللهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَ الْمَلَائِكَةُ وَ أُولُوا الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ قال فاذا قال ذلك اعطاه الله العلم الاول و العلم الآخر، و استحق زيارة الروح فى ليلة القدر». قلت: جعلت فداك، الروح ليس هو جبرييل؟ قال: «الروح هو اعظم من جبرييل، ان جبرييل من الملائكة، و ان الروح هو خلق اعظم من الملائكة(عليهم السلام)، اليس يقول الله تبارك و تعالى: تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَ الرُّوحِ؟». [تفسير برهان، ج 2، ص 470، ح 3]

محمد بن مروان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود: امام در شکم مادر

می شنود و چون به دنیا می آید بین دو شانه او نوشته می شود: «و تَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» و چون امر امامت به او واگذار می شود خداوند

عمودی از نور برای او قرار می دهد و به سبب آن عمل مردم هر شهری را می بیند. (1)

و در روایت دیگری امام صادق (علیه السلام) می فرماید: هنگامی که امام (علیه السلام) در شکم مادر خلق می شود بر بازوی راست او نوشته می شود: «و تَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ». (2)

ص: 141

1- 241.. وعنه: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد، عن ابن محبوب، عن الربيع بن محمد المسلي، عن محمد بن مروان، قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام) يقول: «ان الامام ليسمع في بطن امه، فاذا ولد خط بين كتفيه: وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ فاذا صار الامر اليه جعل الله له عمودا من نور يبصر به ما يعمل اهل كل بلدة». [تفسير برهان، ج 2، ص 472، ح 4]

2- 242.. فحدثني ابي عن ابن ابي عمير عن ابن مسكان عن ابي عبد الله (عليه السلام) قال اذا خلق الله الامام في بطن امه يكتب على عضده الايمن وَ تَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدَّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ. [تفسير قمی، ج 1، ص 214، ح 6]

در روایات فراوانی آمده:

مقصود از «كَلِمَاتُ اللَّهِ» در آیه «وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ شَجَرَةٍ أَقْلَامٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِنْ بَعْدِهِ سَبْعَةُ أَبْحُرٍ مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» (1)، و مقصود از «وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً» (2)، امامان معصوم (علیهم السلام) می باشند.

چنان که در مناقب آل ابی طالب از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خداوند آیاتی از قرآن را درباره ی ما نازل نموده... تا این که می فرماید: آیه «مَا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ» و آیه «وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً» و... درباره ی ما نازل شده است. (3)

و در این آیه نیز مقصود از «وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ» همان گونه که روایت گذشته به آن اشاره دارد امام معصوم (علیه السلام) است.

شعراى اهل بیت (علیهم السلام) نیز اشعار زیبایی در این باره مطابق روایات گفته اند که مشاهده می فرمایید. (نمونه، کلمات الله فیکم نزلت).

سوره ی انعام [6]، آیات 118 تا 123

متن:

فَكُلُوا مِمَّا ذَكَرَ اللَّهُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ وَ مَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَائِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ وَ ذُرُوا ظَاهِرَ الْأَيْمِ وَ بَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْأَيْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ وَ لَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يَذْكُرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَ إِنَّهُ لَفِسْقٌ وَ إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَى أَوْلِيَآئِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَ إِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ

ص: 142

1- 243.. سوره ی لقمان، آیه ی 27.

2- 244.. سوره ی زخرف، آیه ی 28.

3- 245.. وفى القرآن ما نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ وَ لَهُ وَ جَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً. [مناقب، ج 3، ص 240]

لَمْشُرْكُونَ أَوْ مَنْ كَانَ مِيتًا فَاحْيَيْنَاهُ وَ جَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَ مَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ

لغات:

«اکابر» جمع اکبر است، چنان که گفته می شود: جماعت اکابرة و اصاغرة، و اصل «مکر» به معنای فتل خلاف رشد است.

ترجمه:

از (گوشت) آن چه نام خدا (هنگام سر بریدن) بر آن گفته شده، بخورید (و غیر از آن نخورید) اگر به آیات او ایمان دارید! (118) چرا از چیزها [گوشتها] بی که نام خدا بر آن ها برده شده نمی خورید؟! در حالی که (خداوند) آن چه را بر شما حرام بوده، بیان کرده است! مگر این که ناچار باشید (که در این صورت، خوردن از گوشت آن حیوانات جایز است). و بسیاری از مردم، به خاطر هوی و هوس و بی دانشی، (دیگران را) گم راه می سازند و پروردگارت، تجاوزکاران را بهتر می شناسد. (119) گناهان آشکار و پنهان را رها کنید! زیرا کسانی که گناه می کنند، به زودی در برابر آن چه مرتکب می شدند، مجازات خواهند شد. (120) و از آن چه نام خدا بر آن برده نشده، نخورید! این کار گناه است و شیاطین به دوستان خود مطالبی مخفیانه القا می کنند، تا با شما به مجادله برخیزند اگر از آن ها اطاعت کنید، شما هم مشرک خواهید بود! (121) آیا کسی که مرده بود، سپس او را زنده کردیم، و نوری برایش قرار دادیم که با آن در میان مردم راه برود، همانند کسی است که در ظلمت ها باشد و از آن خارج نگردد؟! این گونه برای کافران، اعمال (زشتی) که انجام می دادند، تزئین شده (و زیبا جلوه کرده) است. (122) و (نیز) این گونه در هر شهر

و آبادی، بزرگان گنه کاری قرار دادیم (افرادی که همه گونه قدرت در اختیارشان گذاردیم اما آن ها سوء استفاده کرده، و راه خطا پیش گرفتند) و سرانجام کارشان این شد که به مکر (و فریب مردم) پرداختند ولی تنها خودشان را فریب می دهند و نمی فهمند! (123)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ» (1)

آیه فوق در مقام مذمت از یهود است که حلال خدا را حرام و حرام خدا را حلال می کردند و به مسلمانان می گفتند: «آیا شما از حیوانی که خود کشته اید می خورید، و از حیوانی که خدا کشته است نمی خورید؟» و خداوند در پاسخ آنان می فرماید: تنها از حیوانی که نام خدا هنگام ذبح آن برده شده بخورید نه حیوانی که نام غیر خدا بر او برده شده و یا مرده است و این دستور خداست اگر شما به آیات او ایمان دارید؟ (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از این آیه و آیه بعد از آن حرمت ذبیحه یهود و نصاری و ذبایحی است که بر خلاف دستور اسلام انجام گرفته باشد. (3)

ص: 144

1-246..سوره ی انعام، آیه ی 118.

2-247..فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ مَسْبَبٌ عَنْ انْكَارِ اتِّبَاعِ الْمُضْلِينَ الَّذِينَ يَحْرُمُونَ الْحَلَائِلَ وَيَحْلُونَ الْحَرَامَ وَذَلِكَ أَنَّهُمْ قَالُوا لِلْمُسْلِمِينَ تَأْكُلُونَ مِمَّا قَتَلْتُمْ أَنْتُمْ وَلَا تَأْكُلُونَ مِمَّا قَتَلَ رَبُّكُمْ فَقِيلَ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ ذَبْحَهُ خَاصَّةً دُونَ مَا يَذُكَّرُ عَلَيْهِ اسْمٌ غَيْرُهُ أَوْ مَا تَحْتَفِ أَنْفَهُ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ فَانَ الْإِيمَانَ بِهَا يَقْتَضِي اسْتِبَاحَةَ مَا أَحَلَّهُ اللَّهُ وَاجْتِنَابَ مَا حَرَّمَهُ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 151]

3-248..وقال علي بن ابراهيم: فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ قَالَ: مِنَ الذَّبَائِحِ. ثُمَّ قَالَ: وَ مَا لَكُمْ إِلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ أَي يَقْتَرِفُونَ بَيْنَ لَكُمْ. [تفسیر برهان، ج 2، ص 474، ح 5]

محمد بن مسلم می گوید:

به امام صادق (علیه السلام) گفتم: شخصی با گفتن «لا اله الا الله» و «سبحان الله» و یا «الحمد لله» و یا «الله اکبر» سر حیوان را می برد؟ امام (علیه السلام) فرمود: همه این ها نام خداست. (1)

محمد بن سنان گوید:

به امام صادق (علیه السلام) گفتم: آیا ذبیحه زن و پسر نوجوان حلال است؟ فرمود: اگر هنگام ذبح نام خدا را ببرد مانعی نیست؛ سپس فرمود: اگر مرد مسلمانی فراموش کند و نام خدا را نبرد در صورتی که متهم [به ترک عمدی] نباشد باکی نیست. (2)

حمران بن اعین گوید:

امام صادق (علیه السلام) فرمود: ذبیحه ناصبی و یهودی را نخور مگر آن که بشنوی که نام خدا را هنگام ذبح برده است؛ سپس فرمود: مگر نشنیده ای که خداوند می فرماید: «وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ؟» (3)

مؤلف گوید:

مساله تسمیه مشروحا در فقه بحث شده است مراجعه شود.

ص: 145

1-249.. عن محمد بن مسلم، قال: سألته عن الرجل يذبح الذبيحة فيهلل، أو يسبح، أو يحمد، أو يكبر، قال: «هذا كله من أسماء الله».

[تفسیر برهان، ج 2، ص 474، ح 2]

2-250.. عن ابن سنان، عن أبي عبد الله (عليه السلام) قال: سألته عن ذبيحة المرأة والغلام هل يؤكل؟ قال: «نعم، إذا كانت المرأة مسلمة

و ذكرت اسم الله حلت ذبيحتها، وإذا كان الغلام قويا على الذبح و ذكر اسم الله حلت ذبيحته، وإذا كان الرجل مسلما فسمى ان يسمى فلا

باس باكله اذا لم تتهمه». [تفسیر برهان، ج 2، ص 474، ح 3]

3-251.. عن حمران، قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام) يقول في ذبيحة الناصب و اليهودی قال: «لا تاكل ذبيحته حتى تسمعه يذكر

اسم الله، اما سمعت قول الله: «وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يُذْكَرِ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ؟». [تفسیر برهان، ج 2، ص 474، ح 4]

«وَذُرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَبَاطِنَهُ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «ظَاهِرَ الْإِثْمِ» گناہانی است که مردم انجام می دهند و مقصود از «وَبَاطِنَهُ» شرک و شک است که در قلب ها قرار دارد. (2)

«وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ...» (3)

داود بن فرقد گوید:

به امام صادق (علیه السلام) گفتم: فدای شما شوم من کنار قبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نماز می خواندم ناگاه مردی پشت سر من گفت: «أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا مِنْ أَصْلَ اللَّهِ وَ اللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا» پس نگاه کردم که ببینم این کیست که این آیه را به من تاویل می کند؟
ولکن او را ندیدم و گفتم: «إِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ...» ناگهان دیدم هارون بن سعد [زیدی] وارد شد و معلوم گردید که او بوده است، پس امام صادق (علیه السلام) خندید و به او فرمود: پاسخ خود را گرفتی و یا فرمود: به اذن خدا پاسخ خود را گرفتی. (4)

ص: 146

1-252.. سوره ی انعام، آیه ی 120.

2-253.. وقوله وَ ذُرُوا ظَاهِرَ الْإِثْمِ وَ بَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْإِثْمَ سَيُجْزَوْنَ بِمَا كَانُوا يَقْتَرِفُونَ قَالَ الظاهر من الاثم المعاصی و الباطن الشرك و الشك في القلب. [تفسیر قمی، ج 1، ص 215]

3-254.. سوره ی انعام، آیه ی 121.

4-255.. عن داود بن فرقد قال قلت لابي عبد الله ع: جعلت فداك كنت اصلي عند القبر و اذا رجل خلفي يقول: «أَتُرِيدُونَ أَنْ تَهْتَدُوا مِنْ أَصْلَ اللَّهِ وَ اللَّهُ أَرْكَسَهُمْ بِمَا كَسَبُوا» قال: فالتفت اليه و قد تاول على هذه الآية و ما ادرى من هو و انا اقول: «وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ وَ إِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمَسَّوْكُمْ» فاذا هو هارون بن سعد، قال: فضحك ابو عبد الله (عليه السلام) ثم قال اذا اصبت الجواب او قال الكلام باذن الله. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 375، ح 88]

«أَوْ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ...» (1)

برید عجلی گوید:

امام باقر (علیه السلام) فرمود: مقصود از «كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ» کسی است که معرفت به

امام ندارد و مقصود از «أَوْ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ...» کسی است که معرفت به امام پیدا می کند [و خداوند او را هدایت می نماید] و مقصود

از «نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ» امام معصومی است که باید به او اقتدا نماید. (2)

و در سخن دیگری فرمود:

«مَيْتٌ» کسی است که معرفت به ولایت امام ندارد و «نور» علی بن ابی طالب (علیه السلام)

است و «كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ» این مردم هستند که معرفت [به امام] ندارند. (3)

«وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا...» (4)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا» رؤسای هر بلده و روستایی می باشند [که با پیامبران و اوصیا و علمای دین در تضاد و مکر و حيله اند و آنان

طاغوت های هر زمانی

ص: 147

1-256.. سوره ی انعام، آیه ی 122.

2-257.. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْمَاعِيلَ عَنْ مَنْصُورِ بْنِ يُوسُفَ عَنْ بُرَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا جَعْفَرٍ (علیه السلام) يَقُولُ فِي قَوْلِ اللَّهِ تَبَارَكَ وَتَعَالَى أَوْ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ فَقَالَ مَيْتٌ لَا يَعْرِفُ شَيْئًا وَنُورًا يَمْشِي بِهِ فِي

النَّاسِ إِمَامًا يُؤْتَمُّ بِهِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا قَالَ الَّذِي لَا يَعْرِفُ الْإِمَامَ. [کافی، ج 1، ص 185، ح 13]

3-258.. و فی روایة اخرى عن برید العجلی قال سالت ابا جعفر (علیه السلام) عن قول الله «أَوْ مَنْ كَانَ مَيْتًا فَأَحْيَيْنَاهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا

يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ» قال: الميت الذي لا يعرف هذا الشأن، یعنی هذا الامر «وَ جَعَلْنَا لَهُ نُورًا» اماما ياتم به یعنی علی بن ابی طالب (علیهما

السلام). [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 378، ح 90]

4-259.. سوره ی انعام، آیه ی 123.

هستند] و خداوند می فرماید: ما به آنان مهلت دادیم تا در نهایت به مکر و حيله خود عمل کنند و البته مکرشان به خودشان باز می گردد و نمی فهمند. (1)

سوره ی انعام [6]، آیات 124 تا 129

متن:

وَ إِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى تُؤْتِيَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلَ اللَّهِ أَلَمْ نَعْلَمْ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِإِسْلَامٍ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَانَمَا يَصَعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ وَ هَذَا صِرَاطٌ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ لَهُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ هُوَ وَلِيُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَ يَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ قَدِ اسْتَكْبَرْتُمْ مِنَ الْإِنْسِ وَ قَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَ بَلَّغْنَا آجَلَنَا الَّذِي أَجَّلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ وَ كَذَلِكَ نُؤَلِّى بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ

لغات:

«اجرام» به معنای اقدام بر عمل قبیح است، و اصل جرم به معنای قطع است، و به گناه جرم گفته می شود و «صغار» ذلتی است که صاحب آن نزد خویش کوچک می شود، چنان که گفته می شود: «صغر الانسان يصغر صغارا و صغرا، و الحرج و الحرج» به معنای سنگین ترین سختی می باشد.

ص: 148

1-260.. و قوله وَ كَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا یعنی رؤساء لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَ مَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَ مَا يَشْعُرُونَ ای يمكرون بانفسهم لان الله يعذبهم عليه. [تفسیر قمی، ج 1، ص 216]

و هنگامی که آیه ای برای آن ها بیاید، می گویند: «ما هرگز ایمان نمی آوریم، مگر این که همانند چیزی که به پیامبران خدا داده شده، به ما هم داده شود!» خداوند آگاهتر است که رسالت خویش را کجا قرار دهد! به زودی کسانی که مرتکب گناه شدند، (و مردم را از راه حق منحرف ساختند)، در مقابل مکر (و فریب و نیرنگی) که می کردند، گرفتار حقارت در پیشگاه خدا، و عذاب شدید خواهند شد. (124) آن کس را که خدا بخواهد هدایت کند، سینه اش را برای (پذیرش) اسلام، گشاده می سازد و آن کس را که به خاطر اعمال خلافش بخواهد گم راه سازد، سینه اش را آن چنان تنگ می کند که گویا می خواهد به آسمان بالا برود این گونه خداوند پلیدی را بر افرادی که ایمان نمی آورند قرار می دهد! (125) و این راه مستقیم (و سنت جاویدان) پروردگار توست ما آیات خود را برای کسانی که پند می گیرند، بیان کردیم! (126) برای آن ها (در بهشت) خانه امن و امان نزد پروردگارشان خواهد بود و او، ولیّ و یاور آن هاست به خاطر اعمال (نیکی) که انجام می دادند. (127) در آن روز که (خدا) همه آن ها را جمع و محشور میسازد، (می گوید): ای جمعیت شیاطین و جن! شما افراد زیادی از انسانها را گم راه ساختید! دوستان و پیروان آن ها از میان انسانها می گویند: «پروردگارا! هر یک از ما دو گروه [پیشوایان و پیروان گم راه] از دیگری استفاده کردیم (ما به لذّات هوس آلود و زودگذر رسیدیم و آن ها بر ما حکومت کردند) و به اجلی که برای ما مقرر داشته بودی رسیدیم.» (خداوند) می گوید: «آتش جایگاه شماست جاودانه در آن خواهید ماند، مگر آن چه خدا بخواهد» پروردگار تو حکیم و داناست. (128) ما این گونه بعضی ازستم گران را به بعضی دیگر وامی گذاریم به سبب اعمالی که انجام می دادند. (129)

«اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ...» (1)

ابن سنان گوید:

از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که فرمود: شما [شیعیان] سزاوارتر به ورع و تقوا هستید،

مریض ها را عیادت کنید و به تشییع جنازه ها بروید، این مردم [یعنی مخالفین] به راه های باطل و انحرافی رفتند و شما طبق دستور خدا حرکت کردید «اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ...» (2)

روایت شده ابوجهل [که یکی از اکابر ستم گران بود] می گفت: ما با فرزندان عبد مناف [و بنی هاشم] در شرافت و نسب نزاع نمودیم و در مسابقه بر هم دیگر پیشی نگرفتیم، تا این که گفتند: در بین ما پیامبری است که به او وحی می شود. سپس گفت: به خدا سوگند ما به نبوت و پیامبری او راضی نمی شویم و هرگز از او پیروی نمی کنیم، تا همان گونه که بر او وحی نازل می شود بر ما نیز وحی نازل شود. پس این آیه نازل شد «وَ إِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ» و سپس خداوند پاسخ آنان را چنین داد «اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ» یعنی نبوت به نسب و مال نیست بلکه به فضائل نفسانی است و خداوند به هر کس خواسته به او عطا نموده و او را شایسته مقام نبوت دانسته است. (3)

ص: 150

1- 261.. سوره ی انعام، آیه ی 124.

2- 262.. عن صفوان عن ابن سنان قال: سمعته يقول انتم احق الناس بالورع عودوا المرضى و شيعوا الجنان، ان الناس ذهبوا كذا و كذا و

ذهبتم حيث ذهب الله، الله أعلم حيث يجعل رسالته. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 376، ح 91]

3- 263.. و إذا جاءتهم آية قالوا القمى قال الاكابر لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ روى انّ ابا جهل قال زاحمنا بنو عبد مناف فى

الشرف حتى اذا صرنا كفرسى رهان قالوا متا نبي يوحى اليه و الله لانرضى به و لانتبعه ابدا الا- ان ياتينا وحى كما ياتيه فنزلت و نحوه

قوله؟ عز؟ بل يريد كل امرئ منهم ان يؤتى صحفا منشرة الله أعلم حيث يجعل رسالته استيناف للرد عليهم بان النبوة ليست بالنسب و المال

و انما هى بفضائل نفسانية يخص الله بها من يشاء من عباده فيجئى لرسالته من علم انه يصلح لها و هو اعلم بالمكان الذى فيه يضعها و

قرئ رسالاته. [تفسیر صافى، ج 2، ص 154] B

«فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

اگر خداوند به بنده ای نظر لطف و عنایتی بکند در قلب او نقطه ای از نور قرار می دهد و منافذ و مسامع و روزنه های قلب او را می گشاید و ملکی را می گمارد تا او را نگه داری کند [و در اعتقاد و عمل پایدار باشد] و اگر به او نظر لطف و نیکی نداشته باشد، در قلب او نقطه سیاهی قرار می دهد و روزنه های قلب او را مسدود می کند و شیطانی را بر او می گمارد تا او را گم راه نماید، همان گونه که می فرماید: «فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ». (2)

و در سخن دیگری فرمود:

قلب در باطن انسان به جست و جوی حق می رود و چون آن را می یابد آرام می گیرد، همان گونه که خداوند می فرماید: «فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ...» (3)

ص: 151

1-264.. سوره ی انعام، آیه ی 125.

2-265.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ بْنِ هَاشِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ حُمَرَانَ عَنْ سَدِّ لَيْمَانَ بْنِ خَالِدٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ قَالَ إِنَّ اللَّهَ؟ عَزَّ؟ إِذَا أَرَادَ بِعَبْدٍ خَيْرًا نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً مِنْ نُورٍ وَفَتَحَ مَسَامِعَ قَلْبِهِ وَوَكَّلَ بِهِ مَلَكًا يُسَدِّدُهُ إِذَا أَرَادَ بِعَبْدٍ سُوءًا نَكَتَ فِي قَلْبِهِ نُكْتَةً سُودَاءَ وَ سَدَّ مَسَامِعَ قَلْبِهِ وَوَكَّلَ بِهِ شَيْطَانًا يُضِلُّهُ ثُمَّ تَلَا هَذِهِ الْآيَةَ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَ مَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ. [کافی، ج 1، ص 166، ح 2]

3-266.. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنْ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ أَبِي جَمِيلَةَ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحَلْبِيِّ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ إِنَّ الْقَلْبَ لَيَتَجَلَّجَلُ فِي الْجَوْفِ يَطْلُبُ الْحَقَّ فَإِذَا أَصَابَهُ أَطْمَأَنَّ وَقَرَّ ثُمَّ تَلَا أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) هَذِهِ الْآيَةَ فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ إِلَى قَوْلِهِ كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ. [کافی، ج 2، ص 421، ح 5] B

و در روایت دیگری حضرت رضا(علیه السلام) معنای دو حدیث فوق را روشن تر بیان نموده

و می فرماید:

اگر خداوند بخواهد کسی را به ایمان و به بهشت و دار کرامت خود در آخرت هدایت نماید، سینه او را برای تسلیم و اطمینان به خود و وعده های قیامت و پاداش آخرت باز می نماید تا اطمینان به وعده های او پیدا کند و اگر کسانی را به خاطر کفر و گناه بخواهد گم راه کند و از بهشت و دار کرامت خود در آخرت باز دارد سینه آنان را تنگ می نماید تا به سبب شک و اضطراب در اعتقاد در کفر خود باقی بمانند و همانند کسانی باشند که خداوند می فرماید: «كَانَمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ». (1)

امام صادق(علیه السلام) به موسی بن اَشِیْم فرمود:

... آیا تو می دانی معنای حَرَج در آیه «وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا» چیست؟ گفتم: من نمی دانم. پس آن حضرت انگشتان خود را جمع نمود و فرمود:

ص: 152

1-267.. حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ عَبْدِوَسِّ الْعَطَّارِ بَنِيَسَابُورَ سَنَةَ اَثْنَتَيْنِ وَ خَمْسِينَ وَ ثَلَاثِمِائَةٍ قَالَ حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ قُتَيْبَةَ عَنْ حَمَّادَانَ بْنِ سَلَيْمَانَ النَّيْسَابُورِيِّ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا الْحَسَنِ عَلِيَّ بْنَ مُوسَى الرِّضَا(علیه السلام) عَنْ قَوْلِ اللَّهِ؟ عَزَّ وَ جَلَّ؟ فَمَنْ يُرِدُ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ قَالَ مَنْ يُرِدُ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ بِإِيمَانِهِ فِي الدُّنْيَا إِلَى جَنَّتِهِ وَ دَارِ كَرَامَتِهِ فِي الْآخِرَةِ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلتَّسْلِيمِ لِلَّهِ وَ الثَّقَةِ بِهِ وَ السُّكُونِ إِلَى مَا وَعَدَهُ مِنْ ثَوَابِهِ حَتَّى يَطْمَئِنَّ إِلَيْهِ وَ مَنْ يُرِدُ أَنْ يُضِلَّهُ عَنْ جَنَّتِهِ وَ دَارِ كَرَامَتِهِ فِي الْآخِرَةِ لِكُفْرِهِ وَ عَصْيَانِهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا حَتَّى يَشُكَّ فِي كُفْرِهِ وَ يَضْطَرِبَ مِنْ اِعْتِقَادِهِ قَلْبُهُ حَتَّى يَصِيرَ كَأَنَّمَا يَصْعَدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرَّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ. [معانی الاخبار، ص 145، ح 2]

بین این دست من بسته است و چیزی از آن خارج و داخل نمی شود [قلب بسته نیز چنین است]... (1)

«وَقَالَ أَوْلِيَآؤُهُمْ مِّنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ...» (2)

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر این آیه و آیه «وَكَذَلِكَ نُؤَلِّیُ بَعْضَ الظَّالِمِینَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا یَكْسِبُونَ» گوید:

هر کس با قومی دوستی برقرار کند از آنان خواهد بود گرچه از جنس آنان [و موافق اعتقاد آنان] نباشد و به خاطر آن دوستی در قیامت با آنان خواهد بود. (3)

سوره ی انعام [6]، آیات 130 تا 135

متن:

يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتَّبِعُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُزِدُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا سَاءَ هَدَانَا عَلَىٰ أَنفُسِنَا وَغَرَّتْهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ذَلِكَ أَن لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلُهَا غَافِلُونَ وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِّمَّا عَمِلُوا وَ مَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ وَرَبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَاءُ يُدْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا أَنشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةٍ قَوْمٍ آخَرِينَ

ص: 153

1- 268.. و عنه، قال: وقال ابو عبد الله (عليه السلام) لموسى بن اشيم: «ا تدرى ما الحرج؟» قال: قلت: لا. فقال بيده و ضم اصابعه

كالشىء المصمت، لا يدخل فيه شىء، و لا يخرج منه شىء. [تفسير برهان، ج 2، ص 478، ح 9]

2- 269.. سوره ی انعام، آیه ی 128.

3- 270.. قال: وقوله: رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَ بَلَّغْنَا آجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا یعنی القيامة. وقوله: وَ كَذَلِكَ نُؤَلِّیُ بَعْضَ الظَّالِمِینَ بَعْضًا

بِمَا كَانُوا یَكْسِبُونَ قال: نولی كل من تولى اولیاءهم فيكونون معهم يوم القيامة. [تفسير برهان، ج 2، ص 479، ح 13]

إِنَّ مَا تُوعَدُونَ لَآتٍ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ قُلْ يَا قَوْمِ اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ

لغات:

غفلت از معنا و سهو و غروب از معنا نظائراند، و ضد غفلت یقظة است، و ضد سهو ذکر و ضد عزوب حضور است، و «انشاء» به معنای ابتدا و ایجاد است، و «انشاء الله الخلق» ابتدعهم و ابتداهم و «توعدون» من الایعاد او من الایعاد فی الخیر و الایعاد فی الشر، و «مکانت» یعنی منزلت.

ترجمه:

(در آن روز به آن ها می گوید:) ای گروه جنّ و انس! آیا رسولانی از شما به سوی شما نیامدند که آیات مرا برای شان بازگو می کردند، و شما را از ملاقات چنین روزی بیم می دادند؟! آن ها می گویند: «بر ضدّ خودمان گواهی می دهیم (آری)، ما بد کردیم» و زندگی (پر زرق و برق) دنیا آن ها را فریب داد و به زیان خود گواهی می دهند که کافر بودند! (130) این به خاطر آن است که پروردگارت هیچ گاه (مردم) شهرها و آبادی ها را به خاطر ستمهای شان در حال غفلت و بی خبری هلاک نمی کند. (بلکه قبلا رسولانی برای آن ها می فرستد.) (131) و برای هر یک (از این دو دسته)، درجات (و مراتبی) است از آن چه عمل کردند و پروردگارت از اعمالی که انجام می دهند، غافل نیست. (132) پروردگارت بی نیاز و مهربان است (پس به کسی ستم نمی کند بلکه همه، نتیجه اعمال خود را می گیرند) اگر بخواهد، همه شما را می برد سپس هر کس را بخواهد جانشین شما می سازد همان طور که شما را از نسل اقوام دیگری به وجود آورد. (133) آن چه به شما وعده داده می شود، یقینا می آید و شما نمی توانید (خدا را)

ناتوان سازید(و از عدالت و کيفر او فرار کنید)! (134) بگو: «ای قوم من! هر کار در قدرت دارید بکنید! من (هم به وظیفه خود) عمل می کنم اما به زودی خواهید دانست چه کسی سرانجام نیک خواهد داشت (و پیروزی با چه کسی است! اما) به یقین، ظالمان رستگار نخواهند شد!» (135)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«يَا مَعْشَرَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُم آيَاتِي وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا...» (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

«هُوَ الَّذِي أَسْكَنَ الدُّنْيَا خَلْقَهُ وَبَعَثَ إِلَى الْجِنِّ وَالْإِنْسِ رُسُلَهُ لِيَكْشِفُوا لَهُمْ عَنْ غَطَائِهَا...». یعنی خداوند مخلوق خود را در دنیا اسکان دارد و پیامبران خود را برای [هدایت] جن و انس فرستاده تا پرده از روی حقایق دنیا بردارند و جن و انس را از خطرهای دنیا بر حذر بدارند و برای عبرت گرفتن مردم دنیا را با مثل هایی معرفی کنند و عیوب آن را آشکار سازند و راه اندیشیدن و عبرت های آن را نسبت به مصائب و بلاها و بیماری ها و حلال و حرام، برای آنان باز نمایند و آن چه را که خداوند برای خویبان از بهشت و برای معصیت کاران از آتش و خواری آماده نموده، روشن نماید. (2)

ص: 155

1- 271.. سوره ی انعام، آیه ی 130.

2- 272.. فی نهج البلاغة قال (علیه السلام). هو الذی اسکن الدنیا خلقه، وبعث الی الجن و الانس رسله، لیکشفوا لهم عن غطائها، و لیحذروهم من ضرائها، و لیضربوا لهم امثالها، و لیبصروهم عیوبها و لینهجو علیهم بمعبر من تصرف مصائبها و اسقامها و حلالها و حرامها، و ما اعد الله سبحانه للمطیعین منهم و العصاة من جنة و نار و کرامة و هو ان. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 768، ح 289]

حضرت رضا(علیه السلام) می فرماید:

مردی از شام به کوفه آمد و در مسجد کوفه سوالات فراوانی از امیرالمؤمنین(علیه السلام) نمود و یکی از سوالات او این بود که گفت: آیا خداوند برای اجته نیز پیامبری فرستاد؟

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود: آری خداوند پیامبری به نام یوسف برای آنان فرستاد و او آنان را دعوت به [اطاعت و بندگی] خدا نمود و آنان او را کشتند. (1)

مؤلف گوید:

این حدیث منافات با آیات و احادیث دیگری که می فرماید: خداوند حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را برای جنّ و انس مبعوث نموده است ندارد، و امکان دارد خداوند در زمان های پیشین برای آنان پیامبری به نام یوسف فرستاده باشد. و الله العالم.

سوره ی انعام [6]، آیات 136 تا 140

متن:

وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا فَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِرِزْقِهِمْ وَ هَذَا لِشُرَكَائِنَا فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ وَ مَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى اللَّهِ شُرَكَائِهِمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ وَ كَذَلِكَ زَيَّنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ لِيُرْدُوهُمْ وَ لِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ وَ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَ مَا يَفْتَرُونَ وَ قَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَ حَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِرِزْقِهِمْ وَ أَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا وَ أَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِمْ افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ وَ قَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ

ص: 156

1-273.. فی عیون الاخبار فی باب ما جاء عن الرضا(علیه السلام) من خبر الشامی و ما سال عنه امیر المؤمنین(علیه السلام) فی جامع الکوفه حدیث طویل و فیه و سألته هل بعث الله تعالى نبيا الى الجن؟ فقال. نعم بعث اليهم نبيا يقال له يوسف فدعاهم الى الله؟ عز؟ فقتلوه. [تفسير نور الثقلين، ج 1، ص 768، ح 290]

لِدُكُورِنَا وَ مُحَرَّمٍ عَلَىٰ اَزْوَاجِنَا وَ اِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصْفَهُمْ اِنَّهُ حَكِيمٌ

عَلِيمٌ قَدْ خَسِرَ الَّذِيْنَ قَتَلُوْا اَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَ حَرَّمُوْا مَا رَزَقَهُمُ اللّٰهُ اَفْتِرَاءً عَلٰى اللّٰهِ قَدْ ضَلُّوْا وَ مَا كَانُوْا مُهْتَدِيْنَ

لغات:

«الذرة» خلقت به صورت اختراع و نوآوری است، و اصل آن به معنای ظهور است، و «حرث» به معنای زرع است، و «انعام» جمع نعم به معنای گوسفند و گاو و شتر است و به حیوانات سُم دار انعام گفته نمی شود، «و ارداء» به معنای اهلاک است و «ردی یردی ردیا» یعنی هلاک، و «تردی الحجر من راس الجبل» یعنی سقط من راس الجبل، و «الحجر» به معنای حرام و به معنای عقل آمده و حجر المرآة با فتح و کسر به معنای دامن و حضانت اوست.

ترجمه:

آن ها [مشرکان] سهمی از آن چه خداوند از زراعت و چهارپایان آفریده، برای او قرار دادند (و سهمی برای بُت ها!) و بگمان خود گفتند: «این مال خداست! و این هم مال شرکای ما [یعنی بُت ها] است!» آن چه مال شرکای آن ها بود، به خدا نمی رسید ولی آن چه مال خدا بود، به شرکایشان می رسید! (آری، اگر سهم بُت ها با کمبودی مواجه می شد، مال خدا را به بُت ها می دادند اما عکس آن را مجاز نمی دانستند!) چه بد حکم می کنند (که علاوه بر شرک، حتی خدا را کم تر از بُت ها می دانند!) (136) همین گونه شرکای آن ها [بتها]، قتل فرزندان شان را در نظرشان جلوه دادند (کودکان خود را قربانی بُت ها می کردند، و افتخار می نمودند!) سرانجام آن ها را به هلاکت افکندند و آیینشان را بر آنان مشتبه ساختند. و اگر خدا می خواست،

چنین نمی کردند (زیرا می توانست جلو آنان را بگیرد ولی اجبار سودی ندارد). بنا بر این، آن ها و تهمت های شان را به حال خود واگذار (و به آن ها اعتنا مکن!) (137) و گفتند: «این قسمت از چهارپایان و زراعت (که مخصوص بُت هاست، برای همه) ممنوع است و جز کسانی که ما بخواهیم به گمان آن ها نباید از آن بخورند! و (این ها) چهارپایانی است که سوار شدن بر آن ها (بر ما) حرام شده است!» و (نیز) چهارپایانی (بود) که (هنگام ذبح)، نام خدا را بر آن نمی بردند، و به خدا دروغ می بستند (و می گفتند: «این احکام، همه از ناحیه اوست.») به زودی (خدا) کیفر افتراهای آن ها را می دهد! (138) و گفتند: «آن چه (از بچه) در شکم این حیوانات است، مخصوص مردان ماست و بر همسران ما حرام است! اما اگر مرده باشد [مرده متولد شود]، همگی در آن شریکند.» به زودی (خدا) کیفر این توصیف (و احکام دروغین) آن ها را می دهد او حکیم و داناست. (139) به یقین آن ها که فرزندان خود را از روی جهل و نادانی کشتند، گرفتار خسران شدند (زیرا) آن چه را خدا به آن ها روزی داده بود، بر خود تحریم کردند و بر خدا افترا بستند. آن ها گم راه شدند و (هرگز) هدایت نیافته بودند. (140)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ نَصِيبًا...» (1)

علی بن ابراهیم گوید:

عرب های مشرک [در زمان جاهلیت] هنگامی که زراعت می کردند می گفتند: این [قسمت] مربوط به خدا و این [قسمت] مربوط به بُت ها، و چون آبیاری می نمودند و آب از سهم خدا به سهم بُت ها داخل می شد، راه آن را نمی بستند

ص: 158

و می گفتند: خدا بی نیاز است، و چون آب از سهم بُت ها وارد سهم خدا می شد، راه آن را می بستند و می گفتند: خدا نیازی ندارد. پس خداوند این آیات را نازل نمود و سخنان و عمل آنان را بر پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) بازگو کرد. (1)

مرحوم طبرسی همین معنا را در تفسیر این آیات ذکر نموده و گوید:

این چیزی است که از ائمه ما (علیه السلام) روایت شده است. (2)

ص: 159

1- 275.. وقوله وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ... سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ فَاِنَّ الْعَرَبَ اِذَا زَرَعُوا زَرَعُوا قَالُوا هَذَا لِلَّهِ وَ هَذَا لِآلِهَتِنَا وَ كَانُوا اِذَا سَقَوْهَا فَحَرَفَ الْمَاءَ مِنَ الَّذِي لِلَّهِ فِي الَّذِي لِلْاَصْنَامِ لَمْ يَسُدُّوهُ وَ قَالُوا اللّٰهُ اَغْنِي، وَ اِذَا حَرَفَ مِنَ الَّذِي لِلْاَصْنَامِ فِي الَّذِي لِلَّهِ سُدُّوهُ وَ قَالُوا اللّٰهُ اَغْنِي، وَ اِذَا وَقَعَ شَيْءٌ مِنَ الَّذِي لِلْاَصْنَامِ لَمْ يَرُدُّوهُ وَ قَالُوا اللّٰهُ اَغْنِي، وَ اِذَا وَقَعَ شَيْءٌ مِنَ الَّذِي لِلْاَصْنَامِ فِي الَّذِي لِلَّهِ رُدُّوهُ وَ قَالُوا اللّٰهُ اَغْنِي، فَانزَلَ اللّٰهُ فِي ذَلِكَ عَلٰى نَبِيِّهِ (صَلٰى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَ آٰلِهِ) وَ حَكٰى فَعَلَهُمْ، وَ قَوْلُهُمْ فَقَالَ «وَ جَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَ الْاَنْعَامِ نَصِيْبًا... الخ» [تفسير قمی، ج 1، ص 217]

2- 276.. انه كان اذا اختلط ما جعل للاصنام بما جعل لله تعالى ردوه و اذا اختلط ما جعل لله بما جعل للاصنام تركوه و قالوا الله اغني و اذا تخرق الماء من الذي لله في الذي للاصنام لم يسدوه و اذا تخرق من الذي للاصنام في الذي لله سدوه و قالوا الله اغني عن ابن عباس و قتادة و هو المروي عن ائمتنا: [تفسير مجمع البيان، ج 4، ص 571]

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر آیه «وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ...» گوید:

یعنی نیاکان شان کشتن فرزندان شان را برای آنان جلوه دادند، و در نتیجه آنان را فریب دادند و دین شان را بر آنان مشتبه ساختند. (1)

«وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ وَأَنْعَامٌ...» (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مشرکین چهارپایان را برای گروهی ممنوع می کردند، و چهارپایانی را نیز به نام های: بحیره و سائبة و وصیلة و حام، می نامیدند و سوار شدن بر آنان را حرام می دانستند و اگر جنینی از شکم حیوانی زنده بیرون می آمد خوردن آن را بر زن ها حرام می دانستند و اگر مرده بیرون می آمد خوردن آن را بر همه مجاز می دانستند؛ و خداوند گفتار و کردارشان را در این آیات برای رسول (صلی الله علیه و آله) حکایت نموده است. (3)

«قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ...» (4)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

آن ها مردمی [از مشرکین] بودند که فرزندان دختر را ننگ می دانستند و از روی غیرت آنان را می کشتند و گروهی دیگر به خاطر ترس از گرسنگی و فقر فرزندان خود را می کشتند و خداوند به آنان می فرماید: «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِّنْ أَمْثَلِكُمْ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ». (5)

ص: 160

1-277.. و قوله: وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ قَالَ يَعْنِي اسْلَافَهُمْ زَيْنُوا لَهُمْ قَتَلَ أَوْلَادَهُمْ لِيُرْدُوهُمْ وَ لِيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ يَعْنِي يَغْيِرُوهُمْ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 217]

2-278.. سوره ی انعام، آیه ی 138.

3-279.. و قوله وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَامٌ وَحَرْثٌ حِجْرٌ قَالَ الْحِجْرُ الْمَحْرَمُ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ نَشَاءُ بِزَعْمِهِمْ قَالَ كَانُوا يَحْرَمُونَهَا عَلَى قَوْمِ وَأَنْعَامٌ حُرِّمَتْ ظُهُورُهَا يَعْنِي الْبَحِيرَةُ وَالسَّائِبَةُ وَالْوَصِيلَةُ وَالْحَامُ وَأَنْعَامٌ لَا يَذْكُرُونَ اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَدَّ يَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا يَفْتَرُونَ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَى أَزْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ فَكَانُوا يَحْرَمُونَ الْجَنِينَ الَّذِي يَخْرُجُ مِنْ بَطُونِ الْأَنْعَامِ يَحْرَمُونَهُ عَلَى النِّسَاءِ فَذَاكَ كَانُوا يَأْكُلُوهُ الرِّجَالُ وَالنِّسَاءُ، فَحَكَى اللَّهُ قَوْلَهُمْ لِرَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ). [تفسیر قمی، ج 1، ص 217]

4-280.. سوره ی انعام، آیه ی 140.

5-281.. وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ قَوْمٌ يَقْتُلُونَ أَوْلَادَهُمْ مِنَ الْبَنَاتِ لِلْغَيْبَةِ وَقَوْمٌ كَانُوا يَقْتُلُونَ أَوْلَادَهُمْ مِنَ الْجَوْعِ، وَ هَذَا مَعْطُوفٌ عَلَى قَوْلِهِ «وَكَذَلِكَ زَيْنَ لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتَلَ أَوْلَادِهِمْ شُرَكَائِهِمْ» فَقَالَ اللَّهُ «وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ». [تفسیر قمی، ج 1، ص 218]

متن:

وَ هُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَ النَّخْلَ وَ الزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أُكْلُهُ وَ الزَّيْتُونَ

وَ الرُّمَانَ مُتَشَابِهًا وَ غَيْرَ مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَ آتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ وَ مِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةٌ وَ فَرَشَاتٌ كُلُوا مِنْهَا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَ لَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَ مِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اللَّهُ تَمَلَّتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ بَبُونِي بِعَلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ وَ مِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَ مِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَّا اللَّهُ تَمَلَّتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ قُلْ لَا جِدْفِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِثْقَلُ ذَرَّةٍ مَسًّا فَوهًا أَوْ لَحْمِ خِنْزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لغيرِ اللَّهِ بِهِ فَمَنْ اضْطَرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَ لَا عَادٍ فَإِنَّ رَبَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَ عَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَ مِنَ الْبَقَرِ وَ الْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شِهْوَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوْ الْحَوَايَا أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَ إِنَّا لَصَادِقُونَ

لغات:

«انشاء» احداث فعل است ابتداء بدون وجود نمونه و مثالی مانند ابتدا و ابتداء، و «خلق» به معنای تقدیر و ترتیب است، و «جنات» باغستان هایی است که دارای درخت های درهم پیچیده باشد، و «روضه» علف زار سبز و خرم است و «زهر» طراوت و نورانیّت کشت زار است، و «عرش» عرش گویند، و عرش به معنای سقف

و ملک آمده و عرش درخت انگور معروف است، و «اسراف» زیاده روی در مصرف است و «حموله» حیوان بارکش است و «ذی ظفر» حیوانات ناخن دار را گویند، و «حوایا» فضولات داخل شکم حیوان را گویند و مفرد آن حاویه است.

ترجمه:

اوست که باغ های معروش [باغ هایی که درختانش روی داربست ها قرار دارد]، و باغ های غیر معروش [باغ هایی که نیاز به داربست ندارد] را آفرید همچنین نخل و انواع زراعت را، که از نظر میوه و طعم با هم متفاوتند و (نیز) درخت زیتون و انار را، که از جهتی با هم شبیه، و از جهتی تفاوت دارند (برگ و ساختمان ظاهریشان شبیه یک دیگر است، در حالی که طعم میوه آن ها متفاوت می باشد). از میوه آن، به هنگامی که به ثمر می نشیند، بخورید! و حق آن را به هنگام درو، بپردازید! و اسراف نکنید، که خداوند مسرفان را دوست ندارد! (141) (او کسی است که) از چهارپایان، برای شما حیوانات باربر، و حیوانات کوچک (برای منافع دیگر) آفرید از آن چه به شما روزی داده است، بخورید! و از گامهای شیطان پیروی ننمایید، که او دشمن آشکار شماست! (142) هشت جفت از چهارپایان (برای شما) آفرید از میش دو جفت، و از بز دو جفت بگو: «آیا خداوند نرهای آن ها را حرام کرده، یا ماده ها را؟ یا آن چه شکم ماده ها در بر گرفته؟ اگر راست می گوید (و بر تحریم این ها دلیلی دارید)، به من خبر دهید!» (143) و از شتر یک جفت، و از گاو هم یک جفت (برای شما آفرید) بگو: «کدامیک از این ها را خدا حرام کرده است؟ نرها یا ماده ها را؟ یا آن چه را شکم ماده ها در بر گرفته؟ یا هنگامی که خدا شما را به این موضوع توصیه کرد، شما گواه (بر این تحریم) بودید؟! پس چه کسی ستم کارتر است از آن کس که بر خدا دروغ می بندد، تا مردم را از روی جهل گم راه سازد؟! خداوند هیچ گاه ستم گران را هدایت نمی کند» (144) بگو: «در آن چه

بر من وحی شده، هیچ غذای حرامی نمی یابم به جز این که مردار باشد، یا خونی که (از بدن حیوان) بیرون ریخته، یا گوشت خوک که این ها همه پلیدند یا حیوانی که به گناه، هنگام سر بردن، نام غیر خدا [نام بُت ها] بر آن برده شده است.» اما کسی که مضطر (به خوردن این محرمات) شود، بی آن که خواهان لذت باشد و یا زیاده روی کند (گناهی بر او نیست) زیرا پروردگارت، آمرزنده مهربان است. (145) و بر یهودیان، هر حیوان ناخن دار [حیواناتی که سم یک پارچه دارند] را حرام کردیم و از گاو و گوسفند، پیه و چربیشان را بر آنان تحریم نمودیم مگر چربی هایی که بر پشت آن ها قرار دارد، و یا در دو طرف پهلوها، و یا آن ها که با استخوان آمیخته است این را به خاطر ستمی که می کردند به آن ها کیفر دادیم و ما راست می گوئیم. (146)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

در کشت [و زراعت] دو حق واجب است، 1. حقی که گرفته می شود [و آن زکات واجب است]، 2. حقی که خود می پردازى، اما حقی که گرفته می شود، عشر و نصف عشر است و اما حقی که تو می پردازى چیزی است که خداوند می فرماید: «وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ» و آن این است که هر فقیری نزد مزرعه می آید، کفی از گندم به او بدهید... (2)

ص: 163

1- 282.. سوره ی انعام، آیه ی 141.

2- 283.. عن معاوية بن ميسرة، قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام)، يقول: «فى الزرع حقان: حق تؤخذ به، و حق تعطيه، فاما الذى تؤخذ به فالعشر و نصف العشر، و اما الحق الذى تعطيه فانه يقول: وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ فالضغث تعطيه، ثم الضغث حتى تفرغ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 485]

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

این کف از طعام که به مسکین می دهید صدقه است.(1)

معاویة بن شریح گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود:

در کشت دو حق واجب وجود دارد: حقی که بر شما واجب است [و از شما گرفته می شود] و حقی که خود می پردازید. سپس فرمود: اما چیزی که بر شما واجب است یک دهم و نصف یک دهم است و اما چیزی که خود باید بدهی سخن خداوند است که می فرماید: «وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ» یعنی از برداشت هر بار [که درو می کنی] مقداری [به اندازه ی یک کف طعام] به هر فقیر می دهی تا به پایان برسد.(2)

زراره و محمد بن مسلم و ابوبصیر گویند: امام باقر(علیه السلام) در تفسیر آیه «وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ» فرمود:

صاحب کشت به فقیری که نزد او می آید مشتی از گندم [و امثال آن] را باید صدقه بدهد و به ننگه بان نیز غیر از دست مزدی که به او می دهی باید یک خوشه خرما و یا دو خوشه و یا سه خوشه باقی گذارد.(3)

ص: 164

1-284.. و عن الباقر(علیه السلام) هذا من الصدقة تعطى المسکین القبضه بعد القبضه و من الجذاذ الحفنة بعد الحفنة. [تفسیر صافی،

ج 2، ص 162]

2-285.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ شُرَيْحٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) يَقُولُ فِي الرَّزْعِ حَقَّانِ حَقٌّ تُوْخَذُ بِهِ وَ حَقٌّ تُعْطِيهِ قُلْتُ وَ مَا الَّذِي أُؤْخَذُ بِهِ وَ مَا الَّذِي أُعْطِيهِ قَالَ أَمَّا الَّذِي تُوْخَذُ بِهِ فَالْعُشْرُ وَ نِصْفُ الْعُشْرِ وَ أَمَّا الَّذِي تُعْطِيهِ فَقَوْلُ اللَّهِ؟ عَزَّ وَ جَلَّ وَ اتُّوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ يَعْنِي مِنْ حَصْدِكَ الشَّيْءَ بَعْدَ الشَّيْءِ وَ لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا قَالَ الضُّغْتُ ثُمَّ الضُّغْتُ حَتَّى يَفْرُغَ. [کافی، ج 3، ص 564، ح 1]

3-286.. و عنه: عن علي بن ابراهيم، عن ابيه، عن حماد بن عيسى، عن حريز، عن زرارة و محمد بن مسلم و ابی بصير، عن ابی جعفر(علیه السلام)، فی قول الله؟ عز؟: «وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ فَقَالُوا جميعاً: قال ابو جعفر(علیه السلام): «هذا من الصدقة، يعطى المسکین القبضه بعد القبضه، و من الجذاذ الحفنة بعد الحفنة، حتى يفرغ، و تعطى الحارس اجرا معلوما، و يترك من النخل معافاة و ام جعور، و

يترك للحارس ان يكون في الحائط العذق، و العذقان، و الثلاثة لحفظه اياه». [تفسیر برهان، ج 2، ص 483، ح 5] B

مردی از انصار بیش از یک کفّ به فقرا داد و چیزی برای اهل و عیال او نماند و این آیه نازل شد. (1)

ابوبصیر گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود:

شبانۀ خوشه های خرما را نبرید و شبانۀ اضحیّه و قربانی خود را نکشید و شبانۀ کشت خود را جمع نکنید [و شبانۀ بذر خود را نپاشید] چرا که قانع و معتر در شب سراغ شما نمی آیند.

ابوبصیر گوید: گفتم: قانع و معتر کیانند؟ فرمود:

قانع کسی است که به داده تو قانع می شود و معتر کسی است که بر تو می گذرد

و از تو سوال می نماید و اگر شبانۀ کشت خود را برداری قانع و معتر نزد تو نخواهند آمد و خداوند می فرماید: «وَ اتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ» یعنی روز برداشت که فقرا نزد شما می آیند به هر کدام مشتی از طعام بدهید و نیز هنگام رسیدن میوه و بذرافشانی از هر کدام مشتی به فقرا بدهید و در شب محصول خود را برداشت نکنید. (2)

ص: 165

1- 287.. و عن الصادق(علیه السلام) انه سئل عن هذه الآية فقال كان فلان بن فلان الانصاري و سمّاه كان له حرث و كان اذا اخذه تصدق به و يبقى هو و عياله بغير شيء فجعل الله؟ عز؟ ذلك سرفاً و في الكافي عنه(علیه السلام) في حديث قال و في غير آية من كتاب الله يقول انّ لا يجب المسرفين فنهاهم عن الاسراف و نهاهم عن التقتير لكن امر بين امرين لا يعطى جميع ما عنده ثم يدعو الله ان يرزقه فلا يستجيب له. [تفسير صافي، ج 2، ص 163]

2- 288.. و عنه: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد، عن الحسن بن علي الوشاء، عن عبد الله بن مسكان، عن ابي بصير، عن ابي عبد الله(علیه السلام)، قال: «لا تصرم بالليل، و لا تحصد بالليل، و لا تصنع الاضحية بالليل، و لا تبذر بالليل، فانك ان تفعل لم ياتك القانع و المعتر». B فقلت: ما القانع و المعتر؟ قال: «القانع: الذي ينع بما تعطيه، و المعتر: الذي يمر بك فيسالك، و ان حصدت بالليل لم ياتك السؤال، و هو قول الله؟ عز؟: وَ اتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ عند الحصاد يعني القبضه بعد القبضه اذا حصدته، و اذا اخرج الفحفة بعد الفحفة، و كذلك عند الصرام، و كذلك [عند البذر، و] لا تبذر بالليل لانك تعطى من البذر كما تعطى من الحصاد». [تفسير برهان، ج 2، ص 483،

ح 6]

احمد بن محمد بن ابی نصر گوید: به حضرت رضا (علیه السلام) گفتم: معنای «وَلَا تُسْرِفُوا»

در این آیه چیست؟ فرمود: ... پدرم می فرمود:

در زمان برداشت خرما و گندم به فقرا و مستمندان [قانع و معتر] یک کف طعام و خرما باید داده شود و کسی که دو کف بدهد اسراف کرده است و پدرم هنگام برداشت محصول چون دید غلامان او دو کف طعام به سوال کننده می دهند، فریاد نمود و فرمود: یک کف بدهید و قبضه قبضه و خوشه خوشه بدهید... (1)

ص: 166

1-289.. عبد الله بن جعفر الحمیری من کتابه (قرب الاسناد): عن احمد بن محمد بن ابی نصر، قال: سألته یعنی الرضا (علیه السلام) عن قول الله؟ عز؟: «وَأَتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا أَي شَيْءٍ مِنَ الْإِسْرَافِ؟ قَالَ: «هَكَذَا يَقْرَاهَا مِنْ قَبْلِكُمْ؟». قلت: نعم. قال: «افتح الفم بالحاء قلت: حصاده و كان ابی يقول: من الاسراف فی الحصاد و الجذاذ ان یصدق الرجل بكفیه جمیعاً، و كان ابی اذا حضر حصد شیء من هذا فرأى واحدا من غلمانه یصدق بكفیه صاح به، و قال: اعط بیید واحدة، القبضة بعد القبضة، و الضغث بعد الضغث، من السنبل. و انتم تسمونه الاندر». [تفسیر برهان، ج 2، ص 484، ح 11]

روایات فوق مفاد آیه «وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا» می باشد.

«ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّانِّ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ قُلْ آلذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

حضرت نوح (علیه السلام) [هنگام طوفان] هشت عدد حیوان را داخل کشتی قرار داد چنان که خداوند می فرماید: «ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّانِّ اثْنَيْنِ...» از گوسفند دو عدد [نر و ماده] یکی اهلی و دیگری وحشی تا صید آن حلال باشد و از بز نیز یکی اهلی و دیگری وحشی و بیابانی؛ و از شتر نیز یکی اهلی و دیگری وحشی؛ و از گاو نیز یکی اهلی و دیگری وحشی؛ و از هر پرنده نیز یکی اهلی و دیگری وحشی، وارد کشتی نمود و سپس اهل زمین غرق شدند. (2)

داود رقی گوید:

برخی از خوارج به من گفتند: خداوند در این آیه چه چیزی را حلال و چند چیزی را حرام کرده است؟ و من پاسخی نداشتم به آنان بدهم، تا به حج رفتم و

ص: 167

1-290.. سوره ی انعام، آیه ی 143.

2-291.. فی روضة الکافی محمّد بن ابی عبد الله عن محمّد بن الحسن بن سنان عن اسمعيل الجعفی و عبد الکریم بن عمر و عبد الحمید بن ابی الدیلم عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: لما حمل نوح فی السفينة الازواج الثمانية التي قال الله؟ عز؟: «ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّانِّ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ» وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ فكان من الضان اثنين زوج داجنة يربيهما الناس و الزوج الآخر الضان التي تكون في الجبال الوحشية احل لهم صيدها، وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ زوج داجنة يربيهما الناس، و الزوج الآخر الظباء التي تكون في المفاوز و مِن الْإِبِلِ اثْنَيْنِ البخاتي و العراب و مِن الْبَقَرِ اثْنَيْنِ زوج داجنة للناس الزوج و الآخر البقر الوحشية و كل طير طيب وحشى و انسى، ثم غرقت الارض. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 358، ح 91]

خدمت امام صادق (علیه السلام) رسیدم و گفتم: فدای شما شوم چنین سوالی از من کرده اند؟ پس امام (علیه السلام) فرمود: خداوند برای قربانی در منی گوسفند و بز اهلی را حلال نمود و گوسفند و بز کوهی را حرام کرد و فرمود: «مَنْ الضَّانِ اثْنَيْنِ...» و نیز شتر اهلی [اعراب] را حلال نمود و شتر کوهی [بخاتی] را حرام کرد و نیز گاو اهلی را حلال نمود و گاو کوهی را حرام کرد و فرمود: «وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ» پس من از حج بازگشتم و به آن مرد خارجی همین پاسخ را دادم و او گفت: این چیزی است که تو از حجاز آورده ای. (1)

نظیر روایت فوق را عیاشی نیز از صفوان جمّال از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده و در پایان آن آمده:

آن مرد خارجی، چون پاسخ امام صادق (علیه السلام) را شنید گفت: اگر جدّ او [یعنی امیر المؤمنین (علیه السلام)] آن خونریزی ها را [در جنگ صفین و...] نکرده بود من جز او را امام خود قرار نمی دادم! (2)

ص: 168

1- 292.. الشيخ المفيد في (الاختصاص)، عن محمد بن الحسن الصفار، و الحسن بن متيل، عن ابراهيم ابن هاشم، عن ابراهيم بن محمد، عن السلمى، عن داود الرقى، قال: سألني بعض الخوارج عن قول الله تبارك و تعالى: «مَنْ الضَّانِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعَزِ اثْنَيْنِ إِلَى قَوْلِهِ وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ مَا الَّذِي أَحَلَّ اللَّهُ مِنْ ذَلِكَ، وَ مَا الَّذِي حَرَّمَ اللَّهُ؟ قَالَ: فَلَمْ يَكُنْ عِنْدِي فِي ذَلِكَ شَيْءٌ، فَحَجَجْتُ، فَدَخَلْتُ عَلَى أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ)، فَقُلْتُ: جَعَلْتَ فِدَاكَ، أَنْ رَجُلًا مِنَ الْخَوَارِجِ سَأَلَنِي عَنْ كَذَا وَ كَذَا، فَقَالَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): «أَنْ لَمْ يَكُنْ عَزٌّ؟ أَحَلَّ فِي الْإِضْحِيَّةِ بَمَنَى الضَّانَ وَ الْمَعَزَ الْإِهْلِيَّةَ، وَ حَرَّمَ فِيهَا الْجَبَلِيَّةَ، وَ ذَلِكَ قَوْلُهُ؟ عَزٌّ؟ مِنْ الضَّانِ اثْنَيْنِ وَ مِنَ الْمَعَزِ اثْنَيْنِ وَ أَنْ لَمْ يَكُنْ عَزٌّ؟ أَحَلَّ فِي الْإِضْحِيَّةِ بَمَنَى الْإِبِلَ الْعَرَابَ وَ حَرَّمَ فِيهَا الْبَخَاتِيَّ، وَ أَحَلَّ فِيهَا الْبَقَرَ الْإِهْلِيَّةَ وَ حَرَّمَ فِيهَا الْجَبَلِيَّةَ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ: «وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ». قَالَ: فَانصرفت إلى صاحبي، فاخبرته بهذا الجواب، فقال: هذا شيء حملته الإبل من الحجاز. [تفسير برهان، ج 2، ص 488، ح 3]

2- 293.. عن صفوان الجمال قال كان متجري الى مصر و كان لي بها صديق من الخوارج فاتاني وقت خروجي الى الحج، فقال لي: هل سمعت من جعفر بن محمد (عليه السلام) في قول الله؟ عَزٌّ؟ «ثَمَانِيَةَ أَرْوَاحٍ مِنَ الضَّانِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعَزِ اثْنَيْنِ قُلْ الذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أُمَّ الْأَثْنَيْنِ أَمَّا اللَّهُ تَمَلَّتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأَثْنَيْنِ» «وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ» أيا أحل و أيا حرم قلت: ما سمعت منه في هذا شيئاً، فقال لي: أنت على الخروج فاحب ان تساله عن ذلك، قال: فحججت فدخلت على أبي عبد الله (عليه السلام) فسألته عن مسألة الخارجي، فقال لي: حرم من الضان و من المعز الجبلية و احل الاهلية يعني في الاضاحي، و احل من الابل العراب، و من البقر الاهلية، و حرم من البقر الجبلية، و من الابل البخاتي يعني في الاضاحي، قال: فلما انصرفت اخبرته، فقال: اما انه لو لا ما اهرق جده من الدماء ما اتخذت اماما غيره. [تفسير عياشي، ج 1، ص 381، ح 117] B

مرحوم فیض در تفسیر صافی گوید:

شاید علت تحریم غیر اهلی از حیوانات یاد شده برای قربانی در مناه، این بوده باشد که غیر اهلی صید محسوب می شود و آن برای محرم حرام است. (1)

«قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مِثْلَهُ...» (2)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

برخی به خاطر این آیه گفته اند: جز آن چه در این آیه حرام شمرده شده حرامی وجود ندارد، از این رو همه ی چهارپایان، از بوزینه ها و سگ ها و دژندگان و گرگ ها و شیرها و استرها و الاغ ها و همه ی چهارپایان دیگر را حلال دانسته و اشتباه بزرگی را مرتکب شده اند، در حالی که این آیه در ردّ چیزهایی است که مشرکین عرب بر خود حرام و یا حلال دانسته اند و خداوند در این آیات

ص: 169

1- 294.. اقول: لعل الخارجی کان قد سمع تحریم الاضحیة ببعض هذه الازواج الثمانية مع حلّها کلّها فاراد ان یمتحن بمعرفة داود و لعل علة تحریم الاضحیة بالجبلیة منها بمنی کونها صیداً و تحریمها بالبخت لعلة اخرى. [تفسیر صافی، ج 2، ص 165]

2- 295.. سورة ی انعام، آیه ی 145.

گفته های آنان را برای رسول خود(صلی الله علیه و آله) بازگو نموده است و آنان می گفته اند:

«وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَ مُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَرْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ...» سپس گوید: آنان جنین حیوان را اگر زنده بود، بر زن ها حرام می دانستند و اگر مرده بود، برای همه حلال می پنداشتند.(1)

مؤلف گوید:

در مورد آیه فوق این سوال مطرح است که حیوانات حرام گوشت منحصر به این چهار چیز یعنی مردار و خون و گوشت خوک و حیوانی که به جای نام خدا نام بُت ها بر آن برده می شود نیست، چرا که در سوره ی مائده(2) همان گونه که گذشت مخنقه، موقوذه، متردیه، و غیره از حیواناتی که خوردن آن ها حرام است، نام برده

شده؛ و نیز در اخبار صحیح آمده که هر پرندۀ ای که دارای مخلب و دندان های شکاری باشد و یا هر ماهی که پولک نداشته باشد خوردن آن حرام است. در پاسخ سوال فوق برخی از مفسرین فرموده اند: آیه سوره ی مائده مربوط به اقسام

ص: 170

1-296.. وقد احتج قوم بهذه الآية قُلْ لَا أُجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ فِسْقًا أُهْلًا لِّغَيْرِ اللَّهِ بِهِ فَتَاوَلُوا هَذِهِ الْآيَةَ أَنَّهُ لَيْسَ شَيْءٌ مِّمَّا لَا هَذَا، وَاحْلُوا كُلَّ شَيْءٍ مِّنَ الْبَهَائِمِ، الْقَرْدَةَ وَالْكَلابَ وَالسَّبَاعَ وَالذَّنَابَ وَالْأَسَدَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ وَالِدَوَابَّ، وَزَعَمُوا أَنَّ ذَلِكَ كُلَّهُ حَلَالٌ لِقَوْلِهِ «قُلْ لَا أُجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَىٰ طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ» وَغَلَطُوا فِي هَذَا غَلَطًا بَيْنًا وَأَمَّا هَذِهِ الْآيَةُ رَدَّ عَلَىٰ مَا أَحَلَّتِ الْعَرَبُ وَحَرَمَتْ، لِأَنَّ الْعَرَبَ كَانَتْ تَحْلِلُ عَلَىٰ نَفْسِهَا أَشْيَاءَ وَتَحْرِمُ أَشْيَاءَ فَحَكِيَ اللَّهُ ذَلِكَ لِنَبِيِّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مَا قَالُوا، فَقَالَ: وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا وَ مُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَرْوَاجِنَا فَكَانَ إِذَا سَقَطَ الْجَنِينُ حَيًّا أَكَلَهُ الرَّجَالُ وَحَرَّمَ عَلَى النَّسَاءِ، وَإِذَا كَانَ مَيْتًا أَكَلَهُ الرَّجَالُ وَالنِّسَاءُ، وَقَدْ مَضَى ذِكْرُهُ وَهُوَ قَوْلُهُ «وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَامِ خَالِصَةٌ لِّذُكُورِنَا... الخ.» [تفسير قمی، ج 1، ص 219، ح 8]

2-297.. سوره ی مائده، آیه ی 4.

مردار است و در این آیه نیز مردار به صورت اجمال ذکر شده و در مورد بقیّه باید گفت: حرمت آن ها در حدّ حرمت این چهار چیزی که در این آیه آمده نیست، از این رو حرمت آن ها را رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بیان نموده است و خوردن آن ها مورد کراهت است. سپس گوید: و اما این که گفته شود: این سوره در مکه نازل شده و سوره مائده در مدینه نازل شده و محرّماتی که در این آیه نیامده در مدینه نازل شده است؛ با تصریح برخی از اخبار سازگار نیست. تا این که گوید: توجیه مرحوم قمی نیز پذیرفته نیست چرا که با اخبار موافقت ندارد، در بعضی از اخبار تصریح شده است که جز آن چه در این آیه آمده حرام دیگری نیست؛ سپس اخبار وارده ی در ذیل این آیه را بیان نموده که در تفسیر برهان نیز نقل شده است و متن آن اخبار چنین است:

در تهذیب شیخ از امام صادق(علیه السلام) و در تفسیر عیاشی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که از آن دو امام سوال شد:

خوردن جری [ماهی املسی که یهود نمی خورند] و مار ماهی و زمّیر [نوعی از ماهی که پولک ندارد] و نیز ماهیانی که اصلاً پوست [و پولک] ندارند چگونه است؟

و امام(علیه السلام) به روایتی فرمود:

این آیه را قرائت نماید (قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا...) و سپس امام(علیه السلام) فرمود: حرام همانی است که خدا و رسول او حرام نموده اند و لکن مردم بسا از چیزهایی

کراهت دارند، و ما نیز آن ها را مکروه می داریم.

از امام باقر و امام صادق(علیهما السلام) نیز درباره ی پرندگان وحشی و حیوانات وحشی مانند خارپشت و خفاش [خَطَّاف] و الاغ و استر و اسب سوال شد. امام(علیه السلام) فرمود:

حرام همان چیزهایی است که خداوند در کتاب خود حرام نموده است.

از سوی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در روز فتح خیبر از خوردن گوشت الاغ نهی نمود در حالی که گوشت الاغ حرام نیست و آن حضرت به خاطر این که مردم الاغ ها را ذبح نکنند و از سواری آن ها بهره ببرند فرمود: از گوشت الاغ نخورید. سپس امام (علیه السلام) به راوی فرمود: این آیه را تلاوت کن «قُلْ لَا أَجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا...» (1).

«وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا كُلَّ ذِي ظُفْرٍ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ شُحُومَهُمَا...» (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

آن چه در این آیه حرام شده مربوط به بنی اسرائیل است. (3)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از این آیه یهود هستند که خداوند گوشت پرندگان و پیه حیوانات را بر آنان حرام نمود در حالی که آن چه خداوند حرام نمود را دوست می داشتند؛ و از پیه حیوانات تنها آن چه بر پشت گوسفند و در دو طرف او خارج از شکم قرار دارد و آن چه به استخوان ها متصل است را برای آنان حلال نمود و این

ص: 172

1- 298.. ففي التهذيب عن الصادق (عليه السلام) و العياشي عن الباقر (عليه السلام) انه سئل عن الجري و المار ما هي و الزمير و ما ليس له قشر من السمك حرام هو فقال لي يا محمد اقر هذه الآية التي في الانعام قل لا اجد في ما اوحى اليّ محرّمًا على طاعم يطعمه فقال فقراتها حتى فرغت منها فقال انما الحرام ما حرم الله و رسوله في كتابه و لكنهم قد كانوا يعافون عن اشياء فنحن نعافها. و عن الباقر و العياشي عن الصادق (عليهما السلام) انه سئل عن سباع الطير و الوحش حتى ذكر له القنفاذ و الوطواط و الحمير و البغال و الخيل فقال ليس الحرام الا ما حرم الله في كتابه و قد نهى رسول الله (صلی الله علیه و آله) يوم خيبر عن اكل لحوم الحمير و انما نهاهم من اجل ظهورهم ان يفتنوها و ليست الحمير بحرام ثم قال اقر هذه الآية قل لا اجد الآية. [تفسير صافي، ج 2، ص 167]

2- 299.. سورة ي انعام، آيه ي 146.

3- 300.. عن محمد الحلبي عن ابي عبد الله (عليه السلام) قال حرم على بنی اسرائیل كل ذی ظفر و الشحوم الا ما حملت ظهروهما أو الحوايا أو ما اختلط بعظم. [تفسير عياشي، ج 1، ص 383]

به خاطر ظلم و سرکشی آنان بود چرا که پادشاهان بنی اسرائیل فقرا را از خوردن گوشت پرندگان و پیه های حیوانات منع می کردند و خداوند آن چه را از فقرا منع می کردند بر آنان حرام نمود و فرمود: «ذَلِكَ جَزَاؤُهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ.» (1)

سوره ی انعام [6]، آیات 147 تا 151

متن:

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَسْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا اشْرَكْنَا وَ لَا أَبَاؤُنَا وَ لَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ قُلْ فَلِلَّهِ الحُجَّةُ البَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهْدَاكُمْ أَجْمَعِينَ قُلْ هَلَمْ شَهِدْتُكُمْ إِذْ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا فَإِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَ لَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَ هُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّيَ عَلَيْكُمْ أَنْ تَشْرَكُوا بِهِ شَيْئًا وَ بِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَ لَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وَ إِيَّاهُمْ وَ لَا تَقْرَبُوا الفُواحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطْنٌ وَ لَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَلِكُمْ وَصَّاهُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ

ص: 173

1 - 301... و قوله وَ عَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَمْنَا كُلَّ ذِي ظُنْفُرٍ یعنی اليهود، حرم الله عليهم لحوم الطير، و حرم عليهم الشحوم و كانوا يحبونها الا ما كان على ظهور الغنم او في جانبه خارجا من البطن و هو قوله حَرَمْنَا عَلَيْهُمْ شَحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا ای الجنين أَوْ مَا اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ذَلِكُمْ جَزَاؤُهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 220]

«هلم» یعنی بیاورید «و هلم شهداءکم» یعنی هاتوا شهداءکم و میم هلم به خاطر تشدید مفتوح است، مانند ردّ و بعضی گفته اند: اسم فعل است مانند: روید و صه و مه، و «تعالوا» مشتق از علو است و باید داعی علی باشد، و «تلاوت» به معنای قرائت است، و «املاق» به معنای افلاس از مال و زاد است، و «فواحش» جمع فاحشة به معنای عمل بسیار قبیح است و قبیح، شامل کوچک و بزرگ می شود لذا گفته می شود: فرد یعنی بوزینه الصورة است و گفته نمی شود فاحش الصورة است و ضد قبیح حسن است، و فاحش چنین نیست.

ترجمه:

اگر تو را تکذیب کنند (و این حقایق را نپذیرند)، به آن ها بگو: «پروردگار شما، رحمت

گسترده ای دارد اما مجازات او هم از مجرمان دفع شدنی نیست! (و اگر ادامه دهید کیفر

شما حتمی است) (147) به زودی مشرکان (برای تبریته خویش) می گویند: «اگر خدا می خواست، نه ما مشرک می شدیم و نه پدران ما و نه چیزی را تحریم می کردیم!» کسانی که پیش از آن ها بودند نیز، همین گونه دروغ می گفتند و سرانجام (طعم) کیفر ما را چشیدند. بگو: «آیا دلیل روشنی (بر این موضوع) دارید؟ پس آن را به ما نشان دهید؟ شما فقط از پندارهای بی اساس پیروی می کنید، و تخمینهای نابجا می زنید.» (148) بگو: «دلیل رسا (و قاطع) برای خداست (دلیلی که برای هیچ کس بهانه ای باقی نمی گذارد). و اگر او بخواهد، همه شما را (به اجبار) هدایت می کند. (ولی چون هدایت اجباری بی ثمر است، این کار را نمی کند.)» (149) بگو: «گواهان خود را، که گواهی می دهند خداوند این ها را حرام کرده است، بیاورید!» اگر آن ها (به دروغ) گواهی دهند، تو با آنان (هم صدا نشو!) و گواهی نده! و از هوی و هوس کسانی که آیات ما را تکذیب کردند،

و کسانی که به آخرت ایمان ندارند و برای خدا شریک قایلند، پیروی مکن! (150) بگو: «بیاید آن چه را پروردگارتان بر شما حرام کرده است برای شان بخوانم: این که چیزی را شریک خدا قرار ندهید! و به پدر و مادر نیکی کنید! و فرزندانتان را از (ترس) فقر، نکشید! ما شما و آن ها را روزی می دهیم و نزدیک کارهای زشت نروید، چه آشکار باشد چه پنهان! و انسانی را که خداوند محترم شمرده، به قتل نرسانید! مگر بحق (و از روی استحقاق) این چیزی است که خداوند شما را به آن سفارش کرده، شاید درک کنید! (151)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ» (1)

مسعدة بن زیاد گوید: امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود: روز قیامت خداوند به بنده ی خود می فرماید: ای بنده ی من آیا عالم بودی؟ [و احکام خدا را می دانستی] پس اگر بگوید: آری. خداوند به او می فرماید: پس برای چه، چیزی را که می دانستی به آن عمل نکردی؟ و اگر بگوید: من جاهل و نادان بودم. خداوند به او می فرماید: برای چه زلفتی یاد بگیری و عمل کنی. پس آن بنده محکوم می شود و این معنای حجّت بالغه خداوند است. (2)

ص: 175

1-302.. سوره ی انعام، آیه ی 149.

2-303.. الشیخ فی (امالیه)، قال: حدثنا محمد بن محمد یعنی الشیخ المفید قال: اخبرنی ابوالقاسم جعفر بن محمد، قال: حدثنی محمد بن محمد بن عبد الله بن جعفر الحمیری، عن ابيه، عن هارون بن مسلم، عن مسعدة بن زیاد، قال: سمعت جعفر بن محمد (علیهم السلام) وقد سئل عن قوله تعالى: فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ. فقال: «ان الله تبارک و تعالی يقول للعبد يوم القيامة: عبدی اکت عالمًا؟ فان قال: نعم، قال له: افلا عملت بما علمت؟ و ان قال: كنت جاهلا، قال له: افلا تعلمت حتى تعمل، فيخصمه، فتلك الحجة البالغة». [تفسیر برهان، ج 2، ص 492، ح 3]

ما حَجَّتْ بِالْغَةِ خَدَاوَنْد هَسْتِيم بِر كَسَانِي كِه رُوي زَمِين تَا آسْمَان زَنْدَگِي مِي كَنْدند. (1)

امام صادق(علیه السلام) در سخن مفصّلی فرمود: حَجَّتْ بِالْغَةِ الْهِي سَخْنِي اَسْت كِه عَالَم

و جَاهِل مِي فَهَمَنْد، چَرَا كِه خَدَاوَنْد كَرِيم تَر و عَادِل تَر اَز آن اَسْت كِه بَدُون حَجَّتْ بَنْدِه ي

خُود رَا عَذَاب نَمَايِد. سِپَس فرمود: هَرگِز خَدَاوَنْد بَعْد اَز هِدَايْت، كَسِي رَا گَم رَاه نَمِي كَنْد

تَا حَقِيْقَت رَا بِرَاي اَوْ بِيَان نَمَايِد. سِپَس اِمَام صَادِق(عَلَيْهِ السَّلَام) مَاجِرَاي اِتْمَام حَجَّتْ رَسُوْل

خَدَا(صَلِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) رَا دَر غَدِير خَم بِيَان نَمُوْد و فرمود: اَنَان كِه بَعْد اَز رَسُوْل خَدَا(صَلِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) بِه رَاه غَيْر اَهْلِ الْبَيْت(عَلَيْهِمْ

السَّلَام) رَفْتَنْد حَجَّتْ بِر اَنَان تَمَام شُدِه بُوْد چَرَا كِه رَسُوْل خَدَا(صَلِيَ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ)... (2)

ص: 176

1 - 304.. الحسين قال سمعت ابا طالب القمي يروى عن سدير عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال نحن الحُجَّةُ الْبَالِغَةُ عَلَى مَنْ دُونَ

السَّمَاءِ وَفَوْقِ الْاَرْضِ. [تفسير عيَّاشي، ج 1، ص 383، ص 122]

2 - 305.. العلامة الحلي في (الكشكول): عن احمد بن عبد الرحمن الناوردي، يوم الجمعة في شهر رمضان، سنة عشرين و ثلاث مائة،

قال: قال الحسين بن العباس، عن المفضل بن الكرمانى، قال: حدثني محمد بن صدقة، قال: قال محمد بن سنان، عن المفضل بن عمر

الجعفي، قال: سألت مولاى جعفر بن محمد الصادق(عليهما السلام) عن قول الله؟ عز؟: قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَاكُمْ أَجْمَعِينَ.

فقال جعفر بن محمد(عليهما السلام): «الحجة البالغة: التي تبلغ الجاهل من اهل الكتاب فيعلمها بجهله كما يعلمها العالم بعلمه، لان

الله تعالى اكرم و اعدل من ان يعذب احدا الا بحجة». ثم تلا جعفر بن محمد(عليهما السلام): وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ

حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ. ثم انشا جعفر بن محمد(عليهما السلام) محدثا يقول: «ما مضى رسول الله(صلى الله عليه و آله) الا بعد اكمال

الدين و اتمام النعمة و رضا الرب، و انزل الله على نبيه(صلى الله عليه و آله) بكراع الغميم: يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ

تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِي مُرَاةً مِنَ النَّاسِ لَان رَسُولَ اللَّهِ(صلى الله عليه و آله) خاف الارتداد من المنافقين الذين كانوا يسرون عداوة

على(عليه السلام)، و يعلنون موالاته خوفا من القتل، فلما صار النبي(صلى الله عليه و آله) بغدير خم بعد انصرافه من حجة الوداع، انتصب

للمهاجرين و الانصار قائما يخاطبهم، فقال بعد ما حمد الله و اثني عليه: معاشر المهاجرين و الانصار، الست اولى بكم من انفسكم؟

فقالوا: اللهم نعم. فقال رسول الله(صلى الله عليه و آله): اللهم اشهد. ثلاثا. ثم قال: يا على. فقال: لبيك يا رسول الله. فقال له: قم، فان الله

امرني ان ابليغ فيك رسالته، انزل بها جبرييل يا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ. فقام اليه على(عليه

السَّلَام)، فاخذ رسول الله(صلى الله عليه و آله) بضبعه فشاله، حتى راي الناس بياض ابطيهما، ثم قال: من كنت مولاه فعلى مولاه، اللهم

وال من والاه و عاد من عاداه، و انصر من نصره، و اخذل من اخذله فاول قائم قام من المهاجرين و الانصار عمر بن الخطاب، فقال: يخ يخ

لك يا على، اصبحت مولاى و مولى كل مومن و مومنة. فنزل جبرييل(عليه السلام) بقول الله؟ عز؟: الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَ اَتَمَمْتُ

عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَ رَضِيْتُ لَكُمْ الْاِسْلَامَ دِينًا فَبِعَلَى امير المؤمنين(عليه السلام) فى هذا اليوم اكمل الله لكم معاشر المهاجرين و الانصار

دينكم، و اتم عليكم نعمته، و رضى لكم الاسلام دينا، فاسمعوا له و اطيعوا له تفوزوا. و اعلموا ان مثل على فيكم كمثل سفينة نوح، من

ركبها نجا، و من تخلف عنها غرق، و من تقدمها مرق، و مثل على فيكم كمثال باب حطة في بني اسرائيل، من دخله كان آمنا و نجا، و من تخلف عنه هلك و غوى. فما مر على المنافقين يوم كان اشد عليهم منه، و قد كان المنافقون يعرفون على عهد رسول الله (صلى الله عليه و آله) ببغض على (عليه السلام)، فانزل على نبيه (صلى الله عليه و آله): **أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَانَهُمْ وَ لَوْ نَشَاءُ لَأَرَيْنَاكَهُمْ فَالْعَرَفْتَهُمْ بِسَيِّمَاهُمْ وَ لَتَعْرِفَنَّهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ، وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ وَ السِّرَ بَغْضِ عَلَى (عليه السلام)،** فماج الناس في ذلك القول من رسول الله (صلى الله عليه و آله) في على (عليه السلام)، و قالوا فاكثروا القول. فلما انصرف رسول الله (صلى الله عليه و آله) الى المدينة خطب اصحابه، و قال: ان الله تعالى اختص عليا بثلاث خصال لم يعطها احد من الاولين و الآخرين، فاعرفوها، فانه الصديق الاكبر، و الفاروق الاعظم، ايد الله به الدين و اعز به الاسلام و نصر به نبيكم. فقام اليه عمر بن الخطاب، و قال: ما هذه الخصال الثلاث التي اعطاها الله عليا، و لم يعطها احدا من الاولين و الآخرين؟ فقال رسول الله (صلى الله عليه و آله): **اختص عليا باخ مثل نبيكم محمد خاتم النبيين ليس لاحد اخ مثلي، و اختصه بزوجة مثل فاطمة و لم يختص احدا بزوجة مثلها، و اختصه بابنين مثل الحسن و الحسين سيدى شباب اهل الجنة و ليس لاحد ابنان مثلهما، فهل تعلمون له نظيرا، او تعرفون له شبيها ان جبريل نزل على يوم احد فقال: يا محمد، اسمع: لاسيف الا ذو الفقار، و لافتي الا على يعلمنى انه لاسيف كسيف على، و لافتي هو كعلى، و قد نادى قبل ذلك يوم بدر ملك يقال له رضوان، من السماء الدنيا، لاسيف الا ذو الفقار، و لافتي الا على. ان عليا سيد المتقين و امام المؤمنين، و قائد الغر المحجلين، لا يبغضه من قريش الا دعي، و لا من العرب الا سفحي، و لا من سائر الناس الا شقي، و لا من سائر النساء الا سلقية. ان الله؟ عز؟ جعل عليا للناس بين المهاجرين و الانصار، و بين خلقه [وبينه]، فمن عرفه و والاه كان مومنا، و من جهله و لم يواله و لم يعاد من عاداه كان ضالا، افا متمم يا معاشر المسلمين. يقولها ثلاثا. قالوا: آمنا و سلمنا يا رسول الله. فآمنوا بعلى بالسنتهم، و كفروا بقلوبهم، فانزل الله على نبيه (صلى الله عليه و آله): **يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ لَا يَحْزَنْكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَ لَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ** فقال لهم رسول الله (صلى الله عليه و آله) ذلك بمشهد من اصحابه: لم يحبك يا على من اصحابى الا مومن تقى، و لا يبغضك الا منافق شقى، و انت يا على و شيعتك الفائزون يوم القيامة، ان شيعتك يردون على الحوض بيض و جوههم، [وشيعه عدوك من امتى يردون على الحوض سود الوجوه]، فتسقى انت شيعتك، و تمنع عدوك. فانزل الله تعالى: **يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَ تَسْوَدُّ وُجُوهٌ بِمُؤَالَاتِهِمْ عَلَى و معاداة على فَاَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَادْخُلُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ وَ أَمَّا الَّذِينَ ابْيَضَّتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ.** فلما نادى [بها] رسول الله (صلى الله عليه و آله)، قال المنافقون: **الا ان محمدا لا يزال يرفع بضيع على، و يتلو علينا آية من القرآن بعد آية [غواية] و ترجيحا له علينا.** ثم اجتمعوا ليلا. فقالوا: ان محمدا خدعنا عن ديننا الذى كنا عليه [في الجاهلية]، فقال: من قال لاله الا الله فله ما لنا و عليه ما علينا. و الآن قد خالف هذا القول الى غيره، فقام خطيبا فقال: **انا سيد ولد آدم و لافخر. فحملناها، ثم قال: على سيد العرب. ثم فضله على جميع العالمين من الاولين و الآخرين، فقال: على خير البشر و من ابى فقد كفر. ثم قال: فاطمة سيدة نساء العالمين. ثم قال: الحسن و الحسين سيدا شباب اهل الجنة.** ثم قال: حمزة سيد الشهداء، و جعفر ذو الجناحين يطير بهما مع الملائكة حيث يشاء، و العباس عمه جلدة بين عينيه و صنو ابيه، و له السقاية في دار الدنيا [و بنى شعبة لهم السدانة، فجمع خصال الخير و منازل الفضل و الشرف في الدنيا] و الآخرة له و لاهل بيته خاصة، و جعلنا من اتباعه و اتباع اهل بيته. فقال النضر بن الحارث الفهرى: اذا كان غد اجتمعوا عند رسول الله حتى اقبل انا و اتقاضاه ما وعدنا به في بدء الاسلام، و انظر ما يقول، ثم نحتج. فلما اصبحوا فعلوا ذلك، فاقبل النضر بن الحارث فسلم على رسول الله (صلى الله عليه و آله) و قال: يا رسول الله، اذا كنت انت سيد ولد آدم، و اخوك سيد العرب، و ابنتك فاطمة سيدة نساء العالمين، و ابناك الحسن و الحسين سيدى شباب اهل الجنة، و عمك حمزة سيد الشهداء، و ابن عمك ذو الجناحين يطير مع الملائكة حيث يشاء، و عمك جلدة بين عينيك و صنو ابيك، و بنو شعبة لهم السدانة، فما لسائر قريش و العرب؟ فقد اعلمتنا في بدء الاسلام انا اذا كنا آمنا بما تقول كان لنا مالک و علينا ما عليك. فاطرق رسول الله (صلى الله عليه و آله) طويلا ثم رفع راسه، فقال: ما انا و الله فعلت بهم هذا، بل الله فعل بهم هذا، فما ذنبى؟! فولى النضر بن الحارث و هو يقول: اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء او ائتنا بعذاب**

اليوم. فانزل الله مقالة النضر بن الحارث، ونزلت هذه الآية وما كان الله ليعذبهم وانت فيهم الى قوله: وَهُمْ يَسْتَعْجِرُونَ فبعث رسول الله (صلى الله عليه وآله) الى النضر بن الحارث الفهرى، فاحضره وتلا عليه الآية، فقال: يا رسول الله، انى قد اسررت ذلك جميعه، انا ومن لم تجعل له ما جعلته لك ولاهل بيتك من الشرف والفضل فى الدنيا والآخرة، فقد اظهر الله ما اسررنا به، اما انا فانى اسالك ان تاذن لى فاخرج من المدينة، فانى لا اطيق المقام [بيها]. فوعظه النبي (صلى الله عليه وآله) [وقال]: ان ربك كريم، فان انت صبرت و تصابرت لم يخلك من مواهبه، فارض وسلم، فان الله يمتحن خلقه بضروب من المكاره، ويخفف عمن يشاء، وله الخلق والامر، مواهبه عظيمة، واحسانه واسع. فابى النضر بن الحارث، وساله الاذن، فاذن له رسول الله (صلى الله عليه وآله). فاقبل الى بيته، وشد على راحلته ثم ركبها مغضبا وهو يقول: اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء او اتتنا بعذاب اليم. فلما صار بظهر المدينة و اذا بطير فى مخلبه جندلة فارسلها عليه، فوقعت على هامته، ثم دخلت فى دماغه، و خرجت من جوفه، و وقعت على ظهر راحلته، و خرجت من بطنها، فاضطربت الراحلة وسقطت، وسقط النضر بن الحارث من عليها ميتين، فانزل الله تعالى: سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ واقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَئِن لَّمْ يَدرِوا لِمَ دَافِعٌ مِنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ. فبعث رسول الله (صلى الله عليه وآله) بعد ذلك الى المنافقين الذين اجتمعوا ليلا مع النضر بن الحارث فتلا عليهم الآية، وقال: اخرجوا الى صاحبكم الفهرى حتى تنظروا اليه. فلما راوه انتحبوا وبكوا، وقالوا: من ابغض عليا و اظهر بغضه قتله على بسيفه، و من خرج من المدينة بغضا لعلى انزل الله عليه ما نرى، لئن رجعنا الى المدينة ليخرجن الاعز منها الاذل من شيعة على، مثل سلمان و ابى ذر و المقداد و عمار و اشباههم من ضعفاء الشيعة. فاوحى الله الى نبيه (صلى الله عليه وآله) ما قالوا، فلما انصرفوا الى المدينة اعلمهم رسول الله (صلى الله عليه وآله)، فحلفوا بالله كاذبين انهم لم يقولوا، فانزل الله فيهم: يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ بظاهر القول لرسول الله (صلى الله عليه وآله): انا قد آمننا و اسلمنا لله و للرسول فيما امرنا به من طاعة على و هموا بما لم ينالوا من قتل محمد (صلى الله عليه وآله) ليلة العقبة، و اخراج ضعفاء الشيعة من المدينة بغضا لعلى، و تغيضا عليه و ما نقموا الا ان اغناهم الله و رسوله من فضله بسيف على فى حروب رسول الله (صلى الله عليه وآله) و فتوحه فان يتوبوا يك خيرا لهم و ان يتولوا يعذبهم الله عذابا ليما فى الدنيا و الآخرة و ما لهم فى الارض من ولي و لا نصير فلما تلاها رسول الله (صلى الله عليه وآله) قالوا: تبنا يا رسول الله، بالسننهم دون قلوبهم. فلما اجتمعوا ايضا قالوا: انا لانسرى فى امر على و اهل بيته واتباعه شيئا الا اظهره الله على محمد، فتلاه علينا، فقد خطبنا محمد، فقال فى كلمته: ايها الناس، لم تكن نبوة الانبياء الا نسخت بعد نبيها ملكا و جبروتا. فليت لنا فى هذا الملك نصيبا، اذا لم يكن لنا فى الآخرة ملك، و لانحن من شيعة على، و انما نظر موالاته و الايمان به ليكون لنا فى الارض وليا و نصيرا، و اما فى السماء فلا حاجة لنا به، لالالى على و لالالى غير على، و ان محمد انا يخبرنا ان الملك من بعده لا يستتم [لاحد] من امته حتى يوالى عليا و ينصره و يعينه، فانزل الله على نبيه (صلى الله عليه وآله): اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذَا لايُؤْتُونَ النَّاسَ اى على و شيعته تغييرا اَمْ يَحْسُدُونَ النَّاسَ على ما آتاهم الله مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ اَتَيْنَا آلَ اِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ اَتَيْنَاهُمْ مُلْكَ عَظِيمًا كما آتينا محمدا و آل محمد فى الدنيا و الآخرة فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَ مِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَ كَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا. فخطب رسول الله (صلى الله عليه وآله) عند ذلك اصحابه فقال لهم: معاشر المهاجرين و الانصار، ما بال اصحابى اذا ذكر لهم ابراهيم [و آل ابراهيم] تهللت وجوههم و استبشرت قلوبهم، و اذا ذكر محمد و آل محمد تغيرت وجوههم و ضاقت صدورهم؟ ان الله تعالى لم يعط ابراهيم و آل ابراهيم شيئا الا اعطى محمدا و آل محمد مثله، و نحن فى الحقيقة آل ابراهيم. ان الله ما اصطفى نبيا الا اصطفى آل [ذلك] النبي، فجعل منهم الصديقين و الشهداء و الصالحين. هذا جبريل (عليه السلام) يتلو على من ربي ما توهمتم و طويتهم و اسررتهم و اعلنتهم فيما بينكم من امر آل محمد، ثم تلا عليهم اَمْ لَهُمْ نَصِيبٌ مِنَ الْمُلْكِ فَاِذَا لايُؤْتُونَ النَّاسَ تغييرا فحلفوا بالله كاذبين انهم لم يسروا و لم يعلنوا فيما بينهم. فانزل الله: قَالُوا نَشْهَدُ اِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ اِنَّكَ لَرَسُولُهُ وَ اللَّهُ يَشْهَدُ اِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ اى لو كنت عندهم يا رسول الله ما حلفوا بالله كاذبين اتخذوا ايمانهم جنة فصدوا عن سبيل الله انهم ساء ما كانوا يعملون ذلك بانهم آمنوا ثم كفروا فطبع على قلوبهم فهم لا يفقهون». [تفسير برهان، ج 2، ص 492، ح 5]

امام کاظم (علیه السلام) می فرماید:

خداوند بر مردم دو حجت دارد: حجت ظاهری و حجت باطنی، حجت ظاهری پیامبران و مرسلین و امامان هستند و حجت باطنی عقل های آنان است. (1)

«قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبُّكُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا... إِلَى قَوْلِهِ: لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ» (2)

ص: 181

-
- 1- 306.. وفي الكافي عن الكاظم (عليه السلام) ان لله على الناس حجتين حجة ظاهرة و حجة باطنة فاما الظاهرة فالرسل و الانبياء و الائمة اما الباطنة فالعقول. [تفسير صافي، ج 2، ص 168]
- 2- 307.. سورة ي انعام، آية ي 151.

خدمت امام باقر(علیه السلام) بودم و آن حضرت بر فراش خود تکیه زده بود و چون این آیات محکمات سوره ی انعام خوانده شد فرمود: هفتاد هزار ملک از ملائکه این آیات را تشییع نمودند. (1)

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

آیات فوق آیات محکماتی هستند و هرگز چیزی آن ها را نسخ نکرده و هفتاد هزار از ملائکه هنگام نزول، آن ها را تشییع نموده اند و در این آیات دستوراتی است بر جمیع بنی آدم و آن ها «آم الکتاب» هستند و هر کس به این آیات عمل کند داخل بهشت می شود و هر کس عمل نکند اهل دوزخ خواهد بود.

کعب الاحبار [از علمای یهود که مسلمان شد] گفت:

سوگند به خدایی که جان من به دست اوست در اول تورات نوشته شده: «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّكُمْ عَلَیْكُمْ...».

مؤلف گوید:

آیات فوق در مقام مذمت و نکوهش از چیزهایی است که قوم یهود در آیات پیشین بر خود حرام نموده بودند، این آیات درباره ی اثبات اصول محرّمات الهی است، و بزرگ ترین گناه که شرک به خداوند است را اول بیان نموده و می فرماید: «الَّا تُشْرِكُوْا بِهِ شَیْئًا» و شرک به خداوند بزرگ ترین گناهان کبیره است، و در حکم شرک به خداوند است هر انحراف و کفر و گم راهی که با ایمان

ص: 182

1-308.. العیاشی: عن ابی بصیر، قال: كنت جالسا عند ابی جعفر(علیه السلام) و هو متکئ علی فراشه اذ قرا الآیات المحکمات التی لم ینسخهن شیء من الانعام وقال: «شیعها سبعون الف ملک: قُلْ تَعَالَوْا اَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّكُمْ عَلَیْكُمْ اَلَّا تُشْرِكُوْا بِهِ شَیْئًا». [تفسیر برهان، ج 2، ص 497، ح 7]

به خدا «مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ» منافات داشته باشد از این رو در زیارت جامعه، امام هادی (علیه السلام) می فرماید: «من خالفكم مشرك» یعنی کسانی که با شما امامان اهل البيت مخالفت کنند مشرك اند» و نیز در حدیث مقبوله ابن حنظله آمده که اگر کسی حکم فقیه جامع شرایطی را رد کند مانند این است که حکم امام معصوم (علیه السلام) و حکم خدا را رد نموده باشد و سپس امام صادق (علیه السلام) می فرماید: و آن در حدّ شرک به خداوند است. و تعبیر روایت چنین است: «و الرادّ علیه كالرادّ علينا و الرادّ علينا كالرادّ على الله و الرادّ على الله في حدّ الشرك بالله» (1).

ص: 183

1-309.. مُحَمَّدُ بْنُ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَيْسَى عَنْ صَفْوَانَ بْنِ يَحْيَى عَنْ دَاوُدَ بْنِ الْحُصَيْنِ عَنْ عُمَرَ بْنِ حَنْظَلَةَ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) عَنْ رَجُلَيْنِ مِنْ أَصْحَابِنَا بَيْنَهُمَا مُنَارَعَةٌ فِي دِينٍ أَوْ مِيرَاثٍ فَتَحَاكَمَا إِلَى السُّلْطَانِ وَ إِلَى الْقَضَاةِ أَيَحِلُّ ذَلِكَ قَالَ مَنْ تَحَاكَمَ إِلَيْهِمْ فِي حَقٍّ أَوْ بَاطِلٍ فَإِنَّمَا تَحَاكَمَ إِلَى الطَّاعُوتِ وَ مَا يَحْكُمُ لَهُ فَإِنَّمَا يَأْخُذُ سَهْطًا وَ إِن كَانَ حَقًّا ثَابِتًا لِأَنَّهُ أَخَذَهُ بِحُكْمِ الطَّاعُوتِ وَ قَدْ أَمَرَ اللَّهُ أَنْ يُكْفَرَ بِهِ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَاكَمُوا إِلَى الطَّاعُوتِ وَ قَدْ أَمُرُوا أَنْ يُكْفَرُوا بِهِ قُلْتُ فَكَيْفَ يَصَدِّ نَعَانَ قَالَ يُنْظَرَانِ إِلَى مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مِمَّنْ قَدْ رَوَى حَدِيثَنَا وَ نَظَرَ فِي حَلَالِنَا وَ حَرَامِنَا وَ عَرَفَ أَحْكَامَنَا فَلْيُرِضُوا بِهِ حَكْمًا فَإِنِّي قَدْ جَعَلْتُهُ عَلَيْكُمْ حَاكِمًا فَإِذَا حَكَمَ بِحُكْمِنَا فَلَمْ يَقْبَلْهُ مِنْهُ فَإِنَّمَا اسْتَحَفَّ بِحُكْمِ اللَّهِ وَ عَلَيْنَا رَدُّ وَ الرَادُّ عَلَيْنَا الرَّادُّ عَلَى اللَّهِ وَ هُوَ عَلَى حَدِّ الشَّرِكِ بِاللَّهِ قُلْتُ فَإِنْ كَانَ كُلُّ رَجُلٍ اخْتَارَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِنَا فَرَضِيَا أَنْ يَكُونَا النَّاطِرَيْنِ فِي حَقِّهِمَا وَ اخْتَلَفَا فِيمَا حَكَمَا وَ كِلَاهُمَا اخْتَلَفَا فِي حَدِيثِكُمْ قَالَ الْحُكْمُ مَا حَكَمَ بِهِ أَعْدَلُهُمَا وَ أَفْقَهُهُمَا وَ أَصَدَقُهُمَا فِي الْحَدِيثِ وَ أَوْرَعُهُمَا وَ لَا يَلْتَبِثُ إِلَى مَا يَحْكُمُ بِهِ الْآخِرُ قَالَ قُلْتُ فَإِنَّهُمَا عَدَلَانِ مَرْضِيَانِ عِنْدَ أَصْحَابِنَا لَا يُفْضَلُ وَاحِدٌ مِنْهُمَا عَلَى الْآخِرِ قَالَ فَقَالَ يُنْظَرُ إِلَى مَا كَانَ مِنْ رَوَايَتِهِمْ عَنَّا فِي ذَلِكَ الَّذِي حَكَمَا بِهِ الْمُجْمَعُ عَلَيْهِ مِنْ أَصْحَابِكَ فَيُؤْخَذُ بِهِ مِنْ حُكْمِنَا وَ يُتْرَكُ الشَّاذُّ الَّذِي لَيْسَ بِمَسْهُورٍ عِنْدَ أَصْحَابِكَ فَإِنَّ الْمُجْمَعُ عَلَيْهِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَ إِنَّمَا الْأُمُورُ ثَلَاثَةٌ أَمْرٌ بَيْنَ رُشْدِهِ فَيَتَّبَعُ وَ أَمْرٌ بَيْنَ غَيْبِهِ فَيُجْتَنَّبُ وَ أَمْرٌ مُشْكِلٌ يُرَدُّ عِلْمُهُ إِلَى اللَّهِ وَ إِلَى رَسُولِهِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) حَلَالٌ لِّ بَيْنٍ وَ حَرَامٌ بَيْنٍ وَ شُبُهَاتٌ بَيْنَ ذَلِكَ فَمَنْ تَرَكَ الشُّبُهَاتِ نَجَا مِنَ الْمُحَرَّمَاتِ وَ مَنْ أَخَذَ بِالشُّبُهَاتِ اذْتَكَبَ الْمُحَرَّمَاتِ وَ هَلَكَ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُ قُلْتُ فَإِنْ كَانَ الْخَبْرَانِ عِنْدَكُمَا مَسْهُورَيْنِ قَدْ رَوَاهُمَا التُّقَاتُ عَنْكُمْ قَالَ يُنْظَرُ فَمَا وَافَقَ حُكْمُهُ حُكْمَ الْكِتَابِ وَ السُّنَّةِ وَ خَالَفَ حُكْمُهُ حُكْمَ الْكِتَابِ وَ السُّنَّةِ وَ وَافَقَ الْعَامَّةَ قُلْتُ جَعَلْتَ فِدَاكَ إِنْ كَانَ الْفَقِيهَانِ عَرَفَا حُكْمَهُ مِنَ الْكِتَابِ وَ السُّنَّةِ وَ وَجَدْنَا أَحَدَ الْخَبْرَيْنِ مُوَافِقًا لِلْعَامَّةِ وَ الْآخَرَ مُخَالَفًا لَهُمْ بِأَيِّ الْخَبْرَيْنِ يُؤْخَذُ قَالَ مَا خَالَفَ الْعَامَّةَ فَبِهِ الرَّشَادُ فَقُلْتُ جَعَلْتَ فِدَاكَ فَإِنْ وَافَقَهُمَا الْخَبْرَانِ جَمِيعًا قَالَ يُنْظَرُ إِلَى مَا هُمْ إِلَيْهِ أَمِيلُ حُكْمُهُمْ وَ فُضِّلَتْهُمْ فَيُتْرَكُ وَ يُؤْخَذُ بِالْآخِرِ قُلْتُ فَإِنْ وَافَقَ حُكْمُهُمُ الْخَبْرَيْنِ جَمِيعًا قَالَ إِذَا كَانَ ذَلِكَ فَارْجِهْ حَتَّى تَلْقَى إِمَامَكَ فَإِنَّ الْوُفُوفَ عِنْدَ الشُّبُهَاتِ خَيْرٌ مِنَ الْإِفْتِحَامِ فِي الْهَلَكَاتِ. [كافي، ج 1، ص 67، ح 10] B

از این آیه ظاهر می شود که بعد از شرک به خداوند خطرناک ترین عمل، ترک احسان به پدر و مادر است، و پس از توحید در عبادت و اعتقاد به یگانگی خداوند، بهترین عمل احسان به پدر و مادر است چنان که خداوند می فرماید: «أَلَّا تَعْبُدُونَ إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا...».

(2)

و در حکم والدین نسبی است والدین حقیقی چنان که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «أَنَا وَعَلِيٌّ أَبَوَا هَذِهِ الْأُمَّةِ» یعنی من و علی دو پدر این امت هستیم. و در روایتی آمده که هر کسی سه پدر دارد، 1. پدری که او را به دنیا آورده، 2. پدری که او را تعلیم نموده، 3. پدری که دختر خود را به او تزویج کرده است؛ و ظاهر این روایت این است که اگر رعایت حقوق آنان نشود عقوبت و ظلم در حق آنان می شود و آن خطر بزرگی خواهد بود و ما نباید از آن غافل باشیم، «وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ».

ص: 184

1-310..سوره ی انعام، آیه ی 151.

2-311..سوره ی اسراء، آیه ی 23.

«وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِمَّنْ افْتَلَقَ...» (1)

این آیه مذمت از برخی از مشرکین است که فرزندان خود را از ترس فقر و ناداری می کشتند، از این رو خداوند می فرماید: نسبت به روزی خود هراس نداشته باشید، ما هستیم که روزی شما و فرزندان تان را می دهیم و عجیب این است که خداوند به خاطر همین فکری اساسی سوگند یاد نموده و می فرماید: «وَفِي السَّمَاءِ رِزْقُكُمْ وَمَا تُوعَدُونَ * فَوَرَبَّ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ لَحَقٌّ مِّثْلَ مَا أَنَّكُمْ تَنْطِقُونَ». (2)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز می فرماید:

«الْأَوْانِ رُوحَ الْأَمِينِ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسَّ تَكْمِلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ، وَاجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ، وَلَا يَحْمِلُ أَحَدُكُمْ اسْتِيطَاءَ شَيْءٍ مِّنَ الرِّزْقِ أَنْ يَطْلُبَهُ بِغَيْرِ حِلِّهِ فَإِنَّهُ لَا يُدْرِكُ مَا عِنْدَ اللَّهِ إِلَّا بِطَاعَتِهِ». (3)

یعنی، ای مردم آگاه باشید که جبرئیل امین به من خبر داد: هرگز کسی از دنیا نمی رود

مگر آن که رزق خود را کامل خورده باشد، پس از خدا بترسید و رزق و روزی خود را از راه حلال و بدون اضطراب و عجله به دست آورید و کندی روزی شما را به طرف حرام نکشاند، چرا که وعده های خداوند، بدون اطاعت از او به دست نمی آید.

ص: 185

1-312.. سوره ی انعام، آیه ی 151.

2-313.. سوره ی زاریات، آیه ی 22.

3-314.. عِدَّةٌ مِّنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنِ ابْنِ فَضَّالٍ عَنْ عَاصِمِ بْنِ حُمَيْدٍ عَنْ أَبِي حَمْرَةَ الثَّمَالِيِّ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ خَطَبَ رَسُولُ اللَّهِ (عليه السلام) فِي حَجَّةِ الْوَدَاعِ فَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ وَاللَّهِ مَا مِنْ شَيْءٍ يُقَرَّبُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ وَيُبَاعِدُكُمْ مِنَ النَّارِ إِلَّا وَقَدْ أَمَرْتُكُمْ بِهِ وَمَا مِنْ شَيْءٍ يُقَرَّبُكُمْ مِنَ النَّارِ وَيُبَاعِدُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ إِلَّا وَقَدْ نَهَيْتُكُمْ عَنْهُ إِلَّا وَإِنَّ الرُّوحَ الْأَمِينَ نَفَثَ فِي رُوعِي أَنَّهُ لَنْ تَمُوتَ نَفْسٌ حَتَّى تَسَّ تَكْمِلَ رِزْقَهَا فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاجْمَلُوا فِي الطَّلَبِ وَلَا يَحْمِلُ أَحَدُكُمْ اسْتِيطَاءَ شَيْءٍ مِّنَ الرِّزْقِ أَنْ يَطْلُبَهُ بِغَيْرِ حِلِّهِ فَإِنَّهُ لَا يُدْرِكُ مَا عِنْدَ اللَّهِ إِلَّا بِطَاعَتِهِ. [كافي، ج 2، ص 74، ح 2]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز می فرماید:

«طَلَبَ الْعِلْمِ أَوْجَبُ عَلَيْكُمْ مِنْ طَلَبِ الْمَالِ؛ إِنَّ الْمَالَ مَقْسُومٌ مَضْمُونٌ لَكُمْ، قَدْ قَسَمَهُ عَادِلٌ بَيْنَكُمْ، وَضَمِنَهُ، وَ سَيِّئِي لَكُمْ، وَ الْعِلْمُ مَحْزُونٌ عِنْدَ أَهْلِهِ، وَ قَدْ أُمِرْتُمْ بِطَلَبِهِ مِنْ أَهْلِهِ فَاطْلُبُوهُ مِنْ أَهْلِهِ» (1).

یعنی، طلب علم بر شما واجب تر از طلب مال است، چرا که مال را عادل بین شما تقسیم نموده است و علم نزد اهلیش جمع شده و شما مامور هستید که علم را از اهل آن بگیرید و فقط باید از آنان طلب کنید.

«وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ...» (2)

اهل لغت گویند:

فحشا اخص از قبیح است، و جمیع محرّمات شرعی و عقلی را قبیح گویند و قبیح مراتبی دارد و شامل مکروهات و منافیات مروّت نیز می شود و درجات اعلاّی قبیح فواحش است و غیر معصوم خالی از قبیح عرفیه و مکروهات شرعیّه و منافیات مروّت نیست و معصوم از فواحش و قبیح دور است.

امام سجّاد (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «مَا ظَهَرَ مِنْهَا» ازدواج با زن پدر است. [که در جاهلیّت آن را حلال

ص: 186

1-315.. عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ وَغَيْرُهُ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ وَ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عِيْسَى جَمِيعًا عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ أَبِي حَمْرَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ السَّبِيْعِيِّ عَمَّنْ حَدَّثَهُ قَالَ سَمِعْتُ أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ يَقُولُ أَيُّهَا النَّاسُ اْعْلَمُوا أَنَّ كَمَالَ الدِّينِ طَلَبُ الْعِلْمِ وَ الْعَمَلُ بِهِ أَلَا وَ إِنَّ طَلَبَ الْعِلْمِ أَوْجَبُ عَلَيْكُمْ مِنْ طَلَبِ الْمَالِ إِنَّ الْمَالَ مَقْسُومٌ مَضْمُونٌ لَكُمْ قَدْ قَسَمَهُ عَادِلٌ بَيْنَكُمْ وَ ضَمِنَهُ وَ سَيِّئِي لَكُمْ وَ الْعِلْمُ مَحْزُونٌ عِنْدَ أَهْلِهِ وَ قَدْ أُمِرْتُمْ بِطَلَبِهِ مِنْ أَهْلِهِ فَاطْلُبُوهُ. [كافي، ج 1، ص 30، ح 4]

2-316.. سورة ي انعام، آيه ي 151.

می دانسته اند] و آن فاحشه آشکار است، و مقصود از «وَمَا بَطْنٌ» عمل زنا می باشد و آن فاحشه پنهان است. (1)

«وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ...» (2)

قتل نفس مومن از گناهان بسیار بزرگ است از این رو خداوند در سوره ی نساء (3) نیز می فرماید: «وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مَّتَعَمَدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا» و در سوره ی مائده (4) می فرماید: «مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا» و برخی از قتل ها عذاب سخت تری دارد مانند کشتن فرزندان بی گناه از ترس فقر که در آیه قبل ذکر شد و یازنده به گور کردن دخترها در زمان جاهلیت و یا سقط نمودن جنین که در روایت آمده روز قیامت قبل از هر چیزی از آن سوال می شود چنان که خداوند می فرماید: «وَإِذَا الْمَوْؤُودَةُ سُئِلَتْ * بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ».

آن چه گفته شد، مربوط به زمان جاهلیت است و لکن مع الاسف در این زمان ها نیز برخی کم تر از مردم جاهلیت نیستند و فرزند بی گناه خود را به بهانه های بی اساسی سقط می کنند و یا پزشک بچه زنده را تکه تکه می کند و از رحم مادر بیرون می آورد و خود را مسلمان می داند!

ص: 187

-
- 1- 317.. عن عمرو بن ابی المقدم عن ابیه عن علی بن الحسین (صلی الله علیه و آله) قال «الْفَوَاحِشُ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطْنٌ» قال: ما ظهر منها نکاح امراه الاب و ما بطن الزنا. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 383، ح 124]
- 2- 318.. سوره ی انعام، آیه ی 151.
- 3- 319.. سوره ی نساء، آیه ی 93.
- 4- 320.. سوره ی مائده، آیه ی 32.

متن:

وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْكَيْلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ

لَا تَكُلُّوا نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ اللَّهِ أَوْفُوا ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ وَأَنَّ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

لغات:

«الاشد» جمع شد است مانند اشر که جمع شرّ و اضر که جمع ضرّ و شد به معنای قوه است و «شد النهار» ارتفاع نهار است، و بعضی گویند: اشد جمع شده است مثل انعم و نعمة.

ترجمه:

و به مال یتیم، جز به بهترین صورت (و برای اصلاح)، نزدیک نشوید، تا به حد رشد خود برسد! و حق پیمانہ و وزن را بعدالت ادا کنید! هیچ کس را، جز بمقدار توانایش، تکلیف نمی کنیم و هنگامی که سخنی می گوئید، عدالت را رعایت نمایید، حتی اگر در مورد نزدیکان (شما) بوده باشد و به پیمان خدا وفا کنید، این چیزی است که خداوند شما را به آن سفارش می کند، تا متذکر شوید! (152) این راه مستقیم من است، از آن پیروی کنید! و از راه های پراکنده (و انحرافی) پیروی نکنید، که شما را از طریق حق، دور می سازد! این چیزی است که خداوند شما را به آن سفارش می کند، شاید پرهیزگاری پیشه کنید! (153)

«وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ...» (1)

مؤلف گوید:

خداوند درباره ی چند چیز اعلان خطر نموده و می فرماید: نزدیک آن ها نشوید، 1 «وَلَا تَقْرُبُوا مَالَ الْيَتِيمِ»، 2 «وَلَا تَقْرُبُوا الزَّانِيَ»، 3 «وَلَا تَقْرُبُوا الْفَوَاحِشَ» از این آیات ظاهر می شود که خطر مال یتیم و زنا و فواحش بزرگ است و نزدیک شدن به آن ها سبب ورود در آن ها می شود و راه نجات از آن ها این است که مومن وارد مقدمات آن ها نشود و از موارد شبهه پرهیز نماید وگرنه گرفتار خواهد شد «اعاذنا الله منها و من كل ما كره الله بفضله و كرمه انه هو المَنَّان الکریم».

مرحوم کلینی در کتاب کافی بابی به نام «أَكَلَ مَالِ الْيَتِيمِ» باز نموده و روایاتی از معصومین (علیهم السلام) در ذیل آن نقل نموده است که به برخی از آن ها اشاره می شود.

1. امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند برای خوردن مال یتیم دو عقوبت و کیفر قرار داده است: عقوبت و کیفر آخرت و آن آتش دوزخ است، و عقوبت دنیا این است که فرموده است «وَلِيُخَشَّ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمْ...» (2)، یعنی کسانی که به یتیمان ظلم می کنند باید بترسند که فرزندان آنان نیز گرفتار ظلم خواهند شد. (3)

ص: 189

1-321..سوره ی انعام، آیه ی 152.

2-322..سوره ی نساء، آیه ی 9.

3-323..عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ عُثْمَانَ بْنِ عِيسَى عَنْ سَمَاعَةَ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) أَوْعَدَ اللَّهُ؟ عَزْ؟ فِي مَالِ الْيَتِيمِ بِعُقُوبَتَيْنِ أَحَدَاهُمَا عُقُوبَةُ الْآخِرَةِ النَّارُ وَ أَمَّا عُقُوبَةُ الدُّنْيَا فَقَوْلُهُ؟ عَزْ؟ وَ لِيُخَشَّ الَّذِينَ لَوْ تَرَكَوْا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَافًا خَافُوا عَلَيْهِمُ الْآيَةُ يَعْنِي لِيُخَشَّ أَنْ أَخْلَفَهُ فِي ذُرِّيَّتِهِ كَمَا صَنَعَ بِهِؤَلَاءِ الْيَتَامَى. [كافي، ج 5، ص 128، ح 1]

کسانی که در حق ایتم ظلم می کنند در حقیقت در حق فرزندان خود ظلم کرده اند و باید از این کیفر و عقوبت الهی بترسند.

2. عجلان ابی صالح گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی کیفر خوردن مال یتیم سوال نمودم و آن حضرت (علیه السلام) فرمود:

کیفر آن را خداوند در آیه «إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ

نَارًا وَ سَيَصَّبُونَ سَعِيرًا» (1)، بیان نموده است؛ سپس فرمود: هر کسی یتیمی را کفالت کند تا به رشد خود برسد و بی نیاز شود خداوند بهشت را برای او واجب می نماید همان گونه که آتش را برای خورنده ی مال یتیم واجب نموده است. (2)

مؤلف گوید:

وجه اختصاص حرمت به مال یتیم با توجه به این که تصرف در مال هر کسی جایز نیست، این است که تصرف در اموال بالغین با رضایت آنان جایز است و لکن تصرف در مال یتیم ظلما با رضایت یتیم نیز حرام است.

«وَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا...» (3)

یکی دیگر از گناهان کبیره کم فروشی و خیانت در کیل و میزان است و آن عمل

ص: 190

1-324.. سوره ی نساء، آیه ی 10.

2-325.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ هِشَامِ بْنِ سَالِمٍ عَنْ عَجَلَانَ أَبِي صَالِحٍ قَالَ سَأَلْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) عَنْ أَكْلِ مَالِ الْيَتِيمِ فَقَالَ هُوَ كَمَا قَالَ اللَّهُ؟ عَزْ؟ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَ سَيَصَلُّونَ سَعِيرًا ثُمَّ قَالَ (عَلَيْهِ السَّلَامُ) مِنْ غَيْرِ أَنْ أَسْأَلَهُ مَنْ عَالَ يَتِيمًا حَتَّىٰ يَنْقَطِعَ يَتْمُهُ أَوْ يَسَّ تَغْنَىٰ بِنَفْسِهِ أَوْجَبَ اللَّهُ؟ عَزْ؟ لَهُ الْجَنَّةُ كَمَا أَوْجَبَ النَّارَ لِمَنْ أَكَلَ مَالَ الْيَتِيمِ. [كافی، ج 5، ص 128، ح 2]

3-326.. سوره ی انعام، آیه ی 152.

قوم شعیب بوده و به خاطر این عمل عذاب بر آنان نازل شده است و در سوره ی مطففین نیز وعده ویل و عذاب بر آن داده شده و خداوند در اول این سوره می فرماید: «وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ * الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ * وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ * أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ مَبْعُوثُونَ * لِيَوْمٍ عَظِيمٍ».

و در روایتی آمده که ویل چاهی است در جهنم و عذاب آن سخت ترین عذاب است و چه خوب است که فروشندگان برای خود برکت و خیر فراوان فراهم کنند و از عذاب سخت دوزخ هراس داشته باشند و آداب تجارت را رعایت کنند و به جای کم فروشی، بیشتر بدهند و کم تر بگیرند تا کسب و کار آنان برکت بیشتری پیدا کند از سویی کم فروشی علاوه بر تخلف از حکم خداوند و عذاب دوزخ، خیانت است و سبب دین و بدهکاری نیز می شود؛ و در قیامت برای دو درهم، هفتاد نماز بدهکار را می گیرند و به طلبکار می دهند!

«وَ إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَ لَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَ بَعِّدِ اللّٰهَ اَوْفُوا...» (1)

در این آیه خداوند پس از امر به وفای در کیل و وزن و منع از کم فروشی، عدالت در سخن را نیز بیان نموده و به این نکته مهم یادآور شده که به خاطر خویشان بی عدالتی نکنید و پیمان خدا را که باید به حق سخن بگویید از یاد نبرید چرا که خویشان شما در روز حساب و میزان قیامت به فریاد شما نمی رسند؛ چنان که در آیه دیگری می فرماید: «وَ لَا تَرُرُّ وَاِزْرَةً وِزْرًا اٰخَرٰی وَ اِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ اِلٰی حِمْلِهَا لَا يُحْمَلْ مِنْهُ شَيْءٌ وَ لَوْ كَانَ ذَا قُرْبٰی» (2)، یعنی در قیامت کسی بار گناه دیگری را به دوش نمی گیرد و اگر تو بخواهی بار خود را به دوش دیگری گذاری او به دوش نخواهد گرفت گرچه خویش تو باشد.

ص: 191

1- 327.. سوره ی انعام، آیه ی 152.

2- 328.. سوره ی فاطر، آیه ی 18.

عدالت خواهی و انصاف اقتضا می کند که انسان با دشمن خود نیز بی عدالتی نکند و حق او را ضایع ننماید همان گونه که خداوند می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ...»، (1) «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ سِدِّ هُدَاءٍ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَاَنُ قَوْمٍ عَلَىٰ أَلَّا تَعْدِلُوا اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَ اتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ»، (2) «قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ...»، (3) «وَأْمُرْتُ لِأَعْدِلَ بَيْنَكُم»، (4) «وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ»، (5) «لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ»، (6)

«وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ

بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ»، (7)

مؤلف گوید:

صراط مستقیم، دین و راه رسیدن به خداست، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و اوصیای او نیز صراط مستقیم نامیده شده اند چرا که آنان نیز در مسیر حق و دین خدا حرکت می کنند، چنان که راه پیامبران گذشته و صدیقیین و شهدا و صالحین نیز راه مستقیم خداست، و ما در هر شبانه روز واجب است ده مرتبه بگوئیم: «اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ * صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ».

و صراط مستقیم یک صراط است که خداوند در این آیه امر به پیروی از آن نموده است و لکن صراط های غیر مستقیم فراوانند و هر راهی که جز راه مستقیم دین خدا و اولیای او باشد راه انحرافی است، و انسان را از خدا جدا می کند، از این رو در این آیه خداوند می فرماید: «وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَن سَبِيلِهِ» یعنی از راه های دیگر نروید

ص: 192

1-329..سوره ی نساء، آیه ی 135.

2-330..سوره ی مائده، آیه ی 8.

3-331..سوره ی اعراف، آیه ی 29.

4-332..سوره ی شوری، آیه ی 15.

5-333..سوره ی حجرات، آیه ی 9.

6-334..سوره ی حدید، آیه ی 25.

7-335..سوره ی انعام، آیه ی 153.

که شما را از خدا جدا می کند و این وصیت خدا می باشد به شما و اگر به این وصیت عمل

کنید از خطر و عذاب نجات خواهید یافت «ذَلِكُمْ وَصَّاكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ».

در کتاب روضة الواعظین از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در تفسیر این آیه نقل شده که فرمود:

من از خدا درخواست نمودم که او علی (علیه السلام) را صراط مستقیم خود قرار بدهد و خداوند به خواسته من عمل نمود. (1)

و در احتجاج از آن حضرت نقل شده که در خطبه غدیر فرمود:

ای مردم! خداوند مرا امر و نهی نمود و من نیز علی (علیه السلام) را امر و نهی نمودم و او به امر و نهی الهی آگاه شد، پس شما از او پیروی کنید تا سالم بمانید و هدایت شوید و از نهی او پرهیز کنید تا به کمال و رشد خود برسید و به طرف مراد و مقصود او حرکت کنید و به راه های دیگر نروید.

تا این که فرمود:

ای مردم! من همان صراط مستقیمی هستم که خداوند شما را به پیروی از آن امر نموده است و پس از من علی (علیه السلام) و فرزندانم از نسل او صراط مستقیم و امامانی هستند که مردم را به راه حق هدایت می نمایند. (2)

در تفسیر عیاشی نقل شد که امام باقر (علیه السلام) به برید عجلی فرمود: آیا می دانی مقصود از

ص: 193

1- 336.. فی روضة الواعظین عن النبی (صلی الله علیه و آله) فی هذه الآية سالت الله ان يجعلها لعلی (علیه السلام) ففعل. [تفسیر صافی، ج 2، ص 171]

2- 337.. و فی الاحتجاج عنه (علیه السلام) فی خطبة الغدير معاشر الناس ان الله قد امرني و نهانی و قد امرت علیاً و نهیته فعلم الامر و النهی من ربّه فاسمعوا لامره تسلّموا و اطيعوه تهتدوا و انتهوا نهیه ترشدوا و صيروا الی مراده و لا تتفرق بكم السبيل عن سبيله معاشر الناس انا الصراط المستقیم الذی امرکم باتباعه ثم علی من بعدی ثم ولدی من صلبه ائمة یهدون بالحقّ و به یعدلون. [تفسیر صافی، ج 2، ص 171]

«وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا» چیست؟ برید گوید: گفتم: نمی دانم. فرمود: مقصود از صراط

مستقیم در این آیه ولایت علی و اوصیای بعد از او (علیهم السلام) است. سپس فرمود: آیا می دانی مقصود از «فَاتَّبِعُوهُ» چیست؟ گفتم: نمی دانم. فرمود: مقصود پیروی از علی بن

ابی طالب (علیه السلام) است. سپس فرمود: آیا می دانی مقصود از «وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ» چیست؟ گفتم: نمی دانم. فرمود: به خدا سوگند مقصود ولایت فلان و فلان است. سپس فرمود: آیا می دانی مقصود از «فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ» چیست؟ گفتم:

نمی دانم. فرمود: مقصود جدا شدن از راه علی (علیه السلام) است. (1)

مؤلف گوید:

روایات فراوان دیگری نیز به این مضامین نقل شده که ما به همین اندازه بسنده کردیم. (2)

ص: 194

1 - 338.. و العیاشی عن الباقر (علیه السلام) انه قال لبرید العجلیّ تدری ما یعنی بصراطی مستقیمًا قال قلت لاقال ولایة علی و الاوصیاء (علیهم السلام) قال و تدری ما یعنی فَاتَّبِعُوهُ قال قلت لاقال یعنی علی بن ابی طالب قال و تدری ما یعنی وَ لَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ قال قلت لاقال ولایة فلان و فلان و الله قال و تدری ما یعنی فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ قال قلت لاقال یعنی سبیل علی (علیه السلام). [تفسیر صافی، ج 2، ص 171]

2 - 339.. عن برید العجلی عن ابی جعفر (علیه السلام) قال «وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَ لَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ» قال: ا تدری ما یعنی ب صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا قلت: لا، قال: ولایة علی و الاوصیاء، قال: و تدری ما یعنی فَاتَّبِعُوهُ قال: قلت: لاقال: یعنی علی بن ابی طالب ص، قال: و تدری ما یعنی «وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ» قلت: لا، قال: ولایة فلان و فلان و الله، قال: و تدری ما یعنی «فَتَفَرَّقَ بِكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ» قلت: لاقال: یعنی سبیل علی ع. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 383، ح 125]

متن:

ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ وَ هَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابُ عَلَى طَائِفَتَيْنِ مِنْ قَبْلِنَا وَإِنْ كُنَّا عَنْ دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لَوَجَدُوا مِنْهُمْ قَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ آيَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجْزِي الَّذِينَ يَصْدِفُونَ عَنْ آيَاتِنَا سُوءَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَتْ بَتُّ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قَلِ انْتَضَرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ إِنَّ الَّذِينَ فَرَقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيْعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ

لغات:

«شیع» فرقه‌هایی است که در باطل مشترکند و اختلافاتی با هم دیگر دارند، و اصل لغت به معنای اتباع است، بنابراین شیع و شیعه به کسانی گویند که از هم دیگر پیروی می‌کنند، و شیعیان علی (علیه السلام) پیروان اویند.

ترجمه:

سپس به موسی کتاب (آسمانی) دادیم (و نعمت خود را) بر آن‌ها که نیکوکار بودند، کامل کردیم و همه چیز را (که مورد نیاز آن‌ها بود، در آن) روشن ساختیم کتابی که مایه هدایت و رحمت بود شاید به لقای پروردگارشان (و روز رستاخیز)، ایمان بیاورند!

(154) و این کتابی است پر برکت، که ما (بر تو) نازل کردیم از آن پیروی کنید، و پرهیزگاری پیشه نمائید، باشد که مورد رحمت (خدا) قرار گیرید! (155) (ما این کتاب

را با این امتیازات نازل کردیم) تا نگوید: «کتاب آسمانی تنها بر دو طایفه پیش از ما

[یهود و نصاری] نازل شده بود و ما از بحث و بررسی آن ها بی خبر بودیم!»! (156) یا

نگوید: «اگر کتاب آسمانی بر ما نازل می شد، از آن ها هدایت یافته تر بودیم!»! اینک آیات و دلایل روشن از جانب پروردگارتان، و هدایت و رحمت برای شما آمد! پس، چه کسی ستم کارتر است از کسی که آیات خدا را تکذیب کرده، و از آن روی گردانده است؟! اما به زودی کسانی را که از آیات ما روی می گردانند، به خاطر همین اعراض بی دلیل شان، مجازات شدید خواهیم کرد! (157) آیا جز این انتظار دارند که فرشتگان (مرگ) به سراغ شان آیند، یا خداوند (خودش) به سوی آن ها بیاید، یا بعضی از آیات پروردگارت (و نشانه های رستاخیز)؟! اما آن روز که بعضی از آیات پروردگارت تحقق پذیرد، ایمان آوردن افرادی که قبلا ایمان نیاورده اند، یا در ایمان شان عمل نیکی انجام نداده اند، سودی به حال شان نخواهد داشت! بگو: «(اکنون که شما چنین انتظارات نادرستی دارید،) انتظار بکشید ما هم انتظار (کیفر شما را) می کشیم!» (158) کسانی که آیین خود را پراکنده ساختند، و به دسته های گوناگون (و مذاهب مختلف) تقسیم شدند، تو هیچ گونه رابطه ای با آن ها نداری! سر و کار آن ها تنها با خداست سپس خدا آن ها را از آن چه انجام می دادند، با خبر می کند. (159)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ... يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا مُمْتَضِرُونَ» (1)

ص: 196

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در معنای آیه فوق می فرماید: خداوند به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) می فرماید:

ایا منافقان و مشرکان انتظار دارند که ملائکه نزد آنان آیند و آنان ملائکه را به چشم ببینند و یا [امر] پروردگار تو نزد آنان بیاید و یا برخی از آیات پروردگار تو را مشاهده کنند؟! [تا به تو ایمان بیاورند] سپس فرمود: مقصود از «أَوْ يَأْتِي رَبُّكَ» عذاب پروردگار است که بر امت های پیشین نازل می شد. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در پایان حدیث فوق در تفسیر «أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ» می فرماید:

مقصود از بعض آیات پروردگار: طلوع خورشید از سمت مغرب است.

در تفسیر قمی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود: هنگامی که خورشید از مغرب طلوع می کند هر کس ایمان بیاورد ایمان او سودی نخواهد داشت. (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که خورشید از مغرب طلوع می کند همه مردم در آن روز ایمان می آورند و لکن برای آنان سودی ندارد؛ سپس این آیه را تلاوت نمود «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا». (3)

ص: 197

1 - 341.. فی الاحتجاج عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) فی معنی هذه الآية انما خاطب نبينا هل ينتظر المنافقون و المشركون الا ان تاتيهم الملائكة فيعاقبهم او ياتي ربك او ياتي بعض آيات ربك يعني بذلك امر ربك و الآيات هي العذاب في دار الدنيا كما عذب الامم السالفة و القرون الخالية. [تفسیر صافی، ج 2، ص 172]

2 - 342.. و القمی عن الباقر (علیه السلام) نزلت او اكتسبت في إيمانها خيراً قال اذا طلعت الشمس من مغربها من آمن في ذلك اليوم لم ينفعه إيمانه ابداً. [تفسیر صافی، ج 2، ص 173]

3 - 343.. و فی الخصال عنه (علیه السلام) فاذا طلعت الشمس من مغربها آمن الناس كلهم في ذلك اليوم فيومئذ لا ينفع نفساً إيمانها. [تفسیر صافی، ج 2، ص 173]

و از امام باقر (علیه السلام) و امام صادق (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر آیه فوق فرموده اند:

مقصود از «بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ» طلوع خورشید از مغرب و خروج دجال و دخان و دود [عذاب] است و کسی که اصرار در گناه و انحراف داشته و عمل صالحی به مقتضای ایمان خود انجام نداده هنگامی که این آیات و نشانه ها می آید ایمان برای او سودی ندارد. (1)

از امام صادق و یا امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

در چنین روزی کثرت گناه مومن و قلت حسنات او بین او و بین ایمان فاصله می اندازد و در حال ایمان عمل خیری را نمی تواند انجام بدهد. (2)

در کتاب اکمال الدین از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر این آیه فرمود:

مقصود: خروج قائم منتظر است. و نیز فرمود: مقصود از آیات در این آیه ائمه (علیهم السلام) هستند و آیه درباره ی انتظار حضرت قائم (علیه السلام) است و در آن روز ایمان آوردن کسی که از قبل ایمان نیاورده [و در میثاق، امامت او را نپذیرفته] سودی ندارد. (3)

ص: 198

-
- 1- 344.. و مثله فی الکافی والعیاشی عنهما (علیهما السلام) فی قوله یَوْمَ یَأْتِی بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ قَالَ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنَ الْمَغْرِبِ وَخُرُوجُ الدَّجَالِ وَالِدُخَانٍ وَالرَّجُلُ یُکُونُ مَصْرًا وَلَمْ یَعْمَلْ عَمَلَ الْإِیْمَانِ ثُمَّ تَجِیءُ الْآیَاتُ فَلَا یَنْفَعُهُ إِیْمَانُهُ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 173]
- 2- 345.. و عن احدهما (علیهما السلام) فی قوله أَوْ كَسَبَتْ فِی إِیْمَانِهَا خَیْرًا قَالَ الْمُؤْمِنُ الْعَاصِیُ حَالَتْ بَیْنَهُ وَبَیْنِ إِیْمَانِهِ کَثْرَةُ ذُنُوبِهِ وَقِلَّةُ حَسَنَاتِهِ فَلَمْ یُکَسِبْ فِی إِیْمَانِهِ خَیْرًا. [تفسیر صافی، ج 2، ص 173]
- 3- 346.. و فی الاکمال عنه (علیه السلام) فی هذه الآیة یعنی خروج القائم المنتظر. و عنه (علیه السلام) قال الآیات هم الائمة (علیهم السلام) والآیة المنتظرة القائم (علیه السلام) فیومئذ لا ینفع نفسا إیمانها. [تفسیر صافی، ج 2، ص 173]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز در ضمن حدیثی دجال و قاتل او را ذکر می کند و می فرماید:

پس از آن «الطامة الكبرى» خواهد آمد. گفته شد: یا امیرالمؤمنین «طامة الكبرى» چیست؟ فرمود: مقصود خارج شدن «دابة الارض» است، او نزدیک صفا خروج می کند و به دست او خاتم سلیمان و عصای موسی (علیه السلام) است و خاتم سلیمان را به پیشانی هر مومنی می گذارد، نوشته می شود: او مومن حقیقی است و به پیشانی هر کافری می گذارد، نوشته می شود: او کافر حقیقی است، تا این که مومن به کافر می گوید: وای بر تو ای کافر؛ و کافر به مومن می گوید: خوشا به حال تو ای مومن همانا من دوست می دارم مثل تو باشم و به رستگاری بزرگی برسم؛ سپس «دابة الارض» سر خود را بالا می کند و به اذن خداوند مردم مشرق و مغرب [و همه اهل عالم] او را می بینند؛ و این بعد از طلوع خورشید از مغرب است و در آن وقت توبه کسی پذیرفته نمی شود و هیچ عمل خیری از کسی قبول نمی شود. سپس این آیه را تلاوت نمود «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا». سپس راوی این حدیث، صعصعة بن صوهان گفت: مقصود از طلوع خورشید از مغرب خروج قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) است. [و مقصود از «دابة الارض» در روایات دیگر شخص امیرالمؤمنین (علیه السلام) است.] (1)

ص: 199

1-347.. و عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) فی حدیث یذکر فیہ خروج الدجال و قاتله یقول فی آخره الا ان بعد ذلك الطامة الكبرى قیل و ما ذلك یا امیرالمؤمنین قال خروج دابة الارض من عند الصفا معها خاتم سلیمان و عصا موسی (علیه السلام) تضع الخاتم علی وجه کل مومن فینطبع فیہ هذا مومن حقاً و تضعه علی وجه کل کافر فینکت هذا کافر حقاً حتی ان المؤمن لینادی الویل لک یا کافر و ان الكافر لینادی طوبی لک یا مومن و ددت ائی كنت مثلک فافوز فوزاً عظیماً ثم ترفع الدابة راسها فیراها من بین الخافقین «1» باذن الله جل جلاله و ذلك بعد طلوع الشمس من مغربها فعند ذلك ترفع التوبة فلا تقبل توبة و لاعمل یرفع و لا ینفع نفساً ایمانها لم تكن آمنّت من قبل او کسبت فی ایمانها خیراً ثم فسّر صعصعة راوی هذا الحدیث طلوع الشمس من مغربها بخروج القائم (علیه السلام). [تفسیر صافی، ج 2،

ص 173] B

ما نشانه های قیام حضرت مهدی(علیه السلام) را در کتاب «دولة المهدی» و کتاب «انتظار مهدی» ذکر کرده ایم، مراجعه شود.

«إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا لَسْتُ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ»⁽¹⁾

در تفسیر مجمع و عیاشی از امیرالمؤمنین و امام صادق(علیهما السلام) نقل شده که این آیه را «إِنَّ الَّذِينَ فَارَّقُوا دِينَهُمْ» قرائت نموده اند.⁽²⁾

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین(علیه السلام) همواره این آیه را چنین قرائت می نمود و می فرمود: به خدا سوگند این مردم [بعد از رسول خدا(صلی الله علیه و آله)] از دین خود جدا شدند.⁽³⁾

در تفسیر مجمع از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «وَكَانُوا شِيعًا» فرمود: مقصود از این آیه، «اهل ضلالت و گم راهی و اصحاب شبهات و بدعت های این امت هستند».

ص: 200

1- 348.. سوره ی انعام، آیه ی 159.

2- 349.. إِنَّ الَّذِينَ فَارَّقُوا دِينَهُمْ بِدَوِّهِ فَاَمَنُوا بِبَعْضٍ وَكَفَرُوا بِبَعْضٍ وَافْتَرَقُوا فِيهِ وَقُرَى فَاَرَقُوا اى باینوا و نسبها فى المجمع الى اميرالمؤمنين (علیه السلام). [تفسیر صافی، ج 2، ص 174]

3- 350.. و العیاشی عن الصادق(علیه السلام) قال کان علی(علیه السلام) یقرؤها فارقوا دینهم قال فارق و الله القوم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 174]

در تفسیر قمی آمده که مقصود از این آیه کسانی هستند که از امیرالمؤمنین (علیه السلام) جدا شدند و احزاب و گروه گروه گردیدند. (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

به خدا سوگند این مردم از دین خود جدا شدند. در حدیث معروف نبوی (صلی الله علیه و آله) که در کتب شیعه و اهل سنت نقل شده رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: زود است که امت من به هفتاد و سه فرقه تقسیم شوند و جز یک فرقه از آنان بقیه در آتش خواهند بود؛ و آن یک فرقه کسانی هستند که از وصی و جانشین من علی بن ابی طالب (علیه السلام)

پیروی می کنند. (2)

مؤلف گوید:

توضیح کامل این آیه در خطبه غدیر خم داده شده است و این آیه یکی از آیاتی است که به حوادث بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و به اختلافات امت بعد از آن حضرت اشاره نموده است، خواننده محترم باید به خطبه غدیر و کتاب «آیات الفضائل» و کتب دیگر مانند الغدیر و عبا و احقاق الحق و... مراجعه نماید.

ص: 201

-
- 1 - 351.. فی المجمع عن الباقر (علیه السلام) انهم اهل الضلال واصحاب الشبهات والبدع من هذه الامة. و القمی قال فارقوا امیرالمؤمنین (علیه السلام) و صاروا احزابًا. [تفسیر صافی، ج 2، ص 174]
- 2 - 352.. و عن الصادق (علیه السلام) فی هذه الآية فارق القوم و الله دینهم. و فی الحدیث النبوی ستفرق امتی علی ثلاث و سبعین فرقة کلها فی النار الا واحدة و هی التي تتبع وصی علیًا. [تفسیر صافی، ج 2، ص 174]

متن:

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

ترجمه:

هر کس کار نیکی را بجا آورد، ده برابر آن پاداش دارد، و هر کس کار بدی را انجام دهد،

جز بمانند آن، کیفر نخواهد دید و ستمی بر آن ها نخواهد شد. (160)

تفسیر اهل البيت (عليهم السلام):

امام صادق (عليه السلام) فرمود:

هنگامی که آیه «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: پروردگارا بیش از این به من عطا کن، پس خداوند این آیه را نازل نمود «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا»... (1)

مرحوم فیض پس از نقل حدیث فوق گوید:

این کم ترین اضعافی است که خداوند به بندگان خود وعده داده است و خداوند

وعده ی هفتاد برابر و هفتصد برابر و «بِغَيْرِ حِسَابٍ» نیز به بندگان خود داده است. (2)

ص: 202

1- 353.. فی المجمع عن الصادق (عليه السلام) لما نزلت هذه الآية مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ)

رَبِّ زِدْنِي فَانزَلَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا الْحَدِيث. [تفسیر صافی، ج 2، ص 175]

2- 354.. اقول: هذا اقل ما وعد من الاضعاف وقد جاء الوعد بسبعين و سبع مائة و بغير حساب. [تفسیر صافی، ج 2، ص 175]

از امام باقر (علیه السلام) سوال شد: آیا مومن نسبت به فضائل و احکام و حدود و غیره فضیلتی بر مسلم دارد؟ امام (علیه السلام) فرمود:

در آن چه گفتمی فضیلتی بر هم دیگر ندارند و یکسان هستند، و لکن مومن نسبت به اعمال و اسباب تقرب به خداوند، بر مسلم فضیلت دارد.

گفته شد:

مگر این نیست که خداوند می فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» و شما نیز اعتقاد دارید که مسلم و مومن در نماز و زکات و روزه و حج یکسان اند؟

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

آیا خداوند نفرموده است: «وَاللَّهُ يُضَاعِفَ لِمَنْ يَشَاءُ» و این مومنین هستند که خداوند پاداش آنان را چند برابر تا هفتاد برابر قرار می دهد و به خاطر صحت نیت و ایمان شان بیش از این نیز به آنان خواهد داد. (1)

در تفسیر قمی نیز از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

این آیه درباره ی همه مسلمانان است و لکن آنان که اهل ولایت ما نیستند پاداش خود را در دنیا می گیرند و در آخرت بهره ای نخواهند داشت. (2)

ص: 203

1-355.. و فی الکافی عن الباقر (علیه السلام) انه سئل هل للمؤمن فضل على المسلم في شيء من الفضائل و الاحكام و الحدود و غير ذلك فقال لا هما يجريان في ذلك مجرى واحد و لكن للمؤمن فضل على المسلم في اعمالها و ما يتقربان به الى الله؟ عز؟ قيل ليس الله؟ عز؟ يقول مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا و زعمت انهم مجتمعون على الصلوة و الزكوة و الصوم و الحج مع المؤمن قال ليس قد قال الله فيضاعفه له اضعافاً كثيرةً فالمؤمنون هم الذين يضاعف الله لهم حسناتهم لكل حسنة بسبعين ضعفاً فهذا فضل المؤمن و يزيده الله في حسناته على قدر صحة ايمانه اضعافاً كثيرة و يفعل الله بالمؤمنين ما يشاء من الخير. (همان)

2-356.. و فی الکافی عن الباقر (علیه السلام) انه سئل هل للمؤمن فضل على المسلم في شيء من الفضائل و الاحكام و الحدود و غير ذلك فقال لا هما يجريان في ذلك مجرى واحد و لكن للمؤمن فضل على المسلم في اعمالها و ما يتقربان به الى الله؟ عز؟ قيل ليس الله؟ عز؟ يقول مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا و زعمت انهم مجتمعون على الصلوة و الزكوة و الصوم و الحج مع المؤمن قال ليس قد قال الله فيضاعفه له اضعافاً كثيرةً فالمؤمنون هم الذين يضاعف الله لهم حسناتهم لكل حسنة بسبعين ضعفاً فهذا فضل المؤمن و يزيده الله في حسناته على قدر صحة ايمانه اضعافاً كثيرة و يفعل الله بالمؤمنين ما يشاء من الخير. [تفسير صافي، ج 2، ص 175] B

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر «وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا» فرمود:

هنگامی که خداوند به شیطان قدرت بر [نفوذ در خون و روح] فرزندان آدم(علیه السلام) را داد، آدم به خدای خود گفت: یا ربّ تو شیطان را بر فرزندان من مسلّط نمودی و او را همانند خون در عروق آنان راه دادی و... پس به من و فرزندان من چه دادی؟ و خداوند به آدم فرمود: من برای تو و فرزندان تو برای هر گناه یک کیفر قرار دادم و برای هر عمل نیکی که انجام می دهند ده پاداش قرار دادم. آدم گفت: پروردگارا بر عطای خود بیفز. خطاب شد: راه توبه را تا هنگام مرگ برای شما باز گذاردم. آدم گفت: بیش از این عطا کن. خطاب شد: آنان را می بخشم و باکی ندارم. آدم گفت: همین برای من بس باشد. (1)

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

کسی که تبت روزه [مستحبی] کرده باشد و وارد بر برادر دینی خود شود و او طعامی برای او بیاورد باید خواسته او را اجابت کند و او را خشنود نماید،

ص: 204

1-357.. القمّی عن الصادق(علیه السلام) لما اعطى الله سبحانه ابليس ما اعطاه من القوة قال آدم يا ربّ سلطته على ولدى و اجرته فيهم مجرى الدم في العروق و اعطيته ما اعطيته فما لى و لولدى فقال لك و لولدك السّیئة بواحدة و الحسنه بعشر امثالها قال ربّ زدنى قال التوبة مبسوطة الى ان تبلغ النفس الحلقوم فقال يا ربّ زدنى قال اغفر و لا ابالى قال حسبي. [تفسیر صافی، ج 2، ص 176]

و اگر چنین کند خداوند پاداش ده روزه به او می دهد چنان که می فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا» (1).

امام سجّاد (علیه السلام) می فرمود:

وای بر کسی که، یکی های او بیش از ده تا های او باشد. گفته شد: مقصود شما چیست؟ فرمود: مگر نشنیده ای که خداوند می فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَ مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا»؟ سپس فرمود: خداوند یک عمل نیک را ده پاداش می دهد و یک عمل زشت را یک کیفر می دهد و پناه به خدا می بریم که کسی در روز ده گناه نکند و ده کیفر برای او باشد و یک عمل نیک انجام ندهد که ده پاداش پیدا کند و حسنات او بر سیئات او پیشی بگیرد. (2)

ص: 205

1 - 358.. محمد بن یعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد، عن البرقي، عن القاسم بن محمد، عن العيص، عن نجم بن حطيم، عن ابي جعفر (عليه السلام)، قال: «من نوى الصوم ثم دخل على اخيه فسأله ان يفطر عنده فليفطر وليدخل عليه السرور، فانه يحتسب له بذلك اليوم عشرة ايام، وهو قول الله؟ عز؟: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا». [تفسير برهان، ج 2، ص 504، ح 4]

2 - 359.. ابن بابويه: عن ابيه، قال: حدثنا سعد بن عبد الله، عن يعقوب بن يزيد، عن ابن ابي عمير، عن هشام بن سالم، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: «كان على بن الحسين (صلوات الله عليهما) يقول: ويل لمن غلبت آحاده اعشاره». فقلت له: وكيف هذا؟ فقال: «اما سمعت الله؟ عز؟ يقول: مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا وَ مَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا؟ فالحسنة الواحدة اذا عملها كتبت له عشرا، و السيئة الواحدة اذا عملها كتبت له واحدة، فنعوذ بالله ممن يرتكب في يوم واحد عشر سيئات ولا تكون له حسنة واحدة فتغلب حسناته سيئاته». [تفسير برهان، ج 2، ص 504، ح 5]

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

مقصود خداوند از «حسنة» در این آیه، ولایت ما اهل البیت است؛ و مقصود خداوند از «سینة» در این آیه دشمنی با ما اهل البیت است. (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

روزه گرفتن سه روز در هر ماه پاداش روزه ی عمر را دارد، چرا که خداوند می فرماید: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا». (2)

سوره ی انعام [6]، آیات 161 تا 165

متن:

قُلْ إِنِّي هَدَانِي رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِثْلَ مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ

قُلْ إِنَّ صِدْقِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ لَأَشْرِيكَ لَهُ وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ قُلْ أَعْيَرَ اللَّهُ أَبْعَى رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ خَلَائِفَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيُبْلِغَكُمْ فِي مَا آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

ص: 206

1- 360.. قال محمد بن عيسى في رواية شريف عن محمد بن علي و ما رايت محمديا مثله قط: الحسنه التي عنى الله ولايتنا اهل البيت، و السيئه عداوتنا اهل البيت. [تفسير عياشي، ج 1، ص 386، ح 137]

2- 361.. عن عبد الله الحلبي عن ابي عبد الله(عليه السلام) عن امير المؤمنين(عليه السلام) قال صيام شهر الصبر و ثلاثة ايام في الشهر يذهب بلابل الصدور و صيام ثلاثة ايام في الشهر صوم الدهر ان الله يقول: «مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا». [تفسير عياشي، ج 1، ص 387، ح 141]

«ملت» به معنای آیین و شریعت است، و آن از املاء می باشد، چرا که پیامبر (صلی الله علیه و آله) آیات الهی را بر امت خود املاء می کند، «و نسک» به معنای عبادت است و «فلان ناسک» یعنی یُودی المناسک التی وجبت علیه، و «رب» به معنای مالک است، و اصل آن از تربیت است و خداوند مالک و مربی عالمین است، و «وزر» به معنای اثم و گناه است، و «خلائف الارض» یعنی یخلق بعضکم بعضا کما مضی قرن خلفهم قرن، و «لیبلوکم» یعنی لیختبرکم فی الجان، و المال کیف تشکرون الله نعمه.

ترجمه:

بگو: «پروردگارم مرا به راه راست هدایت کرده آیینی پابرجا (و ضامن سعادت دین و دنیا) آیین ابراهیم که از آیینهای خرافی روی برگرداند و از مشرکان نبود.» (161) بگو: «نماز و تمام عبادات من، و زندگی و مرگ من، همه برای خداوند پروردگار جهانیان است. (162) هم تابی برای او نیست و به همین مامور شده ام و من نخستین مسلمانم!» (163) بگو: «آیا غیر خدا، پروردگاری را بطلبیم، در حالی که او پروردگار همه چیز است؟! هیچ کس، عمل (بدی) جز به زیان خودش، انجام نمی دهد و هیچ گنه کاری گناه دیگری را متحمل نمی شود سپس بازگشت همه شما به سوی پروردگارتان است و شما را از آن چه در آن اختلاف داشتید، خبر خواهد داد. (164) و او کسی است که شما را جانشینان (و نمایندگان) خود در زمین ساخت، و درجات بعضی از شما را بالاتر از بعضی دیگر قرار داد، تا شما را به وسیله آن چه در اختیارتان قرار داده بیازماید به یقین پروردگار تو سریع العقاب و آمرزنده مهربان است. (کیفر کسانی را که از بوته امتحان نادرست درآیند، زود می دهد و نسبت به حق پویان مهربان است.) (165)

«دِينًا قِيَمًا مِّمَّةً اِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَ مَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر «حنیفا مسلما» فرمود:

یعنی «خَالِصًا مُخْلِصًا، لَيْسَ فِيهِ شَيْءٌ مِنْ عِبَادَةِ الْاَوْثَانِ» (2)

صاحب تفسیر مجمع البیان گوید:

حنیف: مسلمانی را گویند که مایل به دین مستقیم است، و جمع آن حنفاء است؛ و تحنّف: یعنی تحرّی الدین المستقیم؛ و «حَنَفٌ» به معنای استقامت است؛ و «دین محمّد حنیف» یعنی دین مستقیمی است که عوج و انحرافی در آن نیست، و حنیف نزد عرب ها کسی است که بر دین ابراهیم خلیل باشد؛ و از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود: «بعثت بالحنفیة السمحة السهلة» یعنی من بر دین مستقیم و آسان و دور از باطل و متمایل به حق مبعوث شده ام. و «حنفاء» در سخن خداوند یعنی کسانی که مایل به دین اسلام اند و از همه ادیان دیگر اعراض کرده اند، و «مسلمین» یعنی مومنین به همه پیامبران. (3)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

احدی از این ائمت، جز ما و شیعیان ما، بر ملت ابراهیم نیست. امام سجاد (علیه السلام)

ص: 208

1-362.. سوره ی انعام، آیه ی 161.

2-363.. محمّد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم، عن محمّد بن عیسی، عن یونس بن عبدالرحمن، عن عبد الله بن مسکان، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، فی قول الله؟ عز؟: حَنِيفًا مُسَدِّ لِمَا، قال: «خالصا مخلصا، لیس فیہ شیء من عبادة الاوثان». [تفسیر برهان، ج 2، ص 507، ح 2]

3-364.. «حَنِيفًا» ای مخلصا فی العبادة لله عن الحسن و قیل مائلا الی الاسلام میلا لازما لارجوع معه من قولهم رجل احنف اذا كان مائل القدم من خلقة عن الزجاج و قیل مستقیما و انما جاء احنف علی التفاضل عن الجبائی. [تفسیر مجمع البیان، ج 4، ص 604]

فرمود: احدی بر ملت ابراهیم [و آئین او] نیست جز ما و شیعیان ما و بقیه ی مردم از آئین ابراهیم (علیه السلام) بیزارند. (1)

«وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى...» (2)

عبدالله بن صالح هروی گوید: به امام رضا (علیه السلام) گفتم: چه می فرمایید درباره ی سخن امام صادق (علیه السلام) که فرموده است: هنگامی که حضرت مهدی (علیه السلام) قیام می کند ذریه ی قاتلین امام حسین (علیه السلام) را به خاطر پدران شان می کشد؟! امام رضا (علیه السلام) فرمود: این حدیث صحیح است. گفتم: پس معنای آیه ی «وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى»، چیست؟ فرمود:

خداوند در جمیع سخنان خود صادق است، و لکن فرزندان قاتلین امام حسین (علیه السلام) به عمل پدران شان راضی شدند و به آن افتخار کردند و هر کس به عملی راضی شود مانند کسی است که آن عمل را انجام داده باشد. سپس فرمود: «اگر کسی در مشرق کشته شود و مردی در مغرب به کشته شدن او راضی شود او نزد خداوند شریک قاتل خواهد بود؛ و حضرت مهدی (علیه السلام) به این خاطر فرزندان قاتلین امام حسین (علیه السلام) را می کشد که به عمل پدران خود راضی می باشند...» (3)

ص: 209

1-365.. و عنه (علیه السلام) ما من احد من هذه الامة يدین بدین ابراهیم غیرنا و غیر شیعتنا و عن السجّاد (علیه السلام) ما احد علی ملة ابراهیم (علیه السلام) الا نحن و شیعتنا و سائر الناس منها برآء. [تفسیر صافی، ج 2، ص 176]

2-366.. سوره ی انعام، آیه ی 164.

3-367.. و عنه، قال: حدثنا احمد بن زیاد بن جعفر الهمدانی، قال: حدثنا علی بن ابراهیم بن هاشم، عن ابیه، عن عبد السلام بن صالح الهروی، قال: قلت لابی الحسن الرضا (علیه السلام): ما تقول فی حدیث یروی عن الصادق (علیه السلام) انه اذا خرج القائم (علیه السلام) قتل ذراری قتلة الحسین (علیه السلام) بفعال آبائهم؟ فقال (علیه السلام): «هو كذلك». فقلت: و قول الله؟ عز؟: وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ما معناه؟ قال: «صدق الله تعالی فی جمیع اقواله، و لکن ذراری قتلة الحسین (علیه السلام) یرضون بفعال آبائهم و یفتخرون بها، و من رضی شیئا کان کمن اتاه، و لو ان رجلا قتل بالمشرق فرضی بقتله رجل فی المغرب لکان الراضی عند الله؟ عز؟ شریک القاتل، و انما یقتلهم القائم (علیه السلام) اذا خرج، لرضاهم بفعال آبائهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 508، ح 10] B

«وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مَّخَلِّقَاتٍ مِنَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ...» (1)

ابو بصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) در معنای «وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ» فرمود:

کسی نگوید: مردم یک درجه با هم دیگر تفاوت دارند، چرا که خداوند می فرماید: «دَرَجَاتٍ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ» سپس فرمود: مردم به سبب اعمال بر هم دیگر تفاضل پیدا می کنند. (2)

قرآن در سوره طه (3) می فرماید: «وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى * جَنَّاتٌ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاء مَنْ تَزَكَّى» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) [در تفسیر درجات] فرمود: کسی که حق خویشان پدری خود را رعایت کند، خداوند در بهشت هزار هزار درجه به او می دهد. سپس درجات را تفسیر نمود و فرمود: کسی که حق خویشان محمد و علی (علیهما السلام) را رعایت کند [و به آنان احترام و احسان نماید] خداوند از درجات فاضله و ثواب های فراوان بر او خواهد افزود، به اندازه ی زیادی فضل محمد (صلی الله علیه و آله) و علی (علیه السلام) بر پدر و مادر نسبی او. (4)

ص: 210

1-368.. سوره ی انعام، آیه ی 165.

2-369.. عن ابی بصیر عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال لانقول درجة واحدة ان الله يقول: «درجات بعضها فوق بعض» انما تفاضل القوم بالاعمال. [تفسیر عیاشی، ج 1، ص 388، ح 147]

3-370.. سوره ی طه، آیه ی 75.

4-371.. قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): من رعى حقّ قرابات ابویه، اعطی فی الجنة الف الف درجة. ثمّ فسّر الدرجات. ثمّ قال: و من رعى حقّ قرابة محمد و علی، اوتی من فضائل الدرجات و زیادة المثوبات، علی قدر زیادة فضل محمد و علی، علی ابوی نسبه. [تفسیر

کنز الدقائق، ج 2، ص 66]

خداوند برای ایمان هفت سهم [و درجه] قرار داده است، 1. برّ و نیکی، 2. صدق و راستی، 3. یقین، 4. رضا [و خشنودی از مقدرات الهی]، 5. وفای به عهد و پیمان، 6. علم و دانش، 7. حلم و بردباری، و این خصلت ها را بین مردم تقسیم نموده است، پس هر کس دارای آن هفت سهم و هفت خصلت باشد، او کامل خواهد بود و استعداد او به تمام رسیده است و برای بعضی از مردم یک سهم و یا دو سهم و برای بعضی سه سهم تا هفت سهم قرار داده است.

سپس فرمود:

شما نباید از صاحب یک سهم انتظار دو سهم داشته باشید و از صاحب دو سهم انتظار سه سهم داشته باشید و آنان را به زحمت و شدت بیندازید. (1)

عمرو بن ابی المقدم گوید: امام صادق(علیه السلام) گروهی از شیعیان خود را بین منبر و قبر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) ملاقات نمود و به آنان فرمود:

به خدا سوگند من شما را دوست می دارم، پس در تقوا و ورع و کوشش در عبادت به من کمک کنید، و بدانید که ولایت ما جز با ورع و کوشش در

ص: 211

1-372.. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ عَنِ الْحَسَنِ بْنِ مَحْبُوبٍ عَنْ عَمَّارِ بْنِ أَبِي الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عَلَيْهِ السَّلَام) قَالَ إِنَّ اللَّهَ؟ عَزَّ وَجَلَّ؟ وَضَعَ الْإِيمَانَ عَلَى سَبْعَةِ أَسْهُمٍ عَلَى الْبِرِّ وَالصِّدْقِ وَالْيَقِينِ وَالرِّضَا وَالْوَفَاءِ وَالْعِلْمِ وَالْحِلْمِ ثُمَّ قَسَمَ ذَلِكَ بَيْنَ النَّاسِ فَمَنْ جَعَلَ فِيهِ هَذِهِ السَّبْعَةَ الْأَسْهُمَ فَهُوَ كَامِلٌ مُحْتَمِلٌ وَقَسَمَ لِبَعْضِ النَّاسِ السَّهْمَ وَلِبَعْضِ السَّهْمَيْنِ وَلِبَعْضِ الثَّلَاثَةِ حَتَّى انْتَهَوْا إِلَى السَّبْعَةِ ثُمَّ قَالَ لَا تَحْمِلُوا عَلَى صَاحِبِ السَّهْمِ سَهْمَيْنِ وَلَا عَلَى صَاحِبِ السَّهْمَيْنِ ثَلَاثَةً فَتَبْهَضُوهُمْ ثُمَّ قَالَ كَذَلِكَ حَتَّى يَنْتَهَى إِلَى السَّبْعَةِ. [كافی، ج 2، ص 42، ح 1]

عبادت به دست نمی آید، و هر کس از شما که به امام خود اقتدا می کند، باید در عمل نیز به او اقتدا نماید.

سپس فرمود:

شما شیعه الله، و انصار الله، و سابقون اول، و سابقون آخر، و سابقون در دنیا، و سابقون در آخرت به بهشت هستید، و ما با ضمانت خدا و ضمانت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ضامن بهشت شما هستیم.

تا این که فرمود:

به خدا سوگند، کسی در بهشت درجه ای بالاتر از شما ندارد، پس بکوشید برای رسیدن به درجات عالی بهشتی... (1)

ص: 212

1-373.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ ابْنِ أَبِي عُمَيْرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي الْمِقْدَامِ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ خَرَجْتُ أَنَا وَ أَبِي حَتَّى إِذَا كُنَّا بَيْنَ الْقَبْرِ وَالْمَنْبَرِ إِذَا هُوَ بِأَنَاسٍ مِنَ الشَّيْعَةِ فَسَلَّمَ عَلَيْهِمْ ثُمَّ قَالَ إِنِّي وَاللَّهِ لَأَحِبُّ رِيَا حِكْمَكُمْ وَأَزْوَاحَكُمْ فَأَعِينُونِي عَلَى ذَلِكَ بِوَرَعٍ وَ اجْتِهَادٍ وَ اعْلَمُوا أَنَّ وَلَا يَتَنَا لَا تَنَالُ إِلَّا بِالْوَرَعِ وَ الْإِجْتِهَادِ وَ مِنَ انْتَمَ مِنْكُمْ بِعَبْدٍ فَلْيَعْمَلْ بِعَمَلِهِ أَنْتُمْ شِيعَةُ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ أَنْصَارُ اللَّهِ وَ أَنْتُمْ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ وَ السَّابِقُونَ الْآخِرُونَ وَ السَّابِقُونَ فِي الدُّنْيَا وَ السَّابِقُونَ فِي الْآخِرَةِ قَدْ ضَمَّنَّا لَكُمْ الْجَنَّةَ بِضَمَانِ اللَّهِ؟ عَزْ؟ وَ ضَمَّنَا رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ) وَ اللَّهُ مَا عَلَى دَرَجَةِ الْجَنَّةِ أَكْثَرَ أَرْوَاحًا مِنْكُمْ فَتَنَافَسُوا فِي فَضَائِلِ الدَّرَجَاتِ أَنْتُمْ الطَّيِّبُونَ وَ نِسَاؤُكُمْ الطَّيِّبَاتُ كُلُّ مُؤْمِنَةٍ حَوْرَاءٍ عَيْنَاءٍ وَ كُلُّ مُؤْمِنٍ صِدِّيقٍ وَ لَقَدْ قَالَ أَمِيرُ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) لَقَنْبَرٍ يَا قَنْبَرُ أَبْشِرْ وَ بَشِّرْ وَ اسْتَبْشِرْ فَوَاللَّهِ لَقَدْ مَاتَ رَسُولُ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ) وَ هُوَ عَلَى أُمَّتِهِ سَاخِطٌ إِلَّا الشَّيْعَةَ أَلَا وَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ عِزًّا وَ عِزُّ الْإِسْلَامِ الشَّيْعَةُ أَلَا وَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ دِعَامَةً وَ دِعَامَةُ الْإِسْلَامِ الشَّيْعَةُ أَلَا وَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ ذُرْوَةً وَ ذُرْوَةُ الْإِسْلَامِ الشَّيْعَةُ أَلَا وَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سَرَفًا وَ سَرَفُ الْإِسْلَامِ الشَّيْعَةُ أَلَا وَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ سَيِّدًا وَ سَيِّدُ الْمَجَالِسِ مَجَالِسُ الشَّيْعَةِ أَلَا وَ إِنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ إِمَامًا وَ إِمَامُ الْأَرْضِ أَرْضُ تَسْكُنُهَا الشَّيْعَةُ وَ اللَّهُ لَوْ لَا مَا فِي الْأَرْضِ مِنْكُمْ مَا رَأَيْتَ بَعْضَ عَشْرًا أَبَدًا وَ اللَّهُ لَوْ لَا مَا فِي الْأَرْضِ مِنْكُمْ مَا أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَى أَهْلِ خِلَافِكُمْ وَ لَا أَصَابُوا الطَّيِّبَاتِ مَا لَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ لَا لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ مِنْ نَصِيبٍ كُلُّ نَاصِبٍ وَإِنْ تَعَبَّدَ وَ اجْتَهَدَ مَسْئُوبٌ إِلَى هَذِهِ الْآيَةِ عَامِلَةٌ نَاصِبَةٌ تَصَلِّي نَارًا حَامِيَةً فَكُلُّ نَاصِبٍ مُجْتَهِدٍ فَعَمَلُهُ هَبَاءٌ شَيْعَتَنَا يَنْطُقُونَ بِنُورِ اللَّهِ؟ عَزْ؟ وَ مَنْ يُخَالِفُهُمْ يَنْطُقُونَ بِتَمَلُّتٍ وَ اللَّهُ مَا مِنْ عَبْدٍ مِنْ شِيعَتِنَا يَنَامُ إِلَّا أَصْعَدَ اللَّهُ؟ عَزْ؟ رُوحَهُ إِلَى السَّمَاءِ فَيُبَارِكُ عَلَيْهَا فَإِنْ كَانَ قَدْ أَتَى عَلَيْهَا أَجَلُهَا جَعَلَهَا فِي كُنُوزِ رَحْمَتِهِ وَ فِي رِيَاضِ جَنَّةٍ وَ فِي ظِلِّ عَرْشِهِ وَ إِنْ كَانَ أَجَلُهَا مُتَأَخَّرًا بَعَثَ بِهَا مَعَ أَمْنَتِهِ مِنَ الْمَلَائِكَةِ لِيُرِدُّوَهَا إِلَى الْجَسَدِ الَّذِي خَرَجَتْ مِنْهُ لَيْسَ كُنْ فِيهِ وَ اللَّهُ إِنْ حَاجَّكُمْ وَ عَمَّارَكُمْ لَخَاصَّةُ اللَّهِ؟ عَزْ؟ وَ إِنْ فَقَرَاءَكُمْ لِأَهْلِ الْغِنَى وَ إِنْ أَغْنِيَاءَكُمْ لِأَهْلِ الْقِنَاعَةِ وَ إِنَّكُمْ كُلَّكُمْ لِأَهْلِ دَعْوَتِهِ وَ أَهْلِ إِبَابَتِهِ. [كافي، ج 8، ص 212، ح B[259]

محلّ نزول: مکه ی مکرمه -- عدد آیات: 206 آیه (1)

جزشش آیه از 163 تا 170 که در مدینه نازل شده است.

برخی از مفسّرین نیز کلّ سوره را مکی می دانند (2)

ثواب قرائت سوره ی اعراف

امام صادق (علیه السلام) فرمود: کسی که در هر ماه سوره ی اعراف را بخواند روز قیامت

از کسانی خواهد بود که خداوند درباره ی آنان می فرماید: «الذین لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ

ص: 213

1-374.. تفسیر برهان.

2-375.. تفسیر صافی.

وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ» و اگر در هر [جمعه و یا هر] هفته ای آن را بخواند در روز قیامت حسابی برای او نخواهد بود، چرا که در این سوره آیات محکمه وجود دارد؛ سپس فرمود: شما از قرائت آن غافل نشوید، چرا که این سوره در روز قیامت در پیشگاه خداوند برای قرائت کننده شهادت خواهد داد. (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

کسی که این سوره را بخواند خداوند در قیامت بین او و شیطان حجابی قرار می دهد و [در بهشت] رفیق و همنشین آدم (علیه السلام) خواهد بود، و کسی که آن را با آب گُل و زعفران بنویسد و بر خود بپوشد، با اذن خداوند هیچ دژنده و دشمنی به او نزدیک نمی شود. (2)

ص: 214

1- 376.. العیاشی، عن ابی بصیر، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: «من قرا سورة الاعراف، فی کل شهر کان یوم القیامة من الذین لا خوف علیهم و لا هم یحزنون، فان قراها فی کل جمعة کان ممن لا یحاسب یوم القیامة». ثم قال ابو عبد الله (علیه السلام): اما ان فیها آیا محکمة، فلا تدعوا قراءتها و تلاوتها و القیام بها، فانها تشهد یوم القیامة لمن قراها عند ربه». [تفسیر برهان، ج 2، ص 515، ح 2]

2- 377.. و روی عن النبی (صلی الله علیه و آله) انه قال: «من قرا هذه السورة جعل الله یوم القیامة بینة و بین ابلیس سترا، و کان لآدم رفیقا، و من كتبها بماء ورد و زعفران و علقها علیه لم یقر به سبع و لاعدو ما دامت علیه، باذن الله تعالی». [تفسیر برهان، ج 2، ص 515، ح

[3]

متن:

«بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ * المص»

یکی از کفار بنی امیه نزد امام صادق (علیه السلام) آمد و گفت:

مقصود از «المص» چیست؟ و چه معنایی دارد؟ و کدام حلال و حرامی در آن بیان شده و چه استفاده ای مردم از آن می کنند؟

امام صادق (علیه السلام) خشمگین شد و به او فرمود:

وای بر تو، سخن مگو و ساکت باش همانا مقصود از «الف» عدد یک می باشد و مقصود از «لام» عدد سی می باشد و مقصود از «میم» عدد چهل می باشد و مقصود از «صاد» عدد نود می باشد.

سپس فرمود:

مجموع چقدر می باشد؟

آن مرد گفت: یک صد و شصت و یک می شود.

ص: 215

هنگامی که سال یک صد و شصت و یک می رسد حکومت یاران تو [یعنی بنی امیه] به پایان خواهد رسید.

راوی حدیث ابو جمع گوید:

هنگامی که سال یک صد و شصت و یک رسید، و روز عاشورا رخ داد مکتوبی از کوفه به مدینه آمد و حکومت بنی امیه سرنگون شد. (1)

ص: 216

1-378.. محمد بن علی بن بابویه، قال: حدثنا المظفر بن جعفر بن المظفر العلوی السمرقندی، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن مسعود العیاشی، عن ابيه، قال: حدثنا احمد بن احمد، قال: حدثني علي بن سليمان بن الخصيب، قال: حدثني الثقة، قال: حدثني ابو جمعة رحمة بن صدقة، قال: اتى رجل من بنى امية و كان زنديقا جعفر بن محمد(عليهما السلام) فقال له: قول الله في كتابه المص اي شىء اراد بهذا، و اي شىء فيه من الحلال و الحرام، و اي شىء فيه مما ينتفع به الناس؟ قال: فاغتاظ من ذلك جعفر بن محمد(عليهما السلام)، فقال: «امسك ويحك! الالف واحد، و اللام ثلاثون، و الميم اربعون، و الصاد تسعون، كم معك؟» فقال الرجل: مائة و احدى و ستون. فقال(عليه السلام): «اذا انقضت سنة احدى و ستين و مائة انقضت سنة احدى و ستين و مائة يوم عاشوراء دخل المسودة الكوفة، و ذهب ملكهم». العیاشی: عن ابى جمعة رحمة بن صدقة، قال: اتى رجل من بنى امية و كان زنديقا جعفر بن محمد(عليه السلام)، فقال له: قول الله في كتابه: المص اي شىء اراد بهذا، و اي شىء فيه من الحلال و الحرام، و اي شىء في ذا مما ينتفع به الناس؟ قال: فاغاظ ذلك جعفر بن محمد(عليهما السلام)، فقال: «امسك ويحك: الالف واحد، و اللام ثلاثون، و الميم اربعون، و الصاد تسعون، كم معك؟» فقال الرجل: مائة و احدى و ستون. فقال له جعفر بن محمد(عليهما السلام): «اذا انقضت سنة احدى و ستين و مائة انقضت سنة احدى و ستون و مائة يوم عاشوراء دخل المسودة الكوفة، و ذهب ملكهم. [تفسير برهان، ج 2، ص 517، ح 4 و 5]

مرحوم صدوق از سفیان بن سعید از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

«المص» یعنی، «أنا الله الْمُقْتَدِرُ الصَّادِقُ». (1)

مولف گوید:

حروف مقطعه قرآن، مانند «الم و الر و المص و...» از نظر روایات به چند معنا تفسیر شده و جز آن چه در روایات آمده کسی نمی تواند معنایی برای آن ها تعیین نماید، چرا که قرآن دارای آیات محکمت و متشابهات و مجملات است و این حروف جزء آیات مجمل قرآن محسوب می شود و از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که خداوند برخی از آیات کتاب خود را مجمل و متشابه قرار داده و علم آن ها را به اولیای خود مخصوص نموده تا مردم از این راه اولیای خدا را شناسایی کنند.

ص: 217

1- 379.. ابن بابویه، قال: اخبرنا ابو الحسن محمد بن هارون الزنجانی فیما كتب الی علی یدی علی بن احمد البغدادی الوراق، قال: حدثنا معاذ بن المثنی العنبری، قال: حدثنا عبد الله بن اسماء، قال: حدثنا جویریة، عن سفیان بن سعید الثوری، عن جعفر بن محمد (علیه السلام)، قال: «المص، معناه انا الله المقتدر الصادق». [تفسیر برهان، ج 2، ص 516، ح 1]

در برخی از روایات آمده که این حروف رموزی است بین خدا و رسول و اولیای او و جز آنان کسی آگاهی از آن ها ندارد و تنها اشاره به حروف ابجد ندارد بلکه اسرار دیگری نیز در آن ها نهفته است که جز اولیای خداوند کسی از آن ها آگاه نیست.

امام باقر(علیه السلام) در جواب ابو لبید، فرمود:

«این آیات همراه آیات محکّمات که امّ الكتاب هستند و آیات متشابهات نازل شده و معانی گوناگونی دارد و تنها اشاره به حروف ابجد نمی باشد...»(1)

در برخی از روایات آمده که امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

«الم» حرفی از حروف اسم اعظم خداوند است که در قرآن به صورت پراکنده آمده است و پیامبر و امام(علیهم السلام) می توانند آن ها را تالیف نمایند و اسم اعظم خدا را به دست آورند و چون خدا را به آن بخوانند دعای آنان اجابت شود.(2)

مفسّر بزرگوار مرحوم طبرسی در مجمع البیان گوید: از ائمّه معصومین(علیه السلام) نقل شده که فرموده اند:

«انها من المتشابهات التي استاثر الله بعلمها ولا يعلم تاويلها الا هو». یعنی حروف مقطّعه قرآن از متشابهات قرآن است، و علم آن ها مخصوص به خداوند می باشد و جز او کسی از آن ها آگاه نیست.(3)

و در بعضی از روایات در اوّل سوره ی بقره گذشت که امام عسکری(علیه السلام) می فرماید:

خداوند با این حروف تحدّی نموده و می فرماید: «قرآن با همین حروفی که شما با آن ها سخن می گوید، تالیف شده است، پس اگر می توانید مانند آن را بیاورید وگرنه آماده ی عذاب باشید...»(4)

ص: 218

1- 380.. فقال ابو جعفر(علیه السلام): ان هذه الآيات انزلت «منه آيات مُحكّمات هُنَّ امُّ الْكِتَابِ وَ اُخْرُ مُتَشَابِهَاتٌ» و هي تجرى في وجوه اخر على غير ما تاويل به حبی و ابو یاسر و اصحابه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 4، ح 6]

2- 381.. و باسناده الی ابی بصیر عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: «الم» هو حرف من حروف اسم الله الاعظم المقطع فی القرآن الذی یؤلفه النّبی(صلی الله علیه و آله) و الامام، فاذا دعا به اجیب. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 26، ح 5]

3- 382.. فی مجمع البیان اختلف العلماء فی الحروف المعجمة المفتوح بها السور، فذهب بعضهم الی انها من المتشابهات التي استاثر الله بعلمها و لا یعلم تاويلها الا هو، و هذا هو المروى عن ائمتنا(علیهم السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 30، ح 8]

4- 383.. به اوّل سوره بقره مراجعه شود

و از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

«لکل کتاب صفوة و صفوة هذا الكتاب حروف التهجي» یعنی هر کتابی را برگزیده ای است، و برگزیده ی قرآن حروف مقطعه است. (1)

سوره ی اعراف [7]، آیات 2 تا 5

متن:

كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتَذَذِرَ بِهِ وَ ذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَ لَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ وَ كَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ

لغات:

«الذکری» مصدر ذکر ی ذکر تذکیرا است و ذکری اسم برای تذکیر و مبالغه در آن است.

ترجمه:

این کتابی است که بر تو نازل شده و نباید از ناحیه آن، ناراحتی در سینه داشته باشی!

تا به وسیله آن، (مردم را از عواقب سوء عقاید و اعمال نادرست شان) بیم دهی و تذکری

است برای مومنان. (2) از چیزی که از طرف پروردگارتان بر شما نازل شده، پیروی کنید! و از اولیا و معبودهای دیگر جز او، پیروی نکنید! اما کم تر متذکر می شوید! (3) چه بسیار شهرها و آبادی ها که آن ها را (بر اثر گناه فراوان شان) هلاک کردیم!

ص: 219

1-384.. و روی العامة عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) انه قال لکل کتاب صفوة و صفوة هذا الكتاب حروف التهجي. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 30، ح 8]

و عذاب ما شب هنگام، یا در روز هنگامی که استراحت کرده بودند، به سراغ شان آمد. (4) و در آن موقع که عذاب ما به سراغ آن ها آمد، سخنی نداشتند جز این که گفتند: «ما ظالم بودیم!» (ولی این اعتراف به گناه، دیگر دیر شده بود و سودی به حال شان نداشت.) (5)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیات فوق خطاب به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و خداوند می فرماید: نباید از ابلاغ این آیات هراسی پیدا کنی. سپس گویند: این آیات انذار به مشرکین و تذکری برای مومنین است و خداوند به مشرکین خطاب نموده و می فرماید: از آیات پروردگارتان پیروی کنید و از اولیای دیگر، جز محمد پیروی نکنید. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در یکی از خطبه های خود به مردم فرمود: خداوند

می فرماید: «اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُم مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ»، سپس فرمود: رستگاری بزرگ خداوند برای شما، این است که از من پیروی کنید وگرنه خطای آشکاری را مرتکب شده اید. (2)

ص: 220

1- 385.. بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ، المص کتاب أَنْزَلَ إِلَيْكَ مَخَاطَبَةَ لِرَسُولِ اللّٰهِ (صلی الله علیه و آله) فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ أَيْ ضَيْقٌ لِتَذَكَّرَ بِهِ وَ ذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ خَاطَبَ اللّٰهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى الْخَلْقَ فَقَالَ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ غَيْرَ مُحَمَّدٍ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 222]

2- 386.. العیاشی: عن مسعدة بن صدقة، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: «قال امیرالمؤمنین (علیه السلام) فی خطبة: قال الله: اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ فَفِي اتِّبَاعِ مَا جَاءَكُمْ مِنَ اللّٰهِ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ، وَفِي تَرْكِهِ الْخَطَأُ الْمَبِينُ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 519]

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «فَجَاءَهَا بِأَسْنَا بَيَاتًا» عذاب در شب است و مقصود از «أَوْ هُمْ قَائِلُونَ» عذاب در وسط روز است. سپس گوید: این آیه از محکّمات است. (1)

سوره ی اعراف [7]، آیات 6 تا 10

متن:

فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ فَلَنَقْصُرَنَّهُمْ بِعِلْمٍ وَمَا كُنَّا غَائِبِينَ وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ تَقَلَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعَايِشَ قَلِيلًا مَا تَشْكُرُونَ

لغات:

«سوال» درخواست لفظی جواب است، چنان که استخبار طلب خبر با لفظ است، و «قصص» حکایتی است که مطالب آن پی در پی می آید و «وزان» در لغت موازنه و مقابله چیزی با چیز دیگر است، و از این باب است وزن شعر و وزن کلام، و «حق» وضع الشئ فی موضعه می باشد علی وجه الحکمة و «ثقل» به معنای سنگینی است و ضد آن خفت است، و ثقیل مقابل خفیف است و «تمکین» اعطای قدرت و رفع موانع است، و «جعل» و تصییر تغییر دادن حالت چیزی را گویند، و «معیشت» چیزهایی است که وسیله ادامه حیات و زندگی می باشد.

ص: 221

1-387.. و قوله وَ كَمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا أَيْ عَذَابًا بِاللَّيْلِ أَوْ هُمْ قَائِلُونَ يَعْنِي نِصْفَ النَّهَارِ وَقَوْلُهُ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بِأَسْنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ فَانْهَ مَحْكَمٌ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 223]

به یقین، (هم) از کسانی که پیامبران به سوی آن‌ها فرستاده شدند سوال خواهیم کرد (و هم) از پیامبران سوال می‌کنیم! (6) و مسلماً (اعمال شان را) با علم (خود) برای آنان شرح خواهیم داد و ما هرگز غایب نبودیم (بلکه همه جا حاضر و ناظر اعمال بندگان هستیم)! (7) وزن کردن (اعمال، و سنجش ارزش آن‌ها) در آن روز، حق است! کسانی که میزان‌های (عمل) آن‌ها سنگین است، همان رستگارند! (8) و کسانی که میزان‌های (عمل) آن‌ها سبک است، افرادی هستند که سرمایه وجود خود را، به خاطر ظلم و ستمی که نسبت به آیات ما می‌کردند، از دست داده‌اند. (9) ما تسلط و مالکیت و حکومت بر زمین را برای شما قرار دادیم و انواع وسایل زندگی را برای شما فراهم ساختیم اما کم‌تر شکرگزاری می‌کنید! (10)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ...» (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) ضمن حدیث مفصّلی درباره‌ی آیه فوق احوال قیامت می‌فرماید:

... سپس پیامبران آماده می‌شوند و از رسالت‌های آنان سوال می‌شود که چگونه وظایف خود را نسبت به امت‌های شان انجام داده‌اند؟ و پیامبران خبر می‌دهند که ادای رسالت نمودیم و وظایف خود را نسبت به امت‌ها انجام دادیم. سپس به امت‌ها گفته می‌شود: آیا چنین بوده است؟ و امت‌هایی گویند: «مَا جَاءَنَا مِنْ بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ» یعنی بشیر و نذیری برای ما نیامد. تا این که پیامبران (علیه السلام) رسول خدا حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را به گواهی می‌طلبند و آن حضرت شهادت به راست گویی

ص: 222

پیامبران و دروغ گویی منکرین آنان می دهد و به هراقتی می فرماید: «بلی فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» یعنی آری قطعاً برای شما بشیر و نذیر آمد و خداوند بر هر چیزی قادر است؛ و می تواند جوارح شما را بر علیه شما گویا نماید و آنان گواهی بدهند که پیامبران به رسالت خود عمل کرده اند. (1)

«وَالْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ...» (2)

مرحوم طبرسی در تفسیر این آیه گوید:

درباره ی این آیه سخنانی گفته شده و بهترین آن ها که مطابق با ظاهر آیه و روایت است این است که «در قیامت همان میزان دو کفه ای را نصب می کنند و اعمال خوب و بد مردم را با آن می سنجند» و امکان دارد به خاطر کلمه ی موازین هر میزانی صنفی از اصناف اعمال باشد چنان که در روایت آمده: «إِنَّ الصَّلَاةَ مِيزَانٌ فَمَنْ وَفَّى اسْتَوْفَى» یعنی نماز میزان است، پس هر کس آن را صحیح انجام داده باشد، به پاداش خود می رسد. (3)

ص: 223

1-389.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی عن امیر المؤمنین (علیه السلام) حدیث طویل یذكر فيه احوال القيامة و فيه: فيقام الرسل فيسالون عن تادية الرسالات التي حملوها الى اممهم، فاخبروا انهم قد ادوا ذلك الى اممهم و تسال الامم فيجحدون، كما قال: فَلَنَسَّ ثَلَاثَ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسَّ ثَلَاثَ الْمُرْسَلِينَ فيقولون: «ما جاءنا من بَشِيرٍ وَ نَذِيرٍ» فتشهد الرسل رسول الله (صلى الله عليه و آله) فيشهد بصدق الرسل و بكذب من جحدها من الامم، فيقول لكل امة منهم: «بلى فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ» ای مقتدر علی شهادة جوارحکم علیکم بتبلیغ الرسل الیکم رسالاتهم. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 4، ح 9]

2-390.. سوره ی اعراف، آیه ی 8.

3-391.. قال صاحب المعجم: و علی هذا فيكون معنى الوزن انه قام فى النفس مساويا لغيره كما يقوم الوزن فى مرآة العين كذلك و اما حسن القول الثانى فلمراعاة الخبر الوارد فيه و الجرى على ظاهره «فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ» انما جمع الموازين لانه يجوز ان يكون لكل نوع من انواع الطاعات يوم القيامة ميزان و يجوز ان يكون كل ميزان صنفا من اصناف اعماله و يؤيد هذا ما جاء فى الخبر ان الصلاة ميزان فمن وفى استوفى. [تفسیر مجمع البيان، ج 4، ص 616] B

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر این آیه در پاسخ شخصی که گفت: «آیا اعمال وزن می شود؟» فرمود:

اعمال جسم نیست که وزن شود بلکه وصف و صفت اعمال وزن می شود. سپس فرمود: کسی نیاز به وزن کردن دارد که جاهل به عدد و سبکی و سنگینی باشد و بر خدا چیزی پوشیده نیست. سائل گفت: پس معنای میزان چیست؟ فرمود: میزان به معنای عدل است. سائل گفت: پس معنای «فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ...» چیست؟ فرمود: سنگینی در این آیه به معنای رجحان عمل و برتری آن است. (1)

مرحوم علی بن ابراهمی قمی گوید:

«وَالْوِزْنُ يُوَمِّئِدُ الْحَقَّ» یعنی، «المجازات بالاعمال، ان خیرا فخیر و ان شرافتر» یعنی ثواب و عقاب با اعمال محاسبه می شود، اگر اعمال خوب باشد پاداش نیکی خواهد داشت و اگر اعمال بد باشد کیفر بدی خواهد داشت. (2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

به هر اندازه عمل خیر بر اهل دنیا سنگین است در قیامت نیز پاداش آن در میزان

ص: 224

1- 392.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی عن ابی عبد الله(علیه السلام) حدیث طویل و فیه: قال السائل: ا و لیس توزن الاعمال؟ قال(علیه السلام): لالان الاعمال لیست باجسام و انما هی صفة ما عملوا، و انما یحتاج الی وزن الشیء من جهل عدد الاشیاء و لایعرف ثقلها و خفتها، و ان الله لایخفی علیه شیء، قال: فما معنی میزان؟ قال: العدل، قال: فما معناه فی کتابه: فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ؟ قال: فمن رجح عمله. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 5، ح 11]

2- 393.. و قوله وَ الْوِزْنُ يُوَمِّئِدُ الْحَقَّ قال المجازات بالاعمال ان خیرا فخیر و ان شرافتر. [تفسیر قمی، ج 1، ص 224]

سنگین خواهد بود، و عمل شرّ و کار زشت که بر اهل دنیا سبک و آسان است در قیامت نیز سبب سبکی میزان خواهد بود. (1)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

پنج چیز در میزان [عمل مومن] بسیار سنگین خواهد بود: گفتن: سبحان الله، و الحمد لله، و لا اله الا الله، و الله اکبر، و فرزند صالحی که از مومن بمیرد و برای خدا بر آن صبر کند. (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «آیات» در آیه «كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ» ائمه (علیهم السلام) هستند، که مردم حق آنان را انکار نمودند و به آن ها ظلم کردند. (3)

از آیات قرآن و اخبار معصومین (علیهم السلام) استفاده می شود که خداوند در روز قیامت از

ده چیز سوال می کند:

1. سوال از پیامبران درباره ی ابلاغ رسالت به امت های خود، چنان که می فرماید: «فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَ لَنَسْأَلَنَّ الْمُرْسَلِينَ» (4)، و یا می فرماید: «يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ» (5)

ص: 225

1-394.. فی کتاب الخصال عن محمد بن موسی قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) يقول: ان الخیر ثقل علی اهل الدنیا علی قدر ثقله

فی موازینهم یوم القیامة، و ان الشر خف علی اهل الدنیا علی قدر خفته فی موازینهم یوم القیامة. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 5، ح 14]

2-395.. عن ابی مسلم راعی رسول الله (صلی الله علیه و آله) قال: سمعت رسول الله يقول: خمس ما اثقلهن فی المیزان: سبحان الله و

الحمد لله و لا اله الا الله و الله اکبر و الولد الصالح یتوفی لمسلم فیصبر و یحتسب. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 5، ح 15]

3-396.. و هو قوله فَمَنْ ثَقُلَتْ... بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ قال بالائمة یجحدون. [تفسیر قمی، ج 1، ص 224]

4-397.. سوره ی اعراف، آیه ی 6.

5-398.. سوره ی مائده، آیه ی 109.

2. سوال از نعمت های خداوند چنان که می فرماید: «ثُمَّ لَتُسْأَلُنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ» (1)، «عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ * عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ» (2)، و «النَّبَاِ الْعَظِيمِ» تفسیر به ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) شده است، چنان که «نعیم» نیز در روایات به نعمت ولایت ائمه معصومین (علیهم السلام) تفسیر شده است.

3. سوال از نماز، امام صادق (علیه السلام) فرمود: هنگامی که در قیامت بنده خدا در پیشگاه الهی قرار می گیرد، از نماز او سوال می شود. و در روایات دیگری آمده که نخستین چیزی که بنده خدا در قیامت نسبت به آن مورد سوال قرار می گیرد نماز است، پس اگر نماز او پذیرفته شود، بقیه اعمال او نیز پذیرفته خواهد شد، و اگر نماز پذیرفته نشود بقیه اعمال نیز پذیرفته نخواهد شد. (3)

4. سوال از قرآن نسبت به تدبیر و عمل کردن به آن که در روایات فراوانی وارد شده که روز قیامت سه چیز به درگاه خدا شکایت می کنند، و شکایت آنان پذیرفته می شود: 1. قرآن، 2. مسجد، 3. عالمی که در بین مردم باشد و از علم او استفاده نکنند. و روایات آن در مقدمه جلد اول گذشت.

5. نسبت به محرّمات و گناهان کبیره نیز در قیامت سوال می شود، مانند: دروغ، غیبت، فحش، نَمّامی، افتراء، قتل نفس، زنا، لواط، شرابخواری و امثال این ها. (4)

ص: 226

1-399.. سوره ی تکوین، آیه ی 8.

2-400.. سوره ی نبا، آیه ی 1 2.

3-401.. از حضرت صادق (علیه السلام) است فرمود: (اول ما تسئل عنه العبد اذا وقف بین یدی اللّٰه؟ عز؟ الصلوات المفروضات و در اخبار معتبره دارد: (اول ما يحاسب به العبد يوم القيمة الصلاة ان قبلت قبل ما سواها و ان ردت ردّ ما سواها). [تفسیر اطیب البیان، ج 5، ص 273]

4-402.. کتاب محرّمات اسلام.

6. از اعضا و جوارح انسان مانند چشم، گوش، زبان، دست، پا، قلب و... سوال می شود چنان که قرآن می فرماید: «إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَ
الْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» (1).

7. از عهدها و پیمان ها و قراردادهای بین خالق و خلق و بین خلائق با یک دیگر سوال می شود، چنان که قرآن می فرماید: «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ
إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا» (2)، و یا می فرماید: «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ».

8. از حقوقی که خداوند بر بندگانی خود واجب نموده است سوال می شود، و آن ها فراوان است و حضرت زین العابدین (علیه السلام) در
«رساله حقوق» آن ها را شماره نموده است.

9. از حقوق الناس و مظالم عباد مانند حقوق پدر و مادر و زن و شوهر و اولاد و خویشان و فقرا و سادات و علما و متعلمین و کارفرما و
کارگر و همسایگان و... سوال می شود، همان گونه که در حدیث قدسی آمده که خداوند می فرماید: «وَعِزَّتِي وَجَلَالِي لَا يَجُوزُنِي ظُلْمُ
ظَالِمٍ» (3).

ص: 227

1-403.. سوره ی اسراء، آیه ی 38.

2-404.. سوره ی اسراء، آیه ی 34.

3-405.. عَلِيُّ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ حَمَّادٍ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِهِ رَفَعَهُ قَالَ صَدَّ عِدَّ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) بِالْكَوْفَةِ الْمُنْبَرِ
فَحَمِدَ اللَّهَ وَانْتَبَى عَلَيْهِ ثُمَّ قَالَ قَالَ أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ الذُّنُوبَ ثَلَاثَةٌ ثُمَّ أَمْسَكَ فَقَالَ لَهُ حَبَّةُ الْعُرْنِيِّ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ قُلْتَ الذُّنُوبُ ثَلَاثَةٌ ثُمَّ أَمْسَكَتَ فَقَالَ
مَا ذَكَرْتُهَا إِلَّا وَأَنَا أُرِيدُ أَنْ أَفَسِّرَهَا وَلَكِنْ عَرَضَ لِي بُهْرٌ حَالَ بَيْنِي وَبَيْنَ الْكَلَامِ نَعَمْ الذُّنُوبُ ثَلَاثَةٌ فَذَنْبٌ مَغْفُورٌ وَذَنْبٌ غَيْرٌ مَغْفُورٍ وَذَنْبٌ
نَرَجُو لِصَاحِبِهِ وَنَخَافُ عَلَيْهِ قَالَ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ فَيَبِّئُنَا لَنَا قَالَ نَعَمْ أَمَّا الذُّنْبُ الْمَغْفُورُ فَعَبْدٌ عَاقَبَهُ اللَّهُ عَلَى ذَنْبِهِ فِي الدُّنْيَا فَاللَّهُ أَحْلَمُ وَ أَكْرَمُ
مِنْ أَنْ يُعَاقِبَ عَبْدَهُ مَرَّتَيْنِ وَ أَمَّا الذُّنْبُ الَّذِي لَا يُغْفَرُ فَمَظَالِمُ الْعِبَادِ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى إِذَا بَرَزَ لِخَلْقِهِ أَقْسَمَ قَسَمًا عَلَى نَفْسِهِ
فَقَالَ وَ عِزَّتِي وَ جَلَالِي لَا يَجُوزُنِي ظُلْمُ ظَالِمٍ وَ لَوْ كَفَّ بِكَفِّ وَ لَوْ مَسَّ حَةَ بِكَفِّ وَ لَوْ نَطَحَتْهُ مَا بَيْنَ الْقُرْنَاءِ إِلَى الْجَمَاءِ فَيَقْتَصُّ لِلْعِبَادِ بَعْضُهُمْ
مِنْ بَعْضٍ حَتَّى لَا تَبْقَى لِأَحَدٍ عَلَى أَحَدٍ مَظْلَمَةٌ ثُمَّ يَبْعَثُهُمْ لِلْحِسَابِ وَ أَمَّا الذُّنْبُ الثَّلَاثُ فَذَنْبٌ سَتَرَهُ اللَّهُ عَلَى خَلْقِهِ وَ رَزَقَهُ التَّوْبَةَ مِنْهُ فَاصْبِرْ
خَائِفًا مِنْ ذَنْبِهِ رَاجِيًا لِرَبِّهِ فَتَحْنُ لَهُ كَمَا هُوَ لِنَفْسِهِ نَرَجُو لَهُ الرَّحْمَةَ وَ نَخَافُ عَلَيْهِ الْعَذَابَ. [كافي، ج 2، ص 443، ح 1] B

و در تفسیر آیه شریفه «إِنَّ رَبَّكَ لَبِالْمُرْصَادِ» (1)، آمده که مرصاد گردنه نهایی صراط است، و اگر بنده ای مظلّمه ای از مردم به دوش او باشد نمی تواند از آن بگذرد. «فَنَطْرَةٌ عَلَى الصِّرَاطِ لَا يَجُوزُهَا عَبْدٌ بِمَظْلَمَةٍ.» (2)

10. از عمر و مال و جوانی و فراغت و محبت و ولایت اهل البيت (علیهم السلام) سوال می شود، چنان که امام باقر (علیه السلام) فرمود: «لَا تَزُولُ قَدَمُ عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنْ جَسَدِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ، وَ عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ، عَنْ مَالِهِ مِمَّا اكْتَسَبَهُ وَ فِيمَا أَنْفَقَهُ، وَ عَنْ حُبِّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ.» (3)

و آیه شریفه فوق که می فرماید: «فَلَسَّ لَنْ الدِّينِ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ» شامل همه حقوق گذشته می شود. مؤلف گوید: «نعوذ بالله من تضييع الحقوق و سوال القيامة و لا حول و لا قوة الا بالله العلي العظيم، نسال الله العفو و العافية و المعافاة في الدنيا و الآخرة.»

ص: 228

1-406.. سوره ی حجر، آیه ی 14.

2-407.. وَعَنِ الصَّادِقِ (عليه السلام) أَنَّهُ قَالَ الْمُرْصَادُ فَنَطْرَةٌ عَلَى الصِّرَاطِ لَا يَجُوزُهَا عَبْدٌ بِمَظْلَمَةٍ عَبْدِ. [بحار الانوار، ج 72، ص 323]
3-408.. حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَحْمَدَ بْنِ عَلِيِّ الْأَسَدِيِّ قَالَ حَدَّثَنَا رُقِيَّةُ بِنْتُ إِسْحَاقَ بْنِ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) قَالَتْ حَدَّثَنِي أَبِي إِسْحَاقُ بْنُ مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ جَعْفَرِ بْنِ أَبِي مُوسَى بْنِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِيهِ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيِّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عليه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) لَا تَزُولُ قَدَمَا عَبْدٍ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتَّى يُسْأَلَ عَنْ أَرْبَعٍ: عَنْ عُمْرِهِ فِيمَا أَفْنَاهُ وَ عَنْ شَبَابِهِ فِيمَا أَبْلَاهُ وَ عَنْ مَالِهِ مِنْ أَيْنَ اكْتَسَبَهُ وَ فِيمَا أَنْفَقَهُ وَ عَنْ حُبِّنَا أَهْلَ الْبَيْتِ. [حصال، ص 253]

متن:

وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُنْ مِنَ السَّاجِدِينَ قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ثُمَّ لَا تَنبَهُهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ قَالَ اخْرُجْ

مِنْهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا لَمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ

لغات:

«خلق» احداث چیزی بر وجه حکمت است، و «تصویر» ایجاد صورت بر هیئت معینی است، و «سجود» فرود آمدن و خم شدن و صورت بر زمین گزاردن است، و «صاغر» به معنای کم قدر و ذلیل است و صغر نقیض کبر و صغیر نقیض کبیر است، و «انظار» به معنای امهال است و انظار و امهال و تاخیر و تاخیل نظائراند، و «بعث» فرستادن شخصی برای انجام کاری است، و بعث و حشر و نشر و جمع نظائراند، و «مذموم» ملامت شده است، و «مدحور» به معنای مدفوع با خواری می باشد.

ترجمه:

ما شما را آفریدیم سپس صورت بندی کردیم بعدبه فرشتگان گفتیم: «برای آدم خضوع کنید!» آن ها همه سجده کردند جز ابلیس که از سجده کنندگان نبود. (11)

(خداوند به او) فرمود: «در آن هنگام که به تو فرمان دادم، چه چیز تو را مانع شد که سجده کنی؟» گفت: «من از او بهترم مرا از آتش آفریده ای و او را از گل!» (12) گفت: «از آن (مقام و مرتبه ات) فرود آی! تو حق نداری در آن (مقام و مرتبه) تکبر کنی! بیرون رو، که تو از افراد پست و کوچکی!» (13) گفت: «مرا تا روزی که (مردم) برانگیخته می شوند مهلت ده (و زنده بگذار!)» (14) فرمود: «تو از مهلت داده شدگانی!» (15) گفت: «اکنون که مرا گم راه ساختی، من بر سر راه مستقیم تو، در برابر آن ها کمین می کنم!» (16) سپس از پیش رو و از پشت سر، و از طرف راست و از طرف چپ آن ها، به سراغ شان می روم و بیشتر آن ها را شکرگزار نخواهی یافت!» (17) فرمود: «از آن (مقام)، با ننگ و عار و خواری، بیرون رو! و سوگند یاد می کنم که هر کس از آن ها از تو پیروی کند، جهنم را از شما همگی پر می کنم!» (18)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ...» (1)

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر این آیه می فرماید:

یعنی، آیا ما شما را از نطفه خلق نکردیم و سپس شما تبدیل به علقه و مضغه و استخوان و گوشت شدید؟ و آیا به شما شکل و صورت [زیبا] و چشم و بینی و گوش و دهان و دست و پا ندادیم؟! سپس فرمود: این صورت را خداوند به آدمیان داد، و آنان را زشت و زیبا و چاق و لاغر و کوتاه و بلند و امثال آن قرار داد! (2)

ص: 230

1-409.. سوره ی اعراف، آیه ی 11.

2-410.. حدثنا احمد بن محمد عن جعفر بن عبد الله المحمّدي قال حدثنا كثير بن عياش عن ابي الجارود عن ابي جعفر (عليه السلام) في قوله «وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ» اما خلقناكم فنطفة ثم علقة ثم مضغة ثم عظما ثم لحما، واما صورناكم فالعين والانف والاذنين والفم واليدين والرجلين صور هذا ونحوه ثم جعل الدميم والوسيم والطويل والقصير واشباه هذا. [تفسیر قمی، ج 1، ص 224، ح 5] B

علی بن ابراهیم در تفسیر این آیه گوید:

یعنی شما را در پشت پدرها خلق کردیم و در رحم مادرها صورت بندی نمودیم. سپس گوید:

خدا عیسی را در رحم مادر صورت بندی نمود نه در صلب پدر، گرچه عیسی از پیش در صلب پیامبران آفریده شده بود...» (1)

«مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ...» (2)

امام صادق (علیه السلام) در آخر حدیث مفصّل می فرماید:

در احکام و دستورات خداوند متعال نباید قیاس نمود و کسی که در احکام و دستورات خداوند قیاس کند خود و دیگران را هلاک خواهد نمود.

سپس فرمود:

اولین معصیت در روی زمین انانیت ابلیس ملعون بود، هنگامی که خداوند ملائکه را امر نمود تا به آدم سجده کنند، و آنان سجده نمودند و لکن ابلیس ملعون از سجده ی به آدم امتناع ورزید؛ و خداوند به او امر فرمود: «مَا مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ»، پس خداوند او را از جوار خود طرد نمود. و به او لعنت کرد و رجیم نامیدش و به عزّت خود سوگند یاد نمود که هر کس در دین او قیاس کند او را با دشمن خود ابلیس در اسفل دوزخ قرین نماید. (3)

ص: 231

1- 411.. و قوله وَ لَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ اى خلقناکم فى اصلاّب الرجال و صورناکم فى ارحام النساء ثم قال و صور ابن مریم فى الرحم دون الصلب و ان كان مخلوقا فى اصلاّب الانبياء، و رفع و عليه مدرعة من صوف. [تفسیر قمی، ج 1، ص 224]

2- 412.. سورة ی اعراف، آیه ی 12.

3- 413.. فى کتاب علل الشرائع باسنادہ الى جعفر بن محمد بن عمارة عن ابيه عن جعفر بن محمد (عليهما السلام) حدیث طويل يقول فى آخره: ان امر الله تعالى ذكره لا يحمل على المقاييس، و من حمل امر الله على المقاييس هلک و اهلک، ان اول معصية ظهرت، الانانية من ابليس اللعين حين امر الله تعالى ذكره ملائکته بالسجود لادم فسجدوا، و ابى اللعين ان يسجد فقال الله؟ عز؟: ما مَنَعَكَ إِلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ: أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ فطرده الله؟ عز؟ عن جواره و لعنه و سماه رجیما، و اقسام بعزته لا یقیس احد فى دینه الا قرنه مع عدوه ابلیس فى اسفل درک من النار. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 6، ح 18] B

مرحوم صدوق نقل نموده که روزی ابوحنیفه وارد بر امام صادق(علیه السلام) شد و آن حضرت به او فرمود: شنیده ام تو در احکام خدا قیاس می کنی؟! ابوحنیفه گفت: آری من قیاس می کنم. امام(علیه السلام) فرمود:

قیاس مکن، چرا که اول کسی که قیاس کرد ابلیس بود، هنگامی که گفت: «خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» و بین آتش و گل قیاس کرد [و گفت: مرا از آتش آفریدی و آدم را از خاک و آتش بر خاک فضیلت دارد] و اگر نورانیت آدم را با نور آتش مقایسه کرده بود برتری و صفای نور آدم را بر آتش می فهمید.

سپس فرمود:

ای ابوحنیفه اکنون برای من قیاس کن و بگو بدانم آیا تو خبر از آن چه خدا در سر تو قرار داده پیدا کرده ای؟ و آیا می دانی برای چه خداوند داخل گوش های تو را تلخ قرار داده است؟

ابوحنیفه گفت: نمی دانم. امام(علیه السلام) فرمود:

تو که از نیروهایی که در سر تو قرار دارد آگاه نیستی و اسرار آن ها را نمی دانی، چگونه بدون آگاهی در حلال و حرام خدا قیاس می کنی؟!

ابوحنیفه گفت: ای فرزند رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بگو تا بدانم؟ امام(علیه السلام) فرمود:

خداوند داخل گوش ها را تلخ قرار داد تا هر حیوانی در آن وارد می شود، بمیرد؛ وگرنه

ص: 232

حیوانات ریزسبب مرگ انسان می شدند؛ و خداوند دهان را مرطوب قرار داد که مردم طعم غذا را بچشند؛ و چشم ها را شور قرار داد تا پیه های آن ها ذوب نشوند و آب بینی را سرد و روان قرار داد تا هر دردی در سر وجود داشته باشد خارج شود و اگر چنین نبود دماغ و سر، سنگین می گردید و متلاشی می شد. (1)

این روایت را امّ ابی لیلی و ابن شبرمه از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده اند. (2)

ص: 233

1-414.. و باسناده الی عیسی بن عبد الله القرشی رفع الحدیث قال: دخل ابو حنیفة علی ابی عبد الله (علیه السلام) فقال له: یا با حنیفة بلغنی انک تقیس! قال: نعم انا اقیس، قال: لاتقس فان اول من قاس ابلیس حین قال: «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» فقام ما بین النار و الطین، و لو قام نوریه آدم بنوریة النار عرف فصل ما بین النورین، و صفا احدھما علی الاخر و لكن قس لی راسک، اخبرنی عن اذنیك ما لهما مرتان؟ قال: لا ادری قال: فانت لاتحسن تقیس راسک فكیف تقیس الحلال و الحرام قال یا ابن رسول الله اخبرنی ما هو؟ قال ان الله؟ عز؟ جعل الاذنین مرتین لئلا یدخلهما شیء الامات، و لولا ذلك لقتل ابن آدم الهوام، و جعل الشفتین عذبتین لیجد ابن آدم طعم الحلو و المر و جعل العینین مالحتین لانھما شحمتان و لولا ملوحتھما لذابتا، و جعل الانف باردا سائلا لئلا یدع فی الراس داء الا اخرجہ، و لولا ذلك لثقل الدماغ و تدود. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 6، ح 19]

2-415.. و باسناده الی ابن شبرمة قال: دخلت انا و ابو حنیفة علی جعفر بن محمّد (علیھما السلام) فقال لابی حنیفة: اتق الله و لاتقس الدین برایک، فان اول من قام ابلیس امره الله؟ عز؟ بالسجود لآدم فقال: انا خیرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ. و باسناده الی ابن ابی لیلی قال: دخلت انا و النعمان علی جعفر بن محمّد (علیھما السلام) فرحب بنا و قال: یا ابن ابی لیلی من هذا الرجل؟ فقلت: جعلت فداک هذا رجل من اهل الکوفة له رای و نظر و نقاد، قال: فلعله الذی یقیس الاشیاء برایه؟ ثم قال: یا نعمان ایاک و القیاس فان ابی حدثنی عن آباءه ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) قال: من قام شیئا فی الدین برایه قرنه الله مع ابلیس فی النار، فانه اول من قام حین قال: «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 6، ح 20-21]

روزی امام صادق(علیه السلام) به ابوحنیفه فرمود:

ای ابوحنیفه! اگر حکمی را در کتاب خدا و آثار و سنت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نیابی چه می کنی؟ ابوحنیفه گفت: خدا شما را در صلاح قرار دهد، من قیاس می کنم و به

رای خود عمل می نمایم. امام(علیه السلام) فرمود: ای ابوحنیفه اولین کسی که قیاس کرد

شیطان ملعون بود، او در مقابل خدای خود [برای آدم سجده نکرد] و گفت: «أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» پس ابوحنیفه سکوت نمود....(1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

ابلیس خود را با آدم مقایسه کرد و گفت: «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» و اگر آن جوهر ناری خود را با جوهر نوری آدم مقایسه کرده بود می فهمید که نور و ضیاء آدم بیش از نار است.(2)

داود بن فرقد گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود:

ملائکه گمان می کردند که ابلیس از آنان می باشد و خداوند می دانست که ابلیس از آنان نیست از این رو او را به سبب حمیت [و خودپسندی] آزمایش نمود

ص: 234

1-416.. و باسناده الی ابی زهیر شیب بن انس عن بعض اصحاب ابی عبد الله(علیه السلام) قال: قال ابو عبد الله(علیه السلام) لابی حنیفة: یا ابا حنیفة اذا ورد علیک شیء لیس فی کتاب الله و لم تات به الآثار و السنة کیف تصنع؟ قال: اصلحک الله اقیس و اعمل فیہ برای، قال: یا ابا حنیفة ان اول من قاس ابلیس الملعون قاس علی ربنا تبارک و تعالی فقال: «أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» فسکت ابو حنیفة و الحدیث طویل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 7، ح 22]

2-417.. فی اصول الکافی محمّد بن یحیی عن احمد بن محمد بن الحسن بن علی بن یقطین عن الحسن بن صباح عن ابیه عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: ان ابلیس قاس نفسه بآدم فقال: «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» فلو قاس الجوهر الذی خلق منه آدم بالنار کان ذلک اکثر نورا و ضیاء من النار. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 7، ح 23]

و ابلیس گفت: «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ» و باطن او آشکار گردید. (1)

«قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ» (2)

شیطان بین ملائکه بود و ملائکه گمان می کردند او از آنان است تا این که خداوند امتحانی برگذار نمود و در این امتحان حسد و خودپسندی و تکبر او آشکار گردید و از درگاه ربوی رانده شد و مورد لعنت قرار گرفت و سقوط کرد و خوار و ذلیل شد و هبوط او یا از مقام قرب بوده و یا از آسمان به زمین و یا از بهشت آدم و در هر صورت او کافر و متکبر و رجیم و صاغر نامیده شد و معلوم است که نقل قصه سجود ملائکه به آدم و سجده نکردن ابلیس به خاطر تکبر و حسد و... برای عبرت بنی آدم است از این رو خداوند به طور کلی می فرماید: «أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ» (3)، و یا می فرماید: «أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ» (4)، و یا می فرماید: «فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ» (5)

«قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ» (6)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

نخستین کسی که قیاس کرد و تکبر نمود ابلیس بود او هنگامی که مامور به سجده به آدم شد گفت: خدایا مرا از سجده ی به آدم معاف کن تا من تو را آن چنان عبادت کنم که هیچ ملک مقرب و پیامبر مرسلی تو را عبادت نکرده باشد؛

ص: 235

1-418.. و باسناده الی داود بن فرقد عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: ان الملائكة كانوا يحسبون ان ابليس منهم و كان في علم الله انه

لیس منهم فاستخرج ما فی نفسه بالحمية فقال: «خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَ خَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ». [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 8، ح 24]

2-419.. سوره ی اعراف، آیه ی 13.

3-420.. سوره ی زمر، آیه ی 60.

4-421.. سوره ی زمر، آیه ی 32.

5-422.. سوره ی اعراف، آیه ی 13.

6-423.. سوره ی اعراف، آیه ی 14.

و خداوند به او فرمود: من نیازی به عبادت تو ندارم و آن گونه که من می خواهم تو باید عبادت کنی نه آن گونه که تو می خواهی پس ابلیس از سجده ی به آدم امتناع نمود و خداوند به او فرمود: «فَأَخْرَجْنَا مِنْهَا فَانَكَ رَجِيمٌ* وَإِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ إِلَى يَوْمِ الدِّينِ». پس ابلیس گفت: چگونه مرا از درگاه خود راندی و بر من لعنت نمودی؟ در حالی که تو عادل هستی که ستم نمی کنی پس چگونه پاداش عمل من را باطل نمودی؟ پس خداوند به او فرمود: پاداش عمل تو باطل نشد و لکن هر پاداشی می خواهی از دنیا بخواه تا به تو عطا نمایم. پس ابلیس گفت مرا تا قیامت [و یا قیام حضرت مهدی (علیه السلام)] زنده نگه دار و خداوند فرمود: به تو عطا نمودم ابلیس گفت: مرا بر فرزندان آدم مسلط کن. خطاب شد: چنین کردم: ابلیس گفت: مرا همانند خون در عروق آنان جاری کن. خطاب شد: چنین کردم. ابلیس گفت: از آنان فرزندی متولد نشود مگر آن که برای من دو فرزند متولد گردد و من آنان را به بینم و آنان مرا نبینند و به هر صورتی بخواهم بین آنان ظاهر شوم. خطاب شد: چنین کردم. ابلیس گفت: بیش از این مرا بر آنان مسلط کن. خطاب شد: من تو را و فرزندان را در سینه های آنان جای دادم. ابلیس گفت: همین مرا بس باشد. سپس گفت: «فِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ* إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ» (1)، «ثُمَّ لَا تَبِيَهُمْ مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَ مَن خَلْفَهُمْ وَ عَن أَيْمَانِهِمْ وَ عَن شَمَائِلِهِمْ وَ لَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ.» (2) و (3)

ص: 236

1- 424.. سوره ی ص، آیه ی 82 و 83.

2- 425.. سوره ی اعراف، آیه ی 17.

3- 426.. فی تفسیر علی بن ابراهیم حدیث طویل عن العالم (علیه السلام) و فیه ثم قال الله تبارک و تعالی: للملائكة اسجدوا لادم فسجدوا له فاخرج ابليس ما كان في قلبه من الحسد فابى ان يسجد، فقال الله؟ عز؟: «ما منعك الا تسجد اذ امرتك قال انا خير منه خلقتني من نارٍ و خلقتة من طين»، قال الصادق (عليه السلام): فاول من قاس ابليس و استكبر و الاستكبار هو اول معصية عصى الله بها، قال: فقال ابليس: يا رب اعفني من السجود لادم و انا اعبدك عبادة لم يعبدكها ملك مقرب و لاني مرسل، فقال الله تبارک و تعالی: B لا حاجة لي الي عبادتك انما اريد ان اعبد من حيث اريد لا من حيث تريد فابى ان يسجد فقال الله تبارک و تعالی: «فَأَخْرَجْنَا مِنْهَا فَانَكَ رَجِيمٌ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ الدِّينِ» فقال ابليس: يا رب فكيف وانت العدل الذي لاتجور فتواب عملي بطل؟ قال: لا و لكن سلني من امر الدنيا ما شئت ثوابا لعملك اعطيتك، فاول ما سال البقاء الي يوم الدين، فقال الله: قد اعطيتك، فقال: سلطني على اولاد آدم، قال: سلطتك، قال: اجزني فيهم مجرى الدم في العروق قال: قد اجريتك، قال: لا يولد لهم واحد الا ولد لي اثنان، و اراهم و لا يروني و اتصوّر لهم في كل صورة شئت، فقال: قد اعطيتك، قال: يا رب زدني، قال: قد جعلت لك و لذريتك صدورهم اوطانا، قال: رب حسبي فقال ابليس عند ذلك فِعِزَّتِكَ لَأُغْوِيَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ إِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمُ الْمُخْلَصِينَ ثُمَّ لَا تَبِيَهُمْ مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَ مَن خَلْفَهُمْ وَ عَن أَيْمَانِهِمْ وَ عَن شَمَائِلِهِمْ وَ لَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 9، ح 28]

زراره گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود:

هنگامی که خداوند خواسته های ابلیس را تامین نمود و او را بر بنی آدم مسلط کرد، آدم(علیه السلام) گفت: خدایا ابلیس را بر فرزندان من مسلط نمودی و همانند خون او را در عروق آنان جاری ساختی و آن چه را می خواست به او دادی! پس در مقابل آن ها به من و فرزندانم چه می دهی؟ خطاب شد: برای تو و فرزندان، برای یک گناه یک کیفر قرار دادم و برای یک عمل نیک ده پاداش قرار دادم. آدم گفت: خدایا بر عطای خود بیفزا. خطاب شد: تا جان به گلو نرسیده من راه توبه را برای تو و فرزندان باز گذاردم. آدم گفت: خدایا بر عطای خود بیفزا. خطاب شد: شما را می بخشم و باکی ندارم. آدم گفت: همین مرا بس باشد.

ص: 237

زراره گوید: پس من به امام صادق(علیه السلام) گفتم:

فدای شما شوم، ابلیس چه حقی به خدا داشت که خداوند خواسته های او را برآورده نمود؟

امام(علیه السلام) فرمود:

به خاطر عملی که انجام داده بود خداوند چنین پاداشی به او داد.

گفتم: او چه عملی انجام داده بود؟ فرمود:

ابلیس در آسمان دو رکعت نماز خواند که چهار هزار سال طول کشید.(1)

«قَالَ فَبِمَا أَغْوَيْتَنِي لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ...»(2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

مقصود از صراط در این آیه علی(علیه السلام) است.(3)

ص: 238

1- 427.. قال: وحدثني ابي عن ابن ابي عمير عن جميل عن زرارة عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: لما اعطى الله تعالى ابليس ما اعطاه من القوة قال آدم(عليه السلام): يا رب سلطت ابليس على ولدي و اجرته فيهم مجرى الدم في العروق، و اعطيته ما اعطيته فما لي و لولدي؟ فقال: لك و لولدك السيئة بواحدة، و الحسنه بعشر امثالها، قال رب زدني، قال: التوبة مبسوطة الى ان تبلغ النفس الحلقوم، فقال: يا رب زدني، قال: اغفر و لا ابالي، قال: حسبي، قال: قلت له: جعلت فداك بماذا استوجب ابليس من الله ان اعطاه ما اعطاه؟ فقال: بشيء كان منه شكره الله عليه، قلت: و ما كان منه جعلت فداك؟ قال: ركعتين ركعهما في السماء في اربعة آلاف سنة. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 10، ح 29]

2- 428.. سورة ي اعراف، آيه ي 16.

3- 429.. في تفسير العياشي عن ابي بصير عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: الصراط الذي قال ابليس: لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ثُمَّ لَا يَنبَغِي لَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ الْآيَةُ وَ هُوَ عَلِي(عليه السلام). [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 10، ح 30]

زراره گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

ای زراره! شیطان برای گم راه کردن تو و امثال تو می کوشد و اما دیگران را گم راه نموده و از گم راه کردن آنان فارغ شده است. (1)

«ثُمَّ لَا يَتَّبِعُهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ» (2)

مرحوم طبرسی از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت در تفسیر آیه «لَا يَتَّبِعُهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ...» فرمود:

شیطان از مقابل می آید و آخرت را برای مردم ناچیز و بی اهمیّت نشان می دهد و از پشت سر می آید و مردم را به جمع مال و بخل از پرداخت حقوق امر می کند، تا اموال برای وارث بماند [و در راه خدا مصرف نشود] و از طرف راست می آید و فکر آنان را در امر دین فاسد می نماید و گم راهی ها و شبهات را برای آنان زینت می دهد، و از طرف چپ می آید و لذت ها و شهوت رانی ها را بر قلوب آنان وارد می کند. (3)

ص: 239

1- 430.. فی روضة الكافي ابن محبوب عن حنان و علي بن رئاب عن زرارة قال: قلت له قوله؟ عز؟ «لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ، ثُمَّ لَا يَتَّبِعُهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ» قال: فقال ابو جعفر (عليه السلام) يا زرارة انما عمد لك ولاصحابك فاما الآخرون فقد فرغ منهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 10، ح 31]

2- 431.. سوره ی اعراف، آیه ی 17.

3- 432.. ما روی عن ابی جعفر (علیه السلام) قال «ثُمَّ لَا يَتَّبِعُهُم مِّن بَيْنِ أَيْدِيهِمْ» معناه اهون عليهم امر الآخرة «وَمِنْ خَلْفِهِمْ» أمرهم بجمع الاموال و البخل بها عن الحقوق لتبقى لورثتهم «وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ» افسد عليهم امر دينهم بتزيين الضلالة و تحسين الشبهة «وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ» بتحبيب اللذات اليهم و تغليب الشهوات على قلوبهم. [تفسیر مجمع البيان، ج 4، ص 623]

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر این آیه گوید:

شیطان از جلوی فرزند آدم می آید و می گوید: بهشت و دوزخ و قیامت نیست، و از پشت سر می آید و مردم را به جمع مال امر می کند و از صله رحم نمودن با اموال نهی می نماید، تا آنان حقوق واجب مالی خود را نپردازند و به خویشان و فرزندان و برادران خود نیز احسان و انفاقی نکنند و از فقر و تنگدستی بترسند؛ و از طرف راست می آید و در دین مردم ایجاد شبهه می کند و اگر در ضلالت و گم راهی باشند، گم راهی را برای آنان زینت می دهد، و اگر در راه حق و صراط مستقیم دین باشند، می کوشد تا آنان را گم راه نماید؛ و از طرف چپ می آید و مردم را نسبت به لذات و شهوات تشویق می نماید؛ از این رو خداوند می فرماید: «وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ» یعنی ابلیس گمان خود را بر مردم تحمیل نمود و مردم سخن

او را تصدیق کردند! (1)

و در تفسیر «مَذُومًا مَدْحُورًا» گوید:

«مَذُومٌ» به معنای معیوب است؛ و «مَدْحُورٌ» به معنای پرتاب شده ی در جهنم است [یعنی خداوند شیطان را از درگاه خود راند و با خواری او را به دوزخ پرتاب کرد و فرمود: جهنم را از تو و پیروانت پر خواهم نمود.] (2)

ص: 240

1- 433.. و اما قوله لَا تَتَّبِعُهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ اما بین ایدیهم فهو من قبل الآخرة لاخبرنهم انه لاجنة و لانار و لانشور، و اما خلفهم يقول من قبل دنیاهم آمرهم بجمع الاموال و آمرهم ان لا يصلوا فی اموالهم رحما و لا يعطوا منه حقا و آمرهم ان يقللوا علی ذریاتهم و اخوفهم علیهم الضیعة، و اما عن ايمانهم يقول من قبل دینهم فان كانوا علی ضلالة زینتها لهم و ان كانوا علی هدی جهدت علیهم حتی اخرجهم منه، و اما عن شمائلهم يقول من قبل اللذات و الشهوات يقول الله و لَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 224]

2- 434.. و اما قوله اُخْرِجْ مِنْهَا مَذُومًا مَدْحُورًا فالمدعوم المعيب و المدحور المقصّر. و قوله «اُخْرِجْ مِنْهَا مَذُومًا مَدْحُورًا» ای ملقی فی جهنم. [تفسیر قمی، ج 1، ص 224]

متن:

وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ فَوَسْوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوَاتِهِمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِيحِينَ فَدَلَّاهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَا عَلَيْنِهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَمَا الشَّجَرَةِ وَأَقْبَل لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ قَالَ اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَى حِينٍ قَالَ فِيهَا تَحْيَوْنَ وَفِيهَا تَمُوتُونَ وَ مِنْهَا تُخْرَجُونَ

لغات:

«دلاهما» از تدریج الدلو، به معنای فرستادن دلو در چاه است، «غرور» اظهار خیرخواهی و خیانت در باطن است، و «طفق» به معنای جعل و شرع می باشد، و «خصف» به معنای ضم و جمع است، و قول النبی (صلی الله علیه و آله) «خاصف النعل فی الحجرة» یعنی علی در حجرة کفش خود را پینه می زند، و «مستقر» محل استقرار را گویند، و «متاع» بهره ی عاجل و موقت است.

ترجمه:

و ای آدم! تو و همسرت در بهشت ساکن شوید! و از هر جا که خواستید، بخورید! اما به این درخت نزدیک نشوید، که از ستم کاران خواهید بود!»، (19)

سپس شیطان آن دورا وسوسه کرد، تا آن چه را از اندام شان پنهان بود، آشکار سازد؛ و گفت: «پروردگارتان شما را از این درخت نهی نکرده مگر به خاطر اینکه (اگر از آن بخورید)، فرشته خواهید شد، یا جاودانه (در بهشت) خواهید ماند!» (20) و برای آن ها سوگند یاد کرد که من برای شما از خیر خواهانم. (21) و به این ترتیب، آن ها را با فریب (از مقام شان) فرود آورد. و هنگامی که از آن درخت چشیدند، اندام شان [= عورت شان] بر آنها آشکار شد؛ و شروع کردند به قرار دادن برگ های (درختان) بهشتی بر خود، تا آن را بپوشانند. و پروردگارشان آن ها را نداد داد که: «آیا شما را از آن درخت نهی نکردم؟! و نگفتم که شیطان برای شما دشمن آشکاری است؟!» (22) گفتند: «پروردگارا! ما به خویشان ستم کردیم! و اگر ما را نبخشی و بر ما رحم نکنی، از زیان کاران خواهیم بود!» (23) فرمود: «(از مقام خویش،) فرود آید، در حالی که بعضی از شما نسبت به بعض دیگر، دشمن خواهید بود! (شیطان دشمن شماست، و شما دشمن او!) و برای شما در زمین، قرارگاه و وسیله بهره گیری تا زمان معینی خواهد بود.» (24) فرمود: «(در آن [= زمین] زنده می شوید؛ و در آن می میرید؛ و (در رستاخیز) از آن خارج خواهید شد.» (25)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَايَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ» (1)

علی بن ابراهیم قمی روایت نموده که از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: آیا بهشت آدم در دنیا بوده و یا در آخرت؟ امام صادق (علیه السلام) فرمود:

از باغ ستان های دنیا بوده و خورشید و ماه در آن طلوع و غروب می نموده است و اگر از باغ ستان های آخرت می بود، هرگز آدم از آن خارج نمی شد.

ص: 242

هنگامی که خداوند آدم را در بهشت اسکان داد همه چیز بهشت را بر او مباح نمود جز آن درخت معلوم را چرا که آدم مخلوقی بود نیازمند به امر و نهی و غذا و لباس و خانه و نکاح و ازدواج و جز با توفیق خداوند نمی توانست نفع و زیان خود را درک کند، پس ابلیس نزد او آمد و گفت: «اگر شما از این درخت یعنی شجره ی منهیّه بخورید ملک می شوید و تا ابد در این بهشت خواهید ماند؛ و اگر نخورید خدا شما را از بهشت اخراج خواهد نمود» سپس برای آنان سوگند یاد کرد که من خیر خواه شما هستم؛ چنان که خداوند از قول او حکایت نموده و می فرماید: «مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَکَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ * وَقَالَ مَهْمَا إِنِّي لَكُمْ لَمِنَ النَّاصِحِينَ». پس آدم سخن ابلیس را پذیرفت و آدم و حوّا از آن درخت خوردند؛ و همان گونه که خداوند می فرماید: «فَبَدَّتْ لَهْمَا سَوَاتُهُمَا» به خاطر این گناه لباس های بهشتی از بدن آنان ریخت و شروع کردند با برگ های درختان بهشتی خود را پوشانند، و خداوند به آنان خطاب نمود: آیا من شما را از خوردن از آن درخت نهی نکردم؟ و آیا به شما نگفتم: شیطان دشمن آشکاری است برای شما؟ پس آدم و حوّا گفتند: «رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ» و خداوند به آنان فرمود: به زمین فرود آید و همواره بین شما و ابلیس دشمنی خواهد بود و تا مدت معینی [تا قیامت] در روی زمین مستقر و بهره مند خواهید بود، پس آدم بر کوه صفا فرود آمد و به این خاطر آن را کوه صفا گفتند که صفوة الله بر آن فرود آمد، و حوّا بر کوه مروه فرود آمد و به این خاطر او را مروه گفتند که همراه یعنی حوّا بر آن فرود آمد، پس آدم چهل روز

سجده نمود و از فراق بهشت گریه کرد، تا این که جبرئیل (علیه السلام) بر او فرود آمد و به او گفت: آیا خدا با قدرت خود تو را نیافرید و از روح خود در تو ندמיד؟ و آیا ملائکه را امر نکرد تا به تو سجده کنند؟ آدم گفت: آری. جبرئیل گفت: آیا به تو امر نکرد که از این درخت نخوری و تو او را معصیت کردی؟! آدم گفت: ابلیس سوگند دروغ برای من خورد [و گفت: من خیر خواه شمایم و من گمان نمی کردم مخلوقی از مخلوقات خدا به دروغ با نام خدا سوگند بخورد!] (1)

ص: 244

1- 436.. ثم قال علی بن ابراهیم: حدثنی ابي، رفعه، قال: سئل الصادق (عليه السلام) عن جنة آدم امن جنان الدنيا كانت، ام من جنان الآخرة؟ B فقال: «كانت من جنان الدنيا، تطلع فيها الشمس والقمر، ولو كانت من جنان الآخرة ما اخرج منها ابدا آدم ولم يدخلها ابليس». قال: «اسكنه الله الجنة و اتى بجهالة الى الشجرة فاخرجه لانه خلق خلقه لاتبقي الا بالامر والنهي والغذاء واللباس والاكتنان والنكاح، ولا يدرك ما ينفعه مما يضره الا بالتوقيف، فجاءه ابليس، فقال له: انكما اذا اكلتما من هذه الشجرة التي نهاكما الله عنها صرتما ملكين، وبقيتما في الجنة ابدا، وان لم تاكلا منها اخرجكما الله من الجنة. و حلف لهما انه لهما ناصح، كما قال الله؟ عز؟ حكاية عنه: ما نهاكما ربكما عن هذه الشجرة الا ان تكونا ملكين أو تكونا من الخالدين وقاسمهما اني لكما لمن الناصح حين قبل آدم قوله، فاكلا من الشجرة، فكان كما حكي الله فبدت لهما سوءاتهما، وسقط عنهما ما البسهما الله من لباس الجنة واقبلا يستتران بورق الجنة، فناداهما ربهما: ألم انهكما عن تلكما الشجرة و أقل لكما ان الشيطان لكما عدو مبين فقالا كما حكي الله؟ عز؟ عنهما: ربنا ظلمنا أنفسنا وان لم تغفر لنا و ترحمنا لنكونن من الخاسرين فقال الله لهما: اهبطوا بعضكم لبعض عدو و لكم في الأرض مسة تقر و متاع الى حين قال الى يوم القيامة». قال: «فهبط آدم على الصفا، وانما سميت الصفا لان صفوة الله انزل عليها، ونزلت حواء على المروة، وانما سميت المروة لان المروة انزلت عليها، فبقى آدم اربعين صباحا ساجدا يبكي على الجنة، فنزل عليه جبرئيل (عليه السلام) فقال: يا آدم، الم يخلقك الله بيده، و نفخ فيك من روحه، و اسجد لك ملائكته؟ قال: بلى. قال: و امرك ان لا تاكل من الشجرة، فلم عصيته؟ قال: يا جبرئيل، ان ابليس حلف لي بالله انه لي ناصح، و ما ظننت ان خلقا يخلقه الله يحلف بالله كاذبا». [تفسير برهان، ج 2، ص 522، ح 2]

«فَدَلَاهُمَا بِعُرْوَةٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا...» (1)

امام صادق (علیه السلام) نیز می فرماید: پیش از خوردن آدم و حوّا از آن شجره ی منهیّه، عورات آنان بر ایشان آشکار نمی شد، و در داخل بدن شان بود [و چون از آن شجره ی منهیّه خوردند لباس از بدن شان ریخت و عورت شان نیز آشکار شد]. (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: هنگامی که آدم از بهشت خارج شد جبرئیل نزد او آمد و گفت: ای آدم! آیا خدا تو را به دست قدرت خود نیافرید؟ و آیا از روح خود در تو ند مید؟ و آیا تو را مسجود ملائکه قرار نداد؟ و آیا حوّا را به تو تزویج نکرد؟ و آیا تو را در بهشت ساکن ننمود؟ و آیا بهشت را [کلاً] برای تو مباح قرار نداد؟ و آیا به تو فرمود که از این درخت نخور و تو خوردی و خدای خود را عصیان کردی؟ پس آدم گفت: ای جبرئیل! ابلیس برای من به نام خدا سوگند یاد نمود و گفت: من ناصح و خیر خواه تو هستم؛ و من گمان نمی کردم احدی از خلق خدا به دروغ به نام خدا سوگند یاد کند. (3)

ص: 245

1- 437.. سوره ی اعراف، آیه ی 22.

2- 438.. علی بن ابراهیم، قال: حدثنا احمد بن ادریس، قال: حدثنا احمد بن محمد، عن ابن ابی عمیر، عن بعض اصحابه، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، فی قوله تعالی: «بَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا»، قال: «كانت سوءاتهما لا تبدا لهما فبدا» یعنی كانت داخله. [تفسیر برهان، ج 2، ص 523]

3- 439.. و روی عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: لما اخرج الله آدم من الجنة نزل علیه جبرئیل (علیه السلام) فقال: یا آدم الیس الله خلقک بیده و نفخ فیک من روحه و اسجد لک ملائکته و زوجک امته حواء و اسکنک الجنة و اباحها لک و نهاک مشافهة ان لا تاکل من هذه الشجرة فاکلت منها و عصیت الله؟ فقال آدم (علیه السلام): یا جبرئیل ان ابلیس حلف لی بالله انه لی ناصح فما ظننت ان احدا من خلق الله یحلف بالله کاذبا. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 13]

موسی هنگامی که به خاطر نماز به آسمان عروج نمود از خدا خواست که آدم را ملاقات نماید و چون او را ملاقات کرد گفت: ای آدم آیا خدا تو را [بر خلاف مجرای طبیعی] با دست قدرت خود نیافرید و از روح خود در تو ندمید و ملائکه را نگفت تا به تو سجده کنند و بهشت را برای تو مباح نکرد و تو را در جوار خود جای نداد؟ و آیا با تو از پیش سخن نگفت و تو را تنها از خوردن یک درخت ممنوع نمود و تو صبر نکردی [و از آن درخت خوردی] و به زمین هبوط نمودی و نتوانستی خود را از معصیت خدا حفظ کنی تا این که شیطان تو را فریب داد و از او اطاعت کردی و خود و ما را نیز از بهشت خارج کردی؟! پس آدم به موسی گفت: با پدر خود آدم آرام سخن بگو و به او ارفاق کن همانا پدر تو درباره ی این شجره مهنت هایی کشیده است. سپس گفت: فرزندم! دشمن من [شیطان] با مکر و خدعه سراغ من آمد و سوگند یاد نمود که برای من خیرخواهی می کند و به من گفت: من برای تو ای آدم غصّه مند هستم. گفتم: برای چه؟ او گفت: به خاطر این که با تو انس داشتم و اکنون می خواهی از بهشت خارج شوی! گفتم: راه چاره چیست؟ شیطان گفت: چاره در اختیار توست. سپس گفت: «من تو را به شجره ی خلد و ملک و پادشاهی جاوید راهنمایی می کنم و شما باید از این شجره بخورید تا همانند من همیشه در بهشت باشید» و به دروغ برای من به نام خدا سوگند یاد نمود و گفت: من خیرخواه شمایم؛ سپس گفت: ای موسی من گمان نمی کردم احدی به دروغ به نام خدا سوگند یاد کند و من به سوگند او اطمینان پیدا کردم و این عذر من است که برای تو گفتم، پس تو بگو

بدانم: آیا در بین آن چه بر تو نازل شد نیافتی که خطای من پیش از آن که خلق شوم مطرح بوده است؟ موسی گفت: آری زمان بسیار طولانی قبل از خلقت تو این خطا مطرح بوده است. سپس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سه مرتبه فرمود: آدم با این سخنان بر موسی غالب شد. (1)

عبدالله بن سنان گوید: از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: آدم و حوا چه مقدار در بهشت ماندند تا به سبب خطای خود از بهشت خارج شدند؟ حضرت (علیه السلام) فرمود: خداوند بعد از زوال ظهر جمعه از روح خود در آدم دمید و سپس همسر او را خلق نمود و ملائکه را فرمود تا بر او سجده کردند و در همان روز آنان را در

ص: 247

1-440.. عن مسعدة بن صدقة عن ابي عبد الله (عليه السلام) رفعه الى النبي (صلى الله عليه وآله) ان موسى سال ربه ان يجمع بينه وبين آدم (عليه السلام) حيث عرج الى السماء في امر الصلوة ففعل فقال له موسى (عليه السلام): يا آدم انت الذي خلقتك الله بيده ونفخ فيك من روحه واسجد لك ملائكته واباح لك جنته واسكنك جواره وكلمك قبلا ثم نهاك عن شجرة واحدة فلم تصبر عنها حتى اهبطت الى الارض بسببها فلم تستطع ان تضبط نفسك عنها حتى اغراك ابليس فاطعته، فانت الذي اخرجتنا من الجنة بمعصيتك؟ فقال له آدم: ارفق باييك يا بني محنة ما لقي عن امر هذه الشجرة، يا بني ان عدوى اتاني من وجه المكر والخديعة، فحلف لي بالله انه في مشورته على لمن الناصحين وذلك انه قال منتصحا: اني لشانك يا آدم لمغموم! قلت: وكيف؟ قال: قد كنت آنست بك وبقربك مني وانت تخرج مما انت فيه الى ما سكرهه، فقلت: وما الحيلة؟ فقال: ان الحيلة هو ذا معك، ادلك على شجرة الخلد وملك لا يبلى فكلا منها انت وزوجك فتصيرا معي في الجنة ابدا من الخالدين، وحلف بالله كاذبا انه لمن الناصحين، و لم اظن يا موسى ان احدا يحلف بالله كاذبا، فوثقت بيمينه، فهذا عذري فاخبرني يا بني هل تجد فيما انزل الله اليك ان خطيئتي كائنة من قبل ان اخلق؟ قال له موسى: بدهر طويل، قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) فحج آدم موسى (عليهما السلام)، قال ذلك ثلثا. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 14]

بهشت اسکان داد و به خدا سوگند آدم و حوا جز شش ساعت در بهشت نبودند و در همین شش ساعت آن خطا را انجام دادند و خداوند پس از غروب خورشید آنان را از بهشت اخراج نمود و شب را بیرون بهشت به سر بردند تا صبح فرا رسید و خداوند قصه آنان را در این آیات بیان نموده، سپس امام صادق (علیه السلام) فرمود: آدم هنگامی که شروع به خوردن آن شجره کرد به یاد نهی خداوند افتاد و پشیمان شد و خواست که از شجره دور شود، پس آن شجره سر او را گرفت و به خود کشید و گفت: چرا قبل از این از من دور نشدی؟! (1)

علی بن محمد جهم گوید: وارد مجلس مامون شدم و دیدم مامون به حضرت رضا علیه السلام می گوید: ای فرزند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آیا شما نمی گوید: پیامبران خدا معصوم اند؟ امام (علیه السلام) فرمود: آری چنین است. مامون گفت: پس معنای آیه «وَ عَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ» چیست؟ امام (علیه السلام) فرمود: خداوند به آدم (علیه السلام) فرمود: «اسْكُنْ أَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَ كُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَ لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ» و به آنان اشاره نمود

ص: 248

1 - 441.. عن عبد الله بن سنان قال: سئل ابو عبد الله (عليه السلام) و انا حاضر: كم لبث آدم و زوجته في الجنة حتى اخرجتهما منها خطيئتهما؟ فقال: ان الله تبارك و تعالى نفخ في آدم روحه بعد زوال الشمس من يوم الجمعة ثم برا زوجته من اسفل اضلاعه، ثم اسجد له ملائكته و اسكنه جنته من يومه ذلك، فوالله ما استقر فيها الا ست ساعات من يومه ذلك حتى عصى الله، فاخرجهما الله منها بعد غروب الشمس و ما باتا فيها، و صيرا بفناء الجنة حتى اصبحا، «فبذت لهما سواتهما و ناداهما ربُّهما ألم أنهكما عن تَلْكُمَا الشَّجَرَةَ» فاستحى آدم من ربه و خضع و قال: «ربنا ظلمنا انفسنا و اعترفنا بذنوبنا فاغفر لنا» قال الله لهما: اهبطا من سماواتي الى الارض فانه لا يجاورني في جنتي عاص و لافي سماواتي، ثم قال ابو عبد الله (عليه السلام): ان آدم (عليه السلام) لما اكل من الشجرة ذكر ما نهاه الله عنها فندم، فذهب ليتنحى من الشجرة فاخذت الشجرة براسه فجرته اليها، و قالت له: افلا كان فراقى من قبل ان تاكل منى. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 14،

ح [40] B

که به شجره ی گندم نزدیک نشوند و نگفت که از آن و امثال آن نخورند و آنان به آن شجره نزدیک نشدند و چون شیطان آنان را وسوسه نمود و گفت: «خدا شما را از این شجره نهی نکرده بلکه شما را از نزدیک شدن به غیر آن نهی کرده و از خوردن آن ها نیز شما را نهی نکرده و اگر بخورید ملک می شوید و در بهشت جاوید می مانید». و آدم و حوّا تا آن ساعت ندیده بودند کسی به دروغ سوگند به نام خدا بخورند از این رو به سوگند شیطان اطمینان پیدا کردند و این قبل از نبوت و پیامبری آدم (علیه السلام) بود و از گناهان کبیره ای نبود که به سبب آن مستحق دخول در دوزخ شوند بلکه از صغائر موهوبه ای بود که قبل از نزول وحی بر پیامبران جایز بود و چون خداوند آدم را به پیامبری برگزید آدم معصوم بود و هیچ گناه کبیره و صغیره ای انجام نداد چنان که خداوند می فرماید: «وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَ هَدَى» و در قول دیگری می فرماید: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَ نُوحًا وَ آلَ إِبْرَاهِيمَ وَ آلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ». (1)

ص: 249

1-442. فی عیون الاخبار فی باب ذکر مجلس الرضا (علیه السلام) عند المامون فی عصمة الانبیاء (علیهم السلام)، حدثنا تمیم بن عبد الله بن تمیم القرشی رضی الله عنه قال: حدثنی ابی عن حمدان بن سلیمان النیسابوری عن علی بن محمد بن الجهم قال: حضرت مجلس المامون و عنده الرضا (علیه السلام) فقال له المامون: یا ابن رسول الله اليس من قولک: ان الانبیاء معصومون؟ قال: بلی، قال فما معنی قول الله؟ عز؟ «وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى» قال (علیه السلام): ان الله تعالى قال لادم (علیه السلام): اسْكُنْ اَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَ کُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَ لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ وَ اِشَارَ لِهَمَا اِلَى شَجَرَةِ الْحَنْطَةِ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ وَ لَمْ یَقُلْ وَ لَا تَاکُلَا مِنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ وَ لَا مِمَّا کَانَ مِنْ جَنْسِهَا فَلَمْ تَقْرَبَا تِلْكَ الشَّجَرَةَ وَ اِنَّمَا اَکَلَا مِنْ غَیْرِهَا لَمَّا اِنْ وَسَّسَ الشَّیْطَانُ لِهَمَا وَ قَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ وَ اِنَّمَا نَهَیْکُمَا اِنْ تَقْرَبَا غَیْرِهَا وَ لَمْ یَنْهَکُمَا عَنْ اِکْلِهَا اِلَّا اَنْ تَكُونَا مَلَکَیْنِ اَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِیْنَ وَ قَاسَمَهُمَا اِنِّیْ لَکُمَا لَمِنَ النَّاصِحِیْنَ وَ لَمْ یَكُنْ آدَمُ وَ حَوَا شَاهِدًا قَبْلَ ذَلِكَ مِنْ یَحْلِفُ بِاللَّهِ کَاذِبًا فَدَلِیْهُمَا بَغْرُورًا فَاکَلَا مِنْهَا ثَمَّةً بَیْمِیْنَهُ بِاللَّهِ وَ کَانَ ذَلِكَ مِنْ آدَمَ قَبْلَ النُّبُوَّةِ، وَ لَمْ یَكُنْ ذَلِكَ بِذَنْبِ کَبِیْرٍ اسْتَحَقَّ بِهِ دُخُولَ النَّارِ، وَ اِنَّمَا کَانَ مِنَ الصَّغَائِرِ الْمَوْهُوبَةِ الَّتِیْ تَجُوزُ عَلَی الْاَنْبِیَاءِ قَبْلَ نَزُولِ الْوَحْیِ عَلَیْهِمْ، فَلَمَّا اجْتَبَاهُ اللَّهُ تَعَالَى وَ جَعَلَهُ نَبِیًّا کَانَ مَعْصُومًا لَا یُذْنَبُ صَغِیْرَةً وَ لَا کَبِیْرَةً، قَالَ اللَّهُ تَعَالَى: «وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ثُمَّ اجْتَبَاهُ رَبُّهُ فَتَابَ عَلَيْهِ وَ هَدَى» وَ قَالَ؟ عز؟: «إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى آدَمَ وَ نُوحًا وَ آلَ إِبْرَاهِيمَ وَ آلَ عِمْرَانَ عَلَى الْعَالَمِينَ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 11، ح B[34]

متن:

يَا بَنِي آدَمَ قَدْ أَنْزَلْنَا عَلَيْكُمْ لِبَاسًا يُؤَارِي سَوَاتِكُمْ وَرِيشًا وَ لِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ يَا بَنِي آدَمَ لَا يَفْتِنَنَّكُمُ الشَّيْطَانُ كَمَا أَخْرَجَ أَبَوَيْكُمُ مِنَ الْجَنَّةِ يَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسَهُمَا لِيُرِيَهُمَا سَوَاتِهِمَا إِنَّهُ يَرَاكُمْ هُوَ وَقَبِيلُهُ مِنْ حَيْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ إِنَّا جَعَلْنَا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرْنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ اتَّقُوا اللَّهَ مَا لَا تَعْلَمُونَ

لغات:

«هرچیز قابل پوشیدن را لباس گویند، و نیز پوست و چیزهای دیگری که به وسیله آن ها اطاق پوشیده می شود را لباس گویند مانند ثوب کعبه، و آن از لبس یلبس لبسا و لباسا است و «ریش و ااث» متاع خانه و ااثیه آن است مانند فرش و غیره، و بعضی گفته اند: ریش وسائل زیبا را گویند مانند ریش طائر، و ریش لباس ظاهر را گویند، و «فتنه» به معنای ابتلا و امتحان است، و قلب فاتن یعنی قلب مفتون، و «قبیل» به معنای جماعت است، و اگر از یک پدر و مادر باشند به آنان قبیله گویند.

ای فرزندان آدم! لباسی برای شما فرستادیم که اندام شما را می پوشاند و مایه زینت شماست اما لباس پرهیزگاری بهتر است! این ها (همه) از آیات خداست، تا متذکر (نعمت های او) شوند! (26) ای فرزندان آدم! شیطان شما را نفربید، آن گونه که پدر و مادر شما را از بهشت بیرون کرد، و لباسشان را از نشان بیرون ساخت تا عورت شان را به آن ها نشان دهد چه این که او و همکارانش شما را می بینند از جایی که شما آن ها را نمی بینید (اما بدانید) ما شیاطین را اولیای کسانی قرار دادیم که ایمان نمی آورند! (27) و هنگامی که کار زشتی انجام می دهند می گویند: «پدران خود را بر این عمل یافتیم و خداوند ما را به آن دستور داده است!» بگو: «خداوند (هرگز) به کار زشت فرمان نمی دهد! آیا چیزی به خدا نسبت می دهید که نمی دانید؟!» (28)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَ لِبَاسِ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ...» (1)

در روایت ابی الجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود: مقصود از لباس همین لباسی است که شما می پوشید؛ و مقصود از «ریاش» مال و اسباب زندگی است؛ و مقصود از «لباس تقوا» عفاف و پاکدامنی است و انسان عقیف عورتش ظاهر نمی شود گرچه عاری از لباس باشد؛ و انسان فاجر عورتش ظاهر است گرچه لباس پوشیده باشد، چنان که خداوند می فرماید: «وَ لِبَاسِ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ» یعنی عفاف و پاکدامنی بهتر از لباس ظاهری است. «ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ». (2)

ص: 251

1- 443.. سوره ی اعراف، آیه ی 26.

2- 444.. و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله: «یا بنی آدم قد انزلنا علیکم لباساً یواری سواآتکم وریاشاً» فاما اللباس فالثیاب التي تلبسون، و اما الریاش فالمتاع و المال، و اما لباس التقوی فالعفاف، ان العقیف لاتبدو له عورة و ان كان عاریاً من الثیاب، و الفاجر باد العورة و ان كان کاسیا من الثیاب، یقول الله: و لباس التقوی ذلک خیر یقول: و العفاف خیر ذلک من آیات اللّٰه لعلهم یذکرون. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 15، ح 44] B

و در حدیث اربعماه که امیرالمؤمنین (علیه السلام) به اصحاب خود [چهارصد چیز را] تعلیم نمود و فرمود: لباس پنبه ای بپوشید که آن لباس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود و آن حضرت لباسی که از جنس مو و پشم بود نمی پوشید مگر از روی ناچاری و فرمود: خداوند جمیل و زیباست و زیبایی را دوست می دارد؛ و دوست دارد که اثر نعمت خود را بر بنده اش ببیند. (1)

امّ درداء گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: کسی که سلامت بدن داشته باشد؛ و خانواده اش در امنیت و امان باشند؛ و قوت روز خود را داشته باشد؛ همه نعمت های دنیا را به دست آورده است. سپس فرمود: ای فرزند آدم تو را از دنیا به اندازه ای که شکمت سیر شود و بدنت پوشیده شود کافی است و اگر خانه ای داشته باشی که تو را حفظ کند و مرکبی داشته باشی که بر آن سوار شوی زندگی بسیار خوبی داشته ای و اگر توانی کار خیری انجام ده و بیش از این ها برای تو حساب یا عذاب خواهد داشت. (2)

ص: 252

1 - 445. فی کتاب الخصال فیما علم امیرالمؤمنین (علیه السلام) اصحابه من الاربعمائه باب: البسوا ثیاب القطن فانها لباس رسول الله (صلی الله علیه و آله) و لم یکن یلبس الشعر و الصوف الا من علة، و قال: ان الله تعالی جمیل یحب الجمال و یحب ان یری اثر نعمته علی عبده. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 15، ح 45]

2 - 446. عن ام الدرداء قالت: قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) من اصبح معافی فی جسده آمنای فی سربه عنده قوت یومه فکانما حیزت له الدنیا، یا ابن آدم یکفیک من الدنیا ما سد جوعتک و واری عورتک فان یکن لک بیت یکنک فذاک و ان یکن لک دابة ترکیها فبخ بخ، و الخیر و ما الخیر! و ما بعد ذلک حساب علیک او عذاب. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 15، ح 46]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

پوشیدن لباس سیاه مکروه است، جز عمامه و کفش و عبا. (1)

امام صادق(علیه السلام) از پدران خود از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

پنج چیز را تا آخر عمر ترک نخواهم نمود: 1. غذا خوردن روی زمین با غلامان، 2. سوار شدن بر الاغ همراه با دیگری، 3. دوشیدن شیر بز با دست خود، 4. پوشیدن لباس پشمین، 5. سلام کردن بر بیچه ها، و چنین می کنم تا بعد از من این کارها سنت شود. (2)

«وَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَ جَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَ اللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا...» (3)

محمد بن منصور گوید: از امام [صادق] (علیه السلام) درباره ی این آیه سوال کردم. فرمود:

آیا تو کسی را دیده ای که گمان کند خدا مردم را امر به زنا و شرابخواری و امثال این محرمات کرده باشد؟

گفتم: هرگز؛ فرمود: آیا می دانی این فاحشه ای که ادعا می کنند خدا برای آنان حلال کرده چیست؟

گفتم: خدا و ولی او آگاه ترند. فرمود:

این آیه مربوط به پیشوایان ظلم و ستم کاران است که ادعا می کنند خدا آنان

ص: 253

1-447.. عن احمد بن ابی عبد الله البرقی باسناده یرفعه الی ابی عبد الله(علیه السلام) قال: قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): یکره السواد الا فی ثلثة: العمامة و الخف و الکساء. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 16]

2-448.. عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: سمعت ابی یحدث عن ابیه عن جدّه(علیهم السلام) قال: قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): خمس لا ادعهن حتی الممات: الاکل علی الحضیض مع العبید، و رکوب الحمار مردفا، و حلب المعز (العنزخ ل) بیدی، و لبس الصوف، و التسلیم علی الصبیان لیكون سنة من بعدی. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 16، ح 48]

3-449.. سوره ی اعراف، آیه ی 28.

را امر نموده که پیشوای مردم باشند، و هرگز خدا چنین امری نکرده و مردم نیز حق ندارند ولایت آنان را بپذیرند و در این آیه خداوند سخن آنان را ردّ نموده و می فرماید: «آنان تهمت به خدای خود می زنند» و پیشوایی آنان را فاحشه نامیده است. (1)

علی بن ابراهیم گوید:

این آیه درباره ی بت پرستان است که می گفتند: پدران ما چنین بودند و خداوند ما را به پرستش بت امر کرده است و خداوند سخن آنان را در این آیه رد نموده و به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) می فرماید: به آنان بگو: «إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ» (2).

ص: 254

1-450.. فی اصول الکافی عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن الحسين بن سعيد عن ابی وهب عن محمد بن منصور قال: سئلته عن قول الله؟ عز؟: وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قُلْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ قَالَ: فقال: هل رأيت احدا زعم ان الله امر بالزنا و شرب الخمر و شىء من هذه المحارم؟ فقلت: لا قال: ما هذه الفاحشة التي يدعون ان الله امرهم بها؟ فقلت: الله اعلم و وليه، فقال: فان هذا فى ائمة الجور ادعوا ان الله امرهم بالايتمام بقوم لم يامرهم الله بالايتمام بهم، فرد الله ذلك عليهم، فاخبر انهم قد قالوا عليه الكذب و سمى ذلك منهم فاحشة. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 17، ح 51]

2-451.. و اما قوله وَإِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً قَالُوا وَجَدْنَا عَلَيْهَا آبَاءَنَا وَاللَّهُ أَمَرَنَا بِهَا قَالَ الَّذِينَ عَابَدُوا الْأَصْنَامَ، فرد الله عليهم فقال قُلْ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ. [تفسير قمى، ج 1، ص 226]

متن:

قُلْ أَمَرَ رَبِّي بِالْقِسْطِ وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنََّّهُمْ مُهْتَدُونَ

لغات:

اصل قسط به معنای عدول است، و اگر عدول به حق باشد عدل است چنان که خداوند می فرماید: «ان الله يحب المقسطين» و اگر عدول به باطل باشد جور است، چنان که خداوند می فرماید: «و اما القاسطون فكانون لجهنم حطبا» و «اخلاص» به معنای عیب زدایی است و «اخلاص دین لله» خالص کردن عبادت است برای خدا، و «بداء» شروع و ابتدای کار است و عود انجام مرد آن است، و «فریق» به معنای جماعت است، و «یحسبون» به معنای یظنون است.

ترجمه:

بگو: «پروردگرم امر به عدالت کرده است و توجه خویش را در هر مسجد (و به هنگام عبادت) به سوی او کنید! او را بخوانید، در حالی که دین (خود) را برای او خالص گردانید! (و بدانید) همان گونه که در آغاز شما را آفرید، (بار دیگر در رستاخیز) بازمی گردید! (29) جمعی را هدایت کرده و جمعی (که شایستگی نداشته اند)، گم راهی بر آن ها مسلّم شده است. آن ها (کسانی هستند که) شیاطین را به جای خداوند، اولیای خود انتخاب کردند و گمان می کنند هدایت یافته اند! (30)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

یعنی در هر مسجدی نماز می خوانید صورت های خود را به طرف مسجد الحرام قرار بدهید. (2)

و در سخن دیگری فرمود:

یعنی توجّه خود را در هر مسجدی به [اطاعت از] امامان خود کنید. [نه به بُت ها و طاغوت ها]. (3)

«كَمَا بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ * فَرِيقًا هَدَىٰ وَفَرِيقًا حَقَّ عَلَيْهِمُ الضَّلَالَةُ...» (4)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

یعنی خداوند آنان را هنگامی که خلق کرد مومن و کافر و شقیّ و سعید خلق

ص: 256

1-452.. سوره ی اعراف، آیه ی 29.

2-453.. الشيخ فی (التهدیب): باسناده عن علی بن الحسن الطاطری، عن ابن ابی حمزة، عن ابن مسکان، عن ابی بصیر، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: سألته عن قول الله؟ عز؟: «وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ، قال: «هذه القبلة». العیاشی: عن ابی بصیر، عن احدهما (علیهما السلام)، فی قول الله: «وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ، قال: «هو الى القبلة». عن زرارة و حمران و محمد بن مسلم، عن ابی جعفر و ابی عبد الله (علیهما السلام)، فی قوله: «وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ، قال: «مساجد محدثة، فامروا ان یقیموا وجوههم شطر المسجد الحرام». [تفسیر برهان، ج 2، ص 527، ح 2]

3-454.. عن الحسين بن مهران، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، فی قوله: «وَأَقِيمُوا وُجُوهَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ، قال: «یعنی الائمة». [تفسیر برهان، ج 2، ص 528، ح 7]

4-455.. سوره ی اعراف، آیه ی 30.

نمود و [با اختیار و انتخاب خود] همان گونه به قیامت باز خواهند گشت... (1)

«إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ» (2)

در ذیل حدیث سابق امام باقر (علیه السلام) فرمود:

آنان قدریّه [یعنی جبریّه و خوارج] اندکه می گویند: تقدیری برای ما نشده است و گمان می کنند که خود قادر بر هدایت و گم راهی هستند و آنان مجوس این امت می باشند. سپس فرمود: این دشمنان خدا دروغ می گویند، چرا که مشیّت و قدرت از آن خداوند است... (3)

و در سخن دیگری فرمود:

آنان شیاطین را اولیای خود برگزیدند و خدا وائمه حق را اولیای خود قرار ندادند و گمان کردند که هدایت شده اند. (4)

ص: 257

1- 456.. القمی عن الباقر (علیه السلام) فی هذه الآية خلقهم حين خلقهم مومناً و كافراً و شقیّاً و سعیداً و كذلك يعودون يوم القيامة مهتد و ضالّ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 188]

2- 457.. سوره ی اعراف، آیه ی 30.

3- 458.. القمی و كانه تمام الحدیث السابق و هم القدرية الذين يقولون لا قدر و يزعمون انهم قادرون على الهدى و الضلال و ذلك اليهم ان شاءوا اهتدوا و ان شاءوا ضلّوا و هم مجوس هذه الامّة و كذب اعداء الله المشيئة و القدرة لله كما بداهم يعودون من خلقه شقیّاً يوم خلقه كذلك يعود اليه و من خلقه سعیداً يوم خلقه كذلك يعود اليه سعیداً قال رسول الله (صلى الله عليه و آله) الشقى من شقى فى بطن امه و السعيد من سعد فى بطن امه. [تفسیر صافی، ج 2، ص 188]

4- 459.. و فى العلل عنه (علیه السلام) إِنَّهُمْ اتَّخَذُوا الشَّيَاطِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ اللَّهِ يعنى ائمة دون ائمة الحق. [تفسیر صافی، ج 2، ص 189]

متن:

يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفَصَّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَالْإِثْمَ وَالْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَأَنْ تُشْرِكُوا بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزِّلْ بِهِ سُلْطَانًا وَأَنْ تَقُولُوا عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ

لغات:

«تحریم» منع از فعل است، و ضد آن تحلیل است، و تحلیل اطلاق در فعل است، و اصل تحریم به معنای منع است، و محروم به معنای ممنوع است، و «فواحش» جمع فاحشه به معنای اقیح قبائح است، و فاحشه از کبائر است و «بغی» ظلم و سرکشی می باشد، و باغی طالب ریاست است با قهر و غلبه بدون حق.

ترجمه:

ای فرزندان آدم! زینت خود را به هنگام رفتن به مسجد، با خود بردارید! و (از نعمت های الهی) بخورید و بیاشامید، ولی اسراف نکنید که خداوند مسرفان را دوست نمی دارد! (31) بگو: «چه کسی زینتهای الهی را که برای بندگان خود آفریده، و روزیهای پاکیزه را حرام کرده است؟!» بگو: «این ها در زندگی دنیا، برای کسانی است که ایمان آورده اند (اگر چه دیگران نیز با آن ها مشارکت دارند ولی) در قیامت، خالص

(برای مومنان) خواهد بود.» این گونه آیات (خود) را برای کسانی که آگاهند، شرح می دهیم! (32) بگو: «خداوند، تنها اعمال زشت را، چه آشکار باشد چه پنهان، حرام کرده است و (همچنین) گناه و ستم بناحق را و این که چیزی را که خداوند دلیلی برای آن نازل نکرده، شریک او قرار دهید و به خدا مطلبی نسبت دهید که نمی دانید.» (33) برای هر قوم و جمعیتی، زمان و سرآمد (معینی) است و هنگامی که سرآمد آن ها فرا رسد، نه ساعتی از آن تاخیر می کنند، و نه بر آن پیشی می گیرند. (34)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

روایت شده که در عید فطر و قربان و جمعه غسل کنید و لباس سفید بپوشید. و نیز روایت شده که برای هر نمازی موهای خود را شانه کند. (2)

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

یکی از زینت ها، شانه کردن مو هنگام نمازهاست. (3)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

یعنی لباس های زیبای خود را برای نمازهای جمعه و اعیاد بپوشید. (4)

ص: 259

1-460.. سوره ی اعراف، آیه ی 31.

2-461.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: يَا بَنِي آدَمَ خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ قَالَ: فِي الْعِيدِينَ وَالْجُمُعَةِ يَغْتَسِلُ وَيَلْبَسُ ثِيَابًا بِيَاضًا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 18، ح 61]

3-462.. فی من لایحضره الفقیه و سئل ابو الحسن الرضا (علیه السلام) عن قول الله؟ عز؟: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» قَالَ: مِنْ ذَلِكَ التَّمَشُّطُ عِنْدَ كُلِّ صَلَاةٍ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 19]

4-463.. فی الکافی محمد بن یحیی عن احمد بن محمد بن عیسی عن الحسن بن سعید عن فضالة بن ایوب عن ابن سنان عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قول الله؟ عز؟: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» قَالَ: فِي الْعِيدِينَ وَالْجُمُعَةِ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 20، ح 70]

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

موهای خود را شانه کنید تا زیبا شود و روزی شما برسد و حاجت شما برآورده شود و آب کمر شما افزوده شود و بلغم از شما برطرف گردد؛ سپس فرمود: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از زیر محاسن به بالا چهل مرتبه شانه می زد و از بالا به پایین هفت مرتبه شانه می زد و می فرمود: این عمل ذهن و فکر را قوی می کند و بلغم را قطع می نماید.(1)

و نیز امام صادق(علیه السلام) فرمود:

هنگام ملاقات و زیارت هر امامی غسل کند.(2)

امام حسن(علیه السلام) همواره هنگام نماز بهترین لباس خود را می پوشید و می فرمود: خداوند جمیل است و جمال و زیبایی را دوست می دارد و من برای خدای خود زینت می کنم، چرا که او فرموده است: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» و من دوست دارم بهترین لباس خود را برای او بپوشم.(3)

ص: 260

1- 464.. فی کتاب الخصال عن ابی عبد الله(علیه السلام) فی قول الله تعالی: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» قال تمشطوا فان التمشط یجلب الرزق و یحسن الشعر و ینجز الحاجة و یزید فی ماء الصلب و یقطع البلغم و کان رسول الله(صلی الله علیه و آله) یرسح تحت لحيته اربعین مرة و من فوقها سبع مرات، و یقول انه یزید فی الذهن و یقطع البلغم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 19، ح 64]

2- 465.. عن الحسین بن مهران عن ابی عبد الله(علیه السلام) فی قول الله؟ عز؟: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» قال: یعنی الائمة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 19، ح 66]

3- 466.. عن خثیمة بن ابی خثیمة قال: کان الحسن بن علی(علیهما السلام) اذا قام الی الصلوة یلبس اجود ثیابه، فقیل له: یا ابن رسول الله(صلی الله علیه و آله) تلبس اجود ثیابک؟ فقال: ان الله جمیل یحب الجمال، فاتجمل لربی و هو یقول: «خُذُوا زِينَتَكُمْ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ» فاحب ان البس اجود ثیابی. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 19، ح 67]

«وَكُلُوا وَاشْرَبُوا وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

اسراف از بین بردن مال و ضرر زدن به بدن است. راوی گوید: گفتم: اقتار [و سخت گیری] چیست؟ فرمود: خوردن نان و نمک است اگر تو بر غیر آن توان داشته باشی. گفتم: اقتصاد و میانه روی چیست؟ فرمود: خوردن نان و گوشت و [خوردن نان] و شیر و نان و سرکه و روغن که یک بار از این بخوری و یک بار از آن. (2)

سلیمان بن صالح گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم: کم ترین درجه اسراف چیست؟

حضرت(علیه السلام) فرمود:

این است که لباس آبروی خود را برای کار پیوشی و باقیمانده ظرف آب خود را بریزی و خرمای خود را بخوری و هسته آن را به این سو و آن سو پرت کنی. (3)

ص: 261

1- 467.. سوره ی اعراف، آیه ی 31.

2- 468.. محمد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، و عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد، جمیعا عن عثمان بن عیسی، عن اسحاق بن عبد العزیز، عن بعض اصحابه، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، انه قال له: انا نکون فی طریق مکة فنرید الاحرام فنطلی، و لایکون معنا نخالة نتدلک بها من النورة، فتدلک بالدقیق، و قد دخلنی من ذلک ما الله اعلم به؟ فقال: «امخافة الاسراف؟» قلت: نعم. فقال: «لیس فیما اصلح البدن اسراف، انی ربما امرت بالنقی فیلت بالزیت، فاتدلک به، انما الاسراف فیما افسد المال و اضر بالبدن». قلت: فما الاقتار؟ قال: «اکل الخبز و الملح و انت تقدر علی غیره». قلت: فما القصد؟ قال: «الخبز و اللحم و اللبن و الخل و السمن، مرة هذا، و مرة هذا». [تفسیر برهان، ج 2، ص 532، ح 16]

3- 469.. و عنه: عن محمد بن یحیی، عن محمد بن الحسن، عن محمد بن اسماعیل بن بزیع، عن صالح بن عقبه، عن سلیمان بن صالح، قال: قلت لابی عبد الله(علیه السلام): ادنی ما نهی عن حد الاسراف؟ B فقال: «ابدالک ثوب صونک، و اهراقک فضل انائک، و اکلک التمر و رمیک النوی ها هنا و ها هنا». [تفسیر برهان، ج 2، ص 532، ح 17]

اسحاق بن عمّار گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: آیا مومن ده لباس داشته باشد اسراف است؟ فرمود: اسراف نیست. گفتم: بیست لباس؟ فرمود: اسراف نیست. گفتم: سی

لباس؟ فرمود: اسراف نیست، و اسراف این است که تو لباس آبروی خود را به جای لباس

کار خود بپوشی. (1)

ابان بن تغلب گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

آیا تو گمان می کنی خداوند به کسانی که مال داده از کرامت آنان بوده؟ و به کسانی که مال نداده آنان را ناچیز شمرده؟! نه چنین نیست، ولکن مال، مال الله است و خداوند به هر کس می دهد امانتی است به دست او تا به اندازه بخورد و به اندازه بیاشامد و به اندازه بپوشد و به اندازه ازدواج کند و به اندازه مرکب تهیه نماید و بقیه را صرف فقراى مومنین نماید و غبار فقر را از آنان بزدايد و اگر چنین کند آن چه می خورد حلال است و آن چه می آشامد حلال است و آن چه سوار می شود حلال است و آن چه صرف ازدواج می کند حلال است؛ و اگر جز این کند برای او حرام خواهد بود. سپس فرمود: «وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ» تا این که فرمود: آیا تو گمان می کنی خدا مالی را به کسی بدهد و او را مجاز بداند که اسبی به قیمت ده هزار درهم خریداری کند در حالی که یک اسب بیست درهمی او

ص: 262

1-470.. و عنه: عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زياد، عن الجاموراني، عن الحسن بن علي بن ابي حمزة، عن سيف بن عميرة، عن اسحاق بن عمار، قال: قلت لابي عبد الله (عليه السلام): يكون للمؤمن عشرة اقمصة؟ قال: «نعم». قلت: عشرون؟ قال: «نعم». قلت: ثلاثون؟ قال: «نعم، ليس هذا من السرف، انما السرف ان تجعل ثوب صونك ثوب بذلك». [تفسير برهان، ج 2، ص 532، ح 18]

را کفایت می کند؟ و یا کنیزی را به قیمت هزار دینار بخرد در حالی که یک کنیز بیست دیناری او را کفایت می نماید؟ سپس فرمود: «وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ.» (1)

و درباره ی اسراف در خوردن و آشامیدن نیز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

هیچ چیزی نزد خداوند مبعوض تر از شکم پر نیست. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

ابوجحیفه نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و [چون زیاد خورده بود] آروغ زد، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: «جلوی آروغ خود را بگیر، چرا که هر کس در دنیا زیاد پر خوری کرده باشد در قیامت زیاد گرسنه خواهد بود» و پس از آن ابوجحیفه تا زنده بود شکم خود را سیر نکرد. (3)

ص: 263

1- 471.. العیاشی: عن ابان بن تغلب، قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): «ا ترى الله اعطى من اعطى من كرامته عليه، و منع من منع من هوان به عليه؟! لا، و لكن المال مال الله يضعه عند الرجل ودائع، و جوز لهم ان ياكلوا قصدا، و يشربوا قصدا، و يلبسوا قصدا، و ينكحوا قصدا، و يركبوا قصدا، و يعودوا بما سوى ذلك على فقراء المؤمنين، و يلموا به شعثهم، فمن فعل ذلك كان ما ياكل حلالا، و يشرب حلالا، و يركب حلالا، و ينكح حلالا، و من عدا ذلك كان عليه حراما ثم قال وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ا ترى الله ائتمن رجلا على مال خول له ان يشتري فرسا بعشرة آلاف درهم و يجزيه فرس بعشرين درهما؟! و يشتري جارية بالف دينار و تجزيه جارية بعشرين دينارا؟! و قال: وَ لَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ.» [تفسير برهان، ج 2، ص 532]

2- 472.. في عيون الاخبار عن الرضا (عليه السلام) باسناده قال: قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): ليس شىء ابغض على الله من بطن ملئان. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 20، ح 71]

3- 473.. و باسناده قال: قال على بن ابى طالب (عليه السلام) اتى ابو جحيفة التبي (صلی الله علیه و آله) و هو يتجشأ فقال: اكفف جشاك، فان اكثر الناس فى الدنيا شبعوا اكثرهم جوعا يوم القيمة قال: فما ملاء ابو جحيفة بطنه من طعام حتى لحق بالله تعالى. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 20، ح 72]

در روایتی آمده که زنی از پرخوری زشت رو شده بود و شوهر او می خواست او را طلاق

بدهد، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

پرخوری مکن تا زیبایی صورت تو باز گردد و آن زن به دستور آن حضرت عمل نمود و زیبایی او بازگشت. (1)

«قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ...» (2)

محمد بن ابی نصر گوید: حضرت رضا (علیه السلام) به من فرمود:

... تو درباره ی لباس خشن و درشت چه می گویی؟ گفتم: به من رسیده که امام حسن (علیه السلام) لباس خشن می پوشیده و امام صادق (علیه السلام) نیز لباس تازه ای را می فرمود: در آب فرو ببرند [تا کهنه شود] و سپس می پوشید. پس حضرت رضا (علیه السلام) به من فرمود: لباس نو و زیبا بپوش و خود را آراسته کن، همانا علی بن الحسین (علیه السلام) همواره لباس زیبا و جبه خَزَّ به قیمت پانصد درهم می خرید و می پوشید و نیز مطرف خَزَّ [یعنی جامه خَزَّ] به قیمت پنجاه دینار می خرید و در زمستان می پوشید و چون زمستان می گذشت آن را می فروخت و صدقه می داد. سپس این آیه را تلاوت نمود «قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ...» (3)

ص: 264

1- 474.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی عمر بن علی عن ابیه علی بن ابی طالب ان التّبی (صلی الله علیه و آله) قال: مر اخی عیسی (علیه السلام) بمدينة و فیها رجل و امرأة يتصايحان فقال: ما شانكما؟ فقال: یا نبی الله هذه امراتی و لیس بها باس صالحة و لکنی احب فراقها، قال: فاخبرنی علی کل حال ما شانها؟ قال: هی خلقة الوجه من غیر الکبر قال لها: یا امرأة اتحیین ان یعود ماء وجهک طریاً؟ قالت: نعم، قال لها: اذا اكلت فایاک ان تشبعی لان الطعام اذا تکاثر علی الصدر فزاد فی القدر ذهب ماء الوجه ففعلت ذلك فعاد وجهها طریاً. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 20، ح 75]

2- 475.. سوره ی اعراف، آیه ی 32.

3- 476.. محمد بن عبد الله بن جعفر الحمیری: عن احمد بن محمد بن محمد بن احمد بن محمد بن ابی نصر، عن الرضا (علیه السلام) فی حدیث طویل الی ان قال: قال لی: «ما تقول فی اللباس الخشن؟» فقلت: بلغنی ان الحسن (علیه السلام) کان یلبس، و ان جعفر بن محمد (علیهما السلام) کان یأخذ الثوب الجدید فیامر به فیغمس فی الماء. B فقال لی: «البس و تجمل، فان علی بن الحسین (علیهما السلام) کان یلبس الجبة الخبز بمائة درهم، و المطرف الخبز بخمسين دینارا فیشتو فیہ، فاذا خرج الشتاء باعه و تصدق بثمنه، و تلا هذه الآية: قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ...» [تفسیر برهان، ج 2، ص 536، ح 9]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نامه خود به محمد بن ابی بکر هنگامی که او را والی مصر قرار داد چنین نوشت:

«بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ... وَاعْلَمُوا يَا عِبَادَ اللَّهِ! أَنَّ الْمُتَّقِينَ حَازُوا عَاجِلَ الْخَيْرِ وَآجَلَهُ،

شَارَكُوا أَهْلَ الدُّنْيَا فِي دُنْيَاهُمْ وَلَمْ يُشَارِكُهُمْ أَهْلُ الدُّنْيَا فِي آخِرَتِهِمْ، أَبَاحَهُمُ اللَّهُ مِنَ الدُّنْيَا مَا كَفَاهُمْ وَبِهِ أَغْنَاهُمْ، قَالَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ (قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللَّهِ الَّتِي أَخْرَجَ لِعِبَادِهِ وَ الطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيَامَةِ كَذَلِكَ نَفَصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ) سَكَنُوا الدُّنْيَا بِأَفْضَلِ مَا سُكِنَتْ وَ أَكَلُواهَا بِأَفْضَلِ مَا أُكِلَتْ، شَارَكُوا أَهْلَ الدُّنْيَا فِي دُنْيَاهُمْ فَأَكَلُوا مَعَهُمْ مِنْ طَيِّبَاتِ مَا يَأْكُلُونَ وَ شَرِبُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا يَشْرَبُونَ وَ لَبَسُوا مِنْ أَفْضَلِ مَا يَلْبَسُونَ وَ سَكَنُوا مِنْ أَفْضَلِ مَا يَسْكُنُونَ وَ تَزَوَّجُوا مِنْ أَفْضَلِ مَا يَتَزَوَّجُونَ وَ رَكَبُوا مِنْ أَفْضَلِ مَا يَرَكَبُونَ أَصَابُوا لَذَّةَ الدُّنْيَا مَعَ أَهْلِ الدُّنْيَا وَ هُمْ عَدَا حَيْرَانَ اللَّهُ، يَتَمَنَّوْنَ عَلَيْهِ فَيُعْطِيهِمْ مَا تَمَنَّوْهُ وَ لَا يَرُدُّ لَهُمْ دَعْوَةً وَ لَا يَنْقُصُ لَهُمْ نَصِيبًا مِنَ اللَّذَّةِ، فَالْيَ هَذَا يَا عِبَادَ اللَّهِ يَسْتَأْتِي إِلَيْهِ مَنْ كَانَ لَهُ عَقْلٌ وَ يَعْمَلُ لَهُ بِتَقْوَى اللَّهِ وَ لَا حَوْلَ وَ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ...» (1)

مؤلف گوید:

از روایات استفاده می شود که ائمه و پیامبران (علیهم السلام) اگر حکومت به دست آنان بوده

ص: 265

مطابق ضعیف ترین مردم زندگی می کرده اند و اگر حکومت به دست طاغوت ها بوده در ظاهر عزّت خود را مقابل مردم و طرفداران حاکم وقت حفظ نموده و با بهترین لباس و مرکب و زیور بین مردم می آمده اند از این رو امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: خداوند از اثمّه عدل پیمان گرفته که مطابق ضعیف ترین مردم زندگی کنند تا سختی فقر بر فقرا آسان شود. اما زمانی که حکومت در اختیار طاغوت ها بوده مانند زمان امام صادق و امام سجّاد و... به خاطر این که خدا برای مومن عزّت می خواهد، نه ذلّت، آنان آبروی خود را حفظ کرده اند و گرنه قناعت و زهد همواره نیکوست.

«قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَ الْإِثْمَ وَ الْبَغْيَ...» (1)

علی بن یقظین گوید: امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «مَا ظَهَرَ مِنْهَا» زنا آشکار و پرچم های زن های فاحشه است که در زمان جاهلیت بر بام خانه های خود بالا می برده اند؛ و مقصود از «وَمَا بَطَّنَ» ازدواج با زن پدر است که قبل از بعثت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اگر کسی می مرده و همسری از او باقی می مانده فرزند او با همسر پدر خود که مادر او نبوده ازدواج می کرده و خداوند این عمل را حرام نموده است و مقصود از «اِثْم» شراب می باشد. (2)

ص: 266

1- 478.. سوره ی اعراف، آیه ی 33.

2- 479.. و عنه: عن ابی علی الأشعری، عن بعض اصحابنا، و علی بن ابراهیم، عن ابیه، جمیعاً، عن الحسن بن علی بن ابی حمزة، عن ابیه عن علی بن یقظین، عن ابی الحسن (علیه السلام)، قال: قال: «قول الله؟ عز؟: قُلْ إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَّنَ وَ الْإِثْمَ وَ الْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ فَمَا قَوْلُهُ: مَا ظَهَرَ مِنْهَا یعنی الزنا المعلن، و نصب الرايات التي كانت ترفعها الفواجر الفواحش في الجاهلية. و اما قوله؟ عز؟: و مَا بَطَّنَ یعنی ما نکح من ازواج الآباء، لان الناس كانوا قبل ان يبعث النبي (صلی الله علیه و آله) اذا كان للرجل زوجة و مات عنها، تزوجها ابنة من بعده، اذا لم تكن امه، فحرم الله؟ عز؟ ذلك، و اما الْإِثْمُ فانها الخمر بعينها». [تفسیر برهان، ج 2، ص 539]

محمد بن منصور گوید: از موسی بن جعفر (علیهما السلام) درباره ی این آیه سوال کردم. آن

حضرت (علیه السلام) فرمود:

قرآن ظاهری دارد و باطنی و ظاهرش چیزهایی است که خداوند در قرآن حرام نموده است و باطن آن [حرام ها] پیشوایان ستم گر و ظالم اند، و همه آن چه حلال نموده ظاهر قرآن است و باطن آن [حلال]ها ائمه و پیشوایان حق اند. (1)

علی بن یقطين گوید:

مهدی عباسی به امام کاظم (علیه السلام) گفت: مردم می گویند: شراب در قرآن نهی شده اما حرام نگردیده است؟ امام (علیه السلام) فرمود: شراب در قرآن حرام شده است. مهدی عباسی گفت: در کجای قرآن حرام شده است؟ امام (علیه السلام) فرمود: در آیه «إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ وَ الْإِثْمَ وَ الْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ» سپس فرمود: مقصود از «مَا ظَهَرَ مِنْهَا» زنا آشکار است که در زمان جاهلیت زن های فاحشه پرچم های فحشا داشته اند، و مقصود از «وَ مَا بَطَّنَ» یعنی ازدواج با زن پدر که خداوند آن را حرام نموده، و مقصود از «إِثْم» شراب است و تردیدی در آن نیست و خداوند در آیه دیگری می فرماید: «يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَ الْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ...» و مقصود از «إِثْم» در این آیه شراب است؛ و مقصود از «مَيْسِر» نرد و شطرنج است و گناه این دو بزرگ است؛ و مقصود از «بَغْي» زنا پنهانی است. پس مهدی عباسی گفت: این فتوای بنی هاشمی است. (2)

ص: 267

1- 480.. عن محمد بن منصور قال سالت عبدا صالحا عن قول الله: «إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ» قال: ان القرآن له ظهر و بطن فجميع ما حرم به في الكتاب هو في الظاهر و الباطن من ذلك ائمة الجور، و جميع ما احل في الكتاب هو في الظاهر و الباطن من ذلك ائمة الحق. [تفسير عیاشی، ج 2، ص 16، ح 36]

2- 481.. محمد بن یعقوب: عن ابی علی الأشعری، عن بعض اصحابنا، و علی بن ابراهیم، عن ابیه، جمیعا، عن الحسن بن علی بن ابی حمزة، عن ابیه، عن علی بن یقطين، قال: سال المهدي ابا الحسن (عليه السلام) عن الخمر، قال: هل هي محرمة في كتاب الله؟ عز؟، فان الناس انما يعرفون النهي عنها، و لا يعرفون التحريم لها؟ B فقال له ابو الحسن (عليه السلام): «بل هي محرمة في كتاب الله». فقال: في اي موضع [هي] محرمة في كتاب الله جل اسمه، يا ابا الحسن؟ فقال: «قول الله جل و عز: إِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّيَ الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَ مَا بَطَّنَ وَ الْإِثْمَ وَ الْبَغْيَ بِغَيْرِ الْحَقِّ». فاما قوله: ما ظَهَرَ مِنْهَا یعنی الزنا المعلن، و نصب الرايات التي كانت تعرف بها الفواحش في الجاهلية. و اما قوله تعالى: ما بَطَّنَ یعنی ما نکح آباؤکم لان الناس كانوا قبل ان يبعث النبي (صلى الله عليه و آله) اذا كان للرجل زوجة و مات عنها، تزوج بها ابنه من بعده، اذا لم تكن امه، فحرم الله؟ عز؟ ذلك. و اما الاثم: فانها الخمر بعينها، و قد قال الله؟ عز؟ في موضع آخر: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَ الْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَ مَنَافِعُ لِلنَّاسِ فاما الاثم في كتاب الله؟ عز؟ فهي الخمر و الميسر و اثمهما اكبر، كما قال الله تعالى». فقال المهدي: يا علی بن یقطين، هذه و الله فتوى هاشمية. قال قلت له: صدقت و الله يا امير المؤمنين، الحمد لله الذي لم يخرج هذا العلم منكم اهل البيت. قال: فو الله، ما صبر المهدي ان قال لي: صدقت، يا رافضي. [تفسير برهان، ج 1، ص 454، ح 1]

«وَلِكُلِّ أُمَّةٍ أَجَلٌ فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَأْخِرُونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ» (1)

مولف گوید:

تفسیر این آیه در سوره انعام (2) گذشت مراجعه شود.

سوره ی اعراف [7]، آیات 35 تا 41

متن:

يَا بَنِي آدَمَ إِنَّمَا يَأْتِيَنَّكُمْ رُسُلٌ مِنْكُمْ يُفَصِّحُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي فَمَنْ اتَّقَىٰ وَاصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاللَّهُ تَكْبَرُ
عَنْهَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ

ص: 268

1- 482.. سوره ی اعراف، آیه ی 34.

2- 483.. سوره ی انعام، آیه ی 2.

هُم فِيهَا خَالِدُونَ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ أُولَٰئِكَ يَنَالُهُمُ النَّصِيبُ مِنْهُم مِّنَ الْكِتَابِ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوا آيِنَ مَا كُنتُمْ تَدْعُونَ مِّن دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ مِنَ الْجَنِّ وَالْإِنسِ فِي النَّارِ كُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا ادَّارَكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَادِهِمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَآتِهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٍ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ وَقَالَتْ أُولَاهُمْ لِأُخْرَاهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تَتَّبِعْ لَهُمْ آبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّىٰ يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ

وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ

لغات:

«نیل» رسیدن عبد به بهره خود می باشد اگر مطلق باشد و اگر مقید بود نیل به ضرر خواهد بود، و «توفی» دریافت کامل چیزی را گویند، و «توفیته و استوفیه» به یک معناست، و «خلو» خالی ماندن مکانی است چیزی مانند، خلا عن البيت، و «خلت» به معنای مضت نیز می باشد و «جن» حیوان مستور از چشم مردم است به خاطر لطافت آن، و اجنه غالباً متمرّد هستند، عکس ملک که اهل خیر می باشند، و «ضیعف» دو چندان را گویند، و «اضعف هذا الدرهم» یعنی اجعل معه درهمان و «ادارکوا» در اصل تدارکوا بوده و تاء در دال ادغام شده و الف وصل به آن اضافه شده است چرا که ابتداء به ساکن ممکن نبوده، و ادراکو یعنی تلاحقوا و «سم الخياط» به ضم و فتح یعنی سوراخ سوزن، و سم کشنده نیز به خاطر نفوذ ظریف آن در بدن است.

ص: 269

ای فرزندان آدم! اگر رسولانی از خود شما به سراغتان بیایند که آیات مرا برای شما بازگو

کنند، (از آن ها پیروی کنید) کسانی که پرهیزگاری پیشه کنند و عمل صالح انجام دهند

(و در اصلاح خویش و دیگران بکوشند)، نه ترسی بر آن هاست و نه غمناک می شوند. (35) و آن ها که آیات ما را تکذیب کنند، و در برابر آن تکبر ورزند، اهل دوزخند جاودانه در آن خواهند ماند. (36) چه کسی ستم کارتر است از آن ها که بر خدا دروغ می بندند، یا آیات او را تکذیب می کنند؟! آن ها نصیبشان را از آن چه مقدر شده (از نعمت ها و مواهب این جهان) می برند تا زمانی که فرستادگان ما [فرشتگان قبض ارواح] به سراغ شان روند و جان شان را بگیرند از آن ها می پرسند: «کجایند معبودهایی که غیر از خدا می خواندید؟! (چرا به یاری شما نمی آیند؟!))» می گویند: «آن ها (همه) گم شدند (و از ما دور گشتند!)» و بر ضدّ خود گواهی می دهند که کافر بودند! (37) (خداوند به آن ها) می گوید: «در صفّ گروه های مشابه خود از جنّ و انس در آتش وارد شوید!» هر زمان که گروهی وارد می شوند، گروه دیگر را لعن می کنند تا همگی با ذلّت در آن قرار گیرند. (در این هنگام) گروه پیروان درباره پیشوایان خود می گویند: «خداوند! این ها بودند که ما را گم راه ساختند پس کیفر آن ها را از آتش دو برابر کن! (کیفری برای گم راهیشان، و کیفری به خاطر گم راه ساختن ما.)» می فرماید: «برای هر کدام (از شما) عذاب مضاعف است ولی نمی دانید! (چرا که پیروان اگر گرد پیشوایان گم راه را نگرفته بودند، قدرتی بر اغوای مردم نداشتند.)» (38) و پیشوایان آن ها به پیروان خود می گویند: «شما امتیازی بر ما نداشتید پس بچشید عذاب (الهی) را در برابر آن چه انجام می دادید! (39) کسانی که آیات ما را تکذیب کردند، و در برابر آن تکبر ورزیدند، (هرگز) درهای آسمان به رویشان گشوده نمی شود و (هیچ گاه) داخل بهشت نخواهند شد مگر این که شتر از

سورخ سوزن بگذرد! این گونه، گنه کاران را جزا می دهیم! (40) برای آن ها بستری از (آتش) دوزخ، و روی آن ها پوششهایی (از آن) است و اینچنین ظالمان را جزا میدهیم! (41)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«حَتَّىٰ إِذَا آذَرُكُوا فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَصْلَلُونَا فَأَتَيْهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ» (1)

مؤلف گوید:

آیات این بخش از محکّمات است و نیاز به تفسیر ندارد و لکن برخی از روایاتی که درباره ی آن ها آمده ذیلا بیان می شود.

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«حَتَّىٰ إِذَا آذَرُكُوا فِيهَا» یعنی هنگامی که رؤسای مشرکین با پیروان شان همگی در دوزخ جمع می شوند، پیروان آنان می گویند: پروردگارا این رؤسا ما را گم راه کردند، پس تو عذابشان را دو چندان کن. مرحوم طبرسی نیز این معنا را از امام صادق (علیه السلام)

نقل نموده است. (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

گروه پیروان ستم کاران از مشرکین چون داخل آتش می شوند رؤسای خود را لعنت می کنند و مقصودشان، اقامه حجّت است بر آنان، تا بلکه از عذاب نجات یابند در حالی که آن جا جای استدلال و بیان عذر و نجات نیست. (3)

ص: 271

1-484.. سوره ی اعراف، آیه ی 38.

2-485.. الطبرسی فی قوله تعالی: رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَصْلَلُونَا، قال الصادق (علیه السلام): «یعنی ائمة الجور». [تفسیر برهان، ج 2، ص 541]

3-486.. محمد بن یعقوب: عن علی بن محمد، عن بعض اصحابه، عن آدم بن اسحاق، عن عبدالرزاق ابن مهران، عن الحسين بن میمون، عن محمد بن سالم، عن ابی جعفر (علیه السلام)، قال فی قوله تعالی: وَ مَا أَصَدَّ لَنَا إِلَّا الْمُجْرِمُونَ: «اذ دعونا الی سبیلهم، ذلک قول الله؟ عز؟ فیهم حین جمعهم الی النار: قَالَتْ أُخْرَاهُمْ لِأَوْلَاهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَصَدَّ لُونَا فَأَتَيْهِمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِّنَ النَّارِ وقوله: کُلَّمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعَنَتْ أُخْتَهَا حَتَّىٰ إِذَا آذَرُكُوا فِيهَا جَمِيعًا بری ء بعضهم من بعض، و لعن بعضهم بعضا، یرید بعضهم ان یحج بعضا رجاء الفلج، فیفلتوا من عظیم ما نزل بهم، و لیس باوان بلوی، و لا اختبار، و لا قبول معذرة، و لات حین نجات». [تفسیر برهان، ج 2، ص 541، ح 2] B

«إِنَّ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا تُفَتِّحُ لَهُمْ أَبْوَابُ السَّمَاءِ... وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ» (1)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی طلحة و زبیر [و جنگ جمل] نازل شده و مقصود از جمل شترعایشه است. (2)

امام صادق(علیه السلام) نیز می فرماید:

این آیه درباره ی طلحه و زبیر نازل شده و مقصود از جمل همان شتر آنان است [و این دو، سبب بر پا شدن جنگ جمل شدند].

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

درهای آسمان برای ارواح و اعمال مومنین باز می شود؛ و اما کافر هنگامی که روح و عمل او به آسمان بالا می رود منادی [از طرف خداوند] ندا می کند: «او را به سجین پایین ببرید» و سجین بیابان حضر موت است که به آن برهوت گفته می شود. (3)

ص: 272

1- 487.. سوره ی اعراف، آیه ی 40.

2- 488.. فانه حدثني ابي عن فضالة عن ابان بن عثمان عن ضريس عن ابي جعفر(عليه السلام) قال نزلت هذه الآية في طلحة و الزبير و الجمل جملهم. [تفسیر قمی، ج 1، ص 230]

3- 489.. و في المجمع عنه(عليه السلام) قال اما المؤمنون فترفع اعمالهم و ارواحهم الى السماء فتفتح لهم ابوابها و اما الكافر فيصعد بعمله و روحه حتى اذا بلغ الى السماء نادى مناد اهبطوا به الى سجين و هو واد بحضر موت يقال له برهوت. [تفسیر صافی، ج 5، ص 299]

متن:

وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَانْكَلُفُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا اُولَئِكَ اصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ وَ نَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ النَّهَارَ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَ مَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا اَنْ هَدَانَا اللهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ وَ نُودُوا اَنْ تَلْكُمْ الْجَنَّةُ اَوْرِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ وَ نَادَى اصْحَابُ الْجَنَّةِ اصْحَابَ النَّارِ اَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبِّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَاذَنْ مُؤَدَّنٌ بَيْنَهُمْ اَنْ لَعْنَةُ اللهِ عَلَى الظَّالِمِينَ الَّذِينَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَ هُمْ بِالْآخِرَةِ كَافِرُونَ وَ بَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَ عَلَى الْاَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ وَ نَادُوا اصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَ هُمْ يَطْمَعُونَ وَ اِذَا صَدَّرَتْ اَبْصَارُهُمْ تَلْقَاءَ اصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَاتَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ وَ نَادَى اصْحَابُ الْاَعْرَافِ رِجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ قَالُوا مَا اَعْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ وَ مَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ اَهُؤُلَاءِ الَّذِينَ اَقْسَمْتُمْ لَا يَنَالُهُمُ اللهُ بِرَحْمَةٍ اِذْ خُلُوا الْجَنَّةَ لَا خَوْفٌ عَلَيْكُمْ وَ لَا اَنْتُمْ تَحْزَنُونَ وَ نَادَى اصْحَابُ النَّارِ اصْحَابَ الْجَنَّةِ اَنْ اَفِضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ اَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللهُ قَالُوا

اِنَّ اللهَ حَرَّمَهُمَا عَلَى الْكَافِرِينَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَ لَعِبًا وَ غَرَّبْتُهُمُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَ مَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ

لغات:

«غل» به معنای حقه و کینه است، و «غلول» حيله دقیق و خیانت، و «غل» زنجیری است که به وسیله آن دست ها به گردن بسته می شود، و «حجاب» حاجز و مانع از ادراک است، و «اعراف» مکان های مرتفع است که به سبب بلندی شناخته می شود، و «سیما»

به معنای علامت است، و «حیوان سائمه» یعنی معلمه و «تلقاء» جهت مقابل را گویند، و «ابصار» به معنای بصر و به معنای مصدری نیز می باشد، و «افاضه» اجرای آب از بالا با سرعت می باشد و «لهو» به معنای هوس بیهوده و «لعب» به معنای بازی است.

ترجمه:

و کسانی که ایمان آورده و اعمال صالح انجام داده اند البته هیچ کس را جز به اندازه توانایش تکلیف نمی کنیم آن ها اهل بهشتند و جاودانه در آن خواهند ماند. (42) و آن چه در دل ها از کینه و حسد دارند، بر می کنیم (تا در صفا و صمیمیت با هم زندگی کنند) و از زیر (قصرها و درختان) آن ها، نهرها جریان دارد می گویند: «ستایش مخصوص خداوندی است که ما را به این (همه نعمت ها) رهنمون شد و اگر خدا ما را هدایت نکرده بود، ما (به این ها) راه نمی یافتیم! مسلماً فرستادگان پروردگار ما حق را آوردند!» و (در این هنگام) به آنان ندا داده می شود که: «این بهشت را در برابر اعمالی که انجام می دادید، به ارث بردید!» (43) و بهشتیان دوزخیان را صدا می زنند که: «آن چه را پروردگار ما به ما وعده داده بود، همه را حق یافتیم آیا شما هم آن چه را پروردگارتان به شما وعده داده بود حق یافتید؟!» در این هنگام، ندادهنده ای در میان آن ها ندا می دهد که: «لعنت خدا بر ستم گران باد!» (44) همان ها که (مردم را) از راه خدا بازمی دارند، و (با القای شبهات) می خواهند آن را کج و معوج نشان دهند و آن ها به آخرت کافرند!» (45) و در میان آن دو [بهشتیان و دوزخیان]، حجابی است و بر «اعراف» مردانی هستند که هر یک از آن دو را از چهره شان می شناسند و به بهشتیان صدا می زنند که: «درود بر شما باد!» اما داخل بهشت نمی شوند، در حالی که امید آن را دارند. (46) و هنگامی که چشمشان به دوزخیان می افتد می گویند: «پروردگارا! ما را با گروه ستم گران قرار مده!» (47) و اصحاب اعراف، مردانی (از دوزخیان را) که از سیمایشان آن ها را می شناسند، صدا می زنند

و می گویند: «(دیدید که) گردآوری شما (از مال و ثروت و آن و فرزند) و تکبرهای شما،

به حالتان سودی نداد!» (48) آیا این ها [این واماندگان بر اعراف] همانان نیستند که سوگند یاد کردید رحمت خدا هرگز شامل حال شان نخواهد شد؟! (ولی خداوند به خاطر ایمان و بعضی اعمال خیرشان، آن ها را بخشید هم اکنون به آن ها گفته می شود: داخل بهشت شوید، که نه ترسی دارید و نه غمناک می شوید! (49) و دوزخیان، بهشتیان را صدا می زنند که: «(محبت کنید) و مقداری آب، یا از آن چه خدا به شما روزی داده، به ما ببخشید!» آن ها (در پاسخ) می گویند: «خداوند این ها را بر کافران حرام کرده است!» (50) همان ها که دین و آیین خود را سرگرمی و بازیچه گرفتند و زندگی دنیا آنان را مغرور ساخت امروز ما آن ها را فراموش می کنیم، همان گونه که لقای چنین روزی را فراموش کردند و آیات ما را انکار نمودند. (51)

تفسیر اهل البیت (علیهم السلام):

«الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

روز قیامت خداوند پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین و ائمه طاهرين از فرزندان آنان (علیهم السلام) را می خواند و آنان مقابل مردم قرار می گیرند و چون نگاه مردم به آنان می افتد شیفته [جمال و جلال] آنان می شوند و می گویند: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ»، یعنی خدا را سپاس که او ما را به ولایت امیرالمؤمنین و ائمه طاهرين (علیهم السلام) هدایت نمود. (2)

ص: 275

1-490.. سوره ی اعراف، آیه ی 43.

2-491.. فی اصول الکافی الحسین بن محمد عن المعلى بن محمد عن احمد بن محمد عن ابن هلال عن ابیه عن ابی السفاتج عن ابی بصیر عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قول الله؟ عز: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ فقال: اذا كان يوم القيمة دعا بالنبي (صلی الله علیه و آله) و بامیرالمؤمنین و بالائمة من ولده (علیهم السلام) فینصبون للناس فاذا راتهم شیعتهم قالوا: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ، یعنی هدینا الله فی ولایة امیرالمؤمنین و الائمة من ولده (علیهم السلام). [تفسیر

نورالثقلین، ج 2، ص 31] B

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) پس از خطبه ی غدیر فرمود:

«معاشر الناس، سلموا علی علی بامرة المؤمنین، و قولوا: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَ مَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ.»»(1)

و نیز فرمود:

اگر راکب و راننده بگوید: «بِسْمِ اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَ مَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ» و سپس بگوید: «سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَ مَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ» خود او و مرکب او محفوظ خواهد شد.(2)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

هنگامی که اهل بهشت داخل بهشت می شوند و... می گویند: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا...»(3)

ص: 276

1- 492.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی عن النَّبِيِّ (صلى الله عليه و آله) حديث طويل فيه خطبة الغدير وفيها: معاشر الناس سلموا علی علی(علیه السلام) بامرة المؤمنین و قولوا: «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَ مَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْ لَا أَنْ هَدَانَا اللَّهُ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 31]

2- 493.. فی الکافی علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی عن الدهقان عن درست عن ابراهیم بن عبد الحمید عن ابی الحسن قال قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): من قال اذا ركب الدابة: بسم الله لا حول ولا قوة الا بالله «الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا وَ مَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ» الاية «سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَ مَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ» حفظت له دابته و نفسه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 31]

3- 494.. فی مجمع البیان و عن عاصم بن حمزة عن علی(علیه السلام) انه ذكر اهل الجنة فقال: يحيون و يدخلون فاذا اساس بيوتهم من حنديل اللؤلؤ و سرر مرفوعة و اكواب موضوعة و نمارق مصفوفة و زرابي مبثوثة و لولا ان الله تعالى قدرها لهم لالتمعت ابصارهم لما يرون، و يعانقون الازواج، و يقعدون علی السرر، و يقولون: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدَانَا لِهَذَا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 31] B

«وَنَادَى أَصْحَابُ الْجَنَّةِ أَصْحَابَ النَّارِ أَنْ قَدْ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا قَالُوا نَعَمْ فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» (1)

امام کاظم (علیه السلام) می فرماید:

مؤذن و ندا کننده در اعراف که صدای او را همه خلائق می شنوند امیرالمؤمنین (علیه السلام)

است به دلیل این که در سوره ی براءت نیز مقصود از «وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُوْلِهِ...» اذان و مؤذن امیرالمؤمنین (علیه السلام) است. و آن حضرت فرمود: «كُنْتُ أَنَا الْأَذَانُ فِي النَّاسِ» (2)

مرحوم کلینی در کتاب کافی از احمد بن خلّان نقل نموده که گوید: از امام کاظم (علیه السلام) درباره ی «فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ...» سوال کردم، فرمود:

مؤذن علی بن ابی طالب امیرالمؤمنین (علیه السلام) است. (3)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) پس از بازگشت از جنگ نهروان هنگامی که شنید معاویه به او

دشنام می دهد و از او بدگویی می کند و اصحاب او را می کشد خطبه ای خواند و فرمود: «... وَ أَنَا الْمُؤَذِّنُ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ...» یعنی من در دنیا و آخرت مؤذن

ص: 277

1- 495.. سوره ی اعراف، آیه ی 44.

2- 496.. فانه حدثني ابي عن محمد بن الفضيل عن ابي الحسن (عليه السلام) قال المؤذن اميرالمؤمنين (صلى الله عليه وآله) يؤذن اذانا يسمع الخلائق كلها، و الدليل على ذلك قول الله؟ عز؟ في سورة براءة «وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُوْلِهِ» فقال اميرالمؤمنين (عليه السلام) كنت انا الاذان في الناس. [تفسير قمی، ج 1، ص 231]

3- 497.. محمد بن يعقوب: عن الحسين بن محمد، عن معلى بن محمد، عن الوشاء، عن احمد بن عمر الحلال، قال: سألت ابا الحسن (عليه السلام) عن قوله تعالى: فَأَذَّنَ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ. قال: «المؤذن: علي بن ابی طالب امیرالمؤمنین (علیه السلام)». [تفسير برهان، ج 2، ص 545]

می باشم چنان که خداوند می فرماید: «فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» سپس فرمود: مقصود از «مُؤَذِّنٌ» من هستم و در آیه «وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ» مقصود از «اذان» من هستم. و مقصود از «فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» من هستم. (1)

ابن عباس به امیرالمؤمنین (علیه السلام) گفت:

در کتاب خدا نام هایی است که مردم صاحب آن ها را نمی شناسند مانند آیه «فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ؟» امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: آگاه باشید! لعنت خدا بر کسانی که ولایت من را تکذیب نمودند و حق مرا ناچیز و سبک شمردند. (2)

«وَبَيْنَهُمَا حِجَابٌ وَعَلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كُلًّا بِسِيمَاهُمْ...» (3)

مؤلف گوید:

معانی گوناگونی در روایات برای اعراف شده است، در برخی از آن ها آمده که امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید: اعراف ماییم و ما یاران خود را از چهره و سیمای شان

ص: 278

1- 498.. ابن بابویه، قال: حدثنا ابو العباس محمد بن ابراهيم بن اسحاق الطالقاني، قال: حدثنا عبد العزيز بن يحيى بالبصرة، قال: حدثني المغيرة بن محمد، قال: حدثنا رجاء بن سلمة، عن عمرو بن شمر، عن جابر الجعفي، عن ابي جعفر محمد بن علي (عليه السلام)، قال: «خطب امير المؤمنين علي بن ابي طالب (صلوات الله عليه) بالكوفة منصرفا من النهروان، وبلغه ان معاوية يسبه ويعيبه و يقتل اصحابه، فقام خطيبا و ذكر الخطبة الى ان قال (عليه السلام) فيها: وانا المؤذن في الدنيا و الآخرة، قال الله؟ عز؟: فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ انا ذلك المؤذن، و قال: وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ و انا ذلك الاذان». [تفسير برهان، ج2، ص 546]

2- 499.. عنه: باسناده عن ابي صالح، عن ابن عباس، انه قال: لعلي (عليه السلام) في كتاب الله اسماء لا يعرفها الناس، قوله: فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ فهو المؤذن بينهم] يقول: «الا لعنة الله على الذين كذبوا بولايتي و استخفوا بحقي». [تفسير برهان، ج2، ص 546، ح 6، شواهد التنزيل، ج 1، 268]

3- 500.. سوره ي اعراف، آيه ي 46.

می شناسیم؛ و ماییم اعراف و خداوند شناخته نمی شود مگر از راه معرفت ما؛ و ماییم اعراف و خداوند ما را در روز قیامت بر صراط می گمارد و کسی وارد بهشت نمی شود جز این که ما را شناخته [و پذیرفته] باشد و ما نیز او را [در اعتقاد به ولایت] شناخته باشیم؛ و کسی داخل آتش نمی شود جز آن که ولایت ما را انکار نموده باشد، و ما نیز او را انکار نماییم، البته اگر خدا می خواست خود را به مردم معرفی می نمود تا مردم او را بشناسند و از راه صحیح او را اطاعت و پرستش کنند، و لکن [چنین نکرده و] ما را درهای رسیدن به او، و صراط و سیل او قرار داده، تا مردم از طریق ما به او برسند، پس هر کس از ولایت ما عدول کند و یا دیگران را بر ما فضیلت بدهد، خداوند می فرماید: «فَانْتَهَمَ عَنِ الصِّرَاطِ لَنَّا كِبُونَ» یعنی از صراط نخواهد گذشت و در دوزخ سقوط خواهد نمود، بنابراین کسانی که مردم به آنان پناه بردند [با ما] یکسان نیستند، چرا که مردم به چشمه های آلوده و گندیده پناه بردند که برخی در برخی دیگر ریخته می شد [و از علوم ما محروم شدند] و کسانی که به طرف ما آمدند به چشمه های زلال [علم] رسیدند که به امر خدا جاری است و تمام شدن و انقطاعی ندارد. (1)

ص: 279

1-501.. محمد بن یعقوب: عن الحسين بن محمد، عن معلى بن محمد، عن محمد بن جمهور، عن عبد الله بن عبد الرحمن الاصبم، عن الهيثم بن واقد، عن مقرن، قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام) يقول: «جاء ابن الكواء الى امير المؤمنين (عليه السلام) فقال: يا امير المؤمنين، وَاَعْلَى الْأَعْرَافِ رِجَالٌ يَعْرِفُونَ كَلًّا بِسِيْمَاهُمْ؟ فقال: نحن على الاعراف، ونحن نعرف انصارنا بسيماهم، ونحن الاعراف الذين لا يعرف الله؟ عز؟ الا بسبيل معرفتنا، ونحن الاعراف يوقفنا الله؟ عز؟ يوم القيامة على الصراط، فلا يدخل الجنة الا من عرفنا و عرفناه، و لا يدخل النار الا من انكرنا و انكرناه. ان الله تبارك و تعالى لو شاء لعرف الناس نفسه حتى يعرفوا حده، و ياتوه من بابه و لكن جعلنا ابوابه و صراطه و سبيله، و بابه الذي يؤتى منه، فمن عدل عن ولايتنا او فضل علينا غيرنا، فهم عن الصراط لناكبون، فلا سواء من اعتصم الناس به، و لا سواء حيث ذهب الناس الى عيون كدرة، يفرغ بعضها في بعض، و ذهب من ذهب الينا الى عيون صافية تجري بامر ربها، لانقاد لها، و لا انقطاع». [تفسير برهان، ج 2، ص 546] B

و در برخی از روایات آمده که اصحاب اعراف گناه کارانی هستند که حسنات و سیئات شان مساوی است.

حمزة بن طیار گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مردم شش گروهند. گفتم: اجازه می دهید سخنان شما را بنویسم؟ فرمود: آری. گفتم: چه بنویسم؟ فرمود: بنویس... تا این که فرمود: بنویس: اصحاب اعراف. گفتم: اصحاب اعراف کیانند؟ فرمود: کسانی که اعمال نیک و اعمال بدشان مساوی است و اگر خداوند آنان را به آتش ببرد به خاطر گناهان شان خواهد بود؛ و اگر آنان را به بهشت ببرد از رحمت خود خواهد بود. (1)

مؤلف گوید:

این معنا در تفسیر آیه «إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانَ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا» (2)، گذشت.

ص: 280

1- 502.. و عنه: عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زياد، عن علي بن اسباط، عن سليم مولى طربال، قال: حدثني هشام، عن حمزة بن الطيار، قال: قال لي ابو عبد الله (عليه السلام): «الناس على ستة اصناف» قال: قلت: ا تاذن لي اكتبها؟ قال: «نعم». قلت: ما اكتب؟ قال: «اكتب» و ذكر الحديث الى ان قال: «و اكتب اصحاب الاعراف» قال: قلت: و ما اصحاب الاعراف؟ قال: «قوم استوت حسناتهم و سيئاتهم، فان ادخلهم النار فبذنوبهم، و ان ادخلهم الجنة فبرحمتهم». و قد ذكرت الحديث بطوله في تفسير قوله تعالى: «إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانَ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا» (سوره ی نساء، آیه ی 98). [تفسیر برهان، ج 2، ص 546]

2- 503.. سوره ی نساء، آیه ی 98.

مرحوم علی بن ابراهیم با سند خود از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

اعراف بلندی هایی است بین بهشت و دوزخ و مقصود از رجال که بر آن بلندی ها قرار دارند: ائمه (علیهم السلام) اند آنان با شیعیان شان بر اعراف قرار می گیرند در حالی که مومنان [خالص] بدون حساب داخل بهشت شده اند پس ائمه (علیهم السلام) به شیعیان گنه کار خود [که در اعراف مانده اند] می فرمایند: ببینید چگونه برادران شیعه شما بدون حساب داخل بهشت شده اند؟ چنان که خداوند می فرماید: «سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ» سپس به آنان گفته می شود: به دشمنان خود نیز که در آتش اند بنگرید. چنان که خداوند می فرماید: «وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ».

از سویی اصحاب اعراف [یعنی ائمه (علیهم السلام)] به دشمنان [شیعه] که در آتش قرار دارند می گویند: آن چه شما از دنیا جمع کردید و روی زمین تکبر نمودید برای شما سودی نداشت [و شما را از عذاب نجات نداد] و اکنون بنگرید، شیعیان و برادران ما که شما سوگند یاد می کردید: که آنان مشمول رحمت خدا نخواهند شد، ما به آنان می گوئیم: داخل بهشت شوید و هراس و اندوهی برای شما نخواهد بود! سپس اهل آتش اهل بهشت را صدا می زنند و می گویند: از آب هایی که در اختیار دارید و از آن چه خداوند روزی شما کرده است برای ما بفرستید و بهشتیان در پاسخ آنان می گویند: خداوند آن ها را بر کافران حرام نموده است. (1)

ص: 281

1 - 504.. علی بن ابراهیم، قال: حدثني ابي، عن الحسن بن محبوب، عن ابي ايوب، عن ابي سعيد، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: «الاعراف: كُتبان بين الجنة والنار، والرجال: الائمة (عليهم السلام)، يقفون على الاعراف مع شيعتهم، وقد سيق المؤمنون الى الجنة بلا حساب، فيقول الائمة لشيعتهم من اصحاب الذنوب: انظروا الى اخوانكم في الجنة قد سيقوا اليها بلا حساب، وهو قوله تبارك وتعالى: سَلَامٌ عَلَيْكُمْ لَمْ يَدْخُلُوهَا وَهُمْ يَطْمَعُونَ، ثم يقال لهم: انظروا الى اعدائكم في النار، وهو قوله: وَإِذَا صُرِفَتْ أَبْصَارُهُمْ تِلْقَاءَ أَصْحَابِ النَّارِ قَالُوا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ وَ نَادَى أَصْحَابُ الْأَعْرَابِ رَجَالًا يَعْرِفُونَهُمْ بِسِيمَاهُمْ فِي النَّارِ قَالُوا مَا أَغْنَى عَنْكُمْ جَمْعُكُمْ فِي الدُّنْيَا وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَكْبِرُونَ. ثم يقولون لمن في النار من اعدائهم: اهؤلاء شيعتي و اخواني الذين كنتم انتم تحلفون في الدنيا ان لا ينالهم الله برحمة؟ ثم تقول الائمة لشيعتهم: ادخلوا الجنة لا خوف عليكم ولا انتم تحزنون ثم نادى اصحاب النار اصحاب الجنة ان افيضوا علينا من الماء او مما رزقكم الله». [تفسير برهان، ج 2، ص 552] B

آن چه بیان شد خلاصه ی همه ی روایاتی است که در ذیل این آیه بیان شده است و ما به خاطر اختصار از نقل همه ی آن ها صرف نظر نمودیم.

«وَنَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ...» (1)

این آیه دلیل مسلّم جسمانی بودن معاد است چرا که در قالب جسمانی انسان نیازمند به آب و غذا می باشد و در قیامت مردم نیاز به غذا دارند و خداوند قطعه ای از زمین قیامت را تبدیل به نان می کند و مردم از آن استفاده می نمایند و در دوزخ نیز با آن شدت عذاب درخواست آب و غذا می نمایند، و به آنان به جای طعام زقوم می دهند، و به جای آب از حمیم جهنّم می نوشند!

در این آیه نیز اهل دوزخ از بهشتیان آب و غذای بهشتی می طلبند و بهشتیان می گویند: خداوند نعمت های بهشتی را بر شما حرام نموده است.

در روایت کافی و تفسیر قمی آمده:

نافع غلام عمر بن خطاب ضمن سوالات مفصّلی به امام باقر(علیه السلام) گفت: معنای آیه «يَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ» چیست؟ و این کدام زمینی است که تبدیل به غیر زمین می شود؟ امام باقر(علیه السلام) فرمود: در روز قیامت زمین تبدیل

ص: 282

به نان سفید می شود و مردم از آن می خورند تا خداوند از حساب خلق فارغ شود. و در روایت علی بن ابراهیم آمده که نافع گفت: اهل محشر با آن سختی ها چگونه توجه به غذا می کنند؟ امام (علیه السلام) فرمود: اهل دوزخ در حالی که در سختی بیشتری قرار دارند خداوند از قول آنان می فرماید: «وَ نَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ»، و با آن عذاب سختی که دارند نیاز به غذا پیدا می کنند و به جای طعام به آنان زقوم می دهند و به جای آب از حمیم جهنم می نوشند. (1)

ص: 283

1- 506.. محمد بن یعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد بن خالد، عن الحسن بن محبوب، عن ابی حمزة ثابت بن دینار الثمالی، و ابی منصور، عن ابی الربیع، قال: حججت مع ابی جعفر (علیه السلام) فی السنة التي حج فیها هشام بن عبد الملك، و كان معه نافع مولى عمر بن الخطاب، فنظر نافع الى ابی جعفر (علیه السلام) فی ركن البيت و قد اجتمع علیه الناس، فقال نافع: یا امیر المؤمنین، من هذا الذى قد تداك علیه الناس؟ فقال هذا نبی اهل الكوفة، هذا محمد بن علی فقال: اشهد لآتینه فلاسلنه عن مسائل لا یجیب فیها الا نبی، او ابن نبی، او وصی نبی. قال: فاذهب الیه فساله، لعلک تخجله. B فجاء نافع حتى اتکا علی الناس، ثم اشرف علی ابی جعفر (علیه السلام) فقال: یا محمد بن علی، انی قرأت التوراة و الانجیل و الزبور و الفرقان، و قد عرفت حلالها و حرامها، و قد جئت اسالك عن مسائل، لا یجیب فیها الا نبی، او وصی نبی، او ابن نبی. قال: فرجع ابو جعفر (علیه السلام) راسه فقال: «سل عما بدا لك»... فقال نافع: ... فاخبرنی عن قول الله؟ عز؟: یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ وَ السَّمَاوَاتُ وَ اى ارض تبدل یومئذ؟ فقال ابو جعفر (علیه السلام): «ارض تبقى خبزة یاکلون منها حتى یفرغ الله؟ عز؟ من الحساب». فقال نافع: انهم عن الاكل لمشغولون؟ فقال ابو جعفر (علیه السلام): «اهم یومئذ اشغل ام اذ هم فی النار؟» قال: بل اذ هم فی النار. قال: «و الله ما شغلهم اذ دعوا بالطعام فاطعموا الزقوم، و دعوا بالشراب فسقوا الحمیم». و فی روایة محمد بن یعقوب زیادة، و فی روایة علی بن ابراهیم فی کلام نافع لابی جعفر (علیه السلام): فاخبرنی عن قول الله تعالی: یَوْمَ تُبَدَّلُ الْأَرْضُ غَیْرَ الْأَرْضِ وَ السَّمَاوَاتُ اى ارض تبدل غیر الارض و السماوات یومئذ؟ فقال ابو جعفر (علیه السلام): «بخبزة بیضاء، یاکلون منها حتى یفرغ الله من حساب الخلق». فقال نافع: انهم عن الاكل لمشغولون؟ فقال ابو جعفر (علیه السلام): «اهم حینئذ اشغل، ام اذ هم فی النار؟» فقال نافع: بل اذ هم فی النار. قال (علیه السلام): «فقد قال الله: وَ نَادَى أَصْحَابُ النَّارِ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ ما شغلهم اذ دعوا بالطعام فاطعموا الزقوم، و دعوا بالشراب فسقوا الحمیم» فقال: صدقت، الحدیث. [تفسیر برهان، ج 2، ص 554، ح 31]

در تفسیر عیاشی از امام صادق(علیه السلام) و یا امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

اهل آتش تشنه می میرند و تشنه وارد قبر می شوند و تشنه در قیامت مبعوث می شوند و تشنه داخل دوزخ می شوند و به خویشان خود که در بهشت هستند می گویند: «أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ.» (1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «يَوْمَ التَّنَادِ» روزی است که اهل دوزخ اهل بهشت را صدا می زند و می گویند: «أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ.» (2)

«فَالْيَوْمَ نَسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا وَ مَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ.» (3)

ص: 284

-
- 1- 507.. ابراهیم بن عبد الحمید عن احدهما قال ان اهل النار يموتون عطاشا، و يدخلون قبورهم عطاشا [و يحشرون عطاشا]، و يدخلون جهنم عطاشا، فيرفع [لهم] قراياتهم من الجنة، فيقولون: «أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ أَوْ مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ.» [تفسیر عیاشی، ج 2، ص 19، ح 49]
- 2- 508.. عن الزهري عن ابي عبد الله(عليه السلام) يقول يَوْمَ التَّنَادِ يوم ينادى اهل النار اهل الجنة أَنْ أَفِيضُوا عَلَيْنَا مِنَ الْمَاءِ. [تفسیر عیاشی، ج 2، ص 19، ح 49]
- 3- 509.. سورة ي اعراف، آیه ی 51.

ابو معمر سعدانی گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

مقصود از نسیان و فراموش کردن خداوند، کسانی را که دین خود را به بازی و بیهوده

گرفتند این است که خداوند آنان را مانند اولیای خود در ایمان و دین ثابت نگه نمی دارد، از این رو مطیع و ذاکر خدا نیستند [و در قیامت نیز آنان را فراموش می نماید چنان که آنان در دنیا او را فراموش نمودند و مطیع و ذاکر او نبودند].^[1]

عبد العزیز بن مسلم گوید: از حضرت رضا (علیه السلام) درباره ی آیه شریفه «نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ» سوال کردم امام (علیه السلام) فرمود:

خداوند متعال نسیان و سهو ندارد و مخلوق او هستند که نسیان و سهو می کنند مگر تو سخن خدا را نشنیده ای که می فرماید: «وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا» آری خداوند با آنان که نسبت به قیامت و حساب و لقای پروردگار خود فراموش نموده اند معامله به مثل می نماید و آنان را نسبت به خودشان فراموشی می دهد چنان که می فرماید: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» و یا می فرماید: «فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا» [یعنی ما آنان را رها می کنیم و از یاد می بریم چنان که آنان ما را فراموش کردند و آماده این روز قیامت نشدند].^[2]

ص: 285

1- 510.. ابن بابویه: باسناده عن ابی معمر السعدانی، عن امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام)، فی قول الله؟ عز؟: فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا. قال: «یعنی بالنسیان انه لم یثبهم كما یثیب اولیاءه الذین كانوا فی دار الدنیا مطیعین ذاکرین حین آمنوا به و برسوله و خافوه بالغیب». [تفسیر برهان، ج 2، ص 558، ح 2]

2- 511.. و عنه، قال: حدثنا محمد بن محمد بن عصام الكلینی، قال: حدثنا محمد بن یعقوب الكلینی، قال: حدثنا علی بن محمد المعروف بعلان، قال: حدثنا ابو حامد عمران بن موسی بن ابراهیم، عن الحسن بن القاسم الرقام، عن القاسم بن مسلم، عن اخیه عبد العزیز بن مسلم، قال: سألت الرضا (علیه السلام) عن قول الله؟ عز؟: نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ. B فقال: «ان الله تبارک و تعالی لاینسی و لایسهو، و انما ینسی و یسهو المخلوق المحدث، الا تسمع قوله؟ عز؟ یقول: وَ مَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا و انما یجازی من نسبه و نسى لقاء یومه بان ینسیهم انفسهم، كما قال؟ عز؟: وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ قَوْلُهُ؟ عز؟: فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا ای نترکهم كما ترکوا الاستعداد للقاء یومهم هذا». [تفسیر برهان، ج 2، ص 558، ح 3]

متن:

وَلَقَدْ جِئْنَاهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عِلْمٍ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شُفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشَى اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

لغات:

«هل ينظرون» یعنی هل منتظران، و انتظار توجه و اقبال و توقع چیزی را گویند و «تاویل»

مال و حقیقت چیزی را گویند، و «نسیان» فراموشی و یا به فراموشی سپردن است، و «استوی علی العرش» ای استولی علیه، مانند استوی علی السریر، و «حثيث» سیر سریع را گویند که به اجبار کسی را ببرند، و اصل برکت ثبات است، و «تضرع» به معنای تزلزل است مانند تخشع، و «ضریع» گیاهی است که رشد نمی کند، و «خفیه» خلاف علانیه

است، و «خیفه» به معنای خوف و ترس است، و «طمع» توقع و امید به مطلوب است، و ضد آن یاس به معنای قطع امید است.

ترجمه:

ما کتابی برای آن‌ها آوردیم که (اسرار و رموز) آن‌ها را با آگاهی شرح دادیم (کتابی) که مایه هدایت و رحمت برای جمعیتی است که ایمان می‌آورند. (52) آیا آن‌ها جز انتظار تاویل آیات (و فرارسیدن تهدیدهای الهی) دارند؟ آن روز که تاویل آن‌ها فرارسد، (کار از کار گذشته، و پشیمانی سودی ندارد و) کسانی که قبلاً آن‌ها را فراموش کرده بودند می‌گویند: «فرستادگان پروردگار ما، حق را آوردند آیا (امروز) شفیعانی برای ما وجود دارند که برای ما شفاعت کنند؟ یا (به ما اجازه داده شود به دنیا) بازگردیم، و اعمالی غیر از آن چه انجام می‌دادیم، انجام دهیم؟!» (ولی) آن‌ها سرمایه وجود خود را از دست داده‌اند و معبودهایی را که به دروغ ساخته بودند، همگی از نظرشان: گم می‌شوند. (نه راه بازگشتی دارند، و نه شفیعانی!) (53) پروردگار شما، خداوندی است که آسمان‌ها و زمین را در شش روز [شش دوران] آفرید سپس به تدبیر جهان هستی پرداخت با (پرده تاریک) شب، روز را می‌پوشاند و شب به دنبال روز، به سرعت در حرکت است و خورشید و ماه و ستارگان را آفرید، که مسخر فرمان او هستند. آگاه باشید که آفرینش و تدبیر (جهان)، از آن او (و به فرمان او) است! پر برکت (و زوال ناپذیر) است خداوندی که پروردگار جهانیان است! (54) پروردگار خود را (آشکارا) از روی تصریح، و در پنهانی، بخوانید! (و از تجاوز، دست بردارید که) او متجاوزان را دوست نمی‌دارد! (55) و در زمین پس از اصلاح آن فساد نکنید، و او را با بیم و امید بخوانید! (بیم از مسوولیتها، و امید به رحمتش. و نیکی کنید) زیرا رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است! (56)

«هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه از آیاتی است که تاویل آن بعد از تنزیل خواهد آمد چرا که این آیه مربوط به قیامت و قیام حضرت مهدی (علیه السلام) است و در آن زمان کسانی که از قیامت و قیام آن حضرت غافل بوده اند می گویند: فرستادگان خدا به حق بودند و... (2) [و سودی برای آنان ندارد].

حضرت رضا (علیه السلام) در تفسیر این آیه و آیه «نَسُوا اللَّهَ فَنَسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ

الْفَاسِقُونَ»، فرمود:

[خداوند اهل نسیان و فراموشی نیست] او کیفر فراموشی به آنان می دهد به این که آنان را از خود فراموشی می دهد به خاطر این که او را فراموش کردند و به خاطر آن که قیامت و وعده های او را فراموش نمودند و خود را آماده لقای پروردگار خویش نکردند. (3)

ص: 288

1-512.. سوره ی اعراف، آیه ی 53.

2-513.. علی بن ابراهیم: قوله: هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ فهو من الآيات التي تاويلها بعد تنزيلها. قال: ذلك في قيام القائم (عليه السلام) و يوم القيامة يَقُولُ الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ أَي تركوه قَدْ جَاءَتْ رُسُلٌ رَبَّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا مِنْ شَيْءٍ فَيَسْتَفْعُوا لَنَا قَالَ: هذا يوم القيامة أَوْ تُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ قَدْ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَ ضَلَّ عَنْهُمْ أَي بطل عنهم ما كانوا يَفْتَرُونَ. [تفسیر برهان، ج 2، ص 558، ح 4]

3-514.. فی عیون الاخبار عن الرضا (علیه السلام) حدیث طویل، و فیه: و انما یجازی من نسیه و نسی لقاء یومه بان ینسیهم انفسهم كما قال الله تعالی: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» و قال؟ عز؟: فَأَلْيَوْمَ نَسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا أَي تركهم كما تركوا الاستعداد للقاء يومهم هذا. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 37]

«إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ» فِي سِتَّةِ أَوْقَاتٍ است.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

خداوند اگر می خواست در کم تر از چشم بر هم زدن، عالم را می آفرید و لکن او تائی و مداراة را مثالی برای اولیای خود، و اتمام حجّتی برای بندگان خویش قرار داده است. (2)

حضرت رضا (علیه السلام) می فرماید:

خداوند قادر بوده که آسمان ها و زمین را در طرفة العین خلق نماید و لکن او آن ها را در شش روز آفریده تا حدوث عالم را بر ملائکه ثابت نماید و آنان ببینند که عالم در چند مرحله آفریده شد. (3)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

خداوند خیر را روز یک شنبه آفرید و نمی خواست شرّ را قبل از خیر بیافریند و در روز یک شنبه و دوشنبه زمین را آفرید و خوراکی ها و اقوات روی زمین را روز سه شنبه آفرید و آسمان ها را روز چهارشنبه و روز پنجشنبه آفرید و اقوات

ص: 289

1- 515 .. سورة ی اعراف، آیه ی 54.

2- 516 .. فی الإحتجاج عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) و لو شاء ان یخلقها فی اقلّ من لمح البصر لخلق و لکنه جعل الاناة و المداراة مثلاً لامنائه و ایجاباً للحجّة علی خلقه. [تفسیر صافی، ج 2، ص 203]

3- 517 .. و فی العیون عن الرضا (علیه السلام) و کان قادراً علی ان یخلقها فی طرفة عین و لکنه؟ عزّ؟ خلقها فی سِتَّةِ أَيَّامٍ لیظهر علی الملائكة ما یخلقها منها شیئاً بعد شیء فیستدلّ بحدوث ما یحدث علی الله تعالی مرّة بعد مرّة. [تفسیر صافی، ج 2، ص 203]

آن ها را روز جمعه آفرید همان گونه که می فرماید: «خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ». (1)

مؤلف گوید:

همان گونه که مرحوم فیض در تفسیر صافی فرموده است: اخبار مربوط به این آیه همانند آیات متشابه، از متشابهات است و باید علم آن ها را به راسخین فی العلم واگذار نمود.

اگر گفته شود که خداوند در سوره ی فصلت (2) می فرماید: «خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ» و می فرماید: «وَجَعَلَ فِيهَا رَواسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَبَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ» (3) و نیز می فرماید: «فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ» (4) و این آیات خلقت عالم را در هشت روز تعیین نموده در حالی که در آیه مورد بحث شش روز تعیین نموده است؟ پاسخ این است که یومین در آیه 9 فصلت داخل در اربعة ایام آیه 10 این سوره است و جمعا شش روز می شود و با این آیه مطابق خواهد بود. (5)

ص: 290

1- 518.. وفي الكافي عن الصادق (عليه السلام) انَّ الله خلق الخیر يوم الاحد و ما كان ليخلق الشرَّ قبل الخیر و فی الاحد و الاثنین خلق الارضین و خلق اقواتها يوم الثلاثاء و خلق السموات يوم الاربعاء و يوم الخميس و خلق اقواتها يوم الجمعة و ذلك قوله تعالی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَ مَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 203]

2- 519.. سوره ی فصلت، آیه ی 9.

3- 520.. همان، آیه ی 10.

4- 521.. همان، آیه ی 12.

5- 522.. اشکال در سوره فصلت آیه ی 8 می فرماید خَلَقَ الْأَرْضَ فِي يَوْمَيْنِ و در آیه ی 9 می فرماید وَ جَعَلَ فِيهَا رَواسِيَ مِنْ فَوْقِهَا وَ بَارَكَ فِيهَا وَقَدَّرَ فِيهَا أَقْوَاتَهَا فِي أَرْبَعَةِ أَيَّامٍ و در آیه ی 11 می فرماید فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ و مقتضای این آیات هشت روز می شود و در این جا شش روز فرموده. جواب کلمه اربعة ایام مجزّی از فی یومین نیست بلکه مفاد این است که زمین را در دو روز خلق کردیم و جعل رواسی و برکات و تقدیر اقوات با خلقت زمین شد چهار روز و دو روز هم خلقت سبع سماوات شد که مجموعا شش روز می شود نه هشت روز. [تفسیر اطیب البیان، ج 5، ص 339] B

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ» علوّ امر و استوای تدبیر اوست.

امام کاظم (علیه السلام) فرمود:

مقصود: استیلاى بر امور بزرگ و کوچک عالم وجود است.

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

استوا احاطه بر همه چیز است و چیزی برای او نزدیک تر از چیز دیگر نیست. (1)

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمودند:

هر کس از ساحر و شیطانی بترسد باید آیه ی «إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ» را بخواند و کسی که در بیابان بی آب و علفی این آیه را بخواند ملائکه او را حفظ می کنند و شیاطین از او دور می شوند.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

مردی در قریه ی خرابی خوابید و این آیه را نخواند و شیاطین او را احاطه کردند و یکی از آنان بینی او را گرفت و رفیق او به او گفت: او را مهلت بده؛ پس آن مرد بیدار شد و این آیه را خواند، و آن شیطان به رفیق خود گفت: خدا بینی تو را به

ص: 291

1 - 523.. ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ فِي الْاِحْتِجَاجِ عَنِ امِيرِ الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام) اسْتَوَى تَدْبِيرُهُ وَعَلَا أَمْرُهُ. وَعَنِ الْكَاظِمِ (عَلَيْهِ السَّلَام) اسْتَوَى عَلَى مَا دَقَّ وَجَلَّ وَفِي الْكَافِي عَنِ الصَّادِقِ (عَلَيْهِ السَّلَام) اسْتَوَى عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَلَيْسَ شَيْءٌ أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ شَيْءٍ وَفِي رِوَايَةِ أُخْرَى اسْتَوَى مِنْ كُلِّ شَيْءٍ فَلَيْسَ شَيْءٌ أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ شَيْءٍ. وَفِي أُخْرَى اسْتَوَى فِي كُلِّ شَيْءٍ فَلَيْسَ أَقْرَبَ إِلَيْهِ مِنْ شَيْءٍ لَمْ يَبْعُدْ مِنْهُ بَعِيدٌ وَلَمْ يَقْرَبْ مِنْهُ قَرِيبٌ اسْتَوَى فِي كُلِّ شَيْءٍ. [تفسير صافي، ج 2، ص 204]

خاک مالید و او تا صبح او را حفظ خواهد نمود؛ و چون صبح شد آن مردنزد امیر المؤمنین (علیه السلام) آمد و قضیه ی خود را بیان نمود وگفت: من در کلام شما شفا و صدق یافتم... (1)

«ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَ خُفْيَةً...» (2)

در تفسیر مجمع البیان از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که در یکی از جنگ ها مردم با صدای بلند شروع به تهلیل و تکبیر کردند و آن حضرت فرمود:

ای مردم! آرام باشید و صداهای خود را بلند نکنید و بدانید که شما خدای کر و غایب را صدا نمی زنید بلکه خدای شنوا و قریب را که نزدیک به شماست صدا می زنید! (3)

ص: 292

1- 524.. فی الفقیه فی وصیة النبی لعلی صلوات الله و سلامه علیهما یا علی من یخاف ساحرًا او شیطانًا فلیقرا إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الَّذی خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضَ فِی سِتَّةِ آیَامٍ الْآیة. و فی الکافی عن امیر المؤمنین (علیه السلام) من بات بارض قفر فقرا هذه الآیة إِنَّ رَبَّكُمُ اللهُ الی قوله تَبَارَكَ اللهُ رَبُّ الْعَالَمِینَ حرسه الملائكة و تباعدت عنه الشیاطین قال فمضى الرجل فاذا هو بقریة خراب فبات فیها و لم یقرا هذه الآیة فتغشاها الشیاطین فاذا هو أُخِذَ بخطمه فقال له صاحبه انظُرْهُ و استیظن الرجل فقرا الآیة فقال الشیطان لصاحبه ارغم الله انفك احرسه الآن حتّی یصبح فلما اصبح رجع الی امیر المؤمنین فاخبره و قال له رایت فی کلامک الشفاء و الصدق و مضی بعد طلوع الشمس فاذا هو باثر شعر الشیطان مجتمعا فی الارض الحدیث. [تفسیر صافی، ج 2، ص 206]

2- 525.. سوره ی اعراف، آیه ی 55.

3- 526.. فی المجمع عن النبی (صلی الله علیه و آله) انه كان فی غزاة فاشرف علی واد فجعل الناس یهللون و یکبرون و یرفعون اصواتهم فقال یا ایها الناس اربعوا علی انفسکم اما انکم لاتدعون اصمّ و لا غائبًا انکم تدعون سمیعًا قریبًا انه معکم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 206]

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

در حال تضرع و بیچارگی در ساعات [نیمه] شب و بین روز برای همه امور خود از خدا کمک بخواهید، چرا که خداوند می فرماید: «ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَ خُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ» سپس فرمود: اعتدا و تجاوز به حقوق دیگران در دعا، عادت و علامت قاریان زمان ما است. (1)

«وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَ ادْعُوهُ خَوْفًا وَ طَمَعًا إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ

الْمُحْسِنِينَ» (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

زمین قبلا فاسد بود و خداوند به برکت پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) آن را اصلاح نمود و سپس فرمود: «وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا».

علی بن ابراهیم در تفسیر خود گوید:

خداوند زمین را به برکت رسول خود (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین (علیه السلام) اصلاح نمود و مردم با نپذیرفتن امیرالمؤمنین (علیه السلام) آن را فاسد نمودند. (3)

ص: 293

1- 527.. فی مصباح الشریعة عن الصادق (علیه السلام) استعن باللَّهِ فی جمیع امورک متضرعًا الیه آناء اللیل والنهار قال اللّهُ تعالی ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَ خُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ و الاعتداء من صفة قراء زماننا هذا و علامتهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 206]

2- 528.. سوره ی اعراف، آیه ی 56.

3- 529.. و القمّی اصلحها برسول اللّهِ (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین (علیه السلام) فافسدوها حین ترکوا امیرالمؤمنین (علیه السلام). [تفسیر صافی، ج 2، ص 206]

متن:

وَ هُوَ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَّتْ سَحَابًا ثِقَالًا سُقْنَاهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ

فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ كَذَلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَى لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ الَّذِي حَبِثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ وَ لَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ أَبْلُغْكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَ أَنْصَحْ لَكُمْ وَ أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَ لِتَتَّقُوا وَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ فَكَذَّبُوهُ فَأَنْجَيْنَاهُ وَ الَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ وَ أَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ

لغات:

«اقلت» از اقلال است یعنی باری را کاملاً به دوش گرفتن به گونه ای که برای حامل قلیل آید، و مستقل بحمله یعنی کان قلیلاً له فی قدرته، و «سحاب» ابر جاری را گویند، و «سوق» وادار به سیر نمودن است و «بادیه» محل زندگی اعراب و اکراد است، و «نکد» ممتنع از اعطاء خیر است، به گونه ای که اگر سوالی از او بشود بخل می ورزد، و «ملا» جماعت رجال را گویند، مانند قوم قوم و؟ ورهط.

ترجمه:

او کسی است که بادهای را بشارت دهنده در پیشاپیش (باران) رحمتش می فرستد تا ابرهای سنگین بار را (بر دوش) کشند (سپس) ما آن ها را به سوی زمین های مرده

می فرستیم و به وسیله آن ها، آب (حیاتبخش) را نازل می کنیم و با آن، از هر گونه میوه ای

(از خاک تیره) بیرون می آوریم این گونه (که زمینهای مرده را زنده کردیم)، مردگان را

(نیز در قیامت) زنده می کنیم، شاید (با توجه به این مثال) متذکر شوید! (57) سرزمین

پاکیزه (و شیرین)، گیاهش به فرمان پروردگار می روید اما سرزمینهای بد طینت (و

شوره زار)، جز گیاه ناچیز و بی ارزش، از آن نمی روید این گونه آیات (خود) را برای آن ها

که شکرگزارند، بیان می کنیم! (58) ما نوح را به سوی قومش فرستادیم او به آنان گفت: «ای قوم من! (تنها) خداوند یگانه را پرستش کنید، که معبودی جز او برای شما نیست! (و اگر غیر او را عبادت کنید)، من بر شما از عذاب روز بزرگی می ترسم!» (59) (ولی) اشراف قومش به او گفتند: «ما تو را در گم راهی آشکاری می بینیم!» (60) گفت: «ای قوم من! هیچ گونه گم راهی در من نیست ولی من فرستاده ای از جانب پروردگار جهانانم! (61) رسالتهای پروردگارم را به شما ابلاغ می کنم و خیرخواه شما هستم و از خداوند چیزهایی می دانم که شما نمی دانید. (62) آیا تعجب کرده اید که دستور آگاه کننده پروردگارتان به وسیله مردی از میان شما به شما برسد، تا (از عواقب اعمال خلاف) بیم تان دهد، و (در پرتو این دستور)، پرهیزگاری پیشه کنید و شاید مشمول رحمت (الهی) گردید؟! (63) اما سرانجام او را تکذیب کردند و ما او و کسانی را که با وی در کشتی بودند، رهایی بخشیدیم و کسانی که آیات ما را تکذیب کردند، غرق کردیم چه این که آن ها گروهی نابینا (و کوردل) بودند. (64)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرِجُ إِلَّا نَجَسًا...» (1)

ص: 295

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

«وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ» مثل ائمه (علیهم السلام) است که دانش و علم آنان با اذن پروردگارشان به

مردم می رسد؛ و «وَ الَّذِي خَبَثَ» مثل دشمنان ائمه (علیهم السلام) است که دانش آنان کدر

و دروغ و فاسد است. (1)

عمر و بن عاص به امام حسین (علیه السلام) گفت: چگونه است که قضات و حکام، فراوان

اشتباه می کنند؟ امام حسین (علیه السلام) فرمود:

«وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ...» یعنی حکام جور جز حکم جور و ظالمانه نمی کنند. (2)

«لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ...» (3)

امام باقر (علیه السلام) ضمن حدیث مفصّلی می فرماید:

آدم (علیه السلام) بشارت آمدن نوح (علیه السلام) را داد و گفت: «خداوند تبارک و تعالی پیامبری به نام نوح خواهد فرستاد و او مردم را به دین خدا دعوت می کند و مردم او را تکذیب می نمایند و خداوند با طوفان آنان را هلاک می کند».

سپس فرمود:

ص: 296

1 - 531.. فی تفسیر علی بن ابراهیم «وَ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا» قال: اصلاحها برسول الله (صلى الله عليه وآله) و امیرالمؤمنین (علیه السلام)، فافسدوها حين تركوا امیرالمؤمنین (علیه السلام)، قوله: وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ هُوَ مِثْلُ الْائِمَّةِ (علیهم السلام) يخرج علمهم باذن ربهم و الذي خبث مثل لاعنائهم لا يخرج علمهم الا نکدا ای کذبا فاسدا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 41]

2- 532.. فی کتاب المناقب لابن شهر آشوب عن محاسن البرقی، قال عمرو بن العاص للحسين (علیه السلام): ما بال لحاکم او فر من لحانا؟ فقال (علیه السلام): «وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَ الَّذِي خَبَثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكِدًا». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 41]

3- 533.. سوره ی اعراف، آیه ی 59.

بین آدم و نوح (علیهما السلام) ده پدر بوده و همه آنان از پیامبران و اوصیا بوده اند، و آدم به وصی خود هبة الله سفارش نمود و فرمود: «هر کدام از شما او را درک کرد باید به او ایمان بیاورد و او را تصدیق کند و از او پیروی نماید، تا از غرق شدن نجات یابد».(1)

تا این که فرمود: آدم (علیه السلام) مریض شد و از دنیا رفت و [وصی او] هبة الله چون پدر خود را دفن نمود قایل نزد او آمد و گفت: «من دیدم که پدرم آدم علمی را به تو یاد داد و به من یاد نداد و با همین علم، برادر تو هابیل، خدا را خواند و قربانی او قبول شد و من او را کشتم تا فرزندی از او به دنیا نیاید و بر فرزندان من افتخار کند و بگوید: من فرزند کسی هستم که خدا قربانی او را قبول نمود و شما فرزندان کسی هستید که خدا قربانی او را قبول نمود، و اکنون تو نیز اگر از آن علمی که پدرم تعلیم تو کرده است استفاده کنی من تو را می کشم همان گونه که برادرت هابیل را کشتم».(2)

ص: 297

1- 534.. فی روضة الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن الحسن بن محبوب عن محمد بن الفضیل عن ابی حمزة عن ابی جعفر (علیه السلام) حدیث طویل و فيه يقول (علیه السلام): و بشر آدم بنوح (علیه السلام) فقال ان الله تبارک و تعالی باعث نبیا اسمه نوح (علیه السلام)، و انه يدعو الی الله عز ذکره و یکذبه قومه فیهلكهم الله بالطوفان و کان بین آدم و بین نوح (علیهما السلام) عشرة آباء انبیاء و اوصیاء کلهم، و اوصی آدم (علیه السلام) الی هبة الله ان من ادركه منکم فلیؤمن به و لیتبعه و لیصدق به فانه ینجو من الغرق.

2- 535.. ثم آدم (علیه السلام) مرض المرضة التي مات فيها الی قوله: ثم ان هبة الله لما دفن اباه اتاه قایل فقال: یا هبة الله انی قد رايت ابی آدم قد خصک من العلم بما لم اخص به انا و هو العلم الذی دعا به اخوک هابیل فتقبل قربانه، و انما قتلته لکیلا یکون له عقب فیفتخرون علی عقبی فیقولون نحن ابناء الذی تقبل قربانه و انتم ابناء الذی ترک قربانه فانک ان اظهرت من العلم الذی اختصک به ابوک شیئا قتلک كما قتلت اخاک هابیل، فلبث هبة الله و العقب منه مستخفین بما عندهم من العلم و الايمان و الاسم الاکبر و میراث النبوة و آثار علم النبوة حتی بعث الله نوحا صلی الله علیه و ظهرت وصیة هبة الله حین نظروا فی وصیة آدم (علیه السلام)، فوجدوا نوحا نبیا قد بشر به آدم (علیه السلام) فآمنوا به و اتبعوه و صدقوه. B

از این رو هبة الله و فرزندان او علوم و اسرار و ایمان و اسم اعظم و میراث نبوت را پنهان داشتند تا خداوند نوح(علیه السلام) را به پیامبری مبعوث کرد و چون مردم در وصیت

آدم نگریستند نبوت نوح را که آدم به آن خبر داده بود یافتند، و به نوح ایمان آوردند و از او پیروی کردند، و آدم از پیش به هبة الله وصیت نموده بود که از این وصیت نامه نگه داری کند و فرزندان آدم؛ هر سال در آن نگاه می کردند و آن روز را روز عید خود قرار می دادند و منتظر آمدن نوح بودند و هر پیامبری نیز به این سنت عمل می کرد [و خبر از پیامبر بعد از خود می داد] تا خدا حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) را مبعوث به رسالت نمود، و خداوند می فرماید: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ...» و بین آدم و نوح پیامبرانی آمدند و پنهان بودند و نام شان نیز در قرآن برده نشده است. و نام پیامبرانی برده شده که آشکار تبلیغ می کرده اند. (1)

مؤلف گوید:

مشابه حدیث فوق در مجمع البیان از امام صادق(علیه السلام) نیز نقل شده است. و در سوره هود قضایای نوح و هود و شعیب(علیهم السلام) به تفصیل خواهد آمد. (2)

ص: 298

1-536.. و کان آدم(علیه السلام) وصی هبة الله ان يتعاهد هذه الوصية عند راس كل سنة فيكون يوم عيدهم، و يتعاهدون نوحا و زمانه الذي يخرج فيه، و كذلك جاء في وصية كل نبي حتى بعث الله محمدا(صلی الله علیه و آله)، و انما عرفوا نوحا بالعلم الذي عندهم، و هو قول الله؟ عز؟: «لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ وَ كَانَ مِنْ بَيْنِ آدَمَ وَ نُوحَ(عليهما السلام) مِنَ الْآنْبِيَاءِ مُسْتَخْفِينَ وَ لِذَلِكَ خَفِيَ ذِكْرُهُمْ فِي الْقُرْآنِ، فَلَمْ يَسْمُوا كَمَا سَمِيَ مِنْ اسْتَعْلَنَ مِنَ الْآنْبِيَاءِ(عليهم السلام). [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 41]

2-537.. في مجمع البیان روی الشيخ ابو جعفر بن بابويه باسناده في كتاب النبوة مرفوعا الى ابى عبد الله(عليه السلام) قال: لما ان بعث الله؟ عز؟ نوحا دعا قومه علانية فلما سمع عقب هبة الله من نوح تصديق ما في ايديهم من العلم و عرفوا ان العلم الذي في ايديهم هو العلم الذي جاء به نوح(عليه السلام) صدقوه و سلموا له، فاما ولد قابيل فانهم كذبوه و قالوا: ان الجن كانت قبلنا، فبعث الله اليهم ملكا فلو اراد الله ان يبعث الينا لبعث الينا ملكا من الملائكة. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 42] B

متن:

وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ إِنَّا لَنَرَاكَ فِي سَفَاهَةٍ وَإِنَّا لَنُظَنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ قَالَ يَا قَوْمِ لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ابْلُغْكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ أَوْ عَجِبْتُمْ أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَىٰ رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصَرَةً فَأذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ أَ تُجَادِلُونَنِي فِي أَسْمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ فَانْتَضِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنتَظِرِينَ فَانجِنَاهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَ قَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ مَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ

لغات:

«سفاهت» بی صبری و کم حلمی است، و ثوب سفیه ثوب خفیف را گویند، و فرق بین عجب و عجب این است که عجب خود بینی و اعتقاد به فضل خویش است، و «عجب» بسا نیکوست، و در مثل آمده: لاخیر فیمن لا یتعجب من العجب، و «خلفاء» جمع خلیفه به معنای جایگزین در تدبیر امور است، و «آلاء» به معنای نعم است، و «وقوع

و سقوط و نزول نظائرند، و «رجس» به معنای عذاب است، و «اسماء» در این آیه به معنای

اصنام و بُت ها می باشد.

ترجمه:

و به سوی قوم عاد، برادرشان «هود» را (فرستادیم) گفت: «ای قوم من! (تنها) خدا را پرستش کنید، که جز او معبودی برای شما نیست! آیا پرهیزگاری پیشه نمی کنید؟!» (65) اشراف کافر قوم او گفتند: «ما تو را در سفاهت (و نادانی و سبک مغزی) می بینیم، و ما مسلماً تو را از دروغ گویان می دانیم!» (66) گرفت: «ای قوم من! هیچ گونه سفاهتی در من نیست ولی فرستاده ای از طرف پروردگار جهانیانم. (67) رسالتهای پروردگارم را به شما ابلاغ می کنم و من خیرخواه امینی برای شما هستم. (68) آیا تعجب کرده اید که دستور آگاه کننده پروردگارتان به وسیله مردی از میان شما به شما برسد تا (از مجازات الهی) بیمتان دهد؟! و به یاد آورید هنگامی که شما را جانشینان قوم نوح قرار دارد و شما را از جهت خلقت (جسمانی) گسترش (و قدرت) داد پس نعمت های خدا را به یاد آورید، شاید رستگار شوید!» (69) گفتند: «آیا به سراغ ما آمده ای که تنها خدای یگانه را پرستیم، و آن چه را پدران ما می پرستند، رها کنیم؟! پس اگر راست می گویی آن چه را (از بلا و عذاب الهی) به ما وعده می دهی، بیاور!» (70) گفت: «پلیدی و غضب پروردگارتان، شما را فرا گرفته است! آیا با من در مورد نامهایی مجادله می کنید که شما و پدران تان به عنوان معبود و خدا، بر بُت ها) گذارده اید، در حالی که خداوند هیچ دلیلی درباره آن نازل نکرده است؟! پس شما منتظر باشید، من هم با شما انتظار می کشم! (شما انتظار شکست من، و من انتظار عذاب الهی برای شما!)» (71) سرانجام، او و کسانی را که با او بودند، برحمت خود نجات بخشیدیم و ریشه کسانی که آیات ما را تکذیب کردند و ایمان نیاوردند، قطع کردیم! (72)

ص: 300

«وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ...» (1)

این بخش از آیات همانند آیات بخش پیشین که درباره حضرت نوح (علیه السلام) بود درباره ی حضرت هود (علیه السلام) است و خداوند بر امت این دو پیامبر به خاطر تکذیب و انکار رسالت پیامبران شان عذاب نازل نموده است، قوم نوح را با طوفان و آب غرق نموده و قوم هود را با تندباد هلاک کرده است.

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

حضرت نوح بشارت آمدن هود را به فرزند خود سام داد و بین نوح و هود پیامبرانی بوده اند و نوح (علیه السلام) به قوم خود گفت: خداوند پیامبری به نام هود را به رسالت مبعوث می کند و او مردم را به [پرستش] خداوند دعوت می نماید و مردم او را تکذیب می نمایند و خداوند آنان را با تندباد هلاک خواهد نمود، و هر کدام از شما او را درک نمود باید به او ایمان بیاورد و از او پیروی کند تا خداوند او را از عذاب نجات بدهد. (2)

سپس فرمود: نوح (علیه السلام) به فرزند خود سام دستور داد تا این وصیت را هر سال در روز معین بخواند و آن روز را برای مردم عید قرار بدهد و در آن روز تعهد و پیمان خود را نسبت به آن چه در آن وصیت نامه قرار داد تجدید کنند و آنان آن

ص: 301

1- 538.. سوره ی اعراف، آیه ی 65.

2- 539.. فی روضة الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن الحسن بن محبوب عن محمد بن الفضیل عن ابی حمزة عن ابی جعفر (علیه السلام) حدیث طویل و فیه یقول (علیه السلام): و بشر نوح ساما بهود (علیهما السلام)، فکان فیما بین نوح و هود من الانبیاء (علیهم السلام) و قال نوح (علیه السلام): ان الله باعث نبیا یقال له هود، و انه یدعو قومه الی الله؟ عز؟ فیکذبونه، و ان الله؟ عز؟ مهلکهم بالریح، فمن ادركه منکم فلیؤمن به و لیتبعه فان الله؟ عز؟ ینجیه من عذاب الریح.

وصیت نامه را که حاوی علم و ایمان و اسم اعظم و موارث علوم و آثار نبوت بوده

می خوانده اند و در آن نبوت هود را می یافتند که پدرشان نوح (علیه السلام) به آن بشارت داده بود پس به او ایمان آوردند و او را تصدیق کردند و از او پیروی نمودند و از عذاب تندباد نجات یافتند، چنان که خداوند می فرماید: «وَإِلَىٰ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا» و یا می فرماید: «كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ * إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ آلَا تَتَّقُونَ..» (1)

ابوحزیمه ی ثمالی گوید: امام باقر (علیه السلام) ضمن حدیث مفصّلی فرمود:

برخی از پیامبران فقط مبعوث برای گروهی بودند، و برخی برای هدایت همه مردم مبعوث شدند، اما هود (علیه السلام) تنها برای قوم عاد مبعوث شده بود. (2)

در احتجاج طبرسی از حضرت زین العابدین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

(...صاحبة الجذب [یعنی عایشه] و مستحفظون از آل محمد (صلی الله علیه و آله) می دانستند که اصحاب جمل و اصحاب صفین و اصحاب نهروان به زبان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) لعنت شدند، و البته کسی که از روی افترا سخن بگوید زیان کار خواهد بود..) پس پیرمردی از اهل کوفه گفت:

ای علی بن الحسین جدّ تو می فرمود: «برادران ما به ما ظلم کردند»؟! [و شما چنین می گویی؟!]

ص: 302

1- 540.. و امر نوح (علیه السلام) ابنه ساما ان يتعاهد هذه الوصية عند راس كل سنة فيكون يومئذ عيدا لهم، فيتعاهدون فيه ما عندهم من العلم و الايمان و الاسم الاكبر و موارث العلم و آثار علم النبوة فوجدوا هودا نبيا و قد بشر به ابوهم نوح (علیه السلام) فآمنوا به و اتبعوه و صدقوه، فنجوا من عذاب الريح و هو قول الله؟ عز؟ و إلى عادٍ أخاهم هودًا و قوله؟ عز؟: «كَذَّبَتْ عَادُ الْمُرْسَلِينَ إِذْ قَالَ لَهُمُ أَخُوهُمْ هُودٌ آلَا تَتَّقُونَ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 43]

2- 541.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی محمد بن الفضل عن ابی حمزة الثمالی عن ابی جعفر محمد بن علی الباقر (علیهم السلام) حدیث طویل یقول فیہ (علیه السلام): و ان الانبیاء بعثوا خاصة و عامة، اما هود فانه ارسل الی عاد بنبوة خاصة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 43]

پس حضرت زین العابدین (علیه السلام) به او فرمود:

آیا تو قرآن نخوانده ای که خدا می فرماید: «وَأَلِيَّ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا». [و خداوند هود را برادر قوم عاد خوانده] در حالی که خداوند هود و یاران او را نجات داد و قوم عاد را با تندباد هلاک نمود؟! (1)

به امام صادق (علیه السلام) گفته شد: آیا صحیح است که مرد، خودستایی کند؟ حضرت

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

آری در آن هنگام که چاره ای از آن نباشد، سپس فرمود: مگر سخن یوسف را نشنیده ای که گفت: «اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» و نیز عبد صالح هود گفت: «أَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ». (2)

«وَرَزَادُكُمْ فِي الْخَلْقِ بَسْطَةٌ فَادْكُرُوا آلاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُونَ» (3)

خداوند به قوم هود می فرماید:

خدا شما را جایگزین قوم نوح کرد، و نیروی جسمانی شما را قوی تر از آنان قرارداد، پس شما به یاد نعمت های خدا باشید، تارستگار شوید.

ص: 303

1- 542.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمه الله» عن علی بن الحسین (علیهما السلام) حدیث طویل و فیه: و لقد علمت صاحبة الجذب و المستحفظون من آل محمد ان اصحاب الجمل و اصحاب صفین و اصحاب النهروان لعنوا علی لسان النبی الامی (صلی الله علیه و آله) وَ قَدْ خَابَ مَنْ افْتَرَى، فقال شیخ من اهل الكوفة: یا علی بن الحسین ان جدک کان یقول: اخواننا بغوا علينا؟ فقال علی بن الحسین: اما تقرأ کتاب الله: «وَأَلِيَّ عَادٍ أَخَاهُمْ هُودًا» فهم مثلهم نجا الله؟ عز؟ هودا و الذین معه و اهلک عادا بالریح العقیم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 44]

2- 543.. فی تفسیر العیاشی و قال سلیمان: قال سفیان: قلت لابی عبد الله (علیه السلام): [ما] یجوز ان یرکی الرجل نفسه؟ قال: نعم اذا اضطر الیه، اما سمعت قول یوسف: «اجْعَلْنِي عَلَى خَزَائِنِ الْأَرْضِ إِنِّي حَفِيظٌ عَلِيمٌ» و قول العبد الصالح و أَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 44]

3- 544.. سوره ی اعراف، آیه ی 69.

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

قامت قوم هود مانند تنه خرما ی بلند بود و به قدری قوی بودند که یک نفر آنان با دست خود کوه را خراب می کرد و قطعه ای از آن را بر می گرفت. (1)

امام باقر(علیه السلام) درباره ی هلاکت قوم هود، با تندباد می فرماید:

خداوند را خانه ای است از باد، که بر آن قفل زده است و اگر گشوده شود آن چه در بین آسمان و زمین است را از بین می برد و نابود می کند، و از آن باد برای هلاکت قوم هود تنها به اندازه یک خاتم فرستاد و آنان را نابود نمود؛ سپس فرمود: تنها حضرت هود و صالح و شعیب و اسماعیل و پیامبر ما حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) و(علیهم السلام) به زبان عربی سخن می گفتند. (2)

ابو یوسف بزّاز گوید: امام صادق(علیه السلام) آیه «فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ» را تلاوت نمود و به من فرمود:

آیا می دانی مقصود از «آلاء الله» چیست؟ گفتیم: نمی دانم. فرمود: آن بزرگ ترین نعمت های خداوند است و آن ولایت ما می باشد. (3)

ص: 304

1- 545.. فی مجمع البیان: وَ زَادَكُمْ فِي الْخَلْقِ بَصَاطَةً وَقَالَ أَبُو جَعْفَرٍ (عَلَيْهِ السَّلَامُ): كَانُوا كَانِهِمُ النَّخْلُ الطَّوَالِ، وَ كَانَ الرَّجُلُ مِنْهُمْ يَنْجُو

الجبل بيده فيهدم منه قطعة. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 44]

2- 546.. وفيه و روى ابو حمزة الثمالي عن سالم عن ابي جعفر(عليه السلام) قال ان الله تبارك و تعالى بيت ریح يقفل عليه، لو فتحت

لاذرت ما بين السماء و الارض، ما ارسل على قوم عاد الا قدر الخاتم، و كان هود و صالح و شعيب و اسماعيل و نبينا(صلی الله علیه و آله)

يتكلمون بالعربية. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 44]

3- 547.. فی اصول الكافي الحسين بن محمد عن معلى بن محمد عن جمهور عن عبد الله بن عبد الرحمن عن الهيثم بن واقد

عن ابي يوسف البزاز قال تلا ابو عبد الله(عليه السلام) هذه الاية فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ قَالَ: ا تدرى ما آلاء الله؟ قلت: لا قال: هي اعظم نعم الله

على خلقه و هي ولايتنا. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 44]

متن:

وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمَسُّوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ أَلِيمٍ وَادْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَاكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأْنَاكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَادْكُرُوا آلاءَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ آمَنَ مِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَنَّ صَالِحًا مُرْسَلٌ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يَا صَالِحُ ائْتِنَا بِمَا تَعِدُنَا إِنْ كُنْتَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ فَأَخَذْتَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصَّ بِحُورٍ فِي دَارِهِمْ جَائِمِينَ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولًا مِنْ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّاصِحِينَ

لغات:

«بینه» [یعنی شهادت دو نفر عادل] نشانه و فاصله بین حق و باطل است، و «ناقه» بعیر منوق یعنی مذل است، و آیه و عبره و دلالة و علامه نظراند، و «بواکم» یعنی مکنکم، و بواته منزلا اذا مکنته منه لیاوی الیه، و «قصور» جمع قصر به معنای خانه ای است که دیواری اطراف آن باشد، و محصور به آن باشد، و «و لاتعتوا فی الارض» یعنی لاتفسدوا فی الارض، و «عفر الناقه» جرح آن است که به هلاکت او منتهی شود، و «عتوا» تجاوز از حد است در فساد، و «رجف» به معنای اضطراب است، و «جنوم» از پای در آمدن است.

و به سوی (قوم) نمود، برادرشان صالح را (فرستادیم) گفت: «ای قوم من! (تنها) خدا را بپرستید، که جز او، معبودی برای شما نیست! دلیل روشنی از طرف پروردگارتان برای شما آمده: این «ناقه» الهی برای شما معجزه ای است او را به حال خود واگذارید که در زمین خدا (از علف های بیابان) بخورد! و آن را آزار نرسانید، که عذاب دردناکی شما را خواهد گرفت! (73) و به خاطر بیاورید که شما را جانشینان قوم «عاد» قرار داد، و در زمین مستقر ساخت، که در دشتهایش، قصرها برای خود بنا می کنید و در کوه ها، برای خود خانه ها می تراشید! بنا بر این، نعمت های خدا را متذکر شوید! و در زمین، به فساد نکوشید!» (74) (ولی) اشراف متکبر قوم او، به مستضعفانی که ایمان آورده بودند، گفتند: «آیا (به راستی) شما یقین دارید که صالح از طرف پروردگارش فرستاده شده است؟!» آن ها گفتند: «ما به آن چه او بدان ماموریت یافته، ایمان آورده ایم.» (75) متکبران گفتند: «(ولی) ما به آن چه شما به آن ایمان آورده اید، کافریم!» (76) سپس «ناقه» را پی کردند، و از فرمان پروردگارش سرپیچیدند و گفتند: «ای صالح! اگر تو از فرستادگان (خدا) هستی، آن چه ما را با آن تهدید می کنی، بیاور!» (77) سرانجام زمین لرزه آن ها را فرا گرفت و صبح گاهان، (تنها) جسم بی جان شان در خانه هاشان باقی مانده بود. (78) (صالح) از آن ها روی برتافت و گفت: «ای قوم! من رسالت پروردگارم را به شما ابلاغ کردم، و شرط خیرخواهی را انجام دادم، ولی (چه کنم که) شما خیرخواهان را دوست ندارید!» (79)

«وَإِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ...» (1)

مساور همدانی گوید:

مردی از اهل شام نزد حضرت زین العابدین (علیه السلام) آمد و گفت: شما علی بن الحسین هستی؟ فرمود: آری. مرد شامی گفت: پدر شما مومنین را کشت؟! پس امام (علیه السلام) گریه کرد و سپس چشمان خود را پاک نمود و فرمود: وای بر تو از کجا دانستی که پدرم مومنین را کشته است؟! مرد شامی گفت: پدرت گفت: «برادران ما به ما تجاوز و ظلم نمودند و ما به خاطر بغی و تجاوزشان با آنان جنگیدیم». علی بن الحسین (علیه السلام) فرمود: وای تو مگر قرآن نخوانده ای؟! مرد شامی گفت: آری. فرمود: خداوند می فرماید: «وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا»، «وَإِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا» آیا شعیب و صالح برادر دینی خود بودند یا برادر قومی و عشیرتی؟ مرد شامی گفت: برادر عشیرتی قوم خود بودند نه برادر دینی. امام (علیه السلام) فرمود: مقصود پدرم نیز برادر قومی و عشیرتی بوده نه برادر دینی. پس مرد شامی به نادانی خود پی برد و گفت: مرا آگاه و بیدار کردی خدا تو را آگاه نماید. (2)

ص: 307

1- 548.. سوره ی اعراف، آیه ی 73.

2- 549.. عن یحیی بن المساور الهمدانی عن ابیه جاء رجل من اهل الشام الی علی بن الحسین (علیهما السلام) فقال: انت علی بن الحسین؟ قال: نعم قال ابوک الذی قتل المؤمنین؟ فبکی علی بن الحسین (علیه السلام) ثم مسح عینیه فقال: ویلک کیف قطعت علی ابی انه قتل المؤمنین؟ قال: قوله: اخواننا قد بغوا علینا فقاتلناهم علی بغیهم فقال: ویلک اما تقرء القرآن؟ قال: بلی، قال فقد قال الله: وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا، وَإِلَىٰ تَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا فکانوا اخوانهم فی دینهم او فی عشیرتهم؟ قال له الرجل لابل عشیرتهم، قال: فهؤلاء اخوانهم فی عشیرتهم و لیسوا اخوانهم فی الدین، قال: فرجت عنی فرج الله عنک. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 45]

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

رسالت پیامبران برخی برای همه مردم بوده، و برخی برای گروهی بوده است، و صالح فقط پیامبر قوم ثمود بود، و آنان ساکن روستایی کم تر از چهل خانوار بودند و در کنار دریا زندگی می کردند. (1)

«وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا فَاذْكُرُوا آلَاءَ اللَّهِ...» (2)

صاحب تفسیر مجمع البیان در تفسیر «وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا» گوید:

روایت شده که قوم صالح چون عمر زیادی می کردند نیاز داشتند که خانه های خود را در داخل کوه ها قرار بدهند، چرا که ساختمان های آنان قبل از پایان عمرشان خراب می شده است. (3)

«قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ» (4)

زید شحام گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

حضرت صالح مدتی از قوم خود پنهان شد و روزی که از بین آنان خارج گردید، میان سال بود و... و چون به قوم خود بازگشت مردم او را نشناختند و نپذیرفتند، چرا که سه گروه شده بودند، 1. گروهی که سخت منکر او بودند، 2. گروهی که

ص: 308

1- 550.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی محمد بن الفضیل عن ابی حمزة الثمالی عن ابی جعفر محمد بن علی الباقر (علیه السلام) حدیث طویل و فیہ ان الانبیاء بعثوا خاصة و عامة، اما صالح فانه ارسل الی ثمود و هی قرية واحدة و هی لاتکمل اربعین بیتا علی ساحل البحر صغیرة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 45]

2- 551.. سوره ی اعراف، آیه ی 74.

3- 552.. فی مجمع البیان «وَتَنْحِتُونَ الْجِبَالَ بُيُوتًا» یروی انهم لطول اعمارهم یحتاجون الی ان ینحتوا فی الجبال بیوتا لان السقوف و الابنية كانت تبلی قبل فناء اعمارهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 45]

4- 553.. سوره ی اعراف، آیه ی 75.

درباره ی او شک داشتند، 3. گروهی که بر اعتقاد و یقین به نبوت صالح (علیه السلام) بودند، پس حضرت صالح به آن گروه که درباره ی او شک داشتند فرمود: من صالح پیامبر هستم. و آن مردم او را دشنام دادند و تکذیب نمودند و او را از خود دور کردند و گفتند: خدا از تو بیزار باشد، تو در چهره ی صالح نیستی. سپس صالح نزد گروه اول که منکر او بودند رفت و آنان نیز سخت از او فرار کردند و به سخن او گوش ندادند، تا این که نزد گروه سوم که به نبوت او یقین داشتند آمد و به آنان فرمود: من صالح هستم. (1)

آنان گفتند: به ما خبر بده از چیزی که ما درباره ی تو شک نداشته باشیم؟ چرا که ما شک نداریم که خداوند تبارک و تعالی خالق عالم است و می تواند هر کسی را به هر صورتی که بخواهد تغییر بدهد و به ما خبر داده شده و ما بین خود تدریس کرده ایم که قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) [هنگامی که می آید نشانه هایی دارد و آن نشانه ها در صورتی صحیح است که خبری از آسمان برای ما بیاید؛ حضرت صالح (علیه السلام) به آنان فرمود: من همان صالحی هستم که برای شما [معجزه ی] ناقه را آوردم؛ قوم او گفتند: راست گفתי بحث ناقه بین ما مطرح است، اکنون بگو: نشانه آن ناقه چه بود؟ صالح (علیه السلام) فرمود: برای آن ناقه از آب نوبتی از روز بود و برای مردم نیز نوبتی بود. پس گفتند: ما به تو و آیین تو ایمان آوردیم. (2)

ص: 309

1- 554.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی زید الشحام عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: ان صالحا (علیه السلام) غاب عن قومه زمانا و کان یوم غاب عنهم کھلا۔ مبدح البطن حسن الجسم، وافر اللحية خمیص البطن خفیف العارضین مجتمعا ربعة من الرجال، فلما رجع الی قومه لم یعرفوه بصورته فرجع الیهم و هم علی ثلث طبقات: طبقة جاحدة لاترجع ابا، و اخرى شاکة فیه، و اخرى علی یقین، فبدا (علیه السلام) حین رجع بالطبقة الشاکة فقال لهم: انا صالح.

2- 555.. فکذبوه و شتموه و زجروه، و قالوا بری الله منک ان صالحا کان فی غیر صورتک قال. فاتی الجهاد فلم یسمعوا منه القول و نفروا منه اشد النفور، ثم انطلق الی الطبقة الثالثة و هم اهل الیقین فقال لهم: انا صالح، فقالوا: اخبرتنا خیرا لانشک فیه مع انک صالح، فانا لانمتری ان الله تبارک و تعالی الخالق ینقل و یحول فی ای صورة شاء و قد اخبرنا و تدارسنا فیما بیننا بعلامات القائم اذا جاء، و انما یصح عندنا اذا اتی الخبر من السماء، فقال لهم: انا صالح الذی اتیتکم بالناقة، فقالوا صدقت و هی التي نتدارس فما علامت ها؟ فقال: لَهَا شَرِبٌ وَ لَكُمْ شَرِبٌ یَوْمَ مَعْلُومٍ. قالوا: آمنا بالله و بما جئتنا به. B

از این رو خداوند می فرماید: «أَنَّ صَالِحًا مَّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ» و از قول گروه اهل یقین می فرماید: «إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ» و درباره ی منکرین نبوت صالح می فرماید: «قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ»

در ادامه این حدیث، زید شحام گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: آیا در زمان غیبت

حضرت صالح عالمی بین آنان بوده است که مردم را هدایت نماید؟

امام (علیه السلام) فرمود:

خداوند عادل تر از آن است که زمین را خالی از عالم و راهنما قرار بدهد و کسی را برای هدایت مردم به راه خدا آماده نکند، آری بعد از خروج صالح هفت روز گذشت و آنان امامی برای خود نمی شناختند و به آیینی که در دست داشتند عمل می کردند و چون صالح (علیه السلام) ظاهر شد همه ی آنان بر نبوت او اجتماع نمودند و مثل حضرت قائم؟ عج؟ نیز مثل صالح (علیه السلام) خواهد بود. (1)

ص: 310

1- 556.. فعند ذلك قال تبارك و تعالی: أَنَّ صَالِحًا مَّرْسَلٌ مِّن رَّبِّهِ فَقَالَ: اهل اليقين إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِ مُؤْمِنُونَ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا وَ هُم الشُّكَاكُ إِنَّا بِالَّذِي آمَنْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ قُلْتُ: هل كان فيهم ذلك اليوم عالم به؟ قال الله اعدل من ان يترك الارض بلا عالم يدل على الله؟ عز؟، و لقد مكث القوم بعد خروج صالح (عليه السلام) سبعة ايام على فترة لا يعرفون اماما غير انهم على ما في ايديهم من دين الله؟ عز؟ كلمتهم واحدة، فلما ظهر صالح (عليه السلام) اجتمعوا عليه و انما مثل القائم؟ عج؟ مثل الصالح. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 45]

تفصیل قصہ ی حضرت صالح و اعجاز او نسبت به بیرون آمدن شتر از کوه به امر الہی و ایمان آوردن آن هفتاد نفری کہ آن را مشاهده نمودند، و ارتداد شصت و چہار نفر آنان هنگام بازگشت به مردم برای خبر دادن به آنان، و ارتداد یک نفر دیگر کہ از پی کنندگان ناقہ صالح شد، و نزول عذاب صیحه بر آنان پس از سه روز، و ہلاک شدن ہمہ آنان در خانہ های شان، و این کہ پس از صیحه جبریل و ہلاکت آنان، آتشی آمد و ہمہ آنان را سوزاند، در سورہ ی ہود خواهد آمد ان شاء اللہ. و اگر خوانندہ محترم می خواهد متن ماجرا را مشاهده کند بہ تفسیر نور الثقلین (1)، مراجعہ نماید.

ص: 311

1-557.. فی روضة الکافی علی بن ابراهیم عن ابيه عن الحسن بن محبوب عن ابی حمزة عن ابی جعفر (علیہ السلام) قال قال: ان رسول اللہ (صلی اللہ علیہ و آلہ) سئل جبریل (علیہ السلام) کیف کان مهلك قوم صالح؟ فقال یا محمد (صلی اللہ علیہ و آلہ) ان صالحا بعث الی قومہ و هو ابن ست عشرة سنة فلبث فیہم حتی بلغ عشرين و مائة سنة لا یجیبونہ الی خیر، قال: و کان لہم سبعون صنما یعبدونہا من دون اللہ عز ذکرہ، فلما رای ذلک منهم قال: یا قوم بعثت الیکم و انا ابن ست عشرة سنة و قد بلغت مائة و عشرين سنة و انا عرض علیکم امرین ان شئتم فاسئلونی حتی اسئل الہی فیجیبکم فیما سئلتونی الساعة، و ان شئتم سالت آلهتکم فان اجابتنی بالذی اسالها خرجت عنکم فقد سئمتکم و سئمتونی قالوا: قد انصف یا صالح فاتعدوا لیوم یخرجون فیہ، قال: فخرجوا باصنامہم الی ظہرہم ثم قربوا طعائمہم و شرابہم فاکلوا و شربوا، فلما ان فرغوا دعوہ. B فقالوا: یا صالح سل فقال لکبیرہم: ما اسم ہذا؟ قالوا: فلان، فقال لہ صالح (علیہ السلام) یا فلان اجب فلم یجبہ فقال صالح: ماله لا یجیب؟ قالوا: ادع غیرہ، قال: فدعاہا کلہا فلم یجبہ منہا شیء، فاقبلوا علی اصنامہم فقالوا لہا: مالک لا تجیبین صالحا؟ فلم تجب فقالوا تنح عنا و دعنا و آلهتنا ساعة، ثم نحوا بسطہم و فرشہم و نحو اثابہم و تمرغوا علی التراب و طرحوا التراب علی رؤسہم و قالوا لاصنامہم: لئن لم تجبن صالحا لنفتضحن، قال: ثم دعوہ فقالوا: یا صالح ادعہا فدعاہا فلم تجبہ. فقال لہم: یا قوم قد ذهب صدر النہار و لا اری آلهتکم تجیبونی، فاسئلونی حتی ادعو الہی فیجیبکم الساعة، فانتدب لہ منهم سبعون رجلا منهم من کبرائہم و المنظور الیہم منهم، فقالوا: یا صالح نحن نسالک فان اجابک ربک تبعناک و اجبناک و یایعک جمیع اهل قرینتہ، فقال لہم صالح (علیہ السلام): سلونی ما شئتم، فقالوا: تقدم بنا هذا الجبل، و کان الجبل قریبا منہم، فانطلق معہم صالح (علیہ السلام) فلما انتہوا الی الجبل قالوا: یا صالح ادع لنا ربک یرج لنا من هذا الجبل الساعة ناقہ حمراء شقراء و براء عشراء بین جنبیہا میل، فقال لہم صالح: لقد سالتونی شیئا یعظم علی و یہون علی ربی جل و عز و قال: فسأل اللہ تبارک و تعالی ذلک صالح، فانصدع الجبل صدعا کادت تطیر منہ عقولہم لما سمعوا ذلک، ثم اضطرب ذلک الجبل اضطرابا شديدا کالمرآة اذا اخذها المخاض، ثم لم یفجاہم الا راسہا قد طلع علیہم من ذلک الصدع فما استتمت رقبتهما حتی اجترت ثم خرج سائر جسدها ثم استوت قائمة علی الارض فلما راوا ذلک قالوا: یا صالح ما اسرع ما اجابک ربک ادع لنا ربک یرج لنا فصیلتہا فسأل اللہ؟ عز؟ فرمت بہ فدب حولہا، فقال لہم: یا قوم ابقی شیء؟ قالوا: لا انطلق بنا الی قومنا نخبرہم بما راينا و یؤمنون بک، قال: فرجعوا فلم یبلغ السبعون الیہم حتی ارتد منہم اربعة و ستون رجلا و قالوا: سحر و کذب، قال: فانتہوا الی الجمیع فقال الستة: حق و قال الجمیع کذب و سحر، فانصرفوا علی ذلک ثم ارتاب من الستة واحد و کان فیمن عقرہا، قال ابن محبوب: فحدثت بهذا الحدیث رجلا من اصحابنا یقال لہ سعد بن یزید، فاخبرنی انه رای الجبل الذی خرجت منہ بالشام، قال فراینہا جنبہا قد حک الجبل، فائر جنبہا فیہ و جبل آخر بیئہ و بین هذا میل. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 47]

متن:

وَلَوْطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَّكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُسْرِفُونَ وَمَا
كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ

ص: 312

قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَتَطَهَّرُونَ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا امْرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ

لغات:

«لوط» اسم علم غیر مشتق عجمی است، و بعضی گفته اند: مشتق از «لطت الحوض اذا الزقت علیه البطن و ملسته به» می باشد، و الوط بقلبی من ذاک ای الصق، و «الشهوة» تمایل نفس است به لذت، و شهوت یک چیز مسلمی است که خداوند در وجود انسان قرار داده است، و مانند اراده نیست که به اختیار انسان باشد.

ترجمه:

و (به خاطر آوردید) لوط را، هنگامی که به قوم خود گفت: «آیا عمل بسیار زشتی را انجام می دهید که هیچ یک از جهانیان، پیش از شما انجام نداده است؟! (80) آیا شما از روی شهوت به سراغ مردان می روید، نه زنان؟! شما گروه اسرافکار (و منحرفی) هستید! (81) ولی پاسخ قومش چیزی جز این نبود که گفتند: «این ها را از شهر و دیار خود بیرون کنید،

که این ها مردمی هستند که پاکدامنی را می طلبند (و با ما هم صدا نیستند!)» (82) (چون کار به این جا رسید،) ما او و خاندانش را رهایی بخشیدیم جز همسرش، که از بازماندگان (در شهر) بود. (83) و (سپس چنان) بارانی (از سنگ) بر آن ها فرستادیم (که آن ها را در هم کوبید و نابود ساخت.) پس بنگر سرانجام کار مجرمان چه شد! (84)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ...» (1)

امام باقر و یا امام صادق (علیهما السلام) می فرماید:

ص: 313

شیطان با صورت زیبایی زنانه و لباس های زیبا نزد جوانان قوم لوط آمد و از آنان خواست تا با او لواط کنند، و اگر از آنان خواسته بود که با آنان لواط نمایند نمی پذیرفتند و لکن از آنان خواست که با او لواط نمایند پس با او چنین کردند و لذت بردند و چون شیطان از بین آنان رفت با هم دیگر لواط کردند. (1)

مؤلف گوید:

در سوره هود خواهد آمد که قوم لوط به سبب بخل شان لواط می کردند [و می خواستند هزینه های ازدواج با زن ها را نپردازند].

حضرت رضا (علیه السلام) در پاسخ سوال علت حُرمت لواط به محمد بن سنان نوشت: علت حرام بودن لواط و مساحقه این است که اولاً خداوند فطرت و خلقت مرد و زن را بر اساس ازدواج مرد با زن قرار داده است و ثانیاً اگر مرد با مرد و زن با زن ارضا و تامین شود نسل انسان ها برچیده می شود و تدبیر زندگی فاسد می گردد و دنیا خراب خواهد شد. (2)

ص: 314

1- 559.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی ابی بصیر عن احدهما (علیهما السلام) فی قوم لوط «إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ» فقال: ان ابليس اتاهم فی صورة حسنة فيه تانیث، علیه ثیاب حسنة، فجاء الی شبان منهم فامرهم ان یقعوا به و لو طلب الیهم ان یقع بهم لاجوا علیه و لکن طلب الیهم ان یقعوا به فلما ان وقعوا به التذوه ثم ذهب عنهم و تركهم فاحال بعضهم علی بعض. فی الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن احمد بن محمد بن ابی نصر عن ابان بن عثمان عن ابی بصیر عن احدهما (علیهما السلام) فی قوم لوط: «إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ» و ذکر کما فی علل الشرائع سواء. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 50]

2- 560.. و فی باب ما کتب به الرضا (علیه السلام) الی محمد بن سنان فی جواب مسائله فی العلل و علة تحريم الذکران للذکران و الاناث للاناث لما ركب فی الاناث و ما طبع علیه الذکران، و لما فی اتیان الذکران الذکران و الاناث للاناث من انقطاع النسل و فساد التدبیر و خراب الدنيا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 50]

حضرت لوط با قوم خود خویشی نداشت و بر آنان وارد شده بود و سی سال در بین قوم خود زندگی کرد و مردم را دعوت به بندگی خدا نمود و آنان را از اعمال زشت نهی نمود و به طاعت خداوند تشویق کرد و مردم به حرف او گوش نکردند و از او اطاعت ننمودند و غسل جنابت نداشتند و بسیار مردم بخیلی بودند و کسی را اطعام نمی کردند و بخل آنان سبب شد که گرفتار درد بی درمانی در مسایل جنسی بشوند، آنان در مسیر قافله های شام و مصر می ایستادند و چون میهمانانی بر آنان وارد می شدند عوض اطعام [به اجبار] با آنان لوط می کردند تا کسی بر آنان وارد نشود و میهمان داری نکنند وگرنه شهوت لوط نداشتند

و این بخل سبب گرفتاری آنان به لوط شد تا جایی که از مردها درخواست لوط می کردند و اجرت آن را می پرداختند؛ اما حضرت لوط مرد با سخاوت و با گذشت بود و از میهمانان پذیرایی می کرد و قوم او از این عمل او را نهی می کردند و می گفتند: از میهمان پذیرایی نکن و اگر چنین کنی ما با میهمانان تو [به اجبار] لوط خواهیم نمود؛ از این رو حضرت لوط میهمانان خود را پنهان می کرد از ترس آن که مردم با آنان لوط کنند. (1)

ص: 315

1-561.. فی مجمع البیان قصة لوط(علیه السلام) مع قومه و جملة امرهم فیما روی عن ابی حمزة الثمالی و ابی بصیر عن ابی جعفر(علیه السلام) ان لوطا لبث فی قومه ثلاثین سنة، و کان نازلا فیهم و لم یکن منهم، یدعوهم الی الله و ینهاهم عن الفواحش، و یحثهم علی الطاعة فلم یجیبوه و لم یطیعوه، و کانوا لا یتطهرون من الجنابة بخلاء اشحاء علی الطعام فاعقبهم البخل الداء الذی لادواء له فی فروجهم، و ذلک انهم کانوا علی طریق السیارة الی الشام و مصر، فکان ینزل بهم الضیفان، فدعاهم البخل الی ان کانوا اذا نزل بهم الضیف فضحوه و انما فعلوا ذلک لینکل النازلة علیهم من غیر شهوة بهم الی ذلک فاوردهم البخل هذا الداء حتی صاروا یطلبونه من الرجال، و یعطون علیه الجعل، و کان لوط(علیه السلام) سخیا کریما یقری الضیف اذا نزل به فنهوه عن ذلک و قالوا: لا تقرین ضیفا جاء ینزل بک، فانک ان فعلت فضحنا ضیفک فکان لوط اذا نزل به الضیف کتم امره مخافة ان یفضحه قومه. B و الحدیث طویل اخذنا منه موضع الحاجة و ستسمع له تتمه فی هود عند مهلک قوم لوط ان شاء الله. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 51]

بقیه ی این حدیث در سوره ی هود خواهد آمد ان شاء الله.

یزید بن ثابت گوید:

شخصی از امیرالمؤمنین (علیه السلام) درباره لواط با زن ها سوال نمود. آن حضرت (علیه السلام) به او فرمود: پست شدی، خدا تو را پست کند، آیا نشنیده ای که خداوند می فرماید:

«لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ»؟! (1)

عبدالرحمن بن حجّاج گوید:

از امام صادق (علیه السلام) درباره ی لواط با زن ها سوال شد. آن حضرت فرمود: من در قرآن آیه ای برای حلال بودن آن نمی دانم جز آیه ی «إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِنْ دُونِ النِّسَاءِ.» (2)

ص: 316

-
- 1- 562.. فی تفسیر العیاشی عن یزید بن ثابت قال: قال رجل امیرالمؤمنین (علیه السلام) ان یوتی النساء فی ادبارهن؟ فقال: سفلت سفلت الله بک اما سمعت الله یقول: «أ تَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 51]
- 2- 563.. عن عبدالرحمن بن الحجّاج قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) ذکر عنده اتیان النساء فی ادبارهم؟ قال: ما اعلم آیه فی القرآن احلت ذلك الا واحدة: «انکم لتأتون الرجال شهوة من دون النساء» الایة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 51]

متن:

وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُنْفِسُوا فِي الْأَرْضِ بِغَدِّ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَادْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَتَرْتُمْ وَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِنْكُمْ آمَنُوا بِالَّذِي أُزِيلَتْ بِهِ وَطَائِفَةٌ لَمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَا شُعَيْبُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُوذُنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوَلَوْ كُنَّا كَارِهِينَ قَدْ افْتَرَيْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِذْ نَجَّانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا افْتَحْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَخَاسِرُونَ فَآخَذَهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جَاثِمِينَ

الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ فَتَوَلَّىٰ عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَىٰ عَلَىٰ قَوْمٍ كَافِرِينَ

لغات:

«ایفاء» به معنای پرداخت کامل حق است، و «ایفاء العهد» وفای به عهد است، و «ایفاء الوزن و الکیل» کامل دادن کیل و وزن است، و «بخس» کم فروشی می باشد، و «افساد» از انتفاع ساقط کردن چیزی است و ضد آن اصلاح است، و «صد» جلوگیری

از چیزی است با فریب، چنان که شیطان انسان را از یاد خدا و نماز باز می‌دارد، و «عوج»

با کسر عین کجی و انحراف در دین است و هر چه دیده نمی‌شود، و «عوج» با فتح عین،

کجی و انحراف در چیزهایی است که دیده می‌شود، و «الافتراء» التهمة، و «الملة» الدیانة،

و «الفتح» الحکم و الفتح و الفتح الحاکم، و «کان لم یغنوا فیها» ای لم یقیموا بها کانهم

استغنوا بذلك المكان عن غیره، و «الاسنی» شدة المحزن.

ترجمه:

و به سوی مدین، برادرشان شعیب را (فرستادیم) گفت: «ای قوم من! خدا را بپرستید، که جز او معبودی ندارید! دلیل روشنی از طرف پروردگارتان برای شما آمده است بنا بر این، حق پیمانۀ و وزن را ادا کنید! و از اموال مردم چیزی نگاهید! و در روی زمین، بعد از آن که (در پرتو ایمان و دعوت انبیاء) اصلاح شده است، فساد نکنید! این برای شما بهتر است اگر با ایمان هستید! (85) و بر سر هر راه نشینید که (مردم با ایمان را) تهدید کنید و مومنان را از راه خدا باز دارید، و با (القای شبهات)، آن را کج و معوج نشان دهید! و به خاطر بیاورید زمانی را که اندک بودید، و او شما را فرونی داد! و بنگرید سرانجام مفسدان چگونه بود! (86) و اگر گروهی از شما به آن چه من به آن فرستاده شده ام ایمان آورده اند، و گروهی ایمان نیاورده اند، صبر کنید تا خداوند میان ما داوری کند، که او بهترین داوران

است! (87) اشراف زورمند و متکبر از قوم او گفتند: «ای شعیب! به یقین، تو و کسانی

را که به تو ایمان آورده اند، از شهر و دیار خود بیرون خواهیم کرد، یا به آیین ما بازگردید!» گفت: «آیا (می خواهید ما را بازگردانید) اگر چه مایل نباشیم؟! (88) اگر ما به آیین شما بازگردیم، بعد از آن که خدا ما را از آن نجات بخشیده، به خدا دروغ بسته ایم و شایسته نیست که ما به آن بازگردیم مگر این که خدایی که پروردگار ماست بخواهد علم پروردگار ما، به همه چیز احاطه دارد. تنها بر خدا توکل کرده ایم. پروردگارا! میان ما و قوم ما

بحق داوری کن، که تو بهترین داورانی!» (89) اشراف زورمند از قوم او که کافر شده

بودند گفتند: «اگر از شعیب پیروی کنید، شما هم زیان کار خواهید شد!» (90) سپس

زمین لرزه آن ها را فرا گرفت و صبحگاهان به صورت اجساد بی جان در خانه هاشان مانده بودند. (91) آن ها که شعیب را تکذیب کردند، (آن چنان نابود شدند که) گویا هرگز در آن (خانه ها) سکونت نداشتند! آن ها که شعیب را تکذیب کردند، زیان کار بودند! (92) سپس از آنان روی برتافت و گفت: «ای قوم من! من رسالت های پروردگارم را به شما ابلاغ کردم و برای شما خیرخواهی نمودم با این حال، چگونه بر حال قوم بی ایمان تاسف بخورم؟!» (93)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ...» (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

پیامبران برخی مبعوث به گروهی از مردم بودند و برخی مبعوث بر همه مردم بودند،

اما شعیب پیامبر اهل مدین بود و اهل مدین کم تر از چهل خانوار بودند. (2)

«فَأَوْفُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ...» (3)

مقصود از ایفای کیل و میزان، تمام و کامل دادن کیل ترازو است چنان که بخش درمکیال و میزان کم فروشی است همان گونه که در اول سوره ی مطففین می فرماید:

ص: 319

1-564.. سوره ی اعراف، آیه ی 85.

2-565.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی محمد بن الفضیل عن ابی حمزة الثمالی عن ابی جعفر (علیه السلام) حدیث طویل فی آخره: و ان الانبیاء بعثوا خاصة و عامة، اما شعیب فانه ارسل الی مدین و هی لاتکمل اربعین بیتا. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص

[51

3-566.. سوره ی اعراف، آیه ی 85.

«وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ* الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ* وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وُزِنُوا لَهُمْ يُخْسِرُونَ». یعنی وای بر کم فروشان، آنان که چون برای خود کیل و یا وزن می کنند کامل می گیرند و چون می خواهند بفروشند ناقص می دهند.

از این آیه ظاهر می شود که کم فروشی، بدتر از دزدی و تصرف غاصبانه در مال مردم است، چرا که کم فروشی علاوه بر غصب مال مردم، خیانت به آنان نیز می باشد، و همراه با مکر و خدعه خواهد بود.

«وَلَا تَعْدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن آمَنَ بِهِ وَتَبْغُوهَا عِوَجًا...» (1)

از این آیه نیز خیانت قوم شعیب ظاهر می شود، چرا که آنان در راه ها کمین می کرده اند و با تهدید و القای شبهه می خواسته اند مردم را از ایمان به شعیب باز دارند و این یک شیخون فرهنگی است و بدتر از آزارهای جسمی و روحی می باشد و در این زمان ها نیز دشمنان اسلام از این راه ها استفاده می کنند بعضی گفته اند: قوم شعیب مانند قریش در بین راه ها می نشستند و به مردم می گفته اند: شعیب کذاب است، مراقب او باشید که شما را از آیین تان منحرف نکند. (2)

«وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِن قَوْمِهِ لَئِنِ اتَّبَعْتُمْ شُعَيْبًا إِنَّكُمْ إِذًا لَّخَاسِرُونَ» (3)

سران قوم شعیب که کافر و بت پرست بودند، به مردم می گفتند: «اگر از آیین ما دست بردارید و از شعیب پیروی کنید، زیان کار خواهید بود» و مخاطب آنان ممکن است کفار ضعیف بوده باشند و ممکن است مومنین به شعیب باشند، آری همواره

ص: 320

1- 567.. سوره ی اعراف، آیه ی 86.

2- 568.. وَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَن آمَنَ بِهِ قِيلَ كَانُوا يَجْلِسُونَ عَلَى الطَّرِيقِ فَيَقُولُونَ لِمَن يَمْرُ بِهَا إِنَّ شُعَيْبًا كَذَّابٌ فَلَا يَفْتَنَنَّكُمْ عَن دِينِكُمْ كَمَا كَانَتْ تَفْعَلُ قَرِيشَ بِمَكَّةَ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 219]

3- 569.. سوره ی اعراف، آیه ی 90.

این گونه بوده که سران قوم به خاطر قدرت و ریاستی که داشته اند و مردم تحت حکومت آنان بوده اند نمی خواسته اند مردم از پیامبران پیروی نمایند و فراوان می کوشیده اند که مردم را برای خود نگه دارند، از این رو پیامبران را متهم به دروغ و سحر و جنون و امثال آن می کردند تا مردم از آنان پیروی نکنند و در زمان همه پیامبران (علیهم السلام) چنین بوده است و لذا در آیه بعد خداوند خسران و زیان کاری را به تکذیب کنندگان حضرت شعیب نسبت می دهد و می فرماید: «الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَيْبًا كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ» وگرنه پیروی از پیامبران و اوصیای آنان راه نجات و بزرگ ترین عبادت است و اساسا اطاعت و پیروی از پیامبران (علیهم السلام) دلیل و شاخصه ایمان و نجات و سعادت و بهشت می باشد چنان که حضرت هادی (علیه السلام) در زیارت جامعه کبیره می فرماید: «مَنْ اتَّبَعَكُمْ فَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَمَنْ خَالَفَكُمْ فَالنَّارُ مَأْوَاهُ.»

و در آیات دیگر نیز: این معنا صریحا بیان شده است چنان که می فرماید: «قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ» (1) و یا می فرماید: «فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّى يُحَكِّمُوكَ فِيمَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا تَسْلِيمًا.» (2)

سوره ی اعراف [7]، آیات 94 تا 102

متن:

وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ إِلَّا أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضَّرَّعُونَ ثُمَّ بَدَّلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّى عَفَوْا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ آبَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ

ص: 321

1-570.. سوره ی آل عمران، آیه ی 31.

2-571.. سوره ی نساء، آیه ی 65.

بَأْسًا نَا بَيَاتًا وَ هُمْ نَائِمُونَ أَوْ آمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا ضُحًى وَ هُمْ يَلْعَبُونَ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يُأْمَنُ مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ أَوْ لَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ يَرِثُونَ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ أَهْلِهَا أَنْ لَوْ نَشَاءُ أَصَدُّ بِنَاهُمْ يَدْئُبُهُمْ وَ نَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَ لَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ وَ مَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ

لغات:

«تبدیل» چیزی را به جای چیز دیگری قرار دادن است، و «عفو» در اصل لغت به معنای

ترک است، و معنای «عفوا» ترکوا حتی کثروا می باشد، و «بغته» یعنی فجأة و آن گرفتن

ناگهانی و بدون مقدمه است و «برکات» به معنای خیرات است، و اصل برکت به معنای

ثبوت و امن است، و ثقة و طمانینه نظائراند و ضد امن خوف است و ضد ثقة ريبة و ضد

طمانیه انزعاج است، و «بؤس» به معنای فقر است، و «نوم» خلاف یقظه است و «رجل

نومة» یعنی کثیر النوم، و «ضحی» وقت برآمدن آفتاب است و «اضحیة» به خاطر ذبح وقت

ضحی می باشد، و «قصص» به معنای مطالب پی در پی می باشد، و «فلان یقص الاثر» ای یتبعه و «نبا» خبر از امر بزرگ است، و به

همین خاطر پیامبر را نبی گویند و وجدان و مصادفة و ادراک نظائراند.

ترجمه:

و ما در هیچ شهر و آبادی پیامبری نفرستادیم مگر این که اهل آن را به ناراحتی ها و خسارت ها گرفتار ساختیم شاید (به خود آیند، و به

سوی خدا) بازگردند و تضرع کنند!

(94)سپس (هنگامی که این هشدارها در آنان اثر نگذاشت)، نیکی (و فراوانی نعمت و رفاه) را به جای بدی (و ناراحتی و گرفتاری) قرار

دادیم آن چنان که فزونی گرفتند،

(و همه گونه نعمت و برکت یافتند، و مغرور شدند،) و گفتند: «(تنها ما نبودیم که گرفتار

این مشکلات شدیم) به پدران ما نیز ناراحتیهای جسمی و مالی رسید.» چون چنین شد، آن ها را ناگهان (به سبب اعمال شان) گرفتیم (و مجازات کردیم)، در حالی که نمی فهمیدند. (95) و اگر اهل شهرها و آبادی ها، ایمان می آوردند و تقوا پیشه می کردند، برکات آسمان و زمین را بر آن ها می گشودیم ولی (آن ها حق را) تکذیب کردند ما هم آنان را به کیفر اعمال شان مجازات کردیم. (96) آیا اهل این آبادی ها، از این ایمنند که عذاب ما شبانه به سراغ آن ها بیاید در حالی که در خواب باشند؟! (97) آیا اهل این آبادی ها، از این ایمنند که عذاب ما هنگام روز به سراغ شان بیاید در حالی که سرگرم بازی هستند؟! (98) آیا آن ها خود را از مکر الهی در امان می دانند؟! در حالی که جز زیان کاران، خود را از مکر (و مجازات) خدا ایمن نمی دانند! (99) آیا کسانی که وارث روی زمین بعد از صاحبان آن می شوند، عبرت نمی گیرند که اگر بخواهیم، آن ها را نیز به گناهان شان هلاک می کنیم، و بر دل های شان مهر می نهیم تا (صدای حق را) نشنوند؟! (100) این ها، شهرها و آبادی هایی است که قسمتی از اخبار آن را برای تو شرح می دهیم پیامبران شان دلایل روشن برای آنان آوردند (ولی آن ها چنان لجوج بودند که) به آن چه قبلاً تکذیب کرده بودند، ایمان نمی آوردند! این گونه خداوند بر دل های کافران مهر می نهد (و بر اثر لجاجت و ادامه گناه، حس تشخیص شان را سلب می کند)! (101) و بیشتر آن ها را بر سر پیمان خود نیافتیم (بلکه) اکثر آن ها را فاسق و گنه کار یافتیم! (102)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«تِلْكَ الْقُرَى نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَ لَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ» (1)

ص: 323

خداوند برای تنبّه و یادآوری این امت قضایای هلاکت قوم نوح و قوم عاد و قوم ثمود و قوم لوط و اقوام دیگری را یاد نموده و به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) می فرماید:

ما اخبار هلاکت این امت ها را برای تو بیان نمودیم تا امت تو نیز بدانند که هر امتی اگر پیامبر خود را تکذیب کنند گرفتار عذاب خواهند شد و سنت خداوند درباره ی امت های متمرّد و مشرک و کافر یکسان است چنان که می فرماید: «فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا» (1) آری خداوند از لطف و عنایت خود قبل از عذاب، امت های متمرّد را گرفتار انواع بلاها می کند تا بلکه تنبّه پیدا کنند و به درگاه خداوند رو بیاورند و تضرّع نمایند و چون تنبّه پیدا نمی کنند آنان را عذاب می نماید و این عذاب ها به خاطر اصرار آنان در گناه و معاصی می باشد چرا که گناه مانع استحقاق رحمت خدا می شود و همان گونه که برخی از مفسران بیان نموده اند از روایات استفاده می شود که گناه ضررهای فراوانی دارد مانند: 1. قساوت قلب، 2. سیاهی دل، 3. تسلط شیطان، 4. دوری از رحمت الهی، 5. کوتاه شدن عمر، 6. نزول بلا، 7. زوال نعمت،

8. تسلط ظالم، 9. از بین رفتن مال، 10. بیماری جسمی، 11. ضعف ایمان، 12. زوال ایمان، 13. رنجش خاطر پیامبر و ائمه (علیهم السلام)، 14. غضب الهی، 15. عذاب

قبر و برزخ، 16. عذاب قیامت، 17. سختی جان دادن، 18. عذاب دوزخ، 19. لعنت مردم، 20. لعنت ملائکه، 21. لعنت پیامبران، 22. لعنت خداوند.

«فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ» (2)

در تفسیر قمی آمده: گروهی که در عالم ذرّ دین خدا را انکار نمودند در دنیا نیز انکار خواهند نمود و این آیه پاسخ کسانی است که میثاق عالم ذرّ را انکار می نمایند. (3)

ص: 324

1- 573.. سوره ی فاطر، آیه ی 43.

2- 574.. سوره ی اعراف، آیه ی 101.

3- 575.. فی الذر الاول قال لایؤمنون فی الدنیا بما کذبوا فی الذر الاول و هی رد علی من انکر المیثاق فی الذر الاول. [تفسیر قمی، ج 1، ص 236]

در تفسیر صافی از کافی و تفسیر عیاشی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

خداوند هنگامی که مخلوق خود را آفرید، هر که را دوست می داشت، از آن چه دوست می داشت آفرید، از این رو دوستان خود را از طینت بهشت آفرید و دشمنان خود را از طینت آتش آفرید، سپس آنان را در ظلال مبعوث نمود. گفته شد: ظلال چیست؟ فرمود: ظلال مانند سایه انسان است که چیزی هست و چیزی نیست؛ تا این که فرمود: خداوند پیامبران را [از طینت بهشت] آفرید و آنان را فرمود تا اقرار به وحدانیت او بکنند چنان که می فرماید: «وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ» سپس بقیه مردم را فرمود تا به نبوت پیامبران اقرار کنند، بعضی اقرار کردند و بعضی اقرار نکردند، تا این که مردم را دعوت به اقرار به ولایت ما نمود، و به خدا سوگند آنان که محبوب خدا بودند [و از طینت بهشت آفریده شده بودند] به

ولایت ما اقرار نمودند، و کسانی که مغضوب [و مورد خشم] او بودند ولایت ما را انکار نمودند، از این رو مردم در دنیا نیز به همان چیزی که در عالم ذر اقرار و یا انکار نموده بودند اقرار و یا انکار کردند و آیه فوق به این معنا اشاره دارد. (1)

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

هنگامی که مردم در پشت پدرها و رحم مادرها بودند خداوند پیامبران را بر آنان

ص: 325

1-576.. و فی کافی و العیاشی عن الباقر(علیه السلام) انّ الله خلق الخلق فخلق من احبّ مما احبّ و كان ما احبّ ان خلقه من طينة الجنة و خلق من ابغض مِمّا ابغض و كان ما ابغض ان خلقه من طينة النار ثم بعثهم في الظلال فقیل و ائى شىء الظلال قال الم تر الى ذلك في الشمس شىء و ليس بشىء ثم بعث منهم النبیین فدعوهم الى الاقرار بالله و هو قوله و لئن سألتهم من خلقهم ليقولنّ الله ثم يدعوهم الى الاقرار بالنبیین فاقروا بعضهم و انكر بعض ثم يدعوهم الى ولايتنا فاقرّ بها و الله من احبّ و انكرها من ابغض و هو قوله تعالى فما كانوا ليؤمنوا بما كذبوا به من قبل ثم قال(علیه السلام) كان التكذيب ثم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 222]

مبعوث نمود و کسانی که در آن حال پیامبران را تصدیق نمودند، در عالم دنیا نیز تصدیق کردند و آنان که در آن حال پیامبران را تکذیب کردند بعد از آن نیز تکذیب نمودند. (1)

«وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ» (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ...» این است که آن چه خداوند [نسبت به عبودیت خود] در عالم ذر از آنان پیمان گرفت، در دنیا به آن وفا نکردند، و بیشتر آنان فاسق شدند. (3)

حسین بن حکم گوید:

من نامه ای به عبد صالح موسی بن جعفر (علیهما السلام) نوشتم و به او خبر دادم که من

گرفتار شک شده ام و همان گونه که ابراهیم (علیه السلام) به پروردگار خود گفت: «رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى» شما نیز مرا راهنمایی کنید. پس موسی بن جعفر (علیهما السلام) در پاسخ من نوشت: ابراهیم (علیه السلام) مومن بود و می خواست بر ایمان او افزوده شود؛ و تو شک پیدا کرده ای و در شک خیری نیست و آیه مربوط به شک و اهل آن این آیه است

«وَمَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِنْ وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ» (4)

ص: 326

1- 577.. و عن الصادق (عليه السلام) في هذه الآية بعث الله الرسل الى الخلق وهم في اصلاب الرجال و ارحام النساء فمن صدق حينئذ صدق بعد ذلك و من كذب حينئذ كذب بعد ذلك كذلك يطبع الله على قلوب الكافرين. [تفسير صافی، ج 2، ص 223]

2- 578.. سوره ی اعراف، آیه ی 102.

3- 579.. ثم قال و ما وجدنا لأكثرهم من عهدٍ ای ما عهدنا عليهم في الذر لم يفوا به في الدنيا وإن وجدنا أكثرهم لفاسقين. [تفسير قمی، ج 1، ص 236]

4- 580.. في اصول الكافي علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی عن یونس عن الحسين بن الحكم قال: كتبت الى العبد الصالح (عليه السلام) اخبره اني شاك و قد قال ابراهیم (عليه السلام): «رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَى» و انا احب ان تريني شيئاً، فكتب (عليه السلام) اليه: ان ابراهیم كان مومنا و احب ان يزداد ايمانا و انت شاك و الشاك لاخير فيه، و كتب انما الشك ما لم يات اليقين، فاذا جاء اليقين لم يجز الشك، و كتب: ان الله؟ عز؟ يقول: و ما وجدنا لأكثرهم من عهدٍ و إن وجدنا أكثرهم لفاسقين قال: نزلت في الشاك. [تفسير نور الثقلين، ج

2، ص 53] B

در تفسیر عیاشی از ابوذر نقل شده که گوید: به خدا سوگند احدی از کسانی که خداوند از آنان میثاق و پیمان [بندگی و اطاعت] گرفت به پیمان و عهد خود وفا نکردند جز اهل بیت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و گروه کمی از شیعیان آنان، از این رو خداوند می فرماید: «وَمَا

وَجَدْنَا لَأَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ» و نیز می فرماید: «وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ

لَا يُؤْمِنُونَ.» (1)

سوره ی اعراف [7]، آیات 103 تا 129

متن:

ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَظَلَمُوا بِهَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ

الْمُفْسِدِينَ وَقَالَ مُوسَىٰ يَا فِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ حَقِيقٌ عَلَىٰ أَنْ لَا أَقُولَ عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَائِيلَ قَالَ إِن كُنتَ جِئْتَ بِآيَةٍ فَأْتِ بِهَا إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ وَنَزَعَ يَدَهُ فَإِذَا هِيَ بِيضَاءٌ لِلنَّازِرِينَ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ إِنَّ هَذَا لَسَاحِرٌ عَلِيمٌ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ فَمَا ذَا تَأْمُرُونَ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَرْسِلْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ

ص: 327

1- 581.. العیاشی: عن ابی ذر، قال: قال: و الله ما صدق احد ممن اخذ الله میثاقه فوفی بعهد الله غیر اهل بیت نبیهم، و عصابة قليلة من شیعتهم، و ذلك قول الله: و مَا وَجَدْنَا لِأَكْثَرِهِمْ مِّنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ و قوله و لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ. [تفسیر برهان، ج

2، ص 567]

يَأْتُوكَ بِكُلِّ سَاحِرٍ عَلِيمٍ وَ جَاءَ السَّحَرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوا إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ قَالَ نَعَمْ وَإِنَّكُمْ لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ قَالُوا يَا مُوسَى إِمَّا أَنْ تُلْقِيَ وَ
 إِمَّا أَنْ نَكُونَ نَحْنُ الْمُلْقِينَ قَالَ أَلْقُوا فَلَمَّا أَلْقَوْا سَحَرُوا أَعْيُنَ النَّاسِ وَ اسْتَرْهَبُوهُمْ وَ جَاءُوا بِسِحْرٍ عَظِيمٍ وَ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ
 تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ فَوَقَعَ الْحَقُّ وَ بَطَلَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَغُلِبُوا هُنَالِكَ وَ انْقَلَبُوا صَاغِرِينَ وَ أَلْقَى السَّحَرَةُ سَاحِرِينَ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ رَبِّ
 مُوسَى وَ هَارُونَ قَالَ فِرْعَوْنُ آمَنْتُمْ بِهِ قَبْلَ

أَنْ أَدْنَى لَكُمْ إِنَّ هَذَا لَمَكْرٌ مَكْرُتُمْ فِي الْمَدِينَةِ لِتُخْرِجُوا مِنْهَا أَهْلَهَا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ لَأَقْطَعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَ أَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ ثُمَّ لَأَصْلَبَنَّكُمْ
 أَجْمَعِينَ قَالُوا إِنَّا إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ وَ مَا نَنْقِمُ مِنْآ إِلَّا أَنْ آمَنَّا بِآيَاتِ رَبِّنَا لَمَّا جَاءَنَا رَبَّنَا أَفْرِغْ عَلَيْنَا صَبْرًا وَ تَوَفَّنَا مُسْلِمِينَ وَ قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ
 أَ تَدْرُ مُوسَى وَ قَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَ يَذُرَكَ وَ آلِهَتَكَ قَالَ سَنُقَاتِلُ أَبْنَاءَهُمْ وَ نَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ وَ إِنَّا فَوْقَهُمْ قَاهِرُونَ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ اسْتَعِينُوا
 بِاللَّهِ وَ اصْبِرُوا إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَ الْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ قَالُوا أُوذِينَا مِنْ قَبْلِ أَنْ تَأْتِيَنَا وَ مِنْ بَعْدِ مَا جِئْتَنَا قَالَ عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ
 يُهْلِكَ عَدُوَّكُمْ وَ يُسْتَخْلِفَكُمْ فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ

لغات:

«بعث» به معنای ارسال است، و در اصل به معنای نقل با اعتماد و سرعت است، و بعث بعد از مرگ نقل به حیات ابدی است، و بعث
 انبیاء نقل به مقام نبوت است، و «عصا» چوب خشک مانند قضیب است، و اصل لغت به معنای امتناع است، و «ثعبان» مار بزرگ است، و
 «نزع» جدا کردن چیزی از محل خود می باشد، و «سحر» حرکت لطیف اعجاب آور است که از آن توهم معجزه می شود و «سحر» آخر
 شب را گویند، و «افک» به معنای کذب و وارونه نشان دادن است و «وقوع» به معنای سقوط است

و «صاغر» به معنای ذلیل است، و صغر و صغار به معنای ذلت است و «صلب» بستن به چوبه [دار] است. و «نقمت» ضد نعمت است. و فرق بین نقمت و اساءه این است که نقمت بسا به حق است و اساءه همیشه قبیح است و «افراغ»، خالی کردن ظرف است و «صبر» حبس نفس است.

ترجمه:

سپس به دنبال آن‌ها [پیامبران پیشین] موسی را با آیات خویش به سوی فرعون و اطرافیان او فرستادیم اما آن‌ها (با عدم پذیرش)، به آن (آیات) ظلم کردند. ببین عاقبت مفسدان چگونه بود! (103) و موسی گفت: «ای فرعون! من فرستاده‌ای از سوی پروردگار جهانیانم. (104) سزاوار است که بر خدا جز حق نگویم. من دلیل روشنی از پروردگارتان برای شما آورده‌ام پس بنی اسرائیل را با من بفرست!» (105) (فرعون) گفت: «اگر نشانه‌ای آورده‌ای، نشان بده اگر از راست گویانی!» (106) (موسی) عصای خود را افکند ناگهان اژدهای آشکاری شد! (107) و دست خود را (از گریبان) بیرون آورد سفید (و درخشان) برای بینندگان بود! (108) اطرافیان فرعون گفتند: «بی شک، این ساحری ماهر و دانا است!» (109) می‌خواهد شما را از سرزمینتان بیرون کند (نظر شما چیست، و) در برابر او چه دستوری دارید؟» (110) (سپس به فرعون) گفتند: «(کار) او و برادرش را به تاخیر انداز، و جمع‌آوری کنندگان را به همه شهرها بفرست... (111) تا هر ساحر دانا (و کارآموده‌ای) را به خدمت تو بیاورند!» (112) ساحران نزد فرعون آمدند و گفتند: «آیا اگر ما پیروز گردیم، اجر و پاداش مهمی خواهیم داشت؟!» (113) گفت: «آری، و شما از مقربان خواهید بود!» (114) (روز مبارزه فرا رسید. ساحران) گفتند: «ای موسی! یا تو (وسایل سحر را) بیفکن، یا ما می‌افکنیم!» (115) گفت: «شما بیفکنید!» و هنگامی (که وسایل سحر خود را) افکندند، مردم را چشم‌بندی کردند و ترساندند و سحر عظیمی پدید آوردند. (116)

(ما) به موسی وحی کردیم که: «عصای خود را بیفکن!» ناگهان (به صورت مار عظیمی در آمد که) وسایل دروغین آن ها را با سرعت برمی گرفت. (117) (در این هنگام،) حق آشکار شد و آن چه آن ها ساخته بودند، باطل گشت. (118) و در آن جا (همگی) مغلوب شدند و خوار و کوچک گشتند. (119) و ساحران (بی اختیار) به سجده افتادند. (120) و گفتند: «ما به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم (121) پروردگار موسی و هارون!» (122) فرعون گفت: «آیا پیش از آن که به شما اجازه دهم، به او ایمان آوردید؟! حتما این نیرنگ و توطئه ای است که در این شهر (و دیار) چیده اید، تا اهلش را از آن بیرون کنید ولی به زودی خواهید دانست!» (123) سوگند می خورم که دستها و پاهای شما را به طور مخالف [دست راست با پای چپ، یا دست چپ با پای راست] قطع می کنم سپس همگی را به دار می آویزم! (124) (ساحران) گفتند: «(مهم نیست،) ما به سوی پروردگارمان باز می گردیم!» (125) انتقام تو از ما، تنها به خاطر این است که ما به آیات پروردگار خویش هنگامی که به سراغ ما آمد ایمان آوردیم. بار الها! صبر و استقامت بر ما فروریز! (و آخرین درجه شکیبایی را به ما مرحمت فرما!) و ما را مسلمان بمیران!» (126) و اشراف قوم فرعون (به او) گفتند: «آیا موسی و قومش را رها می کنی که در زمین فساد کنند، و تو و خدایانت را رها سازد؟!» گفت: «به زودی پسران شان را می کشیم، و دختران شان را زنده نگه می داریم (تا به ما خدمت کنند) و ما بر آن ها کاملاً مسلطیم!» (127) موسی به قوم خود گفت: «از خدا یاری جوید، و استقامت پیشه کنید، که زمین از آن خداست، و آن را به هر کس از بندگانش که بخواهد، واگذار می کند و سرانجام (نیک) برای پرهیزکاران است!» (128) گفتند: «پیش از آن که به سوی ما بیایی آزار دیدیم، (هم اکنون) پس از آمدنت نیز آزار می بینیم! (کی این آزارها سر خواهد آمد؟)» گفت: «امید است پروردگارتان دشمن شما را هلاک کند، و شما را در زمین جاننشین (آن ها) سازد، و بنگرد چگونه عمل می کنید!» (129)

«ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَأَهُ...» (1)

در کتاب اکمال الدین از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که آن حضرت ضمن حدیثی فرمود:

خداوند تبارک و تعالی بعد از یوسف اسباط دوازده گانه و سپس موسی و هارون را به مصر برای هدایت فرعون و قوم او فرستاد. (2)

و در تفسیر عیاشی روایت شده:

فرعون هفت شهر بنا نمود تا خود را از موسی مصون نماید، و بین آن شهرها جنگل هایی قرار داد، و شیرهایی را در آن ها رها نمود تا موسی نتواند به او نزدیک شود، و هنگامی که خداوند موسی را برای هدایت فرعون مبعوث نمود و موسی داخل این شهرها شد شیرها در مقابل او خضوع کردند و از او دور شدند و موسی به هر شهری می رسید در آن شهر برای او گشوده می شد تا این که به قصر فرعون رسید و کنار در قصر نشست و به دست او عصایی بود و عبایی از پشم به دوش داشت و به دربان فرعون فرمود: برای من از فرعون اجازه ی دخول بگیر. و دربان به او اعتنایی نکرد و مدتی گذشت و دربان به او اجازه دخول نمی داد و چون اصرار نمود دربان گفت: آیا خدای رب العالمین کسی جز تو را نیافت که به درگاه فرعون بفرستد؟! پس موسی (علیه السلام) خشمگین شد و با عصای خود بر درب قصر زد و همه درها گشوده شد و فرعون موسی را مشاهده نمود و گفت: او را داخل کنید پس موسی داخل شد در حالی که فرعون در قبه ی بلندی که چهل متر ارتفاع آن

ص: 331

1- 582.. سوره ی اعراف، آیه ی 103.

2- 583.. فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ فِي الْاِكْمَالِ عَنِ الْبَاقِرِ (عَلِيهِ السَّلَام) فِي حَدِيثِ ثَمَّ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَىٰ أَرْسَلَ الْاِسْبَاطَ اثْنَيْ عَشَرَ بَعْدَ يُوْسُفَ ثَمَّ مُوسَىٰ وَ هَارُونَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَ مَلَآهُ إِلَىٰ مِصْرَ وَ حَدَّثَنَا. [تفسیر صافی، ج 2، ص 223]

بود نشسته بود و موسی به او فرمود: «من فرستاده ی خدای ربّ العالمین هستم» فرعون گفت: اگر راست می گویی نشانه پیامبری خود را بیاور. پس موسی عصای خود را رها نمود و آن عصا دارای دو لب و دو شعبه بود و تبدیل به اژدهایی شد که دو لب داشت یکی روی زمین و دیگری بالای قبه فرعون قرار گرفت و فرعون چون به جوف آن اژدها نگاه کرد که آتش از آن شعله ور بود و به طرف فرعون آمد ناگهان فرعون خود را آلوده کرد و فریاد زد: «ای موسی آن را بگیر.» (1)

حضرت رضا (علیه السلام) درباره ی نوع معجزه ی موسی (علیه السلام) می فرماید:

علّت این که معجزه ی موسی (علیه السلام) ید و بیضا و عصا بود و معجزه ی عیسی (علیه السلام) طب و شفا دادن بیماران لاعلاج و معجزه ی حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) کلام و سخن و خطبه

ص: 332

1-584.. فی تفسیر العیاشی عن عاصم بن المصری رفعه قال: ان فرعون بنی سبع مداين يتحصن فيها من موسی (علیه السلام)، و جعل فیما بینها آجاما و غیاضا و جعل فیها الاسد لیتحصن بها من موسی، فلما بعث الله موسی الی فرعون فدخل المدينة فلما رآه الاسد تبصبت و ولت مدبرة، قال: ثم لم یات مدينة الا انفتح له بابها حتّی انتهى الی قصر فرعون الذی هو فیہ قال: فقعد علی بابه و علیه مدرعة من صوف و معه عصاه فلما خرج الاذن قال له موسی: استاذن لی علی فرعون، فلم یلتفت الیه [قال: فقال له موسی: «إِنِّي رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ» قال: فلم یلتفت الیه] قال: فمكث بذلك ما شاء الله یسأله ان یتأذن له قال: فلما اكثر علیه قال له: اما وجد رب العالمین من یرسله غیرك؟ قال: فغضب موسی (علیه السلام) فضرب الباب بعصاه فلم یبق بینہ و بین فرعون باب الا انفتح حتّی نظر الیه فرعون و هو فی مجلسه، فقال: ادخلوه قال فدخل الیه و هو فی قبة له مرتفعة كثيرة الارتفاع ثمانون ذراعا، قال: فقال: انی رسول رب العالمین الیک، قال: فقال: فَأْتِ بآيَةٍ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ قَالَ: فالقی عصاه و كان له شفتان فإذا هِی حَيَّةٌ قد وقع احدی الشفتین فی الارض و الشفة الاخری فی اعلى القبة، قال فنظر فرعون فی جوفها و هِی تلتهب نیرانا قال: و اهوت الیه فاحدث و صاح: یا موسی خذها. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص

[54

بود این است که معجزات هر کدام سنخ مهارت های رایج زمان آنان بوده است تا حجّت بر مردم تمام شود. (1)

مولّف گوید:

این روایت در ذیل آیه شریفه «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ» در سوره ی بقره گذشت.

«وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ» (2)

حضرت رضا(علیه السلام) می فرماید:

مردی از اهل شام در مسجد کوفه از امیرالمؤمنین(علیه السلام) پرسید: آن چیست که در

حال زنده بودن نوشید و در حال مرده بودن خورد؟ امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود: او

عصای موسی(علیه السلام) بود. سپس پرسید: نخستین درختی که روی زمین غرس شد چه بود؟ فرمود: درخت عوسجه [یعنی درخت

غرقد] بود و عصای موسی(علیه السلام) از آن درخت بود. (3)

ص: 333

1- 585.. فی عیون الاخبار باسناده الی ابی یعقوب البغدادی قال: قال ابن السکیت لابی الحسن الرضا(علیه السلام): لماذا بعث الله تعالى موسى بن عمران بيده البيضاء والعصا وآلة السحر، وبعث عيسى(علیه السلام) بالطب، وبعث محمدا(صلى الله عليه وآله) بالكلام والخطب فقال له ابو الحسن(علیه السلام): لما بعث موسى(علیه السلام) كان الاغلب على اهل عصره السحر فاتاهم من عند الله بما لم يكن من عند القوم وفي وسعهم مثله، وبما ابطل به سحرهم، واثبت به الحجة عليهم. والحديث طويل اخذنا منه موضع الحاجة و قد مضى عند قوله تعالى «فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّن مِّثْلِهِ». [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 55]

2- 586.. سوره ی اعراف، آیه ی 117.

3- 587.. وفي باب ما جاء عن الرضا(علیه السلام) من خبر الشامي و ما سال عنه اميرالمؤمنين(علیه السلام) في جامع الكوفة حديث طويل، وفيه و ساله عن شىء شرب و هو حى و اكل و هو ميت؟ فقال: تلك عصا موسى «وفيه» فقال: اخبرنا عن اول شجرة غرست في الارض؟ فقال: العوسجة ومنها عصى موسى(علیه السلام). [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 55]

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

عصای موسی قبلا از آدم بود و سپس به شعیب رسید و پس از آن به دست موسی داده شد و آن عصا اکنون نزد ماست و من تازه با آن تماس داشتم و آن را سبز و تازه دیدم همانند وقتی که از درخت جدا شده بوده است و آن عصا سخن می گوید اگر از او سوال شود و برای قائم ما اهل بیت ذخیره شده و او مانند موسی از آن استفاده خواهد نمود و سبب وحشت و نابودی دشمنان است و مطیع امام خواهد بود و هر دستوری به او داده شود انجام می دهد و چون در اختیار امام قرار بگیرد حيله های دشمنان را از بین می برد و [به شکل اژدها خواهد شد] و دولب دارد یکی روی زمین است و دیگری بر سقف [دشمن] می باشد و بین دولب او بیست متر است و با زبان خود حيله های دشمن را می بلعد. (1)

«وَأَلْقَى السَّحْرَةَ سَاحِدِينَ * قَالُوا أَمَّا رَبُّ الْعَالَمِينَ * رَبِّ مُوسَى وَ هَارُونَ» (2)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

نسبت به آن چه امیدوار نیستی امیدوارتر از چیزی باش که به آن امیدواری. تا این که فرمود: [موسی(علیه السلام) در بیابان راه را گم کرد و به خانواده ی خود گفت: صبر کنید تا من برای شما از آن نوری که مشاهده می کنم آتشی بگیرم و راه را نیز پیدا کنم.

ص: 334

1-588.. فی اصول الکافی باسناده الی محمد بن الفیض عن ابی جعفر(علیه السلام) قال: کانت عصا موسی لادم(علیه السلام)، فصارت الی شعیب، ثم صارت الی موسی(علیه السلام) و انها لعندنا و ان عهدی بها آنفا و هی خضر کهیئتھا حین انتزعت من شجرتها، و انها لتتلق اذا استنطقت اعدت لقائنا یصنع بها ما کان یصنع موسی و انها لتروع و تلقف ما یفکون و تصنع ما تؤمر به، انها حیث اقبلت تلقف ما یفکون یفتح لها شفتان احدهما فی الارض و الاخری فی السقف، و بینهما اربعون ذراعا تلقف ما یفکون بلسانها. [تفسیر نورالتقلین، ج 2، ص 55]

2-589.. سوره ی اعراف، آیه ی 120 122

و چون بازگشت به پیامبری رسیده بود و [ساحران فرعون آمدند تا با سحر خود از فرعون جایزه بگیرند و چون بازگشتند مومن بودند و....(1)]

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

کسی که فکر کند [به خاطر تقوا و اعمال خیر] بر دیگران برتری دارد، از مستکبران خواهد بود؛ حفص بن غیاث گوید: به امام(علیه السلام) گفتم: اگر به این خاطر، خود را بهتر از دیگری بدانند که دیگری را در حال معصیت می بیند و او سالم از آن است آیا باز از مستکبران است؟ امام(علیه السلام) فرمود: هیهات هیهات [که بتواند خود را بهتر از او بداند] چرا که شاید خدا گناه آن گنه کار را ببخشد و تو را مورد حساب قرار بدهد، مگر تو قصه ی ساحران موسی(علیه السلام) را نخوانده ای؟(2)

«قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَذَرُ مُوسَى وَ قَوْمَهُ لِيُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَ يَذُرَكَ وَ آلِهَتِكَ؟!» (3)

مرحوم علی بن ابراهیم گوید: در تفسیر «وَ يَذُرَكَ وَ آلِهَتِكَ» گوید:

فرعون نخست بت پرست بود و سپس ادعای خدایی کرد.(4)

ص: 335

1- 590.. فی الکافی عدة من اصحابنا عن احمد بن ابی عبد الله عن علی بن محمد القاسانی عن ذکره عن عبد الله بن القاسم عن ابی عبد الله(علیه السلام) عن ابيه عن جده قال: قال امیر المؤمنین صلوات الله علیهم: کن لما لا ترجو ارحی منک لما ترجوا الی ان قال(علیه السلام): و خرجت سحرة فرعون یطلبون العزة بفرعون فرجعوا مومنین. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 56]

2- 591.. فی روضة الکافی علی بن ابراهیم عن ابيه عن القاسم بن محمد عن سلیمان بن داود المنقری عن حفص بن غیاث عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: قال: و من ذهب یری ان له علی الاخر فضلا فهو من المستکبرین، فقلت له: انما یری ان له علیه فضلا بالعافیة، اذا رآه مرتکبا للمعاصی؟ فقال: هیهات هیهات فلعله ان یكون غفر ما اتی و انت موقوف تحاسب، اما تلوت قصة سحرة موسی صلوات الله علیه و الحدیث طویل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 56]

3- 592.. سوره ی اعراف، آیه ی 127.

4- 593.. وَ يَذُرَكَ وَ آلِهَتِكَ قال كان فِرْعَوْنُ یعبد الاصنام ثم ادعی بعد ذلك الربوبیة. [تفسیر قمی، ج 1، ص 236]

در تفسیر مجمع البیان از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که در تفسیر «وَيَذْرُكُ وَآلِهَتِكَ» فرمود:

فرعون مردم را به پرستش گاو نیز امر می نمود و به همین علت سامری برای بنی اسرائیل مجسمه گوساله ای را که صدایی داشت آماده نمود و گفت: این خدای شما و خدای موسی می باشد. (1)

«إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ» (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

آن چه روی زمین، از خداست، برای رسول اوست و آن چه از رسول خداست مربوط به امام پس از رسول خداست. (3)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

ما در کتاب علی (علیه السلام) یافتیم: زمین مال خداست و او آن را به هر که از بندگان خود

می خواهد می دهد و عاقبت [نیک و پیروزی نهایی] برای متقین است و من و اهل بیت من را خدا وارث زمین قرار داده است و ما نیز متقین و همه زمین ها برای ماست، پس هر کس از مسلمانان زمینی را آباد کند باید خراج [و مالیات] آن را به امام از اهل بیت من پردازد و آن چه از آن بخورد برای او حلال است و اگر

ص: 336

1- 594.. فی مجمع البیان روی عن علی (علیه السلام): «وَيَذْرُكُ وَآلِهَتِكَ» روی انه كان يامرهم ايضا بعبادة البقر و لذلك اخرج السامري لهُم عَجَلًا جَسَدًا لَهُ خُوَازٍ وَقَالَ هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 56]

2- 595.. سوره ی اعراف، آیه ی 128.

3- 596.. فی تفسیر العیاشی عن عمار الساباطی قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) يقول: إِنَّ الْأَرْضَ لِلَّهِ يُورِثُهَا مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ، قَالَ: فَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ لِرَسُولِهِ وَ مَا كَانَ لِرَسُولِ اللَّهِ فَهُوَ لِلْإِمَامِ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 56]

زمین را رها کند و خراب شود و دیگری از مسلمانان آن را آباد نماید او سزاوارتر از آباد

کننده ی قبلی خواهد بود و باید خراج آن را به امام از اهل بیت من بپردازد، و هر چه از آن بخورد حلال خواهد بود تا وقتی که قائم از اهل بیت من با شمشیر قیام نماید، پس او زمین ها را تحویل خواهد گرفت همان گونه که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) [از کفار] تحویل گرفته است جز زمین هایی که در دست شیعیان ما باشد که امام زمان؟ عج؟ با آنان قرارداد می بندد و زمین ها را در اختیار آنان باقی می گذارد. (1)

سوره ی اعراف [7]، آیات 130 تا 141

متن:

وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصِ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَكَّرُونَ فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِيبُهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَلَا إِنَّمَا طَائِرُهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِنَسَّحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ فَارْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَى ادْعُ لَنَا رَبَّكَ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لَئِن كَشَفْتَ عَنَّا الرِّجْزَ لَنُؤْمِنَنَّ لَكَ وَكَانُوا لِنُؤْمِنَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَلَمَّا

ص: 337

1- 597.. و عن الباقر(عليه السلام) قال وجدنا في كتاب علي إن الأرض لله يورثها من يشاء من عباده و العاقبة للمتقين و انا و اهل بيتي الذين اورثنا الله الارض و نحن الممتون و الارض كلها لنا فمن احبب ارضا من المسلمين فعمرها فليؤد خراجها الى الامام من اهل بيتي و له ما اكل منها فان تركها و اخر بها بعد ما عمرها فاخذها رجل من المسلمين بعده فعمرها و احياها فهو احق به من الذي تركها فليؤد خراجها الى الامام من اهل بيتي و له ما اكل منها حتى يظهر القائم من اهل بيتي بالسيف فيحوزها و يمنعها و يخرجهم عنها كما حواها رسول الله(صلی الله علیه و آله) و منعها الا ما كان في ايدي شيعة فانه يقاطعهم و يترك الارض في ايديهم. [تفسير صافي، ج 2، ص

[228

كَذَّبْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بِالْغُوهِ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَعَارِبَهَا الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا وَدَمَرْنَا مَا كَانَ يَصْنَعُ فِرْعَوْنُ وَقَوْمُهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ وَجَاوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ فَأَتَوْا عَلَىٰ قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَىٰ أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَىٰ اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبَرِّمٌ مَا هُمْ فِيهِ وَبَاطِلٌ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ قَالَ أَغْيِرَ اللَّهُ أْبْغِيكُمْ إِلَهًا وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ وَإِذْ أَنْجَيْنَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يُقْتُلُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَظِيمٌ

ترجمه:

و ما نزدیکان فرعون (و قوم او) را به خشکسالی و کمبود میوه ها گرفتار کردیم، شاید متذکر گردند! (130) (اما آن ها نه تنها پند نگرفتند، بلکه) هنگامی که نیکی (و نعمت) به آن ها می رسید، می گفتند: «به خاطر خود ماست.» ولی موقعی که بدی (و بلا) به آن ها می رسید، می گفتند: «از شومی موسی و کسان اوست!» آگاه باشید سرچشمه همه این ها، نزد خداست ولی بیشتر آن ها نمی دانند! (131) و گفتند: «هر زمان نشانه و معجزه ای برای ما بیاوری که سحرمان کنی، ما به تو ایمان نمی آوریم!» (132) سپس (بلاها را پشت سر هم بر آن ها نازل کردیم): طوفان و ملخ و آفت گیاهی و قورباغه ها و خون را که نشانه هایی از هم جدا بودند بر آن ها فرستادیم (ولی باز بیدار نشدند، و) تکبر ورزیدند، و جمعیت گنه کاری بودند! (133) هنگامی که بلا بر آن ها مسلط می شد، می گفتند: «ای موسی! از خدایت برای ما بخواه به عهدی که با تو کرده، رفتار کند! اگر این بلا را از ما مرتفع سازی، قطعاً به تو ایمان می آوریم، و بنی اسرائیل

را با تو خواهیم فرستاد!» (134) اما هنگامی که بلا را، پس از مدّت معینی که به آن می رسیدند، از آن ها برمی داشتیم، پیمان خویش را می شکستند! (135) سرانجام از آن ها انتقام گرفتیم، و آنان را در دریا غرق کردیم زیرا آیات ما را تکذیب کردند، و از آن غافل بودند. (136) و مشرقها و مغربهای پر برکت زمین را به آن قوم به ضعف کشانده شده (زیر زنجیر ظلم و ستم)، واگذار کردیم و وعده نیک پروردگارت بر بنی اسرائیل، به خاطر صبر و استقامتی که به خرج دادند، تحقق یافت و آن چه فرعون و فرعونیان (از کاخ های مجلل) می ساختند، و آن چه از باغ های داربست دار فراهم ساخته بودند، در هم کوبیدیم! (137) و بنی اسرائیل را (سالم) از دریا عبور دادیم (ناگاه) در راه خود به گروهی رسیدند که اطراف بُت های شان، با تواضع و خضوع، گرد آمده بودند. (در این هنگام، بنی اسرائیل) به موسی گفتند: «تو هم برای ما معبودی قرار ده، همان گونه که آن ها معبودان (و خدایانی) دارند!» گفت: «شما جمعیتی جاهل و نادان هستید! (138) این ها (را که می بینید)، سرانجام کارشان نابودی است و آن چه انجام می دهند، باطل (و بیهوده) است. (139) (سپس) گفت: «آیا غیر از خداوند، معبودی برای شما بطلبیم؟! خدایی که شما را بر جهانیان (و مردم عصرتان) برتری داد!» (140) (به خاطر بیاورید) زمانی را که از (چنگال) فرعونیان نجاتتان بخشیدیم! آن ها که پیوسته شما را شکنجه می دادند، پسرانتان را می کشتند، و زنانتان را (برای خدمتکاری) زنده می گذاشتند و در این، آزمایش بزرگی از سوی خدا برای شما بود. (141)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقَصْنَا مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذَّكَّرُونَ» (1)

ص: 339

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «سنین» بی آبی و خشکسالی است و آن هنگامی بوده که خداوند بر بنی اسرائیل عذاب طوفان و ملخ و شپش و قورباغه و خون را فرستاد.

و در تفسیر آیه «فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ» گوید:

حسنة در این جا به معنای صحّت و سلامت و امنیت و گشایش در زندگی است و مقصود از «سَيِّئَةٌ» در این جا گرسنگی و ترس و بیماری است.

«فَازْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی مفسر زمان معصومین (علیهم السلام) در تفسیر خود گوید:

هنگامی که ساحران و مردم دیگر به موسی (علیه السلام) ایمان آوردند هامان [وزیر فرعون]

به فرعون گفت: «مردمی که به موسی (علیه السلام) ایمان آوردند را زندانی کن» از این رو

فرعون همه کسانی که از بنی اسرائیل به موسی (علیه السلام) ایمان آورده بودند را زندانی

نمود؛ و موسی (علیه السلام) نزد او آمد و گفت: بنی اسرائیل را رها کن. چون فرعون به سخن موسی (علیه السلام) اعتنایی نکرد، خداوند در آن سال عذاب طوفان را بر آنان نازل کرد و طوفان خانه ها و مساکن آنان را تخریب نمود و ناچار شدند در بیابان و صحرا زیر خیمه زندگی کنند. (2)

ص: 340

1-599.. سوره ی اعراف، آیه ی 133.

2-600.. و قوله وَ لَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَ نَقَصٍ مِنَ الثَّمَرَاتِ يَعْنِي بِالسِّنِينَ الْجَدْبَةَ لَمَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالضَّفَادِعَ وَ الدَّمِ، وَ أَمَا قَوْلُهُ فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ قَالَ الْحَسَنَةُ هَاهُنَا الصَّحَّةُ وَ السَّلَامَةُ وَ الْإِمْنُ وَ السَّعَةُ وَ إِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ قَالَ السَّيِّئَةُ هَاهُنَا الْجُوعُ وَ الْخَوْفُ وَ الْمَرَضُ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ أَيِ يَتَشَاءُ مَوَا بِمُوسَىٰ وَ مَنْ مَعَهُ. وَ أَمَا قَوْلُهُ وَ قَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسَّ حَرْنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ فَازْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَ الْجَرَادَ وَ الْقُمَّلَ وَ الضَّفَادِعَ وَ الدَّمَ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَ كَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ فَانْهَ لَمَّا سَجَدَ السَّحْرَةَ وَ مَنْ آمَنَ بِهِ مِنَ النَّاسِ قَالَ هَامَانُ لِفِرْعَوْنَ إِنَّ النَّاسَ قَدْ آمَنُوا بِمُوسَىٰ فَانظُرْ مِنْ دَخَلِ فِي دِينِهِ فَاحْبِسْهُ فَحَبَسَ كُلَّ مَنْ آمَنَ بِهِ مِنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ، فَجَاءَ إِلَيْهِ مُوسَىٰ فَقَالَ لَهُ خَلْ عَنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَلَمْ يَفْعَلْ فَانزَلَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ فِي تِلْكَ السَّنَةِ الطُّوفَانَ، فَخَرَّبَ دُورَهُمْ وَ مَسَاكِنَهُمْ حَتَّىٰ خَرَجُوا إِلَى الْبَرِيَّةِ وَ ضَرَبُوا الْخِيَامَ. B

پس فرعون ناچار شد و به موسی (علیه السلام) گفت: «از خدای خود برای ما بخواه تا طوفان را برطرف کند و اگر چنین کنی من اصحاب تو را از بنی اسرائیل آزاد خواهم نمود.» پس حضرت موسی (علیه السلام) دعا نمود و خداوند طوفان را از آنان برداشت. فرعون خواست بنی اسرائیل را آزاد کند و لکن همامان به او گفت: اگر چنین کنی موسی (علیه السلام) بر تو غالب می شود و قدرت و سلطنت تو را مالک می گردد و فرعون از او پذیرفت و بنی اسرائیل را آزاد نکرد و خداوند در سال دوم ملخ ها را بر آنان مسلط نمود و ملخ ها هر چه داشتند را از گیاه و درخت خوردند و نزدیک بود موی سر و صورت شان را نیز بخورند. (1)

فرعون بسیار بی تاب شد و به موسی (علیه السلام) گفت: از خدای خود بخواه تا عذاب ملخ ها را از ما بردارد و من بنی اسرائیل را آزاد خواهم نمود. پس موسی (علیه السلام) دعا کرد و خداوند عذاب ملخ ها را از آنان برداشت و باز همامان نگذارد فرعون بنی اسرائیل را آزاد نماید و خداوند در سال سوم شپش ها را بر آنان مسلط نمود

ص: 341

1- 601.. فقال فرعون لموسى ادع ربك حتى يكف عنا الطوفان حتى اخلى عن بنى اسرائيل واصحابك، فدعا موسى ربه فكف عنهم الطوفان. و هم فرعون ان يخلى عن بنى اسرائيل، فقال له همامان ان خلت عن بنى اسرائيل غلبك موسى و ازال ملكك، فقبل منه و لم يخل عن بنى اسرائيل، فانزل الله عليهم فى السنة الثانية الجراد فجردت كل شىء كان لهم من النبت و الشجر حتى كانت تجرد شعرهم و لحيتهم، فجزع من ذلك جزعا شديدا.

و شپش ها زراعت ها را نابود کردند و قحطی بین آنان پدید آمد. (1)

باز فرعون به موسی (علیه السلام) گفت: «اگر این عذاب از ما برداشته شود من بنی اسرائیل

را آزاد خواهم نمود» پس موسی (علیه السلام) دعا کرد و این عذاب نیز برداشته شد و باز فرعون بنی اسرائیل را آزاد نکرد و خداوند عذاب قورباغه را بر آنان نازل نمود و قورباغه وارد غذا و آب آنان می شد و از پشت و گوش و بینی آنان می ریخت و سخت بیچاره شدند. (2)

به موسی (علیه السلام) گفتند: «از خدای خود بخواه این عذاب را از ما بردارد تا ما به تو ایمان بیاوریم و بنی اسرائیل را آزاد نماییم» و موسی (علیه السلام) دعا کرد و خداوند این عذاب را نیز از آنان برداشت و چون بنی اسرائیل را آزاد نکردند، خداوند آب رود نیل را برای آنان تبدیل به خون نمود و آب نیل برای قبطیان و پیروان فرعون خون می شد و برای بنی اسرائیل و پیروان موسی آب بود و قبطی به اسرائیلی می گفت: آب را در دهان خود کن و به دهان من بریز و چون چنین میکرد آب در دهان قبطی خون می شد و این نیز برای آنان مصیبت سختی شد. (3)

ص: 342

1-602.. و قال یا موسی ادع ربک ان یکف عنا الجراد حتی اخلی عن بنی اسرائیل و اصحابک، فدعا موسی ربه، فکف عنهم الجراد فلم یدعه هاما ان یخلی عن بنی اسرائیل، فانزل الله علیهم فی السنة الثالثة القمل، فذهب زروعهم و اصابتهم المجاعة.

2-603.. فقال فرعون لموسی ان دفعت عنا القمل کففت عن بنی اسرائیل، فدعا موسی ربه حتی ذهب القمل، و قال اول ما خلق الله القمل فی ذلك الزمان، فلم یخل عن بنی اسرائیل، فارسل الله علیهم بعد ذلك الضفادع، فكانت تكون فی طعامهم و شرابهم و یقال انها کانت تخرج من ادبارهم و آذانهم و آنفهم.

3-604.. فجزعوا من ذلك جزعا شديدا فجاءوا الی موسی فقالوا ادع الله ان یذهب عنا الضفادع فانا نؤمن بک و نرسل معک بنی اسرائیل، فدعا موسی ربه فرفع الله عنهم ذلك فلما ابوا ان یخلوا عن بنی اسرائیل حول الله ماء النيل دما فكان القبطی یراه دما و الاسرايیلی یراه ماء فاذا شربه الاسرايیلی کان ماء و اذا شربه القبطی کان دما فكان القبطی یقول للاسرايیلی خذ الماء فی فمک و صبه فی فمی فاذا صبه فی فم القبطی تحوّل دما فجزعوا جزعا شديدا. B

به موسی گفتند: «اگر خداوند این مشکل را از ما برطرف کند ما بنی اسرائیل را آزاد خواهیم نمود» و باز خیانت کردند و بنی اسرائیل را آزاد ننمودند و خداوند رجز یعنی یخ [قرمز] را بر آنان مسلط نمود و این چیزی بود که تا کنون ندیده بودند. پس گروهی از آنان مردند و کار بر آنان سخت شد به گونه ای که باور نمی داشتند. (1)

به موسی (علیه السلام) گفتند: «اگر دعا کنی و خدا این عذاب را از ما برطرف کند ما به تو

ایمان خواهیم آورد و بنی اسرائیل را آزاد خواهیم کرد» پس موسی (علیه السلام) دعا کرد

و عذاب از آنان برداشته شد و فرعون بنی اسرائیل را آزاد نمود و بنی اسرائیل گرد موسی (علیه السلام) جمع شدند و فراری ها نیز به او ملحق گردیدند و موسی (علیه السلام) از مصر با اصحاب خود خارج شد. (2)

هامان به فرعون گفت: من تو را از آزاد کردن بنی اسرائیل نهی کردم و اکنون بنی اسرائیل گرد موسی (علیه السلام) جمع شدند! پس فرعون بی تاب شد و مردم را از شهرها جمع نمود و موسی (علیه السلام) را تعقیب نمودند و... [تا به دریا غرق شدند]. (3)

ص: 343

1- 605.. فقالوا لموسى لئن رفع الله عنا الدم لَنُرْسِلَنَّكَ مِنَ الْإِسْرَائِيلِ، فلما رفع الله عنهم الدم غدروا ولم يخلوا عن بنى اسرائيل فارسل الله عليهم الرجز وهو الثلج ولم يروه قبل ذلك فماتوا فيه وجزعوا جزعا شديدا واصابهم ما لم يعهدوا قبله.

2- 606.. فقالوا ادع لنا ربك بما عهد عندك لئن كشفنا عننا الرجز لنؤمننَّ لك و لنرسلنَّ معك بنى اسرائيل فدعا ربه فكشف عنهم الثلج فخلى عن بنى اسرائيل فلما خلى عنهم اجتمعوا الى موسى (عليه السلام) و خرج موسى من مصر.

3- 607.. و اجتمع اليه من كان هرب من فرعون و بلغ فرعون ذلك فقال له هامان قد نهيتك ان تخلصي عن بنى اسرائيل فقد اجتمعوا اليه فجزع فرعون و بعث في المداين حاشرين و خرج في طلب موسى. [تفسير قمى، ج 1، ص 237]

«قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ...» (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) به راس الجالوت عالم بزرگ یهودیان که گفت:

شما سی سال از رحلت پیامبرتان نگذشت و شمشیر به روی هم دیگر کشیدید.

فرمود:

شما نیز پاهای تان از آب دریا نخشکیده بود که به موسی گفتید: برای ما خدایانی قرار ده همان گونه که این مردم را خدایانی است! (2)

مؤلف گوید:

در آیات سوره بقره و این سوره و برخی از سوره دیگر قرآن ماجرای امت موسی و عیسی (علیهما السلام) و پیامبران دیگر و انحراف امت ها بعد از پیامبران و روی آوردن آنان به شرک و گفتن امت موسی: «عزیر ابن الله» و گفتن امت عیسی: «المسیح ابن الله» و دگرگون کردن تورات و انجیل و تفرق امت موسی به هفتاد و یک فرقه و تفرق امت عیسی به هفتاد و دو فرقه و تفرق این امت به فرموده رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به هفتاد و سه فرقه و اختلاف ها و دشمنی ها و خونریزی هایی که بین این فرقه ها انجام گرفته و تا کنون ادامه دارد قابل انکار نیست و این در حالی است که پیامبران (علیهم السلام) در هدایت و راهنمایی مردم کوتاهی نکرده اند و این خطرها را نیز به آنان گوشزد نموده و آنان را از اختلاف و انحراف دور باش داده و حجت را بر آنان تمام کرده اند بلکه اوصیای پیامبران نیز مردم را از خطر اختلاف و انحراف آگاه نموده و حقایق را

ص: 344

1- 608.. سوره ی اعراف، آیه ی 138.

2- 609.. ابن شهر آشوب باسناده انه قال علی (علیه السلام) لراس الجالوت، لما قال له: لم تلبثوا بعد نبیکم الا ثلاثین سنة، حتی ضرب بعضکم وجه بعض بالسيف. فقال (علیه السلام): «و انتم، لم تجف اقدامکم من ماء البحر حتی قلتُم لموسى (علیه السلام): اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 579]

برای آنان آشکار کرده اند! جز این که امتحان خداوند در همه زمان ها بوده و خواهد بود و حبّ مال و حبّ ریاست و شهوت و... که مجموعه آن ها حبّ دنیاست، سبب این انحراف ها و اختلاف ها بوده و خواهد بود از این رو رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ».

و مقصود راس الجالوت که گفت: «شما مسلمانان سی سال از رحلت پیامبرتان نگذشته بود که شمشیر به روی هم کشیدید!» جنگ های صفّین و نهروان و جمل بود که زیادی از مسلمانان در این جنگ ها کشته شدند و فتنه هایی به وجود آمد که در تاریخ مثل و مانندی نداشت و امیرالمؤمنین(علیه السلام) ناچار شد تا با گروه های انحرافی جنگ کند و این از خصایص آن حضرت و فضائل اوست که با ناکثین و مارقین و قاسطین جنگ نمود و فتنه ها را برطرف نمود و فرمود: «أَنَا فَقَاتُ عَيْنِ الْفِتْنَةِ» یعنی من بودم که چشم فتنه را کور کردم و این یکی از امتحان های خداوند بعد از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بود و در این فتنه اهل حق از اهل باطل شناخته شدند و در باطن فوائد فراوانی از نظر روشن شدن حقایق و اتمام حجّت برای مردم بود بلکه برای بندگان نیز درس های فراوانی پیدا نمود تا از فتنه های مشابه آن در زمان های آینده آگاهی پیدا کنند و راه حق را بیابند و گرفتار دام فتنه گران نشوند، «نَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ مَصَلَاتِ الْفِتَنِ».

سوره ی اعراف [7]، آیات 142 تا 145

متن:

وَإِذْ نَادَىٰ مُوسَىٰ لَيْلَةً لَّيْلَةً وَاتَّمَنَّاهَا بَعَثَ رَبُّهُ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ

ص: 345

لَمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَ لَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ

مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ

سُبْحَانَكَ ثُبْتُ إِلَيْكَ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ قَالَ يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَ بِكَلَامِي فَخُذْ مَا آتَيْتُكَ وَ كُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ وَ كَتَبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَ تَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ ء فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَ أْمُرْ قَوْمَكَ يَأْخُذُوا بِأَحْسَنِهَا سَأُرِيكُمْ دَارَ الْفَاسِقِينَ

لغات:

فرق بین میقات و وقت این است که میقات وقتی است که برای عملی تعیین شده است و وقت مقداری از زمان است، و مواقیت حج مکان های تعیین شده ی برای احرام است و «تجلی» به معنای ظهور و یا دلالت است، و «الواح» جمع لوح به معنای صحیفه و کاغذی است که برای نوشتن آماده می شود، و اصل معنای لوح از لاح یلوح به معنای لمح و ظهر و تلالا می باشد، و لوحه السفر ای غیره، و «موعظة» دورباش از خطر و قبیح است.

ترجمه:

و ما با موسی، سی شب وعده گذاشتیم سپس آن را با ده شب (دیگر) تکمیل نمودیم به این ترتیب، میعاد پروردگارش (با او)، چهل شب تمام شد. و موسی به برادرش هارون گفت: «جانشین من در میان قومم باش. و (آن ها) را اصلاح کن! و از روش مفسدان، پیروی منما!» (142) و هنگامی که موسی به میعادگاه ما آمد، و پروردگارش با او سخن گفت، عرض کرد: «پروردگارا! خودت را به من نشان ده، تا تو را ببینم!» گفت: «هرگز مرا نخواهی دید! ولی به کوه بنگر، اگر در جای خود

ثابت ماند، مرا خواهی دید!» اما هنگامی که پروردگارش بر کوه جلوه کرد، آن را همسان خاک قرار داد و موسی مدهوش به زمین افتاد. چون به هوش آمد، عرض کرد: «خداوند! منزهی تو (از این که با چشم تو را ببینم)! من به سوی تو بازگشتم! و من نخستین مومنانم!» (143) (خداوند) فرمود: «ای موسی! من تو را با رسالت‌های خویش، و با سخن گفتم (با تو)، بر مردم برتری دادم و برگزیدم پس آن چه را به تو داده‌ام بگیر و از شکرگزاران باش!» (144) و برای او در الواح اندرزی از هر موضوعی نوشتیم و بیانی از هر چیز کردیم «پس آن را با جدیت بگیر! و به قوم خود بگو: به نیکوترین آن‌ها عمل کنند! (و آن‌ها که به مخالفت برخیزند، کیفرشان دوزخ است) و به زودی جایگاه فاسقان را به شما نشان خواهم داد!» (145)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَإِعْدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْمٍ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً...» (1)

فضیل بن یسار گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: «فدای شما شوم وقتی را برای ما درباره ی [پیروزی] [شیعیان و قیام آنان یعنی قیام حضرت مهدی (علیه السلام) و پیروانش] تعیین کن»؛ امام (علیه السلام) فرمود:

«خداوند با کسانی که وقت تعیین می کنند مخالف است».

سپس فرمود:

مگر نشنیدی که خداوند می فرماید: «وَإِعْدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ؟» و تو بدان که اضافه شدن آن ده روز را نه موسی می دانست و نه بنی اسرائیل [و این امتحانی بود از ناحیه خداوند] و چون سی روز از زمان مناجات موسی با خداوند گذشت و به چهل روز رسید بنی اسرائیل گفتند:

ص: 347

موسی (علیه السلام) به ما دروغ گفت و از وعده ی خود تخلف نمود؛ سپس فرمود: هنگامی که شما این قصه را بیان می کنید بگوئید: خدا و رسول او راست گفتند تا خداوند به شما دو پاداش بدهد. (1)

فضیل بن یسار نیز گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

موسی (علیه السلام) هنگامی که خواست به مناجات پروردگار خود [به کوه طور] برود با بنی اسرائیل سی روز وعده نمود و چون خداوند ده روز بر آن افزود قوم او منحرف شدند و گفتند: «موسی با ما خلف وعده کرد» و کردند آن چه کردند [و سامری آنان را فریب داد و گوساله پرست شدند در حالی که موسی به آنان دروغ نگفته بود و این امتحان خدا بود. (2)]

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از آیه ی «وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ» ده روز اول ذی الحجة است. (3) [بنابراین مقصود از چهل روز ماه ذیقعده و ده روز از ذی الحجة بوده است.]

ص: 348

-
- 1-611.. عن الفضیل بن یسار قال قلت لابی جعفر (علیه السلام) جعلت فداک وقت لنا وقتا فیهم فقال: ان الله خالف علمه علم الموقنین ا ما سمعت الله يقول: «وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً» الى «أَزْبَعِينَ لَيْلَةً» اما ان موسى لم یکن یعلم بتلك العشر و لابنوا اسرائیل، فلما حدثهم قالوا: کذب موسى و اخلفنا موسى، فان حدثتم به فقالوا: صدق الله و رسوله، توجروا مرتین. [تفسیر برهان، ج 2، ص 26]
- 2-612.. عن الفضیل بن یسار عن ابی جعفر (علیه السلام) قال ان موسى لما خرج و افدا الى ربه و اعهدهم ثلاثین یوما فلما زاد الله علی الثلاثین عشرا قال قومه: اخلفنا موسى فصنعوا ما صنعوا. [تفسیر برهان، ج 2، ص 26]
- 3-613.. فی تفسیر العیاشی عن محمد بن علی عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قوله: «وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَ أَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ» قال: بعشر ذی الحجة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 61]

محمد بن مسلم گوید: امام باقر (علیه السلام) پس از حدیث مفصّلی درباره ی موسی و هارون (علیهما السلام) و پیامبران دیگر فرمود،

من به آن حضرت گفتم: آیا احکام و قضایا و امر و نهی، بین موسی و هارون چگونه بود؟ امام باقر (علیه السلام) فرمود: موسی (علیه السلام) با خدای خود مناجات داشت و علوم را می نوشت و بین مردم قضاوت می کرد و چون به مناجات پروردگار خود می رفت در انجام امور [و بیان احکام و علوم و قضاوت بین مردم] هارون جانشین او بود. (2)

ابوسعید خدری گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در جنگ تبوک به امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

«تو در مدینه بمان و در بین خانواده ی من جانشین من باش»؛ امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: یا رسول الله! من خوش ندارم که مردم بگویند: علی از پسر عم خود حمایت نکرد و از جنگ تخلّف نمود! رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «آیا راضی نمی شوی که برای من، به منزله ی هارون برای موسی باشی؟» امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: آری. و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: پس در مدینه بمان و جانشین من باش. (3)

ص: 349

1-614.. سوره ی اعراف، آیه ی 142.

2-615.. فی تفسیر علی بن ابراهیم حدثنی ابی عن الحسن بن محبوب عن العلاء- بن رزین عن محمد بن مسلم عن ابی جعفر (علیه السلام) و ذکر حدیثا طویلا فیہ ذکر موسی و هارون (علیهما السلام) و فیہ: فقلت له: اخبرنی عن الاحکام و القضايا و الامر و النهی کان ذلک الیهما؟ قال: کان موسی الذی یناجی ربه و یکتب العلم و یقضی بین بنی اسرائیل، و هارون یخلفه اذا غاب عن قومه للمناجاة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 62]

3-616.. فی امالی شیخ الطائفة «قدس سره» باسناده الی ابی سعید الخدری قال: قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) لعلی بن ابی طالب (علیه السلام) فی غزوة تبوک: اخلفنی فی اهلی، فقال علی (علیه السلام): یا رسول الله انی اکره ان تقول العرب: خذل ابن عمه و تخلف عنه، فقال: اما ترضی ان تكون منی بمنزلة هارون من موسی؟ قال: بلی، قال: فاخلفنی. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 61] B

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در خطبه وسیله بعد از بیان شخصیت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

او مرا مخصوص به وصیت خود نمود، و برای خلافت و جانشینی خود بین امت برگزید، و هنگامی که مهاجرین و انصار نزد او جمع بودند فرمود: ای مردم! علی برای من همانند هارون برای موسی می باشد، جز آن که بعد از من پیامبری نیست. سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: مردم! با شنیدن این سخنان دانستند که من مانند هارون برادر پدری و مادری رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیستم و پیامبر نیز نیستم [چرا که بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پیامبری نخواهد بود] و مقصود آن حضرت از این کلمات خلافت و جانشینی من از آن حضرت است همانند خلافت و جانشینی هارون نسبت به موسی (صلوات الله علیهما) همان گونه که خداوند درباره ی موسی و هارون می فرماید: «اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ» (1).

ص: 350

1 - 617.. فی روضة الكافي خطبة لاميرالمؤمنين (عليه السلام) و هي خطبة الوسيلة يقول (عليه السلام) فيها بعد ان ذكر النبي (صلى الله عليه و آله): و اختصني بوصيته، و اصطفاني بخلافته في امته فقال (صلى الله عليه و آله) و قد حشده المهاجرون و الانصار و انغضت بهم المحافل ايها الناس ان عليا مني كهارون من موسى الا انه لاني بعدى فعقل المؤمنون عن الله نطق الرسول اذ عرفوني اني لست باخيه لايه و امه، كما كان هارون اخاه لايه و امه، و لا كنت نبيا فاقتضى نبوة و لكن كان ذلك منه استخلافا لي كما استخلف موسى هارون صلى الله عليهما حيث يقول: اخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 61]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در زمان خلافت عثمان در مسجد پیامبر (صلی الله علیه و آله) به مهاجرین و انصار فرمود:

شما را به خدا سوگند! آیا شما به یاد دارید که من هنگام حرکت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای جنگ تبوک به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفتم: برای چه مرا در مدینه باقی می گذارید؟! و آن حضرت فرمود: صلاح نیست مدینه خالی از من و یا تو باشد و تو برای من همانند هارون برای موسی هستی جز آن که بعد از من پیامبری نیست؟ پس

مهاجرین و انصار گفتند: آری خداوند به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) چنین فرمود. (1)

«وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ...» (2)

ابو بصیر گوید: امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) در تفسیر آیه «رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ...»، فرمودند:

موسی به کوه [طور] بالا رفت و درهای آسمان گشوده شد و گروه هایی از ملائکه در حالی که عمودهای آهنین در دست و انواری بر سر آنان بود به موسی برخورد نمودند و به او گفتند: «ای فرزند عمران آماده باش که سوال بزرگی کرده ای» پس موسی توقف نمود و چون خداوند در کوه تجلی نمود و کوه سرنگون و با خاک یکسان شد، موسی مدهوش گردید [و از دنیا رفت] و چون خداوند او را زنده نمود گفت: «سُبْحَانَكَ تَبَّتْ إِلَيْكَ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ...» (3)

ص: 351

1-618.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی سلیم بن قیس الہلالی عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) انه قال فی اثناء کلام له فی جمع من المهاجرین و الانصار فی المسجد ایام خلافة عثمان: انشدکم باللہ ا تعلمون انی قلت لرسول اللہ (صلی اللہ علیہ و آله) فی غزوة تبوک لم خلفتني؟ فقال: ان المدينة لاتصلح الا بی او بک، وانت منی بمنزلة هارون من موسی الا انه لانی بعدی؟ قالوا: اللهم نعم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 61]

2-619.. سوره ی اعراف، آیه ی 143.

3-620.. فی تفسیر العیاشی عن ابی بصیر عن ابی جعفر و ابی عبد اللہ (علیهما السلام) قالوا: لما سئل موسی (علیه السلام) ربه تبارک و تعالی قال رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ... وَ لَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ اللَّهَ تَبَّتْ مَكَانَهُ فَسَوَّفَ تَرَانِي قَالَ: فلما صعد موسی (علیه السلام) الی الجبل فتحت ابواب السماء و اقبلت الملائكة افواجا فی ایدیهم العمدة، و فی راسها النور یمرون به فوجا بعد فوج، و یقولون: یا ابن عمران اثبت فقد سالت عظیما قال: فلم یزل موسی واقفا حتی تجلی ربنا جل جلاله فجعل الجبل دكًا وَ حَرَّ مُوسَى صَعَقًا، فلما ان رد الله الیه روحه افاق قال سُبْحَانَكَ تَبَّتْ إِلَيْكَ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 62] B

حفص بن غياث گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که در تفسیر آیه «فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ

لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا» فرمود:

هنگامی که پروردگار در کوه تجلی نمود کوه در دریا فرو رفت و تا کنون فرو می رود. (1)

و در روایت دیگری فرمود:

در آن حال آتش موسی را احاطه نمود تا نتواند از هول و هراسی که پیدا کرده فرار کند و موسی (علیه السلام) از هول و ترس مرد، و چون خداوند روح او را به او بازگرداند فرمود: «سُبْحَانَكَ ثُبْتُ إِلَيْكَ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ». (2)

ص: 352

1-621.. عن حفص بن غياث قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام) يقول في قوله: فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا قال: ساخ الجبل في البحر فهو يهوى حتى الساعة. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 63]

2-622.. في تفسير العياشي عن ابي بصير عن ابي جعفر و ابي عبد الله (عليهما السلام) قالوا: لما سئل موسى (عليه السلام) ربه تبارك و تعالی قال رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرُ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَ لَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي قال: فلما صعد موسى (عليه السلام) الى الجبل فتحت ابواب السماء و اقبلت الملائكة افواجا في ايديهم العمد، و في راسها النور يمرون به فوجا بعد فوج، و يقولون: يا ابن عمران اثبت فقد سالت عظيما قال: فلم يزل موسى واقفا حتى تجلى ربنا جل جلاله فجعل الجبل دكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا، فلما ان رد الله اليه روحه افاق قال سُبْحَانَكَ ثُبْتُ إِلَيْكَ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 63]

در کتاب عیون اخبار الرضا(علیه السلام) نقل شده که علی بن محمد بن جهّم گوید:

مامون در مجلس خود به حضرت رضا(علیه السلام) گفت: مگر شما پیامبران را معصوم نمی دانید؟ فرمود: آری. مامون گفت: پس چگونه موسی به خدای خود گفت: «أَرِنِي أَنْظُرُ إِلَيْكَ» و خداوند به او فرمود: «لَنْ تَرَانِي» آیا موسی نمی دانست که خدا جسم نیست و او را با چشم نمی توان دید؟! حضرت رضا(علیه السلام) فرمود: حضرت موسی کلیم الله بود و می دانست که خداوند منزّه از این است که با چشم دیده شود و لکن چون به قوم خود گفت: «خداوند با من سخن گفت و من با او مناجات نمودم» (1)

قوم او گفتند: «ما هرگز به تو ایمان نمی آوریم تا همانند تو سخن خدا را بشنویم» و آنان

هفتصد هزار نفر بودند و موسی هفتاد هزار نفر آنان را برای شنیدن سخن خدا برگزید و باز از آنان هفت هزار نفر را برگزید، و باز از آنان هفتصد نفر را برگزید، و باز از آنان هفتاد نفر را برای مناجات و شنیدن سخن خدا برگزید و آنان را به کوه طور برد و در پایین کوه مستقر نمود و خود بالای کوه رفت و از خداوند خواست تا با

ص: 353

1-623.. فی عیون الاخبار فی باب ذکر مجلس للرضا(علیه السلام) عند المامون فی عصمة الانبیاء(علیهم السلام): حدثنا تمیم بن عبد الله بن تمیم القرشی رضی الله عنه قال: حدثنی ابي عن حمدان بن سلیمان النیسابوری عن علی بن محمد بن الجهّم قال: حضرت مجلس المامون و عنده الرضا (علیه السلام) فقال له المامون: یا ابن رسول الله(صلی الله علیه و آله) ا لیس من قولک: ان الانبیاء معصومون؟ قال: بلی، قال: فما معنی قول الله؟ عز؟ الی ان قال: «وَلَمَّا جَاء مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَ كَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرُ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي» الایة کیف يجوز ان یکون کلیم الله موسی بن عمران(علیه السلام) لایعلم ان الله تعالی ذکره لاتجوز علیه الرؤیة حتّی یسأله هذا السؤال؟ قال الرضا(علیه السلام): ان کلیم الله موسی بن عمران(علیه السلام) علم ان الله تعالی منزّه عن ان یری بالابصار، و لکنه لما کلمه الله؟ عز؟ و قربه نجیا رجع الی قومه فاخبرهم ان الله تعالی کلمه و قربه و ناجاه.

او سخن بگوید و آنان بشنوند، پس خداوند با موسی سخن گفت و آنان صدای او را از بالا و پایین و از راست و چپ و از جلو و عقب شنیدند، چرا که خداوند صدا را در آن درخت ایجاد نمود و آنان آن صدا را از همه اطراف شنیدند و باز گفتند: ما هرگز ایمان نمی آوریم که این صدای خداوند باشد تا او را به چشم ببینیم و چون چنین سخن بزرگی را گفتند و تکبر نمودند و سرکشی کردند [و به سخن موسی اعتماد نمودند] خداوند صاعقه ای فرستاد و هلاک شدند و موسی گفت: خدایا من در جواب بنی اسرائیل چه بگویم؟ اگر بگویند: «تو آنان را بردی و هلاک نمودی و مناجات تو با خدا حقیقت نداشته است؟» پس خداوند آنان را زنده نمود و باز گفتند: «اگر تو از خدا خواسته بودی که ما او را ببینیم خداوند تو را اجابت می نمود و ما خدای خود را می دیدیم و معرفت کاملی به او پیدا می کردیم.» (1)

پس موسی (علیه السلام) به آنان فرمود:

«ای مردم! خداوند به چشم دیده نمی شود چرا که او دارای کیفیت نیست و تنها

ص: 354

1 - 624.. فقالوا: لن نؤمن لك حتى نسمع كلامه كما سمعته، و كان القوم سبع مائة الف رجل فاختر منهم سبعين الفا ثم اختار سبعة آلاف، ثم اختار منهم سبعمائة، ثم اختار منهم سبعين رجلا- لميقات ربه فخرج بهم الى طور سيناء فاقامهم في سفح الجبل و صعد موسی (عليه السلام) الى الطور و سال الله؟ عز؟ ان يكلمه و يسمعهم كلامه، فكلمه الله تعالى ذكره و سمعوا كلامه من فوق و اسفل و يمين و شمال و وراء و امام، لان الله تعالى احده في الشجرة ثم جعله منبعثا منها حتى يسمعوه من جميع الوجوه، فقالوا: لن نؤمن بان هذا الذي سمعناه كلام الله حتى نرى الله جهرة، فلما قالوا هذا القول العظيم و استكبروا و عتوا بعث الله عليهم صاعقة و اخذتهم الصاعقة بظلمهم فماتوا، فقال موسی: يا رب ما اقول لبنى اسرائيل اذا رجعت اليهم و قالوا انك ذهبت بهم فقتلتهم لانك لم تكن صادقا فيما ادعيت في مناجاة الله؟ عز؟ اياك؟ فاحياهم و بعثهم معه، فقالوا: انك لو سالت الله ان يريك نظر اليه لاجابك و كنت تخبرنا كيف هو و نعرفه حق معرفته؟

با آثار و آیات شناخته می شود» و لکن قوم او گفتند: «ما هرگز به تو ایمان نمی آوریم تا از خدای خود چنین درخواستی را بکنی» از این رو موسی (علیه السلام) به خدای خود گفت:

خدایا تو سخن بنی اسرائیل را شنیدی و صلاح آنان را بهتر می دانی» پس خداوند به موسی وحی نمود: خواسته آنان را از من طلب کن و من تو را به خاطر جهالت آنان مؤاخذه نمی کنم» و در چنین وقتی موسی (علیه السلام) گفت: «رَبِّ ارْنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ» و خداوند

در پاسخ او فرمود: «لَنْ تَرَانِي وَ لَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي...»

پس مامون به حضرت رضا (علیه السلام) گفت: چه زیبا سخن گفتی یا ابا الحسن. (1)

ابو بصیر گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

هنگامی که موسی بن عمران از خدای خود خواست که او را ببیند، خداوند به او وعده داد که در جایی بنشیند و سپس به ملائکه دستور داد تا گروه گروه با برق و رعد و باد [تند] و صاعقه ها به او برخورد کنند و هر گروهی از ملائکه این چنین با او برخورد می کردند موسی (علیه السلام) به لرزه در می آمد و سر خود را بالا می نمود و می گفت: آیا پروردگار من بین شماست؟ پس به او گفته شد: ای فرزند عمران او خواهد آمد و تو سوال بزرگی کرده ای! (2)

مؤلف گوید:

ص: 355

1- 625.. فقال موسى (عليه السلام): يا قوم ان الله تعالى لا يري بالابصار ولا كيفية له، وانما يعرف بآياته ويعلم باعلامه، فقالوا: لن نؤمن لك حتى تساله، فقال موسى (عليه السلام): يا رب انك قد سمعت مقالة بنى اسرائيل وانت اعلم بصلاحهم: فاوحى الله تعالى اليه: يا موسى سلني ما سئلوك فلن اؤاخذك بجهلهم، فعند ذلك قال موسى (عليه السلام): «رَبِّ ارْنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَ لَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ وَ هُوَ يَهُوَى فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ» «بَابُ مِنْ آيَاتِهِ «جَعَلَهُ دَكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ» يقول: رجعت الى معرفتي بك عن جهل قومي «وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ» منهم بانك لا ترى فقال المامون: لله درك يا ابا الحسن. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 64، ح 248]

2- 626.. عن ابي بصير عن ابي جعفر و ابي عبد الله (عليه السلام) قال لما سال موسى ربه تبارك و تعالى «قَالَ رَبِّ ارْنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَ لَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنْ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي» قال: فلما صعد موسى على الجبل فتحت ابواب السماء و اقبلت الملائكة افواجا في ايديهم العمد و في راسها النور يميرون به فوجا بعد فوج، يقولون: يا ابن عمران اثبت فقد سالت عظيما، قال: فلم يزل موسى واقفا حتى تجلى ربنا جل جلاله، فجعل الجبل دكًّا وَ خَرَّ مُوسَى صَعِقًا، فَلَمَّا ان رد الله اليه روحه افاق، «قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَ أَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ».

[تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 63] B

روایاتی که در ذیل این آیات دلالت بر رؤیت خداوند در قیامت دارد قابل قبول نیست و معنای روایاتی که دلالت بر سه قطعه شدن کوه دارد و روایت فرورفتن کوه در دریا و روایت تبدیل کوه به غبار باید به خاندان وحی ارجاع شود.

«يَا مُوسَى إِنِّي اصْطَفَيْتُكَ عَلَى النَّاسِ بِرِسَالَاتِي وَبِكَلامِي...» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

خداوند به موسی (علیه السلام) وحی نمود: آیا می دانی من برای چه تو را مخصوص به کلام خود نمودم [و تو کلیم الله شناخته شدی]؟ موسی گفت: پروردگارا علت آن چه بود؟ خطاب شد: ای موسی من بندگان خود را زیر و رو کردم و در بین آنان کسی را نیافتم که مانند تو خود را ذلیل و ناچیز بداند همانا تو هنگام نماز صورت بر خاک می گذاری [و در مقابل من خضوع می کنی]. (2)

ص: 356

1- 627.. سوره ی اعراف، آیه ی 144.

2- 628.. فی اصول الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن علی بن یقطین عن رواه عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: اوحی الله؟ عز؟ الی موسی (علیه السلام) ان یا موسی ا تدری لما اصطفیتک بکلامی دون خلقی؟ قال: یا رب و لم ذاک؟ قال فاوحی الله تبارک و تعالی الیه: یا موسی انی قلبت عبادی ظهر البطن فلم اجد فیهم احدا اذل لی نفسا منک، یا موسی انک اذا صلیت وضعت خدک علی التراب، او قال: علی الارض. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 67]

اسحاق بن عمار گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

چهل روز و یا سی روز وحی از موسی (علیه السلام) قطع شد، پس موسی بالای کوه اریحا در شام رفت و گفت: «خدایا اگر وحی و کلام خود را به خاطر گناهان بنی اسرائیل از من قطع نموده ای همانا تو از قدیم بخشنده و آمرزنده بوده ای» پس خداوند به موسی وحی نمود و فرمود: ای موسی بن عمران آیا می دانی من برای چه تو را مخصوص به وحی و کلام خود نمودم؟ موسی گفت: پروردگارا نمی دانم خطاب شد: من در بین خلق خود کسی را متواضع تر از تو ندیدم و به این علت من تو را مخصوص به وحی و کلام خود نمودم.

امام صادق (علیه السلام) سپس فرمود:

عادت موسی (علیه السلام) این بود که از نماز خود جدا نمی شد مگر آن که صورت راست

و چپ خود را در مقابل خدا روی زمین می گذارد. (1)

«وَكُنَّا لَهُ فِي الْأَلْوَابِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً وَ تَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ...» (2)

ص: 357

1- 629.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی محمد بن سنان عن اسحق بن عمار قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) یقول: ان موسی (علیه السلام) احتسب عنه الوحی اربعین او ثلاثین صباحا قال: فصعد علی جبل بالشام یقال له اریحا، فقال: یا رب ان کنت حبست عنی وحیک و کلامک لذنوب بنی اسرائیل فغفرانک القدیم، قال: فاوحی الله؟ عز؟ الیه: یا موسی بن عمران اتدری لما اصطفیتک لوحیی و کلامی دون خلقی؟ فقال: لا علم لی یا رب. فقال: یا موسی انی اطلعت الی خلقی اطلاعة فلم اجد فی خلقی اشد تواضعا لی منک، فمن ثم خصصتک بوحیی و کلامی من بین خلقی، قال: و کان موسی (علیه السلام) اذا صلی لم ینفتل حتی یلصق خده الایمن بالارض و الایسر. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 67]

2- 630.. سوره ی اعراف، آیه ی 145.

عبدالله بن ولید سمّان گوید: امام صادق(علیه السلام) به من فرمود:

مردم [یعنی اهل تسنن] درباره ی پیامبران اولوالعزم و امام شما امیرالمؤمنین(علیه السلام)

چه می گویند؟ گفتیم: آنان احدی را بر اولوالعزم مقدّم نمی کنند! امام صادق(علیه السلام) فرمود: خداوند درباره ی موسی(علیه السلام) می فرماید: «وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» و نمی گوید: «كُلُّ شَيْءٍ» و این نشانه این است که خداوند دانش همه چیز را به او نداده است و درباره ی عیسی(علیه السلام) نیز می فرماید: «وَلَا يُبَيِّنُ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَحْتَلِفُونَ فِيهِ» و نمی گوید: «كُلُّ شَيْءٍ» و از این عبارت نیز معلوم می شود که همه علوم و اسرار را به عیسی(علیه السلام) تعلیم ننموده است، در حالی که درباره ی امام شما امیرالمؤمنین(علیه السلام) می فرماید: «قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» و از این آیه معلوم می شود که علم کل کتاب نزد امیرالمؤمنین(علیه السلام) است چرا که درباره ی کتاب [یعنی قرآن] می فرماید: «وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ»⁽¹⁾

عبدالله بن ولید سمّان از امام باقر(علیه السلام) نیز نقل کرده که گوید: امام باقر(علیه السلام) به من فرمود:

شیعیان درباره ی علی و موسی و عیسی(علیهم السلام) چه می گویند؟ گفتیم: از چه جهت

ص: 358

1- 631. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمة الله عليه» محمد بن ابی عمیر الكوفی عن عبد الله بن الوليد السمان، قال: قال ابو عبد الله(عليه السلام): ما يقول الناس في اولى العزم و صاحبكم امير المؤمنين(عليه السلام)؟ قال: قلت: ما يقدمون على اولى العزم احدا، قال: فقال ابو عبد الله(عليه السلام): ان الله تبارك و تعالى قال لموسى(عليه السلام): و كُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْعِظَةً و لم يقل كل شىء و قال لعيسى(عليه السلام) «وَلَا يُبَيِّنُ لَكُمْ بَعْضَ الَّذِي تَحْتَلِفُونَ فِيهِ» و لم يقل كل شىء و قال لصاحبكم امير المؤمنين(عليه السلام): «قُلْ كَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ» و قال الله؟ عز؟: «وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ» و علم هذا الكتاب عنده. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 68]

سوال می فرمایید؟ فرمود: از جهت علم و دانش. سپس فرمود: به خدا سوگند علی (علیه السلام) از موسی و عیسی (علیهما السلام) اعلم است.

آیا آنان اعتقاد ندارند که علی (علیه السلام) دارای دانش رسول الله است؟ گفتیم: آری. فرمود:

با آنان درباره ی اعلمیت علی (علیه السلام) مخاصمه کن و بگو: خداوند درباره موسی (علیه السلام)

می فرماید: «وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» و این نشان می دهد که خداوند علم و دانش همه چیز را به او نداده است، در حالی که خداوند درباره ی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرماید: «وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبَيِّنًا لِكُلِّ شَيْءٍ.» (1)

در تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

در کتاب جعفر [که حقایق عالم در آن ثبت شده] آمده: خداوند؟ عز؟ در الواح که بر موسی (علیه السلام) نازل نمود علوم گذشته و حال و آینده را تا قیامت برای او فرستاد و چون عمر موسی (علیه السلام) به پایان رسید خداوند به او وحی نمود: «الواح را که از زبرجد بهشتی است در کوهی به نام زینت بسپار» پس موسی (علیه السلام) نزد آن کوه رفت و کوه شکافته شد و موسی الواح را در حالی که پیچیده بود

ص: 359

1 - 632.. فی بصائر الدرجات جعفر بن محمد بن عیسی بن عبید عن محمد بن عمرو عن عبد الله بن الولید السمان، قال: قال لی ابو جعفر (علیه السلام): یا عبد الله ما تقول الشیعة فی علی و موسی و عیسی (علیهم السلام)؟ قلت: جعلت فداک و عن ای حالات تسالنی؟ قال: اسالک عن العلم؟ قال: هو و الله اعلم منهما ثم قال: یا عبد الله ا لیس یقولون: ان لعلی (علیه السلام) ما لرسول الله من العلم؟ قلت: نعم قال: فخاصمهم فیهِ، ان الله تبارک و تعالی قال لموسی: «وَكُتِبْنَا لَهُ فِي الْأَلْوَابِحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ» فاعلمنا انه لم یبین له الامر کله، و قال تبارک و تعالی لمحمد (صلی الله علیه و آله): «وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَى هَؤُلَاءِ وَ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تَبَيِّنًا لِكُلِّ شَيْءٍ.» [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 68]

بین آن گذارد و کوه پیوسته شد و این بود تا وقتی که خداوند پیامبر خود حضرت محمد(صلی الله علیه و آله) را مبعوث به رسالت نمود و گروهی از یمن برای ملاقات با آن حضرت حرکت کردند و چون به این کوه رسیدند کوه باز شد و الواح در حالی که پیچیده بود همان گونه که موسی(علیه السلام) در آن سپرده بود از آن بیرون آمد و اهل یمن آن را گرفتند و خداوند هیبتی در دل های آنان انداخت و با خود گفتند: ما آن را باز نمی کنیم تا نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) ببریم؛ پس جبریل بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل شد و قصه آنان را بر آن حضرت روشن نمود؛ و چون اهل یمن بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) وارد شدند و سلام کردند، رسول خدا(صلی الله علیه و آله) ماجرای الواح را برای آنان بیان نمود و آنان تعجب کردند و گفتند:

شما از کجا قصه ما را دانستی؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: پروردگارم مرا به آن آگاه نمود پس آنان گفتند: «ما شهادت می دهیم که شما رسول خدا هستید» و الواح را نزد آن حضرت گذاردند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آن را قرائت نمود و آن به لغت عبرانی بود و سپس امیرالمؤمنین(علیه السلام) را صدا زد و فرمود: بیا این الواح [تورات] را بگیر که در آن علوم اولین و آخرین موجود است و خداوند مرا امر نمود که آن را به تو تحویل بدهم. امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

«من لغت عبرانی را خوب نمی دانم» و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: جبریل به من امر کرده که به تو بگویم تو آن را امشب زیر سر خود قرار دهی و چون صبح می شود به لغت آن عالم خواهی شد پس امیرالمؤمنین(علیه السلام) الواح را زیر سر خود گذارد و چون صبح شد خداوند آن چه در آن بود را به او تعلیم نمود سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دستور داد آن را روی پوستی نوشتند.

و آن همان جفری است که علوم اولین و آخرین در آن موجود است و الواح موسی(عليه السلام) و عصای او نزد ماست و ما وارث همه پیامبرانیم. (1)

ص: 361

1 - 633.. العیاشی: عن ابی حمزة، عن ابی عبد الله(عليه السلام)، قال فی الجفر: «ان الله تبارک و تعالی لما انزل الالواح علی موسی(عليه السلام) انزلها علیه و فیها تبيان كل شیء، كان او هو کائن الی ان تقوم الساعة، فلما انقضت ایام موسی اوحی الله الیه ان استودع الالواح، و هی زیرجدة من الجنة، جبلا یقال له (زینة) فاتی موسی الجبل، فانشق له الجبل، فجعل فی الالواح ملفوفة، فلما جعلها فی انطبق الجبل علیها، فلم تزل فی الجبل حتی بعث الله نبيه محمدا(صلی الله علیه و آله) فاقبل ركب من الیمن، یریدون نبیه(صلی الله علیه و آله)، فلما انتهوا الی الجبل انفرج، و خرجت الالواح ملفوفة كما وضعها موسی(عليه السلام)، فاخذها القوم، فلما وقعت فی ایدیهم القی الله فی قلوبهم الرعب ان ینظروا الیها و هابوها حتی یاتوا بها رسول الله(صلی الله علیه و آله). و انزل الله جبریل علی نبیه(صلی الله علیه و آله) فاخبره بامر القوم و بالذی اصابوه، فلما قدموا علی النبی(صلی الله علیه و آله) سلموا علیه، ابتداهم فسألهم عما وجدوا، فقالوا: و ما علمک بما وجدنا؟ قال: اخبرنی به ربی، و هو الالواح. قالوا: نشهد انک لرسول الله. فاخرجوها فدفعوها الیه فنظر الیها و قراها، و كانت بالعبرانی، ثم دعا امیر المؤمنین(عليه السلام) فقال: دونک هذه، ففیها علم الاولین و الآخرين، و هی الواح موسی، و قد امرنی ربی ان ادفعها الیک. فقال: یا رسول الله، لست احسن قراءتها. قال: ان جبریل امرنی ان آمرک ان تضعها تحت راسک لیلتک هذه، فانک تصبح و قد علمت قراءتها. قال: فجعلها تحت راسه، فاصبح و قد علمه الله كل شیء ء فیها، فامرہ رسول الله(صلی الله علیه و آله) بنسخها، فنسخها فی جلد شاة، و هو الجفر، و فیہ علم الاولین و الآخرين، و هو عندنا، و الالواح عندنا، و عصا موسی عندنا، و نحن ورثنا النبیین(صلی الله علیهم اجمعین)». قال: قال ابو جعفر(عليه السلام): «تلك الصخرة التي حفظت الواح موسی تحت شجرة فی واد يعرف بكذا». [تفسیر برهان، ج

2، ص 585]

متن:

سَاصِرُونَ عَنِ آيَاتِي الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا لَا يُؤْمِنُونَ بِهَا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا وَإِنْ يَرَوْا سَبِيلَ
الْعِثَّةِ يَتَّخِذُوهُ سَبِيلًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ إِلَّا مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ وَاتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّهُ لَا يَكْلُمُهُمْ وَلَا يَهْدِيهِمْ سَبِيلًا اتَّخَذُوهُ وَكَانُوا ظَالِمِينَ وَلَمَّا
سُقِطَ فِي أَيْدِيهِمْ وَرَأَوْا أَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوا قَالُوا لَئِنْ لَمْ يَرْحَمْنَا رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَى إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ
يٰٓأَيُّهَا قَوْمِ مَنْ كَفَرْتُمْ مَنِي مِنْ بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَالْقَى الْأَلْوَاحَ وَآخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَوْا عَفْوَنِي وَكَادُوا يَفْتُلُونَنِي
فَلَا تُسَبِّحْ بِئِىَ الْأَعْدَاءِ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلَا خِي وَادْخُلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ إِنَّ الَّذِينَ
اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سِينًا لَهُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ تَابُوا مِنْ بَعْدِهَا وَآمَنُوا إِنَّ
رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ

لغات:

«رشد» رسیدن به سلوک طریق حق است، و ضد آن غی و غوایه است، و «حبوط» سقوط عمل است تا از ارزش ساقط شود، و اصل آن فساد است و حبیط بیماری شتر است به خاطر آلودگی مرتع، و هنگامی که انسان عملی را بر خلاف وجه صحیح انجام بدهد گفته می شود: احبطه و «اسف» به معنای غضب یا تاسف علی مافات می باشد، و اسف به معنای حزن و تلّهف است، و «خلفه بما یحب و بما یکره»

اذا عمل خلفه ذلک کالعمل، و «عجله» شتاب به کاری است قبل از وقت آن، و «سرعت» انجام کار است در اول وقت آن، از این رو عجله مذموم است، و سرعت ممدوح می باشد، و «شماتت» خشنودی دشمن است به خاطر بدعاقبتی انسان، و «ینالهم» یعنی یلحقهم و اصل آن از مَدُّ الید الی الشئی است.

ترجمه:

به زودی کسانی را که در روی زمین بناحق تکبر می ورزند، از (ایمان به) آیات خود، منصرف می سازم! آن ها چنانند که اگر هر آیه و نشانه ای را ببینند، به آن ایمان نمی آورند اگر راه هدایت را ببینند، آن را راه خود انتخاب نمی کنند و اگر طریق گم راهی را ببینند، آن را راه خود انتخاب می کنند! (همه این ها) به خاطر آن است که آیات ما را تکذیب کردند، و از آن غافل بودند! (146) و کسانی که آیات، و دیدار رستاخیز را تکذیب (و انکار) کنند، اعمال شان نابود می گردد آیا جز آن چه را عمل می کردند پاداش داده می شوند؟! (147) قوم موسی بعد (از رفتن) او (به میعادگاه خدا)، از زیورهای خود گوساله ای ساختند جسد بی جانی که صدای گوساله داشت! آیا آن ها نمی دیدند که با آنان سخن نمی گوید، و به راه (راست) هدایتشان نمی کند؟! آن را (خدای خود) انتخاب کردند، و ظالم بودند! (148) و هنگامی که حقیقت به دستشان افتاد، و دیدند گم راه شده اند، گفتند: «اگر پروردگاران ما را رحم نکنند، و ما را نیامرزد، به طور قطع از زیان کاران خواهیم بود!» (149) و هنگامی که موسی خشمگین و اندوهناک به سوی قوم خود بازگشت، گفت: «پس از من، بد جانشینانی برایم بودید (و آیین مرا ضایع کردید)! آیا در مورد فرمان پروردگارتان (و تمدید مدت میعاد او)، عجله نمودید (و زود قضاوت کردید؟!))» سپس الواح را افکند، و سر برادر خود را گرفت (و با عصبانیت) به سوی خود کشید او گفت: «فرزند

مادرم! این گروه، مرا در فشار گذاردند و ناتوان کردند و نزدیک بود مرا بکشند، پس کاری نکن که دشمنان مرا شتمات کنند و مرا با گروه ستم کاران قرار مده!» (150) (موسی) گفت: «پروردگارا! من و برادرم را بیمارز، و ما را در رحمت خود داخل فرما، و تو مهربانترین مهربانانی!» (151) کسانی که گوساله را (معبود خود) قرار دادند، به زودی خشم پروردگارشان، و ذلت در زندگی دنیا به آن ها می رسد و اینچنین، کسانی را که (بر خدا) افترا می بندند، کیفر می دهیم! (152) و آن ها که گناه کردند، و بعد از آن توبه نمودند و ایمان آوردند، (امید عفو او را دارند زیرا) پروردگار تو، در پی این کار، آمرزنده و مهربان است. (153)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

یعنی ما قرآن را از کسانی که اهل تکبر در روی زمین اند منع می کنیم و آنان از قرآن بهره ای نمی برند از این رو آنان به آیات خداوند ایمان نمی آورند یعنی اگر ایمان و صداقت و وفا و عمل صالح را ببینند به آن پایبند نمی شوند و اگر شرک و زنا و معاصی را ببینند به دنبال آن ها می روند. (2)

ص: 364

1- 634.. سوره ی اعراف، آیه ی 146.

2- 635.. وقال علی بن ابراهیم: قوله: سَأَصْرِفُ عَنْ آيَاتِيَ الَّذِينَ يَتَكَبَّرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ یعنی اصرف القرآن عن الذين يتكبرون في الارض بغير الحق وإن يروا كلاً آية لا يؤمنوا بها وإن يروا سبيل الرشيد لا يتخذوه سبيلاً، قال: اذا راوا الايمان والصدق والوفاء والعمل الصالح لا يتخذوه سبيلاً، وان يروا الشرك والزنا والمعاصي ياخذوا بها ويعملوا بها. [تفسیر برهان، ج 2، ص 588]

«وَ اتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَىٰ مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورًا» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که خداوند [در کوه طور] به موسی خبر داد که قوم او گوساله دارای خواری را خدای خود برگزیدند چون معاینه نکرده بود آن چنان خشمگین نشد و لکن چون معاینه نمود خشم او شدید شد و الواح را رها نمود [و سر و ریش برادر خود را گرفت و گفت: چرا آنان را از این کار منع نکردی؟!]. (2)

علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از «وَلَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ» این است که موسی هنگامی که آمد و گوساله سامری را دید و آن را آتش زد [و خاکسترش را به دریا ریخت و برخی از گوساله پرستان از عشق به گوساله خود را به دریا انداختند و هلاک شدند!]. (3)

«إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ سَيِّئًا لَّهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَ ذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...» (4)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

گاو را گرامی بدارید چرا که او آقای چهار پایان است و از روزی که بنی اسرائیل گوساله

را پرستیدند او از خدا حیا نموده و تا کنون سر خود را بالا نکرده است. (5)

ص: 365

1-636.. سوره ی اعراف، آیه ی 148.

2-637.. عن محمد بن ابی حمزة عن من ذكره عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال ان الله تبارك و تعالی لما اخبر موسی ان قومه اتخذوا عجلا له خورًا، فلم يقع منه موقع العیان، فلما رأهم اشتد غضبه فالتقى الالواح من یده فقال ابو عبد الله: و للرؤية فضل على الخبر». [تفسیر عیاشی، ج 2، ص 29]

3-638.. وقال علی بن ابراهیم: قوله تعالی: وَ لَمَّا سَقَطَ فِي أَيْدِيهِمْ یعنی لما جاءهم موسی و احرق العجل قالوا لئن لم یرحمنا ربنا و یغفر لنا لنكونن من الخاسرین. [تفسیر برهان، ج 2، ص 589]

4-639.. سوره ی اعراف، آیه ی 152.

5-640.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی جمیل بن انس قال: قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): اكرموا البقر فانها سید البهائم، ما رفعت طرفها الی السماء حیاء من الله؟ عز؟ منذ عبد العجل. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 70] B

در تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده:

موسی (علیه السلام) [پس از بازگشت به کوه طور] به خدای خود گفت: خدایا صدای گوساله از کجا بود؟! و خداوند به او فرمود: ای موسی من او را به صدا در آوردم، پس موسی (علیه السلام) گفت: «إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتِكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ.» (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

موسی (علیه السلام) در بین مناجات خود با خداوند گفت: پروردگارا سامری به دست خود گوساله را ساخت آیا خوار و صدای او نیز به دست سامری بود؟ خطاب شد: ای موسی! این فتنه و آزمایش ما بود تو از آن تفحص مکن. (2)

و روایت شده که فرعون [روزگاری] مردم را به پرستش گاو دعوت می کرد [و سپس خود ادعای خدایی کرد] از این رو سامری مردم را به پرستش گوساله دعوت نمود و گفت: «هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى.» (3)

ص: 366

1- 641.. فی تفسیر العیاشی عن محمد بن ابی حمزة عن ذکره عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قول الله تعالی: وَ اتَّخَذَ قَوْمُ مُوسَى مِنْ بَعْدِهِ مِنْ حُلِيِّهِمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالَ مُوسَى (علیه السلام): يَا رَبِّ وَمِنْ آخِرِ الصَّنَمِ؟ فَقَالَ اللَّهُ: يَا مُوسَى اِنَّا آخِرْتَهُ فَقَالَ مُوسَى: إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتِكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَ تَهْدِي مَنْ تَشَاءُ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 70]

2- 642.. عن ابن مسكان عن الوصاف عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: ان فیما ناجی الله موسی (علیه السلام) ان قال: یا رب هذا السامری صنع العجل فالخوار من صنعه؟ قال: فاحی الله الیه یا موسی ان تلك فتنتی فلا تفحص عنها. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 70]

3- 643.. فی مجمع البیان و روی عن علی (علیه السلام) «وَ یَذَرُکَ وَ آلِهَتَکَ» و روی انه کان یامرهم ایضا بعبادة البقر، و لذلك اخرج السامری لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ، و قال: هذا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَى. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 70]

«يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي...» (1)

«قَالَ ابْنُ أُمَّ إِنْ الْقَوْمَ اسْتَضَعْفُونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ...» (2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

علت این که هارون به موسی گفت: «یا بن ام» و نام مادر خود را مطرح نمود و گفت: ای فرزند مادرم. این است که برادران اگر مادران شان یکی نباشد بیشتر بین آنان عداوت و دشمنی خواهد بود و اگر مادرشان یکی باشد کم تر با هم دیگر دشمنی دارند، جز آن که شیطان بین آنان فتنه ایجاد کند، از این رو هارون به برادر خود موسی گفت: ای فرزند مادر! تو و من از یک مادر هستیم و نباید دشمنی بین من و تو باشد، پس سر و ریش مرا مگیر؛

راوی می گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم:

موسی برای چه سر و ریش هارون را گرفت و به سوی خود کشید در حالی که هارون نقشی در پرستش و ساخت گوساله نداشت؟!

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

موسی(علیه السلام) به خاطر جدا نشدن هارون از گوساله پرستان و ملحق نشدن او به موسی چنین برخوردی را کرد و اگر هارون از بین آنان خارج می شد عذاب بر آنان نازل می گردید از این رو موسی به هارون گفت: «مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا * إِلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي...» و هارون در پاسخ او گفت: «اگر چنین می کردم تو می گفتی: چرا سبب اختلاف بنی اسرائیل شدی؟» «إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَمْ تَرَفُّبُ قَوْلِي...» (3)

ص: 367

1- 644.. سوره ی طه، آیه ی 94.

2- 645.. سوره ی اعراف، آیه ی 150.

3- 646.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی علی بن سالم عن ابیه قال: قلت لابی عبد الله(علیه السلام): اخبرنی عن هارون لم قال لموسی(علیه السلام): «يَا ابْنَ أُمَّ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي. B و لم يقل يا ابن ابي؟ فقال: ان العداوات بين الاخوة اكثرها يكون اذا كانوا بنى علات (1) و متی كانوا بنی ام قلت العداوة بينهم، الا ان ينزغ الشيطان بينهم فيطيعوه، فقال هارون لاخيه موسی(عليهما السلام) يا اخي الذي ولدته امی و لم تلدنی غیر امه لاأخذ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي، و لم يقل يا ابن ابي، لان بنی الاب اذا كانت امهاتهم شتی لم تستبعد العداوة بينهم الا- من عصمه الله منهم، و انما تستبعد العداوة بين بنی ام واحدة قال: قلت له: فلم اخذ براسه يجره اليه و بلحيته و لم يكن في اتخاذهم العجل و عبادته له ذنب؟ فقال: انما فعل ذلك به لانه لم يفارقهم لما فعلوا ذلك و لم يلحق بموسی و كان اذا فارقهم ينزل بهم العذاب الا ترى انه قال لهارون: ما مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا إِلَّا تَتَّبِعَنِ أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي قَالَ هَارُونُ: لَوْ فَعَلْتُ ذَلِكَ لَتَفَرَّقُوا وَنِي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَكَمْ تَرَفُّبُ قَوْلِي. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 72]

سلیم بن قیس از سلمان نقل نموده که گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) به ابوبکر و اصحاب

او فرمود:

آگاه باشید! به خدا سوگند اگر آن چهل نفری که با من بیعت نمودند با من وفادار باشند من در راه خدا با شما با تمام قدرت جنگ خواهم نمود. سپس فرمود: به خدا سوگند احدی از فرزندان شما تا قیامت به خلافت نخواهد رسید. سلیم گوید: علی (علیه السلام) قبل از آن که با او بیعت کنند فرمود: «ابن أمّ إنَّ القَوْمَ اسْتَضَعْفُونِي وَ كَادُوا يَقْتُلُونَنِي.»⁽¹⁾

ص: 368

1- 647.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمة الله عليه» و فی روایة سلیم بن قیس الهلالی عن سلمان الفارسی حدیث طویل و فیہ قال: قال امیرالمؤمنین (علیه السلام) لابی بکر و اصحابه: امّا و الله لو ان اولئک الاربعین الرجل الذین بایعونی و فوالی لجاهدtkم فی الله حق جهاده، امّا و الله لا ینالها احد من عقبکم الی یوم القیمة، ثم نادى قبل ان یبایع: «ابن أمّ إنَّ القَوْمَ اسْتَضَعْفُونِي وَ كَادُوا يَقْتُلُونَنِي.» [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 73، ح 274]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در پایان خطبه طالوتیه از مسجد خارج شد و چون نگاهش به

گوسفندانی افتاد که در آغلی قرارداداشتند و حدود سی راس بودند فرمود: به خدا سوگند اگر من همراهانی به اندازه ی این ها می داشتم و خیرخواه خدا و رسول او بودند [و در دیانت خود ثابت قدم بودند] این مگس خورها را از صحنه خلافت و امامت دور می کردم. راوی گوید: و چون شب شد سیصد و شصت نفر جان بر کف با او بیعت نمودند و امیرالمؤمنین (علیه السلام) به آنان فرمود: فردا صبح با سرهای تراشیده در محلّ احجار زیت آماده شوید. و خود با سر تراشیده صبحگاه آماده شد و از آنان جز ابوذر و مقداد و حذیفه بن یمان و عمار یاسر و سلمان کسی آماده نشد، و امیرالمؤمنین (علیه السلام) دست به آسمان بلند کرد و فرمود: «إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوا عَفْوَني كَمَا اسْتَضَعَّتْ بَنُو إِسْرَائِيلَ هَارُونَ» یعنی خدایا این مردم مرا تنها گذاردند همان گونه که بنی اسرائیل هارون را تنها گذاردند و از او حمایت نکردند! (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از مدینه برای حجّ حرکت نمود و از مردم مدینه و اطراف آن بیش از هفتاد هزار نفر همراه او شدند همان گونه که اصحاب موسی (علیه السلام) هنگام بیعت

ص: 369

1- 648.. و فیها خطبة له (علیه السلام) و هی الخطبة الطالوتية و فی آخرها: ثم خرج من المسجد فمر بصيرة فيها نحو من ثلثین شاة، فقال: و الله لو ان رجالا ينصحون لله؟ عز؟ و لرسوله بعدد هذه الشیة لازلت ابن آكلة الذبان عن ملكه، فلما امسى بايعه ثلاثمائة و ستون رجلا علی الموت، فقال امیرالمؤمنین (علیه السلام): اغدوا بنا الی احجار الزیت محلقین، و حلق امیرالمؤمنین (علیه السلام) فما وافی من القوم محلقا الا ابوذر و المقداد و حذیفه بن الیمان و عمار بن یاسر، و جاء سلمان فی آخر القوم، فرفع یده الی السماء فقال: إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوا عَفْوَني كما استضعفت بنو اسرائیل هارون (علیه السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 72، ح 273]

گرفتن برای هارون هفتاد هزار نفر بودند و بیعت خود را شکستند و به دنبال سامری و گوساله او رفتند، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نیز با همین عدد از مردم برای علی (علیه السلام) [در حجّة الوداع] بیعت گرفت و آنان نیز بیعت خود را شکستند و از گوساله و سامری این امت پیروی نمودند و این دو قصّه همانند یک دیگر رخداد! (1)

عبدالله بن مسعود گوید:

گروهی در مسجد کوفه گفتند: برای چه امیرالمؤمنین (علیه السلام) همان گونه که با طلحه

وزبیر و عایشه و معاویه به جنگ برخاست با ابوبکر و عمر و عثمان به جنگ برخاست؟! و چون این سخنان به گوش امیرالمؤمنین (علیه السلام) رسید آن حضرت مردم را جمع نمود و بالای منبر رفت و پس از حمد و ثنای الهی فرمود: ای مردم! از شما به من چنین و چنان رسیده است؟! و مردم گفتند: امیرالمؤمنین صحیح می فرماید، ما چنین سخنانی را گفته ایم. پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: من پیرو سنت های پیامبران گذشته ام همان گونه که خداوند می فرماید: «لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» مردم گفتند: یا امیرالمؤمنین کدام پیامبران را می فرمایی؟ فرمود: اول آنان ابراهیم (علیه السلام) است... تا این که فرمود: من به روش برادرم هارون عمل کردم که به برادر خود موسی گفت: «ابنِ أُمَّ إِنْ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونِي وَكَادُوا يَقْتُلُونِي» و اگر شما بگویید: قوم موسی هارون را تنها نگذارند و به قتل او اهتمام نکردند

ص: 370

1-649.. و باسناده الی محمد بن علی الباقر (علیه السلام) قال: حج رسول الله (صلی الله علیه و آله) من المدينة، و بلغ من حج مع رسول الله من اهل المدينة و اهل الاطراف و الاعراب سبعین الف انسان او یزیدون، علی نحو عدد اصحاب موسی (علیه السلام) السبعین الفا الذین اخذ علیهم بیعة هارون (علیه السلام) فنكثوا و اتبعوا العجل و السامری، و كذلك اخذ رسول الله (صلی الله علیه و آله) البيعة لعلی (علیه السلام) بالخلافة علی عدد اصحاب موسی (علیه السلام) فنكثوا البيعة و اتبعوا العجل و السامری سنة بسنة و مثلاً بمثل، و الحديث طويل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 73، ج 275]

[خلاف قرآن گفته اید و] کافر شده اید و اگر بگویید: «از او حمایت و پیروی نکردند و نزدیک بود او را بکشند [همان گونه که خداوند فرموده است] و به همین خاطر هارون ناچار به سکوت و صبر شد» و وصی این پیامبر (صلی الله علیه و آله) معذورتر از او شد و ناچار به سکوت گردید! (1)

سلمان فارسی گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

ای برادر! بعد از من تو شمشیر من خواهی بود و زود است که از قریش سختی هایی ببینی و آنان بر علیه تو قیام کنند و به تو ستم نمایند، پس اگر یاورانی یافتی با آنان جنگ کن و مخالفین خود را نابود نما و اگر یاورانی برای خود نیافتی باید صبر کنی و دست بازداری و خود را به خطر نیندازی همانا تو برای من همانند هارون برای موسی هستی و تو باید همانند هارون عمل کنی چرا که قوم موسی هارون را تنها گذاردند و از او پیروی نکردند و نزدیک بود او را بکشند [و او ناچار به صبر و خویشن داری شد] و تو نیز باید در مقابل ظلم قریش و فشار آنان صبر کنی چرا که تو به منزله ی هارون هستی و پیروان تو به منزله سامری و گوساله او هستند! (2)

ص: 371

1- 650. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی ابن مسعود قال: احتجوا فی مسجد الکوفة فقالوا: ما لامیرالمؤمنین لم ینزع الثلاثة کما نزع طلحة و الزبیر و عائشة و معاویة؟ فبلغ ذلك علیا (علیه السلام) فامر ان ینادی: الصلوة جامعة، فلما اجتمعوا صعد المنبر فحمد الله و اثنی علیه ثم قال: معاشر الناس انه بلغنی عنکم کذا و کذا قالوا صدق امیرالمؤمنین (علیه السلام) قد قلنا ذلك، قال: ان لی بسنة الانبیاء اسوة فیما فعلت، قال الله تعالی فی محکم کتابه: «لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ» قالوا و من هم یا امیرالمؤمنین (علیه السلام)؟ قال: اولهم ابراهیم (علیه السلام) الی ان قال: ولی باخی هارون (علیه السلام) اسوة اذ قال لآخیه: ابْنُ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّونِي وَ كَادُوا يَقْتُلُونِي فَاِنْ قُلْتُمْ لَمْ يَسْتَضَعُّوهُ و لم یشرفوا علی قتله فقد كفرتم، و ان قُلْتُمْ اسْتَضَعُّوهُ و اشرفوا علی قتله فلذلك سكت عنهم فالوصی اعذر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 74، ج 276]

2- 651. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی سلمان الفارسی عن النبی (صلی الله علیه و آله) حدیث طویل یقول فیہ لعلی (علیه السلام) یا اخی انت سیفی بعدی و ستلقى من قریش شدة و من تظاهروهم علیک و ظلمهم لک، فان وجدت علیهم اعوانا فجاهدهم و قاتل من خالفک بمن وافقک، و ان لم تجد اعوانا فاصبر و کف یدک و لاتلق بها الی التهلكة، فانک منی بمنزلة هارون من موسی (علیه السلام)، و لک بهارون اسوة، اذ استضعفه قومه و کادوا یقتلونه فاصبر لظلم قریش و تظاهروهم علیک، فانک بمنزلة هارون و من تبعه و هم بمنزلة العجل و من تبعه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 74، ج 277] B

متن:

وَلَمَّا سَكَتَ عَنْ مُوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ وَفِي نُسُخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ

يَرْهَبُونَ وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُمْ مِنْ قَبْلُ وَإِنِّي أَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ السُّفَهَاءُ مِنَّا إِنْ هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَنْ تَشَاءُ وَتَهْدِي مَنْ تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيُّنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ وَ اَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ إِنَّا هُدْنَا إِلَيْكَ قَالَ عَذَابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَ يُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَ الَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَ يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَ يَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَ عَزَّزُوهُ وَ نَصَرُوهُ وَ اتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

لغات:

«سکت» به معنای سکون و خودداری از کلام است، و سکوت غضب، فرو نشستن فوران و طغیان غضب و خشم است و سکوت در حال

غضب بهتر از سکون و آرامش

ص: 372

است، و «فتنة» به معنای کشف و اختبار و امتحان است، و «عزّروه» یعنی منعوا اعداءه و نصره، و «تعزیر» ردّ است و عذّرتّه یعنی فعلت به ما یردّه عن المعصیة.

ترجمه:

هنگامی که خشم موسی فرو نشست الواح (تورات) را برگرفت و در نوشته های آن، هدایت و رحمت برای کسانی بود که از پروردگار خویش می ترسند (و از مخالفت فرمانش بیم دارند). (154) موسی از قوم خود، هفتاد تن از مردان را برای میعادگاه ما برگزید و هنگامی که زمین لرزه آن ها را فرا گرفت (و هلاک شدند)، گفت: «پروردگار! اگر می خواستی، می توانستی آن ها و مرا پیش از این نیز هلاک کنی! آیا ما را به آن چه سفیهانمان انجام داده اند، (مجازات و) هلاک می کنی؟! این، جز آزمایش تو، چیز دیگر نیست که هر کس را بخواهی (و مستحق بدانی)، به وسیله آن گم راه می سازی و هر کس را بخواهی (و شایسته ببینی)، هدایت می کنی! تو ولیّ مایی، و ما را بیمارز، بر ما رحم کن، و تو بهترین آمرزندگان! (155) و برای ما، در این دنیا و سرای دیگر، نیکی مقرر فرما چه این که ما به سوی تو بازگشت کرده ایم! (خداوند در برابر این تقاضا، به موسی) گفت: «مجازاتم را به هر کس بخواهم می رسانم و رحمتم همه چیز را فراگرفته و آن را برای آن ها که تقوا پیشه کنند، و زکات را بپردازند، و آن ها که به آیات ما ایمان می آورند، مقرر خواهم داشت! (156) همان ها که از فرستاده (خدا)، پیامبر «امّی» پیروی می کنند پیامبری که صفاتش را، در تورات و انجیلی که نزدشان است، می یابند آن ها را به معروف دستور می دهد، و از منکر باز میدارد اشیاء پاکیزه را برای آن ها حلال می شمرد، و ناپاکیها را تحریم می کند و بارهای سنگین، و زنجیرهایی را که بر آن ها بود، (از دوش و گردنشان) بر می دارد، پس کسانی که به او ایمان آوردند، و حمایت و یاریش کردند، و از نوری که با او نازل شده پیروی نمودند، آنان رستگارانند. (157)

«وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا...» (1)

در کتاب کمال الدین از سعد بن عبدالله قمی نقل شده:

ضمن سوالات خود از حضرت بقیة الله (علیه السلام) گوید: به آن حضرت گفتم: ای [مولای من و ای] فرزند مولای من! علت این که مردم از انتخاب امام برای خود ممنوع شده اند چیست؟ حضرت بقیة الله (علیه السلام) فرمود: امام مصلح را می گویی و یا امام مفسد را؟ گفتم: امام مصلح [و معصوم و شایسته] را می گویم؛ فرمود: آیا امکان دارد که به خاطر ندانستن اسرار و باطن به اشتباه فرد فاسدی را انتخاب کنند؟ گفتم: آری؛ فرمود: علت همین است. سپس فرمود: بگو بدانم آیا پیامبران برگزیده خدا که صاحب کتاب و عصمت و وحی بوده اند و خداوند آنان را اعلام و بزرگان امت ها معرفی نموده مانند موسی و عیسی (علیهما السلام) با عقل فراوانی که خداوند به آنان داده امکان دارد که در انتخاب خود اشتباه کنند و به جای مومن منافق را به گمان خود انتخاب نمایند؟ گفتم: خیر. فرمود: مگر موسی با عقل فراوان و علم و دانش خود و نزول وحی بر او، هفتاد نفر از بهترین قوم خود را برای میقات پروردگار خود انتخاب نکرد و شکی در ایمان و اخلاص آنان نداشت آیا در نهایت منافقین را انتخاب ننمود؟ چنان که خداوند می فرماید: «وَ اخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَاتِنَا...»، تا این که می فرماید: «لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى تَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْكُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ؟» و چون ما می بینیم که انتخاب چنین پیامبرانی اینگونه بوده و به جای اصلح افسد را انتخاب نموده اند یقین می کنیم که انتخاب امام تنها از ناحیه

ص: 374

خداوند که چیزی از او پنهان نیست باید باشد و انتخاب مهاجرین و انصار صحیح نبوده است. (1)

«عَدَّابِي أُصِيبُ بِهِ مَنْ أَشَاءَ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ...» (2)

در تفسیر مجمع البیان از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده:

آن حضرت داخل نماز شد و مردی از اعراب نیز در کنار آن حضرت مشغول به نماز شد و در نماز خود گفت: «خدایا به من و محمد (صلی الله علیه و آله) ترحم کن و به

ص: 375

1- 653.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی سعد بن عبد الله القمی عن الحجة القائم (علیه السلام) حدیث طویل و فیه: قلت: فاخبرنی یا ابن مولای عن العلة التي تمنع القوم من اختيار الامام لانفسهم؟ قال: مصلح ام مفسد؟ قلت: مصلح قال: فهل يجوز ان تقع خیرتهم علی المفسد بعد ان لا یعلم احد ما یخطر ببال غیره من صلاح او فساد قلت: بلی قال: فهی العلة، و اوردها لك ببرهان ینقاد لك عقلک، ثم قال (علیه السلام): اخبرنی عن الرسل الذین اصطفاهم الله؟ عز؟، و انزل علیهم الکتب و ایدهم بالوحي و العصمة و هم اعلام الامم اهدی الی الاختیار منهم، مثل موسی و عیسی (علیهما السلام)، هل يجوز مع وفور عقلهما و کمال علمهما اذ هما بالاختیار ان تقع خیرتهما علی المنافق و هما یظنان انه مومن؟ قلت: لا قال: هذا موسی کلیم الله مع وفور عقله و کمال علمه و نزول الوحي علیه اختار من اعیان قومه و وجوه عسکره لمیقات ربه؟ عز؟ سبعین رجلا ممن لا یشک فی ایمانهم و اخلاصهم، فوقع خیرته علی المنافقین قال الله؟ عز؟: «وَ اَخْتَارَ مُوسَى قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِمِيقَاتِنَا» الی قوله: «لَنْ نُؤْمِنَ لَكَ حَتَّى نَرَى اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ» فلما وجدنا اختیار من قد اصطفاه الله؟ عز؟ للنبوۃ واقعا علی الافسد دون الاصلح، و هو یظن انه الاصلح دون الافسد علمنا ان الاختیار لا يجوز الا لمن یعلم ما تخفی الصدور و ما تکن الضمائر، و یتصرف علیه السرائر و ان لا خطر لا اختیار المهاجرین و الانصار بعد وقوع خیرة الانبیاء علی ذوی الفساد لما ارادوا اهل الصلاح. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 76، ج 283]

2- 654.. سورة ی اعراف، آیه ی 156.

احدی جز ما ترحم نکن» و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از نماز فارغ شد به مرد اعرابی فرمود: برای چه رحمت واسعة [و گسترده ی] خدا را محدود کردی؟! (1)

شیخ مفید در کتاب روضة الواعظین از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

خداوند به داود وحی نمود: «ای داود! همان گونه که نشستن در مقابل خورشید نور خورشید را کم نمی کند، نشستن و قرار گرفتن کسی در رحمت من، رحمت من را کم نمی کند. (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ» علم امام (علیه السلام) است که از علم خدا می باشد؛

و مقصود از «كُلُّ شَيْءٍ» شیعیان ما هستند؛ و مقصود از «يَتَّقُونَ» پرهیز از ولایت و اطاعت غیر امام است. (3)

ص: 376

1-655.. فی مجمع البیان: وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ءِ وَفِي الْحَدِيثِ أَنَّ النَّبِيَّ (صَلِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) قَامَ فِي الصَّلَاةِ فَقَالَ اِعْرَابِي وَهُوَ فِي الصَّلَاةِ: اَللَّهُمَّ ارْحَمْنِي وَرَحْمَةً دَاوُدَ وَرَحْمَةً مَعْنَا اِحْدَا، فَلَمَّا سَلَّمَ (صَلِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) قَالَ لِلْاِعْرَابِيِّ: لَقَدْ تَحَجَّرَتْ وَاَسْعَا يَرِيدُ رَحْمَةَ اللَّهِ؟ عَزَّ وَجَدَّ. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 77، ج 286]

2-656.. فی روضة الواعظین للمفید «رحمة الله» قال رسول الله (صلى الله عليه و آله): اوحى الله الى داود (عليه السلام): يا داود كما لا يضيق الشمس على من جلس فيها، كذلك لا تضيق رحمتي على من دخل فيها. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 77، ج 287]

3-657.. فی اصول الكافي عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن محمد بن ابى نصر عن حماد بن عثمان عن ابى عبيدة الحذاء عن ابى جعفر (عليه السلام) حديث طويل يقول (عليه السلام) فيه: «وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ءِ» يقول: علم الامام ووسع علمه الذي هو من علمه كل شيء هم شيعةنا، ثم قال: فَسَاكُنْهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ يعنى ولاية غير الامام وطاعته. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 78، ج 288]

«الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ...» (1)

جعفر بن محمد صوفی گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: ای فرزند رسول خدا (برای چه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را «امی» می نامند؟ امام (علیه السلام) فرمود:

مردم [یعنی اهل تسنن] چه می گویند؟ گفتم: آنان گمان می کنند که «امی» بودن او به خاطر این است که او نمی توانسته بنویسد؛ امام باقر (علیه السلام) فرمود: دروغ می گویند خدا آنان را لعنت کند. سپس فرمود: چگونه چنین چیزی می تواند صحیح باشد؟ در حالی که خداوند می فرماید: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» آیا او مردم را به چیزهایی تعلیم می داده که نمی توانسته آن ها را مکتوب نماید؟! سپس فرمود:

به خدا سوگند رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با هفتاد و دوزبان و یا فرمود: با هفتاد و سه زبان می خواند و می نوشت و امی بودن او به خاطر این است که اهل مکه بوده و مکه را ام القری می گفته اند، چنان که خداوند می فرماید: «وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا» (2)

ص: 377

1-658.. سوره ی اعراف، آیه ی 157.

2-659.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی جعفر بن محمد الصوفی قال: سألت ابا جعفر محمد بن علی الباقر (علیهما السلام) فقلت: یا ابن رسول الله لم سمي النبي (صلی الله علیه و آله) الامی؟ فقال: ما يقول الناس؟ قلت: يزعمون انه انما سمي الامی لانه لم يحسن ان يكتب، فقال (علیه السلام): كذبوا عليهم لعنة الله، انی ذلك و الله يقول فی محکم کتابه: «هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» فكيف كان يعلمهم ما لا يحسن و الله لقد كان رسول الله (صلی الله علیه و آله) يقرأ و يكتب باثنين و سبعين او قال بثلاث و سبعين لسانا، و انما سمي الامی لانه كان من اهل مكة و مكة من امهات القرى، و ذلك قول الله؟ عز: «وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا».[تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 78، ج 289]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می خواند و نمی نوشت. [تا کسی در نبوت او شک نکند همان گونه که خداوند می فرماید: «إِذَا لَأَزْتَابَ الْمُبْطِلُونَ.»] (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) می فرماید:

مردی از یهود به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت: من وصف شما را در تورات چنین قرائت نمودم: «او محمد بن عبدالله است، ولادت او در مکه و هجرت او به مدینه است، او تندخو و تندسخن و بدخلق و اهل فحش و فریاد نیست» سپس گفت: اکنون من شهادت به یگانگی خدا و رسالت و پیامبری تو می دهم و این اموال من در اختیار شما باشد و هر حکمی از طرف خدا آمده نسبت به آن اجرا کن. (2)

حضرت رضا(علیه السلام) به جاثلیق عالم بزرگ نصرانی فرمود:

ای جاثلیق! تو در امان خدا و رسول او هستی و از ناحیه ی ما چیزی سبب ترس

ص: 378

1- 660.. و حدثنا محمد بن الحسن الصفار «رضی الله عنه» قال حدثنا سعد بن عبد الله قال: حدثنا احمد بن محمد بن عيسى عن الحسين بن سعيد و محمد بن خالد البرقي عن محمد بن ابي عمير عن هشام بن سالم عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: كان النبي(صلى الله عليه و آله) يقرأ الكتاب و لا يكتب. ابي «رضی الله عنه» قال: حدثنا سعد بن عبد الله قال: حدثنا احمد بن محمد بن عيسى عن احمد بن محمد بن ابي نصر عن ابان بن عثمان عن الحسن بن زياد الصيقل قال سمعت ابا عبد الله(عليه السلام) يقول: كان مما من الله؟ عز؟ به على نبيه(صلى الله عليه و آله) انه كان اميا لا يكتب و يقرأ الكتاب. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 79، ح 292 و 293]

2- 661.. في امالي الصدوق «رحمة الله عليه» باسناده الى اميرالمؤمنين(عليه السلام) حديث طويل وفيه يقول: قال يهودي لرسول الله(صلى الله عليه و آله): اني قرأت نعتك في التوراة محمد بن عبد الله مولده بمكة و مهاجره بطيبة و ليس بفظ و لا غليظ و لا صخاب و لا مترن بالفحش و لا قول الخنا و انا اشهد ان لا اله الا الله و انك رسول الله و هذا مالي فاحكم فيه بما انزل الله. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 79، ح 294]

و هراس تو نخواهد شد و از ما آزاری نخواهی دید [هر چه می خواهی بگو] پس جاثلیق گفت: حال که مرا از خطر ایمن نمودی من می گویم: «این پیامبری که نام او محمد (صلی الله علیه و آله) است و این وصی که نام او علی (علیه السلام) است و این دختری که نام او فاطمه (علیها السلام) است و این دو فرزندی که نامشان حسن و حسین (علیهما السلام) است را خداوند در تورات و انجیل و زبور یاد نموده است. (1)

در کتاب توحید و عیون الاخبار صدوق (علیه الرحمة) آمده:

حضرت رضا (علیه السلام) در مجلس خود با اصحاب ملل و علمای ادیان به عالم یهود راس الجالوت فرمود: سوال می کنی و یا من سوال کنم؟ راس الجالوت گفت: بلکه من از شما سوال می کنم و هیچ دلیلی را از شما نمی پذیرم جز از تورات موسی (علیه السلام) و انجیل عیسی (علیه السلام) و زبور داود (علیه السلام) و صحف ابراهیم و موسی (علیهم السلام). حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: من نیز برای تو دلیلی جز از تورات موسی و انجیل عیسی و زبور داود (علیه السلام) نخواهم آورد. (2)

ص: 379

1- 662.. فی الخرائج و الجرائح عن الرضا (علیه السلام) حدیث طویل و فیه: فقال الرضا (علیه السلام) انت یا جاثلیق امن فی ذمة الله و ذمة رسوله لانه لا یدئک منا شیء تکره مما تخافه و تحذره، فقال: اما اذا امننتی فان هذا النبی الذی اسمه محمد (صلی الله علیه و آله) و هذا الوصی الذی اسمه علی (علیه السلام) و هذه البنت التی اسمها فاطمة (علیهما السلام) و هذا السبطان اللذان اسمهما الحسن و الحسین (علیهما السلام) فی التوریه و الانجیل و الزبور. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 79، ح 295]

2- 663.. فی کتاب التوحید و عیون الاخبار فی باب مجلس الرضا (علیه السلام) مع اصحاب الملل و المقالات قال الرضا (علیه السلام) لراس الجالوت: تسالنی او استلک؟ قال: بل استلک، و لست اقبل منک حجة الا من التوریه او من الانجیل او من زبور داود او بما فی صحف ابراهیم و موسی (علیه السلام). قال الرضا (علیه السلام): لا تقبل منی حجة الا ما نطق به التوریه علی لسان موسی بن عمران (علیه السلام)، و الانجیل علی لسان عیسی بن مریم (علیه السلام)، و الزبور علی لسان داود (علیه السلام). [

پس راس الجالوت گفت: نبوت و پیامبری محمد (صلی الله علیه و آله) از کجا ثابت می شود؟ حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: موسی و عیسی و داود (علیه السلام) به آن شهادت داده اند؛ جاثلیق گفت: شهادت موسی بن عمران، را ثابت کن؛ حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: ای یهودی آیا تو می دانی که موسی (علیه السلام) به بنی اسرائیل سفارش نمود و فرمود: زود است پیامبری بیاید که او از برادران شماست [و عرب می باشد] پس او را تصدیق کنید

و به سخن او گوش فرا دهید و شما می دانید که برای بنی اسرائیل برادرانی جز فرزندان اسماعیل نیست. راس الجالوت گفت: آری این سخن موسی (علیه السلام) است و ما آن را رد نمی کنیم. (1)

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: آیا از برادران بنی اسرائیل پیامبری جز حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) آمده است؟ راس الجالوت گفت: خیر. حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: آیا این مساله را باور دارید؟ راس الجالوت گفت: آری و لکن من دوست می دارم که شما این را از تورات برای من اثبات نمایید؛ حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: آیا قبول داری که تورات می گوید: «جَاءَ التُّورُ مِنْ جَبَلٍ طُورِ سَيْنَاءَ وَ أَصْنَاءَ لَنَا مِنْ جَبَلٍ سَاعِيرٍ وَ اسْتَعْلَنَ عَلَيْنَا مِنْ جَبَلٍ فَارَانَ؟ رَأْسُ الْجَالُوتِ» گفت: این کلمات را از تورات می شناسم و لکن تفسیر آن ها را نمی دانم؛ حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: من تو را از تفسیر آن ها آگاه می کنم؛ سپس فرمود: مقصود از «جَاءَ التُّورُ مِنْ جَبَلٍ طُورِ

ص: 380

1 - 664.. فقال راس الجالوت: من این ثبت نبوة محمد (صلی الله علیه و آله) قال الرضا (علیه السلام): شهد بنبوتة موسی بن عمران و عیسی بن مریم (علیهما السلام) و داود (علیه السلام) خليفة الله فی الارض، فقال له ثبت قول موسی بن عمران (علیه السلام)، قال الرضا (علیه السلام): هل تعلم یا یهودی ان موسی (علیه السلام) اوصی بنی اسرائیل فقال لهم: انه سیاتیکم نبی هو من اخوانکم فیہ فصدقوا و منه فاسمعوا فهل تعلم ان لبنی اسرائیل اخوة غیر ولد اسماعیل ان كنت تعرف قرابة اسرائیل من اسماعیل او السبب الذی بینهما من قبل ابراهیم (علیه السلام)؟ فقال راس الجالوت: هذا قول موسی لاندفعه.

سَيْنَاء» وحی خدا به موسی (علیه السلام) است بر کوه طور سیناء؛ و مقصود از «وَأَضَاءَ لَنَا مِنْ جَبَلِ سَاعِيرٍ» کوهی است که خداوند بر آن کوه بر عیسی بن مریم وحی نموده است. و مقصود از «وَأَسَدٌ تَعْلَنَ عَلَيْنَا مِنْ جَبَلِ فَارَانَ» کوهی از کوه های مکه است و بین آن و کوه های قبل یک روز راه است. (1)

شعیای پیغمبر (علیه السلام) در سخن خود که شما در تورات دیده اید می گوید: «من دو سواره را دیدم که زمین برای آنان نورانی شده بود یکی سوار بر الاغ بود و دیگری سوار بر شتر بود». آیا تو را کب حمار و را کب شتر را می شناسی؟ راس الجالوت گفت: من آن دو سواره را نمی شناسم، شما مرا نسبت به آن آگاه کنید، حضرت رضا (علیه السلام) فرمود: را کب حمار عیسی (علیه السلام) است و را کب شتر محمد (صلی الله علیه و آله) است آیا تو این را از تورات انکار می کنی؟ راس الجالوت گفت: ما آن را انکار نمی کنیم. (2)

ص: 381

1- 665.. فقال له الرضا (عليه السلام): هل جئناكم من اخوة بني اسرائيل نبي غير محمد (صلى الله عليه وآله)؟ قال: لا، قال الرضا (عليه السلام): افليس قد صح هذا عندكم؟ قال نعم ولكني احب ان تصححه لي من التوراة، فقال له الرضا (عليه السلام): هل تنكر ان التوراة يقول: جئناكم النور من جبل طور سيناء، و اضاء لنا من جبل ساعير و استعلن علينا من جبل فاران؟ قال راس الجالوت: اعرف هذه الكلمات و ما اعلم تفسيرها، قال الرضا (عليه السلام): انا اخبرك به، اما قوله: جاء النور من جبل طور سيناء فذلك وحى الله تبارك و تعالى الذى انزله على موسى على جبل طور سيناء، و اما قوله: و اضاء لنا من جبل ساعير، فهو الجبل الذى اوحى الله تعالى الى عيسى بن مریم و هو عليه و اما قوله: و استعلن علينا من جبل فاران، فذلك جبل من جبال مكة بينه و بينها يوم.

2- 666.. و قال شعيا النبي (عليه السلام) فيما تقول انت و اصحابك فى التوراة: رايت راكبين اضاء لهما الارض احدهما على حمار و الاخر على جمل، فمن راكب الحمار و من راكب الجمل؟ قال راس الجالوت: لا اعرفهما، فاخبرني بهما قال: اما راكب الحمار فعيسى، و اما راكب الجمل فمحمد (صلى الله عليه وآله) ا تنكر هذا من التوراة؟ قال: لا ما انكره.

سپس حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

آیا تو حقیقوت پیامبر را می شناسی؟ راس الجالوت گفت: آری من او را به خوبی می شناسم حضرت رضا(علیه السلام) فرمود: او همان گونه که کتاب شما ناطق به آن است گوید: خداوند بیّنات را از جبل فاران فرستاد و آسمان از تسبیح احمد و امت او پر شد او لشکر خود را در دریا حرکت خواهد داد همان گونه که در روی زمین حرکت می دهد، او بعد از خراب شدن بیت المقدّس برای ما کتاب جدید می آورد و مقصود از کتاب قرآن است آیا تو این را می شناسی و به آن ایمان داری؟ راس الجالوت گفت: آری این را حیقون پیغمبر گفته است و ما منکر آن نیستیم. (1)

حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

داود در زیور که تو آن را می خوانی گفته است: «اللَّهُمَّ اَبْعَثْ مُقِيمَ السُّنَّةِ بَعْدَ الْفِتْرَةِ» یعنی خدایا مبعوث کن پیامبر اقامه کننده سنّت را بعد از فتره و نبودن پیامبر. سپس حضرت رضا(علیه السلام) به راس الجالوت فرمود: آیا پیامبری بعد فتره رسل [یعنی بعد از حضرت عیسی(علیه السلام)] جز محمّد(صلی الله علیه و آله) اقامه سنّت نموده است؟ راس الجالوت

گفت: این سخن داود است و ما آن را انکار نمی کنیم و لکن مقصود او عیسی(علیه السلام)

است و او بعد از فتره رسل آمده است. پس حضرت رضا(علیه السلام) به او فرمود: نادانی

کردی عیسی مخالفت سنّت نکرد بلکه او موافق سنّت توراّه بود تا هنگامی که خداوند او را به سوی خود برد. (2)

ص: 382

1- 667.. ثم قال الرضا(عليه السلام): هل تعرف حيقوق النبي؟ قال: نعم اني به لعارف قال فانه قال و كتابكم ينطق به: جاء الله بالبينات من جبل فاران، و امتلات السموات من تسبيح احمد و امته يحمل خيله في البحر كما يحمل في البر ياتينا بكتاب جديد بعد خراب بيت المقدس يعني بالكتاب: القرآن اتعرف هذا و تؤمن به؟ قال راس الجالوت: قد قال ذلك حيقوق و لاننكر قوله.

2- 668.. قال الرضا(عليه السلام) و قد قال داود في زيوره و انت تقرء: اللهم ابعث مقيم السنة بعد الفتره فهل تعرف نبيا اقام السنة بعد الفتره غير محمّد(صلی الله علیه و آله)؟ قال راس الجالوت: هذا قول داود نعرفه و لاننكره و لكن عنى بذلك عيسى(عليه السلام) و ايامه هي الفتره، قال الرضا(عليه السلام): جهلت ان عيسى لم يخالف السنة و قد كان موافقا لسنة تورية حتى رفعه الله اليه. B.

در انجیل آمده که «ابن برّه» [یعنی عیسی (علیه السلام)] خواهد رفت و فارقلیطا پس از او خواهد آمد و او کسی است که اخبار را محقق می کند و هر چیزی را برای شما تفسیر می نماید و به نبوت من گواهی می دهد همان گونه که من به نبوت او گواهی دادم، من برای شما مثل ها را آوردم و او تاویل [و اسرار] را برای شما می آورد» آیا توبه این آیات انجیل ایمان داری؟ راس الجالوت گفت: آری آن را انکار نمی کنم. (1)

در کتاب توحید صدوق رحمه الله از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دو دوست یهودی داشت که به رسالت موسی ایمان داشتند و نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و سخنان او را شنیدند [و به او ایمان آوردند] چرا که آنان قبلا تورات و صحف ابراهیم و موسی (علیهما السلام) را خوانده بودند و از کتب پیشین آگاهی داشتند؛ و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود این دو نفر بین مسلمانان آمدند و از جانشین آن حضرت سوال کردند. (2)

ص: 383

1- 669.. و فی الانجیل مکتوب ان ابن البرة ذاهب و الفارقلیطا جاء من بعده، و هو الذی یحقق الاخبار و یفسر لکم کل شیء و یشهد لی کما شهدت له، انا جئتکم بالامثال و هو یاتیکم بالتاویل ا تؤمن بهذا فی الانجیل؟ قال: نعم لانکره. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 79، ح 296]

2- 670.. فی کتاب التوحید باسناده الی عبدالرحمن بن الاسود عن جعفر ابن محمّد عن ابیه (علیهما السلام) قال: کان لرسول الله (صلی الله علیه و آله) صدیقان یهودیان قد آمنّا بموسى رسول الله و اتیا محمّدا (صلی الله علیه و آله) و سمعا منه، و قد کانا قرنا التوریه و صحف ابراهیم و موسی (علیهما السلام) و علما علم الکتاب الاولی، فلما قبض الله تبارک و تعالی رسوله اقبلا یسالان عن صاحب الامر بعده.

گفتند: هیچ پیامبری از دنیا نمی رود مگر آن که جانشینی از خویشان خود دارد که از همه مردم به او نزدیک تر است و قائم به امور آن امت خواهد بود و او باید مردی عظیم القدر و جلیل الشان باشد؛ پس یکی از آنان به دیگری گفت: آیا تو جانشین این پیامبر را می شناسی؟ و دیگری گفت: من او را نمی شناسم مگر با اوصافی که در تورات برای او دیده ام. سپس گفت: او در تورات مردی اصلح [یعنی کسی که دو طرف پیشانی او مو ندارد] می باشد و مردم او را ناچیز می شمارند و خویشاوندی او به پیامبر (صلی الله علیه و آله) از همه مردم نزدیک تر است». (1)

سپس آن دو نفر داخل مدینه شدند و نسبت به خلیفه پیامبر (صلی الله علیه و آله) سوال کردند و مردم ابوبکر را به آنان معرفی نمودند و آنان نگاهی به او کردند و گفتند: این امام ما نیست. سپس به ابوبکر گفتند: خویشی تو با پیامبر (صلی الله علیه و آله) چگونه است؟ او گفت: من مردی از قوم تیم هستم و او همسر دخترم عایشه می باشد؛ گفتند: آیا خویشی

دیگری با او داری؟ گفت: خیر؛ پس آنان گفتند: این قرابت و خویشی محسوب نمی شود. سپس به ابوبکر گفتند: پروردگار تو کجاست؟ ابوبکر گفت: او بالای آسمان هفتم است؛ گفتند: دیگر چه می دانی؟ گفت: چیزی نمی دانم؛ گفتند: ما را به کسی راهنمایی کن که داناتر از تو باشد، چرا که تو دارای صفات آن وصی نیستی که ما در تورات دیده ایم. (2)

ص: 384

1- 671.. و قال: انه لم يمت نبى قط الا- و له خليفة يقوم بالامر في امته من بعده، قريب القرابة اليه من اهل بيته، عظيم القدر، جليل الشان، فقال احدهما لصاحبه: هل تعرف صاحب هذا الامر من بعد هذا النبي (صلی الله علیه و آله)؟ قال الاخر: لا اعلمه الا بالصفة التي اجدها في التورية، و هو الاصلح المصغر فانه كان اقرب القوم من رسول الله (صلی الله علیه و آله).

2- 672.. فلما دخلا المدينة و سالا عن الخليفة ارشدا الى ابي بكر، فلما نظرا اليه قالوا: ليس هذا صاحبنا، ثم قالوا له: ما قرابتك من رسول الله (صلی الله علیه و آله)؟ قال: انى رجل من عشيرته، و هو زوج ابنتى عائشة، قالوا: هل غير هذا؟ قال: لا: قالوا: ليست هذه بقرابة فاخبرنا اين ربك؟ قال: فوق سبع سموات، قالوا: هل غير هذا؟ قال: لا، قالوا: دلنا على من هو اعلم منك فانك لست بالرجل الذى نجد صفته فى التورية انه وصى هذا النبي (صلی الله علیه و آله) و خليفته. B

پس ابوبکر آنان را نزد عمر فرستاد و عمر نیز مانند ابوبکر به آنان جواب داد و آنان به او نیز گفتند: ما را به کسی راهنمایی کن که داناتر از تو باشد. (1)

تا این که عمر آنان را نزد علی (علیه السلام) فرستاد و چون آنان او را دیدند به هم دیگر گفتند: این آقا همان کسی است که ما اوصاف او را در تورات دیده ایم و این آقا وصی

و خلیفه و همسر دختر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و او پدر سبطین و قائم به حق است بعد از این پیامبر. (2)

سپس به امیرالمؤمنین (علیه السلام) گفتند: قرابت و خویشی شما به این پیامبر چگونه است؟ امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: «او برادر من است و من وارث و وصی اویم و من نخستین کسی هستم که به او ایمان آوردم و من همسر دختر او فاطمه (علیها السلام) هستم» گفتند: این قرابت و خویشی فاخر و منزلت نزدیکی است که ما در تورات مشاهده نموده ایم. (3)

ص: 385

1- 673.. ثم ارشدهما الى عمر، فلما اتياه قالوا: ما قرابتك من هذا النبي؟ قال: انا من عشيرته و هو زوج ابنتي حفصة قالوا: هل غير ذلك؟ قال: لا قالوا: ليست هذه بقرابة و ليست هذه الصفة التي نجدها في التوراة، ثم قالوا له: فاین ربك؟ قال: فوق سبع سموات، قالوا: هل غير هذا قال: لا، قالوا: دلنا علی من هو اعلم منك.

2- 674.. فارشدهما الى علی (علیه السلام)، فلما جاء فنظرا اليه قال احدهما لصاحبه: انه الرجل الذي نجد صفته في التوراة انه وصی هذا النبي (صلی الله علیه و آله) و خلیفته و زوج ابنته و ابو السبطین و القائم بالحق من بعده.

3- 675.. ثم قالوا لعلی (علیه السلام): ايها الرجل ما قرابتك من رسول الله (صلی الله علیه و آله)؟ قال (علیه السلام): هو اخی و انا وارثه و وصیه و اول من آمن به و زوج ابنته فاطمة (علیها السلام)، قالوا له: هذه القرابة الفاخرة و المنزلة القریبة و هذه الصفة التي نجدها في التوراة. B

سپس گفتند: برای چه آن دو یعنی ابوبکر و عمر تو را از منزلتی که حق تو بوده کنار زده اند، در حالی که منزلت تو در تورات آمده و تویی خلیفه به حق و ما صفات تو را در کتب آسمانی دیده ایم و در کنائس خود قرائت می کنیم؟! (1)

در روضه ی کافی با سند صحیح از ابو حمزه ی ثمالی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که

فرمود:

خدای تبارک و تعالی از آدم (علیه السلام) پیمان گرفت [تا نبوت پیامبر آخر الزمان و امامت اوصیای او را به مردم بشارت بدهد...]. تا این که فرمود: و چون تورات بر موسی (علیه السلام) نازل شد، خداوند بشارت آمدن حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را به موسی (علیه السلام) داد و بین موسی (علیه السلام) و یوسف (علیه السلام) پیامبرانی بودند و وصی موسی بن عمران یوشع بن نون (علیه السلام) بود همان جوانی که برای ملاقات با خضر همراه موسی و مصاحب او بود، و پیامبران همواره بشارت آمدن حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را به امت های خود می دادند، تا این که خداوند حضرت مسیح عیسی بن مریم (علیه السلام) را مبعوث به رسالت نمود، او نیز بشارت آمدن حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را به یهود و نصارا داد چنان که خداوند در قرآن از آن یاد نموده و می فرماید: «يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ...» یعنی امت موسی و عیسی (علیهما السلام) اوصاف حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را در تورات و انجیل یافتند، و یا از قول عیسی (علیه السلام) می فرماید: «و مَبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ» آری موسی و عیسی (علیهما السلام)

ص: 386

1-676. قال اليهوديان: فما منع صاحبك ان يكونا جعلاك في موضعك الذي انت اهله فوالذي انزل التوراة على موسى (عليه السلام) انك لانت الخليفة حقا نجد صفتك في كتبنا و نقرأه في كنائسنا. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 81، ح 297]

به ائمت های خود بشارت آمدن حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را دادند چنان که پیامبران پیشین آمدن پیامبران [بعد از خود را] دادند. (1)

«... وَ يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ...» (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از «طَيِّبَاتٍ» علوم اسلامی است که باید از اهل آن گرفته شود و مقصود از «خَبَائِثٍ» سخنان و اعتقادات مخالفین است که خداوند پذیرفتن سخنان آنان را حرام نموده است و مقصود از «وَيَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ» گناہانی است که مردم قبل از معرفت به امام آلوده ی به آن ها بوده اند. و مقصود از «وَالْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ» سخنانی است که قبل از معرفت به امام می گفتند و چون مقام و فضل امام را شناختند، اغلال و گناه ترک فضل امام از آنان برداشته شد و خداوند درباره ی آنان فرمود: «فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ». یعنی کسانی که از عبادت جبت و طاغوت پرهیز نمودند

ص: 387

1- 677.. فی روضة الكافي على بن ابراهيم عن ابيه عن الحسن بن محبوب عن محمد بن الفضيل عن ابي حمزة عن ابي جعفر (عليه السلام) قال: ان الله تبارك و تعالى عهد الى آدم (عليه السلام) الى ان قال: فلما انزلت التوراة على موسى بشر بمحمد (صلى الله عليه و آله) و كان بين موسى و يوسف (عليهما السلام) انبياء و كان وصى موسى بن عمران يوشع بن نون (عليهما السلام) و هو فتاه الذى ذكره الله فى كتابه، فلم تزل الانبياء تبشر بمحمد (صلى الله عليه و آله) حتى بعث الله تبارك و تعالى المسيح عيسى بن مريم، فبشر بمحمد (صلى الله عليه و آله) و ذلك قوله تعالى: يجدونه يعنى اليهود و النصارى مكتوبا يعنى صفة محمد (صلى الله عليه و آله) عندهم فى التوراة و الإنجيل يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ، و هو قول الله؟ عز؟ يخبر عن عيسى: «و مَبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ» و بشر موسى و عيسى (عليهما السلام) بمحمد كما بشر الانبياء صلوات الله عليهم بعضهم ببعض. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 82، ح 298]

2- 678.. سورة ي اعراف، آية 157.

و جبت و طاغوت فلان و فلان و فلان هستند و عبادت آن ها، اطاعت از آن هاست. (1)

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر «و الْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ» گوید:

خداوند بر بنی اسرائیل غسل و وضو را واجب نمود و تیمم را برای آنان قرار نداد و نماز را فقط در مساجد و معابد قرار داد و کسی که گناهی می کرد جراحت بدبویی در بدن او پیدا می شد و اگر بول به بدن شان می رسید باید آن قسمت را می بریدند و غنایم جنگی بر آنان حلال نبود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این سختی ها را از امت خود برداشت. [و این تخفیفی بود که خداوند به خاطر رسول خدا به این امت عنایت نمود.] (2)

ص: 388

1- 679.. فی اصول الکافی عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن ابی نصر عن حماد بن عثمان عن ابی عبيدة الحذاء عن ابی عبد الله (عليه السلام) حديث طويل يقول فيه (عليه السلام): يقول: وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ يَقُولُ: علم الامام و وسع علمه الذي هو من علمه كل شيء هم شيعتنا ثم قال: فَسَاكُنْتُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ يعني ولاية غير الامام و طاعته ثم قال: يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ يعني النبي (صلى الله عليه و آله) و الوصى و القائم يامرهم بالمعروف اذا قام و ينهاهم عن المنكر و المنكر من انكر فضل الامام (عليه السلام) و جحده و يحل لهم الطيبات اخذ العلم من اهله و يحرم عليهم الخبائث و الخبائث قول من خالف و يضع عنهم اصرهم و هي الذنوب التي كانوا فيها قبل معرفتهم فضل الامام (عليه السلام) و الاغلال التي كانت عليهم و الاغلال: ما كانوا يقولون مما لم يكونوا امروا به من ترك فضل الامام (عليه السلام) فلما عرفوا فضل الامام وضع عنهم اصرهم و الاصر: الذنب و هي الاصر ثم نسبهم فقال: الذين آمنوا به يعني بالامام و عَزَّزُوهُ وَ نَصَّرُوهُ وَ اتَّبَعُوا التَّوْرَةَ الَّتِي أَنْزَلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ يعني الذين اجتنبوا الجبت و الطاغوت ان يعبدوها و الجبت و الطاغوت فلان و فلان و فلان و العباداة طاعة الناس لهم. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 83، ح 299]

2- 680.. علی بن ابراهیم: فی معنی الآیة، قال: ثم ذكر الله فضل النبي (صلى الله عليه و آله) و فضل من تبعه فقال: الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَ الْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَ يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَ يَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْلَالَ الَّتِي كَانَتْ عَلَيْهِمْ يعني الثقل الذي كان على بنی اسرائیل، و هو انه فرض الله عليهم الغسل و الوضوء بالماء، و لم يحل لهم التيمم، و لم يحل لهم الصلاة الا في البيع و الكنائس و المحاريب، و كان الرجل اذا اذنب جرح نفسه جرحا متينا، فيعلم انه اذنب، و اذا اصاب شيئا من بدنهم البول قطعوه، و لم يحل لهم المغنم، فرجع ذلك رسول الله عن امته. [تفسير برهان، ج 2،

ص 594، ح 3] B

«فَالَّذِينَ آمَنُوا بِهِ وَعَزَّرُوهُ وَنَصَرُوهُ وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

مقصود از نور در این آیه امیرالمؤمنین و ائمه (علیهم السلام) هستند. (2)

علی بن ابراهیم روایت نموده که خداوند در مناجات خود به موسی (علیه السلام) فرمود:

من تورا وصیّت می کنم وصیّت شفیق مشفق نسبت به فرزند بتول عیسی بن مریم و نسبت به پیامبری که بعد از او می آید و صاحب شتر احمر و طیّب و طاهر و مطهّر است و مثّل او در کتاب تو: مهیمن بر کلیّه کتاب های آسمانی است و او اهل رکوع و سجود و راغب [به خیر] و راهب [از هر شری] است برادران [و دوستان] او مساکین و فقرا هستند و یاران او «قوم آخرین» اند... (3)

ص: 389

1- 681.. سوره ی اعراف، آیه ی 157.

2- 682.. علی بن ابراهیم باسناده عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قول الله؟ عزّ؟: «الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ يَأْمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَيُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ» الی قوله: «وَاتَّبَعُوا النُّورَ الَّذِي أُنزِلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» قال: النور فی هذا الموضع امیرالمؤمنین و الائمة (علیهم السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 83، ح 300]

3- 683.. فی روضة الكافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن عمر بن عثمان عن علی بن عیسی رفعه قال: ان موسی (علیه السلام) ناجاه ربه تبارک و تعالی فقال له فی مناجاته: اوصیک یا موسی وصیة الشفیق المشفق بابن البتول عیسی بن مریم، و من بعده بصاحب الجمل الاحمر الطیب الطاهر المطهّر، فمثله فی کتابک انه مهیمن علی الکتب کلها، و انه راکع ساجد راغب راهب، اخوانه المساکین و انصاره قوم آخرون، و الحدیث طویل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 84، ح 302] B

شاید مقصود از «قوم آخرین» همان کسانی باشند که خداوند در سوره ی جمعه می فرماید: «وَ آخِرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آنان از دودمان

سلمان فارسی هستند، و مؤید این معنا روایتی است که در تفسیر برهان از نهج البیان از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که آن حضرت به اصحاب خود فرمود: ایمان

چه کسانی شگفت آورتر است؟ اصحاب گفتند: ایمان ملائکه؛ فرمود: ملائکه در پیشگاه خداوند هستند چگونه می توانند ایمان نداشته باشند؟! اصحاب گفتند: ایمان پیامبران؛ فرمود: پیامبران مورد وحی خدا هستند چگونه می توانند ایمان نیاورند؟! اصحاب گفتند: ایمان ما عجیب تر است؛ فرمود: با بودن من بین شما چگونه شما می توانید مومن نباشید؟!

سپس فرمود:

عجیب ترین مومنان کسانی هستند که بعد از شما می آیند [و آنان نه پیامبری را می بینند و نه امامی را] و تنها نوشته ای را روی کاغذ می یابند و ایمان می آورند و این معنای آیه «وَ اتَّبِعُوا التَّوْرَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ» است. (1)

ص: 390

1- 684.. فی (نهج البیان): روی عن النبی (صلی الله علیه و آله)، انه قال: «ای الخلق اعجب ایمانا»؟ فقالوا: الملائكة. فقال: «الملائكة عند ربهم، فما لهم لا يؤمنون»؟ فقالوا: الانبياء. فقال: «الانبياء يوحى اليهم، فما لهم لا يؤمنون»؟ فقالوا: نحن. فقال: «انا فيكم فما لكم لا تؤمنون؟ انما هم قوم يكونون بعدكم، فيجدون كتابا في ورق فيؤمنون به، وهذا معنى قوله: وَ اتَّبِعُوا التَّوْرَ الَّذِي أَنْزَلَ مَعَهُ أُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 595، ح 9]

قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ فَأَمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ النَّبِيِّ الْأُمِّيِّ الَّذِي يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَكَلِمَاتِهِ وَاتَّبِعُوهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ وَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ وَ قَطَعْنَا هَمَّ ائْتِنِّي عَشْرَةَ آسَ بَاطًا أُمَّمًا وَ أَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ ائْتِنَّا عَشْرَةَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرَبَهُمْ وَ ظَلَلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَامَ وَ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّ وَ السَّلْوَى كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَ مَا ظَلَمُونَا وَ لَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ وَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَ كُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ وَ قُولُوا حِطَّةٌ وَ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَاتِكُمْ سَ نَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَظْلِمُونَ وَ سَأَلْنَاهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَ يَوْمَ لَا يَسَبُّونَ لَاتَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ وَ إِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِظُونَ قَوْمًا اللَّهُ مُهْلِكُهُمْ أَوْ مُعَذِّبُهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعَذِرَةَ إِلَى رَبِّكُمْ وَ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَ أَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ وَ إِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيُبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَ إِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ وَ قَطَعْنَا هَمَّ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَ مِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَ بَلَّوْنَا هُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَ السَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

«اسباط» جمع سبط به معنای اولاد اولاد است، و اسباط در فرزندان اسحاق به منزله ی قبائل هستند در فرزندان اسماعیل اند، و فرزندان فرزندان یعقوب اسباط هستند، و فرزندان فرزندان اسماعیل را قبيله گویند تا با فرزندان اسحاق اشتباه نشوند، و «حیتان» جمع حوت به معنای سمک است، و «شرع و شرعة و شریعة» به معنای ظاهر مستقیم از مذاهب است و «شرعة و شریعة» محل ظاهر از نهر است، و «باس» به معنای بیم است و «بؤس» به معنای فقر است، و «عتو» ارتکاب بدترین گناه است، و «خاسی» به معنای مطرود است.

ترجمه:

بگو: «ای مردم! من فرستاده خدا به سوی همه شما هستم همان خدایی که حکومت آسمان ها و زمین، از آن اوست معبودی جز او نیست زنده می کند و می میراند پس ایمان بیاورید به خدا و فرستاده اش، آن پیامبر درس نخوانده ای که به خدا و کلماتش ایمان دارد و از او پیروی کنید تا هدایت یابید!» (158) و از قوم موسی، گروهی هستند که به سوی حق هدایت می کنند و به حق و عدالت حکم می نمایند. (159) ما آن ها را به دوازده گروه که هر یک شاخه ای (از دودمان اسراییل) بود تقسیم کردیم. و هنگامی که قوم موسی (در بیابان) از او تقاضای آب کردند، به او وحی فرستادیم که: «عصای خود را بر سنگ بزن!» ناگهان دوازده چشمه از آن بیرون جست آن چنان که هر گروه، چشمه و آبشخور خود را می شناخت. و ابر را بر سر آن ها سایبان ساختیم و بر آن ها «من» و «سَلوی» فرستادیم (و به آنان گفتیم: از روزیهای پاکیزه ای که به شما داده ایم، بخورید! (و شکر خدا را بجا آورید! آن ها نافرمانی و ستم کردند ولی) به ما ستم نکردند، لکن به خودشان ستم می نمودند. (160) و

(به خاطر بیاورید) هنگامی را که به آن ها گفته شد: «در این شهر [بیت المقدّس] ساکن شوید، و از هر جا (و به هر کیفیت) بخواهید، از آن بخورید (و بهره گیرید)! و بگویید: خداوندا! گناهان ما را بریز! و از در (بیت المقدّس) با تواضع وارد شوید! که اگر چنین کنید، گناهان شما را می بخشیم و نیکوکاران را پاداش بیشتر خواهیم داد.» (161) اما ستم گران آن ها، این سخن (و آن فرمانها) را، بغیر آن چه به آن ها گفته شده بود، تغییر دادند از این رو به خاطر ستمی که روا می داشتند، بلایی از آسمان بر آن ها فرستادیم (و مجازات شان کردیم). (162) و از آن ها درباره (سرگذشت) شهری که در ساحل دریا بود پرس! زمانی که آن ها در روزهای شنبه، تجاوز (و نافرمانی) خدا می کردند همان هنگام که ماهیان شان، روز شنبه (که روز تعطیل و استراحت و عبادت بود، بر سطح آب)، آشکار می شدند اما در غیر روز شنبه، به سراغ آن ها نمی آمدند این چنین آن ها را به چیزی آزمایش کردیم که نافرمانی می کردند! (163) و (به یاد آر) هنگامی را که گروهی از آن ها (به گروه دیگر) گفتند: «چرا جمعی (گنه کار) را اندرز می دهید که سرانجام خداوند آن ها را هلاک خواهد کرد، یا به عذاب شدیدی گرفتار خواهد ساخت؟! (آن ها را به حال خود واگذارید تا نابود شوند!)» گفتند: «این اندرزها، برای اعتذار (و رفع مسوولیت) در پیشگاه پروردگار شماست به علاوه شاید آن ها (بپذیرند، و از گناه باز ایستند، و تقوا پیشه کنند!)» (164) اما هنگامی که تذکراتی را که به آن ها داده شده بود فراموش کردند، (لحظه عذاب فرارسید و) نهی کنندگان از بدی را رهایی بخشیدیم و کسانی را که ستم کردند، به خاطر نافرمانیشان به عذاب شدیدی گرفتار ساختیم. (165) (آری،) هنگامی که در برابر آن چه از آن نهی شده بودند سرکشی کردند، به آن ها گفتیم: «به شکلمیمونهایی طردشده در آید!» (166) و (نیز به خاطر بیاور) هنگامی را که

پروردگارت اعلام کرد: تا دامنه قیامت، کسی را بر آن ها مسلط خواهد ساخت که همواره آن ها را در عذاب سختی قرار دهد زیرا پروردگارت مجازاتش سریع، (و در عین حال، نسبت به توبه کاران) آمرزنده و مهربان است. (167) و آن ها را در زمین به صورت گروه هایی، پراکنده ساختیم گروهی از آن ها صالح، و گروهی ناصالحند. و آن ها را با نیکی ها و بدی ها آزمودیم، شاید بازگردند! (168)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» (1)

مفضّل گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) قیام می نماید از پشت کعبه بیست و هفت نفر را خارج می کند، پانزده نفر از قوم موسی (علیه السلام) آنان که خداوند درباره شان می فرماید: «وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» و هفت نفر از اصحاب کهف؛ و یوشع بن نون وصی موسی، و مومن آل فرعون، و سلمان فارسی، و ابودجانة ی انصاری و مالک اشتر. (2)

ابوصهبان بگری گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) راس الجالوت عالم یهودی و اسقف نصارا را دعوت نمود و به آنان فرمود:

من می خواهم از شما نسبت به چیزی سوال کنم که خود آگاه تر از شما به آن هستم.

ص: 394

1-685.. سوره ی اعراف، آیه ی 159.

2-686.. عن المفصّل بن عمر عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: اذا قام قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) استخرج من ظهر الكعبة سبعة وعشرين رجلا، خمسة عشر من قوم موسى الذين يقضون بالحق و به يعدلون، وسبعة من اصحاب الكهف و یوشع وصی موسی، و مومن آل فرعون و سلمان الفارسی، و ابا دجانة الانصاری، و مالک الاشتر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 85، ح 306]

سپس فرمود: ای راس الجالوت تو را سوگند می دهم به خدایی که تورات را بر موسی (علیه السلام) نازل نمود؛ و منّ و سلوا را به شما اطعام کرد؛ و راه دریا را برای شما خشکاند؛ و از سنگ کوه طور دوازده چشمه برای دوازده سبط بنی اسرائیل بیرون آورد، به من بگویی: بنی اسرائیل بعد از موسی (علیه السلام) چند فرقه شدند؟ راس الجالوت گفت: جز یک فرقه نبودند. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: به خدای یکتا دروغ گفתי، آنان هفتاد و یک فرقه شدند و همه آنان جز یک فرقه در آتش خواهند بود، چرا که خداوند می فرماید: «وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» (1).

مرحوم طبرسی در مجمع البیان از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

مقصود از «وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» مردمی هستند که بعد از چین زندگی می کنند و بین آنان و چین بیابانی از رمل می باشد و آنان تغییر و تبدیلی در آیین موسی (علیه السلام) نداده اند. (2)

ص: 395

1 - 687.. عن ابی الصهبان البکری قال: سمعت علی بن ابی طالب (علیه السلام) و دعا راس الجالوت و اسقف النصارى فقال: انى سائلکما عن امر و انا اعلم به منکما، یا راس الجالوت بالذى انزل التوریه علی موسی، و اطعمکم المن و السلوی، و ضرب لکم فی البحر طریقا یبسا و فجر لکم من الحجر الطور اثنی عشر عینا لکل سبط من بنی اسرائیل عینا الا ما اخبرتنی علی کم افترت بنو اسرائیل بعد موسی (علیه السلام)؟ فقال: و لا الا فرقة واحدة، فقال: کذبت و الذى لاله غیره، لقد افترت علی احدی و سبعین فرقة کلها فی النار الا واحدة، فان الله یقول: «وَمِنْ قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» . [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 85، ح 307]

2 - 688.. الطبرسی: انهم قوم من وراء الصین، و بینهم و بین الصین واد جار من الرمل، لم یغیروا و لم یبدلوا. قال: و هو المروى عن ابی جعفر (علیه السلام). [تفسیر برهان، ج 2، ص 597، ح 4]

«وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ أَنِ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ...» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

حضرت قائم آل محمد (صلی الله علیه و آله) هنگامی که در مکه قیام می کند و اراده می نماید که به کوفه برود، منادی او ندا می کند: «ای مردم احدی آب و غذا همراه خود نیاورد» و آن حضرت آن سنگ موسی (علیه السلام) را با خود می آورد و آن به اندازه ی بار شتری است و در هر منزلی که اسکان می کند از آن سنگ چشمه ای جاری می شود و هر گرسنه و تشنه ای از آن سیر می شود و توشه او چنین خواهد بود تا به نجف کوفه برسند. (2)

ابوحزمه ی ثمالی گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

الواح [تورات] موسی (علیه السلام) و عصای موسی نزد ما می باشد و ماییم وارث پیامبران. (3)

مؤلف گوید:

تفسیر این آیه و آیات بعد از آن راجع به اصحاب سبت در سوره ی بقره گذشت مراجعه شود.

ص: 396

1-689.. سوره ی اعراف، آیه ی 160.

2-690.. محمد بن یعقوب: [عن محمد بن یحیی] عن محمد بن الحسين، عن موسى بن سعدان، عن عبد الله بن القاسم، عن ابي سعيد الخراساني، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: «قال ابو جعفر (عليه السلام): ان القائم اذا قام بمكة و اراد ان يتوجه الى الكوفة نادى مناديه: الا لا يحمل احد منكم طعاما و لاشرابا. و يحمل حجر موسى بن عمران (عليه السلام) و هو وقر بعير، فلا ينزل منزلا الا انبعثت عين منه، فمن كان جائعا شبع، و من كان ظامئا روى، فهو زاهم حتى ينزلوا النجف من ظهر الكوفة». [تفسیر برهان، ج 2، ص 597، ح 2]

3-691.. وعنه: عن احمد بن ادريس، عن عمران بن موسى، [عن موسى] بن جعفر البغدادي، عن علي بن اسباط، عن محمد بن فضيل، عن ابي حمزة الثمالي، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: سمعته يقول: «الواح موسى (عليه السلام) عندنا، و عصا موسى عندنا، و نحن ورثة النبيين». [تفسیر برهان، ج 2، ص 597، ح 3]

«فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ وَ أَخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَدَابِ بَيْسٍ...» (1)

در تفسیر عیاشی نقل شده:

گروهی در کوفه نزد امیرالمؤمنین (علیه السلام) آمدند و گفتند: یا امیرالمؤمنین! در بازار ما این مارماهی خرید و فروش می شود؟ پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) تبسم نمود و خندید و به آنان فرمود: برخیزید با من بیاید تا چیز عجیبی را به شما نشان بدهم؛ و شما درباره ی وصی پیامبر خود جز سخن خیر نگوید؛ پس مردم با آن حضرت حرکت کردند تا به کنار دریایی رسیدند و امیرالمؤمنین (علیه السلام) آب دهان خود را در آن انداخت و دعایی خواند و ناگهان یک مارماهی سر خود را بیرون آورد و دهان خود را باز کرد و امیرالمؤمنین (علیه السلام) به او فرمود: وای بر تو و قوم تو، تو کیستی؟ مارماهی گفت: ما از همان قریه ساحل دریا هستیم که خداوند در قرآن می فرماید: «إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيَتَانُهُمْ يَوْمَ سَبَّتِهِمْ شَرْعًا» و ولایت تو را خداوند بر ما عرضه نمود و ما نپذیرفتیم و خداوند ما را مسخ نمود، و برخی از ما در دریا هستیم و برخی در خشکی و ما در دریا قرار داریم؛ و آنان که روی زمین هستند به شکل سوسمار و یربوع [یعنی موش صحرائی] می باشند. سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) به همراهان خود توجه نمود و فرمود: آیا شما سخنان این مارماهی را شنیدید؟ و آنان گفتند: آری. سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: سوگند به خدایی که حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را به پیامبری مبعوث نمود، این مارماهی ها همانند زن های شما حیض می شوند. (2)

ص: 397

1- 692.. سوره ی اعراف، آیه ی 165.

2- 693.. عن هارون بن عبيد رفعه الى احدهم قال: جاء قوم الى اميرالمؤمنين (عليه السلام) بالكوفة وقالوا: يا اميرالمؤمنين ان هذه الجراري تباع في اسواقنا؟ قال: فتبسم اميرالمؤمنين (عليه السلام) ضاحكا به، ثم قال قوموا لاريكم عجا ولا تقولوا في وصيكم الاخير افقاموا معه فاتوا شاطئ بحر فتفل فيه تقلة و تكلم بكلمات فاذا بجرية رافعة راسها فاتحة فاهها، فقال اميرالمؤمنين (عليه السلام): من انت الويل لك و لقومك؟ فقال: نحن من اهل القرية التي كانت حاضرة البحر اذ يقول الله في كتابه: إِذْ تَأْتِيهِمْ حِيَتَانُهُمْ يَوْمَ سَبَّتِهِمْ شَرْعًا الاية، فعرض الله علينا ولايتك فقعدنا عنها فمسخنا الله فبعضنا في البر و بعضنا في البحر، فاما الذين في البحر فنحن الجراري، و اما الذين في البر فالضب و اليربوع، قال: ثم التفت اميرالمؤمنين (عليه السلام) الينا فقال: اسمعتم مقالتها؟ قلنا: اللهم نعم، قال: و الذي بعث محمدًا بالنبوة لتحريض كما تحيض نساؤكم. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 89، ح 319] B

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه فوق می فرماید:

آنان سه گروه بودند، 1. گروهی که در روز شنبه ماهی نگرفتند و دیگران را نیز از آن نهی کردند و نجات یافتند؛ 2. گروهی که روز شنبه ماهی نگرفتند و دیگران را از آن نهی نکردند و مسخ شدند؛ 3. گروهی که در روز شنبه ماهی گرفتند و دیگران را نیز نهی نکردند و هلاک شدند. (1)

در کتاب فقیه روایت شده که مسخ شده ها، بیش از سه روز زنده نماندند و حیواناتی که گفته می شود: مسخ شده اند مثلی از آنان هستند و خداوند خوردن آن ها را حرام کرده است. (2)

ص: 398

1- 694.. فی روضة الكافي سهل بن زياد عن عمرو بن عثمان عن عبد الله بن المغيرة عن طلحة بن زيد عن ابي عبد الله(عليه السلام) في قوله تعالى «فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَنْجَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ» قال: كانوا ثلاثة اصناف: صنف ائتمروا و امروا فنجوا، و صنف ائتمروا و لم يامروا فمسخوا ذرا و صنف لم ياتمروا و لم يامروا فهلكوا. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 90، ح 322]

2- 695.. في من لا يحضره الفقيه و قد روى ان المسوخ لم تبق اكثر من ثلاثة ايام، و ان هذه مثل لها فنهى الله؟ عز؟ عن اكلها. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 90، ح 324]

«لَيَبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ يَسُومُهُمْ سُوءَ الْعَذَابِ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی یهود نازل شده و آنان هرگز صاحب دولتی نخواهند شد. مرحوم طبرسی نیز از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود: یهود همواره از ناحیه امت محمد (صلی الله علیه و آله) گرفتار سخت ترین عذاب مانند قتل، و پرداخت جزیه هستند. سپس گوید: این معنا نظر همه ی مفسرین است. (2)

«وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِّنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَ مِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَ بَلَّوْنَاهُمْ بِالْحَسَنَاتِ وَ السَّيِّئَاتِ...» (3)

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

مقصود از این آیه این است که خداوند می فرماید: ما قوم یهود را روی زمین پراکنده می کنیم و آنان صاحب دولت و اجتماعی نخواهند شد، برخی از آنان اهل صلاحند [و ایمان می آورند] و برخی کافر و دور از صلاح اند، و ما آنان را به وسیله نعمت ها و نعمت ها، می آزمایشیم تا بلکه به صلاح باز گردند. (4)

ص: 399

1-696.. سوره ی اعراف، آیه ی 167.

2-697.. الطبرسی: و یولیهام اشد العذاب بالقتل و اخذ الجزیه منهم، و المعنی به امة محمد (صلی الله علیه و آله) عند جمیع المفسرین، و هو المروی عن ابی جعفر (علیه السلام). [تفسیر برهان، ج 2، ص 603، ح 2]

3-698.. سوره ی اعراف، آیه ی 168.

4-699.. و قال علی بن ابراهیم: قوله: وَقَطَّعْنَاهُمْ فِي الْأَرْضِ ای میزناهم مِنْهُمْ الصَّالِحُونَ وَ مِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَ بَلَّوْنَاهُمْ ای اختبرناهم بِالْحَسَنَاتِ یعنی السعة و الامن وَ السَّيِّئَاتِ الفقر و الفاقة و الشدة لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ یعنی کی يرجعوا. [تفسیر برهان، ج 2، ص 44]

متن:

فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرَثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالِدَارُ الْأُخْرَىٰ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُتَّقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ خُذُوا مَا آتَيْنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَنْ تَقُولُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ آبَاؤُنَا مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِنْ بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ الْمُبْطِلُونَ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ

لغات:

«خلف» بعضی گفته اند خلف بعد از خلف به معنای قرن بعد از قرن است، و صاحب مجمع گوید: یعنی قوم ستم کاری مانند اصحاب سبت منقرض شدند و قوم دیگری به جای آنان قرار گرفتند، و «عرض هذا الادنی» یعنی بهره های پست و ناچیز دنیا و «درس» تکرار چیزی را گویند، و «درس الكتاب» تکرار قراء به.

ترجمه:

پس از آن ها، فرزندانِ جای آن ها را گرفتند که وارث کتاب (آسمانی، تورات) شدند (اما با این حال)، متاع این دنیای پست را گرفته، (بر اطاعت فرمان خدا

ترجیح می دهند) و می گویند: «(اگر ما گنه کاریم توبه می کنیم و) به زودی بخشیده خواهیم شد!» اما اگر متاع دیگری همانند آن به دستشان بیفتد، آن را (نیز) می گیرند، (و باز حکم خدا را پشت سر می افکنند.) آیا پیمان کتاب (خدا) از آن ها گرفته نشده که بر خدا (دروغ نبنند، و) جز حق نگویند، و آنان بارها آن را خوانده اند؟! و سرای آخرت برای پرهیزگاران بهتر است، آیا نمی فهمید؟! (169) و آن ها که به کتاب (خدا) تمسک جویند، و نماز را برپا دارند، (پاداش بزرگی خواهند داشت زیرا) ما پاداش مصلحان را ضایع نخواهیم کرد! (170) و (نیز به خاطر بیاور) هنگامی که کوه را هم چون سایبانی بر فراز آن ها بلند کردیم، آن چنان که گمان کردند بر آنان فرود می آمد (و در همین حال، از آن ها پیمان گرفتیم و گفتیم: آن چه را (از احکام و دستورها) به شما داده ایم، با قوت (و جدیت) بگیرید! و آن چه در آن است، به یاد داشته باشید، (و عمل کنید،) تا پرهیزگار شوید! (171) و (به خاطر بیاور) زمانی را که پروردگارت از پشت و صلب فرزندان آدم، ذریه آن ها را برگرفت و آن ها را گواه بر خویشتن ساخت (و فرمود: «آیا من پروردگار شما نیستم؟» گفتند: «آری، گواهی می دهیم!») (چنین کرد مبادا) روز رستاخیز بگویند: «ما از این، غافل بودیم (و از پیمان فطری توحید بی خبر ماندیم)»! (172) یا بگویند: «پدرانمان پیش از ما مشرک بودند، ما هم فرزندان بعد از آن ها بودیم (و چاره ای جز پیروی از آنان نداشتیم) آیا ما را به آن چه باطل گرایان انجام دادند مجازات می کنی؟!» (173) این گونه، آیات را توضیح می دهیم و شاید به سوی حق بازگردند (و بدانند ندای توحید در درون جان شان، از روز نخست بوده است)! (174)

«فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَذْنَى...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «عَرَضَ هَذَا الْأَذْنَى» آن چه است که از [حرام] دنیا برای آنان آماده می شود و آنان باکی ندارند و می خورند و می گویند: خدا ما را خواهد آمرزید و پس از این سخن نیز اگر مال حرام دنیا برای شان فراهم شود می گیرند سپس گوید: مقصود از «وَدَرَسُوا مَا فِيهِ» یعنی ضیعوه [یعنی پیمان خود را که به خدا سپرده اند ضایع می کنند]. (2)

«وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصْلِحِينَ» (3)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

این قسمت از آیه درباره ی آل محمد (صلی الله علیه و آله) و پیروان شان نازل شده است. (4)

«أَلَمْ يُوْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ...» (5)

اسحاق بن عبدالعزیز و دیگران از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده اند که فرمود:

خداوند این امت را به دو آیه از کتاب خود مخصوص [و مؤظف] نموده است،

ص: 402

1-700.. سوره ی اعراف، آیه ی 169.

2-701.. قال: قوله: فَخَلَفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَذْنَى یعنی ما يعرض لهم من الدنيا. وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا وَ إِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلُهُ يَأْخُذُوهُ أَلَمْ يُؤْخَذْ عَلَيْهِمْ مِيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَ دَرَسُوا مَا فِيهِ یعنی ضیعوه. [تفسیر برهان، ج 3، ص 233]

3-702.. سوره ی اعراف، آیه ی 170.

4-703.. و فی روایة ابی الجارود، عن ابی جعفر (علیه السلام)، فی قوله: وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِلَى آخِرِهِ، قَالَ: «نَزَلَتْ فِي آلِ مُحَمَّدٍ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) وَ أَشْيَاعِهِمْ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 603]

5-704.. سوره ی اعراف، آیه ی 169.

1. چیزی را که نمی دانند نگویند؛ چنان که می فرماید: «أَلَمْ يُوْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ»، 2. چیزی را که آگاهی از آن ندارند تکذیب و انکار نکنند؛ چنان که می فرماید: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ» (1) و (2)

«وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ...» (3)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که خداوند تورات را بر بنی اسرائیل نازل نمود بنی اسرائیل آن را نپذیرفتند؛ و خداوند کوه طور را بالای سر آنان قرار داد [و یقین کردند که بر آنان فرود خواهد آمد] و موسی (علیه السلام) به آنان فرمود: «اگر تورات را نپذیرید کوه بر سر شما فرود می آید» پس آنان سرهای خود را به زیر انداختند و تورات را پذیرفتند. (4)

ص: 403

1- 705.. سوره ی یونس، آیه ی 39.

2- 706.. فی تفسیر العیاشی عن اسحق بن عبد العزیز قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) يقول: خص الله هذه الامة بايتين من كتابه ان لا يقولوا ما لا يعلمون، ثم قرء: أَلَمْ يُوْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيثَاقُ الْكِتَابِ الْآيَةَ وَقَوْلُهُ «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ»، الی قوله «الظالمین». عن ابی السفاتج قال قال ابو عبد الله (علیه السلام): آیتین فی کتاب الله خص الله الناس ان لا يقولوا ما لا يعلمون قول الله: «أَلَمْ يُوْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ» وقوله: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ وَلَمَّا يَأْتِهِمْ تَأْوِيلُهُ». فی اصول الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن یونس عن ابی یعقوب اسحق بن عبد الله عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: ان الله خص عباده بايتين من كتابه ان لا يقولوا حتى يعلموا، و لا يردوا ما لم يعلموا، وقال؟ عز؟: «أَلَمْ يُوْخَذْ عَلَيْهِمْ مِّيثَاقُ الْكِتَابِ أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَى اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ» وقال: «بَلْ كَذَّبُوا بِمَا لَمْ يُحِيطُوا بِعِلْمِهِ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 91، ح 326 و 327 و 328]

3- 707.. سوره ی اعراف، آیه ی 171.

4- 708.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله وَاِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ قال الصادق (علیه السلام): لما انزل الله التوریه علی بنی اسرائیل لم یقبلوه، فرفع الله علیهم جبل طور سیناء فقال لهم موسی (علیه السلام): ان لم تقبلوه وقع علیکم الجبل فقبلوه و طاطاوا رؤسهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 91، ح B331]

شخصی به امام صادق (علیه السلام) گفت:

چه پرنده ای بود که یک بار پرید و قبل از آن و بعد از آن نپرید و خداوند در قرآن از آن یاد نموده است؟!

امام (علیه السلام) فرمود:

آن «طور سیناء» بود که خداوند آن را بر سر بنی اسرائیل پرواز داد و بر سر آنان سایه افکند و در آن انواع عذاب وجود داشت، تا بنی اسرائیل تورات را قبول کردند چنان که خداوند می فرماید: «وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ» (1)

مؤلف گوید:

تفسیر آیات فوق در سوره ی بقره به تفصیل گذشت.

«وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟» (2)

ص: 404

1-709. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمه الله» عن ابی عبد الله (علیه السلام) حدیث طویل و فیہ قال السائل : اخبرنی عن طائر طار مرة و لم یطر قبلها و لابعدها ذکره الله تعالی فی القرآن ما هو؟ فقال: طور سیناء اطاره الله؟ عز؟ علی بنی اسرائیل حین اظلمهم بجناح منه، فیہ الوان العذاب حتی قبلوا التوریه، و ذلک قول الله؟ عز؟: «وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُّوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ» الایة. فی کتاب المناقب لابن شهر آشوب و سال طاوس الیمانی ابا جعفر الباقر (علیه السلام) عن طایر طار مرة و لم یطیر قبلها و لابعدها قال (علیه السلام): طور سیناء قوله تعالی: «وَإِذْ نَتَقْنَا الْجَبَلَ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ». [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 92، ح 332 و 333]

2-710. سوره ی اعراف، آیه ی 172.

مرحوم کلینی با سند خود از امام صادق(علیه السلام) نقل نمود:

مردی از قریش به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت: برای چه شما [در فضیلت] از پیامبران دیگر سبقت گرفتید؟ در حالی که شما آخر آنان و خاتمشان بودید؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: من اول کسی بودم که به پروردگار خود ایمان آوردم و هنگامی که خداوند از پیامبران پیمان بندگی و عبودیت گرفت و فرمود: «الْأَسْتُ بِرَبِّكُمْ» و آنان گفتند: «بَلَى» من نخستین پیامبری بودم که اجابت کردم و گفتم: «بَلَى» پس من در اقرار به ربوبیت خدا از آنان سبقت گرفتم. (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

نخستین کسی که [به خدای خود پاسخ] بلی گفت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بود، چرا که آن حضرت به مقام قرب الهی از پیامبران دیگر نزدیک تر بود، و در مقامی قرار داشت

که جبریل(علیه السلام) هنگامی که او را [برای معراج] به آسمان برد به او گفت: قدم پیش گذار ای محمد که در جایی قدم می گذاری که هیچ ملک مقرب و نبی مرسلی

در آن قدم نگذاشته است. سپس امام صادق(علیه السلام) فرمود: اگر روح و نفس او لایق

چنین مقامی نبود هرگز نمی توانست قدم در آن مقام بگذارد و قرب او به خداوند [از جهت صفا و قابلیت] به گونه ای بود که خداوند می فرماید: «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» یعنی بل ادنی. (2)

ص: 405

1- 711.. عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن محمد بن محبوب عن صالح بن سهل عن ابي عبد الله(عليه السلام) ان بعض قریش قال لرسول الله(صلی الله علیه و آله): بای شیء سبقت الانبياء و انت بعثت آخرهم و خاتمهم؟ قال: انى كنت اول من آمن برى و اول من اجاب حين اخذ الله ميثاق النبيين و اشهدهم على انفسهم «الْأَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى» فكنت انا اول نبى قال: بلى، فسبقتهم بالاقرار بالله. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 93، ح 341]

2- 712.. فى تفسير على بن ابراهيم حدثنى ابي عن النضر بن سويد عن يحيى الحلبي عن ابن سنان قال: قال ابو عبد الله(عليه السلام): اول من سبق الى بلى رسول الله(صلی الله علیه و آله)، و ذلك انه كان اقرب الخلق الى الله تبارك و تعالى، و كان بالمكان الذى قال له جبريل(عليه السلام) لما اسرى به الى السماء: تقدم يا محمد فقد وطئت موطناً لم يطاه ملك مقرب و لانبى مرسل، و لولا ان روحه و نفسه كانت من ذلك المكان لما قدر ان يبلغه، و كان من الله؟ عز؟ كما قال «قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى» اى بل ادنى. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 94، ح 343]

ح [343] B

خداوند ذریّه آدم را تا قیامت از پشت او خارج نمود و آنان مانند ذرّ بودند پس خداوند خود را به آنان شناساند و خلقت و صنع خود را به آنان نشان داده و گرنه احدی پروردگار خود را نمی شناخت [و به آنان فرمود: «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟» و آنان گفتند: «بلی.»] (1)

زراره گوید: از امام باقر(علیه السلام) درباره ی آیه «فِطْرَةَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» سوال کردم. فرمود:

خداوند مردم را در میثاق بر فطرت توحید و معرفت پروردگارشان آفرید؛ گفتم: آیا مردم به پروردگار خود خطاب کردند؟ امام(علیه السلام) سر مبارک پایین انداخت و فرمود: اگر چنین نبود نمی دانستند پروردگار و رازق آنان کیست. (2)

ص: 406

1- 713.. فی الکافی و التوحید و العیاشی عن الباقر(علیه السلام) انه سئل عن هذه الآية فقال اخرج من ظهر آدم ذریته الی یوم القیامة فخرجوا کالذّرّ فعرفهم نفسه و اراهم صنعه و لو لاذلک لم یعرف احد ربّه. [تفسیر صافی، ج 2، ص 252]

2- 714.. ابی «رحمه الله» قال: حدّثنا سعد بن عبد الله عن احمد بن محمد بن محمّد عن ابیه عن عبد الله بن المغیره عن ابن مسکان عن زرارة قال: قلت لابی جعفر(علیه السلام): اصلحک الله قول الله؟ عز؟ فی کتابه: «فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا» قال فطرهم علی التوحید عند الميثاق، وعلی معرفته انه ربهم، قلت: و خاطبوه؟ قال: فطاطا راسه ثم قال: لولا ذلك لم یعلموا من ربهم و لا من رازقهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 96، ح 352]

ابن مسکان گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ...» سوال کردم و گفتم: آیا مردم با خدای خود معاینه کردند؟ فرمود:

آری معاینه کردند و معرفت شان ثابت شد و لکن موقف و محل آن را فراموش کردند و زود است که به یاد بیاورند و اگر جز این می بود پروردگار و رازقشان را نمی شناختند؛ سپس فرمود: آری برخی از آنان در عالم ذرّ به زبان اقرار کردند و به قلب ایمان نیاوردند، از این رو خداوند می فرماید: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ.» (1)

ابو بصیر گوید به امام صادق (علیه السلام) گفتم: آیا مومن روز قیامت خدای خود را می بیند؟ فرمود:

آری آنان قبل از قیامت نیز او را دیدند؛ گفتم: کجا؟ فرمود: آن زمانی که خداوند به آنان فرمود: «الَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ.»

سپس امام صادق (علیه السلام) سکوت نمود و باز فرمود:

مومنان در دنیا نیز خدای خود را می بینند آیا تو الآن خدای خود را نمی بینی؟

ابو بصیر گوید: گفتم: فدای شما شوم این سخن را از شما نقل کنم؟ فرمود:

خیر، چرا که اگر تو این سخن را از من نقل کنی افراد جاهل معنای آن را نمی فهمند

ص: 407

1-715.. فی تفسیر علی بن ابراهیم حدیثی ابی عن ابن عمیر عن ابن مسکان عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قوله: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ قَالُوا بَلَىٰ» قلت: معاینه کان هذا؟ قال: نعم فثبتت المعرفة و نسوا الموقف و سیدکرونه، و لولا ذلك لم یدر احد من خالقه و رازقه، فمنهم من اقر بلسانه فی الذر و لم یؤمن بقلبه فقال الله: «فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ.» [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 96، ح 353]

و فکر می کنند این تشبیه کفر آمیز است در حالی که این رؤیت به قلب است و رؤیت به قلب مانند رؤیت به چشم نیست و خداوند منزّه از چیزی است که اهل تشبیه و کفر به او نسبت می دهند [و او را مانند مخلوق جسم می پندارند].^[1]

امام باقر (علیه السلام) می فرماید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

تو آن کسی هستی که خداوند در ابتدای خلقت نسبت به تو بر مردم احتجاج نمود، آنگاه که آنان را به صورت اشباح قرار داد و فرمود: «الَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟» و آنان گفتند: آری. پس فرمود: آیا محمد (صلی الله علیه و آله) رسول من است؟ گفتند: آری. سپس فرمود: «آیا علی امیرالمؤمنین است؟ و چون از ولایت تو سوال شد همه مردم به خاطر کبر و عناد و سرکشی، ولایت تو را انکار کردند مگر کمی از آنان و آنان همان اقلّ قلیل و اصحاب یمن اند.^[2]

ص: 408

1-716.. فی کتاب التوحید باسناده الی ابی بصیر عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: قلت له: اخبرنی عن الله؟ عز؟ هل یراه المؤمن یوم القيمة؟ قال: نعم و قد راوه قبل یوم القيمة، فقلت: متى؟ قال: حین قال لهم: «الَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَى» ثم سکت ساعة ثم قال: و ان المؤمنین لیرونه فی الدنیا قبل یوم القيمة الست تراه فی وقتک هذا؟ قال ابو بصیر: فقلت له: جعلت فداک فاحدث بهذا عنک؟ فقال: لا، فانک اذا حدثت به فانکره منکر جاهل بمعنی ما تقول، ثم قدر ان ذلك تشبیه کفر و لیست الرؤیة بالقلب کالرؤیة بالعین، تعالی الله عما یصفه المشبهون و الملحدون. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 97، ح 354]

2-717.. فی امالی شیخ الطائفة باسناده الی جابر عن ابی جعفر (علیه السلام) عن ابيه عن جده (علیهم السلام) ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) قال لعلی (علیه السلام): انت الذی احتج الله بک فی ابتدائه الخلق حیث اقامهم اشباحا فقال لهم: الَسْتُ بِرَبِّكُمْ؟ قالوا: بلی قال: و محمد (صلی الله علیه و آله) رسولی؟ قالوا: بلی قال: و علی امیرالمؤمنین و ابی الخلق جمیعا الا استکبارا و عتوا عن ولایتک الا نفر قلیل و هم اقل القلیل و هم اصحاب الیمین. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 97، ح 356]

شخصی به امام باقر(علیه السلام) گفت: روز جمعه را برای چه جمعه می گویند؟ امام(علیه السلام) فرمود: به خاطر این که خداوند خلق خود را در روز میثاق که روز جمعه بود برای

اقرار به ولایت محمد(صلی الله علیه و آله) و وصی او جمع نمود و آن روز را روز جمعه نامید. (1)

جابر گوید: امام باقر(علیه السلام) به من فرمود:

ای جابر! اگر این جهال می دانستند که امیرالمؤمنین علی(علیه السلام) در چه زمانی امیرالمؤمنین نامیده شده حق او را انکار نمی کردند.

جابر گوید: گفتیم: فدای شما شوم او در چه زمانی امیرالمؤمنین نامیده شده؟ فرمود: هنگامی که خداوند می فرماید: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ وَ إِنَّ مُحَمَّدًا (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) رَسُولُ اللَّهِ وَ إِنَّ عَلِيًّا امِيرًا الْمُؤْمِنِينَ (عَلَيْهِ السَّلَام)».

سپس فرمود:

ای جابر! به خدا سوگند این آیه این چنین بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل شد. (2)

ص: 409

1- 718.. فی الکافی محمد بن یحیی عن محمد بن موسی عن العباس بن معروف عن ابن ابی نجران عن عبد الله بن سنان عن ابن ابی یغفور عن ابی حمزة عن ابی جعفر(علیه السلام) قال: قال له رجل: کیف سمیت الجمعة جمعة؟ قال: ان الله؟ عز؟ جمع فیها خلقه لولاية محمد(صلی الله علیه و آله) و وصیه فی الميثاق، فسماه يوم الجمعة لجمعه فيه خلقه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 97، ح 355]

2- 719.. فی تفسیر العیاشی عن جابر قال: قال لی ابو جعفر(علیه السلام): یا جابر لو یعلم الجهال متی سمی امیرالمؤمنین علی(علیه السلام) لم ینکروا حقه، قال: قلت: جعلت فداک متی سمی؟ فقال لی: قوله: «وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِنْ بَنِي آدَمَ» «اللی» «أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ» و ان محمد(صلی الله علیه و آله) رسول الله و ان علیا امیرالمؤمنین(علیه السلام)، قال: ثم قال لی: یا جابر هكذا و الله جاء بها محمد(صلی الله علیه و آله). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 98، ح 360]

متن:

وَ اتَّبَعُوا عَلَىٰ نَبِيِّهِم نَبَا الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسِلْهَا مِنْهَا فَأَتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ وَ لَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَ لَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ ذَلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصِ الْقَصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَ أَنْفُسُهُمْ كَانُوا يَظْلِمُونَ مَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدَى وَ مَنْ يُضِلِلْ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ وَ لَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّةِ وَ الْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ وَ لِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى فَادْعُوهُ بِهَا وَ ذُرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ وَ مِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَ بِهِ يَعدِلُونَ

لغات:

«نبا» خبر از امر عظیم و بزرگی را گویند، و نبوت نیز از آن مشتق است، و نبی صاحب خبر بزرگی است، و «اخلد الی کذا» یعنی سکن الیه، و اصل معنای خلود لزوم علی الدوام است، و «اخلد الی الارض» یعنی لصق بها، و «لهث» این است که سگ از تشنگی زبان خود را خارج کند، و زن لهثاء زنی است که در ماه رمضان روزه نمی گیرد، و «ذرع و انشاء و احداث و خلق نظائرند، و «الحاد» انحراف و عدول از استقامت است، و «لحد» محلی است که در یک طرف قبر حفر می شود و بر خلاف ضریح که در وسط قبر حفر می شود، و «لحدت و الحدت للمیت» به یک معناست.

و بر آن ها بخوان سرگذشت آن کس را که آیات خود را به او دادیم ولی (سرانجام) خود را از آن تهی ساخت و شیطان در پی او افتاد، و از گم راهان شد! (175) و اگر می خواستیم، (مقام) او را با این آیات (و علوم و دانشها) بالا می بردیم (اما اجبار، بر خلاف سنت ماست پس او را به حال خود رها کردیم) و او به پستی گرایید، و از هوای نفس پیروی کرد! مثل او هم چون سگ (هار) است که اگر به او حمله کنی، دهانش را باز، و زبانش را برون می آورد، و اگر او را به حال خود واگذاری، باز همین کار را می کند (گویی چنان تشنه دنیاپرستی است که هرگز سیراب نمی شود!) (این مثل گروهی است که آیات ما را تکذیب کردند این داستانها را (برای آن ها) بازگو کن، شاید بیندیشند (و بیدار شوند)! (176) چه بد مثلی دارند گروهی که آیات ما را تکذیب کردند و آن ها تنها به خودشان ستم می نمودند! (177) آن کس را که خدا هدایت کند، هدایت یافته (واقعی) اوست و کسانی را که (به خاطر اعمال شان) گم راه سازد، زیان کاران (واقعی) آن ها هستند! (178) به یقین، گروه بسیاری از جن و انس را برای دوزخ آفریدیم آن ها دل ها [عقلها] بی دارند که با آن (اندیشه نمی کنند، و) نمی فهمند و چشمانی که با آن نمی بینند و گوشهایی که با آن نمی شنوند آن ها هم چون چهارپایانند بلکه گم راهتر! اینان همان غافلانند (چرا که با داشتن همه گونه امکانات هدایت، باز هم گم راهند)! (179) و برای خدا، نامهای نیک است خدا را به آن (نامها) بخوانید! و کسانی را که در اسماء خدا تحریف می کنند (و بر غیر او می نهند، و شریک برایش قایل می شوند)، رها سازید! آن ها به زودی جزای اعمالی را که انجام می دادند، می بینند! (180) و از آن ها که آفریدیم، گروهی بحق هدایت می کنند، و بحق اجرای عدالت می نمایند. (181)

«وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ...» (1)

حسین بن خالد گوید: حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

خداوند به بلعم باعورا اسم اعظم را عطا نمود و او همواره خدا را با آن می خواند و خداوند دعای او را مستجاب می نمود؛ تا این که بلعم تمایل به فرعون پیدا کرد و چون فرعون موسی و اصحاب او را تعقیب کرد، به بلعم گفت: از خدا بخواه تا خدا موسی و اصحاب او را نگه دارد [و ما آنان را نابود کنیم] پس بلعم سوار بر الاغ خود شد تا خود را به موسی برساند و لکن الاغ او امتناع نمود و حرکت نکرد و چون بلعم شروع به زدن الاغ کرد خداوند الاغ را به سخن در آورد و به صاحب خود گفت: وای بر تو برای چه مرا می زنی؟! آیا می خواهی من با تو بیایم و تو به پیامبر خدا و مومنین نفرین کنی؟! پس بلعم آنقدر الاغ را زد تا او را کشت و اسم اعظم خدا از زبان بلعم گرفته شد چنان که خداوند می فرماید: «فَانْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ...»

«فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثُ...» (2)

حضرت رضا (علیه السلام) به دنبال حدیث فوق فرمود:

این مثل خداوند است برای بلعم [و هر کس مانند او باشد]. سپس فرمود: از چهارپایان هیچ یک داخل بهشت نمی شود مگر: الاغ بلعم، سگ اصحاب کهف و گرگی که فرزند شرطی را خورد و قصه آن این است که پادشاه ظالمی یکی از نظامیان و شرطی های خود را فرستاد تا گروهی از مومنین را حاضر کند و آن پادشاه آنان را عذاب نماید و آن مرد شرطی را فرزندی بود که او را

ص: 412

1-720..سوره ی اعراف، آیه ی 175.

2-721..سوره ی اعراف، آیه ی 176.

دوست می داشت پس گرگی آمد و فرزند او را خورد و مرد شرطی محزون گردید و خداوند آن گرگ را به خاطر محزون کردن آن شرطی داخل بهشت نمود. (1)

«لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ.»

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «لَا يَفْقَهُونَ بِهَا» این است که خداوند بر قلوب آنان مهر می زند و نمی توانند تعقل کنند، و مقصود از «وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا» این است که خداوند پرده ای مقابل چشمان آنان قرار می دهد و آنان راه هدایت را نمی یابند، و مقصود از «وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا» این است که خداوند در گوش های آنان مانعی قرار می دهد تا ندای حق و هدایت را نشنوند. (2)

ص: 413

1-722.. فی تفسیر علی بن ابراهیم حدیثی ابی عن الحسین بن خالد عن ابی الحسن الرضا (علیه السلام) انه اعطی بلعم بن باعور الاسم الاعظم، فكان يدعو به فيستجيب له فمال الى فرعون فلما مر فرعون في طلب موسى و اصحابه قال فرعون لبلعم ادع لله على موسى و اصحابه ليحبسه علينا فركب حمارته ليمر في طلب موسى فامتنت عليه حمارته فاقبل يضربها فانطقها الله؟ عز؟، فقالت: ويلك على ماذا تضربني؟ ا تريد ان اجيء معك لتدعو على نبي الله و قوم مومنين؟ فلم يزل يضربها حتى قتلها و انسلخ الاسم من لسانه، و هو قوله: فَأَنْسَلَخَ مِنْهَا فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ وَ لَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَ لَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَ اتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِنْ تَحْمِلَ عَلَيْهِ يَلْهَثُ أَوْ تَرَكَهُ يَلْهَثُ وَ هُوَ مِثْلُ ضَرْبِهِ اللَّهُ، فقال الرضا (علیه السلام) فلا يدخل الجنة من البهائم الا ثلث: حمارة بلعم، و كلب اصحاب الكهف و الذئب، و كان سبب الذئب انه بعث ملك ظالم رجلا شرطيا ليحشر قوما من المؤمنين و يعذبهم و كان للشرطي ابن يحبه فجاء ذئب فاكل ابنه فحزن الشرطي عليه فادخل الله ذلك الذئب الجنة لما احزن الشرطي. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 102، ح 369]

2-723.. وفي رواية ابى الجارود عن ابى عبد الله (علیه السلام) في قوله: لهم قلوب لا يفقهون بها يقول: طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا فَلَا تَعْقِلُ وَ لَهُمْ أَعْيُنٌ عَلَيْهَا غِطَاءٌ عَنِ الْهُدَى لِأَيُّبِصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا جَعَلَ فِي آذَانِهِمْ وَقْرًا فَلَنْ يَسْمَعُوا الْهُدَى. قال: عز من قائل: أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 102، ح B[370]

«أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ» (1)

عبدالله بن سنان گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: ملائکه افضل اند یا بنی آدم؟ امام صادق فرمود:

امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) می فرمود: خداوند در ملائکه عقل قرار داد

بدون شهوت و در چهار پایان شهوت قرار داد بدون عقل و در بنی آدم عقل و شهوت قرار داد، پس کسی که عقل او غالب بر شهوت او

باشد، بهتر از ملائکه خواهد بود و کسی که شهوت او غالب بر عقل او باشد از چهار پایان بدتر خواهد بود. (2)

«وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذُرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ...» (3)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

به خدا سوگند مائیم «الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ» و خداوند هیچ عملی را از بندگان خدا نمی پذیرد مگر با معرفت ما. (4)

ص: 414

1-724.. سوره ی اعراف، آیه ی 179.

2-725.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی عبد الله بن سنان قال: سألت ابا عبد الله جعفر بن محمد الصادق (عليهما السلام) فقلت: الملائكة افضل ام بنو آدم؟ فقال: قال امير المؤمنين علي بن ابی طالب (عليه السلام): ان الله؟ عز؟ ركب في الملائكة عقلا بلا شهوة، و ركب في البهائم شهوة بلا عقل، و ركب في بنی آدم كليهما، فمن غلب عقله شهوته فهو خير من الملائكة، و من غلبت شهوته عقله فهو شر من البهائم. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 103، ح 371]

3-726.. سوره ی اعراف، آیه ی 180.

4-727.. فی اصول الكافي الحسين بن محمد الاشعري و محمد بن يحيى جميعا عن احمد بن اسحق عن سعدان بن مسلم عن معاوية بن عمار عن ابی عبد الله (عليه السلام) فی قول الله؟ عز؟: «وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا قَالَ: نحن و الله الاسماء الحسنی التي لا يقبل الله من العباد عملا الا بمعرفتنا. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 103، ح 372] B

خالق را نباید توصیف کرد مگر به آن چه او خود را به آن توصیف نموده است. سپس فرمود: چگونه توصیف می شود خدایی که حواس مردم عاجز از درک اوست و فکر آنان عاجز از فهم اوست و محاسبات آنان عاجز از اندازه گیری اوست و چشم های آنان عاجز از احاطه به اوست، او اجلّ از توصیف توصیف کنندگان و تعریف تعریف کنندگان است.(1)

امام صادق(علیه السلام) نیز در تفسیر آیه فوق فرمود:

خداوند را نام هایی است در قرآن که جز او به آن نام ها خوانده نمی شوند چنان که می فرماید: «فَادْعُوهُ بِهَا وَ ذُرُّوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ» یعنی خدا را نام هایی است [مخصوص به او] و شما او را به این نام ها باید بخوانید، و کسانی که دیگران را به نام های او می خوانند، کافر و مشرک می شوند و نمی دانند و گمان می کنند که کار خوبی می کنند، از این رو خداوند درباره ی آنان می فرماید: «وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ».(2)

ص: 415

1-728.. علی بن ابراهیم عن المختار بن محمد بن المختار و محمد بن الحسن عن عبد الله بن الحسن العلوی جمیعا عن الفتح بن یزید الجرجانی عن ابی الحسن(علیه السلام) انه قال: ان الخالق لا یوصف الا بما وصف به نفسه، و انی یوصف الذی تعجز الحواس ان تدركه، و الاوهام ان تتاله، و الخطرات ان تحده، و الابصار عن الاحاطة، به، جل عما یصفه الواصفون، و تعالی عما ینعته الناعتون، و الحدیثان طویلان اخذنا منهما موضع الحاجة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 103، ح 374]

2-729.. و باسناده الی حنان بن سدید عن ابی عبد الله(علیه السلام) حدیث طویل یقول فیه(علیه السلام): وَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى الَّتِي لَا يُسْمَى بِهَا غَيْرُهُ، وَ هُوَ الَّتِي وَصَفَهَا فِي الْكِتَابِ فَقَالَ: «فَادْعُوهُ بِهَا وَ ذُرُّوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ» جهلا «بغیر علم» فالذی یلحد فی اسمائه بغیر علم یشرک و هو لا یعلم، و یکفر به و هو یظن انه یحسن، و لذلك قال: «وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللَّهِ إِلَّا وَهُمْ مُشْرِكُونَ» فهم الذین یلحدون فی اسمائه بغیر علم فیضعونها غیر مواضعها. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 104، ح 376] B

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می فرماید:

خداوند نود و نه اسم دارد که هر کس آن ها را جمع آوری کند داخل بهشت خواهد شد. (1)

مرحوم صدوق در کتاب توحید با سند خود از امام صادق از پدرانش از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

برای خداوند نود و نه اسم می باشد که هر کس آن ها را جمع آوری کند داخل بهشت

می شود و آن ها چنین است:

1. الله، 2. اله، 3. واحد،

4. احد، 5. صمد، 6. اول،

7. آخر، 8. سمیع، 9. بصیر،

10. قدیر، 11. قاهر، 12. علیّ،

13. اعلا، 14. باقی، 15. بدیع،

16. باری، 17. اکرم، 18. ظاهر،

19. باطن، 20. حیّ، 21. حکیم،

22. علیم، 23. حلیم، 24. حفیظ،

ص: 416

1-730.. قد ورد فی الحدیث ان لله تسعة و تسعين اسما مائة الا واحدة من احصاها دخل الجنة انه وتر يحب الوتر اورده مسلم فی الصحيح. [تفسیر مجمع البیان، ج 4، ص 773]

25. حقّ، 26. حسيب، 27. حميد،
28. حفيّ، 29. ربّ، 30. رحمان،
31. رحيم، 32. ذارئ، 33. رازق،
34. رقيب، 35. رؤف، 36. رائئ،
37. سلام، 38. مومن، 39. مهيمن،
40. عزيز، 41. جبار، 42. متكبر،
43. سيّد، 44. سبّوح، 45. شهيد،
46. صادق، 47. صانع، 48. طاهر،
49. عدل، 50. عفوّ، 51. غفور،
52. غنيّ، 53. غياث، 54. فاطر،
55. فرد، 56. فتّاح، 57. فائق،
58. قديم، 59. ملك، 60. قدّوس،
61. قويّ، 62. قريب، 63. قيّوم،
64. قابض، 65. باسط، 66. قاضي الحاجات،
67. مجيد، 68. مولئ، 69. منّان،
70. محيط، 71. مبين، 72. مقيت،
73. مصوّر، 74. كريم، 75. كبير،
76. كافي، 77. كاشف الضّر، 78. وتر،
79. نور، 80. وهّاب، 81. ناصر،
82. واسع، 83. ودود، 84. هادي،
85. وفئ، 86. وكيل، 87. وارث،

88. بر، 89. باعث، 90. تواب،

91. جلیل، 92. جواد، 93. خبیر،

94. خالق، 95. خیرالناصرین، 96. دیان،

97. شکور، 98. عظیم، 99. لطیف، [شافی. (1)]

مولف گوید:

احتمال دارد «الله» و «اله» یکی باشد و شافی 99 باشد و الله العالم، ضمنا معانی این اسماء در شرح اسماء الحسنی آمده و صاحب جنات الخلود نیز آن ها را ترجمه نموده و ما در کتاب پیام های قرآنی (2)، از او نقل نموده ایم.

ص: 418

1-731.. حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْحَسَنِ الْقَطَّانُ قَالَ حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يَحْيَى بْنِ زَكَرِيَّا الْقَطَّانُ قَالَ حَدَّثَنَا بَكْرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ حَبِيبٍ قَالَ حَدَّثَنَا تَمِيمُ بْنُ بَهْلُولٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي الْحَسَنِ الْعَبْدِيِّ عَنْ سَدِّ لَيْمَانَ بْنِ مِهْرَانَ عَنِ الصَّادِقِ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ الْحُسَيْنِ عَنْ أَبِيهِ الْحُسَيْنِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه وآله) إِنَّ لِلَّهِ عَزَّ وَتَسْعَةً وَتَسْعِينَ اسْمًا مِائَةً إِلَّا وَاحِدَةً مَنْ أَحْصَاهَا دَخَلَ الْجَنَّةَ وَهِيَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْأَحَدُ الصَّمَدُ الْأَوَّلُ الْآخِرُ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ الْقَدِيرُ الْقَاهِرُ الْعَلِيُّ الْأَعْلَى الْبَاقِي الْبَدِيعُ الْبَارِئُ الْأَكْرَمُ الظَّاهِرُ الْبَاطِنُ الْحَيُّ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ الْحَلِيمُ الْحَفِيفُ الْحَقُّ الْحَسِبُ الْحَمِيدُ الْحَفِيُّ الرَّبُّ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ الذَّارِئُ الرَّزَاقُ الرَّقِيبُ الرَّؤُوفُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمُنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ السَّيِّدُ السُّبُوْحُ الشَّهِيدُ الصَّادِقُ الصَّانِعُ الظَّاهِرُ الْعَدْلُ الْعَفُوُّ الْغَفُورُ الْغَنِيُّ الْغِيَاثُ الْفَاطِرُ الْفَرْدُ الْفَتَّاحُ الْفَالِقُ الْقَدِيمُ الْمَلِكُ الْقَدُّوسُ الْقَوِيُّ الْقَرِيبُ الْقَيُّومُ الْقَابِضُ الْبَاسِطُ قَاضِي الْحَاجَاتِ الْمَجِيدُ الْمُؤَلَّى الْمَنَّانُ الْمُحِيطُ الْمُبِينُ الْمُقَيَّبُ الْمُصَوِّرُ الْكَرِيمُ الْكَبِيرُ الْكَافِي كَاشِفُ الضَّرِّ الْوَتْرُ النُّورُ الْوَهَّابُ النَّاصِرُ الْوَاسِعُ الْوَدُودُ الْهَادِي الْوَفِيُّ الْوَكِيلُ الْوَارِثُ الْبَرُّ الْبَاعِثُ التَّوَابُ الْجَلِيلُ الْجَوَادُ الْخَبِيرُ الْخَالِقُ خَيْرُ النَّاصِرِينَ السَّيِّدُ الشُّكُورُ الْعَظِيمُ اللَّطِيفُ الشَّافِي، وقد اخرجت تفسير هذه الاسماء في كتاب التوحيد وقد رويت هذا الخبر من طرق مختلفة و الفاظ مختلفة. [الخصال، ج 2، ص 593]

2-732.. پیام های قرآنی، ص 239.

«وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» (1)

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) در تفسیر این آیه می فرمایند:

مقصود از این اَمّت، ائمه (علیهم السلام) هستند. و یا فرمودند: ما آن اَمّت هستیم و در تفسیر

قَمی نیز آمده که مقصود آل محمد (صلی الله علیه و آله) هستند. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

سوگند به خدایی که جان من در دست اوست این اَمّت هفتاد و سه فرقه خواهد شد و همه آنان در آتش خواهند بود مگر یک فرقه، چنان که خداوند می فرماید: «وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» و تنها این فرقه از این اَمّت نجات خواهند یافت. (3)

و در سخن دیگری فرمود:

از اَمّت محمد (صلی الله علیه و آله) تنها یک فرقه، هادی به حق و اهل عدالت هستند. (4)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

مقصود از این آیه [گروهی از] اَمّت من هستند که حق می گیرند و حق می دهند، چنان که قوم موسی (علیه السلام) نیز چنین بودند و خداوند درباره ی آنان می فرماید: «وَمِن قَوْمِ مُوسَى أُمَّةٌ يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ.» (5)

ص: 419

1-733.. سوره ی اعراف، آیه ی 181.

2-734.. و فی المجمع عنهما (علیهما السلام) قالوا نحن هم. و القمی هذه الآية لآل محمد (صلی الله علیه و آله) و اتباعهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 255]

3-735.. و العیاشی عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) و الذی نفسی بیده لتفرق هذه الامة على ثلاث و سبعین فرقة کلها فی النار الا فرقة و مِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ فهذه التي تنجو من هذه الامة. [تفسیر صافی، ج 2، ص 255]

4-736.. و عنه (علیه السلام) یعنی امة محمد (صلی الله علیه و آله). [تفسیر صافی، ج 2، ص 256]

5-737.. و فی المجمع عن النبی (صلی الله علیه و آله) هذه لكم و قد اعطی قوم موسی مثلها. [تفسیر صافی، ج 2، ص 256]

و در تفسیر مجمع از آن حضرت نقل شده که فرمود: «إِنَّ مِنْ أُمَّتِي قَوْمًا عَلَى الْحَقِّ حَتَّى

يُنزِلَ عَيْسَى ابْنُ مَرْيَمَ.» (1)

انس بن مالک گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرمود:

امّت موسی (علیه السلام) هفتاد و یک فرقه شدند، هفتاد فرقه آنان در آتش و یک فرقه اهل

بهشت بودند و امّت عیسی (علیه السلام) هفتاد و دو فرقه شدند، هفتاد و یک فرقه اهل آتش

و یک فرقه اهل بهشت بودند و از امّت من یک فرقه در بهشت و هفتاد و دو فرقه در آتش خواهند بود. گفته شد: آن هفتاد و دو فرقه کیانند؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمودند: جماعات خواهند بود.

يعقوب بن يزيد گوید:

هر گاه علی بن ابی طالب (علیه السلام) این حدیث را از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل می کرد این آیه را می خواند: «وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» یعنی از امّت محمد (صلی الله علیه و آله) برخی چنین خواهند بود. (2)

ص: 420

1- 738.. اقول: ارید بهذه الاخبار الثلاثة بعض الامّة كما يدل عليه قوله مثلها و ما رواه في المجمع ان من امّتي قوما على الحق حتى ينزل عيسى بن مريم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 256]

2- 739.. عن زيد بن اسلم عن انس بن مالك قال: كان رسول الله (صلی الله علیه و آله) يقول: تفرقت امة موسى على احدى وسبعين فرقة، سبعون منها في النار، و واحدة في الجنة، و تفرقت امة عيسى على اثنين وسبعين فرقة. احدى وسبعون فرقة في النار، و واحدة في الجنة، و تعلقوا امّتي على الفرقتين جميعا بملة واحدة في الجنة، و اثنتان وسبعون في النار، قالوا من هم يا رسول الله؟ قال: الجماعات. فقال يعقوب بن يزيد: كان علي بن ابی طالب (علیه السلام) اذا حدث هذا الحديث عن رسول الله (صلی الله علیه و آله) تلا فيه قرآنا «وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَ اتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ» الى قوله: «سَاءَ مَا يَعْمَلُونَ» و تلا ايضا: «وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ» یعنی امة محمد (صلی الله علیه و آله). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 105، ح 383]

مرحوم صدوق در کتاب امالی از ابوبصیر نقل نموده که گوید:

به امام صادق (علیه السلام) گفتم: آل محمد (صلی الله علیه و آله) کیانند؟ فرمود: ذریه او هستند؛ گفتم: اهل بیت او کیانند؟ فرمود: امامان و اوصیای اویند؛ گفتم: عترت او کیانند؟ فرمود: اصحاب کسا هستند؛ گفتم: امت او کیانند؟ فرمود: مومنانی اند که رسالت او را

تصدیق کردند و به ثقلین یعنی قرآن و عترت و اهل بیت او که خداوند می فرماید: «الَّذِينَ أَذْهَبَ اللَّهُ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَ طَهَّرَهُمْ تَطْهِيرًا»، تمسک نمودند و قرآن و عترت دو جانشین رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای این امت هستند. (1)

سوره ی اعراف [7]، آیات 182 تا 188

متن:

وَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسَسَدُ لَهُمْ مَصْرِعًا حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ وَ أَمْلَى لَهُمْ إِنْ كَيْدَى مَتِينٌ أَوْ لَمْ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِنْ جِنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُبِينٌ أَمْ لَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَ أَنْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَدِ افْتَرَبَ أَجْلُهُمْ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ مَنْ يُضِدِّ لِلَّهِ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَنْذِرْهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ يَسَّ مَلُونَاكَ عَنِ السَّاعَةِ إِيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ ثَقُلَتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَغْثَةً يَسَّ مَلُونَاكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عَلَّمَهَا عِنْدَ اللَّهِ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَ لَاضْرًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَ لَوْ كُنْتُ أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَأَسْتَكْثَرْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَ مَا مَسْنَى

السُّوءُ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَ بَشِيرٌ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ

ص: 421

1-740.. فقلت: من عترته؟ قال: «اصحاب العباء». [تفسیر برهان، ج 2، ص 620]

«استدراج» در اصل به معنای درجه درجه بالا رفتن است مانند رفتن بالای نردبان، و «درج القوم» اذا مات بعضهم اثر بعض، و «املاء» به معنای تاخیر و امهال است، و اصل املاء استمرار بر عمل است بدون توقف و «متین» به معنای قوی و شدید است، و «کید و مکر» به یک معناست، و «جنة» به معنای جنون است، و اصل آن از ستر است، و «ملکوت» ملک اعظم است و «ایان» سوال از زمان است، و «الساعة» در این جا وقت مرگ است، و «ارساء» ای الاثبات و المرسی المثبت، و «احفاء» اصرار در سوال است، و «احفی شاریه» اذا استقصی اخذه.

ترجمه:

و آن ها که آیات ما را تکذیب کردند، به تدریج از جایی که نمی دانند، گرفتار مجازات شان خواهیم کرد. (182) و به آن ها مهلت می دهیم (تا مجازات شان دردناکتر باشد) زیرا طرح و نقشه من، قوی (و حساب شده) است. (و هیچ کس را قدرت فرار از آن نیست.) (183) آیا فکر نکردند که همنشین آن ها [پیامبر] هیچ گونه (اثری از) جنون ندارد؟! (پس چگونه چنین نسبت ناروایی به او می دهند؟! او فقط بیم دهنده آشکاری است (که مردم را متوجه وظایفشان می سازد). (184) آیا در حکومت و نظام آسمان ها و زمین، و آن چه خدا آفریده است، (از روی دقت و عبرت) نظر نیفکندند؟! (و آیا در این نیز اندیشه نکردند که) شاید پایان زندگی آن ها نزدیک شده باشد؟! (اگر به این کتاب آسمانی روشن ایمان نیاورند،) بعد از آن به کدام سخن ایمان خواهند آورد؟! (185) هر کس را خداوند (به جرم اعمال زشتش) گم راه سازد، هدایت کننده ای ندارد و آن ها را در طغیان و سرکشی شان رها می سازد، تا سرگردان شوند! (186) درباره قیامت از تو سوال می کنند، کی فرامی رسد؟! بگو:

«علمش فقط نزد پروردگار من است و هیچ کس جز او (نمی تواند) وقت آن را آشکار سازد (اما قیام قیامت، حتی) در آسمان ها و زمین، سنگین (و بسیار پر اهمیت) است و جز به طور ناگهانی، به سراغ شما نمی آید!» (باز) از تو سوال می کنند، چنان که گویی تو از زمان وقوع آن با خبری! بگو: «علمش تنها نزد خداست ولی بیشتر مردم نمی دانند.» (187) بگو: «من مالک سود و زیان خویش نیستم، مگر آن چه را خدا بخواهد (و از غیب و اسرار نهان نیز خبر ندارم، مگر آن چه خداوند اراده کند) و اگر از غیب با خبر بودم، سود فراوانی برای خود فراهم می کردم، و هیچ بدی (وزیانی) به من نمی رسید من فقط بیم دهنده و بشارت دهنده ام برای گروهی که ایمان می آورند! (و آماده پذیرش حقند) (188)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

خداوند هنگامی که به بنده ای اراده ی خیر نماید و او گناهی انجام بدهد، به دنبال گناه او گرفتاری و بلائی قرار می دهد تا او را به یاد استغفار بیاندازد، و اگر به بنده ای اراده خیر نداشته باشد و او گناهی انجام بدهد، به دنبال آن نعمتی از دنیا به او می دهد تا استغفار را فراموش نماید و به گناه خود ادامه بدهد، چنان که می فرماید: «سَنَسَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ» یعنی خداوند او را در غفلت نگه می دارد و هنگام معصیت به خاطر نعمت [از خطر گناه هراسی ندارد.] (2)

ص: 423

1-741.. سوره ی اعراف، آیه ی 182.

2-742.. فی اصول الکافی عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد عن علی بن الحکم عن عبد الله بن جندب عن سفیان بن السمط، قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): ان الله اذا اراد بعبد خيرا فاذنب ذنبا اتبعه بنعمة و يذكره الاستغفار، و اذا اراد بعبد شرا فاذنب ذنبا اتبعه بنعمة لينسيه الاستغفار و يتمادي بها و هو قول الله؟ عز؟: سَنَسَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ بالنعم عند المعاصی. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 105، ح [387] B]

امام صادق(علیه السلام) نیز می فرماید:

چه زیاداند کسانی که به سبب نعمت های خدا مغرور می شوند، و چه زیادند کسانی که به سبب پرده انداختن خداوند بر گناهشان گرفتار عذاب می شوند، و چه زیاداند کسانی که به خاطر تعریف و ثناگویی مردم گرفتار فتنه و آزمایش [خداوند] می شوند. (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

«مَنْ وَسَّعَ عَلَيْهِ فِي ذَاتِ يَدِهِ فَلَمْ يَرَ ذَلِكَ اسْتِدْرَاجًا فَقَدْ آمَنَ مَخُوفًا».

یعنی کسی که [از ناحیه خداوند] توسعه پیدا کند و دست او پر باشد و این را «استدراج» [و امتحان پنهانی خدا] نداند، خود را از خطر ایمن دانسته است! [در حالی که در خطر غفلت قرار گرفته است]. (2)

علی بن ابراهیم گوید:

«وَ أَمَلِي لَهُمْ أَنْ كَيْدِي مَتِينٌ» یعنی إِنَّ عَذَابِي شَدِيدٌ. (3)

ص: 424

1- 743.. علی بن ابراهیم عن القاسم بن محمد عن داود سليمان المنقري عن حفص بن غياث عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: كم من مغرور بما قد انعم الله عليه و كم من مستدرج يستر الله عليه، و كم من مفتون بثناء الناس عليه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 106، ح 390]

2- 744.. فی نهج البلاغة انه من وسع عليه فی ذات يده فلم يَرَ ذلك استدراجا فقد امن مخوفا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 106، ح 392]

3- 745.. وقال علی بن ابراهیم: قوله تعالى: وَأَمَلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ای عذابی شدید. [تفسیر برهان، ج 2، ص 621، ح 4]

«أَوْلَمَ يَتَفَكَّرُوا مَا بِصَاحِبِهِمْ مِّنْ جَنَّةٍ إِن هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ» (1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید: امیرالمؤمنین(علیه السلام) همواره می فرمود:

با تفکر قلب خود را بیدار کن، و برای عبادت در شب از بستر خود جدا شو، و از پروردگار خود بترس. (2)

حسن صیقل گوید: از امام صادق(علیه السلام) درباره ی روایت «تَفَكَّرْتُ سَاعَةً خَيْرٌ مِنْ قِيَامِ لَيْلَةٍ»

سوال کردم و گفتم: چگونه تفکر کند؟ فرمود:

به خرابه و به خانه ها [ی خالی از سکنه] که می نگرد بگوید: ساکنان تو کجا رفتند و بنا کنندگان تو چه شدند؟! چرا سخن نمی گویی؟! (3)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

بهترین عبادت این است که انسان همواره درباره ی [عظمت] خدا و قدرت او فکر کند. (4)

ص: 425

1-746..سوره ی اعراف، آیه ی 184.

2-747.. محمد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن النوفلی، عن السکونی، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: «کان

امیرالمؤمنین(علیه السلام) یقول: نبه بالتفکر قلبک، و جاف من «2» اللیل جنبک، و اتق الله ربک». [تفسیر برهان، ج 2، ص 621، ح 6]

3-748.. و عنه: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن بعض اصحابه، عن ابان، عن الحسن الصیقل، قال: سالت ابا عبد الله(علیه السلام) عما

یروی الناس: تفکر ساعة خیر من قیام لیلۃ». قلت: کیف یتفکر؟ قال: «یمر بالخریة او بالدار، فیقول: این ساکنوک، این بانوک، مالک

لا تکلمین؟». [تفسیر برهان، ج 2، ص 621، ح 7]

4-749.. و عنه: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد بن خالد، عن احمد بن محمد بن ابی نصر، عن بعض رجاله، عن ابی عبد

الله(علیه السلام)، قال: «افضل العبادۃ ادمان التفکر فی الله و فی قدرته». [تفسیر برهان، ج 2، ص 622، ح 3]

عبادت نماز و روزه فراوان نیست، بلکه عبادت، تنها فکر کردن درباره ی [عظمت و قدرت و حکمت های] خداوند است. (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

تفکر، انسان را به نیکی و عمل به آن دعوت می کند. (2)

«يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي...» (3)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مشرکین قریش عاص بن وائل سهمی و نضر بن حارث و عقبه بن ابی معیط را نزد علمای یهود نجران فرستادند تا سوالاتی از آنان بکنند و سپس آن سوالات را از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بنمایند و در بین سوالات علمای یهود این بود که گفتند: از محمد سوال کنید «قیامت کی بر پا می شود؟» پس اگر او ادعای علم آن را داشت بدانید که او دروغ گو می باشد چرا که احدی اطلاع از آن ندارد گرچه ملک مقرب و یا پیامبر مرسل باشد؛ و چون این سوال را از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) کردند، این آیه نازل شد «يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي...» (4)

ص: 426

1-750.. و عنه: عن محمد بن يحيى، عن احمد بن محمد بن عيسى، عن معمر بن خلاد، قال: سمعت ابا الحسن الرضا(عليه السلام) يقول: «ليس العبادة كثرة الصلاة والصوم، انما العبادة التفكير في امر الله؟ عز؟». [تفسير برهان، ج 2، ص 622، ح 4]

2-751.. و عنه: عن محمد بن يحيى، عن احمد بن محمد، عن اسماعيل بن سهل، عن حماد، عن ربعي، قال: قال ابو عبد الله(عليه السلام): «قال اميرالمؤمنين(عليه السلام): ان التفكير يدعو الى البر والعمل به». [تفسير برهان، ج 2، ص 622، ح 5]

3-752.. سورة ي اعراف، آية 187.

4-753.. في تفسير علي بن ابراهيم قوله: وَمَنْ يُضِلِّ لِلَّهِ فَلَا هَادِيَ لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ قَالَ: يَكَلِّهُ إِلَى نَفْسِهِ قَوْلُهُ: يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا فَنَقَرِيهَا بِعَثِّ الْعَاصِ بْنِ وَائِلِ السَّهْمِيِّ وَالنَّضْرِ بْنِ الْحَارِثِ مِنْ كَلْدَةَ وَعَقْبَةَ بْنِ أَبِي مَعِيْطٍ إِلَى نَجْرَانَ لِيَتَعَلَّمُوا مِنْ عِلْمَاءِ الْيَهُودِ مَسَائِلَ يَسْأَلُونَهَا رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ)، وَكَانَ فِيهَا: سَلُوا مُحَمَّدًا مَتَى يَقُومُ السَّاعَةُ فَانْأَدَعَى عِلْمَ ذَلِكَ فَهُوَ كَاذِبٌ، فَانْ قِيَامَ السَّاعَةِ لَمْ يَطَّلِعِ اللَّهُ عَلَيْهِ مَلَكًا مَقْرَبًا وَلا نَبِيًّا مَرْسَلًا، فَلَمَّا سَأَلُوا رَسُولَ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ) مَتَى يَقُومُ السَّاعَةُ؟ أَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَيْهِ: يَسْأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَأَيُّجَلِّيَّهَا لَوْ قَتَلْتُمَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالأَرْضِ لا تَأْتِيكُمُ الا بَعْتَةً يَسْأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا اى جاهل عنها قل لهم يا محمد(صلی الله علیه و آله) إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لا يَعْلَمُونَ. [تفسير

نورالثقلين، ج 2، ص 106B]

امیر المؤمنین (علیه السلام) می فرماید: به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفته شد: در چه زمانی قائم از ذریه شما قیام می کند؟ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

مَثَلُ آن مَثَلُ قِيَامَتِ اسْتِ وَ جَزِ خَدَاوَنِدِ كَسِي اَزْ آن آگَاهِ نِسْتِ وَ فَرَمُودُ: «لَا يُجَلِّيهَا لِوَقْتِهَا إِلَّا هُوَ تُقَلَّتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَعْتَةً» (1)

سوره ی اعراف [7]، آیات 189 تا 202

متن:

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا رُؤُوسًا لِيَسُدَّ كُنُوزَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلٌ خَفِيْفًا فَهَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثْقَلَتْ دَعَا اللهُ رَبَّهُمَا لَئِن آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنُكَوِّنَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلْنَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا فَتَعَالَى اللهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ أَيْشُرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَ هُمْ يُخْلَقُونَ وَ لَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَ لَا أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ وَ إِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سِوَاءَ عَلَيْكُمْ أَدَعَوْتُمُوهُمْ أَمْ أَنْتُمْ

ص: 427

1-754.. في عيون الاخبار عن الرضا (عليه السلام) قال: و لقد حدثني ابي عن ابيه عن آبائه عن على (عليهم السلام) ان النبي (صلى الله عليه و آله) قيل له: يا رسول الله متى يخرج القائم من ذريتك؟ فقال: مثله مثل الساعة «لا يُجَلِّيها لِوَقْتِها إِلَّا هُوَ تُقَلَّتْ فِي السَّمَاوَاتِ وَ الْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَعْتَةً» و الحديث طويل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 107، ح 394]

صَامِتُونَ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عِبَادٌ أَمْثَالِكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلَيْسَ تَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ يَبْتَطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يُبْصِرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا سُبْحَانَ رَبِّكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظِرُونَ إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَيْسَ تَطِيعُونَ نَصْرَكُمْ وَلَا أَنْفُسُهُمْ يَنْصَرُونَ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ خذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ وَإِنَّمَا يَنْزَعَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ فَاسَدٌ تَعَدُّ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الْغَىِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ

لغات:

«عفو» یعنی سخت گیری مکن و «یسر و لا- تُعسر» و العفو ضد الجهد و هو الوسط، و «العرف ضد النکر و مثله المعروف و عرف و معروف عمل عقل پسند می باشد، «و النزغ» الازعاج بالاغراء و اکثر ذلك عند الغضب، و قيل «النزغ» الفساد لقوله تعالى «نزع الشيطان بینی و بین اخوتی» ای افسد، و «اذا مسهم» المسوس ما نالته الایدی، و «اجتباء» به معنای برگزیدن است، و جباية الخراج جمع آوری خراج و مالیات است، و «بصائر» به معنای براهین است.

ترجمه:

او خدایی است که (همه) شما را از یک فرد آفرید و همسرش را نیز از جنس او قرار داد، تا در کنار او بیاساید. سپس هنگامی که با او آمیزش کرد، حملی سبک برداشت، که با وجود آن، به کارهای خود ادامه می داد و چون سنگین شد، هر دو از

خداوند و پروردگار خود خواستند «اگر فرزند صالحی به ما دهی، از شاگردان خواهیم بود!» (189) اما هنگامی که خداوند فرزند صالحی به آن‌ها داد، (موجودات دیگر را در این موهبت موثر دانستند و) برای خدا، در این نعمت که به آن‌ها بخشیده بود، هم تايانی قایل شدند خداوند برتر است از آن چه هم تاي او قرار می دهند! (190) آیا موجوداتی را هم تاي او قرار می دهند که چیزی را نمی آفرینند، و خودشان مخلوقند. (191) و نمی توانند آنان را یاری کنند، و نه خودشان را یاری می دهند. (192) و هر گاه آن‌ها را به سوی هدایت دعوت کنید، از شما پیروی نمی کنند و برای شما یکسان است چه آن‌ها را دعوت کنید و چه خاموش باشید؟! (193) آن‌هایی را که غیر از خدا می خوانید (و پرستش می کنید)، بندگانی هم چون خود شما هستند آن‌ها را بخوانید، و اگر راست می گوید باید به شما پاسخ دهند (و تقاضایتان را برآورند)! (194) آیا (آن‌ها حد اقل همانند خود شما) پاهایی دارند که با آن راه بروند؟! یا دستهایی دارند که با آن چیزی را بگیرند (و کاری انجام دهند)؟! یا چشمانی دارند که با آن ببینند؟! یا گوشهایی دارند که با آن بشنوند؟! (نه، هرگز، هیچ کدام،) بگو: «(اکنون که چنین است،) بت‌های خویش را که شریک خدا قرار داده اید (بر ضد من) بخوانید، و برای من نقشه بکشید، و لحظه ای مهلت ندهید، (تا بدانید کاری از آن‌ها ساخته نیست)! (195) ولی و سرپرست من، خدایی است که این کتاب را نازل کرده و او همه صالحان را سرپرستی می کند. (196) و آن‌هایی را که جز او می خوانید، نمی توانند یاریت کنند، و نه (حتی) خودشان را یاری دهند (197) و اگر آن‌ها را به هدایت فراخوانید، سخنانتان را نمی شنوند! و آن‌ها را می بینی (که با چشم‌های مصنوعیشان) به تو نگاه می کنند، اما در حقیقت نمی بینند!» (198) (به هر حال) با آن‌ها مدارا کن و عذرشان را بپذیر، و به نیکی‌ها دعوت نما، و از

جاهلان روی بگردان (و با آنان ستیزه مکن!) (199) و هر گاه وسوسه ای از شیطان به تو رسد، به خدا پناه بر که او شنونده و داناست! (200) پرهیزگاران هنگامی که گرفتار وسوسه های شیطان شوند، به یاد (خدا و پاداش و کیفر او) می افتند و (در پرتو یاد او، راه حق را می بینند و) ناگهان بینا می گردند. (201) و (ناپرهیزگاران را) برادران شان (از شیاطین) پیوسته در گم راهی پیش می برند، و باز نمی ایستند! (202)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا... فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَ لَهُ شُرَكَاءَ...» (1)

مؤلف گوید:

آیه فوق بین مفسرین خاصه و عامه مورد بحث و اختلاف شدیدی واقع شده است و مفسرین عامه مرجع ضمیر «جعلاً» را آدم و حوّا دانسته اند و در نهایت به آنان نسبت شرک داده اند و مفسرین خاصه بعضاً فاعل «جعلاً» را دو گروه مرد و زن از نسل صالح [یعنی نسل سالم از آفت] دانسته اند و گفته اند: تعبیر تثنیه به خاطر این بوده که حوّا پانصد بار زایمان کرد و در هر بار یک پسر و یک دختر به دنیا آورد و آنان دو گروه پانصد نفری از مرد و زن بودند، و بر خلاف آدم و حوّا با وساوس شیطان گرفتار شرک شدند، و این معنا را حضرت رضا (علیه السلام) در مجلس مامون روشن نمود و روایات دیگر بعضاً قابل قبول نیست و آیه شریفه فوق جز با این بیان قابل تفسیر نیست چرا که عصمت پیامبران را مخدوش نمی نماید.

ص: 430

ادیان و مذاهب را جمع نمود و درباره ی عصمت پیامبران(علیهم السلام) از آن حضرت سوال نمود و گفت: ای فرزند رسول خدا(صلی الله علیه و آله)! آیا شما پیامبران را معصوم نمی دانید؟ فرمود: آری. مامون گفت: پس معنای آیه «فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا» چیست؟ حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

حوّا برای آدم پانصد بار فرزند آورد و در هر بار یک پسر و یک دختر به دنیا آورد و آدم

و حوّا با خدای خود عهد کردند و از او خواستند و گفتند: «لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ» و چون خداوند به آنان نسل صالح و سالم از معلولیت و بیماری های زمین گیری را عطا نمود، فرزندان آدم و حوّا دو گروه بودند: گروه مردان و گروه زنان و این دو گروه [که باید مانند پدر و مادرشان شاکر خدا می بودند] به خدا شرک آوردند، همان گونه که خداوند می فرماید: «فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ».

پس مامون گفت: من گواهی می دهم که تو فرزند رسول خدا هستی. (1)

ص: 431

1-756.. فی عیون الاخبار فی باب مجلس الرضا(علیه السلام) عند المامون فی عصمة الانبياء(علیهم السلام) حدثنا تمیم بن عبد الله بن تمیم القرشی رضی الله عنه، قال: حدثنی ابی عن حمدان بن سلیمان النیسابوری عن علی بن محمد بن الجهم قال: حضرت مجلس المامون و عنده الرضا(علیه السلام) فقال له المامون: یا ابن رسول الله ایس من قولک ان الانبياء معصومون؟ قال: بلی، قال: فما معنی قول الله؟ عز؟ فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا قال له الرضا(علیه السلام): ان حوا ولدت لآدم خمسمائة بطن فی کل بطن ذکر و انثی، و ان آدم و حوا عاهد الله تعالی و دعواه و قالوا: لَئِنْ آتَيْتَنَا صَالِحًا لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ فلما آتیهما صالحا من النسل خلقا سويا برینا من الزمانه و العاهة کان ما آتیهما صنفین: صنفا ذکر ابا و صنفا اناثا، فجعل الصنفان لله تعالی ذکره «شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا» و لم یشکراه کشکر ابویهما له؟ عز؟ قال الله تعالی: فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ فقال المامون: اشهد انک ابن رسول الله حقا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 107]

مرحوم علی بن ابراهیم قمی از امام باقر(علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر آیه «فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا» فرمود:

مقصود آدم و حوّا(علیهما السلام) می باشد و شرک آنان شرک در طاعت بوده نه شرک در

عبادت از این رو خداوند به پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) می فرماید: «هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ... اِلَى قَوْلِهِ: فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ» سپس فرمود: آدم و حوّا برای حارث

یعنی شیطان نصیبی در خلق خدا قرار دادند و لکن در عبادت خدا شیطان را شریک قرار ندادند [و شرک آنان شرک در طاعت بود] چنان که خداوند می فرماید: «أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ.»(1)

مؤلف گوید:

روایت فوق و امثال آن که در آن ها به حضرت آدم و حوّا(علیها السلام) نسبت شرک داده شده است را نمی توان پذیرفت، والله العالم.

«إِنَّ وَلِيِّ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ»

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در وصیت های خود به امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

این آیه و آیه «مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» برای امت من امان از آتش سوزی است.(2)

ص: 432

1-757.. فی تفسیر علی بن ابراهیم اخبرنا احمد بن ادريس عن احمد بن محمد بن محمد عن علی بن الحکم عن موسی بن بکر عن الفضل عن ابی جعفر(علیه السلام): فی قول الله: «فَلَمَّا آتَاهُمَا صَالِحًا جَعَلَا لَهُ شُرَكَاءَ فِيمَا آتَاهُمَا» فقال: هو آدم و حوا، و انما كان شرکهما شرک طاعة و لم یکن شرک عبادة، فانزل الله علی رسول الله(صلی الله علیه و آله): هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ اِلَى قَوْلِهِ: فَتَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ قَالَ: جعلوا للهارث نصيبا فی خلق الله و لم یکن شرکاء ابليس فی عبادة الله ثم قال: أَيُّشْرِكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 108]

2-758.. فی من لا یحضره الفقیه فی وصیة النبی(صلی الله علیه و آله) لعلی(علیه السلام): یا علی امان لامتی من الحرق «إِنَّ وَلِيِّ اللَّهِ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ» و «مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ» الاية. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 110، ح 403]

اصبغ بن نباته گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

سوگند به خدایی که حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را به حق به پیامبری مبعوث نمود و اهل بیت او را گرامی داشت، هر حرزی مردم برای نجات از آتش سوزی و غرق شدن و سرقت و تصادف و گم شدن [اموال] انسان و فرار چهارپا [و امثال این ها] بخواهند در قرآن موجود است، و هر کس در این باره ی سوالی دارد بگوید؛ پس مردی برخاست و گفت: یا امیرالمؤمنین به من بگوید نجات از غرق شدن و آتش سوزی به چیست؟ امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: آیه «إِنَّ وَلِيَّيَ اللّٰهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ» و آیه «وَمَا قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ...» را تا «سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ» بخوان و هر کس این دو آیه را بخواند ایمن از غرق و آتش سوزی خواهد شد؛ اصبغ بن نباته گوید: مردی که خانه های اطراف خانه او آتش گرفته بود این آیات را خواند و خانه او سالم ماند و آسیبی از آتش ندید. (1)

ص: 433

1-759.. فی اصول الکافی محمد بن یحیی عن عبد الله بن جعفر عن السیاری عن محمد ابن بکر عن ابی الجارود عن الاصبغ بن نباتة عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) انه قال: و الذی بعث محمد (صلی الله علیه و آله) بالحق و اکرم اهل بیته ما من شیء یطلبونه من حرز من حرق او غرق او افلات دابة من صاحبها او ضالة او ابق الا و هو فی القرآن، فمن اراد ذلك فلیسالنی عنه، قال: فقام الیه رجل فقال: یا امیرالمؤمنین اخبرنی عما یؤمن من الحرق و الغرق؟ فقال: اقرا هذه الآیات اللّٰه انّ ولیّی اللّٰه الَّذی نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ یَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ و «ما قَدَرُوا اللّٰهَ حَقَّ قَدْرِهِ» الی قوله: «سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى عَمَّا يُشْرِكُونَ» فمن قراها فقد امن من الحرق و الغرق، قال: فقرا رجل و اضطرت النار فی بیوت جیرانه و بیته وسطها فلم یصبه شیء. و الحدیث طویل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 110، ح 402]

«وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ» (1)

جابر گوید: امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه «ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ»

فرمود:

یعنی حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) که از دنیا رحلت نمود، ظلمت و تاریکی [و فتنه] ایجاد شد و مردم مقام و فضیلت اهل بیت او را نادیده گرفتند، چنان که خداوند می فرماید: «وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ...» (2)

«خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ» (3)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

پرهیز از این که درباره درهمی به مسلمان و یا یهودی و یا نصرانی ظلم کنی و یا حیوانی را بفروشی و درهمی را به خریدار ظلم نمایی، چرا که ما مامور هستیم که [در قیامت] برای او جبران نماییم و رضایت او را به دست آوریم. (4)

ص: 434

1-760.. سوره ی اعراف، آیه ی 198.

2-761.. فی روضة الکافی علی بن ابراهیم (محمد د خ ل) عن علی بن العباس عن علی بن حماد عن عمرو بن شمر عن جابر عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: و قوله؟ عز؟: «ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ» یعنی قبض محمد و ظهرت الظلمة فلم يبصروا فضل اهل بيته و هو قوله؟ عز؟: «وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ». و الحديث طويل اخذنا منه موضع الحاجة. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 110، ح 401]

3-762.. سوره ی اعراف، آیه ی 199.

4-763.. فی من لا یحضره الفقیه و روی عن رجل من ثقیف قال: قال علی (علیه السلام) ایاک ان تضرب مسلما او یهودیا او نصرانیا فی درهم خراج او تبيع دابة علی درهم فانا امرنا ان ناخذ منه العفو. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 111، ح 405]

حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

مومن، مومن نخواهد بود تا سه خصلت در او جمع شود، 1. سنتی از خدا، 2. سنتی از پیامبر(صلی الله علیه و آله)، 3. سنتی از ولی خدا [یعنی امام(علیه السلام)] سپس فرمود: اما سنت خدا: کتمان سرّ اوست، چنان که می فرماید: «عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا *

إِلَّا مَنْ أَتَى مِنَ رَسُولٍ» و اما سنت از پیامبر خدا(صلی الله علیه و آله): مدارا و سازش با مردم است چنان که خداوند می فرماید: «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ»

و اما سنت از ولی خدا: صبر بر سختی ها و مصیبت هاست چنان که خداوند می فرماید: «وَ الصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ.» (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

خداوند پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) را تربیت نمود و به او فرمود: ای محمد! «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ» یعنی به مردم سخت گیری مکن. و عفو به معنای متوسط است.

در تفسیر مجمع البیان روایت شده:

چون این آیه نازل شد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به جبریل فرمود: مقصود از عفو و امر به عرف چیست؟ و جبریل گفت: نمی دانم تا از عالم سوال نمایم و سپس بر آن حضرت

ص: 435

1-764.. أَبِي رَحْمَهُ اللَّهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى الْعَطَّارِ عَنْ سَهْلِ بْنِ زِيَادٍ عَنِ الْحَارِثِ بْنِ الدَّلْهَاتِ مَوْلَى الرَّضَا(عليه السلام) قَالَ سَمِعْتُ أَبَا الْحَسَنِ(عليه السلام) يَقُولُ لَا يَكُونُ الْمُؤْمِنُ مُؤْمِنًا حَتَّى تَكُونَ فِيهِ ثَلَاثُ خِصَالٍ سَدَّةٌ مِنْ رَبِّهِ وَ سَدَّةٌ مِنْ نَبِيِّهِ وَ سَدَّةٌ مِنْ وَلِيِّهِ فَالسُّنَّةُ مِنْ رَبِّهِ كِتْمَانُ سِرِّهِ قَالَ؟ عَز؟ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا يُظْهِرُ عَلَى غَيْبِهِ أَحَدًا. إِلَّا مَنْ أَتَى مِنَ رَسُولٍ وَ أَمَّا السُّنَّةُ مِنْ نَبِيِّهِ فَمُدَارَاةُ النَّاسِ فَإِنَّ اللَّهَ؟ عَز؟ أَمْرَ نَبِيِّهِ بِمُدَارَاةِ النَّاسِ فَقَالَ خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ وَ أَمَّا السُّنَّةُ مِنْ وَلِيِّهِ فَالصَّبْرُ عَلَى الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ فَإِنَّ اللَّهَ؟ عَز؟ يَقُولُ وَ الصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ. [صفات الشيعة صدوق، ص 37، ح 61]

نازل شد و گفت: ای محمد خدا تو را امر می کند که از کسی که به تو ظلم کرده بگذری؛ و به کسی که تو را محروم نموده احسان کنی و کسی که از تو بریده و قطع رحم نموده با او پیوند داشته باشی، و از جاهلان اعراض نمایی [و آنان را مؤاخذه نکنی]. (1)

«وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ» (2)

ابن زید گوید:

هنگامی که آیه «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ» نازل شد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به خدای خود گفت: «کیف یا رب الغضب؟» پس این آیه نازل شد «وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ» (3)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که شیطان یکی از شما را وسوسه می کند باید بگوید: «آمَنْتُ بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ» (4)

ص: 436

1-765.. فی مجمع البیان و روی انه لما نزلت هذه الاية سئل رسول الله (صلی الله علیه و آله) جبریل (علیه السلام) عن ذلك؟ فقال: لا ادري حتى اسئل العالم ثم اتاه فقال يا محمد ان الله يامرک ان تعفو عن ظلمک، و تعطى من حرمک، و تصل من قطعک، و اعرض عن الجاهلین. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 111، ح 408]

2-766.. سوره ی اعراف، آیه ی 200.

3-767.. قال ابن زید: لما نزلت هذه الاية قال النبي (صلی الله علیه و آله): كيف يا رب الغضب؟ فنزل قوله: وَأَمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 111، ح 409]

4-768.. فی کتاب الخصال قال امیرالمؤمنین (علیه السلام): اذا وسوس الشيطان الى احدکم فليستعذ بالله و ليقل آمنت بالله و برسوله مخلصا له الدين. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 111، ح 410]

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از آیه فوق این است که اگر در قلب تو از شیطان وسوسه ای آمد به خدا پناه ببر همانا او شنوا و داناست. سپس گوید: مقصود از آیه «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ» این است که چون شیطان مردم را به یاد گناه می اندازد و ترغیب به انجام آن می کند باید خدا را به یاد بیاورند و اگر چنین کنند بینشی پیدا می نمایند و از گناه دوری می کنند. (1)

«إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ» (2)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

مقصود این است که بنده ای تصمیم گناه پیدا می کند و سپس خدا را به یاد می آورد و خودداری می کند و این است معنای «تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ» (3)

ابوبصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

سخت ترین عمل بندگان خدا چند عمل است؛ 1. انصاف مومن با برادر دینی خود، 2. مواسات و کمک مومن به برادر دینی خود، 3. یاد خدا در تمام حالات.

ص: 437

1- 769.. فی تفسیر علی بن ابراهیم «وَأَمَّا يَنْزِعَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْعٌ» قال: ان عرض فی قلبک منه شیء وسوسة فاستعد بالله إنه سميع عليم ثم قال: «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ» قال: اذا ذكرهم الشيطان المعاصي و حملهم عليها يذكرون الله فاذا هم مبصرون. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 111، ح 411]

2- 770.. سورة ی اعراف، آیه ی 201.

3- 771.. محمد بن یعقوب: عن ابی علی الأشعری، عن محمد بن عبد الجبار، عن ابن فضال، عن ثعلبة بن میمون، عن ابی بصیر، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: سألته عن قول الله؟ عز؟: إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ، قال: «هو العبد يهيم بالذنب ثم يتذكر فيمسك، فذلك قوله: تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ». [تفسیر برهان، ج 2، 626]

ابو بصیر گوید: گفتیم: [معنای] یاد خدا در همه حالات چیست؟ فرمود:

هنگام معصیت یاد خدا می کند؛ و یاد خدا مانع از معصیت و گناه او می شود و این است معنای آیه «إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر «وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ» گوید:

مقصود این است که برادران جنی آنان یعنی شیاطین [و یا برادران انسی بی تقوا] آنان را به گناه و گم راهی دعوت می کنند و اصرار می ورزند. (2)

سوره ی اعراف [7]، آیات 203 تا 206

متن:

وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بآيَةٌ قَالُوا لَوْلَا اجْتَبَيْتَهَا قُلْ إِنَّمَا أَتَّبِعُ مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ مِنْ رَبِّي هَذَا بَصَائِرٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ

ص: 438

-
- 1- 772.. ابن بابویه: عن ابيه، قال: حدثنا سعد بن عبد الله، عن احمد بن محمد، عن ابيه، عن ابن المغيرة، عن ابي الصباح الكناني، عن ابي بصير، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: «من اشد ما عمل العباد انصاف المرء من نفسه، و مواساته اخاه، و ذكر الله على كل حال». قال: قلت: اصلحك الله، و ما وجه ذكر الله على كل حال؟ قال: «يذكر الله عند المعصية يهيم بها، فيحول ذكر الله بينه و بين تلك المعصية، و هو قول الله؟ عز؟: إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ». [تفسير برهان، ج 2، ص 626]
- 2- 773.. علی بن ابراهیم: قوله تعالى: إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا قَالَ: إِذَا ذَكَرَهُمُ الشَّيْطَانُ الْمَعَاصِيَ وَ حَمَلَهُمْ عَلَيْهَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ وَ إِخْوَانُهُمْ مِنَ الْجِنِّ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ أَي لَا يَقْصِرُونَ عَنْ تَضْلِيلِهِمْ. [تفسير برهان، ج 2، ص 627]

تُرْحَمُونَ وَادْكُرُ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ
وَ لَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَ لَهُ يَسْجُدُونَ

نکات:

«انصات» سکوت و استماع است، و آصال و اصل جمع اصیل است، و آصال جمع الجمیع است. و ظاهر آیه این است که انصات به معنای سکوت باشد چرا که قبل از آن امر به استماع شده است، و «خيفة» یعنی خائفا و «الغدو و الاصال» یعنی الغداة و العشيات لفضل هذين الوقتين.

ترجمه:

هنگامی که (در نزول وحی تاخیر افتد، و) آیه ای برای آنان نیاوری، می گویند: «چرا خودت (از پیش خود) آن را برنگزیدی؟!» بگو: «من تنها از چیزی پیروی می کنم که بر من وحی می شود این وسیله بینایی از طرف پروردگارتان، و مایه هدایت و رحمت است برای جمعیتی که ایمان می آورند. (203) هنگامی که قرآن خوانده شود، گوش فرا دهید و خاموش باشید شاید مشمول رحمت خدا شوید! (204) پروردگارت را در دل خود، از روی تضرع و خوف، آهسته و آرام، صبحگاهان و شامگاهان، یاد کن و از غافلان مباش! (205) آن ها که (در مقام قرب) نزد پروردگار تو هستند، (هیچ گاه) از عبادتش تکبر نمی ورزند، و او را تسبیح می گویند، و برایش سجده می کنند. (206)

ص: 439

«وَ إِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که به امامی اقتدا کرده ای که مورد قبول و اطمینان تو است، قرائت او تو را کفایت می کند، و اگر دوست می داری قرائت کنی هر گاه قرائت او را نمی شنوی قرائت کن و هر گاه قرائت او را می شنوی، خاموش باش، چرا که خداوند می فرماید: «وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ» (2)

امام صادق یا امام باقر (علیهما السلام) می فرماید:

هنگامی که به امامی اقتدا کرده ای سکوت کن و در باطن خود تسبیح بگو. (3)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

گوش دادن و سکوت، هنگام قرائت قرآن، در نماز و غیر نماز واجب است. (4)

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد آیا اگر امام جماعتی مورد رضایت نباشد، در نماز جهریه ماموم می تواند قرائت خود را بخواند؟ امام (علیه السلام) فرمود:

هر گاه آیات قرآن را شنیدی باید سکوت کنی.

ص: 440

1- 774.. سوره ی اعراف، آیه ی 204.

2- 775.. وَ فِي التَّهْذِيبِ عَنِ الصَّادِقِ (عَلَيْهِ السَّلَام) إِذَا كُنْتَ خَلْفَ إِمَامٍ تَوَلَّاهُ وَ تَثِقُ بِهِ فَإِنَّهُ يَجْزِيكَ قِرَاءَتَهُ وَ إِنْ أَحْبَبْتَ أَنْ تَقْرَأَ فَاقْرَأْ فِيمَا يَخَافُ بِهِ فَإِذَا جَهَرَ فَانصتْ قَالَ اللَّهُ تَعَالَى وَ أَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 263]

3- 776.. وَ الْعِيَّاشِيُّ عَنِ أَحَدِهِمَا (عَلَيْهِمَا السَّلَام) قَالَ إِذَا كُنْتَ خَلْفَ إِمَامٍ تَاتَمَ بِهِ فَانصتْ وَ سَبِّحْ فِي نَفْسِكَ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 263]

4- 777.. وَ عَنِ الصَّادِقِ (عَلَيْهِ السَّلَام) يَجِبُ الْإِنْصَاتُ لِلْقُرْآنِ فِي الصَّلَاةِ وَ فِي غَيْرِهَا وَ إِذَا قُرِئَ عِنْدَكَ الْقُرْآنُ وَ جَبَّ عَلَيْكَ الْإِنْصَاتُ وَ الْإِسْتِمَاعُ. [تفسیر صافی، ج 1، ص 263]

گفته شد: آن امام جماعت اهل شرک است؛ فرمود:

او گناه می کند، تو خدا را اطاعت کن.

راوی گوید: من باز سوال خود را تکرار کردم و امام(علیه السلام) اجازه قرائت نداد. پس دیگری گفت: آیا می توانم نماز خود را در خانه بخوانم و سپس به جماعت او حاضر شوم؟ امام(علیه السلام) فرمود: «مانعی نیست». سپس فرمود:

علی(علیه السلام) مشغول نماز صبح بود و ابن کوّای منافق پشت سر او این آیه را خواند «وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ لَنْ أَشْهَرُكَتَ لِيَجْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ». و امیرالمؤمنین(علیه السلام) به احترام قرآن سکوت نمود تا او از قرائت خود فارغ شد و باز آن حضرت مشغول قرائت شد و ابن کوّا نیز آن آیه را تکرار نمود و علی(علیه السلام) باز سکوت کرد و باز ابن کوّا آن آیه را تکرار کرد و علی(علیه السلام) سکوت نمود و سپس در پاسخ او این آیه را تلاوت کرد «فَاصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَ لَا يَسْتَخْفِنُكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ» و سپس سوره ی خود را به اتمام رساند و به رکوع رفت. (1)

ص: 441

1-778.. و فی التهذیب عنه(علیه السلام) انه سئل عن الرجل يؤمّ القوم و انت لا ترضى به فی صلاة یجهر فیها بالقراءة فقال اذا سمعت کتاب الله یتلى فانصت له قبل فانه یشهد علی بالشرك قال ان عصی الله فاطع الله فرددت علیه فابی ان یرخص لی قبل اصلی اذن فی بیتی ثم اخرج الیه فقال انت و ذاک و قال انّ علیاً(علیه السلام) کان فی صلاة الصبح فقرأ ابن الکوّا و هو خلفه و لقد اوحی الیک و الی الذین من قبلك لئن اشرکت لیجبطن عملک و لتکونن من الخاسرین فانصت علی تعظیماً للقرآن حتی فرغ من الآیة ثم عاد فی قراءته ثم اعاد ابن الکوّا الآیة فانصت علی ایضاً ثم قرء فاعاد ابن الکوّاء فانصت علی(علیه السلام) ثم قال فاصبر انّ وعد الله حق و لا یستخفینک الذین لا یوقنون ثم اتمّ السورة ثم رکع. [تفسیر صافی، ج 1، ص 263]

ظاهر آیه و روایات وجوب سکوت و استماع است و لکن فقهای خاصه و عامه حمل بر استحباب مؤکد کرده اند و در برخی از روایات امر به قرائت خلف مخالف شده گرچه قرائت او شنیده شود، مشروط به آن که تقیه ای نباشد. «وَ اذْکُرْ رَبِّکَ فِی نَفْسِکَ تَضَرُّعًا وَ خِیْفَةً وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْاَصَالِ...» (1)

علی بن ابراهیم گوید:

مقصود نماز ظهر و عصر است. (2)

زراره از امام صادق یا امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که در تفسیر این آیه فرمود:

ثواب ذکر باطنی مومن را از جهت عظمت و اهمیّت جز خدا کسی نمی داند. (3)

زراره نیز از آن حضرت نقل نموده که فرمود:

ملانکه جز آن چه می شنوند را نمی نویسند، چرا که خداوند می فرماید: «وَ اذْکُرْ رَبِّکَ فِی نَفْسِکَ تَضَرُّعًا...» سپس فرمود: پاداش این ذکر باطنی را از جهت عظمت جز خدا نمی داند؛ و فرمود: هنگامی که در جماعت به امامی اقتدا کرده ای، سکوت کن و در باطن خود خدا را تسبیح کن. (4)

ص: 442

1- 779.. سوره ی اعراف، آیه ی 205.

2- 780.. وَ اذْکُرْ رَبِّکَ فِی نَفْسِکَ تَضَرُّعًا وَ خِیْفَةً قَالَ فِی الظَّهْرِ وَ الْعَصْرِ. [تفسیر قمی، ج 1، ص 254]

3- 781.. محمّد بن یعقوب، عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن حماد، عن حرّیز، عن زرارة، عن احدهما (علیهما السلام)، قال: «لا یکتب الملک الا ما سمع، و قال الله؟ عز؟: وَ اذْکُرْ رَبِّکَ فِی نَفْسِکَ تَضَرُّعًا وَ خِیْفَةً وَ لا یعلم ثواب ذلک الذکر فی نفس الرجل غیر الله؟ عز؟ لعظمته». [تفسیر برهان، ج 2، ص 629]

4- 782.. العیاشی: عن زرارة، عن احدهما (علیهما السلام)، قال: «لا یکتب الملک الا ما اسمع نفسه، و قال الله: وَ اذْکُرْ رَبِّکَ فِی نَفْسِکَ تَضَرُّعًا وَ خِیْفَةً قَالَ: لا یعلم ثواب ذلک الذکر فی نفس العبد لعظمته الا الله و قال: اذا کنت خلف امام تاتم به فانصت و سبح فی نفسک». [تفسیر برهان، ج 2، ص 629]

روایت شده که خداوند به عیسی (علیه السلام) فرمود:

تو در باطن خود مرا یاد کن تا من نیز تو را یاد کنم؛ و مرا بین مردم یاد کن، تا من تو را در بین جمعیتی بهتر از جمعیت انسان ها یاد کنم و مرا از قلب خود دور مکن و در خلوت ها بسیار مرا یاد کن و بدان که خشنودی من به این است که تو مانند حیوانات [برای طعمه] مقابل من خضوع کنی و هنگام خضوع قلب تو زنده و بیدار باشد و غافل نباشی. (1)

از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

هر کس خدا را در پنهانی یاد کند، خدا را فراوان یاد کرده است، همانا منافقین خدا را در بین مردم یاد می کردند و در پنهانی او را یاد نمی کردند، از این رو خداوند درباره ی آنان می فرماید: «يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا.» (2)

مرحوم عیاشی در تفسیر خود از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که فرمود:

خدا را در باطن خود یاد کن؛ یعنی با ذلت و مسکنت و ترس از عذاب او، «دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ» یعنی بدون بلند کردن صدا؛ «بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ» یعنی در صبح و شب. (3)

ص: 443

1- 783.. و عنه: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد بن خالد، عن ابن فضال، رفعه، قال: «قال الله؟ عز؟ لعيسى (عليه السلام): يا عيسى، اذكرني في نفسك، و اذكرك في نفسي، و اذكرني في ملك اذكرك في ملا خير من ملا الادميين. يا عيسى، ان لي قلبك و اكثر ذكرى في الخلوات، و اعلم ان سروري ان تبصص الي، و كن في ذلك حيا و لاتكن ميتا». [تفسير برهان، ج 2، ص 629، ح 3]

2- 784.. و في الكافي عن الصادق (عليه السلام) قال الله من ذكرني سرًّا ذكرته علانيةً و عن اميرالمؤمنين (عليه السلام) من ذكر الله في السرِّ فقد ذكر الله كثيرًا ان المنافقين كانوا يذكرون الله علانيةً و لا يذكرونه في السرِّ فقال الله تعالى يُرَاؤُنَ النَّاسَ وَ لَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا. [تفسير صافي، ج 1، ص 264]

3- 785.. و العياشي مرفوعًا عن النبي (صلی الله علیه و آله) وَ اذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ يَعْنِي مَسْتَكِينًا وَ خِيفَةً يَعْنِي خَوْفًا مِنْ عَذَابِهِ وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ يَعْنِي دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقِرَاءَةِ بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ يَعْنِي بِالْغُدُوِّ وَ الْعَشِيِّ. [تفسير صافي، ج 1، ص 264] B

[برای عمل به این آیه] باید ده مرتبه هر صبح و شام بگویی: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ لَهُ الْمُلْكُ وَ لَهُ الْحَمْدُ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَ يُحْيِي وَ هُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»، پس مردی گفت: آیا چنین چیزی واجب است؟ فرمود: آری واجب است این اذکار را قبل از طلوع خورشید و قبل از غروب آن ده مرتبه بخوانی و اگر از توفوت شد باید در شب و روز آن ها را قضا نمایی. (1)

ص: 444

1-786.. عن الحسين بن المختار، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، في قول الله: وَ اذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَ خِيفَةً وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْاَصَالِ، قال: «تقول عند المساء: لا اله الا الله، وحده لا شريك له، له الملك و له الحمد، يحيى ويميت، ويميت ويحيى، و هو على كل شىء قدير». قلت: بيده الخير؟ قال: «بيده الخير، و لكن قل كما اقول لك عشر مرات، و اعوذ بالله السميع العليم من همزات الشياطين، و اعوذ بك رب ان يحضرون، ان الله هو السميع العليم. عشر مرات حين تطلع الشمس، و عشر مرات حين تغرب». محمد بن مروان، عن بعض اصحابه، قال: قال جعفر بن محمد(عليهما السلام): «استعيذ بالله السميع العليم من الشيطان الرجيم، و اعوذ بالله ان يحضرون، ان الله هو السميع العليم. و قل: لا اله الا الله، وحده لا شريك له، له الملك و له الحمد، يحيى ويميت، ويميت ويحيى، و هو على كل شىء قدير». فقال له رجل: مفروض هو؟ قال: قال: «نعم، مفروض هو محدود، تقوله قبل طلوع الشمس و قبل الغروب عشر مرات، فان فاتك شىء منها فاقضه من الليل و النهار». [تفسير برهان، ج 2، ص 630، ح 9 و 8]

«إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيُسَبِّحُونَهُ وَلَهُ يَسْجُدُونَ»⁽¹⁾

مولف گوید:

این نخستین آیه ای است در قرآن که سجده برای آن مستحب شمرده شده است. و در حدیثی نقل شده:

چون فرزند آدم در پیشگاه خداوند سجده می کند، شیطان کنار می رود و گریه می کند و می گوید: وای بر من آدم مامور به سجده شد و سجده نمود و اهل بهشت شد و من مامور به سجده شدم و سجده نکردم و اهل آتش شدم!⁽²⁾

ص: 445

1- 787.. سوره ی اعراف، آیه ی 206.

2- 788.. وفي الحديث اذا قرء ابن آدم السجدة فسجد اعتزل الشيطان يبكي فيقول يا ويله امر هذا بالسجود فسجد له فله الجنة و امرت بالسجود فعصيت فعلى النار. [تفسير صافى، ج 2، ص 264]

محل نزول: مدینه ی منوره -- عدد آیات: 75 [و یا 76] آیه

مگر آیه 30 تا انتهای آیه 36، از ابن عباس.

ترتیب نزول: این سوره بعد از سوره بقره نازل شده است. (1)

برخی گفته اند: کلّ این سوره در مدینه و در جنگ بدر نازل شده است و آیات آن 76 آیه است. (2)

ثواب قرائت سوره ی انفال

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

کسی که در هر ماهی سوره ی انفال و سوره ی براءت را قرائت کند هرگز نفاق پیدا نمی کند و از شیعیان امیرالمؤمنین (علیه السلام) خواهد بود. (3)

ص: 447

1-789.. تفسیر برهان.

2-790.. تفسیر صافی.

3-791.. ابن بابویه: باسناده عن ابی بصیر، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: «من قرا سورة الانفال و سورة براءة فی کل شهر لم یدخله نفاق ابدًا، و کان من شیعة امیرالمؤمنین (علیه السلام)». [تفسیر برهان، ج 2، ص 639، ح 1]

و نیز فرمود:

«سُورَةُ الْأَنْفَالِ جَدْعُ الْأَنْفِ» یعنی سوره ی انفال بینی [دشمنان] را به خاک می مالد. (1)

و نیز فرمود:

کسی که سوره ی انفال را قرائت کند... حقا از شیعیان امیرالمؤمنین (علیه السلام) است و روز قیامت از موائد بهشتی می خورد تا مردم از حساب قیامت فارغ شوند. (2)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

هر کس این سوره را بخواند من در قیامت شفیع او هستم، و شهادت می دهم که او دور از نفاق است و به عدد هر منافقی برای او حسنات می نویسد و کسی که آن را بنویسد و به خود بیاویزد مقابل هر حاکمی قرار بگیرد حق خود را می گیرد و حاجت او برآورده می شود و هر کس با او نزاع کند به او پیروز می شود و از آن مجلس مسرور و خشنود خارج خواهد شد و این سوره سبب حفظ او می شود. (3)

ص: 448

1- 792.. الشيخ: باسناده عن علي بن الحسن بن فضال، عن محمد بن علي، عن ابي جميلة. قال: وحدثني محمد بن الحسن، عن ابيه، عن ابي جميلة، عن محمد بن علي الحلبي، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، قال: «سورة الانفال فيها جدع الانف». [تفسير برهان، ج 2، ص 639، ح 2]

2- 793.. العياشي: عن ابي بصير، عن ابي عبد الله، قال: سمعته يقول: «من قرا سورة براءة و الانفال في كل شهر لم يدخله نفاق ابدا، و كان من شيعة امير المؤمنين (عليه السلام) حقا، و اكل يوم القيامة من موائد الجنة مع شيعته حتى يفرغ الناس من الحساب». [تفسير برهان، ج 2، ص 639، ح 3]

3- 794.. و من كتاب (خواص القرآن): و روى عن النبي (صلی الله علیه و آله)، انه قال: «من قرا هذه السورة فانا شفيع له يوم القيامة، و شاهد انه برىء، من النفاق، و كتبت له الحسنات بعدد كل منافق، و من كتبها و علقها عليه لم يقف بين يدي حاكم الا و اخذ حقه و قضى حاجته، و لم يتعد عليه احد و لا ينازعه احد الا و ظفر به، و خرج عنه مسرورا، و كان له حصنا». [تفسير برهان، ج 2، ص 639، ح 5]

متن:

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

یَسَّ مَلُونَا عَنِ الْاَنْفَالِ قُلِ الْاَنْفَالُ لِلّٰهِ وَ الرَّسُولِ فَاَتَقُوا اللّٰهَ وَ اصْلِحُوا ذَاتَ بَیْنِكُمْ وَ اطِيعُوا اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ اِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِیْنَ اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِیْنَ اِذَا ذُكِرَ اللّٰهُ وَ جَلَّتْ قُلُوْبُهُمْ وَ اِذَا تُلِیَتْ عَلَیْهِمْ اَیَاتُهُ زَادَتْهُمْ اِیْمَانًا وَ عَلَی رَبِّهِمْ یَتَوَكَّلُوْنَ الَّذِیْنَ یَقِیْمُوْنَ الصَّلَاةَ وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ یُنْفِقُوْنَ اُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُوْنَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِیْمٌ كَمَا اَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَیْتِكَ بِالْحَقِّ وَ اِنَّ فَرِیْقًا مِنَ الْمُؤْمِنِیْنَ لَكَارِهُوْنَ یُجَادِلُوْنَكَ فِی الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَیَّنَ كَانَمَا یُسَاقُوْنَ اِلَى الْمَوْتِ وَ هُمْ یَنْظُرُوْنَ وَ اِذْ یَعِدُّكُمْ اللّٰهُ اِحْدَى الطَّائِفَتَیْنِ اَنَّهَا لَكُمْ وَ تَوَدُوْنَ اَنْ غَیْرَ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُوْنَ لَكُمْ وَ یُرِیْدُ اللّٰهُ اَنْ یُحَقِّقَ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَ یَقْطَعَ دَابِرَ الْكٰفِرِیْنَ لَیُحَقِّقَ الْحَقَّ وَ یُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُوْنَ اِذْ تَسَّ تَغِیْثُوْنَ رَبَّكُمْ فَاسَّ تَجَابَ لَكُمْ اِنِّیْ مُمِدُّكُمْ بِالْفِیْ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرْدِفِیْنَ وَ مَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰی وَ لِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ وَ مَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ

ص: 449

عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ إِذْ يُعَشِّيكُمْ النُّعَاسَ أَمَدَةً مِنْهُ وَيُنزِّلُ عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ إِذْ يُوحَىٰ رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبَّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلْتِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَصْرَبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَاصْرَبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُّوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ذَلِكُمْ فَذُوقُوهُ وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابَ النَّارِ

لغات:

«الانفال» جمع نفل به معنای زیاده است، و نفلتک کذا اذا زدته، و نفل به معنای عطیه نیز می باشد، و النافلة عطية التطوع و منه نوافل الصلاة، و نوفل الرجل الكثير العطية

ترجمه:

از تو درباره انفال [غنائم، و هر گونه مال بدون مالک مشخص] سوال می کنند بگو: «انفال مخصوص خدا و پیامبر است پس، از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید! و خصومت هایی را که در میان شماست، آشتی دهید! و خدا و پیامبرش را اطاعت کنید اگر ایمان دارید! (1) مومنان، تنها کسانی هستند که هر گاه نام خدا برده شود، دل هاشان ترسان می گردد و هنگامی که آیات او بر آن ها خوانده می شود، ایمان شان فروتنتر می گردد و تنها بر پروردگارشان توکل دارند. (2) آن ها که نماز را برپا می دارند و از آن چه به آن ها روزی داده ایم، انفاق می کنند. (3) (آری،) مومنان حقیقی آن ها هستند برای آنان درجاتی (مهم) نزد پروردگارشان است و برای آن ها، آمرزش و روزی بی نقص و عیب است. (4) همان گونه که خدا تو را بحق از خانه (به سوی میدان بدر،) بیرون فرستاد، در حالی که گروهی از مومنان ناخشنود بودند (ولی سرانجامش پیروزی بود! ناخشنودی عده ای از چگونگی تقسیم غنائم بدر نیز چنین است!) (5) آن ها پس از روشن شدن

حق، باز با تو مجادله می کردند (و چنان ترس و وحشت آن ها را فراگرفته بود، که) گویی

به سوی مرگ رانده می شوند، و آن را با چشم خود می نگرند! (6) و (به یاد آرید) هنگامی

را که خداوند به شما وعده داد که یکی از دو گروه [کاروان تجاری قریش، یا لشکر مسلح

آن ها] نصیب شما خواهد بود و شما دوست می داشتید که کاروان (غیر مسلح) برای شما باشد (و بر آن پیروز شوید) ولی خداوند می خواهد حق را با کلمات خود تقویت، و ریشه کافران را قطع کند (از این رو شما را بر خلاف میلتان با لشکر قریش درگیر ساخت، و آن پیروزی بزرگ نصیبتان شد.) (7) تا حق را تثبیت کند، و باطل را از میان بردارد، هر چند مجرمان کراهت داشته باشند. (8) (به خاطر بیاورید) زمانی را (که از شدت ناراحتی در میدان بدر،) از پروردگارتان کمک می خواستید و او خواسته شما را پذیرفت (و گفت): من شما را با یکهزار از فرشتگان، که پشت سر هم فرود می آیند، یاری می کنم. (9) ولی خداوند، این را تنها برای شادی و اطمینان قلب شما قرار داد و گر نه، پیروزی جز از طرف خدا نیست خداوند توانا و حکیم است! (10) و (یاد آورید) هنگامی را که خواب سبکی که مایه آرامش از سوی خدا بود، شما را فراگرفت و آبی از آسمان برای شان فرستاد، تا شما را با آن پاک کند و پلیدی شیطان را از شما دور سازد و دل های تان را محکم، و گامها را با آن استوار دارد! (11) و (به یاد آر) موقعی را که پروردگارت به فرشتگان وحی کرد: «من با شما هستم کسانی را که ایمان آورده اند، ثابت قدم دارید! به زودی در دل های کافران

ترس و وحشت می افکنم ضربه ها را بر بالاتر از گردن (بر سرهای دشمنان) فرود آرید! و همه انگشتان شان را قطع کنید! (12) این به خاطر آن است که آن ها با خدا و پیامبرش (صلی الله علیه و آله) دشمنی ورزیدند و هر کس با خدا و پیامبرش دشمنی کند، (کیفر شدیدی می بیند) و خداوند شدید العقاب است! (13) این (مجازات دنیا) را بچشید! و برای کافران،

مجازات آتش (در جهان دیگر) خواهد بود! (14)

«يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَأَتَقُوا اللَّهَ وَاصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ...» (1)

مولف گوید:

انفال اموالی است که اختصاص به خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله) و وصی و جانشین آن حضرت دارد و مصادیق فراوانی در روایات برای آن بیان شده است:

1. امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق می فرماید:

کسی که بمیرد و وارثی نداشته باشد، مال او از انفال محسوب می شود [و اختصاص به پیامبر و اوصیای او (علیهم السلام) دارد. (2)]

2. امام صادق (علیه السلام) فرمود:

انفال غنائمی است که مجاهدین برای آن ها جنگی نکرده و خیل و رکابی نزده اند

بلکه اهل آن با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مصالحه کرده اند و یا با دست خود تحویل

ص: 452

1-795.. سوره ی انفال، آیه ی 1.

2-796.. محمد بن یعقوب: عن ابی علی الأشعری، عن محمد بن عبد الجبار و محمد بن اسماعیل، عن الفضل بن شاذان، جمیعا، عن صفوان بن یحیی، عن ابن مسکان، عن محمد الحلبي، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، فی قول الله تبارک و تعالی: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ، قال: «من مات و لیس له مولی فماله من الانفال». و عنه: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد، عن الحسين بن سعيد، عن القاسم بن محمد، عن رفاعه، عن ابان بن تغلب، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، فی الرجل یموت لا وارث له و لا مولی، قال: «هو من اهل هذه الآیة: يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ». و عنه: عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زیاد و محمد بن یحیی، عن احمد بن محمد، جمیعا، عن ابن محبوب، عن العلاء، عن محمد بن مسلم، عن ابی جعفر (علیه السلام)، قال: «من مات و لیس له وارث من قرابته و لا مولی عتاقة قد ضمن جریرته، فماله من الانفال». [تفسیر برهان، ج 2، ص 640، ح 2 و 3 و 4]

مسلمانان داده اند و 3 از انفال محسوب می شود هر زمین خرابه و درّه های بین کوه ها و این گونه اموال مخصوص به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) است و بعد از او مخصوص به امام و جانشین او می باشد و او به هر مصرفی می خواهد صرف می کند. (1)

3. امام صادق(علیه السلام) فرمود:

هر کدام از مسلمانان که بمیرد و دینی داشته باشد دین او به عهده ما می باشد و مخارج عیال او نیز بر ما می باشد، و کسی که بمیرد و مالی را از خود به جای گذارده باشد، آن مال مربوط به وارث او خواهد بود، و کسی که بمیرد و خویشی نداشته باشد، مال او از انفال محسوب می شود. (2)

4. امام کاظم(علیه السلام) فرمود:

انفال هر زمین خرابه ای است که اهل آن، آن را رها کرده باشند [و یا هلاک شده باشند] و هر زمینی که جنگ و خیل و رکابی بر آن انجام نگرفته باشد و اهل آن با رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مصالحه کرده باشند و بدون جنگ با دست خود تحویل مسلمانان داده باشند این گونه اموال از انفال محسوب می شود چنان که بالاسی کوه ها و پایین درّه ها و نیزارها و زمین های مرده و بیابانی که مالکی ندارد، و اموال مخصوص به پادشاهان که غصبی نباشد، انفال محسوب می شود؛ و نیز اموال

ص: 453

1-797.. و عنه: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن ابن ابی عمیر، عن حفص بن البختری، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: «الانفال: ما لم یوجف علیه بخیل و لارکاب، او قوم صالحوا او قوم اعطوا بایدیهم، و کل ارض خریة و بطون الاودیة فهو لرسول الله(صلی الله علیه و آله)، و هو لامام من بعده یضعه حیث یشاء». [تفسیر برهان، ج 2، ص 640، ح 5]

2-798.. و عنه: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن ابن ابی عمیر، عن حماد بن عثمان، عن الحلبی، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: «من مات و ترک دینا فعلینا دینه و الینا عیاله، و من مات و ترک مالا فلورثته، و من مات و لیس له موال فماله من الانفال». [تفسیر برهان، ج 2، ص 641]

کسی که بمیرد و وارثی نداشته باشد مخصوص پیامبر و ائمه (علیهم السلام) است، چنان

که اگر کسی راهی برای تامین معاش خود ندارد، معاش او به عهده پیامبر و یا امام (علیه السلام) می باشد. (1)

مؤلف گوید:

روایات فراوان دیگری نیز در کتب معتبره در این معنا آمده که به خاطر اختصار از نقل آن ها خودداری شد، و جامع ترین آن ها روایت محمد بن مسلم است که در تفسیر عیاشی آمده.

محمد بن مسلم گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

فیئ و انفال مربوط به زمینی است که برای به دست آمدن آن جنگ و خونریزی نشده باشد و یا صاحبان آن با پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) مصالحه کرده باشند و یا با دست خود به

مسلمانان واگذار کرده باشند و یا سرزمین خرابی باشد که اهل آن هلاک شده و یا به مکان دیگری کوچ کرده باشند و نیز [بالای کوه ها و] پایین درّه ها انفال محسوب می شود و کلیّه ی موارد فوق را فیئ می گویند و اختصاص به خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله)

دارد و آن چه مخصوص به خدا باشد در اختیار رسول اوست و او هر گونه بخواهد در آن ها تصرف می کند و بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اختصاص به امام (علیه السلام) دارد. (2)

ص: 454

1-799.. و عنه: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن حماد بن عیسی، عن بعض اصحابنا، عن العبد الصالح (علیه السلام)، قال: «الانفال: کل ارض خربة قد باد اهلها، و کل ارض لم یوجف علیها بخیل و لارکاب، و لکن صالحوا صلحا و اعطوا بايديهم علی غیر قتال». قال: «و له یعنی الوالی رؤوس الجبال و بطون الاودية و الآجام و کل ارض میتة لارب لها، و له صوافی الملوک ما کان فی ایدیهم من غیر وجه الغصب، لان الغصب کله مردود، و هو وارث من لاوارث له، و یعول من لا حيلة له». [تفسیر برهان، ج 2، ص 641، ح 7]

2-800.. و عنه: باسناده عن علی بن الحسن، عن سندی بن محمد، عن علاء، عن محمد بن مسلم، عن ابی جعفر (علیه السلام)، قال: سمعته یقول: «الفیء و الانفال: ما کان من ارض لم یکن فیها هراقة الدماء، و قوم صولحوا و اعطوا بايديهم، و ما کان من ارض خربة او بطون اودية فهو کله من الفیء، فهذا لله و لرسوله (صلی الله علیه و آله)، فما کان لله فهو لرسوله یضعه حیث یشاء، و هو للامام بعد الرسول (صلی الله علیه و آله)». [تفسیر برهان، ج 2، ص 643، ح 20] B

ابوبصیر گوید: امام باقر (علیه السلام) می فرمود:

«انفال مخصوص به ما می باشد و از انفال است معادن و...» (1)

«فَاتَّقُوا اللَّهَ وَاصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» (2)

مرحوم کلینی با سند خود از حبیب احوال نقل نموده که گوید: از امام صادق (علیه السلام)

شنیدم که فرمود:

صدقه ای که خدا دوست می دارد: اصلاح بین مردم است هنگامی که فسادی بین آنان رخ داده باشد، و نزدیک کردن آنان به هم دیگر و اصلاح بین آنان است هنگامی که از هم دیگر فاصله گرفته باشند. (3)

یکی از اصحاب امام صادق (علیه السلام) گوید:

مفضّل [صحابی خاص آن حضرت] به من و ختن من که در میراثی نزاع داشتیم برخورد نمود و ساعتی سخنان ما را گوش کرد و سپس گفت: به منزل من بیایید. پس ما به منزل او رفتیم و او بین ما را با چهارصد درهم اصلاح نمود و آن چهارصد

ص: 455

1- 801.. عن ابی بصیر قال: سمعت ابا جعفر (علیه السلام) يقول لنا الانفال، قلت: و ما الانفال قال: منها المعادن و الآجام و کل ارض

لارب لها، و کل ارض باد اهلها فهو لنا. [تفسیر عیاشی، ج 2، ص 48، ح 11]

2- 802.. سوره ی انفال، آیه ی 1.

3- 803.. محمّد بن یعقوب: عن محمّد بن یحیی، عن احمد بن محمّد، عن محمّد بن سنان، عن حماد ابن ابی طلحة، عن حبیب

الاحوال، قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) يقول: «صدقة يحبها الله اصلاح بين الناس اذا تقاسدوا، و تقارب بينهم اذا تباعدوا».

[تفسیر برهان، ج 2، ص 647]

درهم را از خود به ما داد و چون ما از هم دیگر مطمئن شدیم [و نزاع ما برطرف گردید]

گفت: آگاه باشید که این چهارصد درهم از مال من نبود بلکه امام صادق (علیه السلام) مرا امر نموده که هر گاه دیدی دو نفر از اصحاب ما در چیزی نزاع دارند با مال من نزاع آنان را اصلاح کن و این از مال امام صادق (علیه السلام) بود. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در وصیت نامه خود به فرزندانش امام حسن و امام حسین (علیهم السلام) می فرماید: بین خود را اصلاح کنید، چرا که من از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود:

«إِصْلَاحُ ذَاتِ الْبَيْنِ أَفْضَلُ لِمَنْ عَامَّةِ الصَّلَاةِ وَالصِّيَامِ» یعنی اصلاح بین مردم از همه نمازها و روزه ها بهتر است. [و یا از یک سال نماز و روزه بهتر است]. (2)

«إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ... لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَ مَغْفِرَةٌ وَ رِزْقٌ كَرِيمٌ» (3)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیات درباره ی امیرالمؤمنین (علیه السلام) و ابوذر و سلمان و مقداد نازل شده است. (4)

ص: 456

1- 804.. و عنه: باسناده عن ابن سنان، عن ابی حنیفة سائق الحاج، قال: مر بنا المفضل و انا و خنتی نتشاجر فی میراث فوقف علینا ساعة، ثم قال لنا: تعالوا الی المنزل، فاتیناه، فاصلح بیننا بربع مائة درهم، فدفعها الینا من عنده حتی اذا استوثق کل واحد منا من صاحبه، قال: اما انها لیست من مالی، و لكن ابو عبد الله (علیه السلام) امرنی اذا تنازع رجلا من اصحابنا فی شیء ان اصلح بینهما، و افتدیهما من ماله، فهذا من مال ابی عبد الله (علیه السلام). [تفسیر برهان، ج 2، ص 647]

2- 805.. ثُمَّ اِنِّي اَوْصِيكَ يَا حَسَنُ وَ جَمِيعَ وُلْدِي وَ اَهْلَ بَيْتِي وَ مَنْ بَلَغَهُ كِتَابِي مِنَ الْمُؤْمِنِينَ بِتَقْوَى اللَّهِ رَبِّكُمْ وَ لَا تَمُوتُنَّ اِلَّا وَ اَنْتُمْ مُسْلِمُونَ وَ اَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَ لَا تَفَرَّقُوا وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ اِذْ كُنْتُمْ اَعْدَاءً فَالَفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَانِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) يَقُولُ صَاحِبُ ذَاتِ الْبَيْنِ اَفْضَلُ مِنْ عَامَّةِ الصَّلَاةِ وَ الصِّيَامِ وَ اِنَّ الْبَغْضَةَ حَالِقَةُ الدِّينِ وَ فَسَادُ ذَاتِ الْبَيْنِ... [من لا يحضره الفقيه، ج 4، ص 190]

3- 806.. سوره ی انفال، آیه ی 2 و 4.

4- 807.. القمى نزلت فى اميرالمؤمنين (عليه السلام) و ابى ذر و سلمان و مقداد. [تفسیر صافی، ج 2، ص 268]

در کافی و تفسیر عیاشی از امام صادق (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مومنان با کمال ایمان داخل بهشت می شوند و با زیادی ایمان در بهشت نزد خداوند به درجات بهشتی می رسند و به خاطر نقصان ایمان گناه کاران داخل آتش می شوند... (1)

عمّار بن مروان گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه «أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ» (2)، سوال نمودم فرمود:

به خدا سوگند ای عمّار «أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ...» مربوط به درجات مومنین نزد خداوند است و خداوند آنان را به سبب ولایت و معرفت شان نسبت به ما درجاتی می دهد، و درجات و حسنات آنان را دو چندان می نماید. سپس فرمود: ای عمّار به خدا سوگند مقصود از «كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ...» کسانی می باشند که حقّ علی بن ابی طالب و حقّ ما ائمه ی اهل البیت را انکار کردند و به سبب آن گرفتار سخط و خشم خداوند شدند. (3)

ص: 457

1- 808.. فی الکافی و العیاشی عن الصادق (علیه السلام) بتمام الايمان دخل المؤمنون الجنة و بالزيادة فی الايمان تفاضل المؤمنون بالدرجات عند الله و بالنقصان دخل المفرطون النار و یاتی صدر الحدیث فی اواخر سورة التوبة ان شاء الله. [تفسیر صافی، ج 2، ص 268]

2- 809.. سورة ی آل عمران، آیه ی 162.

3- 810.. عن عمار بن مروان قال: سالت ابا عبد الله (علیه السلام) عن قول الله: أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ فقال: هم و الله یا عمار درجات المؤمنین عند الله، و بموالاتهم و بمعرفتهم ایانا یضاعف الله للمؤمنین حسناتهم: و یرفع لهم الدرجات العلی و اما قوله یا عمار: «كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ» الی قوله: «المصیر» فهم و الله الذین جحدوا حق علی بن ابی طالب، و حق الائمة من اهل البیت فباؤا بذلك بسخط من الله. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 406، ح 420]

فاصله بین درجات در آیه فوق به اندازه ی فاصله بین زمین و آسمان است.(1)

عمار سباطی گوید: امام صادق(علیه السلام) فرمود:

مقصود از «اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ» ائمه(علیهم السلام) هستند و به خدا سوگند ای عمار آنان درجات مومنین اند و خداوند درجات مومنین را به سبب ولایت و معرفت شان نسبت به ما بالا می برد و پاداش اعمال شان را دو چندان می نماید.(2)

و در تفسیر آیه «يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ»(3)، رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند به خاطر این قرآن، و علم به تاویل آن، و موالات ما اهل البیت، و تبری از دشمنان ما، مردمی را بالا می برد و آنان را ائمه و رهبران خیر قرار می دهد، تا آثارشان بماند و اعمال شان شایسته و مقبول باشد، و دیگران به آنان اقتدا کنند، و ملائکه دوستان شان باشند، و با بال های شان آنان را مسح کنند، و هر چیزی برای آنان استغفار نماید....(4)

ص: 458

1- 811.. عن ابی الحسن الرضا(علیه السلام) انه ذکر قول الله: هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ قَالَ: الدرجة ما بین السماء والارض. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 406، ح 421]

2- 812.. فی اصول الکافی علی بن محمد عن سهل بن زیاد عن ابن محبوب عن هشام ابن سالم عن عمار السباطی قال: سالت ابا عبد الله(علیه السلام) عن قول الله؟ عز؟ «أَفَمَنْ اتَّبَعَ رِضْوَانَ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ، هُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ اللَّهِ» فقال: الذین اتبعوا رضوان الله هم الائمة(علیهم السلام)، و هم و الله یا عمار درجات للمؤمنین، و بولا یتهم و معرفتهم ایانا یضاعف الله لهم اعمالهم، و یرفع الله لهم الدرجات العلی. [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 406، ح 422]

3- 813.. سوره ی مجادله، آیه ی 11.

4- 814.. قَالَ رَسُولُ اللَّهِ(صلى الله عليه وآله) فَضَّلُ اللَّهُ؟ عَز؟ الْقُرْآنَ وَالْعِلْمَ بِتَأْوِيلِهِ وَرَحْمَتَهُ وَتَوْفِيقَهُ لِمُؤَالَاتِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ وَ مُعَادَاةِ أَعْدَائِهِمْ ثُمَّ قَالَ(صلى الله عليه وآله) وَكَيْفَ لَا يَكُونُ ذَلِكَ خَيْرًا مِمَّا يَجْمَعُونَ وَهُوَ ثَمَنُ الْجَنَّةِ وَنَعِيمُهَا فَإِنَّهُ يُكْتَسَبُ بِهَا رِضْوَانُ اللَّهِ الَّذِي هُوَ أَفْضَلُ مِنَ الْجَنَّةِ وَ يُسْتَحَقُّ الْكُونُ بِحَضْرَةِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّيِّبِينَ الَّذِي هُوَ أَفْضَلُ مِنَ الْجَنَّةِ إِنَّ مُحَمَّدًا وَآلَ مُحَمَّدٍ الطَّيِّبِينَ أَشْرَفُ زِينَةِ الْجَنَانِ ثُمَّ قَالَ(صلى الله عليه وآله) يَرْفَعُ اللَّهُ بِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْعِلْمِ بِتَأْوِيلِهِ وَبِمُؤَالَاتِنَا أَهْلَ الْبَيْتِ وَالتَّبَرِّي مِنْ أَعْدَائِنَا أَقْوَامًا فَيَجْعَلُهُمْ فِي الْخَيْرِ قَادَةً [وَ] ائمةً فِي الْخَيْرِ تُقْتَصُّ آثَارُهُمْ وَ تُرْمَقُ أَعْمَالُهُمْ وَيُقْتَدَى بِفِعَالِهِمْ وَ تُرْعَبُ الْمَلَائِكَةُ فِي خُلَّتِهِمْ وَ تَمَسَّحُهُمْ بِأَجْنِحَتِهِمْ فِي صَلَاتِهِمْ وَ يَسْتَغْفِرُ لَهُمْ كُلُّ رَطْبٍ وَ يَابِسٍ حَتَّى حِيَتَانِ الْبَحْرِ وَ هَوَامُّهُ وَ سِبَاعُ الْبَرِّ وَ أَنْعَامُهُ وَ السَّمَاءُ وَ نُجُومُهَا. [بحار الانوار، ج 1، ص 217] B

«كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ».

«يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ...» (1)

ماجرای جنگ بدر

مولف گوید:

جنگ بدر دارای معجزات و عبرت‌ها و فتنه‌های بسیار بزرگی بوده است و قصه آن گرچه مفصل و طولانی است و لکن دارای درس‌هایی آموزنده و تاثیرگذار است از این رو چاره‌ای از نقل آن نیست و الله الموفق.

مفسر بزرگوار علی بن ابراهیم قمی؛ گوید: سبب جنگ بدر و نزول آیات فوق این بود که کاروان تجارتی مشرکین از مکه به طرف شام حرکت نمود و در آن کاروان سرمایه‌های سنگین قریش نهفته بود از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور گرفتن قافله را صادر نمود و خداوند [در این آیات] به رسول خود خبر داد که «دو کار باید انجام شود، کاروان تجارتی گرفته شود [که سلاحی با خود ندارند] و در صورت برخورد با لشکر قریش [و کاروان مسلح آنان] مسلمانان با قریش بجنگند». (2)

ص: 459

1- 815.. سوره ی انفال، آیه ی 5 و 7.

2- 816.. فی تفسیر علی بن ابراهیم ثم ذکر بعد ذلك الانفال وقسمة الغنائم [و] خروج رسول الله (صلی الله علیه و آله) الى الحرب فقال: كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا تَبَيَّنَ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ وَهُمْ يَنْظُرُونَ و كان سبب ذلك ان غير القریش خرجت الى الشام فيها خزائهم، فامر النبي (صلی الله علیه و آله) بالخروج لياخذوها، فاخبرهم الله ان الله وعده احدی الطائفتين اما العير او قریش ان ظفر بهم. B

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) با جمعیت سیصد و سیزده نفری خود حرکت نمود و چون به منطقه بدر رسید به کاروان تجارتی که ابوسفیان بین آنان بود برخورد کرد و ابوسفیان با اطلاع از این موضوع شدیداً ترسید و به طرف شام رفت و چون به منطقه نقره (که محلی است در راه مکه) رسید شخصی به نام ضمضم خزاعی را اجیر کرد و ده دینار و شتری به او داد و به او گفت: فوراً به مکه می روی و قریش را خبر می کنی و می گویی: محمد(صلی الله علیه و آله) با همراهان خود از مدینه خارج شده اند و می خواهند کاروان تجارتی شما را مصادره کنند پس باید کاروان خود را دریابید. (1)

و به ضمضم دستور داد: بینی شتر خود را بشکافد و گوش او را قطع کند تا خون از او

سرازیر شود و خود نیز پیراهن خویش را از پشت و پیش پاره کند و چون وارد مکه می شود

صورت خود را به طرف عقب شتر کند و با صدای بلند بگوید: ای آل غالب! ای آل غالب! خطر، خطر، خطر، به فریاد کاروان خود برسید که محمد(صلی الله علیه و آله) و یاران او متعرض کاروان تجارتی شما شده اند.» پس ضمضم وارد مکه شد [و به دستور ابوسفیان عمل نمود]. (2)

ص: 460

1- 817.. فخرج فی ثلاثمائة و ثلثة عشر رجلاً فلما قارب بدراً کان ابوسفیان فی العیر، فلما بلغه ان رسول الله(صلی الله علیه و آله) قد خرج يتعرض للعیر خاف خوفاً شديداً و مضى الى الشام، فلما وافى النقرة اكثرى ضمضم بن عمر و الخزاعى بعشرة دنائير و اعطاه قلوصاً و قال له: امض الى قریش و اخبرهم ان محمداً و الصبابة من اهل يثرب قد خرجوا يتعرضون لعير كم فادركوا العير.

2- 818.. و اوصاه ان يخرم ناقته و يقطع اذنها حتى يسيل الدم و يشق ثوبه من قبل و دبر، فاذا دخل مكة ولى وجهه الى ذنب البعير و صاح باعلى صوته: يا آل غالب! يا آل غالب! اللطيمة اللطيمة! العير العير! ادركوا ادركوا و ما اريكم تدركون! فان محمداً و الصبابة من اهل يثرب قد خرجوا يتعرضون لعيركم. فخرج ضمضم يبادر الى مكة. B

از سویی، عاتکه دختر عبدالمطلب سه روز قبل از رسیدن ضمضم به مکه در خواب دید «سواری داخل مکه شد و فریاد کرد: ای دودمان خیانت و فریب، شما سه روز دیگر باید به قتلگاه خود بروید؛ و سپس بالای کوه ابوقیس رفت و سنگی را برداشت و به پایین پرتاب کرد و هر تکه ای از آن به خانه ای اصابت نمود و از پایین خانه های مکه خون جاری شد.» پس وحشت زده از خواب بیدار شد و خواب خود را برای عباس تعریف کرد. (1)

و عباس برای عتبه بن ربیعه گفت و عتبه گفت: «این خطری است که قریش را تهدید می کند» و این خواب منتشر شد تا به گوش ابوجهل رسید و گفت: این خواب دروغ است و این زن ادعای پیغمبری کرده و به لات و عزی سوگند، اگر بعد از سه روز این خبر واقع نشود ما بین خود مکتوب خواهیم نمود که هیچ خانواده ای از عرب دروغ گوتر از بنی هاشم نیست.» و چون یک روز گذشت و خبری نشد ابوجهل گفت: یک روز گذشت و خبری نشد و چون دو روز گذشت ابوجهل گفت: دو روز گذشت و خبری نشد! و چون روز سوم رسید ضمضم وارد مکه شد و سخنان خود را مطرح کرد و از مردم فریاد ناله بلند شد و آماده خروج و دفاع از کاروان تجارتی مکه شدند. (2)

ص: 461

1- 819.. و رات عاتکه بنت عبد المطلب قبل قدوم ضمضم فی منامها بثلاثة ایام کان راکبا قد دخل مكة فینادی یا آل غدر و یا آل فھر اغدوا الی مصارعکم صبح الثالثة، ثم وافی بجملة الی ابی قیس فاخذ حجرا فدهدهه من الجبل، فما ترک دارا من قریش الا اصابه منه فلذة، و کان وادی مكة قد سال من اسفله دما فانتبھت ذعرة فاخبرت العباس بذلك.

2- 820.. فاخبر العباس عتبه بن ربیعه، فقال عتبه: هذه مصیبة تحدث فی قریش و فشت الرؤیا فی قریش و بلغ ذلك ابا جهل فقال: ما رات عاتکه هذه الرؤیا، و هذه نبیة ثانیة فی بنی عبد المطلب و اللات و العزی لنظرن ثلاثة ایام فان کان ما رات حقا فهو كما رات، و ان کان غیر ذلك لنکتبن بیننا کتابا: انه ما من اهل بیت من العرب اکذب رجالا و نساء من بنی هاشم، فلما مضی یوم قال ابو جهل: هذا یوم قد مضی، فلما کان الیوم الثانی قال ابو جهل هذان یومان قد مضیا. فلما کان الیوم الثالث وافی ضمضم ینادی فی الوادی: یا آل غالب اللطیمة اللطیمة العیر العیر، ادركوا ادركوا ما وراکم و ما اراکم تدرکون، فان محمدا و الصباة من اهل یثرب قد خرجوا یتعرضون لعیرکم الی فیها خزائنکم، فتصایح الناس بمكة و تھیئوا للخروج. B

از سویی گروهی از قریش مانند سهل بن عمرو و صفوان بن امیه و ابوالبختری بن هشام و منبه و نبیه فرزندان حجّاج و نوفل بن خویلد برخاستند و گفتند: ای جماعت قریش! به خدا سوگند مصیبتی بالاتر از این نیست که محمد و همراهان او متعرض کاروان تجارتی و سرمایه های شما بشوند. به خدا سوگند هر مرد و زن قریش سهمی در این کاروان دارند؛ و این ذلت است که محمد (صلی الله علیه و آله) در اموال شما طمع کند و شما را از تجارت

منع نماید. پس باید قیام کنید و با او به جنگ برخیزید.»(1)

و صفوان بن امیه پانصد دینار برای تجهیز آماده کرد و سهیل بن عمرو و همه بزرگان

قریش نیز اموالی را برای این کار آماده کردند چنان که خداوند می فرماید: «خَرَجُوا مِنْ

دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ» و حرکت نمودند و عباس بن عبدالمطلب و نوفل بن حارث

و عقیل بن ابی طالب و کنیزان آوازه خوان نیز که شراب می خوردند و دف می زدند با آنان

حرکت کردند.(2)

ص: 462

1- 821.. و قام سهیل بن عمرو و و صفوان بن امیه و ابو البختری بن هشام و منبه و نبیه ابنا الحجّاج، و نوفل بن خویلد فقالوا: یا معشر قریش و الله ما اصابکم مصیبة اعظم من هذه ان یطمع محمد و الصبابة من اهل یثرب ان یتعرضوا لعیبر کم التي فیها خزائنکم، فو الله ما قرشی و لاقرشیة الا و له فی هذه العیر نش فصاعدا، ان هو الا الذل و الصغار ان یطمع محمد فی اموالکم، و یفرق بینکم و بین متجرکم فاخرجوا.

2- 822.. و اخرج صفوان بن امیه خمسمائة دینار و جهز بها، و اخرج سهیل بن عمرو و ما بقی احد من عظماء قریش الا اخرجوا مالا و حملوا و قودا و خرجوا علی الصعب و الذلول لا یملکون انفسهم كما قال الله تبارک و تعالی: «خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِئَاءَ النَّاسِ» و خرج معهم العباس بن عبد المطلب و نوفل بن حارث و عقیل بن ابی طالب و اخرجوا معهم القینات یشربون الخمر و یضربون بالدفوف. B

در حالی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) با سیصد و سیزده نفر از اصحاب خود از مدینه حرکت کردند و چون به یک منزلی بدر رسیدند. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دو نفر را فرستاد تا از کاروان قریش باخبر شود پس آن دو وارد آب بدر شدند و مرکب های خود را خواباندند و از آب بدر نوشیدند و از کنیزی شنیدند که به کنیز دیگری می گفت: درهم من را پرداز و او می گفت: فردا کاروان قریش می رسد و من برای آنان کاری انجام می دهم و طلب تو را می پردازم. پس آن دو نفر خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمدند و این خبر را به او دادند. (1)

از سویی ابوسفیان با کاروان قریش نزدیک چاه بدر شد و مردی از جهینه را دید و به او

گفت: آیا اطلاعی از محمد(صلی الله علیه و آله) داری؟ او گفت: خیر. ابوسفیان گفت: سوگند به لات و عزی اگر تو امر محمد(صلی الله علیه و آله) را از ما کتمان کنی، همیشه قریش دشمن تو خواهند بود، چرا که همه قریش در این کاروان سهمی دارند و تو نباید این امر را از ما کتمان کنی؛ آن مرد گفت: به خدا سوگند من اطلاعی از محمد و یاران او ندارم، جز این که امروز دو نفر سواره نزد این آب آمدند و مرکب های خود را بستند و از این آب استفاده کردند و رفتند و من آنان را نشناختم. پس ابوسفیان به محل آنان رفت و فضولات حیوانات را بررسی کرد و چون هسته های خرما را در آن ها مشاهده نمود، گفت: این ها نشانه حیوانات

ص: 463

1- 823.. و خرج رسول الله(صلی الله علیه و آله) فی ثلاثمائة و ثلثة عشر رجلا فلما کان بقرب بدر علی لیلة منها بعث بشیر بن ابی الزغباء و مجدی بن عمرو یتجسسان خیر العیر فاتیاء ماء بدر و اناخا راحلتیهما و استعذبا من الماء و سمعا جاریتین قد تشبثت احدیهما بالآخری تطالبها بدرهم کان لها علیها، فقالت: عیر قریش نزلت امس فی موضع کذا و هی تنزل غدا هاهنا و انا اعمل لهم و اقضیک، فرجع اصحاب رسول الله(صلی الله علیه و آله) فاخبراه بما سمعا.

مدینه است و آنان جاسوس های محمد(صلی الله علیه و آله) بوده اند. از این رو سریع بازگشت و دستور داد تا کاروان تجارتی به طرف ساحل دریا حرکت کنند. (1)

از سوی جبریل بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرود آمد و به آن حضرت خبر رفتن کاروان و آمدن لشکر قریش را برای نجات کاروان تجارتی خود داد و از ناحیه خداوند دستور جنگ با قریش و وعده پیروزی را به او داد و این وحی در منطقه صفراء نازل شد و خدا می خواست انصار را امتحان کند. چرا که آنان به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) وعده داده بودند که او را در مدینه یاری نمایند. (2)

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آنان خبر داد که کاروان تجارتی گذشته و قریش برای دفاع از کاروان تجارتی خود آمده اند و فرمود: خداوند مرا امر کرده که با قریش جنگ کنم. از این رو اصحاب از این خبر نگران شدند و سخت ترسیدند [چرا که عدد آنان بیش از

سیصد و سیزده نفر نبود]. (3)

ص: 464

1- 824.. فاقبل ابو سفیان بالعیبر، فلما شارف بدرا تقدم العیر و اقبل وحده حتّی انتهی الی ماء بدر، و کان بها رجل من جهینه یقال له کسب الجهنی، فقال له: یا کسب هل لک علم بمحمد(صلی الله علیه و آله)؟ قال: لا، قال: و اللات و العزی لئن کتمتنا امر محمد لاتزال قریش لک معادیة آخر الدهر، فانه لیس احد من قریش الا و له فی هذه العیر نش فصاعدا فلا تکتمنی فقال: و الله ما لی علم بمحمد و اصحابه بالتجار الا انی رایت فی هذا الیوم راکبین اقبلا و استعذبا من الماء و اناخا راحلتیها و رجعا فلا ادری من هما؟ فجاء ابو سفیان الی موضع مناخ ابلهما ففت ابعار الابل بیده فوجد فیها النوی، فقال: هذه علائف یثرب، هؤلاء و الله عیون محمد، فرجع مسرعا و امر بالعیبر فاخذ بها نحو ساحل البحر و ترکوا الطریق و مروا مسرعین.

2- 825.. و نزل جبریل علی رسول الله(صلی الله علیه و آله) فاخبره ان العیر قد افلتت و ان قریشا قد اقبلت لتمنع عن عیرها، و امره بالقتال و وعده النصر، و کان نازلا بالصفراء فاحب ان یبلو الانصار لانهم انما و عدوه ان ینصروه فی الدار.

3- 826.. فاخبرهم ان العیر قد جازت و ان قریشا اقبلت لتمنع عن عیرها، و ان الله تبارک و تعالی قد امرنی بمحاربتهم فجزع اصحاب رسول الله(صلی الله علیه و آله) من ذلك و خافوا خوفا شديدا. B

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از آنان نظرخواهی نمود و ابوبکر برخاست و گفت: «یا رسول الله! قریش و مستکبران آنان ایمان نیاورده اند و خود را قدرتمند می دانند، از سویی ما با هیئت و تجهیزات جنگی خارج نشده ایم.» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: بنشین. سپس فرمود: هر کس نظری دارد بگوید. پس عمر برخاست و همانند ابوبکر سخن گفت و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: بنشین؛ سپس مقداد برخاست و گفت: «ما در مقابل قریش و مستکبران آنان ایستاده ایم و به تو ایمان داریم و تو را تصدیق نموده ایم و شهادت می دهیم که آن چه از طرف خدا آورده ای حق است و اگر ما را امر کنی که داخل آتش برویم و یا بر روی تیغ ها حرکت کنیم اطاعت خواهیم نمود؛ و سخنانی که بنی اسرائیل به موسی گفتند را ما به شما نمی گوئیم. آنان به موسی(علیه السلام) گفتند: «اَذْهَبْ أَنْتَ وَ رَبُّكَ فَقَاتِلَا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ» و لکن ما می گوئیم: ما همواره در خدمت شما هستیم و در رکاب شما با دشمن می جنگیم.»(1)

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) برای مقداد طلب خیر نمود و باز فرمود: هر کس نظری دارد بگوید؟ پس سعد بن معاذ برخاست و گفت: «ای رسول خدا پدر و مادرم فدای شما باد مثل این که مقصود شما ماییم؟ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آری. سعد معاذ [بزرگ انصار] گفت:

ص: 465

1-827.. فقال رسول الله اشيروا على، فقام ابو بكر فقال: يا رسول الله انها قریش و خيلاها ما آمنت منذ كفرت و لاذلت منذ عزت و لم نخرج على هيئة الحرب فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): اجلس فجلس، فقال اشيروا على فقام عمر فقال مثل مقالة ابي بكر، فقال: اجلس، ثم قام المقداد فقال: يا رسول الله انها قریش و خيلاها و قد آمتنا بك و صدقناك، و شهدنا ان ما جئت به حق من عند الله و لو امرتنا ان نخوض جمر الغضا و شوک الهراس لخصنا معك و لا نقول لك ما قالت بنو اسرائيل لموسى(عليه السلام) «فأذهب أنت و ربك فقاتلا إِنَّا هَاهُنَا قَاعِدُونَ» و لكننا نقول: اذهب انت و ربك فقاتلا انا معكما مقاتلون، فجزاه النبي(صلی الله علیه و آله) خيرا ثم جلس.

پدر و مادرم فدای شما یا رسول الله! ما به تو ایمان آورده ایم و تو را تصدیق کرده ایم و شهادت می دهیم که آن چه شما می فرمایید از ناحیه ی خدا می باشد. بنابراین هر دستوری به ما

بدهی اطاعت می کنیم و از اموال ما هر چه می خواهی بگیر و اگر چنین کنی ما خوشنودتر

خواهیم بود، به خدا سوگند اگر به ما دستور بدهی که داخل این دریا بشویم خواهیم شد».

سپس گفت: «پدر و مادرم فدای شما باد یا رسول الله! به خدا سوگند من تا کنون در این

مسیر نیامده بودم و آگاهی از آن ندارم و در مدینه کسانی هستند که بهتر از ما در راه خدا

جهاد می کنند و اگر می دانستند که جنگی در پیش است تخلف نمی کردند و لکن اکنون ما مرکب ها را برای شما آماده می گذاریم و با صبر و استقامت با دشمن رویه رو می شویم و امیدواریم که خداوند چشم شما را به واسطه ما روشن کند و پیروز شویم و اگر جز این پیش آید [و ما کشته شویم] شما بر مرکب های ما سوار می شوید و خود را به مدینه می رسانید.» (1)

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: امید است که خداوند چیز دیگری مقدر نماید. سپس فرمود: من اکنون هلاکت دشمنان خود را مانند فلانی و فلانی می بینم و کشته شدن

ص: 466

1- 828.. ثم قال: اشيروا علي، فقام سعد بن معاذ فقال: بآبي أنت و أمي يا رسول الله كأنك اردتنا؟ قال: نعم، قال: فلعلك خرجت علي امر قد امرت بغيره؟ قال: نعم، قال: بآبي أنت و أمي يا رسول الله(صلی الله علیه و آله) اننا قد آمننا بك و صدقناك و شهدنا ان ما جئت به حق من عند الله فمرنا بما شئت و خذ من اموالنا ما شئت، و اترك منه ما شئت و الذي اخذت منه احب الي من الذي تركت منه، و الله لو امرتنا ان نخوض هذا البحر لخصنا معك، ثم قال: بآبي أنت و أمي يا رسول الله و الله ما اخذت هذا الطريق قط و مالي به من علم و قد خلفنا بالمدينة قوما ليس نحن باشد جهادا لك منهم، و لو علموا انه الحرب لما تخلفوا، و لكن نعد لك الرواحل و نقلی عدونا صبر عند اللقاء انجاد في الحرب و انا لنرجو ان يقر الله؟ عز؟ عينيك بنا فان يك ما تحب فهو ذاك، و ان لم يكن غير ذلك قعدت علي رواحلك فلحقت بقومنا.

ابوجهل و عتبة بن ربيعة و شيبه بن ربيعة و منبه و نبيه فرزندان حجاج را مشاهده می‌کنم و خداوند یکی از دو پیروزی را به من وعده داده است. [یا گرفتن کاروان تجارتی و یا پیروزی بر قریش را] و او هرگز از وعده ی خود تخلف نمی‌کند. (1)

پس جبریل بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شد و این آیه را آورد «كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ...» الی قوله: وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور حرکت داد تا شبانگاه به چاه بدر رسید و در قسمت «عدوة الشامیة» ساکن شد و لشکر قریش نیز وارد شد و در مقابل او در «عدوة الیمانیة» قرار گرفت و چون غلامان آنان آمدند که آب ببرند اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آنان را گرفتند و حبس کردند و گفتند: شما کیانید؟ گفتند: ما غلامان قریش هستیم. گفتند: کاروان تجارتی کجا رفتند؟ گفتند: نمی‌دانیم. پس شروع به زدن آنان کردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مشغول به نماز بود و چون فارغ شد فرمود: اگر راست بگویند آنان را می‌زنید و اگر دروغ بگویند آنان را رها می‌کنید؟! (2)

سپس فرمود: آنان را نزد من بیاورید و چون نزد آن حضرت آمدند فرمود: خودتان را معرفی کنید؟ آنان گفتند: ای محمد! ما غلامان قریش هستیم. فرمود: جمعیت آنان

ص: 467

1- 829.. فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): او يحدث الله غير ذلك؟ كانی بمصرع فلان هاهنا و بمصرع فلان هاهنا، و بمصرع ابی جهل و عتبة بن ربيعة و شيبه بن ربيعة و منبه و بنیه ابنا الحجاج، فان الله قد وعدنی احدی الطائفتین و لن یخلف الله الميعاد.

2- 830.. فنزل جبریل (علیه السلام) علی رسول الله (صلی الله علیه و آله) بهذه الآية كما أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ الی قوله وَ لَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ فامر رسول الله (صلی الله علیه و آله) بالرحیل حتی نزل عشاء علی ماء بدر و هی العدو الشامیة، و اقبلت قریش فنزلت بالعدوة الیمانیة و بعثت عبیدها تستعذب من الماء فاخذهم اصحاب رسول الله (صلی الله علیه و آله) و حبسوهم فقالوا لهم: من انتم؟ قالوا: نحن عبید قریش قالوا: فاین العیر؟ قالوا: لاعلم لنا بالعیر، فاقبلوا یضربونهم و كان رسول الله (صلی الله علیه و آله) یصلی، فانفتل من صلوته فقال: ان صدقوكم ضربتموهم و ان کذبوكم ترکتموهم؟

چقدر است؟ گفتند: نمی دانیم. فرمود: هر روز برای اطعام آنان چند شتر می کشید؟ گفتند: نه شتر تا ده شتر. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آنان نه صد تا هزار نفر هستند. (1)

سپس فرمود: از بنی هاشم چه کسانی بین آنان هستند؟ گفتند: عباس بن عبدالمطلب و نوفل بن حارث و عقیل بن ابی طالب. پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دستور داد آنان را حبس کنند؛ و چون این خبر به قریش رسید، به شدت ترسیدند؛ و عتبه بن ربیع به سوی ابوالبختری فرزند هشام گفت: بین ما چگونه گرفتار شدیم. آمدیم کاروان تجارتی خود را نجات بدهیم، ناگاه کار بر ما سخت شد. به خدا سوگند چون به قصد ظلم و تجاوز آمدیم

رستگاری نخواهیم داشت و ای کاش کلیه اموال قریش از بین رفته بود و ما در این مسیر

قدم نگذارده بودیم؟! پس ابوالبختری به او گفت: تو بزرگ قریش و صاحب قافله تجارتی

هستی که محمد(صلی الله علیه و آله) و یاران او به آن رسیده اند... (2)

ص: 468

1- 831.. علی بهم، فاتوا بهم فقال لهم: من انتم؟ قالوا: یا محمد نحن عبید قریش قال: کم القوم؟ قالوا: لاعلم لنا بعددهم، قال: کم ينحرون فی کل یوم جزورا قالوا: تسعة الی عشرة، فقال(صلی الله علیه و آله) القوم تسعمائة الی الف.

2- 832.. قال: فمن فیهم من بنی هاشم؟ قالوا: العباس بن عبد المطلب و نوفل بن الحارث و عقیل بن ابی طالب فامر رسول الله(صلی الله علیه و آله) بهم فحبسوا، فبلغ قریشا ذالک و خافوا خوفا شديدا. ولقی عتبه بن ربیعة ابا البختری بن هشام فقال له: اما ترى هذا البغی و الله ما ابصر موضع قدمی، خرجنا لمنع غیرنا و قد افلتت فجننا بغیا و عدوانا و الله ما افلح قوم قط بغوا، و لوددت ان ما فی العیر من اموال بنی عبد مناف ذهب كله و لم نسر هذا المسیر، فقال له ابو البختری: انک سیّد من سادات القریش و تحمّل العیر التي اصابها محمد(صلی الله علیه و آله) و اصحابه بنخلة و دم ابن الحضرمی فانه حلیفک فقال عتبه: انت علی بذلک و ما علی احد منا خلاف ذلک الا ابن الحنظلیة یعنی ابا جهل فسر الیه انی قد تحمّل العیر التي قد اصابها محمد و دم ابن الحضرمی فقال ابو البختری: فقصدت خباء و اذا هو قد اخرج درعا له، فقلت له: ان ابا الولید بعثنی الیک برسالة فغضب، ثم قال: اما وجد عتبه رسولا غیرک؟ فقلت: اما و الله لو غیره ارسلنی ما جئت و لكن ابا الولید سیّد العشیرة فغضب غضبة اخرى فقال: تقول: سیّد العشیرة؟ B فقلت: انا اقول و قریش كلها تقول، انه قد تحمّل العیر و دم ابن الحضرمی؟ فقال: ابن عتبه اطول الناس لسانا و ابغهم فی الکلام و يتعصب لمحمد فانه من بنی عبد مناف و ابنه معه و یرید ان یحذر الناس، لاو اللات و العزی حتی نقحم علیهم بیثرب، و ناخذهم اساری فندخلهم مكة و تتسامع العرب بذلک، و لایكون بیننا و بین متجرنا احد نکرهه.

از سویی اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) با اطلاع از کثرت قریش هراس شدیدی پیدا کردند و نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) شکوه نمودند و گریه کردند و استغاثه نمودند و این آیات نازل شد «إِذْ تَسْتَعِيْثُونَ رَبِّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّيْ مُّمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ * وَ مَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَ لِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ وَ مَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ اِنَّ اللّٰهَ عَزِيْزٌ حَكِيْمٌ» یعنی «به یاد بیاورید زمانی را که به پروردگارتان استغاثه می کردید و او دعای شما را مستجاب نمود و فرمود: من شما را با هزار ملائکه که پیاپی فرود می آیند امداد خواهم کرد و این فقط به خاطر بشارت و شادی و اطمینان قلب های شما بود و گرنه یاری و نصرت تنها از ناحیه خداوند غالب و حکیم می باشد.»(1)

و چون شب فرا رسید خداوند خواب را بر اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) غالب نمود و در خواب محتلم شدند و خداوند باران را برای آنان فرو فرستاد و باران و گل شدن زمین دشمنان آنان را زمین گیر کرد؛ چنان که می فرماید: «إِذْ يُغَشِّيْكُمْ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنْهُ وَ يُنَزِّلُ

عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَ كُمْ بِهٖ وَ يَذْهَبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَ لِيُرِيْطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَ يُثَبِّتَ بِهٖ الْاَقْدَامَ» از سویی باران برای قریش سیل آسا بود و برای اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آرام و ضعیف بود و فقط زمین را مرطوب کرده بود و قریش سخت ترسان شدند که چگونه می توانند شب را صبح کنند و محفوظ بمانند.(2)

ص: 469

1- 833.. و بلغ اصحاب رسول الله(صلی الله علیه و آله) كثرة القریش ففزعوا فزعا شديدا و شكوا و بكوا و استغاثوا فانزل الله؟ عز؟ على رسول الله(صلی الله علیه و آله) إِذْ تَسْتَعِيْثُونَ رَبِّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ اَنِّيْ مُّمِدُّكُمْ بِالْفِ مِّنَ الْمَلٰٓئِكَةِ مُرْدِفِيْنَ وَ مَا جَعَلَهُ اللّٰهُ اِلَّا بُشْرٰى وَ لِتَطْمَئِنَّ بِهٖ قُلُوْبُكُمْ وَ مَا النَّصْرُ اِلَّا مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ الْعَزِيْزِ الْحَكِيْمِ.

2- 834.. فلما امسى قابل رسول الله(صلی الله علیه و آله) و جنبه الليل القى الله على اصحابه النعاس حتى ناموا، و انزل الله تبارك و تعالى عليهم السماء و كان نزول رسول الله(صلی الله علیه و آله) في موضع لا يثبت فيه القدم، فانزل عليهم السماء و لبد الارض حتى ثبتت اقدامهم و هو قول الله تعالى: إِذْ يُغَشِّيْكُمْ النُّعَاسَ اَمَنَةً مِّنْهُ وَ يُنَزِّلُ عَلَيْكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَ كُمْ بِهٖ وَ يَذْهَبَ عَنْكُمْ رِجْزَ الشَّيْطٰنِ وَ ذَلِكَ اِنْ بَعْضُ اصْحٰبِ النَّبِيِّ(صلی الله علیه و آله) احتلم و لِيُرِيْطَ عَلٰى قُلُوْبِكُمْ وَ يُثَبِّتَ بِهٖ الْاَقْدَامَ و كان المطر على قریش مثل العزالي و كان على اصحاب رسول الله(صلی الله علیه و آله) رذاذا به قدر ما لبد الارض و خافت قریش خوفا شديدا، فاقبلوا يتحارسون يخافون البيات. B

پس پیامبر(صلی الله علیه و آله) عمّار یاسر و عبدالله بن مسعود را فرستاد تا از قریش اطلاعاتی به دست آورند و آنان اطراف لشکر قریش گردش کردند و هر که را دیدند در حال ترس و وحشت بود و از صدای اسب ها خود را باخته بود و از منبه بن حجاج شنیدند که می گفت:

لَا يَتْرُكُ الْجُوعُ لَنَا مَبِيَّتًا

لَا بُدَّ أَنْ نَمُوتَ أَوْ نَمِيَّتًا

یعنی: گرسنگی آرامش را از ما سلب کرده و ما ناچار باید از گرسنگی بمیریم. (1)

علی بن ابراهیم گوید: به خدا سوگند گرسنه نبودند و لکن از ترس چنین سخنانی را می گفتند و خداوند ترس را بر آنان مسلط نموده بود، چنان که می فرماید: «سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ» و چون صبح شد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) لشکر خود را تجهیز و ترغیب نمود و لشکر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) تنها دارای دو عدد اسب بود یکی از زبیر بن عوام بود و دیگری از مقداد بود و در بین لشکر اصحاب آن حضرت هفتاد شتر بود که به نوبت بر آن ها سوار می شدند و برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین(علیه السلام) و مرثد بن ابی مرثد غنوی یک شتر بود که به نوبت بر آن سوار می شدند و شتر مال مرثد بود در حالی که در لشکر قریش چهار صد اسب بود. (2)

ص: 470

1- 835.. فبعث رسول الله(صلی الله علیه و آله) عمار بن یاسر و عبد الله بن مسعود فقال: ادخلا في القوم و اتونا باخبارهم فكانا يجولان في عسكرهم فلا يرون الا خائفا ذعرا اذا سمعوا صهيل الفرس و ثبت على جحفلته فسمعوا منبه بن الحجاج يقول: لا يترك الجوع لنا مبيتا لابد ان نموت او نميتا

2- 836.. قال: قد و الله كانوا اشباعا و لكنهم من الخوف قالوا هذا، و القى الله في قلوبهم الرعب كما قال تبارك و تعالى «سَنُلْقِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ» فلما اصبح رسول الله(صلی الله علیه و آله) عبا اصحابه و كان في عسكر رسول الله(صلی الله علیه و آله) فرسان: فرس للزبیر بن العوام و فرس للمقداد، و كان في عسكر اصحابه سبعون جملا يتعاقبون عليها، و كان رسول الله(صلی الله علیه و آله) و علی بن ابی طالب(علیه السلام) و مرثد بن ابی مرثد الغنوی علی جملا يتعاقبون عليه و الجمال للمرثد، و كان في عسكر قریش اربعمائة فرس. B

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) اصحاب خود را آماده جنگ کرد و فرمود: چشم‌ها فرو بندید و جنگ را شروع کنید و احدی از شما سخن نگوید و چون قریش جمعیت ناچیز اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را دیدند، ابوجهل گفت: این‌ها برای ما یک لقمه هستند و اگر ما غلامان خود را به جنگ این‌ها بفرستیم بدون اسلحه آنان را خواهند گرفت. پس عتبه گفت: آیا فکر نمی‌کنی نیروهای پشتوانه‌ای داشته باشند؟ پس مرد شجاعی را فرستادند و او با اسب خود اطراف لشکر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را دور زد و سپس به بالای بلندی رفت و صدای خود را بلند کرد و نزد قریش آمد و گفت: نیروی کمکی و امدادی برای آنان نیست جز شتران آبکش و ناتوان. مگر نمی‌بینید که سخنی نمی‌گویند و مانند افعی زبان خود را بیرون می‌آورند و پناهی جز شمشیرهای شان ندارند و من گمان نمی‌کنم فرار کنند بلکه می‌ایستند تا کشته شوند و کشته نمی‌شوند تا به اندازه خود از ما بکشند پس تصمیم خود را بگیرید؟ ابوجهل گفت: دروغ می‌گویی و ترس تو را گرفته است و از شمشیرهای آنان ترسیده‌ای! (1)

ص: 471

1-837.. فعبا رسول الله(صلی الله علیه و آله) اصحابه بین یدیه، فقال: غضوا ابصارکم و لاتبدوهم بالقتال و لایتکلمن احد. فلما نظرت قریش الی قلة اصحاب رسول الله(صلی الله علیه و آله) قال ابو جهل: ما هم الا اكلة راس و لو بعثنا اليهم عبيدنا لاخذوهم اخذا باليد، فقال عتبه: اتری لهم کمینا و مددا فبعثوا عمرو بن و هلب الجمحی و کان شجاعا فجال بفرسه حتی طاف علی عسکر رسول الله(صلی الله علیه و آله) ثم صعده فی الوادی و صوت ثم رجع الی قریش فقال: ما لهم کمین و لامدد، و لکن نواضح یثرب قد حملت الموت النافع اما ترونهم خرساء لایتکلمون یتلمظون تلمظ الافاعی ما لهم ملجا الا سیوفهم و ما اراهم یولون حتی یقتلون، و لایقتلون حتی یقتلوا بعددهم فارتاوا رابکم؟ فقال ابو جهل: کذبت و جبت و انتفخ سحرک حین نظرت الی سیوف اهل یثرب. B

از سویی اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) که جمعیت قریش را دیدند ترسیدند و خداوند به رسول خود فرمود: «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْتَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» گرچه خداوند می دانست که قریش صلح نخواهند کرد و این آیه برای آرامش قلوب اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بود.

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شخصی را نزد قریش فرستاد و به آنان فرمود: ای جمعیت قریش! هیچ چیزی برای من بدتر از این نیست که با شما شروع به جنگ نمایم، پس شما ملت عرب را به من واگذارید و مانع ایمان آوردن آنان نشوید، مرا با شما کاری نیست، اگر راست گو بودم شما بهتر از دیگران خواهید دانست و اگر دروغ گو بودم گرگ های عرب مرا از بین خواهند برد و شما نیازی به از بین بردن من نخواهید داشت، پس بازگردید و مرا با شما کاری نیست. (1)

پس عتبه گفت: به خدا سوگند رستگار نمی شود کسی که این سخن را نپذیرد و سپس بر شتر احمری سوار شد و مردم را از قتال نهی کرد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) چون این وضعیت را دید فرمود: اگر بین جمعیت شخص خیری باشد صاحب این شتر احمر خواهد بود، اگر از او اطاعت کنند صلاح آنان خواهد بود. سپس عتبه خطاب به قریش گفت: جمع

شوید و به سخن من گوش فرا دهید سپس گفت: پیشنهاد خیر و سعادت مندی است. سپس گفت: ای مردم قریش امروز به سخن من گوش فرا دهید و عمل کنید و تا آخر روزگار گوش به حرف من ندهید، اکنون به مگه باز گردید و به شرابخواری و هوسرانی

ص: 472

1-838.. و فرغ اصحاب رسول الله (صلی الله علیه و آله) حین نظروا الی کثرة قریش و قوتهم، و انزل الله؟ عز؟ علی رسوله: «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْتَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ» و قد علم الله؟ عز؟ انهم لایجنحون و لایجیبوا الی السلم و انما اراد بذلك لیطیب قلوب اصحاب التبی (صلی الله علیه و آله) فبعث رسول الله الی قریش، فقال: یا معشر قریش ما اجد من العرب ابغض الی من ان ابدا بکم فخلونی و العرب، فان اک صادقاً فانتم اعلی بی عینا، و ان اک کاذباً کفتکم ذؤبان العرب امری فارجعوا.

خود ادامه دهید چرا که عهد و پیمان محمد(صلی الله علیه و آله) مورد قبول است و او پسر عم شماست، بازگردید و سخن من را رد نکنید و از گذشته ها بگذرید... (1)

و چون ابوجهل این سخنان را شنید به خشم آمد و گفت: عتبه زبانی رسا و بلیغ دارد و اگر قریش امروز به سخن او گوش فرا دهد او تا قیامت سیّد و آقای قریش خواهد شد، سپس گفت: ای عتبه از شمشیرهای بنی هاشم ترسیدی و مردم را امر به بازگشت کردی در حالی که ما آثار [پیروزی] خود را با چشم می بینیم؟! پس عتبه از شتر خود پیاده شد و به ابوجهل حمله نمود و ابوجهل بر اسب خود سوار بود پس عتبه ریش او را گرفت و اسب او را پی کرد و گفت: «آیا من را ترسو می خوانی؟» و مردم گفتند: اکنون او را می کشد، سپس گفت: امروز قریش خواهند دانست که کدام یک از ما پست تر و ترسو تریم و کدام یک از ما برای قوم خود فساد بیشتری دارد اکنون من و تو آشکارا باید به طرف مرگ برویم سپس گفت:

هَذَا جَنَائِي وَ خِيَارُهُ فِيهِ

إِذْ كُلُّ جَانٍ يَدُهُ إِلَى فِيهِ (2)

ص: 473

1- 839.. فقال عتبه: و الله ما افلح قوم قط ردوا هذا، ثم ركب جملا له احمر فنظر اليه رسول الله(صلی الله علیه و آله) يجول في العسكر و ينهي عن القتال فقال: ان يك عند احد خير فعند صاحب الجمل الاحمر ان يطيعوه يرشدوا فاقبل عتبه يقول: يا معشر قریش اجتمعوا و اسمعوا ثم خطبهم فقال: يمن مع رحب و رحب مع يمن يا معشر قریش اطيعوني اليوم و اعصوني الدهر، و ارجعوا الى مكة و اشربوا الخمر و عانقوا الحور فان محمدا له ال و ذمة و هو ابن عمكم، فارجعوا فلا تردوا رابي، و انما تطالبون محمدا بالغير التي اخذها بنخلة و دم ابن الحضرمي و هو حليفي و على عقله.

2- 840.. فلما سمع ابو جهل ذلك غاظه و قال: ان عتبه اطول الناس لسانا و ابلغهم في الكلام، و لئن رجعت قریش بقوله ليكون سيّد قریش آخر الدهر، ثم قال: يا عتبه نظرت الى سيوف بني B عبد المطلب و جنت و انتفخ سحرک، و تامر الناس بالرجوع و قد راينا آثارنا باعيننا، فنزل عتبه عن جملة و حمل على ابي جهل و كان على فرس و اخذ بشعره فقال الناس: يقتله فعرب فرسه فقال: امثلي يجبن؟ و ستعلم قریش اليوم اين الام و اجبن، و اين المفسد لقومه لايمشى الا انا و انت الى الموت عيانا، ثم قال: هذا جنای و خياره فيه و كل جان يده الى فيه

سپس ریش ابوجهل را گرفت و کشید و مردم جمع شدند و ابوجهل را از دست او نجات دادند و گفتند: در چنین وقتی این کار صحیح نیست. پس عتبه رو به برادر خود شیبه و فرزند خود ولید کرد و گفت: برخیز ای فرزند من و سپس زره خود را پوشید و از بس سر او بزرگ بود کلاه خودی مناسب او نبود و به جای آن دو عمامه بر سر خود بست و سپس

شمشیر خود را گرفت و با برادر و فرزند خود به میدان آمد و فریاد زد ای محمد هم تاهای

ما را بفرست. (1)

پس سه نفر از انصار به نام های عوذ و معوذ و عوف از بنی عفره به طرف آنان رفتند و عتبه به آنان گفت: خود را معرفی کنید و چون خود را معرفی کردند و گفتند: ما فرزندان عفره، و از انصار خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله) هستیم، عتبه گفت: بازگردید شما کفو ما نیستید و ما هم تاهای خود از قریش را می طلبیم. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: بازگردید و نخواست انصار نخستین فدائیان باشند و آنان بازگشتند. (2)

ص: 474

1- 841.. ثم اخذ بشعره يجره فاجتمع اليه الناس فقالوا: يا ابا الوليد الله الله! لا تقت في اعضاء الناس تنهي عن شيء تكون اوله، فخلصوا ابا جهل من يده فنظر عتبه الى اخيه شيبه و نظر الى ابنه الوليد فقال: قم يا بني ثم لبس درعه و طلبوا له بيضة تسع راسه فلم يجدوها لعظم هامته فاعتجر بعمامتين ثم اخذ سيفه و تقدم هو و اخوه و ابنه و نادى: يا محمد اخرج الينا اكفاءنا من قریش.

2- 842.. فبرز اليه ثلاثة نفر من الانصار عوذ و معوذ و عوف بنی عفره فقال عتبه: من انتم انتسبوا لنعرفكم؟ فقالوا: نحن بنو عفره انصار الله و انصار رسول الله (صلی الله علیه و آله)، فقالوا: ارجعوا فانا لسنا اياكم نريد، انما نريد الاكفاء من قریش، فبعث اليهم رسول الله (صلی الله علیه و آله) ان ارجعوا فرجعوا، و كره ان يكون اول الكرة بالانصار فرجعوا و وقفوا موافقهم. B

و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نگاهی به عبیده بن حارث بن عبدالمطلب نمود و او هفتاد سال داشت و فرمود: برخیز ای عبیده و سپس به حمزه بن عبدالمطلب فرمود: برخیز ای عمو؛ و به امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز نگاه کرد و فرمود: برخیز یا علی و علی (علیه السلام) کوچک تر از بقیّه بود پس فرمود: برخیزید و حقّی که خدا برای شما قرار داده است را دریافت کنید، چرا که قریش با سرکشی و کبری که دارد می خواهد نور خدا را خاموش کند و خداوند اراده کرده که نور خود را کامل نماید. (1)

سپس فرمود: ای عبیده تو در مقابل عتبه و ای حمزه تو در مقابل شیبیه و ای علی تو در مقابل ولید بن عتبه قرار بگیر. و چون وارد میدان شدند عتبه گفت: شما کیانید خود را معرفی کنید؟ و چون خود را معرفی کردند عتبه گفت: حقّاً شما هم تاهای کریمی هستید. خدا لعنت کند کسی را که ما و شما را به این موقف واداشت [و مقصود او ابوجهل بود]. (2)

پس عبیده بن حارث بن عبدالمطلب بر عتبه حمله نمود و با ضربتی فرق او را شکافت و عتبه نیز ضربتی بر پای عبیده زد و پای او را قطع نمود و هر دوروی زمین افتادند

ص: 475

-
- 1- 843.. ثم نظر رسول الله (صلی الله علیه و آله) الى عبیده بن الحارث بن عبد المطلب و كان له سبعون سنة فقال له: قم يا عبیده فقام بين يديه بالسيف، ثم نظر الى حمزة بن عبد المطلب فقال له: قم يا عم، ثم نظر الى امير المؤمنين (علیه السلام) فقال له: قم يا علی، و كان اصغر القوم فاطلبوا بحقكم الذي جعله الله لكم، فقد جاءت قریش بخيلاها و فخرها تريد ان تطفئ نور الله و يَأبَى اللهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورُهُ.
- 2- 844.. ثم قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): يا عبیده عليك بعتبة، و قال لحمزة: عليك بشيبية، و قال لعلی (علیه السلام): عليك بالوليد بن عتبة فمروا حتى انتهوا الى القوم فقال عتبة: من انتم انتسبوا لنعرفكم؟

و حمزه بر شیبه حمله کرد و شمشیر بین آنان مبادله می شد و هر کدام با سپر خود از شمشیر دیگری جلوگیری می کرد، و امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز به ولید بن عتبه حمله کرد

و ضربتی بر شانه او زد که از زیر بغل او خارج شد ولید به فرموده آن حضرت دست قطع

شده خود را با دست دیگر بر سر من کوبید که فکر کردم آسمان به زمین فرود آمد. (1)

از سویی حمزه و شیبه به هم دیگر آویختند و مسلمانان گفتند: یا علی! نمی بینی این سگ بر عموی تو غالب می شود؛ و امیرالمؤمنین (علیه السلام) به حمزه فرمود: ای عمو! سر خود را پایین بیاور. پس حمزه که قامت بلندی داشت سر خود را پایین آورد و امیرالمؤمنین (علیه السلام) با ضربت خود نصف سر شیبه را پرت کرد و سپس نزد عتبه که رمقی داشت آمد و کار او را تمام کرد و سپس عبیده را حمزه و امیرالمؤمنین (علیه السلام) نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آوردند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او نگاهی کرد و گریان شد و عبیده عرض کرد: یا رسول الله پدر و مادرم فدای شما باد آیا من شهید خواهم شد؟ و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آری تو نخستین شهید از اهل بیت من هستی؛ سپس عبیده عرض کرد: یا رسول الله اگر عموی شما [ابوطالب] زنده بود می دانست که من سزاوارتر به سخنانی هستم که او درباره ی مدافعین شما گفته

ص: 476

1- 845.. فقال: انا عبیده بن الحارث بن عبد المطلب، فقال. کفو کریم فمن هذان؟ فقال: حمزة بن عبد المطلب و علی بن ابی طالب، فقال: کفوان کریمان، لعن الله من اوقفنا و ایاکم هذا الموقف، فقال شیبة لحمزة: من انت؟ فقال: انا حمزة بن عبد المطلب اسد الله و اسد رسوله، فقال له شیبة: لقد لقيت اسد الحلفاء فانظر کیف تكون صولتک یا اسد الله فحمل عبیده علی عتبه فضر به علی راسه ضربة فلق هامته، و ضرب عتبه عبیده علی ساقه و قطعها و سقطا جمیعا، و حمل حمزة علی شیبة فتضاربا بالسيفین حتی تثلما و کل واحد منهما یتقی بدرقته و حمل امیرالمؤمنین صلوات الله علیه علی الولید بن عتبه فضر به علی حبل عاتقه فاخرج السیف من ابطه فقال علی صلوات الله علیه: فاخذ یمینه المقطوعة بیساره فضر بها هامتی فظننت ان السماء قد وقعت علی الارض.

است. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: مقصود تو کدام یک از عموهای من است؟ عبیده گفت:

ابوطالب را می گویم که گفته است:

كَذَّبْتُمْ وَبَيْتِ اللَّهِ تَبْرًا مُحَمَّدًا

وَ لَمَّا نُطَاعِنُ دُونَهُ وَ نُنَاضِلُ

وَ نَنْصُرُهُ حَتَّى نُصْرَعَ حَوْلَهُ

وَ نَذْهَلُ عَنْ ابْنَائِنَا وَ الْحَلَائِلِ (1)

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: نمی بینی فرزند او [علی (علیه السلام)] مثل شیر خروشان مقابل خدا و رسول او جهاد می کند و فرزند دیگر او [حمزه] در حبشه برای خدا می جنگد؛ عبیده گفت: یا رسول الله! در چنین حالتی بر من خشم کردید؟! فرمود: بر تو خشم نکردم و لکن چون نام عمویم ابوطالب را بردی من گرفته شدم. (2)

از سوی ابو جهل به قریش گفت: شتاب نکنید و بیهوده [خود را به کشتن ندهید] چنان که فرزندان ربیعه شتاب کردند [و کشته شدند] بر شما باد به اهل مدینه نخست آنان را یک باره ذبح کنید و سپس بر شما باد به افرادی از قریش که بین آنان هستند

ص: 477

1- 846.. ثم اعتنق حمزة و شيبه فقال المسلمون: يا علي اما ترى الكلب قد بهر عمك فحمل عليه علي (عليه السلام) فقال: يا عم طاطي راسك و كان حمزة اطول من شيبه فادخل حمزة راسه في صدره، فضربه امير المؤمنين علي راسه فطير نصفه، ثم جاء الي عتبة و به رمق فاجهز عليه و حمل عبیده بين حمزة و علي (عليه السلام) حتى اتيا به رسول الله (صلی الله علیه و آله)، فنظر اليه رسول الله و استعبر فقال: يا رسول الله بابي انت و امي الست شهيدا؟ فقال: بلى و انت اول شهيد من اهل بيتي فقال: اما لو ان عمك حيا لعلم اني اولي بما قال منه، قال: و اي اعمامي تعني؟ قال: ابوطالب حيث يقول: كذبتهم و بيت الله نبري محمدا و لما نطاعن دونه و نناضل و نصوره حتى ينصرع حوله و نذهل عن ابنائنا و الحلائل

2- 847.. فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): اما ترى ابنه كالليث العادي بين يدي الله و رسوله، و ابنه الاخر في جهاد الله تعالى بارض الحبشة، فقال: يا رسول الله اسخطت علي في هذه الحالة؟ فقال: ما سخطت عليك و لکن ذكرت عمي فانقبضت لذلك.

پس آنان را با یک حمله بگیرد تا به مکه ببریم و باطل بودن آیین شان را بر آنان ثابت کنیم.

و این را به این خاطر گفت که گروهی از قریش در مکه مسلمان شده بودند و پدران شان

آنان را حبس نموده بودند و آن ها با شک و تردید و نفاق به بدر آمده بودند، مانند قیس بن ولید بن مغیره و ابوقیس بن فاکهه و حارث بن ربیع و علی بن امیه بن خلف و عاص بن منبه، و این ها چون به جمعیت ناچیز رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نگاه کردند، گفتند: این بیچاره ها به سبب دین شان فریب خورده اند و الآن کشته می شوند! پس خداوند این

آیه را بر پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) نازل نمود «إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» (1).

از سویی شیطان به صورت سراقه بن مالک نزد قریش آمد و به آنان گفت: من می خواهم به شما کمک کنم و شما پرچم خود را به من بدهید. و قریش پرچم خود را به او دادند و شیطان فرزندان خود را آورد و اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را ترساندند و خود

ابلیس با پرچم قریش از جلو حرکت نمود و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) او را دید به اصحاب خود فرمود: چشم ها ببندید و دندان ها را بر روی هم فشار دهید [و با کمال استقامت و صبر] شمشیر از غلاف بیرون نکنید تا من به شما اجازه دهم سپس دست های مبارک به آسمان

ص: 478

1- 848.. و قال ابو جهل لقریش: لاتعجلوا و لاتبطروا کما عجل و بطرا بنا ربیعة، علیکم باهل یثرب فاجزروهم جزرا و علیکم بقریش فخذوهم اخذا حتی ندخلهم مکه فنعرفهم ضلالتهم التي كانوا علیها، و كانت فئة من قریش اسلموا بمکه فاحتبسهم آباؤهم، فخرجوا مع قریش الی بدر و هم علی الشک و الارتیاب و النفاق، منهم قیس بن الولید بن المغیره، و ابوقیس بن الفاکهه، و الحارث بن ربیعة، و علی بن امیه بن خلف، و العاص بن المنبه، فلما نظروا الی قلة اصحاب رسول الله (صلی الله علیه و آله) قالوا: مساکن هؤلاء غرهم دینهم فیقتلون الساعة، فانزل الله؟ عز؟ علی رسوله (صلی الله علیه و آله): «إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَؤُلَاءِ دِينُهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ».

بلند کرد و گفت: «يَا رَبِّ إِنَّ تَهْلِكَ هَذِهِ الْعِصَابَةُ لَمْ تُعْبَدْ وَإِنْ شِئْتَ أَنْ لَا تُعْبَدَ لَا تُعْبَدُ» یعنی «خدایا اگر اصحاب من هلاک شوند کسی تو را پرستش نمی کند و اگر نمی خواهی کسی تو را پرستش کند کسی تو را پرستش نخواهد نمود». و سپس غشوه بر او روی آورد و عرق از صورت خود برطرف نمود و فرمود: این جبریل (علیه السلام) است که با هزار نفر از ملائکه منظم به کمک شما آمده. (1)

راوی گوید: پس ما دیدیم ابر سیاهی که در بین آن برق دیده می شد بر لشکر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وارد شد و گوینده ای گفت: «اقدام حیزوم، اقدام حیزوم» و حیزوم نام اسب جبریل است و سپس صدای برخورد سلاح را در فضا شنیدیم، و چون ابلیس ملعون

جبریل (علیه السلام) را دید پرچم را انداخت و فرار کرد و منبه بن حجاج گریبان سراقه [یعنی ابلیس] را گرفت و به او گفت: آیا مردم را متفرق می کنی؟ و ابلیس با پای خود به سینه او زد و گفت: «إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ» و این معنای سخن خداوند است که می فرماید: «وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَنْ أَعْمَاهُمُ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌّ لَّكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِتْنَانَ نَكَصَ عَلَيَّ عَقْبِيهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ» و سپس خداوند می فرماید: «وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ»

ص: 479

1-849.. و جاء ابليس الى قريش في صورة سراقه بن مالك فقال لهم: انا جاركم فادفعوا الى رايتكم فدفعوها اليه، و جاء بشياطينه يهول بهم على اصحاب رسول الله (صلی الله علیه و آله)، و يخيل اليهم و يفزعهم، و اقبلت قريش يقدمها ابليس و معه الراية، فنظر اليه رسول الله (صلی الله علیه و آله) فقال: غضوا ابصاركم و عضوا على النواجذ و لاتستلوا سيفا حتى آذن لكم، ثم رفع يده الى السماء و قال: يا رب ان تهلك هذه العصابة لم تعبد و ان شئت ان لاتعبد لاتعبد، ثم اصابه الغشى فسرى عنه و هو يسكب العرق عن وجهه و يقول: هذا جبريل (علیه السلام) قد اتاكم في الف من الملائكة مردفين.

و جبریل (علیه السلام) بر ابلیس ملعون حمله نمود و او به دریا فرو رفت و گفت: «خدایا توبه من وعده دادی که تا قیامت زنده باشم پس به وعده ی خود عمل کن.» (1)

«إِذْ يُوحَىٰ رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا سَأَلْتَنِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا

الرَّعْبَ فَاضْرِبُوا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَ اضْرِبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ» (2)

ادامه ماجرای جنگ بدر

روایت شده که امام صادق (علیه السلام) فرمود:

ابلیس هنگام شکست و احساس خطر، به جبریل گفت: آیا درباره ی مهلتی که به من داده شده، بدائی رخ داده است؟!

به امام صادق (علیه السلام) گفته شد: آیا ابلیس ترس از کشته شدن داشت؟ فرمود: خیر، و لکن ممکن بود جبریل (علیه السلام) ضربه ای به او بزند که تا قیامت او را آزار بدهد. (3)

ص: 480

1-850.. قال: فنظرنا فاذا بسحابة سوداء فيها برق لائح قد وقعت على عسكر رسول الله (صلى الله عليه وآله) وقايل يقول: اقدم حيزوم اقدم حيزوم وسمعنا قعقعة السلاح من الجوى. و نظر ابليس عليه اللعنة الى جبرائيل (عليه السلام) فتراجع ورمى باللواء فاخذ منه ابن الحجاج بمجامع ثوبه ثم قال: ويلك يا سراقعة تفت في اعضاء الناس؟ فر كله ابليس ركلة في صدره وقال: انى برى ء منكم انى ارى ما لا ترون انى اخاف الله و هو قول الله؟ عز: «وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لاغالبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنى جازَ لَكُمْ فَلَمَّا تراءتِ الْفِئْتَانِ نكصَ على عقبه وقال انى برى ء منكم انى ارى ما لا ترون انى اخاف الله و الله شديد العقاب» ثم قال؟ عز: «وَ لَوْ تَرى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَ اذْبارَهُمْ وَ ذُوقُوا عَذابَ الْحَرِيقِ» و حمل جبريل (عليه السلام) على ابليس لعنه الله فطلبه حتى غاص فى البحر وقال: رب انجز لى ما وعدتنى من البقاء الى يوم الدين. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 121، ح 26]

2-851.. سورة ي انفال، آيه 12.

3-852.. روى فى الخبر ان ابليس التفت الى جبريل (عليه السلام) و هو فى الهزيمة فقال: يا هذا بدا لكم فيما B اعطيتمونا؟ فقيل لابي عبد الله (عليه السلام) ا ترى كان يخاف ان يقتله؟ فقال: لا و لكنه كان يضربه ضربة يشينه منها الى يوم القيمة. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص

سپس علی بن ابراهیم گوید: مقصود از آیه فوق این است که خداوند به ملائکه فرمود: سرهای مشرکین را از بن گردن بزیند و انگشتان آنان را قطع کنید، چرا که قریش با سرکشی و تکبر آمده اند تا نور خدا را خاموش نمایند، [و اسلام و پیامبر و مسلمانان را نابود سازند]

در حالی که خداوند می خواهد نور خود را کامل نماید! (1)

سپس ابوجهل از بین دو صف لشکر خارج شد و گفت: خدایا محمد (صلی الله علیه و آله) با ما قطع رحم کرد و برای ما آیینی آورد که ما آن را حق نمی دانیم پس تو صبحگاه او را هلاک کن و چون این سخن را گفت خداوند این آیه را نازل نمود «إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنْتَهُوا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتُكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ». (2)

و سپس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) کفی از ریگ ها را برگرفت و به صورت قریش پاشید و فرمود: شاهت الوجوه، شاهت الوجوه، یعنی زشت باد و زشت باد این صورت ها. و خداوند بادی را مامور نمود تا آن ها را به صورت قریش بزند و پس از آن قریش مغلوب شدند

و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «خدایا هرگز فرعون این امت ابوجهل بن هشام بر تو غالب نخواهد شد» از این رو هفتاد نفر از قریش کشته شدند و هفتاد نفر آنان اسیر گردیدند و عمرو بن جموح با ابوجهل روبه رو شد و ضربتی بر ران او زد و ابوجهل نیز با شمشیر

ص: 481

1- 853.. فَأَصَدَّ رِبُّوًا فَوْقَ الْأَعْنَاقِ وَ اصْدَّ رِبُّوًا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ قَالَ: اطراف الاصابع، فقد جاءت قریش بخيلائها و فخرها تریدان تطفئ نور الله و يَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 133]

2- 854.. و خرج ابو جهل من بين الصفيين فقال: اللهم ان محمدا قطعنا الرحم و اتانا بما لانعرفه فاحنه الغداة فانزل الله؟ عز؟ على رسوله (صلی الله علیه و آله): ان تستفتحوا فقد جانكم الفتح و ان تنتهوا فهو خير لكم و ان تعودوا نعد و لن تغني عنكم فيئتكم شيئا و لو كثرت و ان الله مع المؤمنين.

دست او را از بازو قطع کرد و به پوست آویزان شد... (1)

عبدالله بن مسعود گوید: ابوجهل را در حالی که در خون خود غلطان بود دیدم و به او گفتم: الحمد لله خدا تو را خوار و ذلیل نمود؛ پس ابوجهل سر خود را بالا نمود و گفت: خدا فقط عبد بن امّ عبد را خوار و ذلیل کرد. سپس گفت: پیروزی با که شد؟ و من گفتم: خدا و رسول او پیروز شدند و من تو را خواهم کشت و پای خود را بر گلوی او گذاردم، ابوجهل گفت: «ای گوسفندچران! پای خود را در جای بلندی قرار دادی، آگاه باش که امروز برای من چیزی سخت تر از این نیست که تو قاتل من باشی، آیا کشتن من را به یکی از بنی هاشم و یا یکی از احلاف و هم تاهای من واگذار نمی کنی؟» عبدالله بن مسعود می گوید: پس من «کلاه خود» را از سر او بیرون آوردم و او را کشتم و سر او را نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آوردم و گفتم: «یا رسول الله البشارة این سر ابوجهل بن هشام است» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سجده شکر نمود. (2)

ص: 482

1- 855.. ثم اخذ رسول الله (صلی الله علیه و آله) كفا من حصاة فرمى به فى وجوه قريش وقال: شاهت الوجوه شاهت الوجوه، فبعث الله؟ عز؟ رياحا تضرب فى وجوه قريش فكانت الهزيمة ثم قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): اللهم لا يغلبك فرعون هذه الامة: ابو جهل بن هشام فقتل منهم سبعون و اسر سبعون و التقى عمر و بن الجموح مع ابى جهل فضرب عمر و ابا جهل على فخذة و ضرب ابو جهل عمر و ا على يده فابانها من العضد، فتعلقت بجلده فاتكى عمر و على يده برجله ثم تراخى فى السماء حتى انقطعت الجلدة ورمى بيده.

2- 856.. وقال عبد الله بن مسعود: انتهيت الى ابى جهل و هو يتشحط بدمه فقلت: الحمد لله الذى اخزاک، فرفع راسه فقال: انما اخزى الله عبد بن ام عبد، لمن الدين ويلك؟ قلت: لله و لرسوله و انى قاتلك، و وضعت رجلى على عنقه فقال: لقد ارتقيت مرتقى صعبا يا روى الغنم، اما انه ليس شىء اشد من قتلک اياى فى هذا اليوم الا تولى قتلى رجلا من المطلبيين او رجلا من الاحلاف؟ فانقلعت بيضة كانت على راسه فقتلته و اخذت راسه و جئت به الى رسول الله (صلی الله علیه و آله)، فقلت: يا رسول الله البشرى هذا راس ابى جهل بن هشام فسجد لله؟ عز؟ شكرا.

ابویسر انصاری نیز عبّاس بن عبدالمطلب و عقیل بن ابی طالب را اسیر کرد و آنان را نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آورد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: آیا کسی بر اسیر کردن آنان به تو کمک نمود؟ ابویسر گفت: آری مردی به من کمک کرد که لباس سفیدی در بر داشت. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: او از ملائکه بود سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به عبّاس فرمود: برای نجات خود و فرزند برادرت عقیل فدیة [و عوض] بده؛ عبّاس گفت: یا رسول الله من مسلمان شده بودم و لکن قریش من را به اجبار به معرکه آوردند؛ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود خداوند داناتر به اسلام تو است و اگر راست بگویی خدا پاداش تو را می دهد؛ اما در ظاهر تو به جنگ ما آمده ای! (1)

سپس فرمود: ای عبّاس، شما به جنگ خدا آمدید، و خدا خصم شما شد؛ تا این که فرمود: «ای عبّاس فدیة خود و فرزند برادرت را از مال خود بپرداز» و این در حالی بود که عبّاس با خود چهل اوقیه طلا داشت و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آن طلاها را به غنیمت گرفت

و عبّاس گفت: یا رسول الله از همین طلاها فدیة ما را قرار بده؟ (2)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: چنین نیست چرا که آن ها غنائم جنگی است و خداوند به ما عطا نموده است و تو باید از مال دیگری فدیة خود و برادرزاده ات را بدهی. عبّاس گفت: من مال دیگری ندارم. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آری تو مال دیگری داری که در مکه نزد

ص: 483

1- 857.. و اسر ابو یسر الانصاری العبّاس بن عبد المطلب و عقیل بن ابی طالب و جاء بهما الی رسول الله(صلی الله علیه و آله)، فقال له: هل اعانک علیهما احد؟ قال: نعم رجل علیه ثياب بیض، فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): ذاک من الملائکة، ثم قال رسول الله للعبّاس اقد نفسک و ابن اخیک، فقال: یا رسول الله لقد کنت اسلمت و لکن القوم استکروهونی، فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): الله اعلم باسلامک، ان یکن ما تذکر حقاً، فان الله؟ عز؟ یجزیک علیه، فاما ظاهر امرک فقد کنت علینا.

2- 858.. ثم قال: یا عبّاس انکم خاصتم الله فخصمکم، ثم قال: اقد نفسک و ابن اخیک و قد کان العبّاس اخذ معه اربعین اوقیة من ذهب فغنمها رسول الله.

امّ الفضل گذارده ای و به او گفته ای: اگر پیش آمدی برای من شد، آن ها را بین خود تقسیم

کنید! عبّاس گفت: آیا می خواهی من تهی دست شوم و از مردم گدایی کنم؟! پس خداوند این آیه را نازل نمود: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنَّ يَعْلَمَ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَ يَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ». (1)

سپس فرمود: «وَ إِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ»؛ یعنی به اسیرانی که در اختیار دارید بگو: اگر خدا در قلوب شما نیت خیری بداند بیش از آن چه از شما گرفته شده است را به شما خواهد داد و از شما می گذرد و خداوند بخشنده و مهربان است؛ و اگر آنان اراده خیانت به تو را دارند، از پیش نیز به خدا خیانت کردند و خدا به آنان مهلت داد و خداوند دانا و حکیم است. (2)

سپس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به عقیل فرمود: ای عقیل خدا ابوجهل بن هشام و عتبة بن ربیع و شیبۀ بن ربیع و نبیه و منبه فرزندان حجّاج و نوفل بن خویلد را کشت و سهیل بن عمرو و نصر بن حارث بن کلدۀ و عقبۀ بن ابی معیط و فلان و فلان اسیر شدند! (3)

ص: 484

1- 859.. فلما قال رسول الله للعبّاس: اهد نفسك، قال: يا رسول الله احسبها من فدائي، فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): لا، ذاك شيء اعطانا الله منك فاهد نفسك و ابن اخيك، فقال العبّاس: ليس لي مال غير الذي ذهب مني، قال: بل المال الذي خلفته عند ام الفضل بمكة فقلت لها: ان حدث علي حدث فاقسموه بينكم؟ فقال له: اتركني و انا اسال الناس بكفي؟ فانزل الله على رسوله في ذلك: «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنَّ يَعْلَمَ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَ يَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»

2- 860.. ثم قال الله تبارك و تعالی: «وَ إِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ».

3- 861.. ثم قال رسول الله (صلی الله علیه و آله) لعقیل: قد قتل الله تبارك و تعالی يا با يزيد ابا جهل بن هشام و عتبة بن ربیعة و شیبۀ بن ربیعة و نبیه و منبه ابنا الحجّاج، و نوفل بن خویلد، و اسر سهیل بن عمرو و النصر بن الحارث بن کلدۀ و عقبۀ بن ابی معیط و فلان و فلان.

عقیل گفت: پس دیگر نزاعی درباره ی مکه نیست چرا که شما اگر اهل مکه را کشته اید کار تمام است وگرنه باید آنان را اسیر کنید؛ و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از سخن او تبسم نمود. آری کشته شدگان قریش هفتاد نفر بودند و اسیران آنان نیز هفتاد نفر بودند و امیرالمؤمنین(علیه السلام) بیست و هفت نفر را کشته بود و لکن کسی را اسیر نگرفته بود. پس اسیران را جمع کردند و آنان را با طناب بستند تا با پای خود به مدینه بیایند؛ و غنائم را نیز جمع کردند و از اصحاب رسول خدا(صلی الله علیه و آله) تنها نه نفر کشته شده بودند که سعد بن خیشمه از آنان بود و او از نقباء و شخصیت ها شمرده می شد. (1)

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) حرکت نمود و هنگام غروب آفتاب به منطقه ائیل رسید که تا بدر شش میل فاصله داشت، پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نگاهش به عقبه بن ابی معیط و نضر بن حارث بن کلداه افتاد که با یک طناب بسته شده بودند، پس نضر بن عقبه گفت: من و تو کشته خواهیم شد: عقبه گفت: آیا فقط ما از بین قریش کشته می شویم؟ نضر گفت: آری چرا که محمد(صلی الله علیه و آله) نگاهش به ما کرد که من این معنا را از آن دریافتم؛ پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به علی(علیه السلام) فرمود: نضر را بیاور و گردن بزن و نضر مردی زیبا و دارای مو بود و امیرالمؤمنین(علیه السلام) موی او را گرفت و نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آورد و نضر گفت: یا محمد من تو را به حق رحم سوگند می دهم که هر کاری با قریش کردی با من بکنی. رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: بین من و تو رحمی نیست و خداوند به سبب اسلام خویشی ها را قطع نمود. یا علی او را گردن بزن، پس عقبه گفت: یا محمد(صلی الله علیه و آله)! آیا نگفتی که به قریش مهلت داده می شود یعنی آنان کشته

ص: 485

1-862.. فقال عقیل: اذا لاتنازعوا فی تهامة فان كنت قد ائخنت القوم و الافارکب اکتافهم، فتبسم رسول الله(صلی الله علیه و آله) من قوله و كان القتلی ببدر سبعین و الاسرى سبعین، قتل منهم امیرالمؤمنین صلوات الله علیه سبعة و عشرين و لم یؤسر احدا فجمعوا الاسارى و قرنوهم فی الحبال و ساقوهم علی اقدامهم، و جمعوا الغنائم و قتل من اصحاب رسول الله(صلی الله علیه و آله) تسعة رجال، منهم سعد بن خیشمة و كان من النقباء.

نمی شوند؟! رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: تو از قریش هستی؟ تو زنازاده ای. یا علی! او را گردن بزن. پس علی (علیه السلام) او را گردن زد. (1)

و چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نضر و عقبه را کشت انصار ترسیدند که همه اسیران کشته شوند، از این رو نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند: یا رسول الله ما هفتاد نفر را کشتیم و هفتاد نفر را اسیر گرفتیم و این اسیران از قوم شما هستند آنان را به ما ببخشید و از آنان فدیة بگیریید و آزادشان کنید. پس این آیه نازل شد: «مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُتَّخَذَ فِي الْأَرْضِ تَرْيَدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ * لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ * فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا». (2)

ص: 486

1- 863.. فرحل رسول الله (صلی الله علیه و آله) و نزل الاثیل عند غروب الشمس و هو من بدر علی ستة امیال، فنظر رسول الله (صلی الله علیه و آله) الی عقبه بن ابی معیط و الی النضر ابن الحارث بن کلدۀ و هما فی قرن واحد فقال النضر لعقبه: یا عقبه انا و انت مقتولان، قال: عقبه من بین قریش؟ قال: نعم لان محمداً قد نظر الینا نظرة رایت فیها القتل، فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): یا علی علی بالنضر و عقبه و كان النضر رجلاً جمیلاً علیه شعر، فجاء علی فاخذ بشعره فجرحه الی رسول الله فقال النضر: یا محمداً اسلك بالرحم بینی و بینک الـ اجریتنی کرجل من قریش ان قتلتم قتلتنی و ان فادیتهم فادیتنی و ان اطلقتهم اطلقتنی، فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): لارحم بینی و بینک، قطع الله؟ عز؟ الرحم بالاسلام قدمه یا علی فاضرب عنقه، فقال عقبه: یا محمداً الم تقل لاتصبر قریش ای لا یقتلون صبراً؟ قال: و انت من قریش؟ انما انت عالج من اهل صفوریة لانت فی المیلاد اکبر من ابیک الذی تدعی الیه لیس منها، قدمه یا علی فاضرب عنقه فقدمه فاضرب عنقه.

2- 864.. فلما قتل رسول الله (صلی الله علیه و آله) النضر و عقبه خافت الانصار ان یقتل الاساری کلهم، فقالوا الی رسول الله فقالوا: یا رسول الله قد قتلنا سبعین و اسرنا سبعین و هم قومک و اساراک هبهم لنا یا رسول الله و خذ منهم الفداء و اطلقهم، فانزل الله: «مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُتَّخَذَ فِي الْأَرْضِ تَرْيَدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ * لَوْلَا كِتَابٌ مِّنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا»

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) اجازه داد آنان را آزاد کنند و از آنان فدیة بگیرند و با انصار شرط کرد که در سال آینده به عدد آن ها از انصار کشته شوند و انصار راضی شدند و چون جنگ احد پیش آمد از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هفتاد نفر کشته شدند و کسانی که از اصحاب مانده بودند گفتند: یا رسول الله! این چه حادثه ای بود که بر ما پیش آمد [و هفتاد نفر از ما کشته شدند؟!]. در حالی که شما وعده پیروزی به ما دادید؟! پس این آیه نازل شد: «أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ»؛ یعنی آیا شما در احد به مصیبتی مبتلا شدید [و دشمن هفتاد نفر از شما را گرفت] و شما در بدر دو برابر آن را از دشمن گرفتید و گفتید: برای چه ما در احد گرفتار شدیم [و هفتاد شهید دادیم؟!]. ای رسول من به آنان بگو: این به خاطر خود شما بود [چرا که شما درخواست آزادی اسرای بدر را کردید مشروط به آن که سال بعد هفتاد شهید بدهید]. (1)

سپس علی بن ابراهیم به تفسیر آیات جنگ بدر پرداخته و می فرماید: مقصود از «إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ»، گرفتن قافله تجارتي و یا جنگ با قریش است، و مقصود از «ذَاتِ الشُّوْكَةِ»، جنگ با قریش است و «غَيْرِ ذَاتِ الشُّوْكَةِ»، کاروان تجارتي قریش است؛ و مقصود از کلمات در «وَيُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُحَقِّقَ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ»، انمه (عليهم السلام) هستند. (2)

ص: 487

1-865.. فاطلق لهم ان ياخذوا الفداء و يطلقوهم، و شرط ان يقتل منهم في عام قابل بعدد من ياخذوا منهم الفداء فرضوا منه بذلك، فلما كان يوم احد قتل من اصحاب رسول الله (صلی الله علیه و آله) سبعون رجلا، فقال من بقى من اصحابه: يا رسول الله ما هذا الذي اصابنا و قد كنت تعدنا بالنصر؟ فانزل الله؟ عز؟ فيهم: «أَوْ لَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَدْ أَصَبْتُمْ مِثْلَيْهَا» ببدر قتلتم سبعين و اسرتم سبعين «قُلْتُمْ أَنَّى هَذَا قُلْ هُوَ مِنْ عِنْدِ أَنْفُسِكُمْ» بما اشترطتم.

2-866.. رجع الحديث الى تفسير الآيات التي لم تكتب قوله: و إذ يعدكم الله إحدى الطائفتين أنها لكم قال: العير او قریش و قوله؟ عز؟: وَ تَوَدُّونَ أَنْ غَيْرِ ذَاتِ الشُّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ قَالَ: ذات الشوكة الحرب، قال: تودون العير لا الحرب و يريد الله أن يحق الحق بكلماته قال: الكلمات الاثمة صلوات الله عليهم. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 133]

در کتاب خصال در بیان فضائل امیرالمؤمنین (علیه السلام) و تعداد آن ها آمده: که آن حضرت فرمود:

و اما فضیلت سی و پنجم این که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روز بدر به من فرمود: برای من مشتی از ریگ را از مکان خاصی بیاور پس من مشتی از ریگ را برگرفتم که بوی مشک از آن ها ساطع بود و چون به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دادم آن ها را به صورت مشرکین پاشید و چهار عدد آن ریگ ها از بهشت فردوس بود و یک عدد از مشرق بود و یک

عدد از مغرب بود و یک عدد از زیر عرش بود و با هر ریگی یک صد هزار ملک برای کمک ما آمده بودند و این فضیلتی بود که خداوند احدی را قبل از ما و بعد از ما به وسیله آن گرامی نداشته و نخواهد داشت. (1)

و روایت شده که چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آن ریگ ها را به طرف مشرکین پاشید و فرمود:

«شاهت الوجوه» هر مشرکی مشغول به چشم خود شد و مشرکین شکست خوردند

و اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شروع به کشتن و اسیر کردن آنان نمودند و بعدا هر کدام می گفتند: من کشته و اسیر نمودم و بر هم دیگر تفاخر کردند و خداوند فرمود:

«فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَ مَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَ لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى...» (2)

ص: 488

1- 867.. و فی الخصال فی مناقب امیرالمؤمنین (علیه السلام) و تعدادها قال و اما الخامسة و الثلاثون فان رسول الله (صلی الله علیه و آله) و جهنی یوم بدر فقال ایتنی بکف حصیات مجموعة فی مکان واحد فاخذتها ثم شممتها فاذا هی طیبة یفوح منها رائحة المسک فاتیته بها فرمی بها وجوه المشرکین و تلك الحصیات اربع منها کن من الفردوس و حصاة من المشرق و حصاة من المغرب و حصاة من تحت العرش مع کل حصاة مائة الف ملک مددا لنا لم یکرّم الله؟ عز؟ بهذه الفضیلة احدا قبلنا و لابعدنا. [تفسیر صافی، ج 2، ص 287]

2- 868.. روی ان قریشاً لما جاءت بخيلائها اتاه جبریل فقال خذ قبضة من تراب فارمهم بها فقال لعلى اعطنى قبضة من حصاة الوادى فاعطاه فرمی بها فی وجوههم و قال شاهت الوجوه فلم یبق مشرک الا شغل بعینیه فانهم موا و ردفهم المؤمنون یقتلونهم و یاسرونهم ثم لما انصرفوا اقبلوا على التفاخر فیقول الرجل قتل و اسرت فنزلت آية الرمی لرسول الله (صلی الله علیه و آله). [تفسیر صافی، ج 1، ص

B[287

ماجرای جنگ بدر با این تفصیل در تفسیر عیاشی و مجمع البیان و تفسیر صافی و غیره از تفسیر قمی نقل شده است.

سوره ی انفال [8]، آیات 15 تا 23

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا رَحُّوهُمْ فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ وَمَنْ يُولِهِمْ يُؤَمِّدِ دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِقِتَالٍ أَوْ مُتَحَيِّرًا إِلَىٰ فِتْنَةٍ فَقَدْ بَاءَ بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَا وَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كَيْدِ الْكَافِرِينَ إِنْ نَسَّ تَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ وَإِنْ تَنَتَّهَوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُدُّوا نَعْدًا وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ فِئَتِكُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عَنَّهُ وَ أَنْتُمْ تَسَّ مَعُونَ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ إِنْ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ وَلَا سَمِعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ

لغات:

«لقاء» به معنای اجتماع مرتبط می باشد، چرا که اجتماع ممکن است مقاربت نداشته باشد، و «زحف» نزدیک شدن تدریجی را گویند، و زحف جماعتی را گویند که به طرف دشمن حرکت می کنند، و «تولیه» جعل الشی یلی غیره، و «ولاه دبره»

اذا جعله يلية، و «تحرف» انحراف از جهت مستقیم است به کناری، و «محارف» خارج شده ی از جهت روزی می باشد، و «تحیز» طلب مکان و حیز نجات است، و «فئة» جماعت منقطع از دیگران است، و «استفتاح» طلب فتح و پیروزی است، و «انتها» ترک فعل است به خاطر نهی، و «شر» نقیض خیر است، و یا شر ضرر قبیح، و خیر نفع حسن است، و «دواب» جمع دابة، حیوانی را گویند که با پاهای خود روی زمین راه می رود، و در عرف مردم «دابة» به معنای اسب است.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که با انبوه کافران در میدان نبرد رو به رو شوید، به آن ها پشت نکنید (و فرار ننمایید)! (15) و هر کس در آن هنگام به آن ها پشت کند مگر آن که هدفش کناره گیری از میدان برای حمله مجدد، و یا به قصد پیوستن به گروهی (از مجاهدان) بوده باشد (چنین کسی) به غضب خدا گرفتار خواهد شد و جایگاه او جهنم، و چه بد جایگاهی است! (16) این شما نبودید که آن ها را کشتید بلکه خداوند آن ها را کشت! و این تو نبودی (ای پیامبر که خاک و سنگ به صورت آن ها) انداختی بلکه خدا انداخت! و خدا می خواست مومنان را به این وسیله امتحان خوبی کند خداوند شنوا و داناست. (17) سرنوشت مومنان و کافران، همان بود که دیدید! و خداوند سست کننده نقشه های کافران است. (18) اگر شما فتح و پیروزی می خواهید، پیروزی به سراغ شما آمد! و اگر (از مخالفت) خودداری کنید، برای شما بهتر است! و اگر بازگردید، ما هم باز خواهیم گشت و جمعیت شما هر چند زیاد باشد، شما را (از یاری خدا) بی نیاز نخواهد کرد و خداوند با مومنان است! (19) ای کسانی که ایمان آورده اید! خدا و پیامبرش را اطاعت کنید و سرپیچی ننمایید در حالی که (سخنان او را) می شنوید! (20) و همانند کسانی نباشید که می گفتند: «شنیدیم!» ولی در حقیقت نمی شنیدند! (21) بدترین جنبنندگان نزد خدا، افراد کر و لالی هستند که اندیشه نمی کنند. (22) و اگر

خداوند خیری در آن ها می دانست، (حرف حق را) به گوش آن ها می رساند ولی (با این حال که دارند)، اگر حق را به گوش آن ها برساند، سرپیچی کرده و روگردان می شوند. (23)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ...» (1)

عقیل خزاعی گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) هنگام جنگ به اصحاب خود می فرمود:

بر نمازهای خود مواظبت کنید...

و می فرمود:

ترس و هراس در جنگ با دشمنان و منحرفین از دین سبب گم راهی از راه دیانت و محرومیت از دنیا با خواری و ذلت است و فرار از جنگ سبب عذاب آخرت خواهد بود چنان که خداوند می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ...» (2)

و در سخن دیگری به اصحاب خود می فرمود:

هنگامی که با دشمن روبه رو می شوید کم سخن بگوئید و خدا را به یاد بیاورید و به دشمن پشت نکنید که آن سبب سخط و خشم خدا خواهد بود و شما مستحق غضب او خواهید شد. (3)

ص: 491

1-869..سوره ی انفال، آیه ی 15.

2-870.. فی الکافی علی بن ابراهیم عن ایبه عن بعض اصحابه عن ابی حمزة عن عقیل الخزاعی ان امیرالمؤمنین (علیه السلام) کان اذا حضر الحرب یوصی المسلمین بکلمات: یقول: تعاهدوا الصلوة الی ان قال (علیه السلام): ثم ان الرعب و الخوف من جهاد المستحق للجهاد و المتوازرین علی الضلال ضلال فی الدین، و سلب لل دنیا مع الذل و الصغار و فیه استیجاب النار بالفرار من الزحف عند حضرة القتال یقول الله تعالی: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمْ الْأَدْبَارَ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 138، ح 34]

3-871.. احمد بن محمد الكوفی عن ابن جمهور عن ایبه عن محمد بن سنان عن مفضل بن عمر عن ابی عبد الله (علیه السلام)، و عن عبد الله بن عبد الرحمن الاصبم عن حریر عن محمد بن مسلم عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: قال امیرالمؤمنین (علیه السلام) لاصحابه: اذا لقیتم عدوكم فی الحرب فاقولوا الکلام و اذکروا الله؟ عز؟ و لا تولوهم الادبار فتسخطوا الله تبارک و تعالی و تستوجبوا غضبه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 138، ح 35] B

امام رضا(علیه السلام) در پاسخ از مسایل محمد بن سنان درباره ی علل احکام فرمود:

خداوند فرار از جنگ را حرام نموده چرا که آن سبب تضعیف دین و توهین به پیامبران و ائمه عدل(علیهم السلام) است و ترک حمایت از آنان در مقابل دشمن، سبب استحقاق عقوبت و عذاب است و فرار از جنگ به معنای انکار اقرار به ربوبیت خدا و ترک عدل و رضایت به ظلم و جلوگیری نکردن از فساد و سبب جرئت دشمن بر حمله به مسلمانان و کشته شدن و اسارت آنان و ابطال دین خدا و مفسد دیگری خواهد بود.(1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام)در بیان فضائل خود[درمقابل اهل شورای سقیفه وغاصبین خلافت] فرمود:

و اما فضیلت شصت و سوّم این که: من هرگز از جنگ فرار نکردم و احدی[از شجاعان] با من روبه رو نشد مگر آن که من زمین را از خون او سیراب کردم.(2)

ص: 492

-
- 1- 872.. فی عیون الاخبار فی باب ما کتب به الرضا(علیه السلام) الی محمد بن سنان فی جواب مسائله فی العلل: و حرم الله تعالی الفرار من الزحف لما فیہ من الوهن فی الدین و الاستخفاف بالرسول و الائمة العادلة (علیهم السلام)، و ترک نصرتهم علی الاعداء و العقوبة لهم علی انکار ما دعوا الیه من الاقرار بالربوبية و اظهار العدل و ترک الجور و اماتة الفساد لما فی ذلك من جرة العدو علی المسلمین و ما یكون من السبب و القتل و ابطال دین الله؟ عز؟ و غیره من الفساد. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 138، ح 36]
- 2- 873.. فی کتاب الخصال فی مناقب امیرالمؤمنین(علیه السلام)وتعدادها قال(علیه السلام): و اما الثالثة و الستون فانی لم افر من الزحف قط، و لم یبارزنی احد الا سقیت الارض من دمه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 139، ح 37]

زراره گوید: به امام صادق و یا امام باقر (علیهما السلام) عرض کردم: آیا زبیر در جنگ بدر شرکت داشت؟ فرمود:

آری ولكن در جنگ جمل فرار کرد، او در جنگ جمل اگر با مومنین به جنگ آمده بوده سبب هلاکت [و عذاب] خود را فراهم کرده است و اگر [به خیال خود] با کفار جنگ می کرده فرار او سبب غضب خداوند بوده است؟! (1)

«إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ * وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ

وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا...» (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی بنی عبد الدار نازل شد و از آنان کسی مسلمان نشد، مگر مصعب بن عمیر و حلیف آنان سویط. (3)

امام باقر (علیه السلام) نیز فرمود:

بهترین دانشی که خداوند به ما داده است علم به تفسیر قرآن و احکام آن و علم به تغییر زمان و حوادث آن است و هر گاه خداوند به کسانی اراده خیری داشته باشد این علوم را به آنان تعلیم می دهد و اگر بخواهد این علوم را به افراد غیر شایسته بدهد از آن اعراض می کنند و سودی از آن نمی برند.

ص: 493

1-874.. فی تفسیر العیاشی عن زرارة عن احدهما (علیهما السلام) قال: قلت: الزبیر شهد بدرًا؟ قال: نعم و لكنه فر يوم الجمل، فان كان قاتل المؤمنین فقد هلك بقتاله اياهم، و ان كان قاتل كفارا فقد بآء بغضبٍ من الله حين ولاهم دبره. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 139، ح 38]

2-875.. سورة ی انفال، آیه ی 22 و 23.

3-876.. فی مجمع البیان: إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الصُّمُّ الْبُكْمُ الْآیَتِینِ وَقَالَ الْبَاقِرُ (علیه السلام): نزلت الآیة فی بنی عبد الدار لم یکن اسلم منهم غیر مصعب بن عمیر و حلیف لهم یقال له سویط. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 140، ح 48]

و اگر ما افراد شایسته و با ظرفیتی را پیدا کنیم، این علوم را به آنان یاد می دهیم و الله المستعان. (1)

سوره ی انفال [8]، آیات 24 تا 33

متن:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَن يَتَخَطَّفَكُمُ النَّاسُ فَآوَاكُمْ وَأَيَّدَكُمْ بِبَصَرِهِ وَرَزَقَكُم مِّنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ وَإِذَا تُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا قَالُوا قَدْ سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِن هَذَا إِلَّا آسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ

ص: 494

1- 877.. فی اصول الکافی علی بن محمّد و محمّد بن الحسن عن سهل بن زیاد عن القاسم بن الربیع عن عبید بن عبد الله بن ابی هاشم الصیرفی عن عمرو بن مصعب عن سلمة بن محرز قال: سمعت ابا جعفر (علیه السلام) يقول: ان من علم ما اوتینا تفسیر القرآن و احکامه و علم تغییر الزّمان و حدثانه، اذا اراد الله بقوم خیرا اسمعهم و لو اسمع من لم یسمع لولی معرضا کان لم یسمع، ثم امسک هنیئة ثم قال: و لو وجدنا اوعیة او مستراحا لقلنا و الله المستعان. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 141، ح 49]

«ذکر» ضدّ سهو و آن احضار معنا در نفس است، و «استضعاف» ضعیف شمردن و موهون دانستن چیزی است، و «تخطف» با سرعت چیزی را گرفتن و جدا کردن است، و «خیانت» ندادن حقی است که انسان ضامن ادای آن شده است و آن ضد امانت است، و «مکر» میل پنهانی به شرّ است، و مکر مردم خدعه و خیانت است، و مکر خداوند جزا و کیفر مکر است، و خداوند به کسی خیانت و خدعه نمی کند، و فرق بین مکر و الغدر این است که غدر نقض عهد است و مکر ابتدائی می باشد، «و اثبات» به معنای حبس است، و «اثبتہ فی الحرب» یعنی جرحه جراحة مثقلة لایقدر معها علی الحركة کانه حبسه.

ترجمه:

ای کسانی که ایمان آورده اید! دعوت خدا و پیامبر را اجابت کنید هنگامی که شما را به سوی چیزی می خواند که شما را حیات می بخشد! و بدانید خداوند میان انسان و قلب او حایل می شود، و همه شما (در قیامت) نزد او گردآوری می شوید! (24) و از فتنه ای بپرهیزید که تنها به ستم کاران شما نمی رسد (بلکه همه را فرا خواهد گرفت چرا که دیگران سکوت اختیار کردند). و بدانید خداوند کیفر شدید دارد! (25) و به خاطر بیاورید هنگامی را که شما در روی زمین، گروهی کوچک و اندک و زبون بودید آن چنان که می ترسیدید مردم شما را برابیند! ولی او شما را پناه داد و با یاری خود تقویت کرد و از روزی های پاکیزه بهره مند ساخت شاید شکر نعمتش را بجا آورید! (26) ای کسانی که ایمان آورده اید! به خدا و پیامبر خیانت نکنید! و (نیز) در امانات خود خیانت روا مدارید، در حالی که میدانید (این کار، گناه بزرگی است)! (27) و بدانید اموال و اولاد شما، وسیله آزمایش است و (برای کسانی که از عهده امتحان برآیند،) پاداش عظیمی نزد

خداست! (28) ای کسانی که ایمان آورده اید! اگر از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید، برای شما وسیله ای جهت جدا ساختن حق از باطل قرار می دهد (روشن بینی خاصی که در پرتو آن، حق را از باطل خواهید شناخت) و گناهانتان را می پوشاند و شما را می آمرزد و خداوند صاحب فضل و بخشش عظیم است! (29) (به خاطر بیاور) هنگامی را که کافران نقشه می کشیدند که تو را به زندان بيفکنند، یا به قتل برسانند، و یا (از مکه) خارج سازند آن ها چاره می اندیشیدند (و نقشه می کشیدند)، و خداوند هم تدبیر می کرد و خدا بهترین چاره جویان و تدبیرکنندگان است! (30) و هنگامی که آیات ما بر آن ها خوانده می شود، می گویند: «شنیدیم (چیز مهمی نیست) ما هم اگر بخواهیم مثل آن را می گوئیم این ها همان افسانه های پیشینیان است!» (ولی دروغ می گویند، و هرگز مثل آن را نمی آورند). (31)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ...» (1)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

«لِمَا يُحْيِيكُمْ» یعنی للجنة، و حیات در این آیه به معنای بهشت است، خلاصه این که اطاعت از خدا و رسول، مساوی با بهشت خواهد بود. (2)

ابوالربیع شامی گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی ولایت علی (علیه السلام) نازل شده است یعنی هنگامی که خدا و رسول

او شما را به ولایت علی (علیه السلام) دعوت می کنند دعوت آنان را اجابت کنید. (3)

ص: 496

1- 878.. سوره ی انفال، آیه ی 24.

2- 879.. علی بن ابراهیم، قال: الحياة: الجنة. [تفسیر برهان، ج 2، ص 664]

3- 880.. محمد بن یعقوب: عن محمد بن يحيى، عن احمد بن محمد بن عيسى، عن محمد بن خالد، و الحسين بن سعيد، جميعا، عن النضر بن سويد، عن يحيى الحلبي، عن عبد الله بن مسكان، عن زيد بن الوليد الخثعمي، عن ابي الربيع الشامي، قال: سألت ابا عبد الله (عليه السلام) عن قول الله؟ عز؟: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ، قال: «نزلت في ولاية علي (عليه السلام)». [تفسیر برهان، ج 2، ص 664] B

از عامّه یعنی اهل تسنّن نیز، ابن مردویه از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

این آیه درباره ی ولایت علی بن ابی طالب (علیه السلام) نازل شده است. و مؤید آن روایت

ابی الجارود است از امام باقر (علیه السلام) که فرمود: «انها نزلت فی ولایة امیر المؤمنین (علیه السلام)» [1]

علی بن ابراهیم قمی با سند خود از ابی الجارود از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

مقصود از «لِمَا يُحْيِيكُمْ» ولایت علی بن ابی طالب (علیه السلام) است، چرا که پیروی شما

از او و پذیرفتن ولایت او بهتر از هر چیزی، امور شما را منظم و عدالت را بین شما گسترده و پایدار می نماید. سپس فرمود: مقصود از «أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ» این است که خداوند [به سبب اطاعت از خدا و رسول (صلی الله علیه و آله)] بین مومن و معصیت مانع می شود تا مومن گرفتار آتش نشود و بین کافر [به ولایت علی (علیه السلام)] و طاعت نیز مانع می شود تا به کمال ایمان نرسد؛ سپس فرمود: «وَأَعْلَمُوا أَنَّ الْأَعْمَالَ بِخَوَاتِيمِهَا»؛ یعنی بدانید که ارزش و نتیجه اعمال به پایان آن ها بستگی دارد. [وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ] [2]

ص: 497

1- 881.. علی بن ابراهیم، قال: حدثنا احمد بن محمد، عن جعفر بن عبد الله، عن كثير بن عياش، عن ابی الجارود، عن ابی جعفر (علیه السلام)، فی قوله: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ، يقول: «ولایة علی بن ابی طالب، فان اتباعکم اياه و ولایتہ اجمع لا مرکم و ابقی للعدل فیکم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 664، ح 3]

2- 882.. علی بن ابراهیم، قال: حدثنا احمد بن محمد، عن جعفر بن عبد الله، عن كثير بن عياش، عن ابی الجارود، عن ابی جعفر (علیه السلام)، فی قوله: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ، يقول: «ولایة علی بن ابی طالب، فان اتباعکم اياه و ولایتہ اجمع لا مرکم و ابقی للعدل فیکم». و اما قوله: وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ، يقول: «یحول بین المرء و معصیتہ ان تقوده الی النار، و یحول بین الکافر و طاعته ان یتکمل بها الایمان، و اعلموا ان الاعمال بخواتیمها». [تفسیر برهان، ج 2، ص 664، ح 4] B

معنای آیه «وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ» این است که خداوند مانع می شود از این که مومن باطل را به جای حق بپذیرد. و فرمود: خداوند بنده خود را از شقاوت به سعادت منتقل می نماید و از سعادت به شقاوت منتقل نمی نماید. (1)

حمزه بن طیار گوید: از امام صادق(علیه السلام) درباره ی «أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ» سوال کردم و آن حضرت فرمود:

مقصود این است که مومن با هر چه از مشتبهات نفسانی خود برخورد کند باطل آن ها را از حق می شناسد و خداوند نمی گذارد او باطل را به جای حق بپذیرد و باطل را حق بداند. (2)

ص: 498

1- 883.. ابن بابویه، قال: حدثنا محمد بن الحسن بن احمد بن الوليد2، قال: حدثنا محمد بن الحسن الصفار و سعد بن عبد الله، جميعا، قالوا: حدثنا ايوب بن نوح، عن محمد بن ابي عمير، عن هشام بن سالم، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، في قول الله؟ عز؟: وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ. قال: «يحول بينه وبين ان يعلم ان الباطل حق». وقد قيل: ان الله تبارك و تعالى يحول بين المرء و قلبه بالموت. و قال ابو عبد الله(عليه السلام): «ان الله تبارك و تعالى ينقل العبد من الشقاء الى السعادة، و لا ينقله من السعادة الى الشقاء». [تفسير برهان، ج 2، ص 665]

2- 884.. احمد بن محمد بن خالد البرقي: عن ابيه، عن فضالة بن ايوب الازدي، عن ابان الاحمر، و حدثنا احمد بن فضال، عن ثعلبة بن ميمون، عن حمزة بن الطيار، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، قال: سألته عن قول الله: يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ، قال: «يشتهي بسمعه و بصره و يده و لسانه و قلبه، اما ان هو غشى شيئا مما يشتهي، فانه لا ياتيه الا و قلبه منكر، لا يقبل الذي ياتي، يعرف ان الحق غيره». B العياشي: عن حمزة بن الطيار، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، في قول الله: يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ، قال: «هو ان يشتهي [الشيء بسمعه و بصره و لسانه و يده، اما ان هو غشى شيئا مما يشتهي] فانه لا ياتيه الا و قلبه منكر لا يقبل الذي ياتي، يعرف ان الحق ليس فيه». عن حمزة بن الطيار، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ. قال: «هو ان يشتهي الشيء بسمعه و بصره و لسانه و يده، اما انه لا يغشى شيئا منها، و ان كان يشتهي، فانه لا ياتيه الا و قلبه منكر، لا يقبل الذي ياتي، يعرف ان الحق ليس فيه». [تفسير برهان، ج 2، ص 665، ح 87]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

قلب [سالم] هرگز حق را باطل و باطل را حق نمی پندارد.(1)

«وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ»(2)

مؤلف گوید:

در روایات به هر وظیفه خطیر و هر حوادث پیچیده ای که نیاز به تأمل و دقت فراوان دارد، و یا با شهوات و حب مال و ریاست و امثال این ها مواجه است، و مردم در آن شرایط کم تر به راه صحیح و انجام وظیفه موفق می شوند، فتنه گفته شده است.

ولکن ظاهر آیه فوق دلالت دارد که فتنه در این جا فتنه خاصی است مانند این که منکری انجام شود و تنها عاملین آن مورد مؤاخذه نباشند، بلکه آنان که از آن منکر جلوگیری نکنند نیز مؤاخذه خواهند شد اکنون به موارد فتنه از روایات اشاره می کنیم.

ص: 499

1-885.. وفی خبر یونس بن عمار، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: «لا یستیقن القلب ان الحق باطل ابدًا، و لا یستیقن ان الباطل حق

ابدا». [تفسیر برهان، ج 2، ص 666، ح 12]

2-886.. سوره ی انفال، آیه ی 25.

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

مردم بعد از رحلت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گرفتار فتنه شدند تا جایی که علی(علیه السلام) را رها نمودند و با غیر او بیعت کردند، و این فتنه ای بود که مبتلای به آن شدند! در حالی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آنان را امر نموده بود که از علی(علیه السلام) و اوصیای از آل محمد(صلوات الله علیهم اجمعین) پیروی کنند.⁽¹⁾

ابن عباس گوید: هنگامی که این آیه نازل شد، رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

هر کس حق علی(علیه السلام) را که جانشین و خلیفه بعد از من است، انکار کند و به او

ظلم نماید، همانند آن است که نبوت من و نبوت پیامبران قبل از من را انکار کرده باشد.⁽²⁾

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه فوق درباره ی طلحه و زبیر نازل شد که با علی امیرالمؤمنین(علیه السلام) جنگ کردند

و به او ظلم نمودند.⁽³⁾

از امیرالمؤمنین و امام باقر(علیهما السلام) نقل شده که آیه فوق را «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لِّتَصِيْبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً» قرائت نموده اند.⁽⁴⁾

ص: 500

1- 887.. و العیاشی عن الصادق(علیه السلام) فی هذه الآية قال اصابت الناس فتنه بعد ما قبض الله نبيه(صلی الله علیه و آله) حتی ترکوا علیاً(علیه السلام) و بايعوا غيره و هي الفتنه التي فتنوا بها و قد امرهم رسول الله(صلی الله علیه و آله) باتباع علی(علیه السلام) و الاوصیاء من آل محمد صلوات الله علیهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 289]

2- 888.. و عن ابن عباس انها لما نزلت قال النبي(صلی الله علیه و آله) من ظلم علیاً(علیه السلام) مقعدی هذا بعد وفاتی فکأنما جحد نبوتی و نبوة الانبياء قبلی. [تفسیر صافی، ج 2، ص 290]

3- 889.. و القمی نزلت فی طلحة و الزبیر لما حاربوا امیرالمؤمنین(علیه السلام) و ظلموه. [تفسیر صافی، ج 2، ص 290]

4- 890.. و فی المجمع عن علی و الباقر(علیهما السلام) انهما قرنا لتصیبن. [تفسیر صافی، ج 2، ص 290]

طبق این قرائت فتنه تنها مربوط به گروه سمتکار است و تطبیق آن با روایت اول که از امام صادق (علیه السلام) نقل شد روشن تر به نظر می رسد، از این رو امام صادق (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود: معنای آیه فوق در سوره ی «إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ» و آیه «وَمَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُدَّرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ» بیان شده است.

سپس فرمود:

حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) هنگامی که از دنیا رفت مخالفین امر خدا [و مخالفین ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام)] گفتند: «شب قدر با رحلت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از بین رفت» و این فتنه و امتحانی بود که آن ها فقط مبتلای به آن بودند و به همین علت مرتد شدند، و به جاهلیت بازگشتند، چرا که اگر می گفتند: بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) باز شب قدری هست و خداوند همه امور و مقدرات را توسط ملائکه و روح در شب قدر نازل می نماید ناچار بودند که به امام زمان خود اقرار کنند، و چنین نکردند و به جاهلیت بازگشتند! (1)

ص: 501

1 - 891.. محمد بن یعقوب: باسناده عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: «قال الله تعالى في بعض كتابه: وَ اتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً فِي إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ و قال في بعض كتابه: وَ مَا مُحَمَّدٌ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ أَفَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ انْقَلَبْتُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلَىٰ عَقْبَيْهِ فَلَنْ يَصُدَّرَ اللَّهُ شَيْئًا وَسَيَجْزِي اللَّهُ الشَّاكِرِينَ يقول في الآية الاولى: ان محمد (صلی الله علیه و آله) حين يموت يقول اهل الخلاف لا امر الله؟ عز؟ مضت ليلة القدر مع رسول الله (صلی الله علیه و آله)، فهذه فتنة اصابتهم خاصة، وبها ارتدوا على اعقابهم، لانهم ان قالوا: لم تذهب فلا بد ان يكون لله؟ عز؟ فيها امر، و اذا اقروا بالا مر لم يكن لهم من صاحب بد». [تفسير برهان، ج 2، ص 666، ح 3]

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ» (1)

امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) فرمودند:

این آیه درباره ی ابولبابه بن عبدالمنذر انصاری نازل شد و قصه آن این است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) یهود بنی قریظه مدینه را بیست و یک روز محاصره نمود و آنان از آن حضرت خواستند که همانند یهود بنی النضیر با آنان صلح نماید و به بنی النضیر که در منطقه اذرعات و اریحای شام هجرت کردند ملحق شوند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نپذیرفت و فرمود: فقط با شما آن چه سعد بن معاذ بگوید عمل خواهیم نمود. (2)

بنی قریظه گفتند: «ابولبابه را نزد ما بفرست» چرا که ابولبابه با آنان روابط داشت و از آنان خیرخواهی می کرد و اموال و عیال و فرزندان او نزد آنان بود. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ابولبابه را نزد آنان فرستاد و آنان به او گفتند: نظر تو چیست؟ آیا ما به حکم سعد بن معاذ تن بدهیم؟ پس ابولبابه به گلوی خود اشاره کرد و گفت: «چنین چیزی را نپذیرید که او جز به کشتن شما حکم نمی کند.» (3)

ص: 502

1-892..سوره ی انفال، آیه ی 27.

2-893.. فی المجمع عن الباقر و الصادق (علیهما السلام) نزلت فی ابی لبابة بن عبد المنذر الانصاری و ذلك ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) حاصر یهود بنی قریظه احدى و عشرين لیلة فسالوا رسول الله (صلی الله علیه و آله) الصلح علی ما صالح علیه اخوانهم من بنی النضیر علی ان یسیروا الی اخوانهم الی اذرعات و اریحا من ارض الشام فابی ان یعطیهم ذلك رسول الله (صلی الله علیه و آله) الا ان یزلوا علی حکم سعد بن معاذ.

3-894.. فقالوا ارسل الینا ابا لبابة و كان مناصحاً لهم لان عیاله و ماله و ولده كانت عندهم فبعثه رسول الله (صلی الله علیه و آله) فاتاهم فقالوا ما ترى یا ابا لبابة ان نزل علی حکم سعد بن معاذ فاشار ابو لبابة بیده الی حلقه انه الذبح فلا تفعلوا.

و جبریل نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و سخنان ابولبابه را به آن حضرت اطلاع داد [و خیانت ابولبابه آشکار شد] و ابولبابه پشیمان شد و گفت: به خدا سوگند من فهمیدم که به خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله) خیانت کردم» و آیه فوق نازل شد. (1)

و چون این آیه نازل شد ابولبابه خود را به یکی از ستون های مسجد بست و گفت:

«به خدا قسم آب و غذایی نمی خورم تا یا بمیرم و یا توبه ی من قبول شود.» پس هفت روز گذشت و ابولبابه از گرسنگی غش کرد و خداوند توبه او را پذیرفت و به او گفته شد: توبه تو قبول گردید خود را باز کن. (2)

ابولبابه گفت: به خدا قسم خود را باز نمی کنم تا رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بیاید و او مرا باز کند؛ پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) او را باز کرد، و ابولبابه گفت: تمامیت توبه من این است که من ارتباط خود را از قوم خود در بنی قریظه که بین آنان این گناه را کرده ام قطع نمایم و اموال خود را در راه خدا بدهم؛ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: یک ثلث اموال خود را در راه خدا بدهی کافی است. (3)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

خیانت به خدا و رسول نافرمانی از آنان است و اما خیانت در امانت این است

ص: 503

1- 895.. فاتاه جبریل فاخبره بذلك قال ابو لبابة فوالله ما زالت قدماى من مكانهما حتى عرفت انى قد خنت الله ورسوله فنزلت الآية فيه.

2- 896.. فلما نزلت شد نفسه على سارية من سواری المسجد وقال و الله لا اذوق طعاما و لا شرابا حتى اموت او يتوب الله على فمكث سبعة ايام لا يذوق فيها طعاما و لا شرابا حتى خر مغشيا عليه ثم تاب الله عليه فقبل له يا ابالبابة قد تيب عليك .

3- 897.. فقال لا والله لا احل نفسي حتى يكون رسول الله (صلی الله علیه و آله) هو الذى يحلنى فجاءه بيده ثم قال ابو لبابة ان من تمام توبتى ان اهجر دار قومى التى اصبت فيها الذنب و ان اخلع من مالى فقال النبى (صلی الله علیه و آله) يجزيك الثلث ان تصدق به.

[تفسیر صافی، ج 2، ص 290]

که خداوند هر انسانی را بر آن چه بر او واجب نموده امین قرار داده است [و واجبات خدا امانت خداست] و آیه فوق گرچه درباره ی ابولبابه نازل شده و آن در غزوه ی بنی قریظه در سال پنجم هجرت بوده و لکن لفظ آیه عام است [و شامل کلیه امانت ها می شود]. [1]

مؤلف گوید:

تفصیل آیه و شان نزول آن در سوره توبه ذیل آیه «وَ آخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا...» خواهد آمد ان شاء الله.

سلیمان بن خالد گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: مال من پیش کسی بود و انکار کرد و سوگند خورد و مال مرا نداد، سپس مالی از او در دست من قرار گرفت، آیا من می توانم مانند او مال او را بردارم و انکار کنم و بر آن سوگند یاد نمایم؟ امام (علیه السلام) فرمود:

اگر او به تو خیانت کرد توبه او خیانت مکن و در عملی که از او زشت دانستی داخل مشو. [وگرنه تو نیز خیانتکار خواهی بود]. [2]

ص: 504

1- 898.. و القمّی عن الباقر (علیه السلام) فخیانة الله و الرسول معصيتهما اما خیانة الامانة فكل انسان مامون علی ما افترض الله؟ عز؟ علیه قال نزل فی ابی لبابة بن عبد المنذر فلفظ الآية عامّ و معناها خاصّ قال و نزلت فی غزوة بنی قریظة فی سنة خمس من الهجرة و قد كتبت فی هذه السورة مع اخبار بدر و كانت علی راس ستة عشر شهراً من مقدم رسول الله (صلی الله علیه و آله) المدينة و نزلت مع الآية التي فی سورة التوبة قوله وَ آخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ التي نزلت فی ابی لبابة قال فهذا الدلیل علی انّ التالیف علی خلاف ما انزل الله علی نبیه ثم ذكر هذه القصة هناك كما یاتی. [تفسیر صافی، ج 2، ص 291]

2- 899.. فی الکافی عدة من اصحابنا عن سهل بن زیاد عن ابن محبوب عن ابن رثاب عن سلیمان بن خالد قال: سالت ابا عبد الله (علیه السلام) عن رجل وقع لی عنده مال و کابرنی علیه و حلف، ثم وقع له عندی مال فأخذه مکان مالی الذی اخذه و اجحده و احلف علیه كما صنع؟ فقال: ان خانک فلا تخنه، فلا ندخل فیما عبته علیه. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 144]

ابوبکر حضر می گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: مردی از دیگری طلبی دارد و او انکار نموده و مال برادر خود را تصاحب کرده است، سپس مالی از او به دست طلبکار

می رسد، آیا می تواند آن را به جای مال خود بردارد؟ فرمود:

آری، و لکن باید اینگونه بگوید: «خدایا من مال او را به جای مالی که از من گرفته می گیرم و به عنوان ظلم و خیانت نمی گیرم.» (1)

«وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ» (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

نباید یکی از شما بگوید: «اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْفِتْنَةِ» یعنی «خدایا من به تو پناه می برم از فتنه» چرا که احدی نیست مگر آن که مبتلای به فتنه و امتحان است، و لکن هر کس می خواهد به خدا پناه ببرد، باید از فتنه های گم راه کننده به خدا پناه ببرد، همان گونه که خداوند می فرماید: «وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ.» (3)

ص: 505

1-900.. عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد و سهل بن زياد عن ابن محبوب عن سيف بن عميرة عن ابي بكر الحضرمي قال قلت لابي عبد الله (عليه السلام): رجل كان له على رجل مال فجحده اياه و ذهب به، ثم صار بعد ذلك للرجل الذي ذهب بماله مال قبله ا ياخذ منه مكان ماله الذي ذهب به منه ذلك الرجل؟ قال: نعم، و لكن لهذا كلام يقول: «اللهم اني آخذ هذا المال مكان مالي الذي اخذه مني و اني لم آخذ ما اخذت منه خيانة و لا ظلما». [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 144، ح 69]

2-901.. سورة ي انفال، آية ي 28.

3-902.. في مجمع البيان عن اميرالمؤمنين (عليه السلام) لا يقولن احدكم اللهم اني اعوذ بك من الفتنة لانه ليس احد الا و هو مشتمل على فتنة، و لكن من استعاذ فليستعذ من مضلات الفتن فان الله سبحانه يقول: و اعلموا انما اموالكم و اولادكم فتنة. [تفسير نور الثقلين، ج

2، ص 145]

آری فرزندان، برای پدر و مادرها، فتنه اند چنان که پدر و مادرها نیز برای فرزندان فتنه هستند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود: «يَا عَلِيُّ! يَلْزَمُ الْوَالِدَيْنِ مِنْ عُقُوقٍ وَآدِهِمَا مَا يَلْزَمُ الْوَالِدَ لِهَٰمَا مِنْ عُقُوقِهِمَا» یعنی پدر و مادر نیز مانند فرزندان اگر رعایت حق فرزندان را نکنند، عاق آنان خواهند شد.⁽¹⁾

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ...»⁽²⁾

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «فرقان» علم و دانشی است که شما به سبب آن حق را از باطل می شناسید.

مولف گوید:

مفاد این آیه همان چیزی است که خداوند در آیه «وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا اللَّهَ وَ يُعَلِّمَكُمُ اللَّهُ» فرموده است. یعنی خداوند در اثر تقوا و رعایت اوامر و نواهی الهی نوری به مومن می دهد که به وسیله آن به حقایق پی می برد و هرگز باطلی را به جای حق نمی پذیرد چنان که در تفسیر آیه «وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ» گذشت، و امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آن فرمود: خداوند مانع می شود که قلب مومن باطل را حق بپندارد. و فرمود: «لَا يَسْتَيْقِنُ الْقَلْبُ أَنَّ الْحَقَّ بَاطِلٌ أَبَدًا وَلَا يَسْتَيْقِنُ أَنَّ الْبَاطِلَ حَقٌّ أَبَدًا» یعنی هرگز قلب [مومن] حق را باطل و باطل را حق نمی داند.⁽³⁾

ص: 506

-
- 1 - 903.. عن جعفر بن محمد عن ابيه عن آبائه(عليهم السلام) قال: قال رسول الله(صلى الله عليه وآله): يلزم الوالدين من العقوق لولدهما اذا كان الولد صالحا، ما يلزم الولد لهما. [تفسیر نورالثقلین، ج 3، ص 150]
- 2- 904.. سورة ی انفال، آیه ی 29.
- 3- 905.. وفي خبر هشام: عنه، قال: «يحول بينه وبين ان يعلم ان الباطل حق». وفي خبر يونس بن عمار، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، قال: «لا يستيقن القلب ان الحق باطل ابدا، ولا يستيقن ان الباطل حق ابدا». [تفسیر برهان، ج 2، ص 666، ح 9 12]

از آیه فوق استفاده می شود که رسیدن به مراتب عالی دیانت و تقرب به خداوند و عرفان صحیح همان رعایت تقوا و انجام واجبات و ترک محرّمات است، و نیاز به ریاضت های غیر شرعی ندارد، چرا که معصومین ما(علیهم السلام) جز به رعایت تقوا و ورع و حفظ جوارح و جوانح از گناه و مکروه و رعایت مسایل اخلاقی سفارش نکرده اند، برای نمونه امام باقر(علیه السلام) به جابر جعفی که از شاگردان ارزنده او بود فرمود: ای جابر بدان که تو از موالیان ما نخواهی بود تا این که اگر همه ی مردم شهر تو جمع شوند و بگویند: تو بد آدمی هستی غمگین نشوی و اگر بگویند: تو مرد صالح و شایسته ای هستی نیز خشنود نشوی، و لکن تو باید خود را بر کتاب خدا عرضه کنی، و اگر دیدی در راه قرآن می روی، و از همه ی پرهیزهای آن پرهیز می کنی، و به همه ی ترغیب های آن راغب هستی و از همه ی تخویف ها و اعلان خطرهای آن می هراسی؟ من به تو بشارت می دهم و می گویم بر این حال ثابت باش، چرا که گفته های مردم به تو آسیبی نمی رساند، و اگر دیدی با قرآن جدایی و مفارقت داری، برای چه خود را فریب می دهی؟! همانا آمدن مومن به دنیا برای مجاهدت و مبارزه با نفس خویشان است، تا کجی های خود را به خاطر خدا راست کند و قدرت غلبه بر خواسته های نفسانی خود را پیدا کند....(1)

ص: 507

1- 906.. وَاعْلَمْ يَا نَكَّ لَا تَكُونُ لَنَا وَلِيًّا حَتَّىٰ لَوْ اجْتَمَعَ عَلَيْكَ أَهْلُ مِصْرَ بَكَّ وَقَالُوا إِنَّكَ رَجُلٌ سَوٌّ لَّمْ يَحْزُنْكَ ذَلِكَ وَ لَوْ قَالُوا إِنَّكَ رَجُلٌ صَالِحٌ لَّمْ يَسُدَّ بَكَّ ذَلِكَ وَ لَكِنْ اعْرِضْ نَفْسَكَ عَلَىٰ مَا فِي كِتَابِ اللَّهِ فَإِنْ كُنْتَ سَالِكًا سَبِيلَهُ زَاهِدًا فِي تَرْهِيْدِهِ رَاغِبًا فِي تَرْغِيْبِهِ خَائِفًا مِنْ تَخْوِيفِهِ فَاتَّبَتْ وَ أَبْشِرْ فَإِنَّهُ لَا يَضُرُّكَ مَا قِيلَ فِيكَ وَ إِنْ كُنْتَ مُبَايِنًا لِلْقُرْآنِ فَمَا ذَا الَّذِي يُعْرُكَ مِنْ نَفْسِكَ إِنَّ الْمُؤْمِنَ مَعْنَىٰ بِمُجَاهَدَةِ نَفْسِهِ لِيُغْلِبَهَا عَلَىٰ هَوَاهَا... [بحار الانوار، ج 75، ص 162]

«وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ» (1)

ماجرای دارالندوه برای کشتن رسول خدا(صلی الله علیه و آله)

زراره و حمران بن اعین و محمد بن مسلم از امام باقر و یا امام صادق(علیهما السلام) نقل کرده اند که فرمود:

قریش در «دار الندوة» جمع شدند تا درباره ی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و جلوگیری از او با یک دیگر مشورت کنند ناگهان پیرمردی را در آن جا دیدند و آن پیرمرد [که در باطن

ابلیس بود] به آنان گفت: مرا در جلسه خود راه بدهید؟ قریش گفتند: تو کیستی؟ او گفت: من پیرمردی از بنی مُضَرّ [نجدی] هستم و مرا رای هست که به شما خواهم گفت. پس قریش وارد «دار الندوة» شدند و سخنان خود را شروع کردند و آن پیرمرد در کنار آنان نشسته بود و قریش اتفاق پیدا کردند که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را از مکه خارج کنند و آن پیرمرد گفت:

این رای صحیحی نیست چرا که اگر او را از بین خود خارج کنید، جمعیتی با او همراه می شوند و با شما جنگ می کنند. گفتند: راست گفתי این رای درستی نیست و سپس به مشاوره ی خود ادامه دادند و تصمیم گرفتند که آن حضرت را در زندان قرار دهند و باز آن پیرمرد گفت: این نیز رای صحیح نیست، چرا که اگر چنین بکنید، محمد(صلی الله علیه و آله) مرد شیرین زبانی است و با زبان خود فرزندان و خدام شما را فاسد می کند و در آن صورت برادر و یا خواهر و یا همسر یکی از شما دارای اعتقاد فاسدی می شود و از شما جدا می گردد. تا این که در نهایت نظر آنان بر این شد که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را بکشند و از هر قبیله ای یک جوان خارج شود و با

ص: 508

شمشیرهای خود او را به قتل برسانند] پس آن پیرمرد این رای را تایید کرد [و خداوند] از این ماجرا خبر داد و [فرمود: «وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَ يَمْكُرُونَ وَ يَمْكُرُ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ.» (1)]

شیخ طوسی با سند خود از ابن عباس نقل کرده که گوید:

مشرکین مکه در خانه معروف به «دار الندوة» جمع شدند تا درباره ی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مشورت نمایند و جبریل خبر آنان را به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داد و به او دستور داد که در آن شب در بستر خود ن خوابد، از این رو رسول خدا به امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود تا در آن شب، در بستر او بخوابد و امیرالمؤمنین (علیه السلام) در آن شب بُرد سبز حضرمی را که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) همواره در آن می خوابید پوشید و شمشیر خود را در کنار خویش آماده نمود و در بستر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خوابید و در آن شب آن چهل نفر جمع شدند و در کمین آن حضرت بودند و 25 نفر آنان درب خانه نشستند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از بین آنان که در کنار خانه او نشسته بودند تا او را بکشند خارج شد و مستی از

ص: 509

1- 908.. العیاشی: عن زرارة و حمران و محمد بن مسلم، عن احدهما (عليهما السلام): «ان قريشا اجتمعت فخرج من كل بطن اناس، ثم انطلقوا الى دار الندوة ليشاوروا فيما يصنعون برسول الله (صلی الله علیه و آله)، فاذا هم بشيخ قائم على الباب، فاذا ذهبوا اليه ليدخلوا، قال: ادخلوني معكم. قالوا: و من انت، يا شيخ؟ قال: انا شيخ من بنى مضر، و لى راى اشير به عليكم، فدخلوا و جلسوا و تشاوروا و هو جالس، و اجمعوا امرهم على ان يخرجوه. فقال: هذا ليس لكم لى ان اخرجتموه اجلب عليكم الناس فقاتلوكم. قالوا: صدقت ما هذا لى. ثم تشاوروا و اجمعوا امرهم على ان يوثقوه. قال: هذا ليس بالراى، ان فعلتم هذا و محمد بن رجل حلو اللسان افسد عليكم ابناءكم و خدمكم، و ما ينفع احدكم اذا فارقه اخوه و ابنه و امراته. ثم تشاوروا فاجمعوا امرهم على ان يقتلوه، و يخرجوا من كل بطن منهم بشاب، فيضربوه باسيافهم، فانزل الله تعالى: وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ» الى آخر الآية. [تفسير برهان، ج 2، ص 679، ح 4]

خاک برداشت و بر سرهای آنان پاشید و این آیات را تلاوت نمود: «یس * وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ... الى قوله تعالى: فَأَعَشَيْنَاهُمُ فِهْمًا لَا يُبْصِرُونَ» و رفت و گوینده ای به آنان گفت: منتظر چه کسی هستید؟ گفتند: ما منتظر محمد (صلی الله علیه و آله) هستیم. آن گوینده گفت: زیان کار و بیچاره شدید، به خدا سوگند او از بین شما رفت و بر سر هر کدام شما خاکی پاشید. گفتند: به خدا سوگند ما او را ندیدیم. پس خداوند این آیه را نازل نمود «وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا...» (1)

ص: 510

1- 909.. الشيخ: باسناده، قال: اخبرنا جماعة، منهم الحسين بن عبيد الله، و احمد بن عبدون، و ابو طالب ابن عرفة، و ابو الحسن الصفار، و ابو علي الحسن بن اسماعيل بن اشناس، قالوا: حدثنا ابو المفضل محمد بن عبد الله بن المطلب الشيباني، قال: حدثنا احمد بن سفيان بن العباس النحوي، قال: حدثنا احمد بن عبيد بن ناصح، قال: حدثنا محمد بن عمر بن واقد الاسلامي قاضي الشرقية، قال: حدثنا ابراهيم بن اسماعيل بن ابي حبيبة الاشهلي، عن داود بن الحصين، عن ابي غطفان، عن ابن عباس، قال: اجتمع المشركون في دار الندوة ليتشاوروا في امر رسول الله (صلی الله علیه و آله)، فاتي جبريل رسول الله (صلی الله علیه و آله) و اخبره الخبر، و امره ان لا ينام في مضجعه تلك الليلة، فلما اراد رسول الله (صلی الله علیه و آله) المبيت امر عليا (عليه السلام) ان يبيت في مضجعه تلك الليلة، فبات علي (عليه السلام) و تغشى ببرد اخضر حضر مي كان رسول الله (صلی الله علیه و آله) ينام فيه، و جعل السيف الى جنبه. فلما اجتمع اولئك نفر من قريش يطوفون و يرصدونه يريدون قتله، فخرج رسول الله (صلی الله علیه و آله) و هم جلوس على الباب، و عددهم خمسة و عشرين رجلا، فاخذ حفنة من البطحاء، ثم جعل يذرهما على رؤوسهم، و هو يقرأ: يس وَ الْقُرْآنِ الْحَكِيمِ حَتَّى بَلَغَ فَأَعَشَيْنَاهُمْ فِهْمًا لَا يُبْصِرُونَ فَقَالَ لَهُمْ قَائِلٌ: مَا تَنْتَظِرُونَ؟ قالوا: محمدا. قال: خبتم و خسرتم، قد و الله مر بكم، فما منكم رجل الا و قد جعل على راسه ترابا. قالوا: و الله ما ابصرناه. قال: فانزل الله؟ عز؟: وَ إِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَ يَمْكُرُونَ وَ يَمْكُرُ اللَّهُ وَ اللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ. [تفسير برهان،

ج 2، ص 678، ح 3]

تفصیل بیشتر ماجرای «دارالندوة» و لیلۃ المبیّت و غار ثور و هجرت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به مدینه و هجرت امیرالمؤمنین (علیه السلام) پس از ادای دیون و انجام وعده های رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با هاشمیّات و بقیّه ی مهاجرین به مدینه، و برخورد مشرکین در بین راه با آن حضرت و پیروزی امیرالمؤمنین (علیه السلام) بر آنان و ملحق شدن آن حضرت با فاصله یک هفته به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در منطقه قبای مدینه را مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود بیان نموده و به خاطر طولانی بودن، از ذکر آن صرف نظر شد طالبین می توانند به آن تفسیر و کتب تواریخ مراجعه نمایند.

سوره ی انفال [8]، آیات 32 تا 41

متن:

وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِنَّ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابَةً مِنَ السَّمَاءِ أَوْ آتِنَا بَعْدَابٍ أَلَيْمٍ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يُصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ وَمَا كَانَ صَلاَتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مَكَاءً وَتَصَدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنَّ انْتَهُوا فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَاَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ

«مکاء» به معنای صغیر و دست زدن است، و «مکار یمکو مکاء» اذا صفر بفيه، و «تصدیه» به معنای دست زدن است، و «حسرت» به معنای اندوه برای به دست نیاوردن راه جبران خطاست و «رکم و متراکم» چیزی را بر روی چیزی قرار دادن است و «انتهاء» به معنای دست برداشتن به خاطر نهی است، و سنت و طریقه و سیره نظایرند، و «سلوف و سلف» به معنای تقدم است و «تولی» از دین روگرداندن از آن است، و به معنای ذهاب به سمت حق نیز می باشد.

ترجمه:

و(به خاطر بیاور) زمانی را که گفتند: «پروردگارا! اگر این حق است و از طرف توست، بارانی از سنگ از آسمان بر ما فرود آر! یا عذاب دردناکی برای ما بفرست!» (32) ولی (ای پیامبر!) تا تو در میان آن ها هستی، خداوند آن ها را مجازات نخواهد کرد و (نیز) تا استغفار می کنند، خدا عذابشان نمی کند. (33) چرا خدا آن ها را مجازات نکند، با این که از (عبادت موحدان در کنار) مسجد الحرام جلوگیری می کنند در حالی که سرپرست آن نیستند؟! سرپرست آن، فقط پرهیزگارانند ولی بیشتر آن ها نمی دانند. (34) (آن ها که مدعی هستند ما هم نماز داریم، نمازشان نزد خانه (خدا)، چیزی جز «سوت کشیدن» «کف زدن» نبود پس بچشید عذاب (الهی) را به خاطر کفرتان! (35) آن ها که کافر شدند، اموال شان را برای بازداشتن (مردم) از راه خدا خرج می کنند آنان این اموال را (که برای به دست آوردنش زحمت کشیده اند، در این راه) مصرف می کنند، اما مایه حسرت و اندوهشان خواهد شد و سپس شکست خواهند خورد و (در جهان دیگر) کافران همگی به سوی دوزخ گردآوری خواهند شد. (36) (این ها همه) به خاطر آن است که خداوند (می خواهد)

ناپاک را از پاک جدا سازد، و ناپاکها را روی هم بگذارد، و همه را متراکم سازد، و یک جا در دوزخ قرار دهد و این ها هستند زیان کاران! (37) به آن ها که کافر شدند بگو: «چنانچه از مخالفت باز ایستند، (و ایمان آورند،) گذشته آن ها بخشوده خواهد شد و اگر به اعمال سابق بازگردند، سنت خداوند در گذشتگان، درباره آن ها جاری می شود (و حکم نابودی آنان صادر می گردد). (38) و با آن ها پیکار کنید، تا فتنه [شرک و سلب آزادی] برچیده شود، و دین (و پرستش) همه مخصوص خدا باشد! و اگر آن ها (از راه شرک و فساد بازگردند، و از اعمال نادرست) خودداری کنند، (خداوند آن ها را می پذیرد) خدا به آن چه انجام می دهند بیناست. (39) و اگر سرپیچی کنند، بدانید (ضرری به شما نمی رسانند) خداوند سرپرست شماست! چه سرپرست خوبی! و چه یاور خوبی! (40)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَ إِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا...» (1)

مرحوم کلینی با سند خود از ابوبصیر نقل نموده که گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

روزی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نشسته بود و امیرالمؤمنین (علیه السلام) وارد شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: تو شبیه به عیسی بن مریم هستی. سپس فرمود: اگر ترس از آن را نداشتی که گروهی از امت من، آن چه را که نصاری درباره ی عیسی (علیه السلام) گفتند [و او را خدا و یا فرزند خدا دانستند] درباره ی تو بگویند امروز درباره ی تو مقام و منزلتی را بیان می کردم که هر کس به تو برخورد می کند خاک زیر قدم تو را برای برکت بگیرد. پس آن دو اعرابی و مغیره بن شعبه و گروهی از قریش گفتند: او مثلی برای پسر عم خود پیدا نکرد مگر عیسی بن مریم (علیه السلام)؟!

ص: 513

پس این آیه نازل شد: «وَلَمَّا ضَرَبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ * وَقَالُوا آلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ * إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ * وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ» [یعنی من بنی هاشم] «مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ» (1)

پس شخصی به نام حارث بن عمرو فهری گفت: «اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ...» یعنی خدایا اگر این حق است که بنی هاشم وارث پادشاهانی مانند هرقل شوند پس تو سنگی از آسمان بر سر ما ببار و یا عذاب دردناکی بر ما فرو فرست) و خداوند مقاله حارث و پاسخ او را برای رسول خود (صلی الله علیه و آله) بیان نمود و فرمود: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: یا توبه کن و یا از ما دور شو. و حارث گفت: «ای محمد آیا برای سایر قریش از آن چه در اختیار داری قرار نمی دهی؟ در حالی که بنی هاشم بر عرب و عجم فضیلت پیدا کردند؟» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: این به اختیار من نیست بلکه به دست خداوند است. حارث گفت: «ای محمد نفس من مایل به توبه نیست و لکن از تو دور می شوم» پس مرکب خود را طلب نمود و سوار بر آن شد و چون به انتهای مدینه رسید سنگی بر سر او فرود آمد و فرق او را شکافت و سپس این آیه بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نازل شد «سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِّلْكَافِرِينَ بَوْلَايَةٌ عَلَىٰ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ * مَنَ اللَّهُ ذِي الْمَعَارِجِ» (2). ابوبصیر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: فدای شما شوم ما اینگونه این آیه را قرائت نمی کنیم؟! امام صادق (علیه السلام) فرمود: اینگونه جبرئیل از طرف خدا این آیه را بر محمد (صلی الله علیه و آله) نازل نموده و همین گونه در مصحف فاطمه (علیها السلام) ثبت شده است؛ سپس امام صادق (علیه السلام) فرمود: چون این آیه نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به

ص: 514

1-911.. سوره ی زخرف، آیه ی 57 و 60.

2-912.. سوره ی معارج، آیات 1-3.

منافقين اطراف خود فرمود: به سراغ رفیق خود [حارث] بروید چرا که آن چه از خدا خواست بر او فرود آمد و خداوند فرمود: «وَ اسْتَفْتَحُوا وَ خَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ.» (1) و (2)

ص: 515

1-913.. سوره ی ابراهیم، آیه ی 15.

2-914.. محمد بن یعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زياد، عن محمد بن سليمان، عن ابيه، عن ابي بصير، قال: قال (عليه السلام): «بيننا رسول الله (صلى الله عليه وآله) ذات يوم جالس، اذ اقبل امير المؤمنين (عليه السلام)، فقال رسول الله (صلى الله عليه وآله): ان فيك شبيها من عيسى بن مريم، و لولا ان تقول فيك طوائف من امتي ما قالت النصراني في عيسى بن مريم، لقلت فيك قولاً لا تمر بملا من الناس الا اخذوا التراب من تحت قدميك، يلتمسون بذلك البركة.» قال: «فغضب الاعرابيان و المغيرة بن شعبة و عدة من قريش معهم، فقالوا: ما رضى ان يضرب لابن عمه مثلاً الا عيسى بن مريم، فانزل الله على نبيه (صلى الله عليه وآله): وَ لَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُونَ وَ قَالُوا آلِهَتُنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَ جَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ وَ لَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ إِبْرَاهِيمَ وَ هَارُونَ مَلَايِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُقُونَ.» قال: «فغضب الحارث بن عمرو الفهري، فقال: اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك، بان بنى هاشم يتوارثون هرقلاً بعد هرقل، فامطر علينا حجارة من السماء او اتتنا بعذاب اليم. فانزل الله عليه مقالة الحارث، و نزلت هذه الآية: وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَ أَنْتَ فِيهِمْ وَ مَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَ هُمْ يَسْتَعْفِرُونَ. ثم قال له: يا بن عمرو، اما تبت، و اما رحلت؟ فقال: يا محمد، تجعل لسائر قريش شيئاً مما في يدك، فقد ذهب بنو هاشم بمكرمة العرب و العجم. فقال له النبي (صلى الله عليه وآله): ليس ذلك الي، ذلك الي الله تبارك و تعالي. فقال: يا محمد ما تتابعني نفسي على التوبة، و لكن ارحل عنك. فدعا براحلته فركبها، فلما صار بظهر المدينة اتته جندلة فرضت هامته، ثم اتى الوحي الي النبي (صلى الله عليه وآله)، فقال: سَأَلْ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِّلْكَافِرِينَ بُولَايَةَ عَلَىٰ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِّنَ اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ.» قال: قلت: جعلت فداك، انا لا نقرؤها هكذا؟ فقال: «هكذا انزل الله بها جبريل على محمد (صلى الله عليه وآله)، و هكذا اثبتت في مصحف فاطمة (عليها السلام)، فقال رسول الله (صلى الله عليه وآله) لمن حوله من المنافقين: انطلقوا الي صاحبكم، فقد اتاه ما استفتح به، قال الله؟ عز؟: وَ اسْتَفْتَحُوا وَ خَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ.» [تفسير برهان، ج 2، ص 679،

ح [1]

در تفسیر مجمع البیان از امام صادق(علیه السلام) از پدرانش نقل شده که فرمود:

هنگامی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در روز غدیر خم امیرالمؤمنین علیه السلام را به جای خود نصب نمود و فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ هَذَا مَوْلَاهُ» و این خبر در شهرها پخش شد، نعمان بن حارث فهري نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: شما ما را از ناحیه ی خداوند امر کردی که بگوئیم: «أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ(صلی الله علیه و آله)» و نیز ما را به جهاد و حج و روزه و نماز و زکات امر کردی و ما پذیرفتیم و به این ها اکتفا نکردی تا این که این جوان را به جای خود منصوب کردی و گفתי: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ هَذَا مَوْلَاهُ» آیا این را از خود گفתי و یا از طرف خداوند بود؟ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: سوگند به خدایی که پروردگاری جز او نیست، آن چه گفتم از طرف خدا بود. پس نعمان بن حارث خارج شد و گفت: «اللَّهُمَّ إِنْ كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَارَةً مِنَ السَّمَاءِ...» و ناگهان سنگی را خدا بر سر او کوفت و هلاک گردید و این آیه نازل شد «سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ * لِلْكَافِرِينَ...»(1)

ص: 516

1- 915.. و فی المجمع عن الصادق(علیه السلام) عن آبائه(عليهم السلام) لما نصب رسول الله(صلی الله علیه و آله) علياً يوم غدیر خم قال من كنت مولاہ فعلی مولاہ طار ذلك فی البلاد فقدم علی النبی التعمان بن الحرث الفهري فقال امرتنا من الله ان نشهد ان لا اله الا الله و انك رسول الله(صلی الله علیه و آله) و امرتنا بالجهاد و الحج و الصوم و الصلوة و الزکوة فقبلناها ثم لم ترض عنا حتى نصبت هذا الغلام فقلت من كنت مولاہ فعلی مولاہ فهذا شیء منك او امر من عند الله فقال و الله الذي لا اله الا هو ان هذا من الله فولی النعمان بن الحرث و هو يقول اللهم ان كان هذا هو الحق من عندك فامطر علينا حجارة من السماء فرماه الله بحجر على راسه فقتله و انزل الله تعالى سأل سائل بعذاب واقع [تفسیر صافی، ج 2، ص 299]

وجود رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و استغفار شما مردم، دو حصن حصین شما از عذاب الهی بودند و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) که حصن بزرگ تر بود گذشت و استغفار باقی مانده است و شما باید فراوان از آن استفاده کنید، چرا که استغفار گناهان را محو می کند و اگر می خواهید به آن پی ببرید این آیه را تلاوت کنید «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» (1)

جابر بن یزید جعفری گوید: به امام باقر(علیه السلام) گفتم: چه نیازی به پیامبر و امام هست؟

امام(علیه السلام) فرمود:

پیامبر و امام(علیهما السلام) سبب بقای عالم بر اساس صلاح [و زندگی سالم] است چرا که خداوند با بودن پیامبر و یا امام عذاب را از اهل زمین بر می دارد، چنان که می فرماید: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ» و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: «النُّجُومُ أَمَانٌ لِأَهْلِ السَّمَاءِ وَ أَهْلُ بَيْتِي أَمَانٌ لِأَهْلِ الْأَرْضِ فَإِذَا ذَهَبَتِ النُّجُومُ أَتَى أَهْلَ السَّمَاءِ مَا يَكْرَهُونَ، وَإِذَا ذَهَبَ أَهْلُ بَيْتِي أَتَى أَهْلَ الْأَرْضِ مَا يَكْرَهُونَ». و مقصود از اهل بیت آن حضرت: ائمه(علیهم السلام) هستند که خداوند طاعت آنان را مقرون به طاعت خود نموده است. (2)

ص: 517

1-916.. فی کتاب ثواب الاعمال و عن ابی جعفر(علیه السلام) قال کان رسول الله(صلی الله علیه و آله) یقول: الاستغفار لکم حصن حصین من العذاب، فمضى اکبر الحصین و بقى الاستغفار فاکثروا منه، فانه ممحاة للذنوب قال الله؟ عز؟: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ». [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 152، ح 84]

2-917.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی عمرو بن شمر عن جابر بن یزید الجعفری قال: قلت لابی جعفر محمد بن علی الباقر(علیهما السلام): لای شیء یحتاج الی النبى و الامام؟ فقال: لبقاء العالم علی صلاحه و ذلك ان الله؟ عز؟ یرفع العذاب عن اهل الارض اذا کان فیها نبى او امام، قال الله؟ عز؟: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ» و قال النبى(صلی الله علیه و آله): النجوم امان لاهل السماء و اهل بیتى امان لاهل الارض، فاذا ذهبت النجوم اتى اهل السماء ما یکرهون، و اذا ذهب اهل بیتى اتى اهل الارض ما یکرهون، یعنی باهل بیته الائمه(علیهم السلام) الذین قرن الله؟ عز؟ طاعتهم بطاعته. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 152، ح 86] B

امام باقر(علیه السلام) می فرماید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

بودن من بین شما و رفتن من از بین شما برای شما خیر است پس جابر بن عبدالله انصاری برخاست و گفت: اما بودن شما را بین خود می دانیم که برای ما خیر است و لکن مفارقت شما از ما چگونه برای ما خیر است؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: اما خیر بودن وجود من بین شما به خاطر این است که خداوند می فرماید: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» یعنی يعذبهم بالسيف.

سپس فرمود:

و اما خیر بودن مفارقت من از شما به خاطر این است که اعمال شما هر دوشنبه و پنجشنبه به من عرضه می شود و من برای اعمال خوب شما، خدا را شکر می کنم و برای اعمال بد شما استغفار می نمایم. (1)

ص: 518

1-918. فی امالی شیخ الطائفة(قدس سره) باسناده الی سدید عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: قال رسول الله(صلی الله علیه و آله) و هو فی نفر من اصحابه: ان مقامی بین اظهرکم خیر لکم، و ان مفارقتی ایاکم خیر لکم، فقام الیه جابر بن عبد الله الانصاری و قال: یا رسول الله اما مقامک بین اظهرنا فهو خیر لنا، فکیف یكون مفارقتک ايانا خیرا لنا؟ فقال: اما مقامی بین اظهرکم خیر لکم لان الله؟ عز؟ یقول: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ» یعنی يعذبهم بالسيف، فاما مفارقتی ایاکم فهو خیر لکم لان اعمالکم تعرض علی کل اثین و خمسين، فما كان من حسن حمدت الله علیه، و ما كان من سيئ استغفرت لکم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 152، ح 87]

«وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَةً...» (1)

آیه فوق و آیات قبل از آن، از مشرکین مکه نکوهش نموده چرا که آنان آزارهای فراوانی به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دادند و از دعوت او جلوگیری کردند و تعصب شدیدی نسبت به بت های خود داشتند و عبادت شان اطراف کعبه، سوط زدن و کف زدن بوده و با این حال خود را سرپرست کعبه و متولی آن می دانستند و خداوند عمل آنان را تقبیح نموده و می فرماید: «وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَ إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ».

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

یعنی مشرکین اولیا و متولیان کعبه و مسجدالحرام نیستند و متولیان کعبه و مسجدالحرام جز افراد مومن با تقوا نمی باشند و «مُتَّقُونَ» در این آیه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و یاران او هستند. (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «مکاء و تصدیه» سوت زدن و کف زدن است. (3)

در تفسیر مجمع البیان روایت شده:

هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در مسجدالحرام به نماز می ایستاد دو نفر از قبیله

ص: 519

1-919.. سوره ی انفال، آیه ی 35.

2-920.. فی تفسیر العیاشی عن ابراهیم بن عمر الیمانی عن ذکره عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قول الله: وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَ يَعْنِي أَوْلِيَاءَ الْبَيْتِ يَعْنِي الْمَشْرُكِينَ «إِنْ أَوْلِيَاؤُهُ إِلَّا الْمُتَّقُونَ» حیث كانوا هم اولی به من المشرکین و ما کان صلوتهم عند البیت الا مکاء و تصدیه قال: التصفیر و التصفیق. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 153، ح 90]

3-921.. فی عیون الاخبار قال الرضا (علیه السلام): و سمیت مكة مكة لان الناس كانوا یمکون فیها، و کان یقال لمن قصدها: قد مکا، و ذلك قول الله تعالی: «وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَ تَصَدِيَةً» فالمکاء التصفیر، و التصدیه صفق الیدین. [تفسیر نورالثقلین، ج 2،

ص 154]

بنی عبدالدار در سمت راست او می ایستادند و سوت می زدند و دو نفر در سمت چپ او می ایستادند و کف می زدند و نماز او را بر هم می زدند و خداوند همه آنان را در جنگ بدر هلاک نمود. (1)

«إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ» (2)

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی قریش نازل شد هنگامی که ضمضم به آنان گفت: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای گرفتن قافله تجارتی شما آمده است، از این رو آنان اموال خود را برداشتند و برای جنگ با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به طرف بدر حرکت نمودند و در بدر کشته شدند و آن چه برای نابودی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خرج کردند سبب حسرت آنان شد (3). و قصه آنان در جنگ بدر گذشت.

«لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ فَيَرْكُمَهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ...» (4)

ص: 520

1- 922.. فی مجمع البیان و روی ان التبی (صلی الله علیه و آله) کان اذا صلی فی المسجد الحرام قام رجلا من بنی عبد الدار عن یمینه فیصفران و رجلا عن یساره و یصفقان بایدیہما فیخلطان علیہ صلواتہ فقتلہم اللہ جمیعا ببدر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 154، ح 92]

2- 923.. سوره ی انفال، آیه ی 36.

3- 924.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ إِلَى قَوْلِهِ: یحشرون قال: نزلت فی قریش لما وافاهم ضمضم و اخبرهم یخبر رسول الله (صلی الله علیه و آله) فی طلب العیر، فاخرجوا اموالهم و حملوا و انفقوا و خرجوا الی محاربة رسول الله (صلی الله علیه و آله) ببدر، فقتلوا و صاروا الی النار، و كان ما انفقوا حسرة علیہم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 154، ح 93]

4- 925.. سوره ی انفال، آیه ی 37.

خداوند هنگام خلقت مومن طینت او را با طینت کافر آمیخته نمود از این رو گناه مومن به خاطر آمیخته بودن طینت او با طینت کافر است و نیز طینت کافر را آمیخته به طینت مومن نمود و هر عمل نیکی کافر انجام می دهد به سبب همان اختلاط است و روز قیامت خداوند آن مقدار از طینت مومن که داخل در طینت ناصب [و کافر] شده است را به طینت مومن باز می گرداند و اعمال نیکی را که کافر به سبب طینت مومن انجام داده است را نیز به مومن باز می گرداند و از مومن نیز آن مقدار از طینت کافر [و ناصب] که به طینت او آمیخته شده و اعمال ناپسندی که به سبب آن انجام داده است را نیز به مومن باز می گرداند و این مقتضای عدل اوست و به کافر و ناصب می فرماید ظلمی بر تو نشده است چرا که این اعمال ناپسند به خاطر طینت تو بوده و تو سزاوارتر به این اعمال هستی و اعمال صالحه تو نیز به خاطر طینت مومن بوده و او سزاوارتر به این اعمال است و در آن روز ظلمی نیست و خداوند و سریع الحساب است.

سپس امام باقر(علیه السلام) فرمود:

آیا می خواهی از قرآن برای تو این معنا را روشن نمایم؟ خداوند در قرآن می فرماید: «الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ» و نیز می فرماید: «وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ يُحْشَرُونَ* لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ فِي جَهَنَّمَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ.» (1)

ص: 521

1-926.. فی العلل عن الباقر(علیه السلام) فی حدیث انّ الله سبحانه مزج طينة المؤمن حين اراد خلقه بطينة الكافر فما يفعل المؤمن من سيئة فائما هو من اجل ذلك المزاج و كذلك مزج طينة الكافر حين اراد خلقه بطينة المؤمن فما يفعل الكافر من حسنة فائما هو من اجل ذلك المزاج او لفظ هذا معناه قال فاذا كان يوم القيامة ينزع الله من العدو الناصب سنخ المؤمن و مزاجه و طينته و جوهره و عنصره مع جميع اعماله الصالحة و يرده الى المؤمن و ينزع الله تعالى من المؤمن سنخ الناصب و مزاجه و طينته و جوهره و عنصره مع جميع اعماله السيئة الرديّة و يرده الى الناصب عدلاً منه جلّ جلاله و تقدّست اسماءه و يقول للناصب لا ظلم عليك هذه الاعمال الخبيثة من طينتك و مزاجك و انت اولى بها و هذه الاعمال الصالحة من طينة المؤمن و مزاجه و هو اولى بها لا ظلم اليوم انّ الله سريع الحساب ثم قال از يدك فى هذا المعنى من القرآن اليس الله؟ عز؟ يقول الخبيثات للخبيثين و الخبيثون للخبيثات و الطيبات للطيبين و الطيبون للطيبات اولئك مبررون مما يقولون لهم مغفرة و رزق كريم و قال؟ عز؟ و الذين كفروا الى جهنم يحشرون ليميز الله الخبيث من الطيب و يجعل الخبيث على بعضه على بعض فيركمهم جميعاً فيجعلهم في جهنم اولئك هم الخاسرون. [تفسير صافى، ج 2، ص 302] B

«قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا فَقَدْ مَضَتْ سُنَّةُ الْأَوَّلِينَ» (1)

شخصی به امام باقر (علیه السلام) گفت:

من کارمند بنی امیه بودم و مال فراوانی به دست آوردم و گمان کردم این اموال برای من حلال نیست و از کسی سوال کردم او گفت: مال و اهل تو و هر چه به دست آورده ای حرام است؟

امام (علیه السلام) فرمود:

این گونه نیست که به تو گفته اند. سوال کننده گفت: آیا برای من توبه ای هست؟ فرمود: آری! توبه تو در کتاب خدا آمده است و این آیه را تلاوت فرمود: «قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ مَّا قَدْ سَلَفَ...» (2)

ص: 522

1- 927.. سوره ی انفال، آیه ی 38.

2- 928.. و العیاشی عن الباقر (علیه السلام) انه قال له رجل انی كنت عاملاً لبني امية فاصبت مالا كثيراً فظننت ان ذلك لايحل لي فسالت عن ذلك فقیل لي ان اهلك و مالک و کل شیء لک حرام فقال لیس كما قالوا لک قال فلی توبه قال نعم توبتک فی کتاب اللہ قل للذین کفروا ان ینتہوا یغفر لهم ما قد سلف. [تفسیر صافی، ج 2، ص 302]

یکی از مفسرین گوید:

«سیاق آیه دلالت دارد که این آیه مربوط به قریش بعد از جنگ بدر باشد که اگر دست از لجاجت خود بردارند و به اسلام روی آورند خداوند از گذشته های آنان می گذرد، چنان که در روایت آمده «الْإِسْلَامُ يَجِبُ مَا قَبْلَهُ». و لکن به قرینه آیات بعد و جمله «وَيَكُونُ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ» که به ظهور حضرت بقیة الله (علیه السلام) تفسیر شده است باید بگوییم: این آیه مربوط به همه کفار در هر عصر و زمانی است که اگر هنگام قیام آن حضرت ایمان بیاورند گذشته های آنان بخشوده می شود و اگر به کفر خود باقی بمانند سنت الهی نسبت به آنان جاری خواهد بود.» (1)

مؤلف گوید:

روایت فوق نیز مؤید همین معناست و لکن این معنا با روایتی که از امام صادق (علیه السلام)

درباره ی یکی از کارپردازهای بنی امیه وارد شده و امام صادق (علیه السلام) در پاسخ همین

سوال به او فرموده است: «باید از کلیه ی اموالی که از بنی امیه برخوردار شده ای

ص: 523

1- 929.. قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا اگر ما بودیم و همین آیه شریفه بنظر می آمد که مراد همان کفار قریش باشند بعد از وقعه بدر که اگر توبه کنند و ایمان آورند خداوند از گناهان و ظلم و اذیت هایی که برسول و مومنین کردند چه در مکه معظمه قبل از هجرت و چه در وقعه بدر از محاربه با رسول خدا و مسلمین صرف نظر می شود و میبخشد و میآمرزد لکن بقرینه آیه بعد جمله وَ يَكُونُ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ بضمیمه اخبار وارد که تفسیر بظهور حضرت بقیة الله شده می گوئیم که راجع بجمع کفار است در هر عصر و زمانی اِنْ يَنْتَهُوا اگر ایمان آورند و از کفر و اعمال دوره کفرشان منتهی شوند و دست بردارند يُغْفَرُ لَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ چنانچه پیغمبر (صلی الله علیه و آله) فرمود (الاسلام یجب ما قبله) و لو هفتاد سال در کفر و فسق بسر برده آمرزیده می شود و اهل نجات است. [تفسیر اطیب البیان، ج 6، ص 120]

خارج شوی، و اگر چنین کنی توبه ی تو پذیرفته می شود و من به تو وعده ی بهشت می دهم» سازگار نیست، و نیز با آیه شریفه «أَوْ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيْمَانِهَا خَيْرًا قُلِ انْتَضِرُوا إِنَّا مُنْتَظِرُونَ» (1)، سازگار نیست، چرا که امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه می فرماید: «مقصود از «بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ» ائمه (علیهم السلام) و حضرت قائم منتظر (علیه السلام) است که چون قیام به سیف نماید، ایمان جدید کسی فایده ای ندارد گرچه ایمان به پدران او قبلا داشته بوده است. آری می توان گفت: خطاهای در حال کفر بخشوده می شود. (2)

آری به کافران در این آیه گفته شده: «إِنْ يَنْتَهُوا يُغْفَرْ لَهُمْ» و در روایت نیز آمده: «الْإِسْلَامُ

يَجِبُ مَا قَبْلَهُ»، و لکن خطاهای در حال اسلام باید جبران شود، و اعتقاد به قیام حضرت

مهدی (علیه السلام) مانند اعتقاد به قیامت است که پس از آمدن قیامت راه جبران بسته می شود. و الله العالم.

ص: 524

1-930.. سوره ی انعام، آیه ی 158.

2-931.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة حدثنا ابی (ره) قال: حدثنا سعد بن عبد الله قال: حدثنا محمد بن الحسين بن ابی الخطاب عن الحسن بن محبوب عن علی بن رئاب عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال، فی قول الله؟ عز؟. «يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ» فقال: الآيات هم الائمة (علیهم السلام) و الاية المنتظر القائم (علیه السلام) فيومئذ «لا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ آمَنَتْ مِنْ قَبْلُ» قیامه بالسیف و ان آمنت بمن تقدمه من آبائه (علیهم السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 1، ص 781، ح 356]

«وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ» (1)

محمد بن مسلم گوید: به امام باقر (علیه السلام) گفتم: معنای آیه «وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً...»

چیست؟ امام (علیه السلام) فرمود:

هنوز زمان تاویل این آیه نرسیده است، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به خاطر نیاز خود و نیاز اصحاب خود، به مشرکان و کفار مهلت داده است و اگر زمان تاویل این آیه بیاید از کفار و مشرکان عذری پذیرفته نمی شود و آنان کشته می شوند، تا به یگانگی خدا اعتراف کنند و شرکی باقی نماند. (2)

زراره گوید: از امام باقر (علیه السلام) درباره ی آیه «وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً... وَ يَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ» سوال شد، و امام (علیه السلام) فرمود:

زمان تاویل این آیه نرسیده است و اگر قائم ماقیام کند مردم تاویل این آیه را خواهند دید و در آن زمان در روی زمین مشرکی [درباره ی ولایت علی (علیه السلام)] نخواهد ماند. (3)

ص: 525

1- 932.. سوره ی انفال، آیه ی 39.

2- 933.. محمد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم، عن ابيه، عن ابن ابی عمیر، عن عمر بن اذينة، عن محمد بن مسلم، قال: قلت لابی جعفر (علیه السلام): قول الله عز ذكره: وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ؟ فقال: «لم یجی ء تاویل هذه الآية بعد، ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) رخص لهم لحاجته، و حاجة اصحابه، فلو قد جاء تاويلها لم یقبل منهم، و لكنهم یقتلون حتى یوحده الله؟ عز؟، و حتى لا یكون شرك». [تفسیر برهان، ج 2، ص 685]

3- 934.. فی روضة الكافی علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابی عمیر عن عمر بن اذينة عن محمد بن مسلم قال: قلت لابی جعفر (علیه السلام): فی قول الله عز ذكره: وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ؟ فقال: لم یجی ء تاویل هذه الآية بعد، ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) رخص لهم حاجته و حاجة اصحابه، فلو قد جاء تاويلها لم یقبل منهم، و لكنهم یقتلون حتى یوحده الله؟ عز؟ و حتى لا یكون شرك. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 154، ح 95]

زراره و دیگران از امام صادق (علیه السلام) نقل کرده اند که فرمود:

هنوز تاویل این آیه نرسیده است و هر گاه قائم ما قیام نماید، هر کس زمان او را درک کند، خواهد دید که دین حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) عالم را می گیرد و شرکی روی زمین باقی نمی ماند؛ همان گونه که خداوند می فرماید: «يَعْبُدُونَنِي وَلَا يُشْرِكُونَنِي بِشَيْءٍ» (1)

سوره ی انفال [8]، آیات 41 تا 47

متن:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينِ

وَإِنَّ السَّبِيلَ إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقَىٰ الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتِلَافْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَنْ بَيِّنَةٍ وَ يُحْيِيَ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيِّنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَايِكَ قَلِيلًا وَلَوْ أَرَاكَهُمْ كَثِيرًا لَفَشَيْتُمْ وَ لَتَنَارَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ وَ إِذْ يُرِيكُمُوهُمْ إِذِ التَّمَيُّنِ فِي آعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ فِي آعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَ إِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقَيْتُمْ فِتْنَةً فَاتَّبِعُوا وَ اذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَ أَطِيعُوا اللَّهَ وَ رَسُولَهُ وَ لَتَنَارَعُوا

ص: 526

1-935.. فی مجمع البیان «وَ قَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ» الآیة و روی زراره و غیره عن ابی عبد الله (علیه السلام) انه قال: لم یجی ء تاویل هذه الآیة، و لو قد قام قائمنا بعد، سیری من یدرکه ما یكون من تاویل هذه الآیة، و لیبلغن دین محمد (صلی الله علیه و آله) ما بلغ اللیل حتی لا یكون شرک علی ظهر الارض كما قال الله تعالی. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 155، ح 96]

فَتَفَشَّ لَمَوْا وَ تَذَهَبَ رِيحُكُمْ وَ اصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ وَ لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَ رِئَاءَ النَّاسِ وَ يَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَ
اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ

لغات:

«غنیمت» اموالیست که در جنگ با کفار به دست می آید و خداوند آن ها را به مسلمانان بخشیده است، و «فیئ» اموالی است که بدون جنگیدن با کفار به دست می آید و آن اختصاص به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و ذی القربی و... دارد؟ و «عدوه» کنار میدان

را گویند و عدوتان دو طرف آن را گویند و قصوی تانیث اقصی می باشد، و «اقصی» به معنای ابعده است، و «رکب» جمع راکب است، و «فشل» به معنای ضعف است، و «سلمه» اذا نجاه و «استلم الحجر» اذا طلب لمسه، و «صدر» محل با جلالت را گویند، و صدر المجلس موضع رئیس است، و «ریح» به معنای دولت است، و «بطر» به معنای شق است.

ترجمه:

بدانید هر گونه غنیمتی به دست آورید، خمس آن برای خدا، و برای پیامبر، و برای ذی القربی و یتیمان و مسکینان و واماندگان در راه (از آن ها) است، اگر به خدا و آن چه بر بنده خود در روز جدایی حق از باطل، روز درگیری دو گروه (باایمان و بی ایمان) [روز جنگ بدر] نازل کردیم، ایمان آورده اید و خداوند بر هر چیزی تواناست! (41) در آن هنگام که شما در طرف پایین بودید، و آن ها در طرف بالا (و دشمن بر شما برتری داشت) و کاروان (قریش)، پایین تر از شما بود(و وضع چنان سخت بود که) اگر با یک دیگر وعده می گذاشتید (که در میدان نبرد حاضر شوید)، در انجام

و عده خود اختلاف می کردید ولی (همه این ها) برای آن بود که خداوند، کاری را که می بایست انجام شود، تحقق بخشد تا آن ها که هلاک (و گم راه) می شوند، از روی اتمام حجت باشد و آن ها که زنده می شوند (و هدایت می یابند)، از روی دلیل روشن باشد و خداوند شنوا و داناست. (42) در آن هنگام که خداوند تعداد آن ها را در خواب به تو کم نشان داد و اگر فراوان نشان می داد، مسلماً سست می شدید و (درباره شروع جنگ با آن ها) کارتان به اختلاف می کشید ولی خداوند (شما را از شر این ها) سالم نگه داشت خداوند به آن چه درون سینه هاست، داناست. (43) و در آن هنگام (که در میدان نبرد)، با هم رو به رو شدید، آن ها را به چشم شما کم نشان می داد و شما را (نیز) به چشم آن ها کم می نمود تا خداوند، کاری را که می بایست انجام گیرد، صورت بخشد (شما ترسید و اقدام به جنگ کنید، آن ها هم وحشت نکنند و حاضر به جنگ شوند، و سرانجام شکست بخورند!) و همه کارها به خداوند باز می گردد. (44) ای کسانی که ایمان آورده اید! هنگامی که (در میدان نبرد) با گروهی رو به رو می شوید، ثابت قدم باشید! و خدا را فراوان یاد کنید، تا رستگار شوید! (45) و (فرمان) خدا و پیامبرش را اطاعت نمایید! و نزاع (و کشمکش) نکنید، تا سست نشوید، و قدرت (و شوکت) شما از میان نرود! و صبر و استقامت کنید که خداوند با استقامت کنندگان است! (46) و مانند کسانی نباشید که از روی هوی پرستی و غرور و خودنمایی در برابر مردم، از سرزمین خود به (سوی میدان بدر) بیرون آمدند و (مردم را) از راه خدا باز می داشتند (و سرانجام شکست خوردند) و خداوند به آن چه عمل می کنند، احاطه (و آگاهی) دارد! (47)

«وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَىٰ وَ لِأَيَّتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

«هِيَ وَ اللَّهُ الْإِفَادَةُ يَوْمًا بِيَوْمٍ» یعنی به خدا سوگند مقصود از این غنیمت استفاده روز به روز است، [و اختصاص به غنائم جنگی ندارد.] (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «ذِي الْقُرْبَىٰ» قرابت با رسول خداست (صلی الله علیه و آله). سپس فرمود: خمس مخصوص به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و ما می باشد و یتامی و مساکین و ابن السبیل نیز از ما می باشند. (3)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

به خدا سوگند مقصود خداوند از «ذِي الْقُرْبَىٰ» که خداوند آنان را پس از نام خود و نام رسول خود (صلی الله علیه و آله) ذکر نموده و فرموده: «ما آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَىٰ وَ لِأَيَّتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ» فقط ما هستیم و خداوند برای ما، در زکات سهمی قرار نداد و پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) و ما را گرامی داشت و چرک اموال مردم [یعنی زکات] را روزی ما قرار نداد. (4)

ص: 529

1-936.. سوره ی انفال، آیه ی 41.

2-937.. وفي الكافي عن الصادق (عليه السلام) هي و الله الإفادة يوماً بيوم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 303]

3-938.. في الكافي عن الباقر (عليه السلام) انّ ذا القربى هم قرابة رسول الله (صلی الله علیه و آله) و الخمس للرّسول و لنا. [تفسیر صافی، ج 2، ص 303]

4-939.. وفي الكافي و التهذيب عن اميرالمؤمنين (عليه السلام) نحن و الله عنى بذى القربى الذين قرنهم الله بنفسه و برسوله فقال ما آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَ لِلرَّسُولِ وَ لِذِي الْقُرْبَىٰ وَ لِأَيَّتَامَىٰ وَ الْمَسَاكِينِ وَ ابْنِ السَّبِيلِ منا خاصة قال و لم يجعل لنا فى سهم الصدقة نصيباً اكرم الله نبيه و اكرمنا ان يطعمنا اوساخ ما فى ايدى الناس. [تفسیر صافی، ج 2، ص 304] B

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

خمس خدا، مخصوص به رسول خداست و او آن را در راه خدا مصرف می کند، و خمس رسول خدا(صلی الله علیه و آله)[بعد از او]مخصوص به خویشان اوست و خمس ذوی القربی مخصوص به خویشان رسول خداست و مقصود از یتامی [و مساکین و ابن السبیل] نیز اهل بیت او هستند.(1)

مؤلف گوید:

فقهها با استقصایی که کرده اند، خمس را در هفت چیز واجب دانسته اند،

1. غنائم جنگی، 2. معادن، 3. کنوز، 4. غوص، 5. مکاسب، 6. زمینی که کافر ذمی از مسلمان خریداری کند، 7. مال حلال مختلط به حرام.

مرحوم شهید اول در کتاب بیان گوید:

همه این ها داخل در معنای غنیمت است.(2)

ص: 530

1-940.. و فی الفقیه و التهذیب و العیاشی عن الصادق(علیه السلام) اما خمس الله فللرسول یضعه فی سبیل الله و اما خمس الرسول فلاقاربه و خمس ذوی القربی فهم اقرباؤه و الیتامی یتامی اهل بیته فجعل هذه الاربعة الاسهم فیهم و اما المساکین و ابن السبیل فقد عرفت انا لاناکل الصدقة و لاتحل لنا فیهی للمساکین و ابناء السبیل. [تفسیر صافی، ج 2، ص 304]

2-941.. و ظاهر کلام جمله من الاصحاب (رضوان الله علیهم) حصره فی سبعة: غنائم دار الحرب و المعادن و الكنوز و الغوص و المكاسب و ارض الذمی التي اشتراها من مسلم و الحرام المختلط بالحلال، قال فی المدارک: و هذا الحصر استقرائی مستفاد من تتبع الأدلة الشرعية و ذکر الشهید فی بیان ان هذه السبعة کلها مندرجة فی الغنیمة. [حدائق، ج 12، ص 320]

از اخبار گذشته روشن شد که در زمان رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سهم خدا و رسول و ذی القربی در اختیار رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بوده است و سه سهم باقیمانده مخصوص به یتام و مساکین و ابن السبیل از ذی القربی بوده و رسول خدا به آنان پرداخت می نموده است و در زمان ائمه(علیه السلام) نیز سه سهم خدا و رسول و ذی القربی در اختیار ائمه(علیهم السلام) بوده و سه سهم یتامی و مساکین و ابن السبیل به سادات یتیم و فقیر و ابن السبیل پرداخت می شده است، اما در زمان غیبت که امام زمان(علیه السلام) مرجع امور نیستند، فقها اختلاف نموده اند که با اخبار تحلیل چه باید کرد؟ و سهم امام(علیه السلام) را باید چه کرد؟ و در این مساله چهارده نظریه وجود پیدا کرده است:

1. سهم امام زمان(علیه السلام) برای آن حضرت نگه داری شود تا هنگام ظهور و تا آن زمان در دست افراد مورد اطمینان نسلا بعد النسل بماند تا به دست امام(علیه السلام) برسد. و این نظر شیخ مفید است در کتاب مقنعه. و برخی گفته اند: سهم آن حضرت را به ذریه رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و فقرای شیعه بدهند استحبابا.
2. سهم امام(علیه السلام) در زمان غیبت ساقط باشد، و این نظر مرحوم سلار است و علامه در مختلف از او نقل کرده است و نیز مولا محمد باقر خراسانی در ذخیره، و شیخ عبدالله بحرانی قایل به این نظریه بوده اند و مستند آنان اخبار تحلیل است که خواهد آمد.
3. سهم مبارک امام(علیه السلام) دفن شود تا در زمان حضور، به دست آن حضرت برسد، و این قول را شیخ طوسی در کتاب نهاییه به شیخ مفید نسبت داده است.
4. سهم سادات پرداخت شود و سهم امام(علیه السلام) نگه داری شود تا زمان ظهور امام(علیه السلام) و یا دفن شود، برای او و این اعتقاد شیخ طوسی در نهاییه است، و مبنای

کلام ایشان و شیخ مفید این است که درباره‌ی زمان غیبت دلیل خاصی نقل نشده است و احتمالات متعددی در آن ها داده می شود و هر کدام به احتیاط نزدیک تر باشد عمل می شود و کلام شیخ طوسی مورد تایید شیخ مفید است در این مساله.

5. همان نظریه با حذف کلمه دفن.

6. سه سهم: یتامی و مساکین و ابن السبیل به آنان یعنی سادات پرداخت شود و سه سهم امام (علیه السلام) نیز به ذریه هاشمی یعنی سادات داده شود؛ و این نظر علامه در کتاب مختلف و نظر محقق در شرایع و مشهور بین متأخرین است و وجه آن نزدیک بودن به رضایت امام (علیه السلام) است جز آن که تقسیم سهم امام (علیه السلام) بر ذریه هاشمی باید زیر نظر فقیه جامع شرایط باشد.

7. سهم یتامی و مساکین و ابن السبیل به آنان پرداخت شود و لکن سهم امام (علیه السلام) را در صورت امکان به آن حضرت برسانند و الا به اصناف یاد شده بدهند و اگر امکان پرداخت به امام نبود و یا یتیم فقیر و مسکین و ابن السبیل از سادات نبود برای شیعه مباح خواهد بود، و این نظر شیخ حرّ عاملی در وسائل است.

8. سهم سادات به صاحبانش پرداخت شود و سهم امام (علیه السلام) نیاز به پرداخت نداشته باشد، چرا که آن حضرت و پدران او برای شیعیان حلال نموده اند؛ و این نظر صاحب مدارک است که گوید: «و الاصح اباحة ما يتعلق بالامام (علیه السلام) من ذلک خاصة، للاخبار الكثيرة الدالة علیه» و مذهب فیض کاشانی نیز در کتاب مفاتیح همین است، چرا که مرحوم فیض در کتاب مفاتیح گوید: «و الاصح عندی سقوط ما يختص به (علیه السلام) لتحليلهم (عليهم السلام) ذلک لشيعتهم و وجوب صرف حصص الباقيين الى اهلها لعدم مانع منه». ثم قال: «و لو صرف الكل اليهم لكان احوط و احسن».

9. همان نظریه‌ی هشتم جز این که گوید: سهم مبارک امام (علیه السلام) به اهل معرفت

از شیعیان داده شود و این عقیده ی مرحوم ابن حمزه است که گوید: «و الصحیح عندی انه یقسم نصیبه علی موالیه العارفین بحقه من اهل الفقر و الصلاح و السداد».

10. اخبار تحلیل مخصوص به خمس تجارت و درآمدهای روزانه مردم باشد که مخصوص امام(علیه السلام) است و اما سایر موارد خمس مثل گنج و غوص و... که مشترک بین امام(علیه السلام) و دیگران است تحلیل در آن ها نمی آید؛ و این اعتقاد مرحوم شیخ حسن فرزند شهید ثانی در کتاب «منتقى الجمان» است که از صحیح حارث نصری استفاده نموده است.

11. مباح نبودن هیچ مورد از موارد خمس حتی مناخ و مساکن و متاجر که عدّه ی زیادی از اصحاب نسبت به آن ها قایل به تحلیل هستند، و این اعتقاد ابن جنید است و دلیل او این است که تحلیل در چیزی امکان دارد که محلّ مالک جمیع آن باشد نه در چیزی که فقط ولایت بر قبض و تفریق آن را داشته باشد.

12. مقصود از اخبار تحلیل جواز تصرف قبل از پرداخت خمس باشد و خمس به ذمه ی مکلف باشد تا پرداخت کند، و این نظر مرحوم علامه مجلسی قدس سرّه است.

13. سهم سادات به اهل آن پرداخت شود، و نسبت به سهم امام(علیه السلام) مکلف مخیر باشد بین دفن و وصیت همان گونه که گذشت و پرداخت به سادات در صورت نیاز با اجازه فقیه جامع شرایط باشد، و این اعتقاد شهید اول در کتاب دروس است، و وجه آن از بیانات گذشته روشن می شود.

14. صرف سهم سادات به اصناف ثلاثه و جوبا یا استحبابا و حفظ سهم امام(علیه السلام) تا هنگام ظهور آن حضرت و اختیار فقیه جامع شرایط نسبت به پرداخت سهم امام(علیه السلام) به سادات در صورت نیاز، و این نظر مرحوم شهید اول در کتاب بیان است و وجه آن از مطالب گذشته روشن می شود.

نظر قاصر من این است که ظاهر آیه و اخباری که دلالت بر وجوب اخراج خمس در کلیه موارد می کند، و اخبار دیگری که علاوه بر دلالت مطلق دلالت بر تشدید وجوب و منع از تقیید دارد، و از اباحه و تحلیل شدید امتناع دارد، دلالت می کند که خمس در زمان حیات معصومین (علیهم السلام) کلاً باید به خود آنان و یا وکلای خاص آنان داده شود و بدون اذن و اجازه آن بزرگواران تصرفی در آن نشود مگر آن که خودشان به کسی برگردانند و حلال نمایند و یا صرف سادات فقیر کنند.

و اما در زمان غیبت امام زمان (علیه السلام) شکی نیست که سه سهم مربوط به سادات باید به آنان پرداخت شود چرا که مانعی از آن نیست و حق آنان باید پرداخت شود و جمهور علمای امامیه بر این اعتقادند، و اما حق امام (علیه السلام) که به آن سهم امام گفته می شود [و نصف خمس را شامل می شود] ظاهر اخبار تحلیل دلالت دارد که آن بزرگواران به شیعیان شان خود بخشیده اند و توقیع وارده ی از ناحیه ی مقدسه امام زمان (علیه السلام) دلالت بر آن دارد، گرچه احتیاط این است که سهم امام (علیه السلام) نیز به سادات فقیر داده شود. [و متن توقیع از ناحیه مقدسه و برخی از روایات دیگر چنین است: «مُحَمَّدُ بْنُ يَعْقُوبَ الْكَلْبِيِّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ يَعْقُوبَ قَالَ سَأَلْتُ مُحَمَّدَ بْنَ عَثْمَانَ الْعَمْرِيَّ أَنْ يُوَصِّلَ إِلَيَّ كِتَابًا سَأَلْتُ فِيهِ عَنْ مَسَائِلَ اللَّهِ كَلَّتْ عَلَيَّ فَوَرَدَ التَّوْقِيعُ بِحِطِّ مَوْلَانَا صَاحِبِ الزَّمَانِ (عليه السلام): أَمَّا مَا سَأَلْتُ عَنْهُ... إِلَى أَنْ قَالَ: «وَأَمَّا الْمُتَلَبِّسُونَ بِأَمْوَالِنَا فَمَنْ اسْتَحَلَّ مِنْهَا شَيْئًا فَآكَلَهُ فَإِنَّمَا يَأْكُلُ النَّيْرَانَ وَأَمَّا الْخُمْسُ فَقَدْ أُبِيحَ لِشِيعَتِنَا وَجُعِلُوا مِنْهُ فِي حِلٍّ إِلَى وَقْتِ ظُهُورِ أَمْرِنَا لِتَطْيِيبِ وَلَا دَنُّهُمْ وَلَا تَخْبَثُ» (1).

ص: 534

«فی الکافی عَنْ أَبِي حَمْزَةَ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ: «إِنَّ اللَّهَ جَعَلَ لَنَا أَهْلَ الْبَيْتِ سِهَامًا ثَلَاثَةً فِي جَمِيعِ الْفَيْءِ... إِلَى أَنْ قَالَ: فَفَنَحْنُ أَصْحَابُ الْخُمْسِ وَالْفَيْءِ وَقَدْ حَرَّمْنَا عَلَى جَمِيعِ النَّاسِ مَا خَلَا شِيعَتَنَا...».

«فی التهذیب عَنْ ضَرْبِ الرَّسِ الْكُنَاسِيِّ قَالَ: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام): أَتَدْرِي مِنْ أَيْنَ دَخَلَ عَلَى النَّاسِ الزَّنَا؟ فَقُلْتُ: لَا أَدْرِي، فَقَالَ مِنْ قِبَلِ خُمْسِنَا أَهْلِ الْبَيْتِ إِلَّا شِيعَتَنَا الْأَطْيَبِينَ فَإِنَّهُ مُحَلَّلٌ لَهُمْ لِمَيْلَادِهِمْ» (1).

«اقول: و الحق المطابق للاحتياط، ردّ سهام الیتامی و المساکین و ابناء السبیل الی الهاشمیین

من هؤلاء و لم یحتج الی اذن الفقیه؛ و ردّ الباقي اعنی سهم الامام (عليه السلام) الی المصارف التي نعلم ان الامام (عليه السلام) یرضی به و یختارها اذا وصل بیده (عليه السلام)، و الله العالم».

«إِنْ كُنْتُمْ آمَنْتُمْ بِاللَّهِ وَ مَا أَنْزَلْنَا عَلَى عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ يَوْمَ التَّقِي الْجَمْعَانِ...» (2)

امام باقر (عليه السلام) می فرماید:

مقصود از «يَوْمَ التَّقِي الْجَمْعَانِ» شب بدر است که مشرکین مکّه با اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) روبه رو شدند. [و به آن «يَوْمَ الْفُرْقَانِ» نیز گفته شده به خاطر این که در روز

جنگ بدر حق و باطل برای شما آشکار گردید و مسلمانان که در شرایط سختی بودند و در قسمت پایین قرار داشتند و جمعیت و سلاح و مرکبی نداشتند با کمک خداوند و امداد ملائکه پیروز شدند].

امام صادق (عليه السلام) می فرماید:

مقصود از «وَ الرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ» کاروان تجارتي مشرکین بود که ابوسفیان

ص: 535

1- 943.. وسائل الشیعة، باب 4، من الانفال، حدائق ج 12، ص 431.

2- 944.. سوره ی انفال، آیه ی 41.

و اصحاب او بین آن بودند [و این نیز در ظاهر دلیل ضعف مسلمانان بود و لکن اراده خداوند بر همه چیز غالب است].⁽¹⁾

«وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لِاخْتِلَافْتُمْ فِي الْمِيعَادِ وَلَكِنَّ لِيُقْضَىٰ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا»⁽²⁾

مؤلف گوید:

از این آیه استفاده می شود که خداوند در آن شرایط سخت، پیروزی مسلمانان را اراده نموده بوده است، از این رو دشمن را در نظر مسلمانان ناچیز نشان داده، و گرنه درباره ی جنگ با مشرکین اختلاف پیدا می کردند، و در این جنگ نشانه های حق و باطل روشن گردیده و حجت بر مسلمانان و مشرکین تمام شده است، تا هر کس هلاک می شود و یا پیروزی می گردد از روی بینش آشکاری بوده باشد «لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيْتِنَا وَيَحْيِيَ مَنْ حَيَّ عَن بَيْتِنَا».

مؤلف گوید:

آیات این بخش مربوط به جنگ بدر است و شرح و تفسیر آن ها در آیات پیشین گذشت و در بخش ترجمه نیز به آن اشاره شد، «اعاذنا الله مِنْ مَضَلَّاتِ الْفِتَنِ».

سوره ی انفال [8]، آیات 48 تا 57

متن:

وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لاغَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌّ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَأَتِ الْفِئْتَانِ نَكَصَ عَلَى عَقَبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَىٰ مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي

ص: 536

1- 945.. فی تفسیر العیاشی عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قوله: «وَالرَّكْبُ اسْفَلَ مِنْكُمْ» قال: ابو سفیان و اصحابه. [تفسیر نورالثقلین،

ج 2، ص 160، ح 119]

2- 946.. سوره ی انفال، آیه ی 42.

أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ إِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ غَرَّ هَوْلَاءُ دِينَهُمْ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِلْعَبِيدِ كَذَابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ كَذَابِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا آلَ فِرْعَوْنَ وَكُلٌّ كَانُوا ظَالِمِينَ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ الَّذِينَ عَاهَدْتَ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْقُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ فَمَا تَتَّقَنَّهُمْ فِي الْحَرْبِ فَشَرَّدَ بِهِمْ مَنْ حَلَفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدَّكَّرُونَ

لغات:

«الداب» العادة و الطريقة يقال: ذلك دابه و دينه و ديدنه، و «الثقف» الظفر و الادراك بسرعة و «التشريد» التفريق على اضطراب، و «الخيانة» نقض العهد فيما اوتمن عليه، و «النبذ» القاء الخبر الى من لا يعلمه و «السواء» العدل.

ترجمه:

و (به یاد آور) هنگامی را که شیطان، اعمال آن ها [مشرکان] را در نظرشان جلوه داد، و گفت: «امروز هیچ کس از مردم بر شما پیروز نمی گردد! و من، همسایه (و پناه دهنده) شما هستم!» اما هنگامی که دو گروه (کافران، و مومنان مورد حمایت فرشتگان) در برابر یک دیگر قرار گرفتند، به عقب برگشت و گفت: «من از شما (دوستان و پیروانم) بیزارم! من چیزی می بینم که شما نمی بینید من از خدا

می ترسم، خداوند شدید العقاب است!» (48) و هنگامی را که منافقان، و آن ها که در دل های شان بیماری است می گفتند: «این گروه (مسلمانان) را دینشان مغرور ساخته است.» (آن ها نمی دانستند که) هر کس بر خدا توکل کند، (پیروز می گردد) خداوند قدرتمند و حکیم است! (49) و اگر بینی کافران را هنگامی که فرشتگان (مرگ)، جان شان را می گیرند و بر صورت و پشت آن ها می زنند و (می گویند): بچشید عذاب سوزنده را، (به حال آنان تاسف خواهی خورد)! (50) این، در مقابل کارهایی است که از پیش فرستاده اید و خداوند نسبت به بندگانش، هرگز ستم روا نمی دارد! (51) (حال این گروه مشرکان،) همانند حال نزدیکان فرعون، و کسانی است که پیش از آنان بودند آن ها آیات خدا را انکار کردند خداوند هم آنان را به گناهان شان کیفر داد خداوند قوی، و کیفرش شدید است (52) این، به خاطر آن است که خداوند، هیچ نعمتی را که به گروهی داده، تغییر نمی دهد جز آن که آن ها خودشان را تغییر دهند و خداوند، شنوا و داناست! (53) این، (درست) شبیه (حال) فرعونیان و کسانی است که پیش از آن ها بودند آیات پروردگارشان را تکذیب کردند ما هم به خاطر گناهان شان، آن ها را هلاک کردیم، و فرعونیان را غرق نمودیم و همه آن ها ظالم (و ستم گر) بودند! (54) به یقین، بدترین جنبنندگان نزد خدا، کسانی هستند که کافر شدند و ایمان نمی آورند. (55) همان کسانی که با آن ها پیمان بستی سپس هر بار عهد و پیمان خود را می شکنند و (از پیمان شکنی و خیانت،) پرهیز ندارند. (56) اگر آن ها را در (میدان) جنگ بیایی، آن چنان به آن ها حمله کن که جمعیتهایی که پشت سر آن ها هستند، پراکنده شوند شاید متذکر گردند (و عبرت گیرند)! (57)

«وَإِذْ زَيْنَ لَهْمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَّكُمْ...» (1)

این آیه و آیات بعد از آن تا آیه 57 نیز درباره ی جنگ بدر است و از ابن عباس و دیگران

نقل شده که درباره ی ظهور شیطان در روز جنگ بدر می گویند: هنگامی که قریش تصمیم حرکت به بدر را گرفتند به یاد اختلاف خود و جنگی که با بنی کنانه داشتند افتادند و نزدیک بود که از تصمیم خود منصرف شوند و اختلافی بین آنان رخ دهد، از این رو شیطان با لشکری از شیاطین به صورت سراقه بن مالک بن جشعم کنانی که از اشراف قبیله کنانه بود ظاهر شد و گفت: «امروز کسی بر شما غالب نخواهد شد و من از ناحیه کنانه به شما پناه می دهم». و لکن هنگامی که ملانکه را دید که از آسمان فرود می آیند، دانست که در مقابل آنان توانی ندارد و عقب نشینی کرد.

از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که می فرمایند:

هنگامی که در جنگ بدر دو لشکر مقابل یک دیگر قرار گرفتند ابلیس به صورت سراقه در صف مشرکین بود و دست حارث بن هشام را گرفته بود [که حامل پرچم مشرکین بود] و چون ملانکه را مشاهده نمود و فرار کرد حارث به او گفت: ای سراقه آیا در چنین وقتی بی وفایی می کنی؟! و ابلیس به او گفت: «إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ» حارث گفت: به خدا سوگند تو چیزی جز مردم یثرب را نمی بینی پس ابلیس حارث را دفع نمود و فرار کرد و لشکر قریش شکست خوردند و به مکه بازگشتند و گفتند: سراقه سبب شکست ما شد، و سراقه چون این سخن را شنید گفت: به خدا سوگند من اطلاعی از رفتن شما نداشتم تا خبر شکست شما را شنیدم. قریش گفتند: تو بودی که در فلان روز نزد ما آمدی و... سراقه گفت: به خدا سوگند

ص: 539

من به بدر نیامدم، و چون قریش مسلمان شدند فهمیدند که شیطان به صورت سراقه بین آنان آمده بوده است. (1)

سه هزار فضیلت در یک شب!

امام سجّاد (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که لشکر اسلام در شب جنگ بدر تشنه شدند، امیرالمؤمنین (علیه السلام) [به دستور رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] رفت تا از چاه بدر آب بیاورد و چون داخل چاه رفت و مشک آب را پر کرد و بالا آمد باد شدیدی وزید و آن حضرت توقف نمود تا آن باد گذشت و باز حرکت نمود و باد شدید دیگری وزید و آن حضرت توقف نمود تا آن باد گذشت و حرکت نمود و در مرتبه سوم باد تعدی وزید و آن حضرت نشست تا آن باد گذشت و آن حضرت نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد

ص: 540

1- 948.. فی مجمع البیان و اذ زینَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمُ الْآيَةَ و اختلف في ظهور الشيطان يوم بدر كيف كان؟ فقيل: ان قریشا لما اجتمعت المسير ذكرت الذي بينها وبين بنى بكر بن عبد مناف بن كنانة من الحرب و كاد ذلك ان يثنيهم فجاء ابليس في جند من الشياطين فتبدى لهم في صورة سراقه بن مالك بن جشعم الكنانى ثم المدلجى و كان من اشراف كنانة و قال لا غالب لكم اليوم من الناس و ائى جاز لكم اى مجيركم من كنانة، فلما راي ابليس الملائكة نزلوا من السماء و علم انه لا طاقة له بهم فكص على عقبيه عن ابن عباس و السدى و الكلبي و غيرهم، و قيل: انهم لما التقوا كان ابليس في صف المشركين آخذاً بيد الحارث ابن هشام فنكص على عقبيه فقال له الحارث: يا سراقه اتخذ لنا على هذه الحال؟ فقال له: ائى ارى ما لا ترؤن فقال: و الله ما نرى الا جعاسيس يثرب فدفع في صدر الحارث و انطلق و انهزم الناس، فلما قدموا مكة قالوا: هزم الناس سراقه فبلغ ذلك سراقه فقال: و الله ما شعرت بمسيركم حتى بلغنى هزيمتكم فقالوا: انك اتيتنا يوم كذا فحلف لهم، فلما اسلموا و علموا ان ذلك كان الشيطان عن الكلبي و روى ذلك عن ابى جعفر و ابى عبد الله (عليهما السلام). [تفسير

نور الثقلين، ج 2، ص 161، ح 124]

او قصه خود را برای آن حضرت بیان نمود [و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: باد اول جبرائیل بود با هزار نفر از ملائکه و باد دوم میکائیل بود با هزار نفر از ملائکه و باد سوم اسرافیل بود با هزار نفر از ملائکه و آنان بر تو سلام کردند و به کمک ما آمدند؛ و ابلیس چون آنان را دید به عقب بازگشت و گفت: «إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ» (1).

«ذَلِكَ بَانَ لِلَّهِ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نُّعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَى قَوْمٍ حَتَّى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ...» (2)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خداوند پیامبری از پیامبران خود را مبعوث نمود و به او وحی کرد که به قوم خود بگوید: هر مردمی که از من اطاعت کنند و در نعمت و آسایش باشند و سپس به گناه و معصیت من بازگردند، من نعمت های خود را برای آنان تبدیل به رنج و مصیبت خواهم نمود، و هر قومی و مردمی که اهل معصیت باشند و گرفتار مصیبت و بلا شده باشند و سپس به اطاعت و بندگی من باز گردند من بلا و مصیبت آنان را تبدیل به نعمت و آسایش خواهم نمود.... (3)

ص: 541

1-949.. فی تفسیر العیاشی عن عمرو بن ابی المقدام عن ابیه عن علی بن الحسین (علیهما السلام) قال: لما عطش القوم یوم بدر انطلق علی (علیه السلام) بالقربة یتقی و هو علی القلب اذ جاءت ریح شديدة ثم مضت، فلبث ما بدا له ثم جاءت ریح، اخری ثم مضت، ثم جائته اخری کاد ان یشغله و هو علی القلب، ثم جلس حتى مضی، فلما رجع الی رسول الله (صلی الله علیه و آله) اخبره بذلك فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): اما الريح الاول جبرئیل مع الف من الملائكة و الثانية فیها میکائیل مع الف من الملائكة و الثالثة فیها اسرافیل مع الف من الملائكة و قد سلموا علیک و هو مدد لنا، و هم الذین رأهم ابلیس فنکص علی عقبیه یمشی القهقری حین یقول: «إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ» [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 162، ح 125]

2-950.. سورة ی انفال، آیه ی 53.

3-951.. فی اصول الکافی محمد بن یحیی عن احمد بن محمد و علی بن ابراهیم عن ابیه جمیعا عن ابن محبوب عن الهیثم بن واقد الجزری قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) یقول: ان الله؟ عز؟ بعث نبیا من انبیائه الی قومه و اوحی الیه ان قل لقومک انه لیس من اهل قرية و لاناس کانوا علی طاعتی فاصابهم فیها سراء فتحولوا عما احب الی ما اکره الا تحولت لهم عما یحبون الی ما یکرهون، و لیس من اهل قرية و لاهل بیت کانوا علی معصیتی فاصابهم فیها ضراء فتحولوا عما اکره الی ما احب الا تحولت لهم عما یکرهون الی ما یحبون.

[تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 163، ح 128] B

امام صادق(علیه السلام) می فرماید: پدرم می فرمود:

خداوند قضای حتم نمود که هر نعمتی به بنده خود می دهد آن نعمت را از او نگیرد، جز آن که گناهی انجام بدهد و مستحق نعمت [و سلب نعمت] شود. (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

هیچ چیزی برای تغییر نعمت های خداوند و تبدیل آن ها به مصیبت و بلا، موثرتر از ظلم به مردم نیست، چرا که خداوند دعوت مظلومان را اجابت می نماید، و او در کمین ستم کاران است. و در سخن دیگری فرمود: از ریختن خون بی گناهان بترس که هیچ گناهی خطرناک تر برای سلب نعمت و تعجیل عقوبت نیست! (2)

ص: 542

-
- 1- 952.. محمد بن یحیی و ابو علی الاشعری عن الحسين بن اسحق عن علی بن مهزیار عن حماد بن عیسی عن ابی عمر و المدائنی عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: سمعته یقول: کان ابی(علیه السلام) یقول: ان الله قضی قضاء حتما الا ینعم علی العبد فیسلبها ایاه حتی یحدث العبد ذنبا یتحق بذلك النعمة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 163، ح 129]
- 2- 953.. فی نهج البلاغة قال(علیه السلام): و لیس شیء ادعی الی تغییر نعم الله و تعجیل نعمته من اقامة علی ظلم فان الله سمیع دعوة المظلومین و هو للظالمین بالمرصاد و قال(علیه السلام) ایضا: ایاک و الدماء و سفکها بغير حلها، فانه لیس شیء ادعی لنعمة و لاعظم لتبعة و للاحری بزوال نعمة و انقطاع مدة من سفک الدماء بغير حقها. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 163، ح 131]

«إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی بنی امیه نازل شده است، چرا که آنان بدترین خلق خدا هستند و آنان مردمی هستند که در باطن قرآن کافر محسوب شده اند. (2)

جابر گوید: از امام باقر (علیه السلام) سوال کردم معنای آیه «إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» چیست؟ امام (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی بنی امیه نازل شده و آنان بدترین خلق خدا هستند و آنان در باطن قرآن کافر شمرده شده اند، از این رو ایمان نمی آورند و بدترین خلق خدا می باشند. (3)

مؤلف گوید:

آیه فوق بدترین جنبنده های روی زمین را کافران می داند و معصومین (علیهم السلام) مصداق بارز آنان را بنی امیه معرفی نموده اند، گرچه شامل کفار دیگر نیز خواهد شد، و در روایات گروه های دیگری نیز «شَرَّ النَّاسِ» شمرده شده اند که به برخی از آن ها برای عبرت اشاره می شود:

ص: 543

1-954.. سوره ی انفال، آیه ی 55.

2-955.. فی تفسیر علی بن ابراهیم: حدثنا جعفر بن احمد قال: حدثنا عبد الکریم بن عبد الرحیم عن محمد بن علی عن محمد بن الفضیل عن ابی حمزة عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله: إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ قَالَ ابُو جَعْفَرِ (علیه السلام): نزلت فی بنی امیه فهم اشر خلق الله، هم الذین کفروا فی باطن القرآن. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 163، ح 132]

3-956.. فی تفسیر العیاشی عن جابر عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: سألته عن هذه الآية: «إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ» قال: نزلت فی بنی امیه هم شر خلق الله هم الذین کفروا فی بطن القرآن، وهم الذین لا یؤمنون هم شر خلق الله. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 164، ح 133]

1. امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید: «وَإِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ إِمَامٌ جَائِرٌ ضَلَّ وَضَلَّ بِهِ فَاَمَاتَ سُنَّةَ مَاخُوذَةً وَ أَحْيَا بِدَعَا مَثْرُوكَةً...» این سخن را امیرالمؤمنین (علیه السلام) به عثمان فرمود. (1)

2. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: بدترین مردم کسی است که از برادر مسلمان خود نزد امام [جائری] سعایت کند و آن جائر آن شخص را بکشد و در آن صورت او برادر خود را کشته و خود و امام خود را هلاک نموده است. (2)

3. رسول خدا به امیرالمؤمنین (صلوات الله علیهما) فرمود: یا علی! بدترین مردم کسی است که آخرت خود را به دنیا بفروشد و بدتر از او کسی است که آخرت خود را

ص: 544

1- 957.. و من کلام له (علیه السلام) لما اجتمع الناس اليه و شکوا ما نغموه علی عثمان و سالوه مخاطبته لهم و استعتابه لهم فدخل علیه فقال: إِنَّ النَّاسَ وَرَائِي وَقَدْ اسْتَسَدَّ فَرُونِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُمْ وَ وَاللَّهِ مَا أَدْرِي مَا أَقُولُ لَكَ مَا أَعْرِفُ شَيْئًا تَجْهَلُهُ وَلَا أَدُلُّكَ عَلَى أَمْرٍ لَا تَعْرِفُهُ إِنَّكَ لَتَعْلَمُ مَا نَعْلَمُ مَا سَدَّ بَقْنَاكَ إِلَى شَيْءٍ فَنُخْبِرَكَ عَنْهُ وَلَا خَلُونَا بِشَيْءٍ فَنُبَلِّغُكَهُ وَقَدْ رَأَيْتَ كَمَا رَأَيْنَا وَسَمِعْتَ كَمَا سَمِعْنَا وَصَدَّ حِجَّتَ رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) كَمَا صَدَّ حِجْبَنَا وَمَا ابْنُ أَبِي فُحَافَةَ وَلَا ابْنُ الْحَطَّابِ بِأَوْلَى بِعَمَلِ [الْخَيْرِ] الْحَقِّ مِنْكَ وَأَنْتَ أَقْرَبُ إِلَيَّ أَبِي رَسُولِ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) وَشَيْبَةَ رَجِمَ مِنْهُمَا وَقَدْ نَلْتُ مِنْ صِهْرِهِ مَا لَمْ يَنَالَا فَالَلَّهِ اللَّهُ فِي نَفْسِكَ فَإِنَّكَ وَاللَّهِ مَا تُبْصِرُ مِنْ عَمِّي وَلَا تَعْلَمُ مِنْ جَهْلِ وَإِنَّ الطَّرِيقَ لَوَاضِحَةٌ وَإِنَّ أَعْلَامَ الدِّينِ لَقَائِمَةٌ فَأَعْلَمُ أَنَّ أَفْضَلَ عِبَادِ اللَّهِ عِنْدَ اللَّهِ إِمَامٌ عَادِلٌ هُدَى وَ هَدَى فَأَقَامَ سُنَّةً مَعْلُومَةً وَأَمَاتَ بِدَعَا مَجْهُولَةً وَإِنَّ السُّنَنَ لَنَبِيْرَةٌ لَهَا أَعْلَامٌ وَإِنَّ الْبِدْعَ لظَاهِرَةٌ لَهَا أَعْلَامٌ وَإِنَّ شَرَّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ إِمَامٌ جَائِرٌ ضَلَّ وَضَلَّ بِهِ فَاَمَاتَ سُنَّةً مَاخُوذَةً وَ أَحْيَا بِدَعَا مَثْرُوكَةً وَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ (صلی الله علیه و آله) يَقُولُ يُؤْتَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِالْإِمَامِ الْجَائِرِ وَ لَيْسَ مَعَهُ نَصِيرٌ وَلَا عَاذِرٌ فَيُلْقَى فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَيَدُورُ فِيهَا كَمَا تَدُورُ الرَّحَى ثُمَّ يَرْتَبِطُ فِي قَعْرِهَا. [نهج البلاغه، 234، خطبه 164]

2- 958.. وَعَنْهُ (صلی الله علیه و آله) أَنَّهُ قَالَ شَرُّ النَّاسِ الْمُتَلَثُّ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَ مَا الْمُتَلَثُّ قَالَ الَّذِي يَسْعَى بِأَخِيهِ إِلَى السُّلْطَانِ فَيُهْلِكُ نَفْسَهُ وَ يُهْلِكُ أَخَاهُ وَ يُهْلِكُ السُّلْطَانَ. [مستدرک الوسائل، ج 13، ص 125]

به دنیای دیگری بفروشد. [مانند این که برای کسی شهادت ناحق بدهد]. (1)

4. و نیز فرمود: بدترین مردم نزد خداوند در روز قیامت انسان دورو می باشد. (2)

5. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: بدترین مردم کسانی هستند که به مردم گمان بد می برند و از عیوب آنان تجسس می کنند و بدترین تجسس کنندگان کسانی اند که زیاد از مردم بدگویی می کنند و بدتر از آنان کسانی هستند که آبروی مردم را می برند. (3)

6. امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: بدترین مردم کسانی هستند که به مردم ظلم می کنند. (4)

سوره ی انفال [8]، آیات 58 تا 67

متن:

وَإِنَّمَا تَخَافَنَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانذِرْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ وَ لَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا إِنَّهُمْ لَا يُعْزِرُونَ وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهَبُونَ بِهِ وَعَدُوا اللَّهَ وَعَدُواكُمْ وَآخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ

ص: 545

1-959.. يَا عَلِيُّ شَرُّ النَّاسِ مَنْ بَاعَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَاهِ وَ شَرٌّ مِنْ ذَلِكَ مَنْ بَاعَ آخِرَتَهُ بِدُنْيَا غَيْرِهِ. [بحار، ج 74، ص 46]

2-960.. أَخْبَرَنِي الْخَلِيلُ بْنُ أَحْمَدَ قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ مِينِعٍ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو بَكْرِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو مُعَاوِيَةَ عَنِ الْأَعْمَشِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ (صلى الله عليه و آله) إِنَّ مِنْ شَرِّ النَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ؟ عَزْ؟ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ذَا الْوَجْهَيْنِ. [خصال، ج 1، ص 38، ح 17]

3-961.. وَقَالَ ص: شَرُّ النَّاسِ الظَّانُونَ وَ شَرُّ الظَّانِينَ الْمُتَجَسِّسُونَ وَ شَرُّ الْمُتَجَسِّسِينَ الْقَوَالُونَ وَ شَرُّ الْقَوَالِينَ الْهَتَّاكُونَ. [مستدرک الوسائل، ج 9، ص 147]

4-962.. وَقَالَ (عليه السلام): شَرُّ النَّاسِ مَنْ يَظْلِمُ النَّاسَ. [مستدرک الوسائل، ج 12، ص 100]

هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ وَالْفَافِ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلَمْتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلَّفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللَّهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ الْآنَ خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ صَاعِقًا فَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتَيْنِ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفَيْنِ بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ

لغات:

«الاعجاز» انجام دادن کاری است که مردم از انجام آن‌ها عاجزاند، و «اعداد» آماده کردن چیزی است برای دیگری، و «استطاعة» قدرت جوارح است بر انجام کاری، و «رباط» بستن چیزی را گویند و لکن خفیف تر از عقد، و «ربطه یربطه ربطا و رابطه مرابطة و رباطا، و «ارهاب» به معنای ناتوان نمودن دیگری است با ترساندن، و «جنحوا للسلام» یعنی مالوا الی التسلیم، و «خِدَع و خدیعة» اظهار المحبوب و ابطان المکروه است، و التایید: التمكن، و «الاید» القوة و «التالیف» ایجاد الالفه.

ترجمه:

و هر گاه (با ظهور نشانه‌هایی)، از خیانت گروهی بیم داشته باشی (که عهد خود را شکسته، حمله غافلگیرانه کنند)، به طور عادلانه به آن‌ها اعلام کن که پیمان‌شان لغو شده است زیرا خداوند، خائنان را دوست نمی‌دارد! (58) آن‌ها که راه کفر پیش گرفتند، گمان نکنند (با این اعمال)، پیش برده‌اند (و از قلمرو کیفر ما، بیرون رفته‌اند)! آن‌ها هرگز ما را ناتوان نخواهند کرد! (59) هر نیرویی در قدرت دارید، برای مقابله با

آن‌ها [دشمنان]، آماده سازید! و (همچنین) اسبهای ورزیده (برای میدان نبرد)، تا به وسیله آن، دشمن خدا و دشمن خویش را بترسانید! و (همچنین) گروه دیگری غیر از این‌ها را، که شما نمی‌شناسید و خدا آن‌ها را می‌شناسد! و هر چه در راه خدا (و تقویت بنیه دفاعی اسلام) اتفاق کنید، به طور کامل به شما بازگردانده می‌شود، و به شما ستم نخواهد شد! (60) و اگر تمایل به صلح نشان دهند، تو نیز از در صلح درآی و بر خدا توکل کن، که او شنوا و داناست! (61) و اگر بخواهند تو را فریب دهند، خدا برای تو کافی است او همان کسی است که تو را، با یاری خود و مومنان، تقویت کرد... (62) و دل‌های آن‌ها را با هم، الفت داد! اگر تمام آن‌چه را روی زمین است صرف می‌کردی که میان دل‌های آنان الفت دهی، نمی‌توانستی! ولی خداوند در میان آن‌ها الفت ایجاد کرد! او توانا و حکیم است! (63) ای پیامبر! خداوند و مومنانی که از تو پیروی می‌کنند، برای حمایت تو کافی است (فقط بر آن‌ها تکیه کن)! (64) ای پیامبر! مومنان را به جنگ (با دشمن) تشویق کن! هر گاه بیست نفر با استقامت از شما باشند، بر دویست نفر غلبه می‌کنند و اگر صد نفر باشند، بر هزار نفر از کسانی که کافر شدند، پیروز می‌گردند چرا که آن‌ها گروهی هستند که نمی‌فهمند! (65) هم اکنون خداوند به شما تخفیف داد، و دانست که در شما ضعفی است بنا بر این، هر گاه یک صد نفر با استقامت از شما باشند، بر دویست نفر پیروز می‌شوند و اگر یک هزار نفر باشند، بر دو هزار نفر به فرمان خدا غلبه خواهند کرد! و خدا با صابران است! (66)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَأَمَّا تَخَافَنَّ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةً فَانْبِذْ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ» (1)

ص: 547

مرحوم علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی معاویه نازل شد هنگامی که به امیرالمؤمنین (علیه السلام) خیانت نمود. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) ضمن سخنان مفصل خود می فرماید:

[پس از بیعت مردم با من] من به بصره رفتم و همه مردم و اهل بلاد بیعت مرا پذیرفتند مگر اهل شام، پس من برای قطع عذر و اتمام حجّت و عمل به آیه «وَإِنَّمَا تَخَافَنَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةٌ...» جریر بن عبدالله را نزد معاویه فرستادم تا حجّت را بر او تمام کنم و عذری باقی نماند. ولیکن معاویه نامه مراد کرد و حق مرا انکار نمود و بیعت مرا نپذیرفت. (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: سه خصلت است که در هر کس باشد منافق خواهد بود، گرچه روزه بگیرد و نماز بخواند و گمان کند که مسلمان است:

1. کسی که در امانت خیانت کند؛

2. کسی که هنگام سخن گفتن دروغ بگوید؛

3. کسی که به وعده های خود عمل نکند؛

ص: 548

1-964.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: «وَإِنَّمَا تَخَافَنَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةٌ فَأَنْبِذُ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ قَالَ: نَزَلَتْ فِي مَعَاوِيَةَ لَمَّا خَانَ امِيرَ الْمُؤْمِنِينَ (علیه السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 164، ح 134]

2-965.. فی کشف المحجّة لابن طاوس؛ عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) حدیث طویل و فیه: فقدمت البصرة و قد اتسقت الی الوجوه کلها الا الشام، فاحببت ان اتخذ الحجة و اقضى العذر، و اخذت بقول الله: «وَإِنَّمَا تَخَافَنَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةٌ فَأَنْبِذُ إِلَيْهِمْ عَلَى سَوَاءٍ» فبعثت جریر بن عبد الله الی معاوية معذرا الیه متخذاً للحجة علیه، فرد کتابی و جحد حقّی فی دفع بیعتی. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 164، ح 135]

سپس فرمود: خداوند درباره ی این سه گروه می فرماید:

«إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ»، «إِنَّ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ» و «وَأَذْكَرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا». (1)

«وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ...» (2)

در کتاب کافی از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

مقصود از «مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» تیر و تیراندازی است. (3)

در کتاب فقیه از آن حضرت نقل شده که فرمود: خضاب با حنای تیره نیز از آمادگی های مقابله با دشمن است. (4)

در تفسیر عیاشی از امام صادق(علیه السلام) نقل شده که فرمود:

مقصود از «من قوّة» شمشیر و سپر است. (5)

ص: 549

1- 966.. فی اصول الکافی عدة من اصحابنا عن سهل بن زياد عن بعض اصحابه عن عبد الله بن سنان عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: قال رسول الله(صلى الله عليه وآله): ثلث من كن فيه كان منافقا وان صام وصلى وزعم انه مسلم، من اذا اؤتمن خان، و اذا حدث كذب، و اذا وعد اخلف، ان الله؟ عز؟ قال فى كتابه: إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ و قال: «أَنَّ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ» و فى قوله تعالى: «وَأَذْكَرُ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا». [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 164]

2- 967.. سورة ی انفال، آیه ی 60.

3- 968.. فى الکافی محمّد بن يحيى عن عمران بن موسى عن الحسن بن طريف عن عبد الله بن المغيرة رفعه قال: قال رسول الله (صلى الله عليه وآله) فى قول الله؟ عز؟: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ قَالَ: الرمى. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 164، ح 137]

4- 969.. فى من لا يحضره الفقيه و قال(عليه السلام) فى قول الله؟ عز؟ «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» قال: منه الخضاب بالسواد. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 164، ح 138]

5- 970.. فى تفسير العياشى عن محمّد بن عيسى عن ذكره عن ابي عبد الله(عليه السلام) فى قول الله: «وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» قال: سيف و نرس. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 164]

در تفسیر علی بن ابراهیم آمده:

مقصود، سلاح جنگ است. (1)

در مجمع البیان از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

اسب های خود را آماده کنید که پشت آنان عزت شماست و جوف آن ها گنج شماست. (2)

مؤلف گوید:

تامین نیروی مقاومت در مقابل دشمن طبق این آیه باید با تمام توان و تامین نیروی رزمی و ابزار نظامی روز باشد تا دشمن را از اراده ی حمله منصرف نماید، و ای کاش مسابقات رایج ما با هزینه های سنگینی که دارد صرف تامین نیروی رزمی و ابزار جنگی و پیشرفت های اقتصادی و صنعتی می شد نه صرف مسابقات ورزشی کاذب که اکثرا سباق بارهن در آن ها حرام است؟!

«وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ» (3)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «سِلم» پذیرفتن ولایت ما خانواده است. (4)

ص: 550

-
- 1-971.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: «وَاعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ» قال: السلاح. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 164، ح 140]
- 2-972.. وروی عن النبی (صلی الله علیه و آله): وارتبطوا الخیل فان ظهورها لكم عز و اجوافها كنز. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 164، ح 142]
- 3-973.. سوره ی انفال، آیه ی 61.
- 4-974.. فی اصول الکافی الحسین بن محمد عن معلی بن محمد عن محمد بن جمهور عن صفوان عن ابن مسکان عن الحلبي عن ابی عبد الله (علیه السلام) فی قوله؟ عز؟ وَاِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا قلت: ما السلم؟ قال: الدخول فی امرنا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 165، ح 143]

آیه فوق با آیه «فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ» و آیه «وَإِنْ يُرِيدُوا

أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ...» نسخ شده و درباره ی اوس و خزرج نازل شده است. (1)

مؤلف گوید:

توضیح آیه فوق در قصه جنگ بدر گذشت و در پایان این سوره نیز خواهد آمد و در جنگ بدر به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفته شد: «اگر دشمن قبل از مساله ی انفال و شروع جنگ تمایل به صلح داشت با آنان صلح کن» و این جمع دلالتی است و نیاز به قول به نسخ نیست چرا که آیات فوق و آیه «فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ» (2)، و آیه «قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ» (3)، مطلق است و این آیه مقید به تمایل دشمن به صلح است و تعارضی در بین نیست.

«وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ...» (4)

«وَإِنَّ أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ...» (5)

ص: 551

1-975.. و فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: «وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلْمِ فَاجْنَحْ لَهَا» قال: هی منسوخة بقوله: «فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلْمِ وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ» وقوله: «وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ وَ أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ، لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ» قال: نزلت فی الاوس و الخزرج. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 165، ح 144]

2-976.. سوره ی توبه، آیه ی 5.

3-977.. همان، آیه ی 29.

4-978.. سوره ی انفال، آیه ی 62.

5-979.. همان، آیه ی 63.

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه [اَوَّلَ مَرْبُوطَ بِهِ جَنَاحُ بَدْرِ اسْتِ وَ آيَةُ دَوْمٍ] درباره ی دو قبیله بزرگ مدینه (اوس و خزرج) نازل شده است.

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از (بالمؤمنین) مومنان از قریش اند، و مقصود از «وَلَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ» انصارند که قبل از اسلام دو قبیله بودند به نام اوس و خزرج و جنگ و دشمنی شدیدی بین آنان بود و خداوند به برکت اسلام دل های آنان را با یک دیگر مهربان نمود و انصار و یاران رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نامیده شدند. (1)

اسلام دین محبت و الفت است

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود:

مومن صاحب عزت و کرامت است و فاجر دارای خباثت و پستی است، و بهترین مومنان کسی است که با مومنان دیگر الفت و محبت دارد، و کسی که با مردم الفت ندارد و مردم با او الفت ندارند خیری در او نیست. (2)

ص: 552

1- 980.. و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: ان هؤلاء قوم كانوا معه من قریش، فقال الله: «فَإِنَّ حَسَبَ بَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي آيَدَكَ بِنَصْرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنِينَ وَ أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتْ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَ لَكِنَّ اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ» فهم الانصار كان بين الاوس و الخزرج حرب شديد و عداوة في الجاهلية، فالف الله بين قلوبهم و نصر بهم نبيه فالذين أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ فهم الانصار خاصة. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 165]

2- 981.. فی امالی شیخ الطائفة باسناده الی امیر المؤمنین (علیه السلام) قال: سمعت رسول الله (صلی الله علیه و آله) يقول: المؤمن غر کریم، و الفاجر خبث لثیم، و خیر المؤمنین من كان تالفه للمؤمنین، و لآخر فیمن لا یالف و لا یؤلف. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 166، ح 147]

و نیز فرمود: از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود:

بدترین مردم کسی است که بغض و کینه ی مومنان را دارد و قلوب مومنین نیز از او بیزار است و اینگونه افراد اهل سخن چینی و تفرقه بین مردم و جست و جوی عیوب آنان می باشند و خداوند به آنان نظر رحمت نمی کند و اعمال آنان را در قیامت نمی پذیرد. سپس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) این آیه را تلاوت نمود «هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِبَصَرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنِينَ * وَ أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ» (1).

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در توصیف رسول خدا (صلی الله علیه و آله) می فرماید:

اورسالت پروردگار خود را [به مردم] ابلاغ نمود و به برکت وجود او اختلاف ها و شکاف ها برطرف، و بریدگی ها وصل شد و کینه ها و دشمنی ها تبدیل به الفت و محبت گردید و آتش های کینه خاموش شد. (2)

«إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِثِّيْنَ وَ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِثَّةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا...» (3)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) هنگامی که اجبار بر بیعت با ابوبکر شد، در حال خشم و غضب

در پایان سخنان خود فرمود:

«اللَّهُمَّ إِنَّكَ تَعْلَمُ أَنَّ النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ (صلی الله علیه و آله) قَالَ لِي: إِنْ تَمَّوَا عَشْرِينَ فَجَاهِدْهُمْ؛ وَ هُوَ قَوْلُكَ

ص: 553

1- 982.. قال: و سمعت رسول الله (صلی الله علیه و آله) يقول: شرار الناس من يبغض المؤمنين و تبغضه قلوبهم المشاؤون بالنميمة المرفقون بين الاحبة، الباغون للناس العيب اولئك لا ينظر الله اليهم و لا يزيكهم يوم القيمة، ثم تلا (صلی الله علیه و آله): «هُوَ الَّذِي آتَاكَ بِبَصَرِهِ وَ بِالْمُؤْمِنِينَ وَ أَلْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ». [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 166، ح 148]

2- 983.. في نهج البلاغة قال (علیه السلام): و بلغ رسالات ربه فلم به الصدع، و رتق به الفتق، و الف [به الشمل] بين ذوى الارحام بعد العداوة الواغرة فى الصدور، و الضغائن القادحة فى القلوب. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 166، ح 149]

3- 984.. سوره ی انفال، آیه ی 65.

فِي كِتَابِكَ: (إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ)» یعنی خدایا تو می دانی که پیامبر تو به من فرمود: «اگر بیست نفر حامی پیدا کردی با آنان مبارزه کن» و تو در کتاب خود فرموده ای: «إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ».

سپس امیرالمؤمنین (علیه السلام) حرکت نمود و سه مرتبه فرمود:

خدایا حامیان من به بیست نفر نرسیده اند! و از مردم دور شد. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هیچ بلا و سختی بر مردم رخ نمی دهد جز آن که شیعیان من در بهترین حالت خواهند بود؛ چنان که خداوند می فرماید: «الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا.» (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: امیرالمؤمنین (صلوات الله علیه) می فرمود:

اگر کسی در میدان جنگ از دو نفر فرار کند، از جنگ فرار کرده است، و اگر از سه نفر فرار کند، فرار از جنگ نکرده است. (3)

ص: 554

1- 985.. فی تفسیر العیاشی عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) حدیث طویل یقول فی آخره: وقد اکره علی بیعة ابی بکر مغضبا: اللهم انک تعلم ان النبی (صلی الله علیه و آله) قد قال لی: ان تموا عشرين فجاهدهم، و هو قولک فی کتابک ان یکن منکم عَشْرُونَ صَابِرُونَ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ قال: و سمعته یقول: اللهم فانهم لم يتموا عشرين حتی قالها لثلاث انصرف. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 166، ح 150]

2- 986.. عن فرات بن احنف عن بعض اصحابه عن علی بن ابی طالب (علیه السلام) انه قال: ما نزل بالناس ازمة قط الا كان شیعتی فیها احسن حالا، و هو قول الله: الآن خَفَّفَ اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 166، ح 151]

3- 987.. عن الحسین بن صالح قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) یقول: کان علی صلوات الله علیه یقول: من فر من رجلین فی القتال من الزحف فقد فر من الزحف، و من فر من ثلاثة رجال فی القتال من الزحف فلم یفر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 166، ح 152]

امام صادق(علیه السلام) ضمن سخنانی طولانی به اصحاب خود فرمود:

مگر نمی دانید که خداوند در ابتدای امر بر مومنین واجب نمود که یک نفر آنان باید در مقابل بیست نفر از مشرکین بایستد و نباید فرار کند، و اگر فرار کند جایگاه او آتش است؛ و سپس به آنان ترحم نمود و فرمود: یک نفر از شما باید در مقابل دو نفر از مشرکان بایستد و فرار نکند....(1)

ابن عباس گوید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) هنگامی که جنگ بدر به پایان رسید و مشرکین اسیر شدند و در بند بودند، شام بدر به خواب نمی رفت، و چون اصحاب علّت آن را سوال کردند فرمود:

ناله عمویم نمی گذارد به خواب بروم. پس عباس را باز کردند و ساکت شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به خواب رفت.(2)

ص: 555

1- 988.. فی الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن هارون بن مسلم عن مسعدة بن صدقة عن ابی عبد الله(علیه السلام) حدیث طویل یقول فیه: اما علمتم ان الله؟ عز؟ قد فرض علی المؤمنین فی اول الامر ان یقاتل الرجل منهم عشرة من المشرکین، لیس له ان یولی وجهه عنهم، و من ولاهم یومئذ دبره فقد تبوء مقعده من النار، ثم حولهم رحمة منه لهم، فصار الرجل منهم علیه ان یقاتل رجلین من المشرکین تخفیفا من الله؟ عز؟ للمؤمنین ففسح الرجلان العشرة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 167، ح 153]

2- 989.. فی مجمع البیان و عن ابن عباس قال: لما امسى رسول الله(صلی الله علیه و آله) یوم بدر و الناس محبوسون بالوثاق بات ساهرا اول اللیل، فقال له اصحابه: ما لك لاتنام؟ قال: سمعت انین عمی عباس فی وثاقه فاطلقوه فسکت فنام رسول الله(صلی الله علیه و آله). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 167، ح 154]

متن:

ما كان لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثَخِّنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ لَوْ لَا كِتَابٌ مِنَ اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ فَكُلُوا مِمَّا غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرَ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَا يَتَّبِعُهُمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ اسْتَنْصَرْتُمْ رُكُومًا فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمُ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ آوَوْا وَنَصَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْ بَعْدُ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

لغات:

«اسر» به معنای بستن محارب است، («و اسور») به معنای مشدود است، و «اثخان فی الارض» بر خورد سخت با دشمن است تا از آنان فراوان کشته شود و ثخن و غلظ و كثافة نظائرند و اثخنه المرض و الجراح اذا اشتد علیه، و فرق بین حلال و مباح این است که حلال چیزی است که از حرمت خارج شده و مباح از توسعه است، و

«طَيِّب» به معنای حلال با لذت است، و لذت رسیدن به چیز مورد اشتها می باشد، و «فتنة» در اصل به معنای امتحان است و در کفر و شرک و عذاب و بلاء و مصیبت نیز استعمال شده است.

ترجمه:

هیچ پیامبری حق ندارد اسیرانی (از دشمن) بگیرد تا کاملاً بر آن ها پیروز گردد (و جای پای خود را در زمین محکم کند)! شما متاع ناپایدار دنیا را می خواهید (و مایلید اسیران بیشتری بگیرید، و در برابر گرفتن فدیة آزاد کنید ولی خداوند، سرای دیگر را (برای شما) می خواهد و خداوند قادر و حکیم است! (67) اگر فرمان سابق خدا نبود (که بدون ابلاغ، هیچ امتی را کیفر ندهد)، به خاطر چیزی [اسیرانی] که گرفتید، مجازات بزرگی به شما می رسید. (68) از آن چه به غنیمت گرفته اید، حلال و پاکیزه بخورید و از خدا بپرهیزید خداوند آمرزنده و مهربان است! (69) ای پیامبر! به اسیرانی که در دست شما هستند بگو: «اگر خداوند، خیری در دل های شما بداند، (و تیات پاکی داشته باشید)، بهتر از آن چه از شما گرفته شده به شما می دهد و شما را می بخشد و خداوند آمرزنده و مهربان است!» (70) اما اگر بخواهند با تو خیانت کنند، (تازگی ندارد) آن ها پیش از این (نیز) به خدا خیانت کردند و خداوند (شما را) بر آن ها پیروز کرد خداوند دانا و حکیم است! (71) کسانی که ایمان آوردند و هجرت نمودند و با اموال و جانهای خود در راه خدا جهاد کردند، و آن ها که پناه دادند و یاری نمودند، آن ها یاران یک دیگرند و آن ها که ایمان آوردند و مهاجرت نکردند، هیچ گونه ولایت [دوستی و تعهدی] در برابر آن ها ندارید تا هجرت کنند! و (تنها) اگر در (حفظ) دین (خود) از شما یاری طلبند، بر شماست که آن ها را یاری کنید، جز بر ضدّ گروهی که میان شما و آن ها، پیمان

(ترک مخاصمه) است و خداوند به آن چه عمل می کنید، بیناست! (72) کسانی که کافر شدند، اولیاء (و یاوران و مدافعان) یک دیگرند اگر (این دستور را) انجام ندهید، فتنه و فساد عظیمی در زمین روی می دهد. (73) و آن ها که ایمان آوردند و هجرت نمودند و در راه خدا جهاد کردند، و آن ها که پناه دادند و یاری نمودند، آنان مومنان حقیقی اند برای آن ها، آمرزش (و رحمت خدا) و روزی شایسته ای است. (74) و کسانی که بعدا ایمان آوردند و هجرت کردند و با شما جهاد نمودند، از شما هستند و خویشاوندان نسبت به یک دیگر، در احکامی که خدا مقرر داشته، (از دیگران) سزاوارترند خداوند به همه چیز داناست. (75)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«مَا كَانَ لِنَبِيِّ أَنْ يُكُونَ لَهُ أَسْرَى حَتَّى يُثَخَّنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ...» (1)

روایت شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در جنگ بدر به اصحاب خود در مورد اسیران مشرکین فرمود:

اگر می خواهید آنان را بکشید، وگرنه از آنان فدیة بگیرید و آزادشان کنید و به عدد آنان بعدا از شما شهید شوند؟! و عدد اسیران بدر هفتاد نفر بود. و اصحاب گفتند: ما از آنان فدیة می گیریم و خود را تقویت می کنیم تا با دشمنان خود بجنگیم و بعدا هفتاد نفر از ما به شهادت برسند. عبیدة ی سلمانی گوید: آنان هر دو خیر را برای خود انتخاب کردند [خیر دنیا و خیر آخرت] از این رو در جنگ احد هفتاد نفر از اصحاب رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شهید شدند. (2)

ص: 558

1-990.. سوره ی انفال، آیه ی 68.

2-991.. و روی عبیدة السلمانی عن رسول الله (صلی الله علیه و آله) انه قال لاصحابه يوم بدر فی الاسارى: ان شتمت قتلتموهم و ان شتمت فادیتموهم و استشهد منکم بعدتھم، و کانت الاسارى سبعین، فقالوا: بل ناخذ الفداء و نتمتع به و نتقوى به علی عدونا و یتشهد منا بعدتھم، قال عبیدة: طلبوا الخیرتین کلتیھما، فقتل منھم یوم احد سبعون. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 167] B

فدیه و عوض هر کدام از اسرای مشرکین در بدر چهل اوقیه بود و اوقیه چهل مثقال طلا بود [بنابراین فدیه هر مشرکی که آزاد می شد 1600 اوقیه و با ضرب در هفتاد، 112000 مثقال طلا می شد] و لکن برای آزادی عبّاس یک صد اوقیه گرفته شد، و علاوه بر آن، عبّاس هنگامی که اسیر شد بیست اوقیه طلا از او گرفته شد و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: آن بیست اوقیه غنیمت بود و تو باید برای آزادی خود و فرزندان برادرت نوفل و عقیل فدیه بدهی، و عبّاس گفت: من چیزی ندارم. و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: چه شد طلایی که نزد امّ الفضل قرار دادی و گفتمی: اگر برای من حادثه ای رخداد این طلاها مخصوص به تو و فضل و عبدالله و قثم باشد؟! عبّاس گفت: چه کسی این خبر را به شما داد؟ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: خدای متعال به من خبر داده پس عبّاس گفت: من شهادت می دهم که تو رسول خدا هستی، چرا که احدی جز خدا از این مساله آگاه نبود. (1)

ص: 559

1- 992.. و قال ابو جعفر(علیه السلام): كان الفداء يوم بدر عن كل رجل من المشركين باربعين اوقية و الاوقية اربعون مثقالا الا العباس، فان فدائه مائة اوقية، و كان اخذ منه حين اسر عشرون اوقية ذهبا، فقال النبي(صلی الله علیه و آله): ذلك غنيمّة ففاد نفسك و ابني اخيك نوفلا و عقیلا فقال: ليس معی شیء، فقال ابن الذهب الذي سلمته الی ام الفضل و قلت لها: ان حدث بی حدث فهو لك و لفضل و عبد الله و قثم؟ فقال: من اخبرك بهذا؟ قال: الله تعالى، فقال: اشهد انك رسول الله، ما اطلع علی هذا احدا الا الله تعالى. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 167، ح 156]

تفصیل بیشتر این موضوع در تفسیر آیه «کَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ» (1) گذشت.

«يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَى إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ...» (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی عباس عموی پیامبر (صلی الله علیه و آله) و عقیل و نوفل برادران امیر المؤمنین (علیه السلام) نازل شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: «از اسرای بدر احدی از بنی هاشم و ابوالبختری نباید کشته شوند» پس همه آنان اسیر شدند، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: از آنان برای من خبر بیاور. پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) به برادر خود عقیل برخورد کرد و رواز او گرداند، و عقیل گفت: ای برادر بیا نزد من به خدا سوگند تو وضع مرا دیدی! پس امیرالمؤمنین (علیه السلام)

نزد رسول خدا آمد و گفت:

این عباس است در دست فلانی و این عقیل است در دست فلانی و این نوفل بن حارث است در دست فلانی. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نزد عقیل آمد و فرمود: «ای عقیل! ابوجهل کشته شد؟» عقیل گفت: با کشته شدن او نزاعی درباره ی مکه [برای شما] نیست. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به اصحاب خود فرمود: «یا اسیران را بکشید و یا از آنان فدیہ بگیرید» پس عباس را آوردند و به او گفته شد: فدیہ خود و فرزند برادرت عقیل را بپرداز، عباس گفت: مرا گدای قریش مکن؛ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: اموالی که نزد همسرت ام الفضل گذاردی و به او گفתי: اگر در این سفر حادثه ای برای من رخداد این اموال را بین خود و فرزند خود تقسیم کن. چه شد؟

ص: 560

1-993.. سوره ی انفال، آیه ی 5.

2-994.. همان، آیه ی 70.

عبّاس گفت: ای فرزند برادر! این خبر را چه کسی به شما داد؟ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: جبرئیل این خبر را به من داد. پس عبّاس گفت: به خدا سوگند این سرّی بود

که احدی جز من و همسر من از آن آگاه نبود و من شهادت می دهم که تو پیامبر خدا هستی. پس همه اسیران را به جای خود بازگرداندند جز عبّاس و عقیل و نوفل و این آیه درباره ی آنان نازل شد «قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا...»(1)

ص: 561

1- 995.. فی روضة الكافي على بن ابراهيم عن ابيه عن ابن ابي عمير عن معاوية بن عمار عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: سمعته يقول في هذه الآية: يا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ قال: نزلت في العباس وعقيل ونوفل، وقال: ان رسول الله(صلی الله علیه و آله) نهی یوم بدر ان یقتل احد من بنی هاشم و ابو البختری، فاسروا فارس علیا(علیه السلام) فقال انظر من هاهنا من بنی هاشم، قال: فمر علی(علیه السلام) علی عقیل بن ابی طالب کرم الله وجهه فحاد عنه فقال له: یا ابن ام علی اما والله لقد رايت مکانی، قال: فرجع الی رسول الله(صلی الله علیه و آله) و قال: هذا ابو الفضل فی ید فلان، و هذا عقیل فی ید فلان و هذا نوفل بن حارث فی ید فلان، فقام رسول الله(صلی الله علیه و آله) حتّی انتهى الی عقیل، فقال له: یا ابا یزید قتل ابو جهل؟ قال: اذن لاتنازعون فی تهامة فقال: ان كنتم اثخنتم القوم و الا فاركبوا اکتافهم، قال: فجیء بالعبّاس فقیل له: افسد نفسك و افسد ابن اخیک، فقال: یا محمّد تترکني اسال قريشا فی کفی؟ فقال: اعط ما خلفت عند ام الفضل و قلت لها: ان اصابني فی وجهي هذا شیء فانفقيه علی ولدك و نفسك، فقال له: یا ابن اخي من اخبرك بهذا؟ فقال: اتاني جبرئیل من عند الله عن ذكره، فقال و محلوفه ما علم بهذا احد الا انا و هی، اشهد انك رسول الله، قال: فرجع الاسارى کلهم [مشرکین] الا العباس و عقیل و نوفل کرم الله و جوههم، و فيهم نزلت هذه الآية «قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا» الی آخر الآية. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 168، ح 157]

[بعد از جنگ بدر] برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مالی فراهم شد و آن حضرت به عباس فرمود:عبای خود را پهن کن و این مال را بگیر. و سپس به او فرمود: این همان وعده ای است که خداوند متعال داد و فرمود: «إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أُخِذَ مِنْكُمْ وَ يَغْفِرَ لَكُمْ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ».(1)

اسراری درباره ی عباس عموی رسول خدا(صلی الله علیه و آله)

هارون الرشید به حضرت موسی بن جعفر(علیهما السلام) گفت: برای چه شما ادعا می کنید که وارث رسول خدا(صلی الله علیه و آله) هستید در حالی که با بودن عمو عموزاده وارث نیست، و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دنیا رفت و عموی او ابوطالب قبل از او از دنیا رفت و لکن عباس عموی دیگر او زنده بود؟ موسی بن جعفر(علیهما السلام) می فرماید: به او گفتم: اگر مرا از پاسخ این سوال معذور بداری و هر سوال دیگری بکنی بهتر خواهد بود؟ هارون گفت: چاره ای جز پاسخ نداری پس من گفتم: به من امان بده، هارون گفت: به تو امان دادم؛ پس من به او گفتم: علی بن ابی طالب(علیه السلام) می فرماید: با بودن فرزند پسر یا دختر برای احدی جز پدر و مادر و همسر سهم ارثی نیست و با بودن فرزند [مانند فاطمه(علیها السلام)] برای عمو میراثی نیست و قرآن نیز جز این نگفته است، الا این که قیم و عدی یعنی ابوبکر و عمر و بنی امیه عمو را پدر دانسته اند و برای این سخن هیچ دلیل و اثری از رسول خدا(صلی الله علیه و آله)

ص: 562

1 - 996.. فی قرب الاسناد للحمیری باسناده عن ابی جعفر عن ابیه(علیهما السلام)قال: اتی النبی(صلی الله علیه و آله)بمال، فقال للعباس: یا عباس ابط رءاک و خذ من هذا المال طرفا فبط رءائه فاخذ منه طائفة ثم قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): هذا من الذی قال الله تبارک و تعالی: «یا ایها النبی قل لمن فی ایدیکم من الاسری ان یعلم الله فی قلوبکم خیرا یؤتکم خیرا ممّا اخذ منکم و یغفر لکم و الله غفور رحیم». [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 168، ح 158]

وجود ندارد. هارون گفت: بیش از این برای من بگو؟ گفتم: آیا مجالس به ویژه مجلس تو امانت است؟ هارون گفت: بآکی برای تو نیست بگو. پس من گفتم: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای کسانی که هجرت نکردند سهم الارث قرار نداد و ولایت آنان را نیز با مسلمانان قطع نمود تا زمانی که هجرت کنند. هارون گفت: دلیل شما چیست؟ گفتم: سخن خداوند که می فرماید: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِّنْ وَلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا» و عموی من عباس هجرت نکرد. پس هارون گفت: ای موسی! آیا این سخن را قبلاً به دشمنان ما و یا به احدی از فقها گفته ای؟ گفتم: خدا می داند که به احدی نگفته ام و جز تو احدی این سوال را تا کنون از من نکرده است. (1)

ص: 563

1 - 997.. فی عیون الاخبار فی باب جمل من اخبار موسی بن جعفر (علیه السلام) مع هارون الرشید ومع موسی بن المهدي حديث طويل بينه وبين هارون وفيه قال: فلم ادعيتكم انكم ورثتم النبي (صلى الله عليه وآله) و العم يحجب ابن العم و قبض رسول الله (صلى الله عليه وآله) و قد توفي ابو طالب (عليه السلام) قبله، و العباس عمه حي؟ فقلت له: ان راى امير المؤمنين ان يعفيني من هذه المسئلة و يسالني عن كل باب سواه يريد، فقال: لا او تجيب، فقلت: فآمني قال: قد آمنتك قبل الكلام فقلت: ان فى قول على بن ابي طالب (عليه السلام) انه ليس مع ولد الصلب ذكرا كان او انثى لاحد سهم الا للابوين و الزوج و الزوجة، و لم يثبت للعم مع ولد الصلب ميراث، و لم ينطق به الكتاب الا ان تيما و عديا و بنى امية قالوا: العم والد، رايآ منهم بلا حقيقة و لا اثر عن الرسول (صلى الله عليه وآله) الى ان قال (عليه السلام) قال: زدنى يا موسى، قلت: المجالس بالامانات و خاصة مجلسك؟ فقال: لا باس عليك، فقلت: ان النبي (صلى الله عليه وآله) لم يورث من لم يهاجر، و لا اثبت له ولاية حتى يهاجر، فقال: ما حجتك فيه؟ فقلت قول الله تعالى: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِّنْ وَلَايَتِهِمْ مِّنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يُهَاجِرُوا» و ان عمى العباس لم يهاجر، فقال: اسئلك يا موسى هل افيتت بذلك احدا من اعدائنا ام اخبرت احدا من الفقهاء فى هذه المسئلة شىء؟ فقلت: اللهم لا، و ما سالنى عنها الا امير المؤمنين. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 169، ح 159]

«إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی می فرماید:

این استثنای از وجوب هجرت و قطع ولایت است و این قسمت آیه درباره ی اعراب بادیه نشین نازل شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با آنان مصالحه نمود و پیمان بست که آنان

در دیار خود بمانند و به مدینه هجرت نکنند به شرط آن که هر گاه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور بدهد آنان به کمک مسلمانان در جنگ شرکت کنند و از غنیمت سهمی

نداشته باشند و آنان نیز از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خواستند که اگر دشمنی از اعراب دیگر به آنان هجوم بیاورد و یا غائله دیگری پیدا کنند مسلمانان به آن ها کمک کنند. (2)

«إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ» (3)

حسین بن بشار گوید: «به امام باقر (علیه السلام) نوشتم: مردی از دختر من خواستگاری نموده است؟ و آن حضرت در پاسخ من نوشت:

«اگر به دین و امانت او راضی هستید، هر که باشد باید او را بپذیرید و اگر نپذیرید در روی زمین فتنه و فساد بزرگی رخ می دهد. [و شما سبب آن خواهید بود.] (4)

ص: 564

1-998.. سوره ی انفال، آیه ی 72.

2-999.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: «وَالَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يُهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلَايَتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّى يُهَاجِرُوا وَإِنْ اسْتَنْصَرُواكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ إِلَّا عَلَى قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ» فانها نزلت فی الاعراب، و ذلك ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) صالحهم علی ان یدعهم فی دیارهم و لایهاجروا الی المدینة و علی انه اذا ارادهم رسول الله (صلی الله علیه و آله) غزا بهم، و لیس لهم فی الغنیمة شیء و اوجبوا علی النبی (صلی الله علیه و آله) ان ارادهم الاعراب من غیرهم او دهامم دهم من عدوهم ان ینصرهم الا علی قوم بینهم و بین الرسول عهد و میثاق الی مدة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 170، ح 162]

3-1000.. سوره ی انفال، آیه ی 73.

4-1001.. فی من لایحضره الفقیه و روی محمد بن الولید عن الحسین بن بشار قال کتبت الی ابی جعفر (علیه السلام) فی رجل خطب الی؟ فکتب: من خطب الیکم فرضیتم دینه و امانته کائنا من کان فزوجوه و إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةٌ فِي الْأَرْضِ وَ فَسَادٌ كَبِيرٌ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 170، ح 163] B

«وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

بعد از حسن و حسین (علیهما السلام) هرگز امامت در دو برادر قرار نمی گیرد و بعد از علی

بن الحسین (علیهما السلام) امامت در اعتقاب و فرزندان امان خواهد بود چنان که خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» (2)

ابو بصیر گوید: من به امام باقر (علیه السلام) گفتم: یکی از مختاریه مرا دید و گفت: «محمد بن الحنفیه امام است.» پس امام باقر (علیه السلام) خشمگین شد و فرمود: آیا پاسخ او را ندادی؟ گفتم: به خدا قسم ندانستم چه بگویم؟ فرمود:

چرا نگفتی: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) امامت پس از خود را به علی و حسن و حسین (علیهما السلام) سپرد و علی (علیه السلام) پس از خود امامت را در حسن و حسین (علیهما السلام) تعیین نمود و اگر جز این می کرد، حسن و حسین می گفتند: ما نیز مانند تو دو وصی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هستیم از این رو علی (علیه السلام) چنین کاری را نکرد و حسن نیز پس از خود امامت را به حسین سپرد و اگر جز این می کرد حسین می گفت: من نیز مانند تو وصی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و پدرم هستم از این رو حسن نیز چنین نکرد، چرا که خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ» و این آیه درباره ی ما و فرزندان ما نازل شده است. (3)

ص: 565

1-1002.. سوره ی انفال، آیه ی 75.

2-1003.. فی اصول الکافی علی بن ابراهیم عن محمد بن عیسی عن یونس عن الحسین بن ثور بن ابی فاخته عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: لا تعود الامامة فی اخوین بعد الحسن و الحسین [ابدا]، انما جرت من علی بن الحسین كما قال الله تبارک و تعالی و أولوا الأرحام بعضهم أولى ببعض فی کتاب الله فلا تكون بعد علی بن الحسین الا فی الاعقاب و اعقاب الاعقاب. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 170، ح 164]

3-1004.. محمد بن الحسن عن سهل بن زیاد عن محمد بن عیسی عن صفوان بن یحیی عن صباح الازرق عن ابی بصیر قال: قلت لابی جعفر (علیه السلام): ان رجلا من المختاریة لقینی فزعم ان محمد بن الحنفیه امام، فغضب ابو جعفر (علیه السلام) ثم قال افلا قلت له؟ قال: قلت لاو الله ما دریت ما اقول، قال: افلا قلت له: ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) اوصی الی علی و الحسن و الحسین (علیهما السلام)، فلما مضی علی اوصی الی الحسن و الحسین (علیهما السلام)، و لو ذهب یزویها عنهما لقالا له: نحن وصیان مثلک و لم یکن لیفعل ذلک، و اوصی الحسن الی الحسین و لو ذهب یزویها عنه لقال له: انا وصی مثلک من رسول الله (صلی الله علیه و آله) و من ابی و لم یکن لیفعل ذلک قال الله؟ عز؟: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ» هی فینا و فی ابنائنا. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 171] B

عبدالرحمن بن كثير گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم: مقصود خداوند از آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَ يُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا» چیست؟ امام(علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنینو حسن و حسین و فاطمه(علیهم السلام) نازل شده است و هنگامی که خداوند پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) را قبض روح نمود، امامت به امیرالمؤمنین(علیه السلام) منتقل گردید و سپس به امام حسن و سپس به امام حسین(علیهم السلام) و پس از آن تاویل آیه «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» انجام گرفت و پس از امام حسین، علی بن الحسین امام بود و سپس ائمه دیگر(علیهم السلام) جمیعا هر امامی فرزند امام قبل از خود می باشد، و اطاعت از آنان اطاعت از خدا و نافرمانی آنان نافرمانی خداوند است. (1)

ص: 566

1 - 1005.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی عبدالرحمن بن كثير قال قلت لابی عبد الله(علیه السلام): ما عنی الله؟ عز؟ بقوله تعالى «يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمُ تَطْهِيرًا» قال: نزلت هذه الآية في النبي(صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین و الحسن و الحسين و فاطمة(علیهم السلام)، فلما قبض الله؟ عز؟ نبیه(صلی الله علیه و آله) كان امیرالمؤمنین(علیه السلام) ثم الحسن ثم الحسين(علیهم السلام)، ثم وقع تاویل هذه الآية: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» و كان علی بن الحسين(علیه السلام)، ثم جرت فی الائمة من ولده الاوصیاء(علیهم السلام)، فطاعتهم طاعة الله و معصیتهم معصية الله؟ عز؟. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 172، ح 168]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در نامه خود به معاویه نوشت: کتاب خدا به آن چه از ما گرفته شد

گواهی می دهد و می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» پس ما

یک بار به خاطر قرابت با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سزاوارتریم و یک بار به خاطر اطاعت از او. (1)

استناد به آیه اولوا الارحام در سخنان معصومین (علیهم السلام)

مؤلف گوید:

غیر از مواردی که گذشت در موارد فراوان دیگری نیز به آیه «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ» استناد شده که به برخی از آن ها اشاره می شود:

عبدالله بن سنان گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در بیماری آخر عمر شریف خود بی هوش بود و سر او به دامن جبرئیل قرار داشت و جبرئیل به صورت دحیه کلی بود، علی (علیه السلام) بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) وارد شد و جبرئیل به او گفت: بیا سر پسر عم خود را به دامن بگیر چرا که تو سزاوارتر به او هستی از من و خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ

ص: 567

1-1006.. فی نهج البلاغة من کتاب له (علیه السلام) الی معاویة: و کتاب الله یجمع لنا ما شد عنا و هو قوله سبحانه: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» و قوله تعالی: «إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَ هَذَا النَّبِيُّ وَ الَّذِينَ آمَنُوا وَ اللَّهُ وَ لِيُّ الْمُؤْمِنِينَ» فنحن مرة اولی بالقرابة، و تارة اولی بالطاعة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 172، ح 170]

أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» پس علی (علیه السلام) سر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را به دامن گرفت، و خورشید غروب نمود و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از حالت وحی خارج شد و فرمود: یا علی جبرئیل چه شد؟ علی (علیه السلام) فرمود: یا رسول الله من جز دحیه کلبی کسی را ندیدم و او سر شما را به من داد و گفت: تو سزاوار تری به پسر عم خود، چرا که خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» و سر شما به دامن من بود تا خورشید غروب نمود! رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا نماز عصر را خوانده ای؟ علی (علیه السلام) فرمود: خیر. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: چرا نماز خود را نخواندی؟ علی (علیه السلام) فرمود: من نخواستم شما را در زحمت و مشقت قرار بدهم و سر مبارک شما را روی زمین بگذارم.

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«خدا یا علی در طاعت تو و طاعت رسول تو بوده است و نماز عصر او فوت شده، خدا یا خورشید را برای او بازگردان تا نماز خود را در وقت آن بخواند» پس خورشید طلوع نمود و وقت نماز عصر شد و عالم روشن گردید و اهل مدینه مشاهده کردند و علی (علیه السلام) برخاست و نماز عصر خود را خواند و یک باره خورشید غروب نمود. (1)

ص: 568

1- 1007.. فی تفسیر العیاشی عن عبد الله بن سنان عن ابی عبد الله عن ابیه عن آبائه (علیهم السلام) قال: دخل علی (علیه السلام) علی رسول الله (صلی الله علیه و آله) فی مرضه و قد اغمی علیه و راسه فی حجر جبرئیل (علیه السلام)، و جبرئیل علی صورة دحیه الکلبی، فلما دخل علی (علیه السلام) قال له جبرئیل: دونک راس ابن عمک فانت احق به منی، لان الله یقول فی کتابه: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» فجلس علی (علیه السلام) و اخذ راس رسول الله (صلی الله علیه و آله) فوضعه فی حجره، فلم یزل راس رسول الله (صلی الله علیه و آله) فی حجره حتّی غابت الشمس و ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) افاق فرفع راسه، فنظر الی علی (علیه السلام) فقال: یا علی این جبرئیل؟ فقال: یا رسول الله ما رایت الا دحیه الکلبی دفع الی راسک و قال: یا علی دونک راس ابن عمک فانت احق به منی، لان الله تعالی یقول: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» فجلست و اخذت راسک فلم یزل فی حجری حتّی غابت الشمس، فقال له رسول الله (صلی الله علیه و آله): افضلیت العصر؟ قال: لا، قال: فما منعک ان تصلی؟ فقال: قد اغمی علیک و کان راسک فی حجری فکرهت ان اشق علیک یا رسول الله، و کرهت ان اقوم و اصلی و اضع راسک، فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله) اللهم ان علیا کان فی طاعتک و طاعة رسولک حتّی فاتته صلوة العصر، اللهم فرد علیه الشمس حتّی یصلی العصر فی وقتها قال: فطلعت الشمس فصارت فی وقت العصر بیضاء نقیة، و نظر الیها اهل المدینة و ان علیا قام و صلی، فلما انصرف غابت الشمس و صلوا المغرب.

[تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 173، ح B[173]

عبدالله بن حسن از پدران خود(علیه السلام)نقل کرده که چون ابوبکر فدک را از فاطمه(علیها السلام)گرفت،فاطمه(علیها السلام)نزد او آمد و فرمود: ای پسر ابوقحافه آیا در کتاب خدا آمده که تو از پدرت ارث ببری و من از پدر خود ارث نبرم؟! چه عمل تهمت آمیزی انجام داده ای؟! آیا از روی عمد کتاب خدا را پشت سر خود انداختید، در حالی که خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ»؟!... (1)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین(علیه السلام) درباره ی غلامی که خاله او به صاحب غلام می گفت: من وارث غلام هستم چرا که خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» حکم نمود و میراث غلام را به خاله داد و به مولا و صاحب غلام نداد. (2)

ص: 569

1- 1008.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمه الله» و روی عبد الله بن الحسن باسناده عن آبائه(علیه السلام) انه لما اجمع ابوبکر علی منع فاطمة فدک، و بلغها ذلك جاءت الیه و قالت: یا ابن ابی قحافة افی کتاب الله ان ترث اباک و لارث ابی لَقَدْ جُنْتُ شَدِيدًا فَرِيًّا؟ ا فعلى عمد ترکتم کتاب الله وراء ظهورکم اذ يقول: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ». [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 172، ح 171]

2- 1009.. فی الکافی علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابی نجران عن عاصم بن حمید عن محمد بن قیس عن ابی جعفر(علیه السلام) قال: قضی امیرالمؤمنین(علیه السلام) فی خالة جاءت تخاصم فی مولی رجل، فقرا هذه الآية: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» فدفع الميراث الى الخالة ولم يعط المولى. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 173، ح 175]

امام باقر(علیه السلام) نیز ارث غلامی که وارث او دو خاله او بودند را به خاله ها داد و به مولای او نداد. (1)

فضیل بن یسار گوید: امام باقر(علیه السلام) می فرمود:

به خدا سوگند وارث رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نه عباس بود و نه علی(علیه السلام) بلکه فقط فاطمه(علیها السلام) وارث او بود و امیرالمؤمنین(علیه السلام) که سلاح و چیزهای دیگر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را گرفت برای ادای دیون رسول خدا بود. سپس فرمود: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ.» (2)

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

خال و خاله در صورتی از میت ارث می برند که خویش دیگری نداشته باشد، چرا که خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» سپس فرمود: هنگامی که خویشانی برای میت وجود داشته باشند نزدیک ترین آنان به او وارث او هستند. (3)

ص: 570

1- 1010.. فی من لایحضره الفقیه و روی احمد بن محمد بن عیسی عن محمد بن سهل عن الحسن بن الحکم عن ابی جعفر(علیه السلام) انه قال فی رجل ترک خالته و موالیه قال: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ» المال بین الخالین. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 174، ح 177]

2- 1011.. و روی احمد بن محمد بن ابی نصر عن الحسن بن موسی الخیاط عن الفضیل بن یسار قال: سمعت ابا جعفر(علیه السلام) یقول: لا والله ما ورث رسول الله(صلی الله علیه و آله) العباس و لاعلی و لاورثته الا فاطمة(علیهما السلام)، و ما كان اخذ علی(علیه السلام) السلاح و غیره الا لانه قضی عنه دینه، ثم قال: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ.» [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 174]

3- 1012.. فی تفسیر العیاشی عن ابی بصیر عن ابی جعفر الباقر(علیه السلام) قال: الخال و الخالة یرثون اذا لم یکن معهم احد غیرهم، ان الله یقول: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» اذا التقت القرابات فالسابق احق بالمیراث من قرابته. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 174]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین(علیه السلام)با عثمان درباره کسی که مرده بود و وارثی جز خویشان دورنداشت اختلاف پیدا کرد و فرمود: ارث او به خویشان دور او می رسد، چرا که خداوند می فرماید: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» و عثمان می گفت: «مال میت را در بیت المال قرار بده و به خویشان او چیزی نپرداز، آنان وارث او نیستند.»(1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

علی(علیه السلام) با بودن خویشان، گرچه صاحب سهم نبودند به موالی چیزی نمی داد

و می فرمود: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ.»(2)

ص: 571

1- 1013.. عن ابن سنان عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: لما اختلف علي بن ابي طالب(عليه السلام) و عثمان بن عفان في الرجل يموت و ليس له عصبه يرثونه و له ذوقرابة لا يرثونه ليس له سهم مفروض؟ فقال علي(عليه السلام): ميراثه لذوي قرابته لان الله تعالى يقول: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ» و قال عثمان: اجعل ميراثه في بيت مال المسلمين، و لا يرثه احد من قرابته. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 175، ح 183]

2- 1014.. عن سليمان بن خالد عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال كان علي(عليه السلام) لا يعطي الموالى شيئا مع ذى رحم سميت له فريضة ام لم تسم له فريضة و كان يقول: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ» قد علم مكانهم فلم يجعل لهم مع اولى الارحام حيث قال: «وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ.» [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 175، ح 184]

محل نزول: مدینه ی منوره -- عدد آیات: 129

ترتیب نزول: این سوره بعد از سوره انفال نازل شده است. (1)

در بسیاری از اخبار این سوره و سوره ی انفال یک سوره شمرده شده است، و مؤید این اخبار این است که «بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ» بین این دو سوره نیامده است.

نام های دیگر سوره ی انفال

نام های این سوره عبارت است از:

1. توبه 2. براءت 3. فاضحة 4. مبعثرة 5. مقشقة،

6. بحوث 7. مدممة 8. حافرة 9. عذاب 10. منشرة.

نام «توبه» به خاطر آیات توبه است، و نام «براءت» به خاطر آیه ی براءت از مشرکین است، و نام «فاضحة» به خاطر رسوایی و افتضاح منافقین است، و نام «مبعثره» به خاطر فاش شدن اسرار منافقین است و نام «مقشقة» به خاطر تامین از نفاق و شرک است، و نام «بحوث» به خاطر بحث از اسرار منافقین است، و نام

ص: 573

«مدمدمه» به معنای مهلکه و هلاک کننده است، و نام «حافرة» به خاطر آیاتی است که قلوب منافقین را می شکافد، و نام «عذاب» به خاطر وعده های عذاب است، و نام «منشرة» به خاطر انتشار و کشف زشتی های منافقین است. (1)

ثواب قرائت سوره ی توبه

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

کسی که سوره ی انفال و براءت [یعنی توبه] را در هر ماه بخواند هرگز نفاق پیدا نمی کند و قطعا از شیعیان امیرالمؤمنین (علیه السلام) خواهد بود. (2)

در تفسیر عیاشی در ذیل روایت فوق آمده که فرمود:

و روز قیامت با شیعیان آن حضرت از غذاهای بهشتی می خورد تا مردم از حساب فارغ شوند. (3)

در تفسیر مجمع البیان از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که فرمود:

هر کس سوره ی انفال و براءت را بخواند من روز قیامت شاهد و شفیع او خواهم بود، و از نفاق دور خواهد ماند و به عدد هر زن و مرد منافقی، ده حسنه به او داده می شود و ده گناه از او پاک می گردد و ده درجه به او افزوده می شود، و عرش و حاملین آن تا در دنیا هست بر او صلوات می فرستند. (4)

ص: 574

1-1016.. تفسیر اطيّب البیان، ج 6، ص 169.

2-1017.. تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 176.

3-1018.. همان، از تفسیر عیاشی.

4-1019.. فی مجمع البیان ابی بن کعب عن النّبی (صلی الله علیه و آله) انه قال: من قرا سورة الانفال و البرائة فانا شفیع له و شاهد یوم القيمة، انه بری ء من النفاق، و اعطى من الاجر بعدد کل منافق و منافقة فی دار الدنيا عشر حسنات، و محى عنه عشر سيئات، و رفع له عشر درجات، و كان العرش و حملته يصلون علیه ایام حیاته فی الدنيا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 176، ح 3]

قرائت سوره توبه توسط امیرالمؤمنین (علیه السلام) بر مشرکین مکه

در فضائل امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده:

که آن حضرت با این که بسیاری از مشرکین را در جنگ ها کشته بود به تنهایی این سوره را به دستور رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از ابوبکر گرفت و به مکه برد و برای مشرکین

خواند. در حالی که حضرت موسی (علیه السلام) یک نفر از قبطیان را کشته بود و چون مامور به دعوت فرعون شد گفت: «إِنِّي قَتَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ* وَ أَخِي

هَارُونَ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلُہُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ.» (1) و (2)

روایت شده که صعصعة بن سوهان به امیرالمؤمنین (علیه السلام) گفت: شما بهترید یا آدم و نوح و ابراهیم و موسی و عیسی (علیهم السلام)؟ امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

آدم از شجره ی منهیه خورد و من در حالی که مباح بود از هر غذایی استفاده کنم به نان جو اکتفا کردم و نوح به قوم خود نفرین کرد و من بر آزار قوم خود صبر کردم و ابراهیم به خدای خود «لِيُطْمِئِنَّ قَلْبِي» گفت و من گفتم: «لَوْ كَشِفَ الْغُطَاءُ مَا أزدَدْتُ يَقِينًا» و موسی به خدای خود گفت: «فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ» و من سوره ی براءت را برای مشرکین خواندم و به مریم مادر عیسی گفته شد: «وهزى اليك بجزع النخلة» و به مادر من گفته شد: «ادخلى البيت». و چون صعصعة درباره ی افضلیت او نسبت به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوال می کند امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید: «انا عبد من عبید محمد (صلی الله علیه و آله)» (3)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

انفال و براءت یک سوره هستند.

ص: 575

1-1020.. سوره ی قصص، آیه ی 33.

2-1021.. تفسیر اطيبي البیان، ح 6، ص 170.

3-1022.. حدیث به صورت خلاصه در تفسیر اطيبي البیان، ج 6، ص 170، نقل شده است.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

علت این که در اول سوره ی براءت «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ» نیامده این است که «بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ» برای امان و رحمت الهی است و این سوره برای دفع امان و شمشیر است. (1)

در حاشیه ی برخی از نسخه های قرآن به جای «بِسْمِ اللّٰهِ» این جملات نوشته شده است که مستند آن یافت نشد:

«اعوذ بالله من النار و من شرّ الکفار و من غضب الجبار، العزة لله الواحد القهار». نکته قابل توجه این که:

براءت خدا و رسول از مشرکین یک مساله کلی و دائمی است و ارتباطی به نقض پیمان با مشرکین ندارد، بنابراین تصوّر اشکال نقض پیمان و پاسخ هایی که داده شده بی اساس خواهد بود.

ص: 576

1-1023.. انه لم ينزل بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ على راس سورة براءة لان بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ للامان و الرحمة و نزلت براءة لدفع الامان و السيف عن على بن ابى طالب (عليه السلام). [تفسير نورالثقلین، ج 2، ص 176]

متن:

بِرَاءةٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَسَيُحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَإِنَّ اللَّهَ مُخْزِي
 الْكَافِرِينَ وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَاعْلَمُوا
 أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُّوا
 إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَىٰ مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ إِذَا انْسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرْمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُواهُمْ وَ
 اقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّىٰ
 يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ
 الْحَرَامِ

فَمَا اسَّ تَقَامُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ كَيْفَ وَ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وَاذِمَّةً يُرْضُونَكُمْ بِأَفْوَهِهِمْ وَ تَأْبَى قُلُوبُهُمْ
وَ أَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ

لغات:

«برائت» قطع شدن عصمت و ارتباط است، و «سَيِّح» به معنای سیر با آرامی است، و «اعجاز» ایجاد عجز ضد قدرت است، و «اخزاء» به معنای اذلال با فضیحت است و خزی عقوبت با خواری است، و «اذان» به معنای اعلان است و اصل آن از ندایی است که به گوش می رسد، و «انسلاخ» جدا شدن لباس از لابس و پوست از حیوان است و «حصر» منع از خروج است و «مَرَّصِد» کمین گاه است و «یظهروا علیکم» از ظهور به معنای علو و غلبه است، و انتظار و «مراقبت و مراعات و محافظه» نظائراند، و «رَقِيب» به معنای حافظ و مراقب است، و «إلّ» به معنای عهد است، و به معنای قرابت نیز آمده است.

ترجمه:

(این، اعلام) بیزاری از سوی خدا و پیامبر او، به کسانی از مشرکان است که با آن ها عهد بسته اید! (1) با این حال، چهار ماه (مهلت دارید که آزادانه) در زمین سیر کنید (و هر جا می خواهید بروید، و بیندیشید)! و بدانید شما نمی توانید خدا را ناتوان سازید، (و از قدرت او فرار کنید! و بدانید) خداوند خوارکننده کافران است! (2) و این، اعلامی است از ناحیه خدا و پیامبرش به (عموم) مردم در روز حج اکبر [روز عید قربان] که: خداوند و پیامبرش از مشرکان بیزارند! با این حال، اگر توبه کنید، برای شما بهتر است! و اگر سرپیچی نمایید، بدانید شما نمی توانید خدا را ناتوان سازید (و از قلمرو قدرتش خارج شوید)! و کافران را به مجازات دردناک بشارت ده! (3) مگر کسانی از مشرکان که با آن ها عهد بستید، و چیزی از آن را در حق شما فروگذار

نکردند، و احدی را بر ضدّ شما تقویت نمودند پیمان آن ها را تا پایان مدّتشان محترم بشمرید زیرا خداوند پرهیزگاران را دوست دارد! (4) (اما) وقتی ماه های حرام پایان گرفت، مشرکان را هر جا یافتید به قتل برسانید و آن ها را اسیر سازید و محاصره کنید و در هر کمینگاه، بر سر راه آن ها بنشینید! هر گاه توبه کنند، و نماز را برپا دارند، و زکات را پردازند، آن ها را رها سازید زیرا خداوند آمرزنده و مهربان است! (5) و اگر یکی از مشرکان از تو پناهندگی بخواهد، به او پناه ده تا سخن خدا را بشنود (و در آن بیندیشد)! سپس او را به محل امنش برسان، چرا که آن ها گروهی ناآگاهند! (6) چگونه برای مشرکان پیمانی نزد خدا و رسول او خواهد بود (در حالی که آن ها همواره آماده شکستن پیمان شان هستند)؟! مگر کسانی که نزد مسجد الحرام با آنان پیمان بستید (و پیمان خود را محترم شمردند) تا زمانی که در برابر شما وفادار باشند، شما نیز وفاداری کنید، که خداوند پرهیزگاران را دوست دارد! (7) چگونه (پیمان مشرکان ارزش دارد)، در حالی که اگر بر شما غالب شوند، نه ملاحظه خویشاوندی با شما را می کنند، و نه پیمان را؟! شما را با زبان خود خشنود می کنند، ولی دل های شان ابا دارد و بیشتر آن ها فرمانبردار نیستند! (8)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«بِرَاءةٍ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

فتح مکه در سال هشتم هجری بوده و آیات برائت مربوط به سال نهم بوده و حجة الوداع مربوط به سال دهم بوده است. (2)

ص: 579

1- 1024.. سوره ی توبه، آیه ی 1.

2- 1025.. فی تفسیر العیاشی عن داود بن سرحان عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: کان الفتح فی سنة ثمان و برائة فی سنة تسع، و حجة الوداع فی سنة عشر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 177]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سیزده سال در مکه بین مشرکین بود و آنان را به اسلام دعوت نمود و از ناحیه ی مشرکین آزارهای فراوانی دید و چون قدرت و حکومتی در اختیار

نداشت صبر کرد و همه مشکلات را تحمل نمود و چون با دستور خداوند بعد از رحلت ابوطالب و خدیجه به مدینه هجرت نمود و حکومتی برقرار کرد باز دعوت خود را ادامه داد و جنگ هایی بر او تحمیل شد مانند جنگ بدر و احد و... و چون مسلمانان ضعیف بودند رسول خدا(صلی الله علیه و آله) همواره در مقام حفظ حکومت اسلامی و حفظ مسلمانان و دعوت مردم به اسلام بود و تا کسی در مقام جنگ با او بر نمی آمد او با کسی جنگ نمی کرد تا این که قدرت پیدا نمود. و در سال هشتم هجری مکه فتح شد و در سال نهم آیات برائت نازل شد و خداوند او را مامور نمود که از مشرکین مکه بیزاری بجوید و آنان را پس از دعوت های فراوان به اسلام مهلت ندهد و با شمشیر با آنان برخورد نماید، جز گروه هایی که با آن حضرت قرارداد و پیمانی داشتند از این رو آیات این سوره بدون «بِسْمِ اللَّهِ» آمده

و سخت ترین دستورات برای برچیده شدن شرک در آن ها داده شده است و لکن نه به معنای تحکم و اجبار بدون منطق بلکه بعد از تفهیم و ابلاغ و ارشاد و اتمام حجّت، از این رو می فرماید: «وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ» بنابراین سخنانی که برخی از دشمنان ما مطرح می کنند و می گویند: اسلام دین شمشیر و استبداد است، دور از حقیقت است همان گونه از که سیره ی رسول خدا و امیرالمؤمنین(علیهما السلام) استفاده می شود و این دو بزرگوار با داشتن قدرت و حکومت هرگز بدون اتمام حجّت دست به شمشیر نبردند بلکه اهتمام آنان هدایت مردم بوده.

مولف گوید:

روایات فراوانی در کتب شیعه و اهل تسنن نقل شده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آیات اول سوره ی براءت را توسط امیرالمؤمنین (علیه السلام) به مشرکین مکه ابلاغ نمود و احدی جز امیرالمؤمنین (علیه السلام) توانایی و قدرت ابلاغ آن را نداشت و یا شایسته ی ابلاغ آن نبود، و ما به برخی از آن روایات اشاره می کنیم.

امیرالمؤمنین (علیه السلام) ضمن تعداد فضائل خود [برای غاصبین خلافت] فرمود: و اما

پنجاهمین فضیلت این که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آیات سوره ی براءت را به ابوبکر داد تا به مکه رود و برای مشرکین مکه بخواند و لکن جبریل (علیه السلام) نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: «ای محمد این آیات را جز تو و یا کسی که از تو باشد، نباید برای مشرکین بخواند» پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مرا با ناقه «عضبا» به مکه فرستاد و من ابوبکر را در ذوالحلیفه [یعنی میقات مدینه] یافتم و آیات را از او گرفتم و خداوند مرا به چنین فضیلتی مخصوص نمود. [\(1\)](#)

حریر از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) ابوبکر را به مکه فرستاد تا آیات براءت را در موسم [در روز عید قربان] برای مشرکین بخواند، و جبریل (علیه السلام) نازل شد و گفت: «یا رسول الله! جز علی (علیه السلام) کسی نباید این آیات را از طرف تو به مشرکین ابلاغ نماید.

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) علی (علیه السلام) را خواند و فرمود تا سوار بر ناقه ی عضبا شود و فرمود: «خود را به ابوبکر برسان و آیات را از او بگیر و خود در مکه به مشرکین ابلاغ کن» پس

ص: 581

1-1026.. وفی مناقب امیرالمؤمنین (علیه السلام) و تعدادها قال (علیه السلام): و اما الخمسون فان رسول الله (صلی الله علیه و آله) بعث ببرائة مع ابی بکر فلما مضى اتى جبریل (علیه السلام) فقال: یا محمد لا یؤدی عنک الا انت او رجل منک فوجهنی علی ناقته العضباء، فلحقته بذی الحلیفة فاخذتها منه فخصنی الله بذلك. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 177، ح 11]

ابوبکر گفت: آیا خشمی بر من شده است؟ امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: دستور خدا

آمده که جز کسی که اهل تو باشد نباید این آیات را ابلاغ نماید، و امیرالمؤمنین (علیه السلام) در روز عید قربان «یوم الحج الاکبر» وارد مکه شد و مقابل مشرکین ایستاد و فرمود: من فرستاده رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هستم و سپس این آیات را بر آنان قرائت نمود «بَرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ...» و مقصود از چهار ماه بیست روز از ذی الحجه و محرم و صفر و ربیع الاول و ده روز از ربیع الآخر بوده است. سپس فرمود: از این پس نباید هیچ عریان و مشرکی گرد کعبه طواف کند، جز کسانی که در این چهار ماه با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پیمان و عهده بسته اند.

و در تفسیر عیاشی از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

هر کس با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پیمانی دارد تا پایان مدّت او و هر کس پیمانی ندارد تا این چهار ماه مهلت دارد. (1)

ص: 582

1- 1027.. فی تفسیر العیاشی عن حریر عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) بعث ابا بکر مع برائة الى الموسم ليقراها على الناس فنزل جبریل (علیه السلام) فقال: لا يبلغ عنك الا على (علیه السلام)، فدعا رسول الله (صلی الله علیه و آله) عليا فامرہ ان یركب ناقته العضاء و امره ان یلحق ابا بکر فیاخذ منه برائة و یقراه على الناس بمكة، فقال ابو بکر: اسخطة؟ فقال لا الا انه انزل علیه ان لا یبلغ الا رجل منک، فلما قدم علی (علیه السلام) مكة و كان یوم النحر بعد الظهر و هو یوم الحج الاکبر، قام ثم قال: انی [رسول] رسول الله الیکم فقراها علیهم برائة من الله و رسوله إلى الذین عاهدتکم من المشرکین فسیحوا فی الأرض اربعة اشهر عشرين من ذی الحجة و المحرم و صفر و شهر ربیع الاول، و عشرين من شهر ربیع الاخر، و قال: لا یطوف بالبيت عریان و لاعریانة. و لا مشرک الا من کان له عهد عند رسول الله (صلی الله علیه و آله) فمدته الى هذه الاربعة الاشهر. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 179، ح 17]

در روایت محمد بن مسلم از امام صادق (علیه السلام) نقل شده:

ابوبکر [هنگام تحویل آیات برائت به امیرالمؤمنین (علیه السلام) گفت: آیا پس از آن که من

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جدا شدم چیزی درباره ی من نازل شد؟ امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود: چیزی درباره ی تو نازل نشد و لکن خداوند نخواست پیام رسولش به دست غیر اهل او ابلاغ شود؛ پس امیرالمؤمنین (علیه السلام) در موسم حج وارد مکه شد و آیات برائت را در عرفات و مشعر و روز عید قربان در منی نزد جمرات و در ایام تشریق از طرف

خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله) به مشرکین ابلاغ نمود و در همه این مواقف با صدای بلند فرمود: «بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ

أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ...» و سپس فرمود: هیچ کس نباید عریان گرد کعبه طواف نماید. (1)

ابوالصباح کنانی گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

آیات سوره ی برائت پس از بازگشت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از جنگ تبوک در سال نهم هجری نازل شد، و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگام فتح مکه [در سال هشتم] مشرکین را از حج منع نکرد، و سنت عرب [جاهلیت] در حج این بود که هر کس داخل مکه شود و با لباس خود طواف کند، آن لباس را نباید نگه دارد بلکه باید صدقه بدهد. (2)

ص: 583

1- 1028.. و فی خبر محمد بن مسلم فقال: یا علی هل نزل فی شیء منذ فارقت رسول الله (صلی الله علیه و آله)؟ قال: لا و لکن ابی الله ان يبلغ عن محمد الا رجل منه فوافی الموسم فبلغ عن الله و عن رسوله بعرفة و المزدلفة و یوم النحر عند الجمار و فی ایام التشریق کلها ینادی: «بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ» و لا یطوفن بالبيت عریان. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 179، ح 17 و 18]

2- 1029.. فی تفسیر علی بن ابراهیم «بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ» قال: حدثنی ابی عن محمد بن الفضیل عن ابی الصباح الكنانی عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: نزلت هذه الآية بعد ما رجع رسول الله (صلی الله علیه و آله) من غزوة تبوک فی سنة تسع من الهجرة، قال: و كان رسول الله لما فتح مكة لم يمنع المشرکین الحج فی تلك السنة و كان سنة من العرب فی الحج انه من دخل مكة و طاف بالبيت فی ثيابه لم يحل له امساكها، و كانوا يتصدقون بها و لا یلبسونها بعد الطواف. B

از این رو هر کس وارد مکه می شد لباسی را عاریه و یا اجاره می کرد و در آن طواف می نمود و سپس باز می گرداند و کسی که لباس عاریه و یا کرایه پیدا نمی کرد و یک لباس بیش نداشت، عریانا طواف می کرد، تا این که زن زیبا و فربه ای برای حج به مکه آمد و هر چه کرد لباس عاریه و کرایه به دست نیاورد و مردم به او گفتند: اگر در لباس خود طواف کنی باید آن را صدقه بدهی؛ آن زن گفت: من لباس دیگری ندارم چگونه این لباس را صدقه بدهم؟! پس ناچار شد و عریان طواف نمود و مردم او را نظاره می کردند و او یک دست بر جلو و یک دست بر عقب خود گذارده بود و می گفت:

الْيَوْمَ يَبْدُو بَعْضُهُ أَوْ كُلُّهُ

فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا أَحِلَّهُ

و چون از طواف فارغ شد گروهی از او خواستگاری کردند و او گفت: من شوهر دارم. (1)

از سویی سیره ی رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قبل از نزول سوره ی براءت این بود که جز با کسانی که با او شروع به جنگ می کردند جنگ نمی کرد، چرا که خداوند به او فرموده بود: «فَإِنْ اعْتَرَفْتُمُوهَا فَمَا بَدَا مِنْهُ فَلَا أَحِلَّهُ» و عادت آن

ص: 584

1-1030.. فکان من وافی مکة يستعير ثوبا و يطوف فيه ثم يرده، و من لم يجد عارية اکتري ثيابا، و من لم يجد عارية و لا کرى و لم یکن له الا ثوب واحد طاف بالبيت عریانا فجاءت امرأة من العرب وسیمة جمیلة و طلبت عاریة و کرى فلم تجده، فقالوا لها: ان طفت فی ثیابک احتجت ان تتصدقی بها، فقالت: و کیف اتصدق و لیس لی غیرها؟ فطافت بالبيت عریانة، و اشرف لها الناس فوضعت احدی یدیها علی قبلها و الاخری علی دبرها و قالت: الیوم یبدو بعضه او کله فما بدا منه فلا احله فلما فرغت من الطواف خطبها جماعة فقالت: ان لی زوجا.

حضرت این بود که هر کس با او کاری نداشت او نیز کاری با او نداشت تا این که خداوند سوره ی براءت را بر آن حضرت نازل نمود و او را امر به کشتن مشرکین کرد خواه با او جنگ کنند و یا جنگ نکنند مگر آنان که در روز فتح مکه با آن حضرت پیمان بسته بودند، مانند صفوان بن امیه و سهیل بن عمرو، تا این که آیات براءت نازل شد و خداوند به آن حضرت دستور داد که پس از گذشت چهار ماه که قرارداد آن حضرت با مشرکین بود باید مشرکین را هر کجا یافتید بکشید. (1)

و چون این آیات نازل شد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به ابوبکر فرمود: این آیات را [در موسم حج] در منی در روز عید قربان برای مشرکین باید بخوانی و چون ابوبکر به طرف مکه حرکت نمود جبریل خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: «ای محمد! این آیات را فقط باید کسی بخواند که از اهل تو باشد» پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود تا خود را به ابوبکر برساند و آیات را از او بگیرد و در مکه برای مشرکین بخواند! و ابوبکر به مدینه بازگشت و به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) عرض کرد: آیا چیزی درباره ی من نازل شده است؟ و آن حضرت به او فرمود: خداوند به من امر کرد که این آیات را کسی باید از ناحیه ی من بخواند که اهل من باشد. (2)

ص: 585

1-1031.. و كانت سيرة رسول الله(صلی الله علیه و آله) قبل نزول سورة براءة ان لا يقاتل الا من قاتله و لا يحارب الا من حاربه و اراده و قد كان نزل عليه في ذلك من الله؟ عز؟: «فَإِنْ اعْتَرَلُوكُمْ فَلَمْ يُقَاتِلُوكُمْ وَ أَلْقُوا إِلَيْكُمُ السَّلَامَ فَمَا جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ عَلَيْهِمْ سَبِيلًا» و كان رسول الله(صلی الله علیه و آله) لا يقاتل احداً قد تنحى عنه و اعتزله حتى نزلت عليه سورة براءة و امره بقتل المشركين من اعتزله و من لم يعتزله، الا الذين قد كان عاهدهم رسول الله(صلی الله علیه و آله) يوم فتح مكة الى مدة، منهم صفوان بن امية و سهيل بن عمرو، فقال الله؟ عز؟: «بِرَاءةٍ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ ثُمَّ يُقْتَلُونَ حَيْثُ مَا وَجَدُوا، فَهَذِهِ أَشْهُرُ السِّيَاحَةِ عَشْرِينَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ الْحَرَامِ وَ الْمُحَرَّمِ وَ رَجَبِ الْأَوَّلِ وَ عَشْرِينَ مِنْ رَجَبِ الْآخِرِ.

2-1032.. فلما نزلت الآيات من اول براءة دفعها رسول الله(صلی الله علیه و آله) الى ابى بكر و امره ان يخرج الى مكة و يقرأها على الناس بمنى يوم النحر فلما خرج ابو بكر نزل جبريل على رسول الله(صلی الله علیه و آله) فقال: يا محمد لا يؤدى عنك الا رجل منك، فبعث رسول الله(صلی الله علیه و آله) اميرالمؤمنين(علیه السلام) فى طلبه فلحقه بالروح فاخذ منه الآيات فرجع ابو بكر الى رسول الله(صلی الله علیه و آله) فقال: يا رسول الله انزل فى شىء؟ فقال: لان الله امرنى ان لا يؤدى عنى الا انا او رجل منى. [تفسير نورالثقلين،

ج 2، ص 181] B

«فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ...» (1)

حسین بن خالد گوید: به امام کاظم (علیه السلام) گفتم: برای چه تا چهار ماه گناهی بر حاجی نوشته نمی شود؟ فرمود:

خداوند چهار ماه به مشرکین مهلت داد که در حرم بمانند و فرمود: «فَسِيحُوا فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ» از این رو نسبت به میهمانان خود نیز چهار ماه [ذی الحجّة، محرّم، صفر و ربیع الاول] مهلت داد که گناهی بر آنان نوشته نشود. (2)

«وَإِنْ أَحَدٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ كَلَامَ اللَّهِ ثُمَّ أَبْلِغْهُ مَأْمَنَهُ...» (3)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگامی که می خواست گروهی را به جنگ بفرستد آنان را دعوت می کرد و جلسه ای تشکیل می داد و می فرمود: با نام خدا و استمداد از

ص: 586

1-1033.. سوره ی توبه، آیه ی 2.

2-1034.. فی الکافی عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن محمد بن ابی نصر عن الحسين بن خالد قال: قلت لابی الحسن (علیه السلام) لای شیء صار الحاج لا یکتب علیه الذنب اربعة اشهر؟ قال: ان الله؟ عز؟ اباح المشرکین الحرم فی اربعة اشهر اذ یقول: فسیحوا فی الأرض اربعة اشهر ثم وهب لمن یحج من المؤمنین البیت الذنوب اربعة اشهر. فی تفسیر العیاشی جعفر بن احمد عن علی بن محمد بن شجاع قال: روی اصحابنا لابی عبد الله (علیه السلام) بم صار الحاج لا یکتب علیه ذنب اربعة اشهر؟ قال: ان الله جل ذکره امر المشرکین فقال فسیحوا فی الأرض اربعة اشهر ولم یکن یقصر بوفده عن ذلك. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 182، ح 25 و 27]

3-1035.. سوره ی توبه، آیه ی 6.

او و در راه او با آیین رسول او (صلی الله علیه و آله) حرکت کنید و خیانت نکنید [در غنیمت ها] و کشته های دشمن را مثله نکنید [و گوش و بینی و... آنان را قطع نکنید] و مکر و حيله نکنید و پیر مردها و بچه ها و زن ها را نکشید و درخت ها را قطع نکنید جز آن که ناچار باشید و اگر یکی از شما گرچه پایین ترین مرتبه اجتماعی را داشته باشد به کسی پناه بدهد پناه او را محترم بدانید تا پناه گیرنده سخن خدا را بشنود [و حقیقت را بیابد] پس اگر مسلمان شود و از شما پیروی کند، برادر دینی شما خواهد بود و اگر مسلمان نشود او را به جایگاهش بازگردانید و از خدا بخواهید که او یا ایمان بیاورد و یا کشته شود. (1)

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر این آیه گوید:

مقصود این است که آیات قرآن و حقایق را برای او بخوان و او را آگاه کن و سپس او را آزاد گذار تا به جایگاه خود بازگردد. (2)

ص: 587

1-1036.. فی الکافی علی بن ابراهیم عن ابيه عن ابن ابی عمیر عن معاویة بن عمار قال: اظنه عن ابی حمزة الثمالی عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: کان رسول الله (صلی الله علیه و آله) اذا اراد ان یبعث سرية دعاهم فاجلسهم بین یدیه ثم یقول: سیروا بسم الله و بالله و فی سبیل الله و علی ملة رسول الله (صلی الله علیه و آله)، لاتغلو و لاتمثلوا و لاتعدروا و لاتقتلوا شیخا فانیاً و لاصبیا و لامرأة و لاتقطعوا شجراً الا ان تضطروا الیها، و ایما رجل من ادنی المسلمین او افضلهم نظر الی رجل من المشرکین فهو جار یسمع کلام الله، فان تبعکم فاخوکم فی الدین و ان ابی فابلغوه مامنه و استعینوا بالله علیه. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 187، ح 55]

2-1037.. فی تفسیر علی بن ابراهیم ثم قال: و ان احد من المشرکین استجارک فاجرته حتی یسمع کلام الله ثم ابلغه مامنه قال: اقرا علیه و عرفه ثم لا تتعرض له حتی یرجع الی مامنه. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 188، ح 56]

«وَإِذْ أُنزِلَتْ مِنْ رَبِّكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالْحُجُجُ وَالنَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ إِنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِّنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ...» (1)

امام سجّاد (علیه السلام) در تفسیر این آیه می فرماید:

مقصود از «إِذْ» امیرالمؤمنین (علیه السلام) است. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) نیز فرمود:

«كُنْتُ أَنَا الْإِذَانُ فِي النَّاسِ» یعنی من همان اعلان کننده برائت از مشرکین هستم. (3)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در ضمن کلام مفصّلی به علی (علیه السلام) فرمود:

تو همان کسی هستی که خداوند درباره ی او می فرماید: «وَإِذْ أُنزِلَتْ مِنْ رَبِّكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالْحُجُجُ وَالنَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ...» (4)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در احتجاج خود با ابوبکر فرمود:

من تو را به خدا سوگند می دهم آیا من بودم که اعلان برائت از مشرکین را به اهل موسم و همه امت نمودم یا تو بودی؟ ابوبکر گفت: تو

بودی. (5)

ص: 588

1- 1038.. سوره ی توبه، آیه ی 3.

2- 1039.. فی تفسیر علی بن ابراهیم: حدثنی ابی عن فضالة بن ایوب عن ابان بن عثمان بن حکیم بن جبیر عن علی بن الحسین (علیهما

السلام) فی قوله: وَإِذْ أُنزِلَتْ مِنْ رَبِّكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالْحُجُجُ وَالنَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 183، ح 30]

3- 1040.. و فی حدیث آخر قال امیرالمؤمنین (علیه السلام): كنت انا الاذان فی الناس. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 183، ح 31]

4- 1041.. فی امالی شیخ الطائفة «قدس سره» باسناده الی عبدالرحمن بن ابی لیلی قال: قال ابی: قال النبی (صلی الله علیه و آله)

لعلی (علیه السلام) فی کلام طویل: انت الذی انزل الله فیهِ: «وَإِذْ أُنزِلَتْ مِنْ رَبِّكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالْحُجُجُ وَالنَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ». [تفسیر نور الثقلین، ج

2، ص 183، ح 32]

5- 1042.. فی کتاب الخصال فی احتجاج علی (علیه السلام) علی ابی بکر قال: فانشدک بالله انا الاذان لاهل الموسم ولجميع الامة

بسورة براءة ام انت؟ قال: بل انت. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 184، ح 33]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در یکی از خطبه های خود نعمت های خداوند را شماره می کند

و می فرماید:

ای مردم آگاه باشید که در قرآن نام هایی است که به من اختصاص دارد و شما بترسید از این که آن ها را به خود اختصاص بدهید و از دین خارج شوید.

سپس فرمود:

مؤذن در دنیا و آخرت من هستم چنان که خداوند می فرماید: «فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ» و من آن مؤذن هستم، و نیز می فرماید: «وَ أَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ» و من آن اذان هستم. (1)

از امام صادق (علیه السلام) سوال شد: مقصود از حج اکبر چیست؟ فرمود:

سال حج اکبر همان سالی است که امیرالمؤمنین (علیه السلام) آیات برائت را در موسم برای

مشرکین خواند و در آن سال مسلمین و مشرکین در حج شرکت داشتند و پس از آن مشرکین از حج ممنوع شدند. (2)

ص: 589

1 - 1043.. فی کتاب معانی الاخبار خطبة لعلی (علیه السلام) يذكر فيها نعم الله؟ عز؟ عليه وفيها يقول (علیه السلام): الا- و انی مخصوص فی القرآن باسماء احذروا ان تغلبوا عليها فتضلوا فی دینکم، انا المؤذن فی الدنيا و الآخرة، قال الله تعالى: «فَأَذِّنْ مُؤَذِّنٌ بَيْنَهُمْ أَنْ لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ»، انا ذلك المؤذن، وقال: «وَ أَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ» و انا ذلك الاذان. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 184، ح 34]

2- 1044.. فی کتاب علل الشرائع باسناده الی حفص بن غیاث النخعی القاشی قال: سالت ابا عبد الله عن قول الله؟ عز؟: «وَ أَذَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ» قال: فقال امیرالمؤمنین كنت انا الاذان فی الناس، قلت فما معنی هذه اللفظة: الحج الاکبر؟ قال: انما سمی الاکبر لانها كانت سنة حج فیها المسلمون و المشرکون، و لم يحج المشرکون بعد تلك السنة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 184، ح

امام صادق(عليه السلام) می فرماید: امیرالمؤمنین(عليه السلام) فرمود:

حج اکبر عید قربان است و روز عرفه نیست چرا که اگر روز عرفه باشد پیمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با مشرکین چهار ماه و یک روز می شود و حج اصغر عمره است. (1)

سوره ی توبه [9]، آیات 9 تا 15

متن:

اشْتَرَوْا بِآيَاتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وَاذِمَّةً وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ فَإِنْ تَابُوا وَ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَ آتَوْا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَ نَفَّصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ وَ إِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ

ص: 590

1- 1045.. فی کتاب معانی الاخبار حدثنا ابی «رحمة الله عليه» قال: حدثنا سعد بن عبد الله عن القاسم بن محمد الاصبهانی عن سليمان بن داود المنقری عن فضیل بن عیاض عن ابی عبد الله(عليه السلام) قال، سألته عن الحج الاکبر؟ فقال: اعندک فيه شیء؟ فقلت: نعم کان ابن عباس یقول: الحج الاکبر یوم عرفة، یعنی انه من ادرك یوم عرفة الی طلوع الشمس (الفجر خ ل) من یوم النحر فقد ادرك الحج، و من فاته ذلك فقد فاته الحج فجعل لیلة عرفة لما قبلها و لما بعدها و الدلیل علی ذلك ان من ادرك لیلة النحر الی طلوع الشمس فقد ادرك الحج و اجزا عنه من عرفة فقال ابو عبد الله: قال امیرالمؤمنین(عليه السلام): الحج الاکبر یوم النحر، و احتج بقول الله:؟ عز؟: «فَسَيُخَوِّفُ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ» فهی عشرون من ذی الحجة و المحرم و صفر و ربیع الاول و عشر من شهر ربیع الاخر، و لو کان الحج الاکبر یوم عرفة لکان اربعة اشهر و یوما، و احتج بقول الله؟ عز؟: «وَ أَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَ رَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ»؟ و كنت انا الاذان فی الناس، فقلت له: فما معنی هذه اللفظة: «الْحَجِّ الْأَكْبَرِ»؟ فقال: انما سمی الاکبر لانها كانت سنة حج فیها المسلمون و المشرکون، و لم یحج المشرکون بعد تلك السنة. ابی «رحمه الله» قال: حدثنا سعد بن عبد الله عن یعقوب بن یزید عن صفوان بن یحیی عن ذریح المحاریبی عن ابی عبد الله(عليه السلام) قال: الحج الاکبر یوم النحر . (تفسیر نورالثقلین، ج 2، 185، ح 40 و 41)

عَهْدِهِمْ وَ طَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ أَلَا تَتَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَ هَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَ هُمْ
بَدُّكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ أَ تَخْشَوْنَ اللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ قَاتِلُوهُمْ يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَ يَخْزِيهِمْ وَ يَنْصُرْكُمْ عَلَيْهِمْ وَ يَشْفِ صُدُورَ قَوْمِ
مُؤْمِنِينَ وَ يُذْهِبْ غَيْظَ قُلُوبِهِمْ وَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

لغات:

«ایمان» جمع یمین به معنای قسم است و «طعن» اعتماد به عیب و نسبت عیب دادن به دیگران است و اصل آن از طعن یعنی نیزه است،
و امام مشترک بین رهبر خیر و رهبر شر است و «هم» تیت انجام کاری است که انجام نشده است و «بدء» شروع به کار است قبل از
دیگری و «مرّة و دفعة و کرّة» نظائرند.

ترجمه:

آن ها آیات خدا را به بهای کمی فروختند و (مردم را) از راه او باز داشتند آن ها اعمال بدی انجام می دادند! (9) (نه تنها درباره شما، درباره
هیچ فرد باایمانی رعایت خویشاوندی و پیمان را نمی کنند و آن ها همان تجاوز کارانند! (10) (ولی) اگر توبه کنند، نماز را برپا دارند، و
زکات را بپردازند، برادر دینی شما هستند و ما آیات خود را برای گروهی که می دانند (و می اندیشند)، شرح می دهیم! (11) و اگر پیمانهای
خود را پس از عهد خویش بشکنند، و آیین شما را مورد طعن قرار دهند، با پیشوایان کفر پیکار کنید چرا که آن ها پیمانی ندارند شاید (با
شدت عمل) دست بردارند! (12) آیا با گروهی که پیمانهای خود را شکستند، و تصمیم به اخراج پیامبر گرفتند، پیکار نمی کنید؟! در حالی
که آن ها نخستین بار (پیکار با شما را) آغاز

کردند آیا از آن‌ها می‌ترسید؟! با این که خداوند سزاوارتر است که از او بترسید، اگر مومن هستید! (13) با آن‌ها پیکار کنید، که خداوند آنان را به دست شما مجازات می‌کند و آنان را رسوا می‌سازد و سینه‌گروهی از مومنان را شفا می‌بخشد (و بر قلب آن‌ها مرهم می‌نهد) (14) و خشم دل‌های آنان را از میان می‌برد! و خدا توبه هر کس را بخواهد (و شایسته بداند)، می‌پذیرد و خداوند دانا و حکیم است. (15)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ...» (1)

در روایات فراوانی از امیرالمؤمنین و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که این آیه راجع به طلحه و زبیر و اهل بصره و اهل شام و خوارج در جنگ جمل و صفین و نهروان مصداق پیدا کرده گرچه عموم آیه شامل رؤسای کفر و شرک مانند ابوسفیان و امثال او نیز می‌شود.

علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره‌ی اصحاب جمل نازل شده است و امیرالمؤمنین (علیه السلام) در روز جنگ جمل فرمود: من با این گروه متخلف و بیعت شکن جنگ نکردم مگر به خاطر آیه شریفه «وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ...» (2)

ص: 592

1- 1046.. سوره‌ی توبه، آیه‌ی 12.

2 - 1047.. فی تفسیر علی بن ابراهیم و امّا قوله: «وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ الْآيَةَ فَانْهَاهَا نَزَلَتْ فِي أَصْحَابِ الْجَمَلِ وَقَالَ امِيرَالْمُؤْمِنِينَ (عَلِيهِ السَّلَام) يَوْمَ الْجَمَلِ: مَا قَاتَلْتُ هَذِهِ الْفِئَةَ النَّاكِثَةَ إِلَّا بِآيَةِ مِنْ كِتَابِ اللَّهِ يَقُولُ اللَّهُ: «وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ». [تفسیر نورالتقلین، ج 2، ص 188، ح 58]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

این آیه را «لَا إِيمَانَ لَهُمْ» به کسر همزه بخوانید. (1)

حَنَان بن سَدِير گوید: از امام صادق(علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

گروهی از اهل بصره نزد من آمدند و درباره ی طلحه و زبیر از من سوال کردند، و من به آنان گفتم: طلحه و زبیر از سران کفر بودند، و علی(علیه السلام) هنگامی که دو لشکر در بصره مقابل یک دیگر قرار گرفتند به اصحاب خود فرمود: شما شتاب به جنگ نکنید تا من حجت را بین خود و آنان تمام کنم و سپس مقابل لشکر طلحه و زبیر و عایشه ایستاد و به آنان فرمود: ای اهل بصره! آیا شما در قانون خدا ظلمی از من دیده اید؟ گفتند: خیر. فرمود: آیا در تقسیم اموال [بیت المال و غیره] خیانتی از من دیده اید؟ گفتند: خیر. فرمود: آیا من را مایل به دنیا دیده اید که دنیا را برای خود و اهل خود بردارم و به شما ندهم و شما به این خاطر بخواهید از من انتقام بگیرید و بیعت مرا بشکنید؟ (2)

گفتند: خیر. فرمود: آیا من حدود الهی را در مورد شما اجرا کردم و در مورد غیر شما تعطیل نمودم؟ گفتند: خیر. و چون سخن به این جا کشید فرمود: پس برای چه بیعت من شکسته شد و بیعت دیگران شکسته نشد؟! سپس فرمود:

ص: 593

1- 1048.. فی مجمع البیان قرا ابن عامر لایمان بکسر الهمزة و رواه ابن عقدة باسناده عن جعفر بن محمد(علیهما السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 188، ح 59]

2- 1049.. فی قرب الاسناد للحمیری حدثنی محمد بن عبد الحمید و عبد الصمد بن محمد جمیعا عن حنان بن سدير قال: سمعت ابا عبد الله(علیه السلام) یقول: دخل علی اناس من اهل البصرة فسألونی عن طلحة و الزبیر؟ فقلت لهم: کانا من ائمة الکفر، ان علیا یوم البصرة لما صف الخیول قال لاصحابه: لاتعجلوا علی القوم حتی اعذر فیما بینی و بین الله؟ عز؟ و بینهم، فقام الیهم فقال: یا اهل البصرة هل تجدون علی جورا فی حکم الله؟

من هر چه کار شما را زیر و بالا کردم جز کفر و شمشیر درباره شما نیافتم. و سپس روی مبارک به اصحاب خود نمود و فرمود: خداوند در کتاب خود می فرماید: «وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ» سپس فرمود: سوگند به خدایی که دانه را شکافت و انسان را آفرید و محمد (صلی الله علیه و آله) را به پیامبری مبعوث نمود، این مردم اصحاب این آیه هستند و تا کنون مصداق این آیه رخ نداده بود. (1)

مؤلف گوید:

روایات فراوان دیگری در این معنا در ذیل آیات فوق آمده که به خاطر اختصار از ذکر آن ها صرف نظر شد.

سوره ی توبه [9]، آیات 16 تا 18

متن:

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِجَنَّةٍ وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ أَنْ يَعْمُرُوا

ص: 594

1-1050.. قالوا: لا، قال: فحيفا في قسم قالوا: لا قال: فرغبت في دنيا اخذتها لي و لاهل بيتي دونكم فنقمتم علي فنكثتم بيعتي؟ قالوا: لا، قال: فاقمت فيكم الحدود و عطلتها عن غيركم؟ قالوا: لا، قال فما بال بيعتي تنكث و بيعة غيري لا تنكث؟ اني ضربت الامر انفه و عينه فلم اجد الا الكفر او السيف ثم ثنى الى اصحابه فقال: ان الله تبارك و تعالی يقول في كتابه: «وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أُمَّةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ» فقال امير المؤمنين (عليه السلام) والذى فلق الحبة و برىء النسمة واصطفى محمدا بالنبوة انهم لاصحاب هذه الآية و ما قوتلوا منذ نزلت. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 188، ح 60]

مَسَاجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ وَفِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنِ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ

لغات:

«حُسابان» گمان قوی را گویند و «ترک» ضد فعل است و «ولیعجة» دخیله در قوم است از غیر آنان، و «بطانة» نیز به معنای ولیعجة است و «ولیعجة الرجل» صاحب سره و «مسجد» موضع سجود است و در عرف جایی را گویند که برای نماز آماده شده است. و عمران و عمارة اسم مصدر به معنای ساختمان است، و به معنای مصدر یعنی ساختن نیز استعمال شده است مانند تعمیر، و خداوند می فرماید: «انما يعمر مساجد الله» و عمران مساجد خدا در تفسیر اهل بیت علیهم السلام به معنای رفتن به مساجد است.

ترجمه:

آیا گمان کردید که (به حال خود) رها می شوید در حالی که هنوز کسانی که از شما جهاد کردند، و غیر از خدا و رسولش و مومنان را محرم اسرار خویش انتخاب نمودند، (از دیگران) مشخص نشده اند؟! (باید آزمون شوید و صفوف از هم جدا گردد) و خداوند به آن چه عمل می کنید، آگاه است! (16) مشرکان حق ندارند مساجد خدا را آباد کنند در حالی که به کفر خویش گواهی می دهند! آن ها اعمال شان نابود (و بی ارزش) شده و در آتش (دوزخ)، جاودانه خواهند ماند! (17) مساجد خدا را تنها کسی آباد می کند که ایمان به خدا و روز قیامت آورده، و نماز را برپا دارد، و زکات را پردازد، و جز از خدا نترسد امید است چنین گروهی از هدایت یافتگان باشند. (18)

«وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً...» (1)

ابن ابان گوید: از امام صادق (علیه السلام) شنیدم که به گروهی از جوان های شیعه می فرمود:

ای جوانان از خدا بترسید و به طرف رؤسای طاغوت نروید و آنان را رها کنید تا بر شما حاکم نشوند و با خدا ارتباط برقرار کنید. سپس فرمود: به خدا سوگند من برای شما بهتر از آنان خواهم بود. و سپس دست مبارک خود را به سینه ی خود زد. (2)

ابوالصباح کنانی گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

از ارتباط با طاغوت ها و دشمنان ما بپرهیزید، که ارتباط با غیر ما ارتباط با طاغوت است. و یا فرمود: شرک است. (3)

سلیم بن قیس هلالی گوید:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در زمان خلافت عثمان ضمن سخنان خود بین مهاجرین و انصار در مسجد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: شما را به خدا سوگند، آیا می دانید آیه ی «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي الْأَمْرِ مِنْكُمْ» و آیه ی «إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ» و آیه ی «وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً» در

ص: 596

1- 1051.. سوره ی توبه، آیه ی 16.

2- 1052.. عن ابن ابان قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام) يقول: يا معشر الاحداث اتقوا الله و لاتاتوا الرؤساء، دعوهم حتى يصيروا اذنابا، لاتتخذوا الرجال و لايح من دون الله انا و الله خير لكم منهم، ثم ضرب بيده الى صدره. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 191، ح 69]

3- 1053.. عن ابى الصباح الكناني قال: قال ابو جعفر (عليه السلام): اياكم و الولايح فان كل وليجة دوننا فى طاغوت او قال: ند. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 191، ح 70]

چه زمانی نازل شد؟ و هنگامی که نازل شد، مردم به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفتند: آیا این آیات مخصوص به برخی از مومنین است و یا مربوط به جمیع آنان است؟ و خداوند به پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) دستور داد که رهبران الهی و ولایة امر را برای مردم بیان نماید و ولایت آنان را تفسیر کند، همان گونه که نماز و زکات و روزه و حج را برای آنان تفسیر نمود، پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مرا در غدیر خم برای مردم منصوب به خلافت نمود و ابوبکر و عمر برخاستند و گفتند:

یا رسول الله آیا این آیات مخصوص به علی(علیه السلام) است؟! و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: آری این آیات درباره ی او و اوصیای بعد از او تا قیامت است. پس ابوبکر و عمر گفتند: یا رسول الله! اوصیای خود را برای ما معرفی کن. و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آنان علی برادر و وزیر و وارث و وصی و خلیفه من در امتّم و ولیّ هر مومنی بعد از من است، و سپس فرزندم حسن و سپس فرزندم حسین و سپس نه امام از فرزندان حسین(علیه السلام) یکی پس از دیگری خلیفه و امام بعد از من می باشند و قرآن با آنان است و آنان نیز با قرآن هستند و قرآن از آنان جدا نمی شود و آنان از قرآن جدا نخواهند شد، تا کنار کوثر مرا ملاقات کنند.

پس مردم گفتند: آری یا علی ما آن چه فرمودید را شنیدیم و شاهد آن بودیم و سخن شما با آن چه ما دیدیم و شنیدیم مطابق است. (1)

ص: 597

1-1054.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی سلیم بن قیس الهمدانی عن امیر المؤمنین(علیه السلام) انه قال فی اثناء کلام له فی جمع من المهاجرین و الانصار فی المسجد ایام خلافة عثمان، فانشدکم الله؟ عز؟ ا تعلمون حیث نزلت: «یا ایّها الذّین آمنوا اطیعوا الله و اطیعوا الرّسول و اولى الآمر منکم» و حیث نزلت: «انما ولیکم الله و رسوله و الذّین آمنوا الذّین یقیمون الصّلاة و یؤتون الزّکاة و هم راکعون» و حیث نزلت «و لکم یتخذوا من دون الله و لارسوله و لا المؤمنین ولیجة قال الناس: یا رسول الله هذه خاصة لبعض المؤمنین ام عامة لجمیعهم؟ فامر الله؟ عز؟ نبيه(صلی الله علیه و آله) ان يعلمهم ولایة امرهم، و ان یفسر لهم من الولاية ما فسر لهم من صلوتهم و زکوتهم و صومهم و حجهم فنصبتنی للناس بغدیر خم الی قوله: فقام ابو بکر و عمر فقالا: یا رسول الله هذه الآيات خاصة لعلی؟ قال: بلی فیه و فی اوصیائی الی یوم القيامة، قالوا: یا رسول الله بینهم لنا: علی اخی و وزیر و وارثی و وصی و خلیفتی فی امتی و ولی کل مومن بعدی ثم ابنی الحسن ثم ابنی الحسین، ثم تسعة من ولد الحسین(علیهم السلام) واحد بعد واحد القرآن معهم و هم مع القرآن، لا یفارقونه و لا یفارقهم حتّی یردوا علی حوضی؟ قالوا: اللهم نعم قد سمعنا ذلك و شهدنا کما قلت سواء [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 191، ح

B[71

امام باقر(عليه السلام) در تفسیر «وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً» می فرماید:

مقصود از مومنین، آل محمد(صلی الله علیه و آله) هستند، و مقصود از «وليجة» بطانه و ارتباط های پنهانی است....(1)

سوره ی نوبه [9]، آیات 19 تا 24

متن:

أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ

ص: 598

1-1055.. علی بن محمد و محمد بن ابی عبد الله عن اسحق بن محمد النخعی قال: حدثنی سفیان بن محمد الضبعی قال: كتبت الى ابی محمد اساله عن الولیجة و هو قول الله: «وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ وَلِيجَةً» و قلت فی نفسی لافی الكتاب: من یری المؤمنین هاهنا فرجع الجواب: الولیجة الذی یقام دون ولی الامر، و حدثتک نفسک عن المؤمنین من هم فی هذا الموضع، فهم الائمة الذین یؤمنون علی الله فیجیز امانهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 192، ح 75]

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّاتٍ لَهُمْ فِيهَا نَعِيمٌ مُّقِيمٌ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَ
إِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَمَا أُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَ
أَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِينُ تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا
حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ

لغات:

«سقایه» ظرفی را گویند که با آن به مردم آب می دهند و به معنای مصدری یعنی آب دادن نیز آمده است و اطافی که چاه در آن باشد را نیز سقایه گویند، و «بشارت» خیر مسرت بخش را گویند، و «رضوان» معلول احسان است و سبب ستایش و تمجید می شود، و ضد آن سخط عصیان است، و «نعیم مقیم» نعمت دائم است، و «ابد» نفی دائم است و ابد الآباد و ابد آبد و ابد الآبدین تاکید آن است، و «آبدۀ» به معنای داهیه و مصیبت است.

ترجمه:

آیا سیراب کردن حجاج، و آباد ساختن مسجد الحرام را، همانند (عمل) کسی قرار دادید که به خدا و روز قیامت ایمان آورده، و در راه او جهاد کرده است؟! (این دو)، نزد خدا مساوی نیستند! و خداوند گروه ظالمان را هدایت نمی کند! (19) آن ها که ایمان آوردند، و هجرت کردند، و با اموال و جانهای شان در راه خدا جهاد نمودند، مقامشان نزد خدا برتر است و آن ها پیروز و رستگارند! (20) پروردگارشان آن ها را به رحمتی از ناحیه خود، و رضایت (خویش)، و باغ هایی از بهشت بشارت می دهد که در آن،

نعمت های جاودانه دارند (21) همواره و تا ابد در این باغ ها (و در میان این نعمت ها)

خواهند بود زیرا پاداش عظیم نزد خداوند است! (22) ای کسانی که ایمان آورده اید! هر گاه پدران و برادران شما، کفر را بر ایمان ترجیح دهند، آن ها را ولیّ (و یار و یاور و تکیه گاه) خود قرار ندهید! و کسانی از شما که آنان را ولیّ خود قرار دهند، ستم گرند! (23) بگو: «اگر پدران و فرزندان و برادران و همسران و طایفه شما، و اموالی که به دست آورده اید، و تجارتي که از کساد شدنش می ترسید، و خانه هایی که به آن علاقه دارید، در نظرتان از خداوند و پیامبرش و جهاد در راهش محبوبتر است، در انتظار باشید که خداوند عذابش را بر شما نازل کند و خداوند جمعیت نافرمانبردار را هدایت نمی کند!» (24)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جَاهَدَ فِي

سَبِيلِ اللَّهِ...» (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی علی (علیه السلام) [و حمزة] و عباس و شیبیه نازل شد، عباس گفت: من

افضل هستم، چرا که آب دادن به حجّاج [سقایة الحجّ] به دست من است. و شیبیه می گفت: من افضل هستم، چرا که پرده ی کعبه به دست من است، و علی (علیه السلام) فرمود: من افضل هستم، چرا که من قبل از شما ایمان آوردم، و سپس هجرت نمودم و جهاد کردم. پس به قضاوت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) راضی شدند و خداوند این آیه را نازل نموده، تا «إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ.» (2)

ص: 600

1-1056.. سوره ی توبه، آیه ی 19.

2-1057.. فی تفسیر علی بن ابراهیم و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله: «وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَ لَارْسُولِهِ وَ لَا الْمُؤْمِنِينَ وَ لِيَجَةً» یعنی بالمؤمنین آل محمد (صلی الله علیه و آله)، و الولیجة البطانة قوله: أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ فَانَّهُ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ صَفْوَانَ عَنْ ابْنِ مَسْكَانٍ عَنْ أَبِي بَصِيرٍ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عَلِيهِ السَّلَامُ) قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَلِيٍّ وَ عَبَّاسٍ وَ شَيْبَةَ قَالَ الْعَبَّاسُ: أَنَا أَفْضَلُ لِأَنَّ سِقَايَةَ الْحَاجِّ بِيَدِي، وَقَالَ شَيْبَةُ: أَنَا أَفْضَلُ لِأَنَّ حِجَابَةَ الْبَيْتِ بِيَدِي وَقَالَ عَلِيُّ (عَلِيهِ السَّلَامُ): أَنَا أَفْضَلُ فَانِّي آمَنْتُ قَبْلَكُمْ ثُمَّ هَاجَرْتُ وَ جَاهَدْتُ، فَفَرَضُوا بِرَسُولِ اللَّهِ (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ آلِهِ)، فَانزَلَ اللَّهُ: «أَجْعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ» إِلَى قَوْلِهِ «إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ.» [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 193، ح B[75]

از امام باقر و یا امام صادق (علیهما السلام) نقل شده که فرمود:

این آیه درباره ی حمزه و علی و جعفر و عباس و شیبیه نازل شد، و عباس و شیبیه به یک دیگر افتخار می کردند به سقایه و حجاب و خداوند درباره ی حمزه و علی و جعفر (علیهم السلام) فرمود: «الَّذِينَ آمَنُوا وَ هَاجَرُوا وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ.» (1)

مؤلف گوید:

راوی حدیث فوق آیه را بالا- و پایین کرده و ترتیب آن را تغییر داده است. حاکم حسکانی در کتاب شواهد التنزیل از بریده نقل کرده که گوید: هنگامی که شیبیه

ص: 601

1 - 1058.. فی روضة الکافی ابو علی الاشعری عن محمد بن عبد الجبار عن صفوان ابن یحیی عن ابن مسکان عن ابی بصیر عن احدیما (علیهما السلام) فی قول الله؟ عز؟: «أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ» نزلت فی حمزة و علی و جعفر و العباس و شیبیه انهم فخرُوا بالسقاية و الحجاب فانزل الله عز ذكره: «أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَ عِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ كَانَ عَلِيٌّ وَ حَمِزَةُ وَ جَعْفَرٌ (عليه السلام) الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ جَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَتُونَ عِنْدَ اللَّهِ.» [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 193، ح 78]

و عبّاس بر هم دیگر تفاخر می کردند، علی (علیه السلام) به آنان برخورد نمود و فرمود: برای

چه مفاخره می کنید؟ عبّاس گفت: من مقامی دارم که احدی ندارد، و آن سقایة الحاج است. و شبیهه گفت: من فضیلت «عمارة المسجد الحرام» را دارم. پس علی (علیه السلام) به آنان فرمود: من از این مفاخره برای شما حیا می کنم! چرا که من قبل از بلوغ مقامی پیدا کردم که شما پیدا نکردید. عبّاس و شبیهه گفتند: چه مقامی پیدا کردی؟ علی (علیه السلام) فرمود: من بر بینی شما شمشیر زدم تا به خدا ایمان آورید.

پس عبّاس با حال خشم در حالی که عبای او روی زمین می کشید نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: می بینید علی چگونه با من سخن می گوید؟! پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) علی (علیه السلام) را خواست، به او فرمود: برای چه به عموی خود چنین گفتی؟! علی (علیه السلام) عرض کرد: یا رسول الله با حربی حق با او سخن گفتم، او اگر می خواهد خشم کند و اگر می خواهد خشنود شود. پس جبریل نازل شد و گفت: ای محمّد

پروردگارت به تو سلام می رساند و می فرماید: این آیه را بر آنان بخوان «أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ

الْحَاجِّ وَ...» پس عبّاس سه مرتبه گفت: ما راضی شدیم. (1)

ص: 602

1-1059.. و روی الحاکم ابو القاسم الحسکانی باسناده عن ابن بريدة عن ابيه قال: بينا شبیهة و العباس يتفاخران اذ مر بهما علی بن ابی طالب (علیه السلام) فقال: بما ذا تتفاخران؟ فقال العباس: لقد اوتيت من الفضل ما لم يؤت احد سقاية الحاج، و قال شبیهة: اوتيت عمارة المسجّد الحرام، فقال علی (علیه السلام): استحييت لكما فقد اوتيت علی صغری ما لم تؤتيا فقالا: و ما اوتيت یا علی؟ فقال: ضربت خراطيمكما بالسيف حتى آمنتما بالله، فقام العباس مغضبا يجر ذيله حتى دخل علی رسول الله (صلی الله علیه و آله) و قال: اما ترى الى ما استقبلني به علی؟ فقال: ادعوا الى عليا، فدعى له فقال: ما دعاك الى ما استقبلت به عمك؟ فقال يا رسول الله صدمته بالحق فمن شاء فليغضب و من شاء فليرض، فنزل جبريل و قال: يا محمّد ربك يقرئك السلام و يقول: اتل عليهم: «ا جعلتم سقاية الحاج» الآيات، فقال العباس: انا قد رضينا، ثلث مرات. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 194، ح 81]

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ...» (1)

جابر گوید: از امام باقر (علیه السلام) درباره ی «أَنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ» سوال کردم. فرمود:

کفر در باطن این آیه ولایت اولی و دومی است که پذیرفتن آن کفر بوده و هست، و مقصود از «عَلَى الْإِيمَانِ» ولایت علی بن ابی طالب (علیه السلام) است.

سپس فرمود:

مقصود از «وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» پیروان غاصبین خلافت هستند. (2)

و ظاهر آیه همان گونه که از امام باقر و امام صادق (علیهما السلام) نقل شده درباره ی حاطب بن ابی بلتعنه است، چرا که او قریش را از حرکت رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای فتح مکه با خبر نمود. (3)

مرحوم صدوق در کتاب اعتقادات امامیه گوید:

هنگامی که آیه «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً» نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: هر کس در خلافت علی و جانشینی او بعد از من به او ظلم کند، مانند این است که نبوت من و نبوت پیامبران قبل از من را انکار کرده باشد،

ص: 603

1-1060.. سوره ی توبه، آیه ی 23.

2-1061.. عن جابر عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: سألته عن هذه الآية في قول الله يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ الی قوله: «الْفَاسِقِينَ» فاما «لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ» فان الكفر فی الباطن فی هذه الآية ولایة الاول والثانی و هو کفر، وقوله علی الايمان فالایمان ولایة علی بن ابی طالب (علیه السلام)، قال: وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 195، ح 83]

3-1062.. فی مجمع البیان «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ» الآية روى عن ابی جعفر و ابی عبد الله (علیهما السلام) انها نزلت فی حاطب بن ابی بلتعنه حيث كتب الی قریش یخبرهم بخبر النبی (صلی الله علیه و آله) لما اراد فتح مكة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 195]

و کسی که ولایت ظالمی را بپذیرد، ظالم خواهد بود، چنان که خداوند می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ» (1).

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

ما در زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) همواره پدران و فرزندان و برادران و عموهای خود را [که کافر بودند] می کشتیم و این عمل برای ما جز سبب مزید ایمان و تسلیم و حرکت در صراط مستقیم و صبر بر تلخی ها و جهاد با دشمن نبود. (2)

«قُلْ إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا» (3)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

هنگامی که امیرالمؤمنین (علیه السلام) [به دستور رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] آیات برائت را بر مشرکین خواند و [اعلان نمود: از این پس هیچ مشرکی نباید داخل مسجد الحرام شود،

قریش سخت پریشان شدند و گفتند: «تجارت ما از بین رفت و عیال ما ضایع شدند و خانه های ما خراب شد» و خداوند این آیه را نازل نمود و به پیامبر خود

ص: 604

1- 1063.. فی اعتقادات الامامية للصدوق رحمه الله و لما نزلت هذه الآية: «وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبُ الَّذِينَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً» قال النبي (صلى الله عليه و آله): من ظلم عليا مقعدى هذا بعد وفاتي فكانما جحد نبوتى و نبوة الانبياء (عليهم السلام) قبلى، و من تولى ظلما فهو ظالم، قال الله تعالى: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا آبَاءَكُمْ وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ». [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 195، ح 85]

2- 1064.. فى نهج البلاغة و لقد كنا مع رسول الله (صلى الله عليه و آله) نقتل آبائنا و ابنائنا و اخواننا و اعمامنا ما يزيدنا ذلك الا ايماننا و تسليما و مضيا على اللقم، و صبيرا على مفض الالم و جدا على جهاد العدد. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 195، ح 86]

3- 1065.. سورة ي توبه، آيه 24.

فرمود: به آنان بگو: «إِنْ كَانَ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ» تا «وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ.» (1)

سوره ی توبه [9]، آیات 25 تا 29

متن:

لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبْتَكُمْ كَثُرَتْكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ إِنْ شَاءَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ

لغات:

«مواطن» جمع موطن، مفعول از وطن است، و استوطن بالمكان اذا اتخذه وطنا، و «حنين» محلى بين مكّه و طائف است و «اعجاب» به معنای تعجب همراه با سرور است، و «رحب» وسعت مكاني است، و ضد آن ضيق است، و «مرحبا» بك يعنى اتيت

ص: 605

1 - 1066.. قال على بن ابراهيم: لما اذن امير المؤمنين (عليه السلام) بمكة ان لا يدخل المسجد الحرام مشرك بعد ذلك العام، جزعت قريش جزعا شديدا، وقالوا: ذهب تجارتنا، وضاعت عيالنا، و خربت دورنا، فانزل الله؟ عز؟ في ذلك: قل يا محمد ان كان آبائكم و ابنائكم و اخوانكم و ازواجكم و عشيرتكم الى قوله تعالى: و الله لا يهدي القوم الفاسقين. [تفسير برهان، ج 2، ص 751]

سعة و «سکینه» به معنای طمانینه است و «امنة» به معنای سکون است، و «جنود» به معنای جمعیت جنگجوی باشد، و «نجس» هر چیز پلید است و لذا گفته می شود: رجل نجس و امرأة نجس و قوم نجس، «عیلة» به معنای فقر است و «دین» به معنای طاعت است، و «صغار» به معنای ذلت است، و «نکال» عقوبت خوار کننده است و «صاغر» به معنای ذلیل است.

ترجمه:

خداوند شما را در جاهای زیادی یاری کرد (و بر دشمن پیروز شدید) و در روز حنین (نیز یاری نمود) در آن هنگام که فزونی جمعیتتان شما را مغرور ساخت، ولی (این فزونی جمعیت) هیچ به دردتان نخورد و زمین با همه وسعتش بر شما تنگ شده سپس پشت (به دشمن) کرده، فرار نمودید! (25) سپس خداوند «سکینه» خود را بر پیامبرش و بر مومنان نازل کرد و لشکرهایی فرستاد که شما نمی دیدید و کافران را مجازات کرد و این است جزای کافران! (26) سپس خداوند بعد از آن توبه هر کس را بخواهد (و شایسته بداند)، می پذیرد و خداوند آمرزنده و مهربان است. (27) ای کسانی که ایمان آورده اید! مشرکان ناپاکند پس نباید بعد از امسال، نزدیک مسجد الحرام شوند! و اگر از فقر می ترسید، خداوند هر گاه بخواهد، شما را به کرمش بی نیاز می سازد (و از راه دیگر جبران می کند) خداوند دانا و حکیم است. (28) با کسانی از اهل کتاب که نه به خدا، و نه به روز جزا ایمان دارند، و نه آن چه را خدا و رسولش تحریم کرده حرام می شمردند، و نه آیین حق را می پذیرند، پیکار کنید تا زمانی که با خضوع و تسلیم، جزیه را به دست خود بپردازند! (29)

«لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) درباره کسی که نذر کرده بود مال کثیر و فراوانی را در راه خدا بدهد فرمود:

مال کثیر، هشتاد و بیشتر از آن است، چرا که خداوند می فرماید: «لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ» و مواطن و جنگ های رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هشتاد جنگ بوده است. (2)

یوسف بن سُخت گوید:

متوکل عبّاسی بیماری سختی پیدا کرد و نذر کرد که اگر شفا یابد مال کثیری را صدقه بدهد و چون شفا یافت به یاران خود [از علمای عامّه] گفت: چقدر باید صدقه بدهم؟ آنان گفتند: پدر شما هشت هزار هزار درهم صدقه داد و اگر شما پنج هزار هزار درهم صدقه بدهی کافست. پس متوکل این مبلغ را زیاد دانست و منجم او یحیی بن ابی منصور به او گفت:

خوب است نامه ای به پسر عم خود یعنی حضرت ابوالحسن علی بن محمّد هادی (علیه السلام) بنویسی؟ و چون نامه ای به او نوشت آن حضرت در پاسخ متوکل نوشت: هشتاد درهم صدقه بدهد؛ پس علما گفتند: این غلط است و باید دلیل آن را از او بخواهید؛ از این رو امام هادی (علیه السلام) نوشت: «لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي

ص: 607

1- 1067.. سوره ی توبه، آیه ی 25.

2- 1068.. ابن بابویه: قال: حدثنا محمّد بن موسى بن المتوکل (رضی الله عنه)، قال: حدثنا علی بن الحسین السعدآبادی، عن احمد بن ابی عبد الله البرقی، عن ابیه، عن ابن ابی عمیر، عن بعض اصحابنا، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، انه قال فی رجل نذر ان يتصدق بمال کثیر، فقال: «الکثیر ثمانون فما زاد، لقول الله؟ عز؟: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ و كانت ثمانین موطناً». [تفسیر برهان، ج 2، ص 752،

مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ» و موطن و جنگ های رسول خدا(صلی الله علیه و آله) که خداوند پیامبر خود را در آن ها یاری نموده هشتاد جنگ بوده است، از این رو هشتاد درهم حلال، مال کثیر محسوب می شود.⁽¹⁾

«و يَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبْتَكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَصَافَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ»⁽²⁾

ماجرای جنگ حنین

مرحوم علاء مه محمد بن شهر آشوب در کتاب مناقب آل ابی طالب و مرحوم علی بن ابراهیم قمی در تفسیر خود جنگ حنین را چنین تعریف نموده اند: جنگ حنین در ماه شوال، سال هشتم هجری رخ داد و علت وقوع آن این بود که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) پس از فتح مکه عتاب بن اسید را امیر مکه قرار داد و به مدینه بازگشت و در آن وقت همه ی قبائل عرب به اسلام گرویده بودند، جز قبیله هوازن که قبیله بسیار نیرومند و جنگجویی بودند و روح تکبر در آنان بیشتر بود از این رو مسلمان نشده بودند بلکه با هم دیگر [و قبیله ثقیف] پیمان بسته بودند که با رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به جنگ برخیزند، آنان در وادی

ص: 608

1- 1069.. العیاشی: عن یوسف بن السخت، قال: اشتكى المتوكل شكاة شديدة، فنذر لله ان شفاه الله ان يتصدق بمال كثير، فعوفى من علقته، فسأل اصحابه عن ذلك، فاعلموه ان اباه تصدق بثمانية الف الف درهم، و ان اراه تصدق بخمسة الف الف درهم، فاستكثر ذلك. فقال ابو يحيى بن ابى منصور المنجم: لو كتبت الى ابن عمك يعنى ابا الحسن (عليه السلام) فامر ان يكتب له فيسأله، فكتب اليه، فكتب ابو الحسن (عليه السلام): «تصدق بثمانين درهما». فقالوا: هذا غلط، سلوه من اين؟ قال: «هذا من كتاب الله، قال الله لرسوله: لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ و المواطن التي نصر الله رسوله(صلی الله علیه و آله) فيها ثمانون موطناً، فثمانون درهما من حله مال كثير». [تفسیر برهان، ج 2، ص 752، ح 4]

2- 1070.. سوره ی توبه، آیه ی 25.

حنین فساد می کردند و حج را تعطیل کرده بودند، و مالک بن عوف که بزرگ آنان بود،

لشکری با چهار هزار نفر آماده نمود و از قبائل دیگر نیز کمک خواست و سرانجام، تعداد سپاهیان او به سی هزار نفر رسید و زنان و کودکان را نیز با خود همراه کرد، تا به گمان خود، هر کسی برای حمایت از اهل و فرزندان خود تا آخرین نفس بجنگد. (1)

هنگامی که خبر لشکرکشی هوازن به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) رسید آن حضرت با سپاه ده هزار نفری که از مدینه آمده بودند با دو هزار نفر دیگر از اهل مکه که مجموعاً دوازده هزار نفر می شدند از مکه خارج شد و یک صد زره از صفوان بن امیه رئیس قبیله جشم، امانت گرفت و آماده جنگ با هوازن شد. و ابوبکر چون چنین سپاهی را دید تعجب

نمود و گفت: ما هرگز شکست نخواهیم خورد و در پاسخ او این آیه نازل شد:

«لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ كَثِيرَةٍ وَ يَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبْتَكُمْ كَثَرَتُكُمْ فَلَمْ تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا

وَ صَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ * ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَ ذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ».

از سوی دیگر مالک بن عوف نضری با قبائل قیس و ثقیف در منطقه حنین برای جنگ با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آماده شدند، و عبدالله بن ابی حدرد جاسوس پیامبر (صلی الله علیه و آله) بین لشکر دشمن رفت و از مالک بن عوف نضری شنید که به قبیله هوازن می گوید: شما

ص: 609

1 - 1071.. حنین فی شوال لما امر النبی (صلی الله علیه و آله) عتاب بن اسید علی مکه فات الحج من فساد هوازن فی وادی حنین فخرج (علیه السلام) فی الفین من مکه و عشرة آلاف کانوا معه و کان النبی (علیه السلام) استعار من صفوان بن امیه مائة درع و هو رئیس جشم فعانهم ابو بکر لعجبه بهم فقال لن نغلب الیوم عن قلة فنزلت وَ یَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبْتَكُمْ الْآیة و اقبل مالک بن عوف النظری فیمن معه من قبائل قیس و ثقیف و سمع عبد الله بن ابی حدرد عین رسول الله (صلی الله علیه و آله) ابن عوف یقول یا معشر هوازن انکم احد العرب و اعدهم و ان هذا الرجل لم یلق قوما یصدقونه القتال فاذا لقیتموه فاکسروا جفون سیوفکم و احملوا علیه حملة رجل واحد.

از همه اعراب قوی تر و نیرومندتر هستید و این مرد [یعنی رسول خدا(صلی الله علیه و آله)] نیرویی ندارد که بتواند با شما جنگ کند، پس شما باید شمشیرهای خود را از غلاف بیرون آورید و یک باره بر او حمله کنید.

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

قبیله هوازن، درید بن صمّه را که پیرمردی نابینا بود و به او تبرک می جستند با خود آورده بودند، او چون به منطقه حنین رسید گفت: این جا برای جنگیدن جای خوبی است ولی صدای شتر و گاو و الاغ و گریه اطفال برای چیست؟ مالک بن عوف گفت: من پشت سر هر کسی اموال و عیال و فرزندان او را قرار داده ام تا از آنان دفاع کند و در فکر فرار نباشد. پیرمرد گفت: کار خوبی نکرده ای جز آن که آنان را به خطر انداخته ای.

سپس گفت:

آیا چنین چیزی می تواند از فرار کسی که شکست خورد جلوگیری نماید؟ سپس گفت: اگر تو پیروز این جنگ باشی سبب پیروزی تو جز مردان نیرومند و جنگجو نخواهد بود و اگر پیروزی برای دشمن تو باشد، تو اموال و خانواده خود و دیگران را گرفتار کرده ای، و خود نیز رسوا شده ای؛ سپس گفت: این جنگ برای تو شکست هایی خواهد داشت و ای کاش من می توانستم راه نجاتی برای این زنان و کودکان فراهم کنم. مالک بن عوف به او گفت: تو پیر شده ای و عقل و دانش خود را از دست داده ای.

جابر گوید:

لشکر مالک بن عوف به صورت گردان های پراکنده در شیارهای درّه سرزمین حنین پنهان شدند و چون لشکر اسلام از آن منطقه عبور کردند به آنان حمله

ص: 610

بردند و گردان بنی سلیم که مقدمه لشکر اسلام بود شکست خورد و بقیه نیز فرار کردند و تنها علی (علیه السلام) [با گروهی از بنی هاشم] در کنار رسول خدا (صلی الله علیه و آله) باقی ماندند و مالک بن عوف جلو آمد و گفت: محمد (صلی الله علیه و آله) را به من نشان دهید و چون آن حضرت را دید به او حمله برد و ایمن بن عبید فرزند ام ایمن با او درگیر شد و مالک او را کشت.

چنان که شاعر می گوید:

وَ ثَوَى أَيْمَنُ الْأَمِينِ مِنَ الْقَوْمِ

شَهِيدًا فَأَعْتَاضَ قُرَّةَ عَيْنٍ (1)

پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به عباس که صدای بلندی داشت دستور داد تا مردم را صدا بزند و بگوید: شما با خدای خود پیمان بستید که از اسلام دفاع کنید و خداوند می فرماید:

«وَلَقَدْ كَانُوا عَاهَدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ لَا يُولُونَ الدِّبَارَ وَ كَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا * قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمُ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تُمْتَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا». پس عباس فریاد برآورد و گفت: «ای کسانی که در زیر شجره پیمان بستید و با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) بیعت کردید، به کجا فرار

ص: 611

1-1072.. قال الصادق (عليه السلام) كان مع هوازن دريد بن الصمة خرجوا به شيخا كبيرا يتيمينون به فلما نزلوا باوطاس قال نعم مجال الخيل لاحزن ضررس ولاسهل دهس ما لي اسمع روعاء البعير ونهاق الحمير وبكاء الصغير وثغاة الشاة و خوار البقر فقال لابن عوف في ذلك فقال اردت ان اجعل خلف كل رجل اهله و ماله فيقاتل عنهم قال ويحك لم تصنع شيئا قدمت بيضة هوازن في نحور الخيل و هل يرد وجه المنهزم شىء انها ان كانت لك لم ينفعك الا رجل بسيفه و رمحه و ان كانت عليك فضحت في اهلك و مالک ثم قال حرب عوان يا ليتنى فيها جذع اخب فيها و اضع قال انك كبرت و ذهب علمك قال جابر كان القوم قد كمنوا في شعاب الوادى و مضائقه فما راعنا الا كتائب الرجال فانهم من وراءهم بنو سلیم و كانوا على المقدمة و انهزم من وراءهم و بقى على و معه الراية فقال مالک بن عوف ارونى محمدًا فاروه فحمل عليه فلقه ایمن بن عبیده و هو ابن ام ایمن فالتقيا فقتله مالک قال الشاعر و ثوى ایمن الامین من القوم شهيدا فاعتاض قرّة عين

می کنید؟! آیا شما عهد و پیمان خود را به یاد نمی آورید؟!» و لکن مردم فرار می کردند و این اتفاق در اولین شب ماه شوال رخ داد و همه مسلمانان در این جنگ فرار کردند جز ده نفر که از بنی هاشم بودند و یک نفر آنان ایمن بن امّ ایمن بود که مالک او را شهید نمود، و عبّاس در سمت راست پیامبر (صلی الله علیه و آله) و فضل بن عبّاس، در سمت چپ او و ابوسفیان بن عبدالمطلب، زین اسب را گرفته بود و علی (علیه السلام) از پیش روی آن حضرت شمشیر می زد.

جابر گوید:

در این هنگام رسول خدا (صلی الله علیه و آله) صورت خود را در تاریکی شب به طرف مردم نمود و ناگهان نوری از آن ساطع گردید مانند نور ماه در شب چهارده و علی (علیه السلام) بین دو شعب [یعنی لشکر اسلام و لشکر مشرکین] قرار داشت و عدّه ای از انصار بازگشتند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) قدم در رکاب اسب گذارد و چون به آنان نزدیک شد

فرمود: اکنون که آتش جنگ افروخته است برای چه فرار می کنید؟! و فرمود:

أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبُ

أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ

و با شنیدن این سخنان لشکر اسلام به مشرکین حمله کردند و عدّه ای را کشتند و عدّه ای را اسیر کردند [و این امداد الهی بود و خداوند ملائکه را به کمک پیامبر خود فرستاد] و چون روز به نیمه رسید رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: از جنگ باز ایستید. (1)

ص: 612

1- 1073.. فقال النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) للعبّاس و كان جهوريا ناد في القوم و ذكرهم العهد يعني قوله وَ لَقَدْ كَانُوا عَاهِدُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فنادی یا اهل بیعة الشجرة الی این تفرون اذکروا العهد و القوم علی و جوههم و ذلك فی اول لیلة من شوال قال فنظر النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله) الی الناس ببعض وجهه فی الظلماء فاضاء كانه القمر لیلة البدر و كان علی بین الشعبین حتّی لم یبق فیها مقتول و عاونه بعض الانصار فقام النَّبِيُّ (علیه السلام) فی ركاب سرجه حتّی اشرف علیهم و قال الآن حمی الوطیس انا النَّبِيُّ لا کذب انا ابن عبد المطلب و ما زال المسلمون یقتلون المشرکین و یاسرون منهم حتّی ارتفع النهار فامر النَّبِيُّ (علیه السلام) بالکف.

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

در این جنگ، خداوند پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) را پیروز نمود و آن حضرت چهار هزار نفر را اسیر کرد و دوازده هزار شتر به غنیمت گرفت و حیوانات و غنائم فراوان دیگری

را نیز به دست آورد.(1)

زهری می گوید:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در این جنگ شش هزار نفر از زن ها و کودکان مشرکین را اسیر نمود و چهارپایان و حیوانات فراوانی را به غنیمت گرفت که تعداد آن ها معلوم نیست،

و چون جنگ تمام شد قبیله ثقیف به طائف فرار کردند، و اعراب مشرک دیگر به منطقه اوطاس رفتند...(2)

محمد بن اسحاق گوید:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) یک ماه اهل طائف را محاصره کرد تا این که بزرگان آنان مانند: ابوبکره و مبیعت و فدّان به همراه گروهی خدمت آن حضرت آمدند و مسلمان

ص: 613

1- 1074.. الصادق(علیه السلام) سبی رسول الله(صلی الله علیه و آله) یوم حنین اربعة آلاف راس و اثني عشر الف ناقة سوى ما لا يعلم من الغنائم.

2- 1075.. قال الزهري ستة آلاف من الذراري والنساء ومن البهائم ما لا يحصى ولا يدري حرب اوطاس و خثعم و ثقيف فاخذت الثقيف الى الطائف و الاعراب الى اوطاس فبعث النبي(عليه السلام) ابا عامر الاشعري الى اوطاس فقاتل حتى قتل فاخذ الراية ابو موسى الاشعري و هو ابن عمه ففتح عليه و بعث ابا سفیان الى ثقيف فضربوه على وجهه فانهمزم و تعلق ثم سار النبي(صلی الله علیه و آله) بنفسه الى الطائف فحاصروهم اياما ثم انفذ عليا(عليه السلام) في خيل فبرز شهاب بن عيسى فقام اليه على(عليه السلام) فوثب ابو العاص بن الربيع زوج بنت النبي(عليه السلام) فقال انا كفؤه ايها الامير فقال لا و لكن ان قتلت فانت على الناس فبرز اليه على(عليه السلام) فقتله و مضى حتى كسر الاصنام فلما انصرف الى النبي(عليه السلام) ناجاه القصة.

شدند و بقیه اسیر گردیدند. سپس گروهی از آنان به آن حضرت گفتند: «اسرای ما را آزاد کن و به ما بازگردان» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: آنان آزاد شدگان خدا هستند

«أُولَئِكَ عَتَقَاءُ اللَّهِ.» (1)

مؤلف گوید:

ماجرای جنگ حنین را علی بن ابراهیم قمی با تفصیل بیشتر از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده است مراجعه شود.

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

در جنگ حنین امیرالمؤمنین (علیه السلام) به دست مبارک خود چهل نفر را کشت. (2)

و از امام صادق و امام باقر (علیهم السلام) نقل شده که مقصود از «سکینه» ایمان است. (3)

و از حضرت رضا (علیه السلام) نقل شده که به بعضی فرمود:

شما می دانید «سکینه» چیست؟ گفتند: فدای شما شویم «سکینه» چیست؟ فرمود: آن نسیم بهشتی است که به صورت انسانی همراه پیامبران است و آن همراه ابراهیم (علیه السلام) بود هنگام بنای کعبه و او را راهنمایی می نمود تا کعبه را بنا کرد. (4)

ص: 614

1- 1076.. قال محمد بن اسحاق كان حاصرهم ثلاثين ليلة فنزل منهم ابو بكره و المبيعت و فدان في جماعة و اسلموا فلما قدم وفد

الطائف قالوا رد علينا رقيقنا الذين اتوك فقال (عليه السلام) اولئك عتقاء الله. [مناقب پیامبر اعظم (صلی الله علیه و آله)، ص 210]
2- 1077.. حُمَيْدُ بْنُ زِيَادٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَحْمَدَ الدَّهْقَانِ عَنْ عَلِيِّ بْنِ الْحَسَنِ الطَّاطِرِيِّ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ زِيَادِ بْنِ بِيَّاعِ السَّابِرِيِّ عَنْ عَجَلَانَ أَبِي صَالِحٍ قَالَ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) يَقُولُ قَتَلَ عَلِيُّ بْنُ أَبِي طَالِبٍ (عليه السلام) بِيَدِهِ يَوْمَ حُنَيْنٍ أَرْبَعِينَ. [كافي، ج 8، ص 376، ح 566]

3- 1078.. عِدَّةٌ مِنْ أَصْحَابِنَا عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدِ بْنِ خَالِدٍ عَنِ ابْنِ مَحْبُوبٍ عَنِ الْعَلَاءِ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مُسَدِّ لِمِ عَنْ أَبِي جَعْفَرٍ (عليه السلام) قَالَ السَّكِينَةُ الْإِيمَانُ. [كافي، ج 2، ص 15، ح 3]

4- 1079.. ابی 2 قال حدثنا سعد بن عبد الله عن احمد بن محمد بن عيسى قال حدثنا ابو همام اسماعيل بن همام عن الرضا (عليه السلام) انه قال لرجل اى شىء السكينة عندكم فلم يدر القوم ما هى فقالوا جعلنا الله فداك ما هى قال ریح تخرج من الجنة طيبة لها صورة كصورة الانسان تكون مع الانبياء (عليه السلام) و هى التى انزلت على ابراهيم (عليه السلام) حين بنى الكعبة فجعلت تاخذ كذا و كذا و بنى الاساس عليها. [معانى الاخبار، ص 285، ح 3] B

«قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ

دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَتَّى يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

خداوند پیامبر خود حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) را با پنج شمشیر مبعوث نمود... سپس فرمود: شمشیر دوم برای اهل ذمه [از اهل کتاب] است و خداوند نخست درباره ی

آنان فرمود: «وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا» و لکن این آیه با آیه «قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ...» منسوخ گردید، از این رو اهل کتاب اگر در بین مسلمانان بودند، جز جزیه و یا کشته شدن از آنان پذیرفته نبود و از فئ و غنائم بهره ای نداشتند و فرزندان و اهل آنان اسیر بودند و اگر جزیه [و مالیات] را می پذیرفتند بر ما حرام بود که آنان را اسیر نماییم و یا اموال آنان را بگیریم، بلکه ازدواج با آنان بر ما حلال بود؛ و کسانی که در جنگ با مسلمانان شرکت کرده بودند و در بین مسلمانان زندگی نمی کردند برای ما حلال بود که آنان را اسیر کنیم و اموال شان را بگیریم و ازدواج با آنان بر ما حلال نبود، و آنان راهی جز مسلمان شدن و یا جزیه دادن و یا کشته شدن نداشتند. (2)

ص: 615

1-1080.. سوره ی توبه، آیه ی 29.

2-1081.. فی الکافی و التهذیب عن الباقر (علیه السلام) بعث الله محمداً (صلی الله علیه و آله) بخمسة اسیاف الی ان قال و السیف الثانی علی اهل الذمة قال الله تعالی وَقُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا نزلت هذه الآية فی اهل الذمة ثم نسخها قوله سبحانه قَاتِلُوا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ الآية. فمن كان منهم فی دار الاسلام فلم يقبل منهم الا الجزية او القتل و ما لهم فی ء و ذرارهم سبی و اذا قبلوا الجزية علی انفسهم حرم علينا سبيهم و حرمت اموالهم و حلت لنا مناكحتهم و من كان منهم فی دار الحرب حل لنا سبيهم و اموالهم و لم يحل لنا مناكحتهم و لم يقبل منهم الا الدخول فی دار الاسلام او الجزية او القتل. [تفسیر صافی، ج 2، ص 334] B

امام صادق(علیه السلام) درباره ی مجوس فرمود:

آنان دارای پیامبر بوده اند [و حکم اهل کتاب را دارند] سپس فرمود: مگر نمی دانی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به اهل مکه نوشت: یا مسلمان شوید و یا آماده جنگ باشید؟

و آنان در پاسخ آن حضرت نوشتند: «شما از ما جزیه بگیر و ما را در بت پرستی آزاد گذار» و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آنان نوشت: من جز از اهل کتاب جزیه نمی پذیرم.

و آنان گفتند: پس شما چگونه از مجوس جزیه گرفتید؟! و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: مجوس دارای پیامبر بودند و او را کشتند و کتاب او را آتش زدند....(1)

از امام صادق(علیه السلام) سوال شد: برای چه از زن ها جزیه برداشته شد؟ امام(علیه السلام) فرمود:

به خاطر این که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از کشتن زن ها و بیچه ها در جنگ نهی نمود....(2)

ص: 616

1-1082.. و فی الکافی عن الصادق(علیه السلام) انه سئل عن المجوس ا كان لهم نبی فقال نعم اما بلغک کتاب رسول الله(صلی الله علیه و آله) الی اهل مکه ان اسلموا و الا فاذنوا بحرب فکتبوا الی رسول الله(صلی الله علیه و آله) ان خذ منّا الجزیة و دعنا الی عبادة الاوثان فکتب الیهم التبی (صلی الله علیه و آله) ائی لست آخذ الجزیة الا من اهل الکتاب فکتبوا الیه یریدون بذلك تکذیبه زعمت ائک لاتاخذ الجزیة الا من اهل الکتاب ثم اخذت الجزیة من مجوس هجر فکتب الیهم التبی (صلی الله علیه و آله) ان المجوس کان لهم نبی فقتلوه و کتاب احرقوه اتاهم نبیهم بکتابهم فی اثنی عشر الف جلد ثور. [تفسیر صافی، ج 2، ص 334]

2-1083.. و فیہ و فی الفقیه و العلل عنه(علیه السلام) انه سئل عن النساء کیف سقطت الجزیة و رفعت عنهن فقال لان رسول الله(صلی الله علیه و آله) نهی عن قتل النساء و الولدان فی دار الحرب الا ان یقاتلن و ان قاتلت ایضاً فامسک عنها ما امکنک و لم تخف خللاً فلما نهی عن قتلهن فی دار الحرب کان ذلك فی دار الإسلام اولی و لو امتنع ان تؤدی الجزیة لم یمکن قتلها فلما لم یمکن قتلها رفعت الجزیة عنها و لو امتنع الرجال و ابوا ان يؤدوا الجزیة کانوا ناقضین للعهد و حلت دماؤهم و قتلهم لان قتل الرجال مباح فی دار الشّرك و كذلك المقعدة من اهل الشّرك و الذمة و الاعمی و الشیخ الفانی و المرأة و الولدان فی ارض الحرب و من اجل ذلك رفعت عنهم الجزیة.

[تفسیر صافی، ج 2، ص 334] B

و فرمود:

مقدار جزیه به اختیار امام (علیه السلام) است و نسبت به اموال و حیوانات جزیه گرفته نمی شود.

و فرمود:

از دیوانه و ناقص العقل جزیه گرفته نمی شود. (1)

و در تفسیر «وَهُمْ صَاغِرُونَ» فرمود: جزیه و مالیات را به گونه ای از او باید گرفت که

درد آور و موجب ذلت او باشد. (2)

سوره ی توبه [9]، آیات 30 تا 35

متن:

وَقَالَتِ الْيَهُودُ عِزِّيٌّ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ذَلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ اتَّخَذُوا أَحْبَابَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا لَإِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُتِمَّ نُورَهُ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ

ص: 617

1- 1084.. وفي الكافي والفقيه عنه (عليه السلام) جرت السنة ان لا يؤخذ الجزية من المعتوه و لا من المغلوب على عقله. [تفسير صافي، ج 2، ص 335]

2- 1085.. و كيف يكون صاغراً و هو لا يكثرث لما يؤخذ منه لا حتى يجد ذلاً لما اخذ منه فيالم لذلك فيسلم. [صافي، ج 2، ص 335]

النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وَظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَدُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ

لغات:

«احبار» جمع جبر به معنای عالم صاحب بیان زیباست، و جبر به فتح و کسر خوانده می شود و «رهبان» جمع راهب، عالمی است که آثار خشیت و ترس از خدا از او ظاهر باشد و اکثرا در عباد نصارا استعمال می شود، و اطفاء خاموش کردن نور آتش است و در اذهاب هر نوری استعمال می شود، که بر روی هم انباشته شده باشد و «ذهب» را به این خاطر ذهب گویند که یذهب و لا یبقی، و فضة را نیز به خاطر تنفض و تتفرق فضة گویند، و همین دو اسم دلیل فناء و نابودی است، و «اکواء» به معنای الصاق است.

ترجمه:

یهود گفتند: «عزیر پسر خداست!» و نصاری گفتند: «مسیح پسر خداست!» این سخنی است که با زبان خود می گویند، که همانند گفتار کافران پیشین است خدا آنان را بکشد، چگونه از حق انحراف می یابند؟! (30) (آن ها) دانشمندان و راهبان خویش را معبودهایی در برابر خدا قرار دادند، و (همچنین) مسیح فرزند مریم را در حالی که دستور نداشتند جز خداوند یکتایی را که معبودی جز او نیست، پرستند، او پاک و منزّه است از آن چه هم تایش قرار می دهند! (31) آن ها می خواهند نور خدا را با دهان خود خاموش کنند ولی خدا جز این نمی خواهد که نور خود را کامل کند، هر چند کافران ناخشنود باشند! (32) او کسی است که رسولش را با هدایت و آیین حق فرستاد، تا آن را بر همه آیین ها غالب گرداند، هر چند مشرکان کراهت داشته باشند! (33) ای کسانی

که ایمان آورده اید! بسیاری از دانشمندان (اهل کتاب) و راهبان، اموال مردم را به باطل می خورند، و (آنان را) از راه خدا باز می دارند! و کسانی که طلا و نقره را گنجینه (و ذخیره و پنهان) می سازند، و در راه خدا انفاق نمی کنند، به مجازات دردناکی بشارت ده! (34)

در آن روز که آن را در آتش جهنم، گرم و سوزان کرده، و با آن صورتها و پهلوها و پشتهای شان را داغ می کنند (و به آن ها می گویند): این همان چیزی است که برای خود اندوختید (و گنجینه ساختید)! پس بچشید چیزی را که برای خود می اندوختید! (35)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ...» (1)

مرحوم طبرسی روایت کرده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به یهودیان فرمود:

برای چه شما «عزیر» را فرزند خدا می دانید؟! آنان گفتند: به خاطر این که عزیر تورات را برای بنی اسرائیل زنده نمود، بعد از آن که از بین رفته بود و به آن عمل نمی شد، و این تنها به خاطر آن بود که «عزیر» فرزند خدا بود. رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: چگونه او فرزند خدا شد، و موسی که آورنده ی تورات بود و از او معجزاتی مردم دیدند فرزند خدا نشد؟! (2)

ص: 619

1-1086.. سوره ی توبه، آیه ی 30.

2-1087.. فی الاحتجاج عن النبی (صلی الله علیه و آله) انه طالبهم بالحجة فقالوا لانه احبى لبني اسرائيل التوراة بعد ما ذهبتم ولم يفعل بها هذا الا- لانه ابنه فقال (صلی الله علیه و آله) كيف صار عزير ابن الله دون موسى وهو الذي جاءهم بالتوراة وراوا منه من المعجزات ما قد علمتم فان كان عزير ابن الله لما ظهر من اكرامه من احياء التوراة فلقد كان موسى بالنبوة احق واولى الحديث وقالت النصارى المسيح ابن الله وهو ايضا قول بعضهم. [صافي، ج 2، ص 335]

مرحوم طبرسی از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نیز نقل نموده که آن حضرت به نصارا فرمود:

«برای چه شما مسیح را فرزند خدا می دانید؟!» آنان گفتند: «به خاطر این که خداوند معجزات عجیبی را به دست او آشکار نمود و از کرامت خود او را فرزند خویش دانست». رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به آنان فرمود: شما پاسخ مرا به قوم یهود شنیدید که گفتیم: «معجزات پیامبران دلیل این نیست که آنان فرزند خدا باشند و...» و نصارا [و یهود] با شنیدن این سخنان سکوت نمودند. (1)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

خشم و غضب خداوند هنگامی بر یهود شدید شد، که گفتند: «عزیز فرزند خداست» و خشم و غضب خداوند هنگامی بر نصارا شدید شد، که گفتند: «مسیح فرزند خداست» و خشم و غضب خداوند شدید است [بر این امت] هنگامی که خون من ریخته شود و مردم مرا با ریختن خون عترتم آزار نمایند. (2)

مؤلف گوید:

در تفسیر منسوب به امام عسکری(علیه السلام) حدیث مفصّلی در ذیل آیه فوق نقل شده که به خاطر اختصار از نقل آن صرف نظر شد.

ص: 620

1- 1088.. فی الإحتجاج عن النّبی (صلی الله علیه و آله) انه طال بهم بالحجّة فقالوا انّ الله لما اظهر على يد عيسى (علیه السلام) من الاشياء العجیبة ما اظهر فقد اتخذه ولداً على جهة الكرامة فقال لهم رسول الله(صلی الله علیه و آله) فقد سمعتم ما قلته لليهود فی هذا المعنى الذى ذكرتموه ثم اعاد ذلك كلّ فسكتوا الحدیث ذلیك قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ اخترعوه بافواههم لم یاتهم به كتاب و ما لهم به حجّة يُضَاهُونَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِضَاهِي قَوْلِهِمْ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ كَالْقَائِلِينَ بَانَ الْمَلَائِكَةَ بَنَاتِ اللَّهِ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 336]

2- 1089.. فی المجالس و العیاشی عن النّبی (صلی الله علیه و آله) قال اشتد غضب الله على اليهود حين قالوا عَزَبُ ابْنِ اللَّهِ و اشتد غضب الله على النصاری حين قالوا الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ و اشتد غضب الله على من اراق دمی و آذانی فی عترتی. [تفسیر صافی، ج 2، ص 336]

مقصود از «قَاتَلَهُمُ اللَّهُ» لعنهم الله است، چنان که آیه «قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ» یعنی لعن الانسان ما اكفره. (1)

«اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ...» (2)

ابو بصیر گوید: به امام صادق (علیه السلام) گفتم: معنای پرستش احبار و رهبان چیست؟ امام (علیه السلام) فرمود:

به خدا سوگند یهود و نصارا مردم را دعوت به پرستش خود نکردند، و اگر دعوت می کردند هرگز مردم آنان را نمی پرستیدند و لکن حرام ها را برای آنان حلال نمودند و حلال ها را حرام کردند و مردم از آنان پذیرفتند و این بوده معنای پرستش آنان. (3)

امام باقر (علیه السلام) نیز می فرماید:

به خدا سوگند بنی اسرائیل برای علمای خود نماز و روزه انجام ندادند بلکه در معصیت خدا از آنان اطاعت کردند. [و این معنای پرستش آنان است.] (4)

ص: 621

1-1090 .. الطبرسی فی (الاحتجاج): عن امیرالمؤمنین (علیه السلام)، قال: «قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنْتِ يُؤْفَكُونَ اِیْ لَعْنَهُمُ اللَّهُ اِنِیْ یُؤْفَكُونَ، فَمَسْمِی اللَعْنَةُ قَتَالًا، وَ كَذَلِکَ قُتِلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرَهُ اِیْ لَعْنِ الْاِنْسَانِ». [تفسیر برهان، ج 2، ص 767، ح 1]

2-1091 .. سوره ی توبه، آیه ی 31.

3-1092 .. محمّد بن یعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمّد بن خالد، عن عبد الله بن يحيى، عن ابن مسكان، عن ابى بصير، عن ابى عبد الله (علیه السلام)، قال: قلت له: اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ؟ فقال: «اما و الله ما دعوهم الى عبادة انفسهم، و لو دعوهم الى عبادة انفسهم ما اجابوهم، و لكن احلوا لهم حراما، و حرموا عليهم حلالا، فعبدوهم من حيث لا يشعرون». [تفسیر برهان، ج 2، ص 768، ح 1]

4-1093 .. احمد بن محمّد بن خالد البرقي: عن محمّد بن خالد، عن حماد، عن ربيع بن عبد الله، عن ابى بصير، عن ابى عبد الله (علیه السلام)، فى قول الله: اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهْبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ، قال: «و الله ما صلوا لهم و لاصاموا، و لكن احلوا لهم حراما، و حرموا عليهم حلالا، فاتبعوهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 768، ح 2] B

عدی بن حاتم گوید: خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) رفتم و در گردن من صلیبی از طلا بود و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به من فرمود:

«این را از گردن خود بیرون کن» پس من به دستور آن حضرت عمل کردم و چون بازگشتم رسول خدا(صلی الله علیه و آله) این آیه را تلاوت نمود: «اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا» پس من گفتم: ما آنان را نمی پرستیدیم؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: آیا آنان حرام های خدا را برای شما حلال نمی کردند و شما می پذیرفتید؟ و آیا حلال های خدا را حرام نمی کردند و شما از آنان می پذیرفتید؟ گفتم: آری چنین بود؛ فرمود: این پرستش آنان محسوب می شده است. (1)

«يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلَّا أَنْ يُنِيرَهُ...» (2)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) می فرماید:

مقصود خداوند از این آیه این است که علمای یهود و نصارا چیزهایی را در تورات و انجیل وارد کردند که خداوند نفرموده بود، و هدفشان این بود که حقایق [نبوت پیامبر اسلام و امامت بعد از او] را بر مردم مشتبه سازند، و خداوند قلوب آنان را کور

ص: 622

1- 1094.. قال: وروى الثعلبي، باسناده عن عدی بن حاتم، قال: اتيت رسول الله(صلی الله علیه و آله) وفي عنقي صليب من ذهب، فقال لي: «يا عدی، اطرح هذا الربق من عنقك». قال: فطرحته ثم انتهيت اليه، و هو يقرأ من سورة براءة هذه الآية اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا حَتَّىٰ فَرَّغَ مِنْهَا. فقلت له: انا لسنا نعبدهم؟ فقال: «اليس يحرمون ما احل الله فتحرمونه، و يحلون ما حرم الله فتستحلونه؟» قال: فقلت: بلى، قال: «فتلك عبادتهم». [تفسير برهان، ج 2، ص 769، ح 10]

2- 1095.. سورة ی توبه، آیه ی 32.

نمود و چیزهایی را در تورات و انجیل از یاد بردند و باقی ماند و سبب رسوایی آنان شد و معلوم گردید که این دو کتاب را تحریف نموده اند. (1)

حضرت رضا(علیه السلام) فرمود:

هنگامی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) از دنیا رحلت نمود، مردم کوشیدند تا نور خدا را خاموش کنند و خداوند جز اتمام نور خود را نخواست، و علی بن ابی حمزه نیز کوشید تا بعد از موسی بن جعفر(علیهما السلام) نور خدا را خاموش نماید در حالی که خداوند جز اتمام نور خود را اراده نکرده بود؛ سپس به شیعیان خود فرمود: خداوند شما را به چیزی هدایت نمود که مردم از آن جاهل بودند، پس خدا را بر این منت شکر کنید. (2)

«هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ...» (3)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی قائم آل محمد(صلی الله علیه و آله) نازل شده است، و این از آیاتی است که تاویل آن بعد از تنزیل آن خواهد آمد. (4)

ص: 623

1- 1096.. فی الاحتجاج عن امیر المؤمنین(علیه السلام) فی هذه الآية یعنی انّهم اثبتوا فی الكتاب ما لم یقله الله لیلبسوا علی الخلیفة فاعمی الله قلوبهم حتّی ترکوا فیہ ما دلّ علی ما احدثوه فیہ و حرفوا منه. [تفسیر صافی، ج 2، ص 337]

2- 1097.. فی قرب الاسناد للحمیری معاویة بن حکیم عن احمد بن محمد بن ابی نصر قال: وعدنا ابوالحسن الرضا(علیه السلام) لیلة الی مسجد دار معاویة فجاء فسلم فقال: ان الناس قد جهدوا علی اطفاء نور الله حین قبض الله تبارک و تعالی رسول الله(صلی الله علیه و آله) و ابی الله الا ان یتم نوره و قد جهد علی بن ابی حمزة علی اطفاء نور الله حین قبض ابو الحسن فابی الله الا ان یتم نوره، و قد هداکم الله لا مر جهله الناس فاحمدوا الله علی ما من علیکم به. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 211، ح 121]

3- 1098.. سوره ی توبه، آیه ی 33.

4- 1099.. القمی نزلت فی القائم من آل محمد(علیهم السلام) قال و هو الَّذی ذکرناه ممّا تاویله بعد تنزیله. [تفسیر صافی، ج 2، ص

[338]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

به خدا سوگند هنوز تاویل این آیه نازل نشده است و تاویل آن نخواهد آمد تا قائم آل محمد(صلی الله علیه و آله) قیام نماید و هنگامی که او قیام کند، هر کافر به خدای عظیم

و مشرک به امام(علیه السلام) از قیام او کراهت خواهد داشت. [و آن حضرت همه آنان را

خواهد کشت] حتی اگر کافر و یا مشرکی در دل سنگی پنهان شده باشد، آن سنگ به مومن خواهد گفت: مرا بشکن و کافری که در بطن من قرار دارد را بکش. (1)

امام کاظم(علیه السلام) در تفسیر آیه فوق می فرماید:

خداوند رسول خود(صلی الله علیه و آله) را نسبت به [اعلان و تثبیت] ولایت وصی او [علی(علیه السلام)] امر نمود و مقصود از دین حق همان ولایت اوصیای پیامبر(صلی الله علیه و آله) است که با تثبیت و تعیین آن، دین خدا بر جمیع ادیان غالب می شود، و آن هنگام قیام قائم(علیه السلام) انجام خواهد گرفت و مقصود از «وَاللَّهُ مُتِمُّ نُورِهِ» این است که خداوند ولایت قائم(علیه السلام) را برقرار خواهد نمود، گرچه کافران را خوش نیاید، و از ولایت علی و فرزندان او کراهت داشته باشند. به آن حضرت گفته شد: آیا این آیه با قرائت «وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ بِوَلَايَةِ عَلِيٍّ (علیه السلام)» نازل شده است؟ فرمود: آری این تنزیل آن است و هر معنایی جز این، تاویل آن است. (2)

ص: 624

1- 1100.. و فی الاکمال عن الصادق(علیه السلام) فی هذه الآية و الله ما نزل تاویلها بعد و لا ينزل تاویلها حتی يخرج القائم فاذا خرج القائم(علیه السلام) لم یبق کافر بالله العظیم و لا مشرک بالامام الا کره خروجه حتی لو کان کافر او مشرک فی بطن صخرة لقاتل یا مومن فی بطنی کافر فاکسرنی و اقتله. [تفسیر صافی، ج 2، ص 338]

2- 1101.. و فی الکافی عن کاظم(علیه السلام) فی هذه الآية هو الذی امر رسوله(صلی الله علیه و آله) بالولاية لوصیته و الولاية هی دین الحق لیظهره علی جمیع الادیان عند قیام القائم(علیه السلام) و الله متم ولاية القائم و لو کره الکافرُونَ بولاية علی(علیه السلام) قیل هذا تنزیل قال نعم هذا الحرف تنزیل و اما غیره فتاویل. [تفسیر صافی، ج 2، ص 338]

در کتاب احتجاج از امیرالمؤمنین (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

صاحب این امر [یعنی حضرت بقیة الله (علیه السلام)] به خاطر مکر و خدعه اهل زمان خود،

در غیبت خواهد ماند، و فتنه، قلب ها را احاطه خواهد نمود، تا جایی که نزدیک ترین مردم به او، دشمن سرسخت او خواهد شد، و در آن زمان خداوند او را با لشکرهایی تایید خواهد کرد، که شما آنان را نمی بینید، و خداوند دین پیامبر خود را به دست او بر همه ادیان عالم غالب می کند، گرچه مشرکان را خوش نیاید. (1)

در تفسیر مجمع البیان از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که فرمود:

این آیه مربوط به زمان قیام مهدی آل محمد (صلوات الله و سلامه علیهم اجمعین) است و هنگامی که او قیام می کند؛ همه مردم اقرار به دین محمد (صلی الله علیه و آله) خواهند نمود. و در روایت دیگری فرمود: این آیه مربوط به رجعت است. (2)

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

هنگام قیام مهدی (علیه السلام)، خداوند اسلام را وارد هر خانه ای خواهد کرد، یا با عزت کامل و یا با ذلت کامل و خداوند یا با قبول نمودن اسلام [و دولت مهدی (علیه السلام)] به مردم عزت می دهد و یا مردم [به سبب کراهتی که دارند] با ذلت اسلام را قبول خواهند نمود. (3)

ص: 625

1- 1102.. و فیہ فی حدیث مناجاة موسی (علیه السلام) ربّه و قد ذکر محمّداً (صلی الله علیه و آله) قال فتّمت کلماتی لاظہرنّ دینہ علی الادیان کلّہا ولاعبدنّ بکلّ مکان و فی الاحتجاج عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) و غاب صاحب هذا الامر بايضاح الغدر له فی ذلك لاشتمال الفتنة على القلوب حتى يكون اقرب الناس اليه اشدّهم عداوةً و عند ذلك يؤیّده الله بجُنودٍ لم ترّوها و یظہر دین نبیّه علی یدیه علی الدین کلّہ و لو کرّہ المُشْرِکونَ. [تفسیر صافی، ج 2، ص 338]

2- 1103.. و فی المجمع عن الباقر (علیه السلام) فی هذه الآية انّ ذلك يكون عند خروج المهدي من آل محمد عليه و عليهم صلوات الله فلا يبقى احد الا اقرّ بمحمّد (صلی الله علیه و آله). [تفسیر صافی، ج 2، ص 338]

3- 1104.. و فی المجمع عن النبی (صلی الله علیه و آله) قال لا يبقى علی وجه الارض بيت مدر و لاوبر الا ادخله الله الاسلام اما بعزّ عزیز او بذل ذلیل اما یعرفهم فیجعلهم الله من اهله فیعزّوا به و اما یذلّهم فیدينون له. [تفسیر صافی، ج 2، ص 339] B

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

قائم ما منصور به رعب و مؤید به نصر است، زمین برای او در هم پیچیده می شود و گنج های زمین برای او آشکار می گردد و سلطنت او مشرق و مغرب عالم را فرا می گیرد و خداوند به وسیله او دین خود را بر همه ی ادیان غالب می کند و هر خرابی و نابسامانی را روی زمین آباد می نماید، و روح الله عیسی بن مریم از آسمان فرود می آید و پشت سر او نماز می خواند... (1)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ كَثِيرًا مِّنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لَيَأْكُلُونَ أَمْوَالَ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيَصُدُّونَ

عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» (2)

مرحوم کلینی در کتاب کافی در «باب المستاکل بعلمه و المباهی به» از امیرالمؤمنین(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) شنیدم که می فرمود: دو حریص هستند که هرگز سیر نمی شوند، یکی طالب دنیا و دیگری طالب علم، سپس فرمود: و کسی که قانع شود و اکتفا

کند به آن چه خدا برای او حلال نموده است سالم خواهد بود و کسی که از راه غیر حلال مالی را به دست آورد هلاک خواهد شد، جز آن که توبه کند و آن مال را به صاحبش برگرداند، و کسی که علم را از اهل آن بگیرد و به آن عمل کند نجات می یابد و کسی که علم را برای دنیا طلب کند دنیا بهره ی او خواهد بود. (3)

ص: 626

1- 1105.. و فی الاکمال و العیاشی عن الباقر(علیه السلام) القائم منّا منصور بالرعب مؤید بالنصر تطوی له الارض و تظهر له الكنوز يبلغ سلطانه المشرق و المغرب و يظهر الله به دینه على الدین کله فلا- یقی فی الارض خراب الا عمر و ينزل روح الله عیسی بن مریم فیصلی خلفه الحدیث. [تفسیر صافی، ج 2، ص 339]

2- 1106.. سوره ی توبه، آیه ی 34.

3- 1107.. مُحَمَّدُ بْنُ یَحْیَى عَنْ أَحْمَدَ بْنِ مُحَمَّدٍ بْنِ عِیْسَى وَ عَلِیُّ بْنُ إِبْرَاهِیمَ عَنْ أَبِيهِ جَمِیعًا عَنْ حَمَّادِ بْنِ عِیْسَى عَنْ عُمَرَ بْنِ أُذَیْنَةَ عَنْ أَبَانَ بْنِ أَبِي عِیَاشٍ عَنْ سَدِّ لَیْمِ بْنِ قَیْسٍ قَالَ سَمِعْتُ أَمِیرَ الْمُؤْمِنِینَ(علیه السلام) یَقُولُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ(صلی الله علیه و آله) مَنْهُومَانِ لَا یَشَّ بَعَانَ طَالِبُ دُنْیَا وَ طَالِبُ عِلْمٍ فَمَنْ أَقْتَصَرَ مِنَ الدُّنْیَا عَلَى مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَهُ سَلِمَ وَ مَنْ تَنَاوَلَهَا مِنْ غَیْرِ حِلِّهَا هَلَكَ إِلَّا أَنْ یَتُوبَ أَوْ یُرَاجِعَ وَ مَنْ أَخَذَ الْعِلْمَ مِنْ أَهْلِهِ وَ عَمِلَ بِعِلْمِهِ نَجَا وَ مَنْ آزَادَ بِهِ الدُّنْیَا فَهِيَ حَظُّهُ. [کافی، ج 1، ص 46] B

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

هنگامی که عالمی را دیدید که اهل دنیاست، او را بر دین خود متهم بدانید و امین دین خود قرار مدهید، چرا که هر کس چیزی را دوست بدارد اطراف همان می گردد. (1)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

خداوند به داود(علیه السلام) وحی نمود: عالمی را که مفتون به دنیا و علاقه مند به آن است بین خود و من واسطه مکن، چرا که او تو را از مسیر محبت من جدا می کند، و چنین کسانی، راهزن های بندگان نیک من هستند، و کم تر عقوبتی که من به آنان وارد می نمایم این است که شیرینی مناجات خود را از قلوب آنان می گیرم.

مؤلف گوید:

آیه فوق در مذمت از علمای یهود و نصارا می باشد، و لکن معنای آن عام است و در روایات فراوانی از علمای ناشایسته و دنیاطلب مذمت شده است. «وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ».

ص: 627

1- 1108.. وَعَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنْ أَبِيهِ عَنِ الْقَاسِمِ عَنِ الْمُنْقَرِيِّ عَنْ حَفْصِ بْنِ غِيَاثٍ عَنْ أَبِي عَبْدِ اللَّهِ (عليه السلام) قَالَ إِذَا رَأَيْتُمُ الْعَالِمَ مُجِبًّا لِدُنْيَاہِ فَاتَّهَمُوهُ عَلَىٰ دِينِكُمْ فَإِنَّ كُلَّ مُجِبِّ لِسُنِّیِّ یَحُوطُ مَا أَحَبَّ وَقَالَ (صلی الله علیه و آله) أَوْحَىٰ اللَّهُ إِلَىٰ دَاوُدَ (عليه السلام) لَا تَجْعَلْ بَيْنِي وَبَيْنَكَ عَالِمًا مَّفْتُونًا بِالدُّنْيَا فَيَصُدَّكَ عَنْ طَرِيقِ مَحَبَّتِي فَإِنَّ أَوْلِيكَ قُطَّاعُ طَرِيقِ عِبَادِي الْمُرِيدِينَ إِنَّ أَدْنَىٰ مَا أَنَا صَانِعٌ بِهِمْ أَنْ أَنْزِعَ حَلَاوَةَ مُنَاجَاتِي عَنْ قُلُوبِهِمْ. [کافی، ج 1، ص 46]

«وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ.» (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: درهم و دینار [طلا و نقره] امت های قبل از شما را هلاک نمود، شما را نیز هلاک خواهد کرد. (2)

شیخ طوسی از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل نموده که چون این آیه نازل شد فرمود:

هر مالی که زکات آن داده شود گنج محسوب نمی شود گرچه زیر هفت زمین باشد، و هر مالی که زکات آن داده نشود گنج محسوب می شود گرچه روی زمین باشد. (3)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

بیش از چهار هزار دینار [و یا درهم] جمع کردن، گنج محسوب می شود خواه زکات آن را داده باشد یا نداده باشد و بشارت عذاب دارد و کم تر از آن نفقه خواهد بود. (4)

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق می فرماید:

خدا گنج کردن طلا و نقره را حرام نموده و دستور داده آن ها را در راه خدا انفاق کنند، و ابوذر غفاری بعد از نزول آیه «يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا

ص: 628

1- 1109 .. سوره ی توبه، آیه ی 34 و 35.

2- 1110 .. فی کتاب الخصال عن الحارث قال: قال امیرالمؤمنین (علیه السلام): قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): الدینار و الدرهم اهلکا من کان قبلکم و هما مهلکاکم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 214]

3- 1111 .. فی امالی شیخ الطائفة «قدس سره» باسناده لما نزلت هذه الآية «وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ» قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): كل مال تودی زکوته فلیس بکنز و ان کان تحت سبع ارضین، و کل مال لا تودی زکوته فهو کنز و ان کان فوق الارض. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 213، ح 130]

4- 1112 .. فی مجمع البیان و روی عن علی (علیه السلام) ما زاد علی اربعة آلاف فهو کنز ادى زکوته او لم یؤدها و ما دونها فهي نفقة فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 213، ح 131]

جِبَاهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ» هر روز اول صبح هنگامی که در شام بود با صدای بلند فریاد می زد: به کسانی که طلا و نقره ها را گنج می کنند بشارت دهید: که آن ها را [در دوزخ] داغ می کنند و همواره به صورت ها و پهلوها و پشت آنان می گذارند، تا حرارت آن ها به درونشان وارد شود. (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

نپرداختن زکات واجب، از گناهان کبیره است، چرا که خداوند می فرماید: «يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ.» (2)

معاذ بن کثیر گوید: امام صادق (علیه السلام) می فرمود:

به شیعیان ما اختیار داده شده که از آن چه در دست خود دارند در راه خدا بدهند، و لکن هنگامی که قائم ما قیام نماید، حرام است کسی مالی را گنج کند و باید آن را نزد آن حضرت بیاورد، تا به وسیله آن با دشمنان خود مبارزه کند، چنان که

ص: 629

1-1113.. و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله: «وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَ الْفِضَّةَ وَ لَا يُنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ» (فان الله حرم كنز الذهب و الفضة و امر بانفاقه فی سبیل الله، و قوله: يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ قَالَ: كان ابو ذر الغفاری یغدو كل يوم و هو بالشام فینادی باعلى صوته: بشر اهل الكنوز بكی فی الجباء و كی بالجنوب و كی بالظهور ابدأ حتى یتردد الحر فی اجوافهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 213]

2-1114.. فی من لا یحضره الفقیه عن ابی عبد الله (علیه السلام) حدیث طویل یدکر فیہ الكبایر و فیہ: و منع الزكاة المفروضة لان الله؟ عز؟ یقول: «يَوْمَ يُحْمَى عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فَتُكْوَى بِهَا جِبَاهُهُمْ وَ جُنُوبُهُمْ وَ ظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنْزْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْنِزُونَ.» [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 214، ح 135]

خداوند می فرماید: «وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ.» (1)

مولف گوید:

جمع بین روایات گذشته، نیاز به تحلیل فقهی دارد و اکنون مجال آن نیست و در بحث وجوب زکات خواهد آمد ان شاء الله.

سوره ی توبه [9]، آیات 36 تا 41

متن:

إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِّئُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ فَيَحِلُّوا مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنٌ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ اتَّقُوا اللَّهَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ اتَّقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْأَمْرِ فَمَا مَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ إِلَّا تَتَفَرَّوْا يُعَذِّبُكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبَدِلُ قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ إِلَّا تَتَّصِرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِي اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّ اللَّهَ

ص: 630

1-1115.. في الكافي محمد بن يحيى عن احمد بن محمد بن محمد عن محمد بن سنان عن معاذ بن كثير قال: سمعت ابا عبد الله (عليه السلام) يقول: موسع على شيعتنا ان ينفقوا مما في ايديهم بالمعروف، فاذا قام قائمنا حرم على كل ذي كنز كنزه حتى ياتي به، فيستعين به على عدوه و هو قول الله؟ عز؟ في كتابه: وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص

213، ح [129]

مَعَنَا فَانزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُنُودٍ لَمْ تَرَوْهَا وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَىٰ وَكَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

لغات:

«كافّة» به معنای احاطه و زیاده است و چون به نهایت می رسد گفته می شود: کفّ عن الزیادة، و اصل کفّ منع است و مکفوف ممنوع البصر است، و کافّة منصوب بر مصدر است، و تثنيه و جمع ندارد، و انساء به معنای تاخیر است و «مواطنة» به معنای موافقة است، و «نقر» خروج برای امر لازم است، و «تثاقل» اظهار ثقل و سنگینی است و ضد آن تسرع است، و «متاع» به معنای انتفاع است و «استبدال» چیزی را به جای چیز دیگر قرار دادن است.

ترجمه:

تعداد ماه ها نزد خداوند در کتاب الهی، از آن روز که آسمان ها و زمین را آفریده، دوازده

ماه است که چهار ماه از آن، ماه حرام است (و جنگ در آن ممنوع می باشد). این، آیین ثابت و پابرجا (ی الهی) است! بنا بر این، در این ماه ها به خود ستم نکنید (و از هر گونه خونریزی بپرهیزید)! و (به هنگام نبرد) با مشرکان، دسته جمعی پیکار کنید، همان گونه که آن ها دسته جمعی با شما پیکار می کنند و بدانید خداوند با پرهیزگاران است! (36) نسیء [جا به جا کردن و تاخیر ماه های حرام]، افزایشی در کفر (مشرکان) است که با آن، کافران گم راه می شوند یک سال، آن را حلال، و سال دیگر آن را حرام می کنند، تا به مقدار ماه هایی که خداوند تحریم کرده بشود (و عدد چهار ماه، به پندارشان تکمیل گردد) و به این ترتیب، آن چه را خدا حرام کرده، حلال بشمرند. اعمال زشتشان در

نظرشان زیبا جلوه داده شده و خداوند جمعیت کافران را هدایت نمی کند! (37) ای کسانی که ایمان آورده اید! چرا هنگامی که به شما گفته می شود: «به سوی جهاد در راه خدا حرکت کنید!» بر زمین سنگینی می کنید (و سستی به خرج می دهید)؟! آیا به زندگی دنیا به جای آخرت راضی شده اید؟! با این که متاع زندگی دنیا، در برابر آخرت، جز اندکی نیست! (38) اگر (به سوی میدان جهاد) حرکت نکنید، شما را مجازات دردناکی می کند، و گروه دیگری غیر از شما را به جای شما قرار می دهد و هیچ زبانی به او نمی رسانید و خداوند بر هر چیزی تواناست! (39) اگر او را یاری نکنید، خداوند او را یاری کرد (و در مشکلترین ساعات، او را تنها گذاشت) آن هنگام که کافران او را (از مکه) بیرون کردند، در حالی که دوّمین نفر بود (و یک نفر بیشتر همراه نداشت) در آن هنگام که آن دو در غار بودند، و او به همراه خود می گفت: «غم مخور، خدا با ماست!» در این موقع، خداوند سکینه (و آرامش) خود را بر او فرستاد و با لشکری که مشاهده نمی کردید، او را تقویت نمود و گفتار (و هدف) کافران را پایین قرار داد، (و آن ها را با شکست مواجه ساخت) و سخن خدا (و آیین او)، بالا (و پیروز) است و خداوند عزیز و حکیم است! (40) (همگی به سوی میدان جهاد) حرکت کنید سبکبار باشید یا سنگین بار! و با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد نمایید این برای شما بهتر است اگر بدانید! (41)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

ماه ها، نزد خداوند، در کتاب خدا، از روزی که آسمان ها و زمین را خلق نمود،

ص: 632

دوازده ماه بوده است و نخست آن ها ماه خداست و آن ماه رمضان است، و قلب ماه رمضان، شب قدر است، و قرآن از شب اول ماه رمضان نازل شد [و در ماه رمضان به پایان رسید].⁽¹⁾

امام باقر(علیه السلام) از پدر خود زین العابدین از جدّ خود امیرالمؤمنین(علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

هنگامی که بیماری رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سنگین شد، فرمود: ای مردم! سال، دوازده ماه است، چهار ماه آن ماه های حرام است [که قتال در آن ها حرام می باشد] و آن ها، رجب، ذوالقعدة، ذوالحجّة و محرّم اند، و ماهی که روزه در آن واجب است ماه رمضان است، و شما باید با دیدن هلال این ماه روزه بگیرید، و با دیدن هلال ماه بعد از آن روزه نگیرید، و اگر هلال [آخر ماه] پنهان شد باید سی روز روزه بگیرید....⁽²⁾

جابر جعفی گوید: به امام باقر(علیه السلام) گفتم: تاویل «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا...»

چیست؟ و آن حضرت آه بلندی کشید و فرمود:

ص: 633

1-1117.. فی الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن عبد الله بن المغيرة عن عمر و الشامی عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: ان الشُّهُورَ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ فَغَرَّةَ الشُّهُورِ شَهْرُ اللَّهِ عَزَّ ذَكَرَهُ وَهُوَ شَهْرُ رَمَضَانَ وَوَقْتُ نَزْلِ الْقُرْآنِ فِي أَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ فَاسْتَقْبَلَ الشَّهْرَ بِالْقُرْآنِ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 214]

2-1118.. فی تفسیر العیاشی عن ابی خالد الواسطی عن ابی جعفر(علیه السلام) قال: حدثنی ابی علی بن الحسین عن امیرالمؤمنین(علیه السلام) ان رسول الله(صلی الله علیه و آله) لما ثقل فی مرضه قال: ایها الناس ان السنة اثنا عشر شهرا منها اربعة حرم، ثم قال بيده: رجب مفرد، و ذو القعدة و ذو الحجّة و المحرم ثلث متواليات، الا و هذا الشهر المفروض رمضان، فصوموا لرؤيته و افطروا لرؤيته فاذا خفي الشهر فاتموا العدة، شعبان ثلثين، و صوموا الواحد و الثلثين، وقال بيده: الواحد و الاثنین و الثلاثة، ثم ثنی ابهامه ثم قال: انها شهر كذا و شهر كذا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 215، ح 141]

ای جابر! مقصود از «سنة و سال» جدم رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است و مقصود از دوازده ماه، امیرالمؤمنین (علیه السلام) است تا به من برسد و پس از من، فرزندانم جعفر و فرزند او موسی و فرزند موسی علی، و فرزند علی محمد، و فرزند محمد علی، و فرزند علی

حسن، و فرزند حسن محمد هادی مهدی خواهند بود و آنان دوازده امام و حجّت های الهی و امنای او بر علوم وحی هستند و مقصود از «منها اربعة حرم» همان چهار نفری هستند که نامشان علی می باشد، و آنان علی امیرالمؤمنین (علیه السلام)، و پدرم علی بن الحسین، و علی بن موسی، و علی بن محمد هستند، و اقرار به امامتشان دین قیم و استوار الهی است، و شما نباید درباره ی امامت آنان به خود ظلم کنید، بلکه باید امامت همه آنان را بپذیرید تا هدایت شوید. (1)

«وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ» (2)

زراره گوید: پدرم از امام صادق (علیه السلام) درباره ی آیه ی «وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ» (3) سوال نمود.

ص: 634

1-1119.. فی کتاب الغیبة لشیخ الطائفة «قدس سره» روی جابر الجعفی قال: سئلت ابا جعفر (علیه السلام) عن تاویل قول الله؟ عز؟: «إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ» قال: فتنفس سيدي الصعداء فقال: يا جابر ائمة السنة فهي جدی رسول الله (صلی الله علیه و آله)، و شهورها اثني عشر شهرا فهو امیرالمؤمنین (علیه السلام) الى و الى ابني جعفر و ابنه موسی، و ابنه علی، و ابنه محمد، و ابنه علی، و الى ابنه الحسن، و الى ابنه محمد الهادی المهدی اثني عشر اماما حجج الله في خلقه و امنائه علی و حیه و علمه، و الاربعة الحرم الذين هم الدين القيم اربعة منهم يخرجون باسم واحد، علی امیرالمؤمنین (علیه السلام)، و ابی علی بن الحسین، و علی بن موسی، و علی بن محمد، فالأقرار بهؤلاء هو الدين القيم فلا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ، ای قولوا بهم جميعا تهتدوا. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 215، ح 140]

2-1120.. سوره ی توبه، آیه ی 36.

3-1121.. سوره ی بقره، آیه ی 193.

امام(علیه السلام) فرمود:

وقت تاویل این آیه نرسیده است، و هنگامی که قائم ما قیام می کند، مردم تاویل این آیه را خواهند دید و دین محمد(صلی الله علیه و آله) به همه ی روی زمین خواهد رسید، و مشرکی روی زمین نخواهد ماند. (1)

امام باقر(علیه السلام) می فرماید:

آیه فوق که خداوند می فرماید: «...وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ...» به مسلمانان بشارت و ضمانت پیروزی می دهد به شرط آن که اهل تقوا باشند. (2)

قطب راوندی از ابن عباس نقل کرده که آیه فوق نسخ نشده است چرا که ظاهر آیه قتال با کسانی است که به جنگ با مسلمانان برخاسته اند، و سپس گوید: اقوی به نظر من عدم نسخ است. (3)

ص: 635

1- 1122.. عن زرارة قال: قال ابو عبد الله(عليه السلام) سئل ابي عن قول الله: «قَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةً وَ يَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ» فقال: انه [تاویل] لم یجئ تاویل هذه الآية، و لو قد قام قائمنا بعده سیری من یدرکه ما یكون من تاویل هذه الآية، و لیبلغن دین محمد(صلی الله علیه و آله) ما بلغ اللیل حتّی لا یكون شرک [مشرک] علی ظهر الارض كما قال الله. [تفسیر عیاشی، ج 2، ص 56]

2- 1123.. وفي المجمع و العیاشی عن الصادق(عليه السلام) لم یجئ تاویل هذه الآية و لو قد قام قائمنا بعد سیری من یدرکه ما یكون من تاویل هذه الآية و لیبلغن دین محمد(صلی الله علیه و آله) ما بلغ اللیل حتّی لا یكون مشرک علی ظهر الارض كما قال الله تعالی یَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا فَإِنِ انْتَهَوْا عَنِ الْكُفْرِ فَإِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ فَيَجَازِيهِمْ عَلَى انْتِهَائِهِمْ عَنْهُ و اسلامهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 303]

3- 1124.. و قال ابن عباس و مجاهد و عمر بن عبد العزيز الآية غير منسوخة و هو الاقوى لانه لا دليل على كونها منسوخة و وجه الآية انه امر بقتال المقاتلة دون النساء. [فقه القرآن للقطب الرواندي، ج 1، ص 330]

بحث نسخ این آیه در ذیل آیه ی 193 سوره ی بقره گذشت.

«إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

سبب نزول این آیه این بوده که مردی از قبیله کنانه در مواقف حج می ایستاد و می گفت: «من خون محلین [و از احرام خارج شدگان] قبیله طی و خثعم را در ماه محرم حلال نمودم و ماه محرم را تاخیر انداختم و به جای آن ماه صفر را حرام قرار دادم» و چون سال آینده می شد می گفت: من «ماه صفر را حلال کردم و به جای آن ماه محرم را حرام نمودم» به این خاطر خداوند آیه ی «إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ...» را تا «زَيْنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ» نازل نمود. (2)

در کتاب خصال از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که آن حضرت در تفسیر آیه فوق فرمود:

«مردم [جاهلیت] عادتشان این بود که یکسال محرم را ماه حرام قرار می دادند و ماه صفر را ماه حلال، و یکسال ماه صفر را ماه حرام قرار می دادند و ماه محرم را ماه حلال» سپس فرمود: ای مردم شیطان مایوس شده که در بلاد شما پرستش شود [از این رو شما را از راه های دیگر به کفر دعوت می نماید]. (3)

ص: 636

1- 1125.. سوره ی توبه، آیه ی 37.

2- 1126.. وقال علی بن ابراهیم: قوله تعالى: إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُؤَاطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ كَان سبب نزولها ان رجلا من كنانة كان يقف في الموسم، فيقول: قد احللت دماء المحلين من طيبي و خثعم في شهر المحرم و انساته، و حرمت بدله صفرًا. فاذا كان العام المقبل، يقول: قد احللت صفرًا و انساته و حرمت بدله شهر المحرم. فانزل الله: إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ الى قوله: زَيْنَ لَهُمْ سُوءُ أَعْمَالِهِمْ. [تفسير برهان، ج 2، ص 777]

3- 1127.. في كتاب الخصال عن عبد الله بن عمر عن النبي (صلی الله علیه و آله) كلام من خطبة له نقلناه قريبا و يتصل بآخره اعنى: «فَلَا تَظَلِّمُوا فِيهِنَّ أَنْفُسَكُمْ» فان النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُؤَاطُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ، و كانوا يحرمون المحرم عاما و يستحلون صفر عاما و يحرمون صفر عاما و يستحلون المحرم، ايها الناس ان الشيطان قد يئس ان يعبد في بلادكم.

[تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 217، ح 147] B

از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که در خطبه خود فرمود:

ای مردم، همان گونه که در روز خلقت آسمان ها و زمین زمان حرکت می نموده اکنون نیز حرکت می کند [و می چرخد] سپس فرمود: سال دوازده ماه دارد چهار ماه آن ماه های حرام است مانند: ذوالقعدة و ذوالحجّة و محرّم و رجب و مقصود آن حضرت این بوده که ماه های حرام به جای خود بازگشت و حج در ذی الحجّة قرار گرفت و «نسیئ» مشرکین [که ماه ها را در یکسال حرام قرار می دادند و در یکسال حلال] باطل شد.(1)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ...»(2)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) به اصحاب خود می فرماید:

خدا شما را رحمت کند، برای جنگ با دشمن کوچ کنید [و بشتابید] و کندی

ص: 637

1-1128.. فی مجمع البیان و قرأ ابو جعفر محمّد بن علی(علیهما السلام) النسی یخفف علی وزن الهدی، و قال مجاهد: کان المشرکون یحجون فی کل شهر عامین فحجوا فی ذی الحجّة عامین، ثم حجوا فی المحرم عامین ثم حجوا فی صفر عامین و كذلك فی الشهور حتّى وافقت الحجّة التي قبل حجة الوداع فی ذی القعدة، ثم حج التّبی(صلی الله علیه و آله) فی العام القابل حجة الوداع، فوافقت ذی الحجّة فذلک حین قال التّبی(صلی الله علیه و آله) فی خطبته: الا ان الزّمان قد استدار کهيئة یوم خلق الله السموات و الارض، السنة اثنی عشر شهرا منها اربعة حرم ثلاثة متوالیات: ذو القعدة و ذو الحجّة و المحرم، و رجب مضر الذی بین جمادی و شعبان، اراد(علیه السلام) بذلک ان الاشهر الحرم رجعت الی مواضعها و عاد الحج الی ذی الحجّة و بطل النسی ء. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 217]

2-1129.. سوره ی توبه، آیه ی 38-39.

نکنید و زمین گیر نشوید تا ذلت پیدا نکنید و با خواری باز نگردید و پستی و بی آبرویی نصیب شما نشود، همانا مرد جنگی به خواب نمی رود و کسی که به خواب رود، دشمن او بیدار است. (1)

«إِلَّا تَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيَ اثْنَيْنِ إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ...» (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در احتجاج خود با ابوبکر فرمود:

من تو را به خدا سوگند می دهم، آیا من بودم که جان خود را در «یوم الغار» فدای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نمودم [و در بستر او خوابیدم] یا تو بودی؟ ابوبکر گفت: شما بودی. و نیز در احتجاج خود بر مردم در روز شورای سقیفه فرمود: من شما را به خدا سوگند می دهم، آیا جز من کسی از بین شما، جان خود را فدای رسول خدا (صلی الله علیه و آله)

نمود، هنگامی که مشرکین می خواستند او را بکشند و من در بستر او خوابیدم و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به طرف غار رفت و مشرکین گمان می کردند من رسول خدا هستم و به من گفتند: پسر عمّ تو کجاست؟ و من گفتم: نمی دانم، و آنان مرا زدند که نزدیک بود کشته شوم؟ گفتند: خدا داند که تو بودی فقط. (3)

ص: 638

1-1130.. فی نهج البلاغة قال (علیه السلام) انقروا رحمکم الله الی قتال عدوکم و لا تثاقلوا الی الارض فتقروا بالخسف، و تبوءوا بالذل و یكون نصیبکم الاخس، ان اخا الحرب الارق و من نام لم ینم عنه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 217، ح 149]

2-1131.. سوره ی توبه، آیه ی 40.

3-1132.. و فی احتجاجه (علیه السلام) علی ابی بکر قال: فانشدک بالله انا وقیت رسول الله (صلی الله علیه و آله) بنفسی یوم الغار ام انت؟ قال: بل انت. و فی احتجاجه (علیه السلام) علی الناس یوم الشوری قال: فانشدکم بالله هل فیکم احد وقی رسول الله (صلی الله علیه و آله) و آله) حیث جاء المشرکون یریدون قتله فاضطجعت فی مضجعه و ذهب رسول الله (صلی الله علیه و آله) نحو الغار، و هم یرون انی انا هو، فقالوا: این ابن عمک؟ فقلت: لا لادری فضر بونی حتی کادوا یقتلوننی غیری؟ قالوا: اللهم لا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 219، ح 151 و 152]

امیرالمؤمنین (علیه السلام) بعد از مرگ عمر بن خطاب ضمن سخنان مفصل خود به مردم فرمود:

شما را به خدا سوگند آیا در بین شما احدی جز من وجود دارد که برای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در غار غذا ببرد و اخبار روز را به او خبر بدهد؟ گفتند: خیر. (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در غار به ابوبکر که ترس و وحشت او را گرفته بود فرمود:

آرام باش خدا با ماست و او آرام نمی گرفت، از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: آیا می خواهی من اصحاب خود انصار را به تو نشان بدهم که گرد هم نشسته اند و با هم دیگر سخن می گویند؟ و می خواهی جعفر و اصحاب او را که در حال عبور از دریا هستند به تو نشان بدهم؟ ابوبکر گفت: آری. پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دست خود را بر صورت او کشید و او انصار را دید که با هم دیگر سخن می گفتند و جعفر و اصحاب او را دید که بر روی دریا سیر می کردند و [لکن ابوبکر] در آن ساعت در باطن خود گفت: او [یعنی رسول خدا (صلی الله علیه و آله)] ساحر است. (2)

ص: 639

1-1133.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمه الله» عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) حدیث طویل یقول فیہ للقوم بعد موت عمر بن الخطاب: نشدتکم بالله هل فیکم احد کان یبعث الی رسول الله (صلی الله علیه و آله) الطعام و هو فی الغار و یخبره الاخبار غیری؟ قالوا: لا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 219]

2-1134.. فی روضة الکافی حمید بن زیاد عن محمد بن ایوب عن علی بن اسباط عن الحکم بن مسکین عن یوسف بن صهیب عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: سمعت ابا جعفر (علیه السلام) یقول: ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) اقبل یقول لابی بکر فی الغار: اسکن فان الله معنا و قد اخذته الرعدة و هو لایسکن، فلما رای رسول الله (صلی الله علیه و آله) حاله قال له: ترید ان اریک اصحابی من الانصار فی مجالسهم یتحدثون، فاریک جعفر و اصحابه فی البحر یغوصون؟ قال: نعم فمسح رسول الله (صلی الله علیه و آله) بیده علی وجهه فنظر الی الانصار یتحدثون و نظر الی جعفر و اصحابه فی البحر یغوصون، فاضمر تلك الساعة انه ساحر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 219، ح

[157]

من و حسن بن جهم خدمت امام رضا(علیه السلام) بودیم که حسن بن جهم به آن حضرت

گفت: اهل سنت بر ما احتجاج می کنند به آیه ی «إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ» امام(علیه السلام) فرمود:

از این آیه چیزی [جز مذمت ابوبکر] برای آنان حاصل نمی شود، چرا که خداوند می فرماید: «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ» و در این آیه ذکر خیری از ابوبکر نشده است. حسن بن جهم گوید: گفتیم: فدای شما شوم آیا شما این آیه را چنین قرائت می کنید؟ فرمود: آری. (1)

مؤلف گوید:

بسیار روشن است که سکینه در این آیه به قرینه جملات بعد از آن تنها بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل شده است، در حالی که در جاهای دیگر خداوند می فرماید: «فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ...» و این دلیل بر عدم ایمان ابوبکر است، و اگر او ایمان می داشت نباید از امر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) که فرمود: «لَا تَحْزَنُ إِنْ اللَّهَ مَعَنَا» تخلف می کرد.

«انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...» (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

«خِفَافًا وَثِقَالًا» یعنی شبابًا و شیوخًا الی غزوة تبوک. (3)

ص: 640

1- 1135.. فی تفسیر العیاشی عن عبد الله بن محمد الحجاج قال: كنت عند ابی الحسن الثانی (علیه السلام) و معی الحسن بن الجهم، فقال له الحسن: انهم يحتجون علينا بقول الله تبارک و تعالی: ثانی اثنین إذ هُمَا فِي الْغَارِ قال: و ما لهم فی ذلك فوالله لقد قال الله فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ و ما ذكره فیها بخیر قال: قلت له: جعلت فداک و هكذا تقرؤها؟ قال: هكذا قد قرأتها. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 220، ح 160]

2- 1136.. سوره ی توبه، آیه ی 41.

3- 1137.. و قوله انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا قال شبابا و شیوخا یعنی الی غزوة تبوک. [تفسیر قمی، ج 1، ص 290]

«لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَ لَكِن بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ

لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ» (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه می فرماید:

آنان دروغ می گفتند و قدرت جنگ با دشمن را داشتند، و در علم خدا گذشته بود که اگر سفری نزدیک و درآمدی از مال دنیا می بود همراه پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) می رفتند و از او پیروی می کردند. (2)

علی بن ابراهیم در تفسیر «وَ لَكِن بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ» گوید:

مقصود حرکت برای جنگ تبوک بوده و علت تخلف آنان از این جنگ این بوده که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سفری دورتر و سخت تر از سفر برای جنگ تبوک نداشته است. (3)

جنگ تبوک

مرحوم ابن شهر آشوب در کتاب مناقب گوید:

این جنگ در سال نهم هجری و در ماه رجب رخ داد و آیه شریفه «انْفِرُوا خِفَافًا وَ ثِقَالًا وَ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَ أَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ»

درباره ی این جنگ نازل شد.

ص: 641

1-1138.. سوره ی توبه، آیه ی 42.

2-1139.. فی تفسیر العیاشی عن زرارة و حمران و محمد بن مسلم عن ابی جعفر و ابی عبد الله (علیهما السلام) فی قول الله: «لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ» الایة انهم يستطيعون و قد كان فی علم الله لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قَاصِدًا لَفَعَلُوا. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 222]

3-1140.. وقال علی بن ابراهیم: فی قوله: «وَ لَكِن بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ» یعنی الی تبوک و ذلك ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) لم یسافر سفرا ابعد منه و لاشد منه... [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 222]

تبوک نام مکانی است در اطراف شام که به آن «حجر» گویند و آیه شریفه «كَذَّبَ أَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِينَ» به این مکان اشاره دارد و این غزوه را «فاضحه» گویند زیرا منافقین در این غزوه رسوا شدند و «جیش العسرة» نیز به آن گویند زیرا مسلمانان در این جنگ در سختی و قحطی شدیدی بودند و در حقیقت این غزوه آزمایشی بود و جنگی رخ نداد. (1)

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

سبب این جنگ این بود که کاروان های تجارتی که از شام به مدینه می آمدند خبر دادند که رومیان با لشکر عظیمی در تبوک جمع شده اند و می خواهند با رسول خدا (صلی الله علیه و آله) جنگ کنند و پادشاه هرقل با لشکر خود حرکت نموده و قبائل غسان و جذام و بهراء و عامله با او همراه شده اند و لشکر آنان به بلقاء رسیده و خود در حمص نزول نموده است.

از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور آماده شدن برای تبوک را صادر نمود و قبائل اطراف مدینه و مسلمانان مکه را نیز خبر نمود تا در این جنگ شرکت کنند و به متمکنین و ثروتمندان نیز دستور داد تا با مال خود افراد ضعیف را تجهیز کنند و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) خطبه ای خواند و فرمود: بهترین سخن، سخن خداست... و مردم را ترغیب به جهاد نمود، و مردم با شنیدن سخنان آن حضرت آماده شدند و گروهی از منافقین نیز از دستور آن حضرت امتناع نمودند و شخصی به نام جد بن قیس در پاسخ رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: من علاقه زیادی به زناشویی دارم و می ترسم که اگر زنان شامی را ببینیم به گناه بیفتم و شما به من اجازه بدهید که در مدینه بمانم، و به اهل قبیله خود نیز گفتم: در این

ص: 642

هوای گرم به جنگ نروید. و فرزندش به او گفت: آیا با این حرف ها از دستور رسول خدا تخلف می کنی؟! و سپس به قوم خود می گویی: «لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ» به خدا سوگند خداوند

آیه ای درباره ی تو نازل خواهد نمود و تا قیامت مردم آن را خواهند خواند. پس این آیه

درباره ی او نازل شد: «وَمِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِّي وَلَا تَنْفِتْنِي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ

لْمُحِيطَةُ بِالْكَافِرِينَ» و این منافق باز گفت: آیا محمد فکر می کند که جنگ با رومیان مانند

جنگ با اعراب است؟ سپس گفت: احدی از این جمعیت به مدینه باز نخواهند گشت. (1)

ص: 643

1- 1142 .. و قال علی بن ابراهیم: فی قوله: «وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ» یعنی الی تبوک و ذلك ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) لم یسافر سفرا ابعده منه و لاشد منه، و كان سبب ذلك ان الضیافة كانوا یقدمون المدينة من الشام معهم الدرموک و الطعام و هم الانباط فاشاعوا بالمدينة ان الروم قد اجتمعوا یریدون غزو رسول الله (صلی الله علیه و آله) فی عسکر عظیم. و ان هرقل قد سار فی جنوده و جلب معهم غسان و جذام و بهراء و عاملة و قد قدم عساكره البلقاء و نزل هو حمص فامر رسول الله (صلی الله علیه و آله) التهیؤ الی تبوک و هی من بلاد البلقاء و بعث الی القبائل حوله و الی مكة و الی من اسلم من خزاعة و مزينة و جهينة و حثهم علی الجهاد، و امر رسول الله (صلی الله علیه و آله) بعسکره فضرب فی ثیة الوداع، و امر اهل الجدة ان یعینوا من لاقوه به و من كان عنده شیء اخرجه، و حملوا و قووا و حثوا علی ذلك، و خطب رسول الله (صلی الله علیه و آله) فقال بعد ان حمدا لله و اثنی علیه: B ایها الناس ان اصدق الحدیث کتاب الله و ذکر الخطبة بتمامها، قال: فرغب الناس لما سمعوا هذا من رسول الله (صلی الله علیه و آله) و قدمت القبایل من العرب من استنفرهم و قعد عنه قوم من المنافقین و غیرهم، و لقی رسول الله (صلی الله علیه و آله) الجد بن قیس فقال له: یا با و هب الا تنفر معنا فی هذه الغزاة لعلک ان تحتفد من بنات الاصفر؟ فقال: یا رسول الله ان قومی لیعلمون انه لیس فیهم احد اشد عجبا بالنساء منی، و اخاف ان خرجت معک ان لا اصبر اذا رايت بنات الاصفر فلا تفتنی و ائذن لی ان اقیم، و قال لجماعة من قومه: لا تخرجوا فی الحر، فقال ابنه: ترد علی رسول الله (صلی الله علیه و آله) و تقول ما تقول؟ ثم تقول لقومک لا تنفروا فی الحر؟ و الله لینزلن الله فی هذا قرآنا یقرؤه الناس الی یوم القيمة، فانزل الله علی رسوله فی ذلك: و مِنْهُمْ مَّنْ يَقُولُ ائْذَنْ لِّي وَلَا تَنْفِتْنِي اَلَا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ثم قال الجد بن قیس ا یطمع محمد ان حرب الروم مثل حرب غیرهم؟ لا یرجع من هؤلاء احد ابدا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 222، ح 169]

و چون لشکر اسلام به تبوک رسید اثری از لشکر روم یافت نشد و بعد از چند روز بزرگ آنان خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و با آن حضرت مصالحه نمود و قرارداد جزیه و مالیات را با آن حضرت امضا نمود و این جنگ جز امتحان و آزمایشی نبود و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) با مشورت با اصحاب خود به مدینه بازگشت. (1)

فوائد جنگ تبوک

مولف گوید:

این جنگ گرچه درگیری و مواجه شدن با دشمن نداشته و دشمن با اطلاع از آمادگی نیروهای اسلام خود را از منطقه تبوک دور کرده و تلفاتی رخ نداده است و لکن فوایدی بر آن مترتب بوده مانند:

1. هراس دشمن از مقابله با مسلمانان، چنان که خداوند می فرماید: «وَاعِدُوا لَهُمْ مَا اسَّ تَطَعْتُمْ مِّنْ قُوَّةٍ وَ مِنْ رِّبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَ عَدُوَّكُمْ».

2. امتحان سختی بوده برای مسلمانان، به خاطر دوری تبوک و فصل برداشت خرما و میوه و گرمی هوا و نبودن آب و امکانات دیگر در منطقه تبوک و فقر مالی مسلمانان و فراوانی دشمن و...

3. امتحان منافقین و رسوایی و شناسایی شدن آنان حتی برخی مثل جد بن قیس که گفت: من نمی توانم از همسرم جدا شوم و مرا در فتنه و گناه قرار مده. و تخلف آن سه نفر و نزول آیات قرآن درباره ی آنان.

ص: 644

4. نزول آیات فراوانی از قرآن درباره ی تخلف منافقین از این جنگ که خواهد آمد.

5. عدم شرکت امیرالمؤمنین (علیه السلام) در این جنگ به خاطر حفظ مدینه از خطر منافقین و صدور حدیث منزلت در این جنگ.

6. درمانده شدن ابوذر در راه تبوک و اخبار رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از وضعیّت او.

7. تسلیم شدن برخی از قبائل اطراف شام بدون درگیری و به دست آمدن غنائم فراوان و...

سوره ی توبه [9]، آیات 42 تا 57

متن:

لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَ لَكِن بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنفُسَهُمْ وَ اللَّهُ يَعْلَمُ
إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ عَفَا اللَّهُ عَنكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَبَيِّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَ تَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ
يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَ أَنفُسِهِمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُنْتَمِينَ إِنَّمَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْيَوْمِ الْآخِرِ وَ ارْتَابَتْ قُلُوبُهُمْ فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ وَ
لَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَ لَكِن كَرِهَ اللَّهُ انبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَ قِيلَ أَفَعُدُّوا مَعَ الْقَاعِدِينَ لَوْ خَرَجُوا فِيكُمْ مَا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَ لَأَوْضَعُوا
خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَ فِيكُمْ سَمَاعُونَ لَهُمْ وَ اللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ لَقَدْ ابْتِغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَ قَلَّبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّى جَاءَ الْحَقُّ وَ ظَهَرَ أَمْرُ
اللَّهِ وَ هُمْ كَارِهُونَ وَ مِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَتَذُنْ لِي وَ لَاتُفْتَنِّي إِلَّا فِي الْفِتْنَةِ سَقَطُوا وَ إِنْ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ إِنْ تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ تَسُؤْهُمْ وَ إِنْ
تُصِيبَكَ مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرَنَا مِنْ قَبْلُ وَ يَتَوَلَّوْا وَ هُمْ فَرِحُونَ قُلْ لَنْ يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَ عَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا

ص: 645

إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِنْ عِنْدِهِ أَوْ بَأْيَدِنَا فَوَيْلٌ لِمَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ شَرِّ مَا تَفْعَلُونَ إِنَّكُمْ أَنْتُمْ كُنْتُمْ قَوْمًا فَاسِدِينَ وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهِونَ فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ وَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنَّهُمْ لَمِنْكُمْ وَمَا هُمْ مِنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ قَوْمٌ يَفْرُقُونَ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَغَارَاتٍ أَوْ مُدْخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ

لغات:

«عَرَضًا قَرِيبًا» ای لو کان ما دعوتهم الیه غنیمه حاضره، و «سَفَرًا قَاصِدًا» ای قریبا هیئا، و عدل را قصد گویند چرا که سزاوار قصد است، و «شَقَّةً» القِطْعَةُ مِنَ الْأَرْضِ الَّتِي يَشَقُّ رُكُوبُهَا عَلَى صَاحِبِهَا وَشَقٌّ بِمَعْنَى نَاحِيَةٍ نِزْمِيٌّ بِأَشَدِّ، وَعَدَّةٌ وَإِهْبَاءٌ وَآلَةٌ نَظَائِرُنْدٌ، وَانْبِعَاثٌ بِمَعْنَى انْطِلاقٍ بِالسَّرْعَةِ اسْتِ وَ «تَشْيِيطٌ» مَتَوَقِّفٌ نَمُودَن وَ اَمْرٌ بِهٖ پَرِهِيْزِ اسْتِ، وَ «حَبَالٌ» بِهٖ مَعْنَى فِسادِ اسْتِ وَ بِهٖ مَعْنَى مَرِغٍ وَ اضْطِرَابِ دَرِ رَايِ نِزْمِيٌّ بِأَشَدِّ وَ حَبَلٌ بِهٖ مَعْنَى جَنُونِ اسْتِ، وَ «اِيضَاعٌ» اسْرَاعٌ دَرِ سِيْرِ اسْتِ، وَ «تَقْلِيْبٌ» زِيْرُ وَ رُوْ كَرْدَنِ اسْتِ، وَ «زَهَقٌ» خُرُوجٌ بِالسَّخْتِيِ اسْتِ، وَ «زَاهِقٌ» هَالِكٌ اسْتِ، وَ «مَغَارَاتٌ» جَمْعُ مَغَارَةٍ مَحَلِّ پَنْهَانِ شَدْنِ اسْتِ، وَ «مُدْخَلٌ» بِهٖ مَعْنَى مَسْلِكِ وَ رَاهِ بَرایِ شِنَاخْتِهٖ نَشْدَنِ اسْتِ.

ترجمه:

(اما گروهی از آن‌ها، چنانند که) اگر غنایمی نزدیک (و در دسترس)، و سفری آسان باشد، (به طمع دنیا) از تو پیروی می کنند ولی (اکنون که برای میدان تبوک)، راه بر آن‌ها

دور (و پر مشقت) است، (سرباز می زند) و به زودی به خدا سوگند یاد می کنند که:

«اگر توانایی داشتیم، همراه شما حرکت می کردیم!» (آن ها با این اعمال و این دروغها، در واقع) خود را هلاک می کنند و خداوند می داند آن ها دروغ گو هستند! (42) خداوند تو را بخشید چرا پیش از آن که راست گویان و دروغ گویان را بشناسی، به آن ها اجازه دادی؟! (خوب بود صبر می کردی، تا هر دو گروه خود را نشان دهند!) (43) آن ها که به خدا و روز

جزا ایمان دارند، هیچ گاه برای ترک جهاد (در راه خدا) با اموال و جانهای شان، از تو اجازه نمی گیرند و خداوند پرهیزگاران را می شناسد. (44) تنها کسانی از تو اجازه (این کار را) می گیرند که به خدا و روز جزا ایمان ندارند، و دل های شان با شک و تردید آمیخته است آن ها در تردید خود سرگردانند. (45) اگر آن ها (راست می گفتند، و) اراده داشتند که (به سوی میدان جهاد) خارج شوند، وسیله ای برای آن فراهم می ساختند! ولی خدا از حرکت آن ها کراهت داشت از این رو (توفیقش را از آنان سلب کرد و) آن ها را (از جهاد) باز داشت و به آنان گفته شد: «با «قاعدین» [کودکان و پیران و بیماران] بنشینید!» (46) اگر آن ها همراه شما (به سوی میدان جهاد) خارج می شدند، جز اضطراب و تردید، چیزی بر شما نمی افزودند و بسرعت در بین شما به فتنه انگیزی (و ایجاد تفرقه و نفاق) می پرداختند و در میان شما، افرادی (سست و ضعیف) هستند که به سخنان آن ها کاملاً گوش فرامی دهند و خداوند، ظالمان را می شناسد. (47) آن ها پیش از این (نیز) در پی فتنه انگیزی بودند، و کارها را بر تو دگرگون ساختند (و به هم ریختند) تا آن که حق فرارسید، و فرمان خدا آشکار گشت (و پیروز شدید)، در حالی که آن ها کراهت داشتند. (48) بعضی از آن ها می گویند: «به ما اجازه ده (تا در جهاد شرکت نکنیم)، و ما را به گناه نیفکن!» آگاه باشید آن ها (هم اکنون) در گناه سقوط کرده اند و جهنم، کافران را احاطه کرده است! (49) هر گاه نیکی به تو رسد، آن ها را

ناراحت می کند و اگر مصیبتی به تو رسد، می گویند: «ما تصمیم خود را از پیش گرفته ایم.»

و بازمی گردند در حالی که خوشحالند! (50) بگو: «هیچ حادثه ای برای ما رخ نمی دهد،

مگر آن چه خداوند برای ما نوشته و مقرر داشته است او مولا (و سرپرست) ماست و مومنان باید تنها بر خدا توکل کنند!» (51) بگو: «آیا درباره ما، جز یکی از دو نیکی را انتظار

دارید؟! (یا پیروزی یا شهادت) ولی ما انتظار داریم که خداوند، عذابی از سوی خودش

(در آن جهان) به شما برساند، یا (در این جهان) به دست ما (مجازات شوید) اکنون که چنین است، شما انتظار بکشید، ما هم با شما انتظار می کشیم!» (52) بگو: «انفاق کنید خواه از روی میل باشد یا اکراه، هرگز از شما پذیرفته نمی شود چرا که شما قوم فاسقی بودید!» (53) هیچ چیز مانع قبول انفاقهای آن ها نشد، جز این که آن ها به خدا و پیامبرش کافر شدند، و نماز بجا نمی آورند جز با کسالت، و انفاق نمی کنند مگر با کراهت! (54) و (فزونی) اموال و اولاد آن ها، تو را در شگفتی فرو نبرد خدا می خواهد آنان را به وسیله آن، در زندگی دنیا عذاب کند، و در حال کفر بمیرند! (55) آن ها به خدا سوگند می خورند که از شما هستند، در حالی که از شما نیستند ولی آن ها گروهی هستند که می ترسند (و به خاطر ترس از فاش شدن اسرارشان دروغ می گویند)! (56) اگر پناهگاه یا غارها یا راهی در زیر زمین بیابند، به سوی آن حرکت می کنند، و با سرعت و شتاب فرار می کنند. (57)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَ سَفَرًا قاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَ لَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّقَّةُ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) در تفسیر این آیه می فرماید:

منافقین استطاعت شرکت در جنگ تبوک را داشتند و دروغ می گفتند، و خداوند

ص: 648

می دانست که آنان اگر سفر کوتاهی همراه با غنائم جنگی می بود، شرکت می کردند [و لکن برای این سفر مشقت دار بهانه می آورند]. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «و لکن بُعدت علیهم الشُّقَّةُ» رفتن به تبوک است، چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سفر جنگی دورتر از تبوک نداشت و هیچ سفر جنگی برای آن حضرت و مومنین سخت تر از رفتن به جنگ تبوک نبود. (2)

ص: 649

1- 1145.. ابن بابویه: قال: حدثنا ابي و محمد بن الحسن (رضی الله عنهما)، قال: حدثنا سعد بن عبد الله، عن احمد بن محمد بن عيسى، عن عبد الله بن محمد الحجال الاسدي، عن ثعلبة بن ميمون، عن عبد الاعلى بن اعين، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، في هذه الآية لو كان عرضاً قريباً و سراً قاصداً لا تبعوك و لکن بُعدت علیهم الشُّقَّةُ و سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ و اللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ: «انهم كانوا يستطيعون، و قد كان في العلم انه لو كان عرضاً قريباً و سراً قاصداً لفعلوا». و عنه، قال: حدثنا ابي، و محمد بن الحسن بن احمد بن الوليد، قال: حدثنا سعد بن عبد الله، قال: حدثنا احمد بن محمد بن عيسى، عن علي بن عبد الله، عن ابي محمد البرقي، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، في قول الله؟ عز؟: سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ و اللّٰهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ. قال: «كذبهم الله؟ عز؟ في قولهم: لَوْ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ، و قد كانوا مستطيعين للخروج». علي بن ابراهيم: في رواية ابي الجارود، عن ابي جعفر (عليه السلام)، في قوله: لَوْ كَانَ عَرْضًا قَرِيبًا، يقول: «غنيمة قريبة لا تبعوك». العياشي: عن زرارة و حمران و محمد بن مسلم، عن ابي جعفر و ابي عبد الله (عليهما السلام) في قول الله: لَوْ كَانَ عَرْضًا قَرِيبًا و سراً قاصداً لا تبعوك الآية: «انهم يستطيعون، و قد كان في علم الله انه لو كان عرضاً قريباً و سراً قاصداً لفعلوا». [تفسير برهان، ج 2، ص 785، ح 1، 2 و 4]

2- 1146.. و قال علي بن ابراهيم، في قوله تعالى: و لکن بُعدت علیهم الشُّقَّةُ: یعنی الی تبوک، و ذلك ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) لم يسافر سراً ابعد منه و لاشد. [تفسير برهان، ج 2، ص 786، ح 5]

«عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ» (1)

مامون الرشید به حضرت رضا (علیه السلام) گفت:

ای فرزند رسول خدا! آیا شما نمی گوید: پیامبران معصوم هستند؟ فرمود: آری. مامون [ضمن سولاتی] گفت: پس معنای این آیه چیست؟ «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ...؟» امام (علیه السلام) فرمود: این آیه از قبیل «إِيَّاكَ أَعْنَى وَاسْتَمَعَى يَا جَارَةَ» است یعنی به تو می گویم تا امت تو بشنوند، مانند آیه ی «لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ» و آیه «وَلَوْلَا أَنْ تَبْتَئَا لَقَدْ كِدْتُمْ تَزَكُّنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا» پس مامون گفت: راست گفتمی ای فرزند رسول خدا. (2)

علی بن ابراهیم از امام باقر (علیه السلام) نقل نموده که آن حضرت در تفسیر آیه فوق فرمود:

مقصود از «حَتَّى يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ» این است که ای رسول من باید اجازه ترک جهاد به آنان نمی دادی تا دروغ گوین و کسانی که بدون عذر ترک جهاد می کنند را بشناسی. (3)

ص: 650

1- 1147.. سوره ی توبه، آیه ی 43.

2- 1148.. فی عیون الاخبار باسناده الی علی بن محمد بن الجهم قال: حضرت مجلس المامون و عنده الرضا (علیه السلام) فقال له المامون: یا ابن رسول الله اليس من قولك ان الانبياء معصومون؟ قال: بلى، قال: فما معنى قول الله؟ عز؟ الی ان قال فاخبرنی عن قول الله؟ عز؟: (علیه السلام) «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ» قال الرضا (علیه السلام): هذا مما نزل باياك اعني و اسمعى يا جاره خاطب الله تعالى بذلك نبيه (صلی الله علیه و آله) و اراد به امته، و كذلك قول الله؟ عز؟: «لَئِنْ أَشْرَكْتَ لَيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ» و قوله: «وَلَوْلَا أَنْ تَبْتَئَا لَقَدْ كِدْتُمْ تَزَكُّنُ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا» قال: صدقت یا ابن رسول الله. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 223، ح 170]

3- 1149.. فی تفسیر علی بن ابراهیم و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) فی قوله؟ عز؟: «عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَّبِعَنَّ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ» يقول: لتعرف اهل العذر و الذين جلسوا بغير عذر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 224، ح

[171]

«لَا يَسْتَأْذِنُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ...» (1)

«الى قوله: فَهُمْ فِي رَيْبِهِمْ يَتَرَدَّدُونَ» (2)

اصبغ بن نباته گوید: امیرالمؤمنین (علیه السلام) ضمن حدیث مفصلی فرمود:

کسی که [در جنگ] در شک و تردید خود سرگردان است پیشینیان از او سبقت می گیرند، و عقب مانده ها به او می رسند، و او گرفتار دام شیطان است. [و این کنایه از محرومیت و عقب ماندن از قافله مجاهدین در راه خدا می باشد.] (3)

«وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً...» (4)

مغیره گوید: امام (علیه السلام) در تفسیر این آیه فرمود:

مقصود از «عده» تیت است و خداوند می فرماید: اگر آنان تیت رفتن به جهاد را داشتند، آماده رفتن می شدند و در جنگ شرکت می کردند. (5)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که می خواهید به حج بروید نیازهای سفر حج را آماده کنید، چرا که خداوند می فرماید: «وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً...» (6)

ص: 651

1-1150.. سوره ی توبه، آیه ی 44.

2-1151.. سوره ی توبه، آیه ی 45.

3-1152.. فی کتاب الخصال عن الاصبغ بن نباته عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) حدیث طویل یقول فیہ: و من تردد فی الریب سبقه الاولون و ادركه الآخرون و قطعته سنابک الشیاطین. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 224، ح 173]

4-1153.. سوره ی توبه، آیه ی 46.

5-1154.. فی تفسیر العیاشی عن المغیره قال: سمعته یقول فی قول الله: و لَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً قال: یعنی بالعدة النية، یقول: لو كان لهم نية لخرجوا. [تفسیر کنز الدقائق و بحر الغرائب، ج 5، ص 468]

6-1155.. فی کتاب الخصال عن امیر المؤمنین (علیه السلام) قال: اذا اردتم الحج فتقدموا فی شراء الحوائج ببعض ما یقوتکم علی السفر فان الله یقول: «وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 225، ح 176]

«قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ...» (1)

ابوحزمه ی ثمالی گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ» مرگ در راه خدا و شهادت در راه او و یا پیروزی امام است، و مقصود از «يُصِيبِكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ» مسخ است و مقصود از «أَوْ بِأَيِّدِينَا» کشته شدن است، و تربص، انتظار بلا برای دشمنان است چنان که خداوند می فرماید: «قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنَّا مَعَكُمْ مُتْرَبِّصُونَ.» (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) می فرماید:

مسلمان [با تقوا] نیز که اهل خیانت نباشد، انتظار یکی از دو نیکی را دارد: یا دعوت خدا را اجابت می کند [و وعده های خدا برای او بهتر از دنیا خواهد بود] و یا زنده می ماند و رزق خدا را می خورد و دین و شرافت خود را حفظ می کند. (3)

«وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ...» (4)

ص: 652

1-1156.. سوره ی توبه، آیه ی 52.

2-1157.. فی روضة الكافي علي بن محمد عن علي بن عباس عن الحسن بن عبدالرحمن عن عاصم بن حميد عن ابي حمزة عن ابي جعفر (عليه السلام) قال: قلت له: قوله؟ عز؟: «هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ» قال: أما موت في طاعة الله او ادراك ظهور امام (و نَحْنُ تَرَبِّصُ» بهم مع ما نحن فيه من الشدة «أَنْ يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ» قال: هو المسخ «أَوْ بِأَيِّدِينَا» و هو القتل، قال الله؟ عز؟ لنبیه (صلى الله عليه وآله): «قل تربصوا فانا معكم متربصون» و التربص انتظار وقوع البلاء باعدائهم. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 225، ح 178]

3-1158.. فی نهج البلاغة قال (عليه السلام): و كذلك المرء المسلم البرىء من الخيانة ينتظر احدى الحسينين اما داعى الله فما عند الله خير له، و اما رزق الله فاذا هو ذو اهل و مال و معه دينه و حسبه. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 225، ح 179]

4-1159.. سوره ی توبه، آیه ی 54.

امام صادق(علیه السلام) ضمن کلام مفصّلی فرمود:

به خدا سوگند اگر کسی همه ی روزها را روزه بگیرد و همه ی شب ها را به عبادت طی کند و بدون ولایت ما اهل بیت، خدا را ملاقات نماید، خدا او را لعنت خواهد کرد و از او راضی نخواهد شد، بلکه بر او خشمگین است و این معنای آیه ی «وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ...» می باشد.

سپس فرمود: «وَكَذَلِكَ الْإِيمَانُ لَا يَصْدُرُ مَعَهُ الْعَمَلُ، وَكَذَلِكَ الْكُفْرُ لَا يَنْفَعُ مَعَهُ الْعَمَلُ» یعنی کسی که دارای ایمان و اعتقاد صحیح باشد، اعمال [ناپسند] به او آسیبی نمی رساند، چنان که اگر کافر باشد، اعمال نیک برای او سودی ندارد. (1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) ضمن سخن مفصّلی فرمود:

هر عملی که به دستور غیر اصفیاء و اوصیای پیامبران جاری شود و مطابق حدود و پیمان ها و شرایع و سنن و معالم دین آنان نباشد، مردود و غیر مقبول خواهد بود و اهل آن در موقعیت کفر قرار دارند، گرچه در ظاهر به صفت ایمان متّصف باشند. سپس فرمود: مگر به آیه «وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ» توجه نکرده ای؟! بنابراین کسانی از اهل ایمان که به راه نجات [و سفینه ی اهل بیت(علیهم السلام)] راه نیافته اند، و حق اولیای خدا را

ص: 653

1-1160.. فی روضة الكافي ابو على الاشعري عن محمد بن عبد الجبار عن الحسن بن علي بن فضال عن ثعلبة بن ميمون عن ابي امية يوسف بن ثابت بن ابي سعيد عن ابي عبد الله(عليه السلام) انه قال في حديث طويل: والله لو ان رجلا صام النهار وقام الليل ثم لقي الله؟ عز؟ بغير ولا يتنا اهل البيت للعهه الله وهو عنه غير راض او ساخط عليه، ثم قال: وذلك قول الله؟ عز؟: وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَارِهُونَ فَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَزْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ثم قال: وكذلك الايمان لا يضر معه العمل، وكذلك الكفر لا ينفع معه العمل. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 225، ح 180]

انکار کرده اند ایمان شان به خداوند سودی ندارد و اعمال شان تباه و حبط می شود و در قیامت از زیان کاران خواهند بود. (1)

«فَلَا تُعْجِبُكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا...» (2)

عمر و بن سعید بن هلال گوید: امام صادق (علیه السلام) به من فرمود:

من تو را به تقوای الهی و راست گویی و پرهیز از گناه و کوشش در عبادت خدا سفارش می نمایم، و بدان که اجتهاد و کوشش در عبادت بدون ورع و تقوا سودی ندارد، و بترس از این که چشم خود را به بالا- دست خود در مال دنیا بدوزی چرا که خداوند می فرماید: «فَلَا تُعْجِبُكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ...» (3)

ص: 654

1- 1161.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمه الله» عن امیر المؤمنین (علیه السلام) حدیث طویل و فیه: فکل عمل یجری علی غیر ایدی الاصفیاء (الاصفیاء خ ل) و حدودهم و عهدودهم و شرائعهم و سننهم و معالم دینهم مردود غیر مقبول، و اهله بمحل کفر و ان شملتهم صفة الایمان الم تسمع الی قول الله تعالی: «وَمَا مَنَعَهُمْ أَنْ تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَاتُهُمْ إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ» فمن لم یهتد من اهل الایمان الی سبیل النجاة لم یغن عنه ایمانه بالله مع دفع حق اولیائه، و حبط عمله و هو فی الآخرة من الخاسرین. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 226]

2- 1162.. سوره ی توبه، آیه ی 55.

3- 1163.. فی روضة الکافی عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن عیسی عن علی ابن الحکم عن ابی المغرا عن زید الشحام عن عمرو بن سعید بن هلال عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: قال اوصیک بتقوی الله و صدق الحدیث و الورع و الاجتهاد و اعلم انه لا ینفع اجتهاد لا ورع معه، و ایاک ان تطمح نفسک الی من فوقک، و کفی بما قال الله؟ عز؟ لرسول الله (صلی الله علیه و آله): فَلَا تُعْجِبُكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 226، ح 185]

متن:

وَ مِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْتَخْطُونَ

وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِلَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ يُحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيُرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا

فِيهَا ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ

لغات:

«هَمْز و لَمْز» به معنای عیب گویی است، و فرق بین احق و اصلح این است که احق لازم نیست دارای صلاحیت باشد بخلاف اصلح که دارای صلاحیت بالاتر است، و «محادّة» تجاوز از حدّ است در دشمنی و سخت گیری و... و اصل لغت به معنای منع است، و خِزْي به معنای خواری و پستی است، و هوان مرادف آن است.

ترجمه:

و در میان آن ها کسانی هستند که در (تقسیم) غنایم به تو خرده میگیرند اگر از آن (غنایم، سهمی) به آن ها داده شود، راضی می شوند و اگر داده نشود، خشم می گیرند

ص: 655

(خواه حق آن‌ها باشد یا نه!) (58) (در حالی که) اگر به آن چه خدا و پیامبرش به آنان داده راضی باشند، و بگویند: «خداوند برای ما کافی است! و به زودی خدا و رسولش، از فضل خود به ما می‌بخشند ما تنها رضای او را می‌طلبیم.» (برای آن‌ها بهتر است!) (59) زکات‌ها مخصوص فقرا و مساکین و کارکنانی است که برای (جمع آوری) آن زحمت می‌کشند، و کسانی که برای جلب محبتشان اقدام می‌شود، و برای (آزادی) بردگان، و (ادای دین) بدهکاران، و در راه (تقویت آیین) خدا، و واماندگان در راه این، یک فریضه (مهم) الهی است و خداوند دانا و حکیم است! (60) از آن‌ها کسانی هستند که پیامبر را آزار می‌دهند و می‌گویند: «او آدم خوش باوری است!» بگو: «خوش باور بودن او به نفع شماست! (ولی بدانید) او به خدا ایمان دارد و (تنها) مومنان را تصدیق می‌کند و رحمت است برای کسانی که ایمان آورده اند!» و آن‌ها که رسول خدا را آزار می‌دهند، عذاب دردناکی دارند! (61) آن‌ها برای شما به خدا سوگند یاد می‌کنند، تا شما را راضی سازند در حالی که شایسته‌تر این است که خدا و رسولش را راضی کنند، اگر ایمان دارند! (62) آیا نمی‌دانند هر کس با خدا و رسولش دشمنی کند، برای او آتش دوزخ است جاودانه در آن می‌ماند؟! این، همان رسوایی بزرگ است! (63)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«(و مِنْهُمْ مَنْ يَلْمِزَكَ فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رِضْوَانًا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْتَحْطُونَ» (1)

ابوسعید خدری گوید:

هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) غنائم [جنگ حنین] را تقسیم می‌نمود، ناگهان

ص: 656

رئیس خوارج [= ابن ذی الخویصره تمیمی] آمد و به آن حضرت گفت: «ای رسول خدا، عدالت را رعایت کن» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: وای بر تو، اگر من رعایت عدالت را نکنم چه کسی رعایت عدالت می کند؟! پس عمر گفت: «یا رسول الله! به من اجازه بده تا گردن او را بزنم» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

«او را رها کن، همانا شما نماز خود را مقابل نماز آنان ناچیز می دانید، و روزه خود را مقابل روزه ی آنان ناچیز می دانید و آنان از دین خارج خواهند شد، مانند تیری که از کمان خارج می شود و چیزی از آن باقی نمی ماند، و رئیس آنان و صاحب پرچم شان مرد سیاهی است که در یکی از دو پای او [و یا یکی از دو دست او] گوشتی مانند پستان زن وجود دارد و آنان در زمان فترت ناس قیام می کنند... تا این که فرمود: هنگامی که قیام کردند آنان را بکشید و باز اگر قیام کردند آنان را بکشید» پس این آیه نازل شد: «وَمِنْهُمْ مَّنْ يَلْمِزُكَ فِي الصَّدَقَاتِ...» ابو سعید خدری سپس گوید: من گواهی می دهم که این سخنان را از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) شنیدم و شهادت می دهم که هنگامی که علی(علیه السلام) آنان را کشت

و من در کنار او بودم، رئیس خوارج را آوردند و همان گونه بود که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرموده بود. ثعلبی نیز این حدیث را در تفسیر خود آورده است. (1)

ص: 657

1-1165.. ابو سعید الخدری قال: بینا رسول الله(صلی الله علیه و آله) یقسم قسما و قال ابن عباس: کانت غنائم هوازن یوم حنین اذ جاء ابن ذی الخویصره التمیمی و هو حرقوص ابن زهیر اصل الخوارج فقال: اعدل یا رسول الله. فقال: ویلک و من یعدل اذا لم اعدل؟ فقال عمر: یا رسول الله ائذن لی فاضرب عنقه، فقال النبی(صلی الله علیه و آله): دعه فان له اصحابا یحتقر احدکم صلوته مع صلوتهم و صومهم مع صومه یمرقون من الدین کما یمرق السهم من الرمیة فینظر فی قذذه فلا یوجد فیه شیء ثم ینظر فی رصافه فلا یوجد فیه شیء ثم ینظر فی نصله فلا یوجد فیه شیء و قد سبق الفرث و الدم صاحب رایتهم رجل اسود فی احدی قدمیه او قال فی احدی یدیه مثل ثدی المرأة او مثل البضعة تدر در یخرجون علی فتره من الناس و فی حدیث آخر فاذا خرجوا فاقتلوهم ثم اذا خرجوا فاقتلوهم فنزلت: وَ مِنْهُمْ مَّنْ يَلْمِزُكَ الْآیة قال ابو سعید الخدری: اشهد انی سمعت هذا من رسول الله(صلی الله علیه و آله)، و اشهد ان علیا(علیه السلام) حین قتلهم و انا معه جیء بالرجل علی النعت الذی نعته رسول الله(صلی الله علیه و آله) رواه الثعلبی باسناده فی تفسیره. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص

227، ح [187] B

اسحاق بن غالب گوید: امام صادق (علیه السلام) به من فرمود:

توفکر می کنی چه اندازه ی از مردم اهل این آیه می باشند «فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رِضْوَانًا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ»؟ سپس فرمود: بیش از دو ثلث مردم اینگونه هستند! (1)

«إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ...» (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

هر مومن و هر مسلمانی که بمیرد و دین و بدهکاری داشته باشد، و دین او به خاطر فساد و اسراف نباشد، بر امام (علیه السلام) است که دین او را پرداخت کند وگرنه گناه کار خواهد بود، چرا که خداوند می فرماید: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ...» سپس فرمود: چنین کسی از «غارمین» و بدهکارها محسوب می شود و برای او سهمی است نزد امام (علیه السلام) و اگر نپردازد گناه کرده است. (3)

ص: 658

1- 1166.. فی اصول الکافی علی عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن ابراهیم بن عبد الحمید عن اسحق بن غالب قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): کم ترى اهل هذه الآیة: فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رِضْوَانًا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا هُمْ يَسْخَطُونَ قال: ثم قال: هم اکثر من ثلثی الناس. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 228، ح 188]

2- 1167.. سوره ی توبه، آیه ی 60.

3- 1168.. عدة من اصحابنا عن احمد بن محمد بن علی بن الحکم عن ابان بن عثمان عن صباح بن سیابة عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: قال رسول الله (صلی الله علیه و آله): ایما مومن او مسلم مات و ترک دینا و لم یکن فی فساد و لاسراف فعلى الامام ان یقضیه فان لم یقضه فعليه اثم ذلك ان الله تبارک و تعالی یقول: إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ الْآیة فهو من الغارمین و له سهم عند الامام فان حبسه فائمه علیه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 228، ح 189] B

درباره ی آیه فوق از امام صادق (علیه السلام) سوال نمودم فرمود: «فقیر» کسی است که سوال نمی کند، و «مسکین»، سخت تر از اوست، و «بائس» سخت تر از آن دو است؛ سپس فرمود: هر چه خدا [از مال دنیا] بر تو واجب نموده، بهتر است آشکارا انجام بدهی و هر چه را مستحبّ نموده بهتر است در پنهانی انجام بدهی، و اگر کسی زکات مال خود را حمل کند و آشکارا پرداخت نماید، کار زیبایی انجام داده است. (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

فقرا کسانی اند که از مردم سوال نمی کنند، در حالی که مخارج زندگی به عهده ی آنان است، چنان که خداوند می فرماید: «لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ صَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيْمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا» و مساکین افراد زمینگیر و ناتوان اند، مانند نابیناها و لنگ ها و جذامی ها و اقسام زمینگیرها از مردها و زنان و بچه ها، و مقصود از «و الْعَامِلِينَ عَلَيْهَا» کسانی هستند که در جمع زکات و گرفتن و حفظ آن ها

ص: 659

1- 1169.. علی بن ابراهیم عن احمد بن محمد بن محمد بن خالد عن عبد الله بن يحيى عن عبد الله بن مسكان عن ابي بصير قال: قلت لابي عبد الله (عليه السلام): قول الله؟ عز؟: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَ الْمَسْكِينِ» قال: الفقير الذي لا يسأل الناس، و المسكين اجهد منه، و البائس اجهدهم، فكل ما فرض الله؟ عز؟ عليك فاعلانه افضل من اسراره، و كل ما كان تطوعا فاسراره افضل من اعلانه، و لو ان رجلا حمل زكوة ماله فقسّمها علانية كان ذلك حسنا جميلا. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 229، ح 191]

می کوشند، تا برای تقسیم تحویل امام بدهند، و «الْمَوْلَقَةَ قُلُوبُهُمْ» کسانی هستند که خدا را یگانه می دانند و لکن معرفت به رسالت حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) ندارند، از این رو رسول خدا با زکات دل های آنان را نرم می نماید و معرفت را به آنان تعلیم می دهد و به همین خاطر خداوند در زکات برای آنان سهمی قرار داده است، تا رغبت نمایند و معرفت پیدا کنند. (1)

زراره گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی «الْمَوْلَقَةَ قُلُوبُهُمْ» سوال کردم، فرمود:

آنان کسانی هستند که خدا را یگانه می دانند و غیر او را نمی پرستند، و «لا اله الا الله» و «محمد رسول الله (صلی الله علیه و آله)» می گویند، و لکن درباره ی برخی از دستورات خداوند تردید می کنند، از این رو خداوند به پیامبر خود (صلی الله علیه و آله) دستور داده تا با مال و احسان، قلوب آنان را نرم کند و اسلامشان نیکو شود و بر دین خود ثابت بمانند؛ از این رو

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در جنگ حنین رؤسای عرب مانند ابوسفیان و ابن حصین فرازی و امثال آنان را با غنائم تالیف نمود و انصار از این عمل خشمگین شدند و سعد بن عباده را نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرستادند و او در جعرانه خدمت آن حضرت رسید

ص: 660

1-1170.. فی تفسیر علی بن ابراهیم و بین الصادق (علیه السلام) من هم؟ فقال: الفقراء هم الذين لا يسألون و عليهم مؤنات من عيالهم و الدليل على انهم هم الذين لا يسألون قول الله؟ عز؟ في سورة البقرة: «لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أُحْصِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْئَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا» و المساكين هم اهل الزمانة من العميان و العرجان و المجذومين و جميع اصناف الزمنى الرجال و النساء و الصبيان «و العالمين عليها» السعاة و الجبابة فى اخذها و جمعها و حفظها حتى يؤدوها الى من يقسمها «و الْمَوْلَقَةَ قُلُوبُهُمْ» قوم وحدوا الله و لم تدخل المعرفة قلوبهم ان محمدا رسول الله (صلی الله علیه و آله) فكان رسول الله (صلی الله علیه و آله) يتالفهم و يعلمهم كيما يعرفوا، فجعل الله؟ عز؟ لهم نصيبا فى الصدقات لكي يعرفوا و يرغبوا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 230، ح 195]

و پس از اجازه ی سخن عرضه داشت: «اگر این اموال که بین قوم خود تقسیم نمودی به امر خدا بوده ما راضی هستیم وگرنه ما راضی نیستیم».

زراره گوید: من از امام باقر(علیه السلام) شنیدم که می فرمود:

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) در پاسخ فرمود: ای جماعت انصار آیا همه شما موافق با گفته رئیس خود سعد بن عبادة هستید؟ انصار گفتند: رئیس و سید ما، خدا و رسول اوست و در مرتبه سوّم گفتند: نظر ما همان نظر سعد بن عبادة است. زراره گوید: از امام باقر(علیه السلام) شنیدم که فرمود: خداوند نور آنان را از بین برد و برای «الْمُوَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ» در قرآن سهمی قرار داد. (1)

مؤلف گوید:

این روایت درس بزرگی به ما می دهد که عدم تسلیم در مقابل دستورات خدا

ص: 661

1- 1171.. علی بن ابراهیم عن ابیه عن ابن ابی عمیر عن عمر بن اذینة عن زرارة عن ابی جعفر(علیه السلام) قال: سألته عن قول الله؟ عز؟: «والمولفة» قال: هم قوم وحدوا الله؟ عز؟ و خلعوا عبادة من يعبد من دون الله، و شهدوا ان لا اله الا الله و ان محمدا رسول الله(صلی الله علیه و آله) و هم فی ذلك شکاک فی بعض ما جاء به محمد(صلی الله علیه و آله)، فامر الله؟ عز؟ نبيه ان يتالفهم بالمال و العطاء لكي يحسن اسلامهم و يثبتوا على دينهم الذي دخلوا فيه و اقروا به ان رسول الله(صلی الله علیه و آله) يوم حنین تالف روءاء العرب من قریش و سایر مضر، منهم ابو سفیان بن حرب و عینة بن حصین الفزاری و اشباههم من الناس، فغضبت الانصار و اجتمعت الى سعد بن عبادة فانطلق بهم الى رسول الله بالجعرانة فقال: يا رسول الله اتاذن لي في الكلام؟ فقال: نعم فقال: ان كان هذا الامر من هذه الاموال التي قسمت بين قومك شيئا انزله الله رضينا، و ان كان غير ذلك لم ترض قال زرارة و سمعت ابا جعفر(علیه السلام) يقول فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): يا معشر الانصار اكلکم على قول سيدکم سعد؟ فقالوا: سيدنا الله و رسوله، ثم قالوا فی الثالثة: نحن على مثل قوله و رايه فقال زرارة فسمعت ابا جعفر(علیه السلام) يقول: فحط الله نورهم و فرض للمولفة قلوبهم سهما فی القرآن. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص

[231، ح 198]

و رسول او (صلی الله علیه و آله) سبب سلب نور ایمان می شود و... اعاذنا الله من ذلك بفضلہ و رحمته.

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

در هیچ زمانی «المؤلفه قلوبهم» بیشتر از این زمان نبوده اند، و آنان مردمی هستند که یگانگی خدا را قبول نموده و از شرک خارج شده اند و لکن هنوز معرفت به مقام پیامبر (صلی الله علیه و آله) [و اهل بیت او (علیهم السلام)] در قلوب آنان وارد نشده است، و به دستوراتی که آن حضرت از ناحیه ی خداوند آورده مطمئن نشده اند، از این رو پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله)

با مال قلوب شان را نرم می کرده تا معرفت بیشتر و کامل تری پیدا کنند و مومنین [یعنی ائمه (علیهم السلام)] نیز بعد از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با آنان چنین خواهند نمود، تا معرفت پیدا کنند. (1)

«وَفِي الرَّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ...» (2)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «وَفِي الرَّقَابِ» کسانی از مومنین هستند که به خاطر قتل خطایی و ظهار و قتل صید در حرم و سوگندها، کفاره به عهده ی آنان آمده و مالی ندارند که این کفاره ها را پرداخت کنند از این رو خداوند برای آنان از زکات سهمی قرار داده تا کفارات آنان پرداخت شود. (3)

ص: 662

1-1172.. عدة من اصحابنا عن سهل بن زياد عن علي بن حسان عن موسى بن بكر عن رجل قال: قال ابو جعفر (عليه السلام): ما كانت المؤلفه قلوبهم قط اكثر منهم اليوم و هم قوم وحدوا الله و خرجوا من الشرك و لم تدخل معرفة محمد (صلی الله علیه و آله) قلوبهم و ما جاء به، فتالفهم رسول الله (صلی الله علیه و آله) و تالفهم المؤمنون بعد رسول الله (صلی الله علیه و آله) لكيما يعرفوا. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 232، ح 200]

2-1173.. سورة ي توبه، آيه ي 60.

3-1174.. في تفسير علي بن ابراهيم قال بعد ان قال: و بين الصادق (عليه السلام) من هم الى آخر رواية ابى الجارود اعني قوله و اكثر من ذلك و اقل رجوع الى تفسير علي بن ابراهيم (ره) «و في الرقاب» قوم قد لزمهم كفارات في قتل الخطا و في الظهار و قتل الصيد في الحرم و في الايمان، و ليس عندهم ما يكفرون و هم مومنون، فجعل الله؟ عز؟ لهم سهما في الصدقات ليكفر عنهم. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص

232، ح 201] B

موسی بن بکر گوید: امام کاظم (علیه السلام) به من فرمود:

کسی که رزق خود را از راه حلال طلب کند تا مخارج خود و عیال خود را تامین نماید، مانند مجاهد در راه خدا خواهد بود، و اگر با تمام کوشش، مالی برای تامین مخارج خود به دست نیاورد باید به حساب خدا و رسول او (صلی الله علیه و آله) به اندازه نیاز قرض بگیرد [و خداوند قرض او را ادا خواهد نمود] و اگر چنین شخصی بمیرد و قرض خود را ادا نکرده باشد بر امام (علیه السلام) است که قرض او را ادا نماید وگرنه دین او به عهده امام خواهد بود، چرا که خداوند می فرماید: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا... وَالْغَارِمِينَ» و غارمین نمونه فقیر و مسکینی است که مدیون مانده است. (1)

به حضرت رضا (علیه السلام) گفته شد:

مقصود از آیه «وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ» چیست؟ و اگر کسی مال دیگری را قرض گرفته باشد، و صرف نفقه عیال خود نموده و درآمدی و طلبی از کسی ندارد و نیز مالی در شهر دیگری ندارد که دین خود را ادا کند، طلبکار چه بکند؟

ص: 663

1-1175.. فی الکافی محمّد بن یحیی عن احمد بن محمّد عن علی بن الحکم عن موسی بن بکر قال: قال لی ابو الحسن (علیه السلام): من طلب هذا الرزق من حله ليعود به علی نفسه و عیاله کان کالمجاهد فی سبیل الله. فان غلب علیه فلیستدن علی الله و علی رسوله (صلی الله علیه و آله) ما یقوت به عیاله، فان مات و لم یقضه کان علی الامام قضائه فان لم یقضه کان علیه وزره، ان الله؟ عز؟ یقول: «إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا» الی قوله: «وَالْغَارِمِينَ» فهو فقیر مسکین مغرم. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 232، ح

[203

حضرت رضا(علیه السلام) فرمود: باید به اندازه ای که خبر به امام(علیه السلام) برسد باید صبر کند، و امام طلب او را از سهم غارمین پرداخت خواهد نمود، به شرط آن که بدهکار

مال او را صرف معصیت نکرده باشد و الا چیزی به عهده ی امام نخواهد بود.

راوی حدیث گوید:

گفتم: شخص طلبکار که نمی داند او آن مال را صرف طاعت کرده یا صرف معصیت چه باید بکند؟ امام(علیه السلام) فرمود: باید مال خود را از او بگیرد و او نیز با هر خواری باید پرداخت کند. (1)

شخصی به امام صادق(علیه السلام) گفت: مردی مالی به من داده و وصیت نموده که در راه خدا مصرف نمایم؟ امام(علیه السلام) فرمود:

برای سفر حج مصرف کن. سائل گوید: گفتم: او وصیت کرده که در راه خدا مصرف

نمایم؟ فرمود: در سفر حج مصرف کن، چرا که من راهی را بهتر از راه حج نمی شناسم. (2)

ص: 664

1-1176.. محمد بن یحیی عن محمد بن الحسین عن محمد بن سلیمان عن رجل من اهل الجزيرة یکنی ابا محمد قال: سال الرضا(علیه السلام) رجل و انا اسمع فقال له: جعلت فداک ان الله تبارک و تعالی یقول: «وَإِنْ كَانَ ذُو عَسْرَةٍ فَنظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ» اخبرنی عن هذه النظرة التي ذكرها الله في كتابه لها حد يعرف اذا صار هذا المعسر لابد له من ان ينظر و قد اخذ مال هذا الرجل و انفق على عياله، و ليس له غلة ينتظر ادراكها، و لادين ينتظر محله، و لا مال غائب ينتظر قدومه؟ قال: ينتظر به قدر ما ينتهي خبره الى الامام فيقضى عنه ما عليه من سهم الغارمين، اذا كان انفق في طاعة الله فان كان انفق في معصية الله فلا شيء له على الامام، قلت: فمال هذا الرجل الذي اتتمنه و هو لا يعلم فيما انفق في طاعة الله ام في معصيته؟ قال: يسعى له في ماله فيرده و هو صاغر. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 233، ح 204]

2-1177.. في كتاب معاني الاخبار باسناده الى الحسين بن عمر قال: قلت لابي عبد الله(علیه السلام): ان رجلا اوصى الى في السبيل؟ قال اصرفه في الحج، قال قلت: انه اوصى الى في السبيل؟ قال: اصرفه في الحج فاني لا اعرف سبيلا من سبله افضل من الحج. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 233]

حسن بن راشد گوید:

در مدینه به امام عسکری (علیه السلام) گفتم: شخصی وصیت کرده که مال او را در راه خدا مصرف نمایند؟ امام (علیه السلام) فرمود: به شیعیان ما بدهند. (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

صدقه و زکات برای بنی هاشم حلال نیست جز تشنه باشند و از آب صدقه بخورند و یا به هم دیگر زکات و صدقه بدهند. (2)

زید شحام گوید: از امام صادق (علیه السلام) درباره ی صدقه ای که بر بنی هاشم حرام است

سوال کردم، فرمود:

مقصود زکات واجب است، و لکن صدقه ما بر هم دیگر حرام نیست. (3)

«و مِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ...» (4)

ص: 665

1- 1178.. حدثنا ابي رحمه الله قال: حدثنا احمد بن ادريس قال: حدثنا محمد بن احمد بن يحيى بن عمران الاشعري عن محمد بن عيسى بن عبيد عن الحسن بن راشد قال: سالت ابا الحسن العسکری (عليه السلام) بالمدينة عن رجل اوصى بمال في سبيل الله؟ قال: سبيل الله شيعتنا. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 234، ح 207]

2- 1179.. في كتاب الخصال عن جعفر بن محمد عن ابيه (عليهما السلام) قال: لا تحل الصدقة لبني هاشم الا في وجهين ان كانوا عطاشا فاصابوا ماء فشربوا، و صدقة بعضهم على بعض. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 234، ح 210]

3- 1180.. سعد بن عبد الله عن موسى بن الحسن عن محمد بن عبد الحميد عن المفضل بن صالح عن ابي اسامة زيد الشحام عن ابي عبد الله (عليه السلام) قال: سالته عن الصدقة التي حرمت عليهم؟ فقال: هي الزكاة المفروضة، و لم يحرم علينا صدقة بعضنا على بعض. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 235، ح 214]

4- 1181.. سوره ی توبه، آیه ی 61.

امام صادق(علیه السلام) می فرماید: رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

هر کس بعد از تحریم شراب، شراب بخورد، دختر به او نباید داد، و سخن او را نباید تصدیق نمود، و شفاعت او را نباید پذیرفت، و امانتی نزد او نباید سپرد، و هر کس او را امین خود قرار بدهد و مال او تباه شود، اجری پیش خدا ندارد، و خداوند، مال او را جایگزین نخواهد نمود؛

امام صادق(علیه السلام) سپس فرمود:

من به پدرم گفتم: من می خواهم مال خود را به فلان شخص برای تجارت به یمن، بدهم؟ پدرم فرمود: مگر نمی دانی او شراب می نوشد؟ گفتم: مردم چنین می گویند؛ فرمود: مومنان را تصدیق کن، چرا که خداوند می فرماید: «يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ» سپس فرمود: اگر مال خود را به دست او بدهی و از بین برود، پاداشی نزد خدا نداری و خداوند آن مال را برای تو جایگزین نخواهد نمود، چرا که خداوند می فرماید: «وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا» سپس فرمود: آیا تو سفیهی سفیه تر از شرابخوار می شناسی؟(1)

ص: 666

1-1182.. و عنه: عن حميد بن زياد، عن الحسن بن محمد بن سماعة، عن غير واحد، عن ابا ن بن عثمان، عن حماد بن بشير، عن ابي عبد الله(عليه السلام)، قال: «قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): من شرب الخمر بعد ان حرّمها الله تعالى على لسانی فليس باهل ان يزوج اذا خطب، ولا يصدق اذا حدث، ولا يشفع اذا شفع، ولا يؤتمن على امانة، فمن اتّمنه على امانة فاكلها او ضيعها فليس للذي اتّمنه على الله؟ عز؟ ان ياجر، و لا يخلف عليه». B و قال ابو عبد الله(عليه السلام): «انى اردت ان استبضع بضاعة الى اليمن، فاتيت ابا جعفر(عليه السلام) فقلت له: انى اريد ان استبضع فلانا بضاعة؟ فقال لى: اما علمت انه يشرب الخمر؟ فقلت: قد بلغنى عن المؤمنين انهم يقولون ذلك. فقال لى: صدقهم، فان الله؟ عز؟ يقول: يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ. ثم قال: انك ان استبضعته فهلك او ضاعت فليس لك على الله؟ عز؟ ان ياجرک و لا يخلف عليك. قال: قلت له: و لم؟ فقال لى: ان الله؟ عز؟ يقول: وَلَا تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا فهل تعرف سفیها اسفه من شارب الخمر؟» الحديث. [تفسير برهان، ج 2، ص 804، ح 2]

علت نزول آیه فوق این بوده که عبدالله بن نفیل منافق کنار رسول خدا(صلی الله علیه و آله) می نشست و سخنان او را می شنید و برای منافقین نقل می کرد، و جبریل(علیه السلام) بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نازل شد و گفت: ای محمد یکی از منافقین از تو سخن چینی می کند و سخنان تو را برای منافقین نقل می نماید. و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: او کیست؟ و جبریل او را معرفی نمود و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) او را خواست و او سوگند یاد نمود که چنین کاری را نکرده است، و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به او فرمود: از تو پذیرفتم، از این پس چنین کاری را مکن. پس آن مرد منافق نزد منافقین رفت و گفت: محمد «أذن» است و سخن هر کسی را می پذیرد و خداوند به او خبر داده که من سخنان او را بر شما بازگو کرده ام، و من به او گفتم: چنین کاری را نکرده ام و او از من پذیرفت!

پس خداوند آیه فوق را نازل نمود. سپس علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از «يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ» این است که آن حضرت سخن خدا و سخن مومنین را تصدیق می کند یعنی ایمان به خدا دارد و عذر مومنین را می پذیرد گرچه در باطن می داند که گوینده [منافق] دروغ می گوید....(1)

ص: 667

1-1183.. علی بن ابراهیم: کان سبب نزولها ان عبد الله بن نفيل كان منافقا، و كان يقعد لرسول الله(صلی الله علیه و آله) فيسمع كلامه و ينقله الى المنافقين، و ينم عليه، فنزل جبريل(علیه السلام) على رسول الله(صلی الله علیه و آله) فقال: يا محمد، ان رجلا من المنافقين ينم [عليك]، و ينقل حديثك الى المنافقين. فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): «من هو؟». فقال: يا رسول الله، الرجل الاسود الوجه، الكثير شعر الراس، ينظر بعينين كأنهما قدران، و ينطق بلسان شيطان. فدعاه رسول الله(صلی الله علیه و آله) فاخبره فحلف انه لم يفعل، فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله): «قد قبلت منك، فلا تفعل». فرجع الى اصحابه، فقال: ان محمدا اذن، اخبره الله اني انم عليه، و انقل اخباره فقبل. و اخبرته اني لم افعل ذلك فقبل، فانزل الله على نبيه وَ مِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَ يَقُولُونَ هُوَ أَذُنٌ قُلْ أَذُنٌ خَيْرٌ لَكُمْ بِاللَّهِ وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ اى يصدق الله فيما يقول له، و يصدقكم فيما تعتذرون اليه فى الظاهر، و لا يصدقك فى الباطن، قوله: وَ يُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ يعنى المقرين بالايمان من غير اعتقاد. [تفسير برهان، ج 2، ص 805، ح 5] B

متن:

يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهْزُوا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ قُلْ أ بِاللَّهِ وَ آيَاتِهِ وَ رَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ لَاتَعَدَّ ذُرُوقًا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ آيْمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً بَأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ الْمُنَافِقُونَ وَ الْمُنَافِقَاتُ بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْمَعْرُوفِ وَ يَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمْ الْفَاسِقُونَ وَعَدَّ اللَّهُ الْمُنَافِقِينَ وَ الْمُنَافِقَاتِ وَ الْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا هِيَ حَسْبُ لَهُمْ وَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَ لَهُمْ عَذَابٌ مُقِيمٌ كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَ أَكْثَرَ أَمْوَالًا وَ أَوْلَادًا فَاسْتَمْتَعُوا بِخَلَاقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلَاقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلَاقِهِمْ وَ خُضْتُمْ كَالَّذِي خَاضُوا أُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَ الْآخِرَةِ وَ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ أَلَمْ يَأْتِهِمْ نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَ عَادٍ وَ ثَمُودَ وَ قَوْمِ إِبْرَاهِيمَ وَ أَصْحَابِ مَدْيَنَ وَ الْمُؤْتَفِكَاتِ أَتَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ

وَ لَكِنْ كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ

«حذر» پرهیز از ضرر است، و «منافق» کسی است که ایمانی بر خلاف باطن خود اظهار می کند، و «خوض» دخول قدم در آب و گِل می باشد و سپس در ورود به باطل و سخنان ناحق استعمال شده است، و «لعب» انجام کاری است که انسان را ساقط می کند و منزلت او را پایین می آورد و «اعتذار» اظهار عذر است و «اجرام» جدا شدن از حق و به طرف بالا رفتن است، و «استمتاع» بهره گیری از اکل و شرب و جماع است، و «خلاق» به معنای نصیب است و «مؤتفکات» جمع مؤتفکه است و ائفکت بهم الارض ای انقلب.

«نُخُوضُ» خوض به معنای داخل شدن در آب است و به وارد شدن در هر امری اطلاق می شود و اکثر موارد استعمال آن در قرآن، وارد شدن مذموم است و در قرآن به معنای لغوی آن استعمال نشده است.

«بخلاقهم» خَلَقَ به معنای اندازه گیری است و خُلِقَ و خُلُقٌ به معنای خوی و عادت و به معنای دروغ نیز آمده است و در این آیه می تواند به معنای خوی و عادت باشد. و «خُلُقٌ

الاولین» می تواند به معنای دروغ باشد و می تواند به معنای خوی و عادت باشد.

«حبطت اعمالهم» حبط به معنای بطلان و فساد و هدر رفتن است و در برخی از آیات به معنای بطلان است مانند: «لَا تُبْطِلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى» و مانند «وَقَدْ مَنَّا إِلَىٰ مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ هَبَاءً مَّنْثُورًا».

«هم الخاسرون» خسران به معنای کم شدن و کم کردن است و خسران راس المال به همین معناست، و خاسر و خاسرین به معنای زیان کار است؛ و به معنای هلاکت و ضلالت که نتیجه خسران است نیز آمده است.

«المؤتفکات» افک به معنای ساخته به دروغ و برگرداندن چیزی از حقیقت

آن است؛ و مؤتکات به معنای بادهایی است که از مسیر خود بر می گردند و یا زمین هایی که زیر و رو می شوند و ظاهراً مراد از آن ها: شهرهای ویران و زیر و رو شده است مانند شهر لوط و امثال آن. (1)

ترجمه:

منافقان از آن بیم دارند که سوره ای بر ضد آنان نازل گردد، و به آن ها از اسرار درون قلب شان خبر دهد. بگو: «استهزا کنید! خداوند، آن چه را از آن بیم دارید، آشکار می سازد!» (64) و اگر از آن ها پرسشی (: «چرا این اعمال خلاف را انجام دادید؟!»،) می گویند: «ما بازی و شوخی می کردیم!» بگو: «آیا خدا و آیات او و پیامبرش را مسخره می کردید؟!» (65) (بگو: عذر خواهی نکنید (که بیهوده است چرا که) شما پس از ایمان آوردن، کافر شدید! اگر گروهی از شما را (به خاطر توبه) مورد عفو قرار دهیم، گروه دیگری را عذاب خواهیم کرد زیرا مجرم بودند!) (66) مردان منافق و زنان منافق، همه از یک گروهند! آن ها امر به منکر، و نهی از معروف می کنند و دستهای شان را (از انفاق و بخشش) می بندند خدا را فراموش کردند، و خدا (نیز) آن ها را فراموش کرد (، و رحمتش را از آن ها قطع نمود) به یقین، منافقان همان فاسقانند! (67) خداوند به مردان و زنان منافق و کفار، وعده آتش دوزخ داده جاودانه در آن خواهند ماند همان برای آن ها کافی است! و خدا آن ها را از رحمت خود دور ساخته و عذاب همیشگی برای آن هاست! (68) (شما منافقان،) همانند کسانی هستید که قبل از شما بودند (و راه نفاق پیمودند بلکه) آن ها از شما نیرومندتر، و اموال و فرزندان شان بیشتر بود! آن ها از بهره خود (از مواهب الهی در راه گناه و هوس) استفاده کردند شما نیز از بهره خود، (در این راه) استفاده کردید، همان گونه که آن ها استفاده کردند شما

ص: 670

(در کفر و نفاق و استهزای مومنان) فرو رفتید، همان گونه که آن ها فرو رفتند (ولی سرانجام) اعمال شان در دنیا و آخرت نابود شد و آن ها همان زیان کارانند! (69) آیا خبر کسانی که پیش از آن ها بودند، به آنان نرسیده است؟! «قوم نوح» و «عاد» و «ثمود» و «قوم ابراهیم» و «اصحاب مدین» [قوم شعیب] و «شهرهای زیر و رو شده» [قوم لوط] پیامبران شان دلایل روشن برای آنان آوردند، (ولی نپذیرفتند) خداوند به آن ها ستم نکرد، اما خودشان بر خویشان ستم می کردند! (70)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهِزُّوْا...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

هنگامی که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای جنگ تبوک حرکت کرد، گروهی از منافقین بین خود گفتند: آیا محمد گمان می کند که جنگ با رومیان مانند جنگ با دیگران

است؟ سپس گفتند: احدی از این ها به مدینه باز نخواهند گشت [و کشته خواهند شد] و برخی از آنان گفتند: جز این نیست که خداوند ما و آن چه در قلوب ما می گذرد را به محمد خبر خواهد داد و آیاتی در این باره بر او نازل خواهد شد و مردم بین خود قرائت خواهند نمود. و این سخنان را از روی استهزا گفتند؛ از این رو رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به عمار یاسر فرمود: خود را به آنان برسان که گرفتار آتش شدند پس عمار نزد آنان آمد و گفت: چه می گفتید؟ گفتند: «ما چیزی نگفتیم و آن چه گفتیم از راه مزاح و بازی بود» پس این آیه نازل شد «وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَ آيَاتِهِ وَ رَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤْنَ؟!» (2)

ص: 671

1- 1185.. سوره ی توبه، آیه ی 64.

2- 1186.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهِزُّوْا إِنَّ اللَّهَ مُخْرِجٌ مَا تَحْذَرُونَ قَالَ: كان قوم من المنافقين لما خرج رسول الله (صلی الله علیه و آله) الى تبوك يتحدثون فيما بينهم ويقولون: ايري محمد ان حرب الروم مثل حرب غيرهم لا يرجع منهم احد ابداء، فقال بعضهم: ما اخلفه ان يخبر الله محمد بما كنا فيه و بما في قلوبنا و ينزل عليه بهذا قرآنا يقرأه الناس، وقالوا هذا على حد الاستهزاء فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله) لعمار بن ياسر: الحق القوم فانهم قد احترقوا، فلحقهم عمار فقال: ما قلتهم؟ قالوا: ما قلنا شيئا انما كنا نقول شيئا على حد اللعب و المزاح فانزل الله: وَلَيْن سَأَلْتَهُمْ لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَ نَلْعَبُ قُلْ ابا لله و آياته و رسله كنتم تستهزون. [تفسیر نور الثقلين، ج 2، ص 237، ح 221]

این آیات درباره ی دوازده نفر از بنی امیه نازل شده است که برای کشتن رسول خدا(صلی الله علیه و آله) [در بازگشت از جنگ تبوک] کمین کردند تا آن حضرت را بکشند [و به هم دیگر گفتند: اگر او فهمید، می گوییم: ما این سخنان را به شوخی و بازی گفتیم، و اگر نفهمد، او را می کشیم.]^[1]

ص: 672

1-1187.. فی مجمع البیان «يَحْذِرُ الْمُنافِقُونَ أَنْ تُنَزَّلَ» الآيات «النزول» قيل: نزلت في اثني عشر رجلا وقفوا على العقبة ليقتلوا رسول الله(صلى الله عليه و آله) عند رجوعه من تبوك، فاخبر جبرئيل رسول الله(صلى الله عليه و آله) بذلك فامرهم ان يرسل اليهم و يضرب وجوه رواحلهم فضربها حتى نجاهم، فلما نزل قال لحذيفة: من عرفت من القوم؟ فقال: لم اعرف منهم احدا، فقال رسول الله(صلى الله عليه و آله): انه فلان بن فلان حتى عددهم فقال حذيفة الا تبعث اليهم فنقتلهم؟ فقال: اكره ان تقول العرب لما ظفر باصحابه اقبل يقتلهم. عن ابن كيسان و روى عن ابى جعفر(عليه السلام) مثله، الا انه قال: اتتمروا بينهم ليقتلوه، و قال بعضهم لبعض: ان فطن نقول: «إِنَّمَا كُنَّا نَحُوضُ وَ نَلْعَبُ» و ان لم يفطن نقتله. B عن جابر الجعفى قال ابو جعفر(عليه السلام): نزلت هذه الآية: «وَلَيْزُنَّ سَأَلْتَهُمْ لِيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَحُوضُ وَ نَلْعَبُ» الى قوله «نَعَذِبُ طَائِفَةً» قال: قلت لابي جعفر(عليه السلام) تفسير هذه الآية؟ قال: تفسيرها و الله ما نزلت آية قط الا و لها تفسير، ثم قال: نعم نزلت في عدد بنى امية و العشرة معها انهم اجتمعوا اثني عشر فكمناوا لرسول الله(صلى الله عليه و آله) ليقتل فانزل الله هذه الآية: «وَلَيْزُنَّ سَأَلْتَهُمْ لِيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَحُوضُ وَ نَلْعَبُ» قال الله لنبيه «قُلْ أِباللهِ وَ آياتِهِ وَ رَسُولِهِ» يعنى محمدا(صلى الله عليه و آله) «كُنْتُمْ تَسْتَهْزِؤُنَّ لَاتَعْتَدِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعْفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً». [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 237، ح 222 و 224]

امام باقر(علیه السلام) در تفسیر آیه «لَا تَعْتَدِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ...» فرمود:

آنان قبلا مومن و صادق بودند، ولكن بعد از ایمان گرفتار شک و تردید و نفاق شدند، و آنان چهار نفر بودند و یکی از آنان خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و اعتراف کرد و توبه نمود. [و نام او مخشی یا مختبر بود]. و گفت: یا رسول الله نام من مرا هلاک نمود! و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نام او را عبد الله بن عبدالرحمن قرار داد، پس او به خدای خود گفت: «خدایا مرا به گونه ای به شهادت برسان که احدی نداند من کجایم؟»

از این رو در جنگ یمامه کشته شد و کسی ندانست او کجا کشته شده است. (1)

مرحوم طبرسی در تفسیر «إِنْ نَعَفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ» گوید:

روایت شده که این دو طایفه سه نفر بودند، دو نفر آنان پیامبر خدا(صلی الله علیه و آله) را استهزاء نمودند و نفر سوم خندید و این یک نفر از نفاق خود توبه نمود و نام او مخشی بن

حمیر بود و خداوند او را عفو نمود. (2)

ص: 673

1- 1188.. فی تفسیر علی بن ابراهیم و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر(علیه السلام) فی قوله: «لَا تَعْتَدِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ» قال: هؤلاء قوم كانوا مومنين صادقين، ارتابوا و شكوا و نافقوا بعد ايمانهم، و كانوا اربعة نفر، و قوله: «إِنْ نَعَفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ» كان احد الاربعة مخشى بن الحمير فاعترف و تاب و قال: يا رسول الله اهلكنى اسمى فسماه رسول الله(صلی الله علیه و آله) عبد الله بن عبدالرحمن، فقال: يا رب اجعلنى شهيدا حيث لا يعلم احد اين انا، فقتل يوم اليمامة و لم يعلم اين قتل، فهو الذى عفى الله عنه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 238، ح 225]

2- 1189.. فی مجمع البيان «إِنْ نَعَفُ عَنْ طَائِفَةٍ مِنْكُمْ نُعَذِّبُ طَائِفَةً» و يروى ان هاتين الطائفتين كانوا ثلاثة نفر، فهذا اثنان و ضحك واحد، و هو الذى تاب من نفاقه و اسمه مخشى بن حمير فعفى الله عنه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 239، ح 226] B

«نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» (1)

حضرت رضا (علیه السلام) می فرماید:

خداوند فراموشی و شک پیدا نمی کند، بلکه مخلوق او فراموشی و شک پیدا می کنند، چنان که می فرماید: «وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا» آری او کیفر کسی که او را فراموش کند و قیامت را از یاد ببرد، این قرار می دهد که خود را فراموش نماید، چنان که می فرماید: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» و یا می فرماید: «فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا» یعنی ما آنان را رها می کنیم [و نظر رحمتی به آن ها نمی کنیم] همان گونه که آنان قیامت را به فراموشی سپردند. [و خود را آماده لقای پروردگار خود نکردند.] (2)

امام باقر (علیه السلام) می فرمود:

معنای فراموش کردن خدا ترک طاعت اوست و کسانی که خدا را اطاعت نکنند خداوند آنان را رها خواهد نمود [و رحمت و عنایتی به آنان نخواهد کرد و این معنای نسیان بنده و نسیان خداوند است.] (3)

علی (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق می فرماید:

مردم در دنیا خدا را فراموش می کنند و ایمان به او و به رسول او نمی آورند

ص: 674

1-1190.. سوره ی توبه، آیه ی 67.

2-1191.. فی عیون الاخبار باسناده الی عبد العزیز بن مسلم قال: سألت الرضا (علیه السلام) عن قول الله تعالى: نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ فقال: ان الله لا يسهو ولا ينسى، و انما ينسى و يسهو المخلوق و المحدث، الا تسمعه؟ عز؟ يقول: «وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا» و انما يجازى من نسيه و نسي لقاء يومه بان ينسيهم انفسهم، كما قال تعالى: «وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ» و قال؟ عز؟: «فَالْيَوْمَ نَنْسَاهُمْ كَمَا نَسُوا لِقَاءَ يَوْمِهِمْ هَذَا» ای نترکهم کما ترکوا الاستعداد للقاء يومهم هذا. و فی کتاب التوحید مثله سواء. [تفسیر

نورالثقلین، ج 2، ص 239]

3-1192.. فی تفسیر العیاشی عن جابر عن ابی جعفر (علیه السلام) «نسا الله» قال: ترکوا طاعة الله «فنسيهم» قال: فترکهم. [تفسیر

نورالثقلین، ج 2، ص 239، ح 229]

و بندگی خدا را نمی کنند و خداوند نیز در قیامت آنان را فراموش می کند و پاداشی به آنان نمی دهد و محروم و منسی از خیر خواهند ماند. (1)

«و الْمُؤْتَفِكَاتِ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَ لَكِنْ كَانُوا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ» (2)

ابو بصیر گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «الْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوَى» اهل بصره هستند و مقصود از «و الْمُؤْتَفِكَاتِ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ...» قوم لوط هستند که زمین برای آنان اتکاف و انقلاب پیدا کرد و آنان زیر زمین رفتند «صارت عالیها سافلها». (3)

جویریة بن مسهر گوید:

با امیرالمؤمنین (علیه السلام) از جنگ نهران باز می گشتیم و چون به سرزمین بابل رسیدیم

وقت نماز عصر رسید و امیرالمؤمنین (علیه السلام) و اصحاب او پیاده شدند و امیرالمؤمنین (علیه السلام) [پس از ادای نماز] فرمود: ای مردم! این سرزمین ملعون است و تا کنون دو مرتبه عذاب شده و امید می رود که برای مرتبه سوم عذاب شود و این سرزمین یکی

از مؤتفکات است... (4)

ص: 675

1- 1193.. عن ابی معمر السعدی قال: قال علی (علیه السلام) فی قول الله: «نَسُوا اللّٰهَ فَنَسِيَهُمْ» فانما یعنی انهم نسوا الله فی دار الدنيا فلم يعملوا بالطاعة و لم يؤمنوا به و برسوله فَنَسِيَهُمْ فی الآخرة ای لم يجعل لهم فی ثوابه نصيبا، فصاروا منسيين من الخير. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 240]

2- 1194.. سورة ی توبه، آیه ی 70.

3- 1195.. محمّد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم، عن علی بن الحسین، عن علی بن ابی حمزة، عن ابی بصیر، عن ابی عبد الله (علیه السلام)، قال: قلت: قوله؟ عز؟: وَ الْمُؤْتَفِكَةَ اَهْوَى؟ قال: «هم اهل البصرة». قلت: وَ الْمُؤْتَفِكَاتِ اَتَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ؟ قال: «اولئک قوم لوط، اتفتکت علیهم، ای انقلبت و صار عالیها سافلها». [تفسیر برهان، ج 2، ص 814]

4- 1196.. فی من لایحضره الفقیه روی جویریة بن مسهر انه قال: اقبلنا مع امیرالمؤمنین علی بن ابی طالب (علیه السلام) من قتل الخوارج حتّی اذا قطعنا فی ارض بابل حضرت صلوة العصر فنزل امیرالمؤمنین و نزل الناس، فقال علی (علیه السلام): ایها الناس ان هذه الارض ملعونة قد عذبت فی الدهر ثلث مرات، و فی خبر آخر: مرتین، و هی تتوقع الثالثة و هی احدی المؤتفکات. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 240، ح B[232]

متن:

وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
 أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي
 جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا أُوهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ
 الْمَصِيرُ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَهُمْ بِمَا لَمْ يَنَالُوا وَمَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ مِنْ
 فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يُعَذِّبُهُمُ اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ
 اللَّهُ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ فَلَمَّا آتَاهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى
 يَوْمٍ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ الْغُيُوبِ

لغات:

«اولیاء» جمع ولی است و ولی در این جا به معنای دوست و یا ناصر نیست بلکه به قرینه حق واجب امر به معروف و نهی از منکر به معنای صاحب ولایت است.

«جَنّاتِ عَدْنٍ» یعنی جَنّاتِ اقامت و خلود و آن مخصوص رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و پیامبران و صدّیقین و شهداست رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: کسی که دوست می دارد حیات و ممات

او مثل من باشد و در بهشتی که خدا به من وعده داده و آن «جَنّاتِ عدن» است ساکن

شود باید ولایت علی بن ابی طالب و ذریّه ی او (علیهم السلام) را دارا باشد. (1)

«یوم یلقونه» مقصود از لقای خداوند: حضور در محکمه ی عدل اوست و روز ملاقات یعنی روز قیامت و بعث.

«کلمة الکفر» مقصود از کلمه کفر پیمان منافقین برای منع ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) است و مقصود از «و همّوا بما لم ینالوا» کوشش آنان برای کشتن رسول خدا (صلی الله علیه و آله) است که نقشه آنان بر آب شد و کاری از پیش نبردند و رسوا شدند و آنان همان اصحاب صحیفه و اصحاب عقبه و اصحاب سقیفه اند و بین منافقین کسی بدتر از آنان نیست و جایگاه شان در دوزخ چاه ویل است. «سرّهم و نجواهم» مقصود از «سرّ» نفاق آنان است و مقصود از «نجوی» سخنان سرّی و بدگویی های آنان است. (2)

ترجمه:

مردان و زنان باایمان، ولیّ (ویار و یاور) یک دیگرند امر به معروف، و نهی از منکر می کنند نماز را برپا می دارند و زکات را می پردازند و خدا و رسولش را اطاعت می کنند به زودی خدا آنان را مورد رحمت خویش قرار می دهد خداوند توانا و حکیم است! (71) خداوند به مردان و زنان باایمان، باغ هایی از بهشت وعده داده که نهرها از زیر درختانش جاری است جاودانه در آن خواهند ماند و مسکن های پاکیزه ای در بهشتهای جاودان (نصیب آن ها ساخته) و (خشنودی و) رضای خدا، (از همه این ها) برتر است و پیروزی بزرگ، همین است! (72) ای پیامبر! با کافران و منافقان جهاد کن، و بر آن ها سخت بگیر! جایگاهشان جهنم است و چه بد سرنوشتی دارند! (73) به خدا سوگند می خورند که (در غیاب پیامبر، سخنان نادرست) نگفته اند در حالی که قطعاً سخنان کفرآمیز

ص: 677

1-1197.. تفسیر صافی از خصال.

2-1198.. کتاب سلیم بن قیس.

گفته اند و پس از اسلام آوردنشان، کافر شده اند و تصمیم (به کار خطرناکی) گرفتند، که

به آن نرسیدند. آن ها فقط از این انتقام می گیرند که خداوند و رسولش، آنان را به فضل

(و کرم) خود، بی نیاز ساختند! (با این حال)، اگر توبه کنند، برای آن ها بهتر است و اگر روی گردانند، خداوند آن ها را در دنیا و آخرت، به مجازات دردناکی کیفر خواهد داد و در سراسر زمین، نه ولیّ و حامی دارند، و نه یآوری! (74) بعضی از آن ها با خدا پیمان بسته بودند که: «اگر خداوند ما را از فضل خود روزی دهد، قطعاً صدقه خواهیم داد و از صالحان (و شاکران) خواهیم بود!» (75) اما هنگامی که خدا از فضل خود به آن ها بخشید، بخل ورزیدند و سرپیچی کردند و روی برتافتند! (76) این عمل، (روح) نفاق را، تا روزی که خدا را ملاقات کنند، در دل های شان برقرار ساخت. این به خاطر آن است که از پیمان الهی تخلف جستند و به خاطر آن است که دروغ می گفتند. (77) آیا نمی دانستند که خداوند، اسرار و سخنان درگوشی آن ها را می داند و خداوند دانای همه غیبها (و امور پنهانی) است؟! (78)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» (1)

امام سجّاد (علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که اهل بهشت وارد بهشت می شوند و ولیّ خدا به منازل بهشتی خود می رسد و هر مومنی بر جایگاه خود تکیه می کند، خدّام بهشتی اطراف او جمع می شوند و میوه های بهشتی مقابل او سرازیر می گردد و چشمه های بهشتی مقابل او جوشش می کند و نهرهای بهشتی از زیر او جاری می شود و سفره های رنگین

ص: 678

پهن می گردد و بالش ها آماده و خدام بهشتی با آن چه میل و شهوت اوست نزد او می آیند، بدون آن که درخواستی کرده باشد...

سپس فرمود:

پس از آن حورالعین بهشتی نزد آنان می آیند و تا خدا می خواهد با آنان خواهند بود، تا این که خداوند جبار به آنان می فرماید: ای دوستان من! و ای اهل طاعت من! و ای ساکنین در جوار رحمت من! آیا من شما را به نعمتی بهتر از این ها خبر بدهم؟ مومنان بهشتی گویند: پروردگار را چه نعمتی بالاتر از این نعمت هاست؟! در حالی که هر آن چه ما دوست می داریم و هر لذتی که می خواهیم برای ما در جوار خدای کریم آماده است؟! پس خداوند سخن خود را تکرار می نماید و آنان می گویند: ای پروردگار ما! آری، آن چه بهتر از این نعمت هاست را به ما عطا کن؛ و خداوند تبارک و تعالی به آنان می فرماید: خشنودی و رضا و محبت من برای شما بزرگ تر و بهتر از نعمت هایی است که در اختیار شماست؛ پس اولیای خدا می گویند: خدایا! خشنودی و محبت تو برای ما بهتر و پاک تر خواهد بود، سپس امام سجّاد (علیه السلام) این آیه را تلاوت نمود «وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَاتِ...» (1)

ص: 679

1- 1200 .. العیاشی: عن ثویر، عن علی بن الحسین (علیه السلام) قال: «اذا صار اهل الجنة فی الجنة و دخل ولی الله الی جناته و مساکنه و اتکا کل مومن علی اریکته، حفته خدامه، و تهدلت علیه الاثمار، و تفجرت حوله العیون، و جرت من تحته الانهار، و بسطت له الزرابی، و وضعت له النمارق، و اتته الخدام بما شاءت شهوته من قبل ان یسألهم ذلک قال و یرج علی الحور العین من الجنان فیمکثون بذلک ما شاء الله، ثم ان الجبار یشرف علیهم، فیقول لهم: اولیائی و اهل طاعتی و ساکنان جنتی فی جواری، الا هل انبئکم بخیر مما انتم فیه؟ فیقولون: ربنا، و ای شیء خیر مما نحن فیه، نحن فیما اشتتهت انفسنا و لذت اعیننا من النعم فی جوار الکریم! قال فیعود علیهم القول، فیقولون: ربنا نعم، فاتنا بخیر مما نحن فیه. فیقول لهم تبارک و تعالی: رضای عنکم و محبتی لکم خیر و اعظم مما انتم فیه». قال: «فیقولون: نعم، یا ربنا، رضاک عنا و محبتک لنا خیر لنا و اطیب لانفسنا». ثم قرا علی بن الحسین (علیه السلام) هذه الآیة و وعد الله المؤمنین و المؤمنات جَنّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَ مَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنّاتٍ عَدْنٍ وَ رِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرُ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ. [تفسیر برهان، ج 2، ص 815، ح B1]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

«جَنّات عدن» خانه [رحمت] الهی است که نه چشمی دیده است و نه به قلب کسی خطور نموده است و ساکنین آن جز پیامبران و صدیقین و شهدا نخواهند بود و خداوند به این خانه رحمت خود می فرماید: طوبی لمن دخلک. (1)

زید بن ارقم گوید:

مردی به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت: ای ابا القاسم! آیا فکر می کنی اهل بهشت می خورند و می آشامند؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: سوگند به خدایی که جان من به دست اوست هر کدام آنان قدرت و نیروی یک صد نفر را در خوردن و آشامیدن خواهد

داشت. سوال کننده گفت: کسی که غذا می خورد نیاز به تخلیه دارد و بهشت محل پاک و طاهر است و خبثاتی در آن نیست؟! رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: تخلیه آنان

عرق خوشبویی است مانند مشک که از بدن آنان خارج می شود. (2)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

هر کسی می خواهد حیات و ممات او مانند من باشد و در جنّات و بهشت من

ص: 680

1-1201.. الطبرسی فی (جوامع الجامع): ابو الدرداء، عن النبی (صلی الله علیه و آله) قال: «عدن دار الله التي لم ترها عين، و لم تخطر على قلب بشر، لا يسكنها غير ثلاثة: التّيبون، و الصديقون، و الشهداء، يقول الله؟ عز؟: طوبی لمن دخلک». [تفسیر برهان، ج 2، ص 816، ح 3]

2-1202.. عن زید بن ارقم، قال رجل لرسول الله(صلی الله علیه و آله): تزعم يا ابا القاسم ان اهل الجنة ياكلون و يشربون؟ قال: «نعم و الذي نفسی بيده، ان احدهم ليعطى قوة مائة رجل في الاكل و الشرب». قال: فان الذي ياكل تكون له الحاجة و الجنة طيبة لا خبث فيها! قال: «عرق يفيض من احدهم كريح المسك فيضمربطنه». [تفسیر برهان، ج 2، ص 816]

که خدا به دست خود غرس نموده ساکن شود، باید ولایت علی بن ابی طالب و ذریه او (علیهم السلام) را دارا باشد. (1)

«أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَالْمُنَافِقِينَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ وَمَا وَأَهُمْ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ» (2)

مرحوم طبرسی در تفسیر مجمع گوید:

روایت شده که این آیه در قرائت اهل بیت (علیهم السلام) «جَاهِدِ الْكُفَّارَ بِالْمُنَافِقِينَ» است

و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با منافقین جنگ نکرد بلکه با آنان الفت داشت چرا که منافقین کفر خود را اظهار نمی کردند و خداوند عالم به کفر آنان بود و به خاطر اظهار ایمان، کشتن آنان را مباح نکرد. (3)

از امام صادق (علیه السلام) نیز نقل شده که این آیه را «جَاهِدِ الْكُفَّارَ بِالْمُنَافِقِينَ» قرائت نمود و فرمود:

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هرگز با منافقین جنگ نکرد بلکه با آنان الفت داشت. (4)

علی بن ابراهیم قمی نیز گوید:

این آیه «يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ بِالْمُنَافِقِينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ» نازل شده است، چرا

ص: 681

1- 1203.. و فی الخصال عنه (علیه السلام) من سرّه ان یحیی حیاتی و یموت مماتی و یسکن جنّتی التی واعدنی الله ربّی جنّاتِ عدن

قضیب غرسه الله بیده ثم قال له کن فیکون فلیوال علی بن ابی طالب و ذریته (علیهم السلام) من بعده. [تفسیر صافی، ج 2، ص 357]

2- 1204.. سوره ی توبه، آیه ی 73.

3- 1205.. و روی فی قراءه اهل البیت (علیه السلام) «جاهد الکفار بالمنافقین» قالوا لان النبی (صلی الله علیه و آله) لم یکن یقاتل المنافقین، و لکن کان یتالفهم، و لان المنافقین لایظهرون الکفر و علم الله بکفرهم لایبیح قتلهم اذا کانوا یظهرون الایمان. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 241، ح 237]

4- 1206.. و فیہ فی سوره التحریم و روی عن ابی عبد الله (علیه السلام) انه قرا «جاهد الکفار بالمنافقین» قال: ان رسول الله (صلی الله علیه و آله)، لم یقاتل منافقا قط، انما کان یتالفهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 241]

که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) با منافقین جنگ نکرد و شمشیر بر آنان بالا ننمود. (1)

امام صادق (علیه السلام) در سخن دیگری می فرماید:

این آیه «جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِينَ» نازل شده و جهاد با کفار را رسول خدا (صلی الله علیه و آله) انجام داده و جهاد با منافقین را علی (علیه السلام) انجام داده است و جهاد علی (علیه السلام) جهاد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) محسوب می شود. (2)

ابن عباس گوید: هنگامی که این آیه نازل شد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«من باید با عمالقه یعنی کفار جنگ کنم» پس جبریل (علیه السلام) آمد و گفت: یا تو جنگ می کنی و یا علی (3).

«يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَ هُمُومًا بِمَا لَمْ يَنَالُوا...» (4)

مرحوم صدوق با سند خود از حدیفة بن یمان نقل نموده که گوید:

کسانی که شتر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را در بازگشت آن حضرت از تبوک فراری دادند

ص: 682

1- 1207.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ» قال: انما نزلت: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ» لان النَّبِيَّ (صلی الله علیه و آله) لم يجاهد المنافقين بالسيف. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 242، ح [239]

2- 1208.. وفيه في سورة التحريم اخبرني الحسين بن محمد عن معلى بن محمد عن احمد بن محمد بن عبد الله عن يعقوب بن يزيد عن سليمان الكاتب عن بعض اصحابه عن ابي عبد الله (عليه السلام) في قوله: «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِينَ» قال: هكذا نزلت، فجاهد رسول الله (صلی الله علیه و آله) الكفار، و جاهد علی (عليه السلام) المنافقين، فجاهد علی (عليه السلام) جهاد رسول الله (صلی الله علیه و آله) عليه و آله. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 242، ح [241]

3- 1209.. فی امالی شیخ الطائفة قدس سره باسناده الى ابن عباس قال: لما نزلت «يا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنَافِقِينَ» قال النَّبِيُّ (صلی الله علیه و آله): لا جاهدن العمالقة یعنی الكفار، و اتاه جبریل (عليه السلام) قال: انت او علی (عليه السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 242، ح [242]

4- 1210.. سورة ی توبه، آیه ی 74.

[و قصد کشتن رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را داشتند] چهارده نفر بودند: 1. ابوالشروع،

2. ابوالدواهی، 3. ابوالمعازف، 4. پدر ابوالمعازف، 5. طلحه، 6. سعد بن ابی وقاص، 7. ابوعبیده، 8. ابوالاعور، 9. مغیره، 10. سالم مولی ابی حذیفه، 11. خالد بن ولید، 12. عمرو بن العاص، 13. ابو موسی اشعری، 14. عبدالرحمن بن عوف؛ و این ها کسانی هستند که خداوند درباره ی آنان فرمود: «وَهُمْ أُولُو بَیِّنَاتٍ لِّمَنْ يَنَالُوا» (1)

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

هنگامی که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) علی(علیه السلام) را در غدیر خم به امامت و خلافت منصوب نمود، هفت نفر از منافقین مقابل او بودند و آنان ابوبکر و عمر و عبدالرحمن بن عوف و سعد بن ابی وقاص و ابوعبیده و سالم مولی ابی حذیفه و مغیره بن شعبه بودند و عمر گفت: آیا نمی بینید چشمان او مانند دیوانه می ماند و الآن خواهد گفت: پروردگارم چنین گفته است؟ و چون رسول خدا(صلی الله علیه و آله) ایستاد و فرمود:

«أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ أَوْلَىٰ بِكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ؟» مردم گفتند: «الله و رسوله» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: خدایا تو شاهد باش و سپس فرمود: «مَنْ كُنْتُ مَوْلَاهُ فَعَلَيْهِ هَذَا مَوْلَاهُ» و مردم

ص: 683

1-1211.. ابن بابویه، قال: حدثنا احمد بن محمد بن الهيثم العجلي(رضی الله عنه)، قال: حدثنا احمد بن يحيى ابن زكريا القطان، قال: حدثنا بكر بن عبد الله بن حبيب، قال: حدثنا تميم بن بهلول، عن ابيه، عن عبد الله بن الفضل الهاشمي، عن ابيه، عن زياد بن المنذر، قال: حدثني جماعة من المشيخة، عن حذيفة بن اليمان، انه قال: الذين نفروا برسول الله ناقته في منصرفه من تبوك اربعة عشر: ابو الشرور، و ابو الدواهي، و ابو المعازف، و ابوه، و طلحة، و سعد بن ابى وقاص، و ابو عبيدة، و ابو الاعور، و المغيرة، و سالم مولى ابى حذيفة، و خالد بن الوليد، و عمرو بن العاص، و ابو موسى الاشعري، و عبدالرحمن بن عوف، و هم الذين انزل الله؟ عز؟ فيهم وَهُمْ أُولُو بَیِّنَاتٍ لِّمَنْ يَنَالُوا. [تفسير برهان، ج 2، ص 819، ح 5]

تبریک گفتند و به عنوان امیرالمؤمنین بر او سلام کردند و جبریل نازل شد و سخنان منافقین را به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) خبر داد و رسول خدا آنان را احضار نمود و آنان انکار کردند و سوگند یاد نمودند که چنین سخنی را نگفته اند. (1)

علی بن ابراهیم در تفسیر این آیه گوید:

این آیه درباره ی کسانی نازل شده که در کعبه سوگند یاد نمودند که هرگز نگذارند خلافت در بنی هاشم قرار بگیرد و این کلمه ی کفر آنان بود و سپس در عقبه هنگام بازگشت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) کمین کردند که آن حضرت را به قتل برسانند! و لکن موفق نشدند از این رو خداوند می فرماید: «وَهُمْ أُولُو الْأَرْحَامِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا جَاءَهُمْ مِنَ الْوَحْيِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أُولِي الْأَرْحَامِ» و چون خداوند این خبر را به رسول خود داد آنان سوگند یاد کردند که چنین چیزی را نگفته اند و برای کشتن آن حضرت کمین نکرده اند و خداوند در پاسخ آنان فرمود: «يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ» تا این که می گوید: آیه «يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ» نیز به همین معنا اشاره دارد و غاصبین خلافت در قیامت نیز سوگند می خورند که چنین کاری را نکرده اند همان گونه که برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله) سوگند یاد نمودند، در حالی که آنان در دنیا سوگند یاد نموده

ص: 684

1-1212.. و عن الصادق(عليه السلام) لما اقام رسول الله(صلى الله عليه وآله) علياً يوم غدیر خمّ كان بحذائه سبعة نفر من المنافقين و هم ابو بكر و عمر و عبد الرحمن بن عوف و سعد بن ابى وقاص و ابو عبيدة و سالم مولى ابى حذيفة و المغيرة بن شعبة قال عمر الا ترون عينيه كأنهما عينا معجون يعنى النبى(صلى الله عليه وآله) الساعة يقوم ويقول قال لى ربى فلما قام قال يا ايها الناس من اولى بكم من انفسكم قالوا الله ورسوله قال اللهم فاشهد ثم قال الا من كنت مولاه فعلى مولاه و سلموا عليه بامرة المؤمنين فنزل جبريل و اعلم رسول الله(صلى الله عليه وآله) بمقالة القوم فدعاهم و سالهم فانكروا و حلفوا فانزل الله يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا. [تفسير صافى، ج 2، ص 359]

1- 1213.. و فيه قوله: «يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ» قال: B اذا كان يوم القيمة جمع الله الذين غضبوا آل محمد حقتهم فيعرض عليهم اعمالهم، فيحلفون له انهم لم يعملوا منها شيئا، كما حلفوا لرسول الله (صلى الله عليه وآله) في الدنيا حين حلفوا ان يردوا الولاية من بنى هاشم و حين هموا بقتل رسول الله (صلى الله عليه وآله) في العقبة، فلما اطلع الله نبيه و اخبره حلفوا له انهم لم يقولوا ذلك و لم يهملوا به، حتى انزل الله على رسوله: «يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَ لَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ وَ هُمُومَا لَمْ يَنَالُوا وَ مَا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَ رَسُولُهُ مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكُ خَيْرًا لَهُمْ» قال: اذا عرض الله؟ عز؟ ذلك عليهم في القيمة ينكرونه و يحلفون له كما حلفوا الرسول الله (صلى الله عليه وآله)، و هو قوله: «يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيَحْلِفُونَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُونَ لَكُمْ». في تفسير العياشي عن جابر بن ارقم عن اخيه زيد بن ارقم قال: لما اقام النبي (صلى الله عليه وآله) عليا (عليه السلام) بغدير خم و بلغ فيه عن الله؟ عز؟ ما بلغ ثم نزل انصرفنا الى رحالنا، و كان الى جانب خبائي خباء نفر من قريش و هم ثلثة و معي حذيفة اليمان فسمعنا احد الثلاثة و هو يقول: و الله ان محمدا لاحق ان كان يرى ان الامر يستقيم لعلي من بعده، و قال الآخرون: ا تجعله احمق الم تعلم انه مجنون قد كاد انه يصرع عند امراة ابن ابي كبشة؟ و قال الثالث: دعوه ان شاء ان يكون احمق و ان شاء ان يكون مجنونا، و الله ما يكون ما يقول ابدأ، فغضب حذيفة من مقالتهم فرفع جانب الخباء فادخل راسه اليهم، و قال: فعلمتموها و رسول الله بين اظهركم و وحى الله ينزل اليكم؟ و الله لا خبرنه بكرة مقالتهم، فقالوا له: يا ابا عبد الله و انك لهاهنا و قد سمعت ما قلنا؟ اكنتم علينا فان لكل جوار امانة، فقال لهم: ما هذا من جوار الامانة و لا مجالسها، ما نصحت الله و رسوله ان انا طويت عنه هذا الحديث، فقالوا له: يا ابا عبد الله فاصنع ما شئت فوالله لنحلفن انا لم نقل و انك قد كذبت علينا افتراه يصدقك و يكذبنا و نحن ثلثة فقال لهم: اما انا فلا ابالي اذا اديت النصيحة الى الله و الى رسوله فقولوا ما شئتم ان تقولوا، ثم مضى حتى اتى رسول الله (صلى الله عليه وآله) و علي (عليه السلام) الى جانب محتب بحمايل سيفه فاخبره بمقالة القوم، فبعث اليهم رسول الله (صلى الله عليه وآله) فاتوه فقال لهم: ماذا قلتم؟ فقالوا: و الله ما قلنا شيئا فان كنت ابلغت عنا شيئا فمكذوب علينا، فهبط جبريل (عليه السلام) بهذه الاية: «يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ مَا قَالُوا وَ لَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَ كَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ» و قال علي (عليه السلام) عند ذلك: ليقولوا ما شاؤا و الله ان قلبي بين اضلاعي و ان سيفي لفي عنقي، و لان هموا لاهمن فقال جبريل (عليه السلام) للنبي (صلى الله عليه وآله) و الله عليه و آله: اخبر الامر الذي هو كائن، فاخبر النبي (صلى الله عليه وآله) عليا بما اخبر به جبريل (عليه السلام)، فقال: اذا اصبر للمقادير. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 243، ح 245 و 246]

تفصیل این معنا در آیه «يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ» و آیه «الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ» گذشت.

«وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ...» (1)

امام باقر (علیه السلام) می فرماید:

این آیه درباره ی ثعلبه بن خاطب انصاری نازل شد که مرد فقیری بود و به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: از خدا بخواهید تا مالی به من عطا کند [و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: ای ثعلبه مال کمی که بتوانی شکر آن را انجام بدهی بهتر از مال زیادی

است که نتوانی شکر آن را انجام بدهی، آیا نمی خواهی رسول خدا را مقتدای خود قرار بدهی؟! سپس فرمود: سوگند به خدایی که جان من به دست اوست اگر من بخواهم کوه ها طلا و نقره شود و همراه من حرکت کند چنین خواهد شد. (و لکن می خواهم شاکر خدا باشم).

و ثعلبه قانع نشد و باز نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: یا رسول الله از خدا بخواهید تا مالی به من عطا کند؛ سپس گفت: سوگند به خدایی که شما را به نبوت مبعوث

نموده، اگر خداوند مالی به من عطا کند، من حق هر صاحب حقی را ادا خواهم نمود.

ص: 686

پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دعا کرد و فرمود: «خدایا ثعلبه را مالی عطا کن» و پس از این دعا، ثعلبه گوسفندی خرید و مال او به قدری فراوان شد که مدینه جای او نبود و به بیابان ها رفت تا این که مال او فراوان تر شد و از مدینه فاصله گرفت و پس از آن از شرکت در نمازها و نماز جمعه بازماند تا آن که رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مامورین گرفتن زکات را نزد او فرستاد و او بخل ورزید و زکات گوسفندان خود را نداد و گفت: این یک باج گیری و شبیه به جزیه است» و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) با شنیدن این سخن

فرمود: وای بر ثعلبه، وای بر ثعلبه و این آیات درباره ی او نازل شد. [1]

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

چهار چیز است که در هر کس باشد منافق است، و اگر یکی از آن چهار خصلت

ص: 687

1- 1215.. فی تفسیر علی بن ابراهیم ثم ذکر البخلاء و سماهم منافقین و کاذبین، فقال: و مِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ الی قوله: یکذبون و فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر(علیه السلام) قال: هو ثعلبة بن خاطب بن عمرو بن عوف کان محتاجا فعاهد الله؟ عز؟، فلما آتاه الله بخل به. فی مجمع البیان «و مِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللّٰهَ لَئِنْ آتَانَا مِنْ فَضْلِهِ» الآیات قیل: نزلت فی ثعلبة بن خاطب و کان من الانصار قال للنبی(صلی الله علیه و آله): ادع الله ان یرزقنی مالا، فقال: یا ثعلبة قلیل تؤدی شکره خیر من کثیر لا تطیقه، اما لک فی رَسُولِ اللّٰهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ، و الذی نفسی بیده لو اردت ان تسیر الجبال معی ذهبا و فضه لسارت، ثم اتاه بعد ذلك فقال: یا رسول الله ادع الله ان یرزقنی مالا و الذی بعثک بالحق لئن رزقنی مالا- لاعطین کل ذی حق حقه، فقال: اللهم ارزق ثعلبة مالا، قال: فاتخذ غنما فنمت کما ینمی الدود فضاقت علیه المدينة، فتنحی منها فنزل وادیا من اوديتها ثم کثرت حتّی تباعد عن المدينة، فاشتغل بذلك عن الجمعة و الجماعة، فبعث رسول الله(صلی الله علیه و آله) المصدق لیاخذ الصدقة فابی و بخل، و قال: ما هذه الا اخت الجزية، فقال رسول الله(صلی الله علیه و آله) یا ویح ثعلبة یا ویح ثعلبة فانزل الله؟ عز؟ الآیات، عن ابی امامة الکاهلی و روی ذلك مرفوعا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 246، ح 248 و 249]

در کسی باشد خصلتی از نفاق را خواهد داشت تا این که آن خصلت را ترک کند:

1. هنگامی که سخن می گوید، دروغ بگوید،
2. هنگامی که وعده می کند، خلف وعده کند،
3. هنگامی که پیمانی را امضا می کند، خیانت کند،
4. هنگامی که نزاع می کند، گناه کند. (1)

و در حدیث صحیح نبوی آمده که برای منافق سه نشانه است:

1. هنگام سخن دروغ بگوید،
2. چون وعده می کند تخلف کند،
3. چون امانتی به او سپرده شود، خیانت کند. (2)

سوره ی توبه [9]، آیات 79 تا 87

متن:

الَّذِينَ يَلْمُزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
اسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ فَرِحَ
الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا

ص: 688

1-1216.. فی کتاب الخصال عن عبد الله بن مسعود عن النبي (صلى الله عليه وآله) قال: اربع من كن فيه فهو منافق، فان كانت فيه واحدة منهن كان فيه خصلة من النفاق حتى يدعها، من اذا حدث كذب، و اذا وعد اخلف و اذا عاهد غدر، و اذا خاصم فجر. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 246]

2-1217.. فی مجمع البيان و قد صح في الحديث عن النبي (صلى الله عليه وآله) انه قال: للمنافق ثلث علامات: اذا حدث كذب و اذا وعد اخلف و اذا اتمن خان. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 246]

أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكِوْا كَثِيرًا
 جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِنْهُمْ فَاسْتَأْذَنُواكَ لِخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ تَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ
 بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِدَتُّ قُلُوبُهُمْ
 لَا تَعْلَمُونَ أَمْوَالَهُمْ وَأَوْلَادَهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ وَإِذَا أَنْزَلْتَ سُورَةَ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا
 مَعَ رَسُولِهِ اسْتَأْذِنَكَ أُولُوا الطُّولِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ

لغات:

«یلمزون» از لمز به معنای عیب جوئی با اشاره ی چشم است و «لمزه لمرًا» عابه، چنان که در آیه «وَلَا تَلْمِزُوا أَنْفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا
 بِالْأَلْقَابِ» (1)، و آیه ی «وَيَلُّ لُكُلٌ هُمَزَةً لَّمَّةً» به همین معناست.

«المخلفون» خلف بر وزن فلس به معنای پشت است و آن ضدّ قدام و امام است و خلاف از مفاعله است به معنای مخالفت و مخلفون به
 معنای از پس مانده ها بر خلاف رسول الله اند، مانند «لَا يَلْبِثُونَ خِلَافَكَ إِلَّا قَلِيلًا».

«لا تنفروا» نفر بر وزن فلس، اگر با «من» و یا «عن» باشد به معنای دوری و جدایی است

و اگر با «الی» باشد به معنای خروج و رفتن است و در این آیه و آیه «فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ

مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ» (2)، به معنای کوچ کردن و خارج شدن است.

ص: 689

1-1218..سوره ی حجرات، آیه ی 11.

2-1219..سوره ی توبه، آیه ی 122.

«اولوا الطول» طول بضم طاء به معنای بلندی و درازی است و بفتح طاء به معنای فضل و قدرت است مانند این آیه.

«و تزهق انفسهم» زهق و زهوق به معنای خروج روح و به معنای هلاکت و به معنای

بطلان آمده است.

راغب گوید: به معنای خروج روح با تأسف شدید است، یعنی خدا می خواهد به وسیله اموال و اولاد آنان را معذب نماید و در حال کفر جان از بدن شان خارج شود. (1)

ترجمه:

آن هایی که از مومنان اطاعت کار، در صدقاتشان عیبجویی می کنند، و کسانی را که (برای انفاق در راه خدا) جز به مقدار (ناچیز) توانایی خود دسترسی ندارند، مسخره می نمایند، خدا آن ها را مسخره می کند (و کیفر استهزاکنندگان را به آن ها می دهد) و برای آن ها عذاب دردناکی است! (79) چه برای آن ها استغفار کنی، و چه نکنی، (حتی) اگر هفتاد بار برای آن ها استغفار کنی، هرگز خدا آن ها را نمی آمرزد! چرا که خدا و پیامبرش را انکار کردند و خداوند جمعیت فاسقان را هدایت نمی کند! (80) تخلف جویان (از جنگ تبوک)، از مخالفت با رسول خدا خوشحال شدند و کراهت داشتند که با اموال و جانهای خود، در راه خدا جهاد کنند و (به یک دیگر و به مومنان) گفتند: «در این گرما، (به سوی میدان) حرکت نکنید!» (به آنان) بگو: «آتش دوزخ از این هم گرمتر است!» اگر می دانستند! (81) از این رو آن ها باید کم تر بخندند و بسیار بگریند! (چرا که آتش جهنم در انتظارشان است) این، جزای کارهایی است که انجام می دادند! (82) هر گاه خداوند تو را به سوی گروهی از آنان

ص: 690

بازگرداند، و از تو اجازه خروج (به سوی میدان جهاد) بخواهند، بگو: «هیچ گاه با من خارج نخواهید شد! و هرگز همراه من، با دشمنی نخواهید جنگید! شما نخستین بار به کناره گیری راضی شدید، اکنون نیز با متخلفان بمانید!» (83) هرگز بر مرده هیچ یک از آنان، نماز نخوان! و بر کنار قبرش، (برای دعا و طلب آمرزش،) نیست! چرا که آن ها به خدا و رسولش کافر شدند و در حالی که فاسق بودند از دنیا رفتند! (84) مبادا اموال و فرزندان شان، مایه شگفتی تو گردد! (این برای آن ها نعمت نیست بلکه) خدا می خواهد آن ها را به این وسیله در دنیا عذاب کند، و جان شان برآید در حالی که کافرند! (85) و هنگامی که سوره ای نازل شود (و به آنان دستور دهد) که: «به خدا ایمان بیاورید! و همراه پیامبرش جهاد کنید!»، افرادی از آن ها [گروه منافقان] که توانایی دارند، از تو اجازه می خواهند و می گویند: «بگذار ما با قاعدین [آن ها که از جهاد معافند] باشیم!» (86) (آری،) آن ها راضی شدند که با متخلفان باشند و بر دل های شان مهر نهاده شده از این رو (چیزی) نمی فهمند! (87)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» (1)

حضرت رضا (علیه السلام) می فرماید:

مقصود از سخریّه خداوند، کیفر سخریّه است [و خداوند منزه از سخریّه و استهزاست]. (2)

ص: 691

1- 1221.. سوره ی توبه، آیه ی 79.

2- 1222 .. سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ جازاهم جزاء السخريّة كذا في العيون عن الرضا (عليه السلام). [تفسیر صافی، ج 2، ص 361]

علی بن ابراهیم قمی گوید:

سالم بن عمیر انصاری یک صاع [سه کیلو] از خرما به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داد و عرضه داشت: «یا رسول الله! من با طناب خود آبکشی کردم و دو صاع خرما اجرت گرفتم

و یک صاع آن را برای خود نگهداشتم و صاع دیگر را به خدا قرض دادم» پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور داد تا خرماهای او را داخل اموال زکات ریختند و لکن منافقین سخریه و استهزا نمودند و گفتند: «به خدا سوگند، خدا بی نیاز از این یک صاع خرماست و خدا با این یک صاع خرما چه خواهد کرد؟ جز این که ابوعقیل یعنی سالم بن عمیر می خواهد خود را معرفی کند تا زکات به او داده شود!» پس این آیه نازل شد: «الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

امیرالمؤمنین (علیه السلام) خود را اجیر نمود که از چاهی آب بکشد و برای هر دلو یک دانه خرما بگیرد و مقداری خرما جمع آوری کرد و نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آورد، و لکن عبدالرحمن بن عوف [منافق] به امیرالمؤمنین (علیه السلام) استهزا نمود و این آیه نازل شد «الَّذِينَ يَلْمِزُونَ...» (2)

ص: 692

1-1223.. القمّی جاء سالم بن عمیر الانصار بصاع من تمر فقال یا رسول الله کنت لیلتی اجرّ الجریر حتّی عملت بصاعین من تمر فأمّا احدهما فامسکته و أمّا الآخر فاقرضته ربّی فامر رسول الله (صلی الله علیه و آله) ان ینثره فی الصدقات فسخر منه المنافقون فقالوا و الله ان کان الله لغنی من هذا الصاع ما یصنع الله بصاعه شیئاً و لکن ابا عقیل اراد ان یذکر نفسه لیعطی من الصدقات فنزلت. [تفسیر صافی، ج 2، ص 361]

2-1224.. و العیاشی عن الصادق (علیه السلام) اجر امیر المؤمنین (علیه السلام) نفسه علی ان یرقی کلّ دلو بتمرّة بخیارها فجمع تمرّاً فاتی به النبی (صلی الله علیه و آله) و عبدالرحمن بن عوف علی الباب فلمزه ای وقع فیہ فنزلت هذه الآیة الذّین یلمّزون. [تفسیر صافی، ج 2، ص 361]

مرحوم طبرسی در تفسیر «وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ» گوید:

از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نقل شده که در پاسخ شخصی که گفت: یا رسول الله! کدام صدقه افضل است؟ فرمود: صدقه تهی دست بهتر از هر صدقه ای است. «جهدالمقل». (1)

«اسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ

كَفَرُوا بِاللَّهِ...» (2)

حضرت رضا (علیه السلام) فرمود:

خداوند به پیامبر خود [درباره ی منافقین] فرمود: «اگر هفتاد مرتبه برای منافقین استغفار کنی هرگز خدا آنان را نمی آمرزد» و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) یک صد مرتبه برای آنان استغفار نمود تا [بلکه] خدا آنان را بیامرزد، و چون خداوند به او فرمود: «سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ» و فرمود: «وَلَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ» رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پس از آن بر آنان استغفار نکرد و کنار قبر احدی از آنان نیامد. (3)

ص: 693

1- 1225.. فی مجمع البیان: «وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا جُهْدَهُمْ» و روی عن النبی (صلی الله علیه و آله) انه سئل فقیل: یا رسول الله ای الصدقة افضل؟ قال: جهد المقل. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 247]

2- 1226.. سوره ی توبه، آیه ی 80.

3- 1227.. عن العباس بن هلال عن ابی الحسن الرضا (علیه السلام) قال ان الله تعالی قال لمحمد (صلی الله علیه و آله): «إِنْ تَسَّ تَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ» فاستغفر لهم مائة مرة ليغفر لهم فانزل الله: «سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ» وقال: «لَا تُصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِنْهُمْ مَاتَ أَبَدًا وَلَا تَقُمْ عَلَى قَبْرِهِ» فلم يستغفر لهم بعد ذلك، ولم يقم على قبر واحد منهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 247، ح 257]

این آیه هنگامی نازل شد که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از جنگ تبوک به مدینه بازگشت و عبدالله بن ابی رئیس منافقین مدینه مریض شد و فرزند او عبدالله بن عبدالله که مرد مومنی بود نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: «پدر و مادرم فدای شما باد یا رسول الله! پدرم در حال جان دادن است و اگر شما نزد او نیایی برای ما سرفکندگی خواهد بود» پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) [به احترام فرزند] کنار عبدالله بن ابی منافق آمد و منافقین در کنار او جمع بودند و او در حال جان دادن بود. پس فرزند او که مرد مومنی بود به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) گفت: برای پدرم استغفار کن و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) [در ظاهر] استغفار نمود، و عمر به آن حضرت اعتراض کرد و گفت: یا رسول الله مگر خدا تو را نهی نکرد که بر آنان نماز بخوانی و استغفار کنی؟ و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) از او اعراض نمود و او باز سخن خود را تکرار کرد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: وای بر تو خدا مرا مخیر بین استغفار و ترک آن نمود و فرمود: «أَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ...» و من استغفار نمودم.

و چون عبدالله بن ابی [منافق] مرد فرزند او نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمد و گفت: یا رسول الله! پدر و مادرم فدای شما باد اگر صلاح می دانید نزد جنازه پدرم بیایید؟ پس رسول خدا (صلی الله علیه و آله) نزد جنازه او آمد و کنار قبر او حاضر شد و عمر گفت: یا رسول الله! مگر خدا شما را از این کار نهی نکرد؟ و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: وای بر تو آیا فهمیدی که من چه گفتم؟ من گفتم: «خدا یا قبر او و جوف او را پر از آتش کن و آتش را بر او وارد کن» و با این سخنان عمر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) را بر خود خشمگین دید و چنین چیزی را نمی خواست [و باور نمی کرد].^[1]

ص: 694

1 - 1228.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: «اسَّ تَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسَّ تَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسَّ تَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ» قال علی بن ابراهیم: انها نزلت لما رجع رسول الله (صلی الله علیه و آله) الى المدينة و مرض عبد الله بن ابی و كان ابنه عبد الله بن عبد الله مومنا، ف جاء الى التبی (صلی الله علیه و آله) و ابوه وجود بنفسه، فقال: یا رسول الله بای انت و امی انک ان لم تات ابی کان ذلک عارا علینا، فدخل الیه رسول الله (صلی الله علیه و آله) و المنافقون عنده، فقال ابنه عبد الله بن عبد الله: یا رسول الله استغفر له، فاستغفر له فقال عمر: الم ینهک الله یا رسول الله ان تصلى علیهم او تستغفر لهم؟ فاعرض عنه رسول الله (صلی الله علیه و آله) فاعاد علیه، فقال له: ویلک انی خیرت فاخترت، ان الله یقول: «اسَّ تَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسَّ تَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسَّ تَغْفِرُ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ» فلما مات عبد الله جاء ابنه الى رسول الله (صلی الله علیه و آله) فقال: بای انت و امی یا رسول الله ان رایت ان تحضر جنازته؟ فحضر رسول الله (صلی الله علیه و آله) و قام علی قبره، فقال له عمر: یا رسول الله الم ینهک الله ان تصلى علی احد منهم ابدا و ان تقم علی قبره؟ فقال له رسول الله (صلی الله علیه و آله): ویلک و هل تدری ما قلت؟ انما قلت: اللهم احش قبره ناراً و جوفه ناراً و اصله النار، فبدا من رسول الله (صلی الله علیه و آله) ما لم یکن یحب. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 248، ح B[259]

«فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی حز بن قیس [منافق] نازل شد، چرا که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگام حرکت برای جنگ تبوک به او فرمود: یا ابوهب! آیا در این جنگ همراه ما نمی آیی تا از زنان شامی استفاده کنی؟ و او گفت: یا رسول الله قوم من می دانند که من بیش از همه مردم به زن ها علاقه دارم و ترس آن دارم که اگر زنان شامی را ببینم نتوانم صبر کنم و گرفتار گناه شوم پس شما مرا گرفتار این فتنه نکنید و به من اجازه بدهید در مدینه بمانم.

از سوی به قبیله خود گفت: «در این هوای گرم به جنگ نروید». و فرزند او به او گفت: اینگونه به رسول خدا (صلی الله علیه و آله) پاسخ می دهی و با او سخن می گویی و

ص: 695

سپس به قوم او نیز می گویی: در این هوای گرم به جنگ نروید؟! به خدا سوگند آیاتی را خدا درباره ی تو نازل خواهد نمود و مردم آن ها را تا قیامت قرائت خواهند کرد. پس خداوند آیه «وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اَنْذَنْ لِي وَلَا تَقْتِنِي...» و آیه «فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ...» را درباره او نازل نمود و او را رسوا کرد. (1)

سوره ی توبه [91]، آیات 88 تا 96

متن:

لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأُولَئِكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَجَاءَ الْمُعَذَّبُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ

ص: 696

1-1230.. و فيه فى قصة غزوة تبوك و لقي رسول الله (صلى الله عليه و آله) الحر بن قيس فقال له: يا با و هب الا تنفر معنا فى هذه الغزاة لعلك ان تحتفد من بنات الاصفر فقال: يا رسول الله و الله ان قومى ليعلمون انه ليس فيهم احد اشد عجباً بالنساء منى، و اخاف ان خرجت معك ان لا اصبر اذا رايت بنات الاصفر فلا تقتنى، و ائذن لى ان اقيم، و قال لجماعة من قومه. لا تخرجوا فى الحر فقال ابنه: ترد على رسول الله (صلى الله عليه و آله) و تقول ما تقول؟ ثم تقول لقومك: لا تنفروا فى الحر، و الله لينزلن الله تعالى فى هذا قرآنا يقره الناس الى يوم القيمة، فانزل الله تبارك و تعالى على رسول الله (صلى الله عليه و آله) فى ذلك: «وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ اَنْذَنْ لِي» الى قوله: و نزل ايضا فى الحر بن قيس فى رواية على بن ابراهيم لما قال لقومه: لا تخرجوا فى الحر: فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خِلَافَ رَسُولِ اللَّهِ وَ كَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ. الى قوله تعالى: وَ مَاتُوا وَ هُمْ فَاسِقُونَ، ففضح الله تعالى الحر بن قيس و اصحابه. [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 249، ح 260]

سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّلُوا لِيْتَخِمَهُمْ قُلْتُمْ لَا أُجِدُّ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ يَعْتَدُونَ إِلَيْكُمْ إِذَا رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَدُوا لَنْ نُؤْمِنَ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ آخِبَارِكُمْ وَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ سَيَحْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لِنُعْرِضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَآوَاهُمْ جَهَنَّمَ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لِتَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنْ تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ

لغات:

«الخيرات» خیرات جمع خیر است و خیر به گفته راغب مقابل شر است یعنی چیزی که هر عاقلی به آن راغب است، خیر به معنای مال نیز استعمال شده مانند «إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةُ...» و «وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ» خیر به معنای خوبی و به معنای خوب تر نیز بسیار استعمال شده است مانند «وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا» و «وَإِنَّ خَيْرَ الرِّزْقِ التَّقْوَىٰ» و خیره به معنای اختیار و انتخاب است مانند «مَا كَانَ لَهُمُ الْخَيْرَةُ» و «وَفَاكِهَةً مِمَّا يَتَخَيَّرُونَ».

«الخوالف» معنای آن در بخش پیشین گذشت، زجاج گوید: زنان را خوالف گویند به علت تخلف از جهاد.

مرحوم طبرسی گوید: معنای آیه این است که منافقین راضی شدند که با زنان و اطفال و بازنشستگان و مریضان در مدینه بمانند.

«و مخلف و مخلفون» به معنای بازماندگان و ترک شدگان است و استخلاف به معنای تعیین جانشین است.

«اَنَّهُمْ رَجَسٌ» رَجَسٌ به معنای پلید و هر کار تَنفَرِآور است و بعضی گفته اند: رَجَسٌ و رَجَزٌ به یک معناست و پلیدی باطنی را نیز رَجَسٌ گویند مانند «وَ اَمَّا الَّذِيْنَ فِيْ قُلُوْبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا اِلَى رِجْسِهِمْ» و به این عِلَّتٌ منافق نیز رَجَسٌ نامیده می شود مانند «اَنَّهُمْ رَجَسٌ» که در آیه فوق آمده است. (1)

ترجمه:

ولی پیامبر و کسانی که با او ایمان آوردند، با اموال و جانهای شان جهاد کردند و همه نیکیهها برای آن هاست و آن ها همان رستگارانند! (88) خداوند برای آن ها باغ هایی از بهشت فراهم ساخته که نهرها از زیر درختانش جاری است جاودانه در آن خواهند بود و این است رستگاری (و پیروزی) بزرگ! (89) و عذرآوردگان از اعراب، (نزد تو) آمدند که به آن ها اجازه (عدم شرکت در جهاد) داده شود و آن ها که به خدا و پیامبرش دروغ گفتند، (بدون هیچ عذری در خانه خود) نشستند به زودی به کسانی از آن ها که مخالفت کردند (و معذور نبودند)، عذاب دردناکی خواهد رسید! (90) بر ضعیفان و بیماران و آن ها که وسیله ای برای انفاق (در راه جهاد) ندارند، ایرادی نیست (که در میدان جنگ شرکت نجویند)، هر گاه برای خدا و رسولش خیرخواهی کنند (و از آن چه در توان دارند، مضایقه نمایند). بر نیکوکاران راه مؤاخذه نیست و خداوند آمرزنده و مهربان است! (91) و (نیز) ایرادی نیست بر آن ها که وقتی نزد تو آمدند که آنان را بر مرکبی (برای جهاد) سوار کنی، گفتی: «مرکبی که شما را بر آن سوار کنم، ندارم!» (از نزد تو) بازگشتند در حالی که چشمان شان از اندوه اشکبار بود زیرا چیزی نداشتند که در راه خدا انفاق کنند (و با آن به میدان بروند) (92) راه مؤاخذه تنها به روی کسانی باز است که از تو اجازه

ص: 698

می خواهند در حالی که توانگرند (و امکانات کافی برای جهاد دارند) آن ها راضی شدند که با متخلفان [زنان و کودکان و بیماران] بمانند و خداوند بر دل های شان مهر نهاده به همین جهت چیزی نمی دانند! (93) هنگامی که به سوی آن ها (که از جهاد تخلف کردند) باز گردید، از شما عذرخواهی می کنند بگو: «عذرخواهی نکنید، ما هرگز به شما ایمان نخواهیم آورد! چرا که خدا ما را از اخبارتان آگاه ساخته و خدا و رسولش، اعمال شما را می بیند سپس به سوی کسی که دانای پنهان و آشکار است بازگشت داده می شوید و او شما را به آن چه انجام می دادید، آگاه می کند (و جزا می دهد!)» (94) هنگامی که به سوی آنان بازگردید، برای شما به خدا سوگند یاد می کنند، تا از آن ها اعراض (و صرف نظر) کنید از آن ها اعراض کنید (و روی بگردانید) چرا که پلیدند! و جایگاهشان دوزخ است، بکفر اعمالی که انجام می دادند. (95) برای شما قسم یاد می کنند تا از آن ها راضی شوید اگر شما از آن ها راضی شوید، خداوند (هرگز) از جمعیت فاسقان راضی نخواهد شد! (96)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ...» (1)

علی بن ابراهیم در قصه تبوک در پایان ذکر معذورین که خداوند می فرماید: «وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّاتُوا لِيَتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أُجِدُّ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ...» گوید:

گروهی از معذورین کسانی هستند که نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند تا آن حضرت مرکبی برای آنان آماده کند و با چشم گریان گفتند: ما مالی نداریم تا خود را آماده جهاد کنیم و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: من برای شما مرکبی نیافته ام.

ص: 699

سپس گوید: گریه کنندگان که نزد رسول خدا آمدند هفت نفر بودند:

1. از بنی عمرو بن عوف، سالم بن عمیر بود که در جنگ بدر نیز شرکت داشت،

2. از بنی واقف، هرمی بن عبدالله [هرمی بن عمیر] بود،

3. از بنی حارثه، علبه بن زید بود و او کسی بود که چون رسول خدا (صلی الله علیه و آله) دستور صدقه داد، گفت: یا رسول الله به خدا سوگند من مالی ندارم که صدقه بدهم و عرض

خود را حلال نمودم؛ و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به او فرمود: خداوند صدقه تو را قبول نمود،

4. از بنی مازن بن نجار، ابولیل عبدالرحمن بن کعب بود،

5. از بنی سلمه، عمرو بن غنیمه بود،

6. از بنی زریق، سلمه بن صخر بود،

7. از بنی عزماء، ضره بن ساریه سلمی بود.

افراد یاد شده با چشم گریان نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) آمدند و گفتند: «یا رسول الله ما قدرت و توان آمدن با شما را نداریم» و این آیه نازل شد «لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى...» سپس گوید: جمعیت یاد شده که گریه می کردند درخواست کفشی داشتند تا بپوشند. تا این که گوید: اما کسانی که اجازه می خواستند و دارای مال و ثروت بودند، هشتاد نفر از قبائل گوناگون بودند، و مقصود از خوالف، زن ها هستند. (1)

ص: 700

1233-1.. فی تفسیر علی بن ابراهیم فی قصة غزوة تبوک و جاء البکاءون الی رسول الله (صلی الله علیه و آله) و هم سبعة من بنی عمرو بن عوف سالم بن عمیر و قد شهد بدرا لا اختلاف فیہ، و من بنی واقف هرمی بن عمیر و من بنی حارثة علبه بن زید و هو الذی تصدق بعرضه، و ذلک ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) امر بالصدقة، فجعل الناس یاتون بها فجاء علبه فقال یا رسول الله و الله ما عندی ما اتصدق به و قد جعلت عرضی حلا، فقال له رسول الله (صلی الله علیه و آله): قد قبل الله تعالی صدقتک و من بنی مازن بن نجار ابو لیلی عبدالرحمن بن کعب، و من بنی سلمه عمرو بن غنیمه و من بنی زریق سلمه بن صخر و من بنی عزماء ضره بن ساریه السلمی هؤلاء جاؤا الی رسول الله (صلی الله علیه و آله) یبکون فقالوا: یا رسول الله لیس بنا قوة ان نخرج معک، فانزل الله؟ عز؟ فیهم: لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يُنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا اتَّوَكَّلُوا لِيَتَحِمَلَهُمْ قُلْتُ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يُنْفِقُونَ قَالَ وَ انما سال هؤلاء البکاءون نعلا یلبسونها، ثم قال جل ذكره: إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ وَ هُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَ الْمَسْتَذِنُونَ ثمانون رجلا من قبائل شتى و الخوالف النساء. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 251، ح 269] B

«إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَرَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ»⁽¹⁾

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

شفاعت ما برای اهل کبائر از شیعیانمان است اما کسانی که توبه کنند [نیاز به شفاعت ما ندارند و] خداوند درباره ی آنان می فرماید: «مَا

عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ»⁽²⁾

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود:

هر کس پنج چیز را برای من ضمانت کند من بهشت را برای او ضمانت می نمایم. گفته شد: یا رسول الله آن پنج چیز کدام است؟ فرمود:

نصیحت و خیرخواهی برای خدا، نصیحت و خیرخواهی برای رسول خدا(صلی الله علیه و آله)، نصیحت و خیرخواهی برای کتاب خدا،

نصیحت و خیرخواهی برای دین خدا و نصیحت و خیرخواهی برای کلیّه مسلمانان.⁽³⁾

ص: 701

1-1234.. سوره ی توبه، آیه ی 91.

2-1235.. فی من لایحضره الفقیه قال الصادق(علیه السلام): شفاعتنا لاهل الکبائر من شیعتنا، فاما التائبون فان الله؟ عز؟ یقول: «ما عَلَى

الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 252]

3-1236.. فی کتاب الخصال عن تمیم الداری قال: قال رسول الله(صلی الله علیه و آله) من یضمن لی خمسا اضمن له الجنة قیل: و ما

هی یا رسول الله؟ قال: النصیحة لله؟ عز؟ و النصیحة لرسوله، و النصیحة لکتاب الله و النصیحة لیدن الله، و النصیحة لجماعة المسلمین.

[تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 253، ح 272]

به خدا سوگند شیعیان ما عمرشان به گناه و معصیت ختم نمی شود، آنان برگزیدگانی هستند که خداوند آنان را برای دین خود اختیار نموده است، چنان که می فرماید: «مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ» (1)

سوره ی توبه [9]، آیات 97 تا 106

متن:

الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُ بِكُمُ الدَّوَائِرَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عَدَدَ اللَّهِ وَصَدَقَاتِ الرُّسُولِ أَلَا إِنَّهَا قُرْبَةٌ لَهُمْ سَ إِذْ خَلَّوْهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ وَمِمَّنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ مُنَافِقُونَ وَمِنَ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النَّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَ نُعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَى عَذَابٍ عَظِيمٍ وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَ لَاتِكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ وَ قُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ

ص: 702

1-1237.. عن عبد الرحمن بن كثير قال: قال ابو عبد الله (عليه السلام) يا عبد الرحمن شيعتنا والله لا يتختم البيوت والخطايا، هم صفو الله الذين اختارهم لدينه. وهو قول الله: «مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ». [تفسير نور الثقلين، ج 2، ص 253، ح 274]

وَسْتَرْدُونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَ الشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ وَ آخَرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ

لغات:

«اعرابی» منسوب به اعراب است و مفرد ندارد و مقصود از آن عرب های بادیه نشین اند که اطلاعی از احکام دین ندارند.

«مردوا علی النفاق» مرد، به معنای عاری بودن مستمر است و شیطان مارد، عاری از خیرات است و شجر امرد، عاری از برگ است و زمین مرداء زمینی است که چیزی در آن نمی روید و جوان امرد جوانی است که عاری از موی صورت است و «مردوا علی النفاق» به معنای استمرار بر نفاق است و صرح ممرّد یعنی شیشه صاف و عاری از خلل و تیره گی.

«و عسی الله ان یتوب علیهم» به معنای وجوب است نه به معنای لعلّ و مربوط به اهل ایمان و ولایت است.

«وخذ من اموالهم صدقة صدقه و صدقات» از صدق است و بنده با دادن صدقه صدق عبودیت خود را اظهار می کند، و صدقات: مهریه زنان است و خداوند می فرماید: «وَ اتُوا النِّسَاءَ صَدَقَاتِهِنَّ نِحْلَةً» یعنی عطیة من الله، و صدقه واجب: زکات است چنان که خداوند می فرماید: «خُذْ مِنْ اَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً» و آیه «هُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ» ظاهراً اعمّ از واجب و مستحبّ است.

«و مرّجون لامرالله» رجاء به معنای امید است و آن همراه خوف است و ارجاء به معنای تاخیر انداختن است و مرّجون لامر الله کسانی اند که امر آنان به مشیت خدا به تاخیر می افتد و خداوند، یا آنان را عذاب می کند و یا آنان را می بخشد. (1)

ص: 703

بادیه نشینان عرب، کفر و نفاقشان شدیدتر است و به ناآگاهی از حدود و احکامی که خدا بر پیامبرش نازل کرده، سزاوارترند و خداوند دانا و حکیم است! (97) گروهی از (این) اعراب بادیه نشین، چیزی را که (در راه خدا) انفاق می کنند، غرامت محسوب می دارند و انتظار حوادث دردناکی برای شما می کشند حوادث دردناک برای خود آن هاست و خداوند شنوا و داناست! (98) گروهی (دیگر) از عربهای بادیه نشین، به خدا و روز رستاخیز ایمان دارند و آن چه را انفاق می کنند، مایه تقرب به خدا، و دعای پیامبر می دانند آگاه باشید این ها مایه تقرب آن هاست! خداوند به زودی آنان را در رحمت خود وارد خواهد ساخت به یقین، خداوند آمرزنده و مهربان است! (99) پیشگامان نخستین از مهاجرین و انصار، و کسانی که به نیکی از آن ها پیروی کردند، خداوند از آن ها خشنود گشت، و آن ها (نیز) از او خشنود شدند و باغ هایی از بهشت برای آنان فراهم ساخته، که نهرها از زیر درختانش جاری است جاودانه در آن خواهند ماند و این است پیروزی بزرگ! (100) و از (میان) اعراب بادیه نشین که اطراف شما هستند، جمعی منافقند و از اهل مدینه (نیز)، گروهی سخت به نفاق پای بندند. تو آن ها را نمی شناسی، ولی ما آن ها را می شناسیم. به زودی آن ها را دوبار مجازات می کنیم. مجازاتی با رسوایی در دنیا، و مجازاتی به هنگام مرگ) سپس به سوی مجازات بزرگی (در قیامت) فرستاده می شوند. (101) و گروهی دیگر، به گناهان خود اعتراف کردند و کار خوب و بد را به هم آمیختند امید می رود که خداوند توبه آن ها را بپذیرد به یقین، خداوند آمرزنده و مهربان است! (102) از اموال آن ها صدقه ای (بعنوان زکات) بگیر، تا به وسیله آن، آن ها را پاک سازی و پرورش دهی! و (به هنگام گرفتن زکات)، به آن ها دعا کن که دعای تو، مایه آرامش آن هاست و خداوند شنوا و داناست! (103) آیا نمی دانستند که فقط خداوند توبه را از بندگانش می پذیرد، و صدقات را می گیرد، و خداوند توبه پذیر

و مهربان است؟! (104) بگو: «عمل کنید! خداوند و فرستاده او و مومنان، اعمال شما را می بینند! و به زودی، به سوی دانای نهان و آشکار، بازگردانده می شوید و شما را به آن چه عمل می کردید، خبر می دهد!» (105) و گروهی دیگر، به فرمان خدا واگذار شده اند (و کارشان با خداست) یا آن ها را مجازات می کند، و یا توبه آنان را می پذیرد (هر طور که

شایسته باشند) و خداوند دانا و حکیم است! (106)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَتِفَاقًا وَاجْدَرُ أَلَّا يَعْلَمُوا حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

در دین خود تقه و بینش پیدا کنید و کسی که تقه و آگاهی از احکام دین خود پیدا نکند، اعرابی خواهد بود، از این رو خداوند می فرماید: «لَيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لَيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ.» (2)

مفضل گوید: امام صادق (علیه السلام) فرمود:

بر شما باد به تقه در دین خدا، و اعرابی و بی اطلاع از احکام دین نباشید، کسی که اعرابی باشد خداوند در قیامت به او نظر رحمت نمی کند و عمل او را نمی پذیرد. (3)

ص: 705

1- 1239.. سوره ی توبه، آیه ی 97.

2- 1240.. فی اصول الکافی علی بن محمد بن عبدالرحمن عن احمد بن محمد بن خالد عن عثمان بن عیسی عن علی بن ابی حمزة قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) يقول: تفقهوا فی الدین فانه من لم یتفقه فی الدین فهو اعرابی ان الله یقول فی کتابه: «لَيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لَيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ.» [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 254، ح 277]

3- 1241.. الحسین بن محمد عن جعفر بن محمد عن القاسم بن الربیع عن المفضل بن عمر قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) یقول: علیکم بالتفقه فی دین الله، و لا تكونوا اعرابا فانه من لم یتفقه فی دین الله لم ینظر الله الیه یوم القیمة و لم یزک له عملا. [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 254]

ما بنی هاشم هستیم و شیعیان ما عرب هستند و سایر مردم اعراب اند. (1)

«وَمِنَ الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ...» (2)

«وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ» (3)

ابوعمر و زبیری گوید: به امام صادق(علیه السلام) گفتم:

آیا ایمان درجات و منزلتی دارد و اهل ایمان نزد خداوند متفاوت اند؟ فرمود: آری. گفتم: برای من توضیح بدهید تا بفهمم؟ فرمود: خداوند بین مومنین مسابقه قرار داده همان گونه که شما در اسب سواری مسابقه قرار می دهید و خداوند هر کسی را به اندازه سبقت او درجه ای داده است و هرگز مسبوق را بر سابق مقدم نداشته و مفضول را بر فاضل شرافت نداده او اوایل این امت را بر اواخر آن فضیلت داده و اگر سابقین این امت فضلی بر لاحقین نمی داشتند لاحقین بر سابقین مقدم می شدند و لکن با درجات ایمان خداوند سابقین را مقدم داشته و با کندی در ایمان لاحقین را مآخر نموده است چرا که ما می بینیم برخی از مومنین متأخر، از جهت عمل و نماز و روزه و حج و زکات و جهاد قوی تر از مومنین سابق هستند و اگر سابقین در ایمان فضیلتی بر لاحقین نمی داشتند؛ لاحقین به سبب کثرت عملشان افضل از سابقین می شدند.

ص: 706

1- 1242.. فی روضة الكافي سهل عن يحيى بن المبارك عن عبدالرحمن بن جبلة عن اسحق بن عمار او غيره قال: ابو عبد الله(عليه

السلام): نحن بنو هاشم و شيعتنا العرب، و سایر الناس الاعراب. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 254، ح (279)]

2- 1243.. سورة ي توبه، آيه ي 99.

3- 1244.. سورة ي توبه، آيه ي 100.

گفتیم: دلیل این مساله از قرآن چیست؟ فرمود: آیه «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ» و خداوند در این آیه طبق درجه سبقت، شروع نموده و انصار را پس از مهاجرین قرار داده و تابعین را پس از انصار یاد کرده و هر گروهی را طبق درجاتی که نزد او داشته اند فضیلت داده است. (1)

ص: 707

1- 1245.. فی اصول الکافی علی بن ابراهیم عن ابیه عن بکر بن صالح عن القاسم ابن برید قال: حدثنا ابو عمر و الزبیری عن ابی عبد الله (علیه السلام) قال: قلت له: ان للایمان درجات و منازل یتفاضل المؤمنون فیها عند الله؟ قال: نعم قلت: صف لی رحمک الله حتی افهمه، قال: ان الله سبق بین المؤمنین كما سبق بین الخیل یوم الرهان ثم فضلهم علی درجاتهم فی السبق الیه، فجعل کل امرء منهم علی درجة سبقه لا ینقصه فیها من حقه، و لا یتقدم مسبق سابقا، و لا مفضل فاضلا، تفاضل بذلك اوایل هذه الامة و اوخرها و لو لم یکن للسابق الی الایمان فضل علی المسبق اذا للحق او اخر هذه الامة او لها نعم و لتقدموهم اذا لم یکن لمن سبق الی الایمان الفضل علی من ابطا عنه و لکن بدرجات الایمان قدم الله السابقین و بالابطاء عن الایمان اخر الله المقصّرين لاننا نجد من المؤمنین من الآخین من هو اکثر عملا- من الاولین و اکثرهم صلوة و صوما و حجا و زکوة و جهادا و انفاقا و لو لم یکن سوابق یفضل بها المؤمنون بعضهم بعضا عند الله لکان الآخرون بکثرة العمل مقدمین علی الاولین و لکن ابی الله؟ عز؟ ان یدرک آخر درجات الایمان اولها و یقدم فیها من اخر الله او یؤخر فیها من قدم الله قلت: اخبرنی عما ندب الله؟ عز؟ المؤمنین الیه من لاستباق الی الایمان؟ فقال: قول الله؟ عز؟: «وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ فَبَدَأَ بِالْمُهَاجِرِينَ الْأُولِينَ وَالْأَنْصَارِ عَلَى دَرَجَةِ سَبْقِهِمْ، ثُمَّ ثَلَاثًا بِالتَّابِعِينَ لَهُمْ بِإِحْسَانٍ، فَوَضَعَ كُلَّ قَوْمٍ عَلَى قَدَرِ دَرَجَاتِهِمْ وَمَنَازِلِهِمْ عِنْدَهُ.» [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 254، ح

امیرالمؤمنین (علیه السلام) در زمان خلافت عثمان در مسجد پیامبر (صلی الله علیه و آله) به مهاجرین و انصار فرمود:

شما را به خدا سوگند آیا می دانید که چون آیه «وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ» و آیه «وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ * أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» نازل شد، رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمود: این آیات درباره ی پیامبران و اوصیای آنان نازل شده و من افضل پیامبران

و مرسلین هستم و علی بن ابی طالب (علیه السلام) افضل اوصیاء است؟ گفتند: آری خدا داند که چنین است. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

مقصود از آیه «وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ...» نقباند، مانند ابوذر و مقداد و سلمان و عمار و کسانی که ایمان به خدا آوردند و رسول او را تصدیق کردند و بر ولایت امیرالمؤمنین (علیه السلام) ثابت ماندند. (2)

امام صادق (علیه السلام) می فرماید:

من و پدرم داخل مسجد شدیم و چون بین قبر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و منبر رسیدیم جماعتی

ص: 708

1- 1246.. فی کتاب کمال الدین و تمام النعمة باسناده الی سلیم بن قیس الہلالی عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) انه قال فی اثناء کلام له فی جمع من المهاجرین و الأنصار فی المسجد ایام خلافة عثمان: فانشدکم الله ا تعلمون حیث نزلت: «وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ وَ السَّابِقُونَ السَّابِقُونَ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ» سئل عنها رسول الله (صلی الله علیه و آله)؟ فقال: انزلها الله تعالی فی الانبیاء و اوصیائهم، فانا افضل انبیاء الله و رسله و علی بن ابی طالب افضل الاوصیاء؟ قالوا: اللهم نعم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 255، ح 283]

2- 1247.. فی تفسیر علی بن ابراهیم ثم ذکر السابقین فقال: «وَ السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَ الْأَنْصَارِ» و هم النقباء ابوذر و المقداد و سلمان و عمار و من آمن و صدق و ثبت علی ولایة امیرالمؤمنین (علیه السلام). [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 255، ح 284]

از شیعیان در آن جا بودند و پدرم به آنان سلام کرد و سپس فرمود: به خدا سوگند من شما را دوست می دارم پس در دیانت خود به من کمک بدهید و در عبادت خدا کوشا باشید و بدانید که ولایت ما به دست نمی آید مگر با ورع و تقوا و کوشش در عبادت، و هر کدام از شما اگر به بنده ای اقتدا کند باید در عمل به او اقتدا نماید. سپس فرمود:

شما شیعة الله و انصار الله هستید و شما سابقین اول و سابقین آخرید و شما سابقین در دنیا و سابقین در آخرت به بهشت هستید. (1)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

اسم هجرت [و مهاجر] به احدی نمی توان گفت مگر آن که به امام و حجّت خدا در روی زمین معرفت داشته باشد، پس کسی که حجّت خدا را شناخته باشد و اقرار به امامت او بکند مهاجر خواهد بود. (2)

ابوالقاسم حسکانی در شواهد التنزیل گوید:

مقصود از «و السَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ» ده نفر از قریش اند اول آنان از جهت مسلمان شدن علی بن ابی طالب (علیه السلام) است. (3)

ص: 709

1- 1248.. فی روضة الکافی علی بن ابراهیم عن ابن ابی عمیر عن عمرو بن ابی المقدام قال: سمعت ابا عبد الله (علیه السلام) يقول: خرجت انا و ابی حتّی اذا كنا بین القبر و المنبر اذا هو باناس من الشیعة فسلم علیهم ثم قال: انی و الله لاحب ریاحکم و ارواحکم فاعینونی علی ذلک بورع و اجتهاد، و اعلموا ان ولایتنا لاتنال الا بالورع و الاجتهاد، و من ائتم منکم بعد فلیعمل بعمله، انتم شیعة الله و انتم انصار الله، و انتم السابقون الاولون و السابقون الآخرون السابقون فی الدنیا و السابقون فی الآخرة الی الجنة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 255، ح 285]

2- 1249.. فی نهج البلاغة قال (علیه السلام): لایقع اسم الهجرة علی احد الا بمعرفة الحجة فی الارض، فمن عرفها و اقر بها فهو مهاجر. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 256، ح 286] B

3- 1250.. و روی عبد الله بن موسی عن العلاء بن صالح عن المنهال بن عمرو عن عباد بن عبد الله قال: سمعت علیا (علیه السلام) يقول: انا عبد الله و اخو رسوله، و انا الصدیق الاکبر لایقولها بعدی الا کذاب مفتر، صلیت قبل الناس بسبع سنین. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 256، ح 288]

امام صادق(علیه السلام) می فرماید:

«وَالسَّابِقُونَ الْأَوَّلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ...» درباره ی علی(علیه السلام) و پیروان او از مهاجرین و انصار و پیروان آنان نازل شده است و جملات «رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَاعَدَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتَهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ» مربوط به آنان می باشد. (1)

«وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ...» (2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

عسی به معنای وجوب است. [و آیه درباره مومنین و اهل ولایت است.] (3)

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

مقصود از این آیه مومنان گنه کارند که اعمال خوب و بد را به هم آمیخته و گناهانی انجام داده اند که مومنان دیگر به آنان خورده می گیرند و از آن ها کراهت دارند و خداوند توبه آنان را قبول خواهد کرد. (4)

ص: 710

1-1251.. و فی (نهج البيان): عن الصادق(عليه السلام): «انها نزلت في علي(عليه السلام) و من تبعه من المهاجرين و الانصار و الذين اتبعوهم باحسان، رضی الله عنهم و رضوا عنه، و اعد لهم جنات تجرى من تحتها الانهار خالدين فيها، ذلك الفوز العظيم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 833]

2-1252.. سوره ی توبه، آیه ی 102.

3-1253.. ابن بابویه، قال: حدثنا جعفر بن محمد بن مسرور، قال: حدثنا الحسين بن محمد بن عامر، عن عمه عبد الله بن عامر، عن محمد بن ابي عمير، قال: حدثني جماعة من مشايخنا منهم ابان بن عثمان، و هشام بن سالم، و محمد بن حمران عن الصادق(عليه السلام) قال: «عسى موجبة». [تفسیر برهان، ج 2، ص 834، ح 2]

4-1254.. محمد بن يعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زياد، عن علي بن حسان، عن موسى بن بكر، عن رجل، قال: قال ابو جعفر(عليه السلام): «الذين خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا فَاُولَئِكَ قَوْمٌ مُؤْمِنُونَ، يحدثون في ايمانهم من الذنوب التي يعيبها المؤمنون و يكرهونها، فاولئك عسى الله ان يتوب عليهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 834، ح 1] B

عَسَىٰ از ناحیه خدا به معنای وجوب است و این آیه درباره ی شیعیان گنه کار ما نازل شده است. (1)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی ابولبابه نازل شد و سبب نزول آن ماجرای بنی قریظه بود که یهود بنی قریظه او را به حکمیت پذیرفتند و او [به خاطر روابطی که با آنان داشت خیانت کرد و] گفت: اگر تسلیم شوید رسول خدا (صلی الله علیه و آله) شما را خواهد کشت. (2)

نوبه ابولبابه انصاری

مؤلف گوید:

تفصیل قصّه ابولبابه را مرحوم علی بن ابراهیم بیان نموده و گوید: این آیه درباره ابولبابه بن عبدالمنذر نازل شد و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هنگامی که یهود بنی قریظه را محاصره نمود آنان به رسول خدا گفتند: ابولبابه را نزد ما بفرست تا با او مشورت

ص: 711

1-1255.. العیاشی: عن محمد بن خالد بن الحجاج الکرخی، عن بعض اصحابه، رفعه الی خیثمة، قال: قال ابو جعفر (علیه السلام)، فی قول الله: خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللّٰهُ اَنْ يُّتُوبَ عَلَیْهِمْ: «و عسی من الله واجب، و انما نزلت فی شیعتنا المذنبین». [تفسیر برهان، ج 2، ص 834، ح 3]

2-1256.. الطبرسی: عن ابی جعفر الباقر (علیه السلام): انها نزلت فی ابی لبابة، و لم يذكر معه غيره، و سبب نزولها فيه ما جرى منه فی بنی قریظه حین قال: ان نزلتم علی حکمه فهو الذبح. قال: و به قال مجاهد. [تفسیر برهان، ج 2، ص 835، ح 9]

نماییم. و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به ابولبابه فرمود: نزد حلفا و دوستان خود از بنی قریظه برو تا با تو مشورت کنند. پس ابولبابه نزد آنان رفت و آنان به او گفتند: آیا تو صلاح می دانی که ما تن به حکم محمد(صلی الله علیه و آله) بدهیم؟ ابولبابه گفت: «اگر چنین کنید او شما را خواهد کشت» و سپس پشیمان شد و به خود گفت: «به خدا و رسول او خیانت کردم» و از نزد آنان بازگشت و از شرمندگی خدمت رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نیامد

و داخل مسجد شد و طنابی به گردن خود بست و خود را به ستونی که اکنون آن را ستون توبه می نامند محکم بست و گفت: «خود را باز نخواهم نمود تا بمیرم و یا خدا توبه مرا قبول نماید» و چون این خبر به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) رسید فرمود: «اگر نزد ما آمده بود ما برای او استغفار می کردیم و حال که به خدا توسل نموده خداوند سزاوارتر خواهد بود» آری ابولبابه با این حال روزها روزه می گرفت و در شب به اندازه ای که زنده بماند غذا می خورد و دختر او غذای او را می آورد و برای قضای حاجت او را باز می نمود تا این که [پس از یک هفته] خداوند به پیامبر خود(صلی الله علیه و آله) که در خانه ام سلمه بود خبر قبولی توبه او را داد و آن حضرت به ام سلمه فرمود: توبه ابولبابه قبول شد و ام سلمه اجازه خواست تا به او خبر دهد و ام سلمه سر خود را از حجره بیرون کرد و به ابولبابه گفت: خدا توبه تو را پذیرفت و او گفت: الحمدلله و چون مسلمانان دویدند تا او را باز کنند، ابولبابه گفت: به خدا سوگند اجازه نمی دهم جز رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مرا باز نماید، پس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آمد و فرمود: «ای ابولبابه خدا توبه تو را پذیرفت و تو پاک شدی همانند وقتی که از مادر متولد شدی» ابولبابه گفت: آیا اجازه می دهید که من همه مال خود را صدقه بدهم؟ فرمود: خیر. ابولبابه گفت: دو ثلث آن را؟

فرمود: خیر. ابولبابه گفت: نصف آن را؟ فرمود: خیر. ابولبابه گفت: یک ثلث

آن را؟ فرمود: آری. پس این آیه نازل شد: «وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ.» (1)

ص: 713

1- 1257.. علی بن ابراهیم: نزلت فی ابی لبابة بن عبد المنذر، و كان رسول الله (صلى الله عليه وآله) لما حاصر بنى قريظة، قالوا له: ابعث لنا اباً لبابة نستشيره فى امرنا. فقال رسول الله (صلى الله عليه وآله): «يا ابا لبابة، ائت حلفاءك و مواليك» فاتاهم، فقالوا له: يا ابا لبابة، ما ترى، نزل على حكم محمّد؟ فقال: انزلوا، و اعلموا ان حكمه فيكم هو الذبح. و اشار الى حلقة، ثم ندم على ذلك، فقال: خنت الله و رسوله، و نزل من حصنهم، و لم يرجع الى رسول الله (صلى الله عليه وآله)، و مر الى المسجد و شد فى عنقه حبلاً، ثم شده الى الاسطوانة التى تسمى اسطوانة التوبة، و قال: لا احله حتى اموت او يتوب الله على. فبلغ رسول الله (صلى الله عليه وآله) فقال: «اما لو اتانا لاستغفرنا الله له، فاما اذا قصد الى ربه فالله اولى به». و كان ابو لبابة يصوم النهار، و ياكل بالليل ما يمسك به رمقه، و كانت ابنته تاتيه بعشائه و تحله عند قضاء الحاجة، فلما كان بعد ذلك رسول الله (صلى الله عليه وآله) فى بيت ام سلمة نزلت توبته. فقال: «يا ام سلمة، قد تاب الله على ابى لبابة». فقالت: يا رسول الله، فأذنه بذلك؟ فقال: «لتفعلن» فاخرجت راسها من الحجرة، فقالت: يا ابا لبابة، ابشر قد تاب الله عليك. فقال: الحمد لله. فوثب المسلمون ليحلوه، فقال: لا والله حتى يحلنى رسول الله. فجاء رسول الله (صلى الله عليه وآله) فقال: «يا ابا لبابة، قد تاب الله عليك توبة لو ولدت من امك يومك هذا لكفاك. فقال: يا رسول الله، ا فاتصدق بمالى كله؟ قال: «لا». قال: فبثلثيه؟ قال: «لا». قال: فبنصفه؟ قال: «لا». قال: فبثلثه قال: «نعم». فانزل الله: وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَى اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلاَتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ. [تفسير برهان، ج 2، ص 835]

«خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ...» (1)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

هنگامی که در ماه رمضان این آیه نازل شد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به منادی خود دستور داد بین مردم ندا کند: «خداوند زکات را بر شما واجب نموده همان گونه که نماز را واجب نموده است» و خداوند در طلا- و نقره زکات را واجب نمود و در حیوانات مثل شتر و گوسفند و گاو و در حبوبات مانند گندم و جو و خرما و کشمش صدقه واجب نمود و نسبت به چیزهای دیگر آنان را عفو نمود، و این بود تا یکسال گذشت و مردم روزه گرفتند و ماه رمضان تمام شد و باز منادی رسول خدا(صلی الله علیه و آله) بین مردم ندا کرد: «ای مسلمانان زکات اموال خود را بدهید تا نماز شما قبول شود» و سپس رسول خدا(صلی الله علیه و آله) عاملین جمع زکات [و صدقه] را فرستاد تا زکات ها را جمع آوری کنند. (2)

ص: 714

1-1258.. سوره ی توبه، آیه ی 103.

2-1259.. محمّد بن یعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زياد و احمد بن محمّد، جميعا، عن ابن محبوب، عن عبد الله بن سنان، قال: قال ابو عبد الله(عليه السلام): «لما نزلت هذه الآية خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا و انزلت في شهر رمضان، و امر رسول الله(صلی الله علیه و آله) مناديه فنادى فى الناس: ان الله فرض عليكم الزكاة كما فرض عليكم الصلاة، ففرض الله؟ عز؟ عليهم من الذهب و الفضة، و فرض الصدقة من الابل و البقر و الغنم، و من الحنطة و الشعير، و التمر و الزبيب، فنادى فيهم بذلك فى شهر رمضان، و عفا لهم عما سوى ذلك». ثم قال: «ثم لم يعرض لشيء من اموالهم حتى حال عليهم الحول من قابل، فصاموا و افطروا، فامر مناديه فنادى فى المسلمين: ايها المسلمون، زكوا اموالكم تقبل صلواتكم قال ثم وجه عمال الصدقة و عمال الطسوق». [تفسير برهان، ج 2، ص 836،

ح [1]

امام صادق(علیه السلام) در سخن دیگری فرمود:

از حیوانات و حیوانات، به اسم صدقات زکات گرفته می شود و از طلا- و نقره، زکات گرفته می شود، و زکات روزه [به نام زکات فطره] نیز واجب است. (1)

امام صادق(علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

این آیه درباره ی امام(علیه السلام) نیز بعد از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) جاری است. (2)

مؤلف گوید:

روایات مربوط به اهمیت زکات و عذاب تارک زکات ذیل آیات زکات و مصارف آن خواهد آمد انشاءالله.

در تفسیر آیه «وَصَلِّ عَلَيْهِمْ إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ» از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) نقل شده که آن حضرت هنگامی که مردم زکات خود را می آوردند می فرمود:

«اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَيْهِمْ». عبدالله بن ابی اوفی که از اصحاب بیعت شجره بود گوید:

پدرم زکات خود را نزد رسول خدا(صلی الله علیه و آله) آورد و آن حضرت فرمود: «اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى آلِ أَبِي أَوْفَى». (3)

ص: 715

1- 1260.. عن زرارة، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: قلت له: قوله: خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا، هو قوله: وَآتُوا

الزَّكَاةَ؟ قال: قال: «الصدقات في النبات و الحيوان، و الزكاة في الذهب و الفضة و زكاة الصوم». [تفسير برهان، ج 2، ص 837، ح 5]

2- 1261.. في تفسير العياشي عن علي بن حسان الواسطي عن بعض اصحابه عن ابی عبد الله(علیه السلام) قال: سألته عن قول الله:

«خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا» جارية هي في الامام بعد رسول الله(صلی الله علیه و آله)؟ قال: نعم. [تفسير نورالثقلين، ج

2، ص 259، ح 302]

3- 1262.. في مجمع البيان: «و صل عليهم» و روى عن النبي(صلی الله علیه و آله) انه كان اذا اتاه قوم بصدقتهم قال: اللهم صل عليهم،

قال عبد الله بن ابی اوفی و كان من اصحاب الشجرة فاتاه ابی بصدقته، فقال: اللهم صل على آل ابی اوفی اورده البخاری و مسلم في

الصحيح. [تفسير نورالثقلين، ج 2، ص 260، ح B[307]

«أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ...» (1)

مولف گوید:

آیه «خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً...» مطابق برخی از روایات درباره ی صدقات واجبه است. و در روایات زیادی نیز تطبیق بر صدقات مستحبّه شده است و الله العالم. امام صادق (علیه السلام) فرمود:

خیری در ماندن در دنیا نیست، مگر برای یکی از دو نفر، 1. کسی که در هر روزی به احسان و عمل خیر خود بیفزاید، 2. کسی که گناهان خود را با توبه برطرف کند، و توبه او هرگز پذیرفته نمی شود مگر با ولایت ما اهل البیت. سپس فرمود: به خدا سوگند اگر کسی بدون ولایت ما، آنقدر سجده کند که گردن او قطع شود خداوند از او نخواهد پذیرفت. (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

هنگامی که چیزی به سائل می دهید، از او بخواهید تا به شما دعا کند، همانا دعای او در حق شما مستجاب می شود و در حق او مستجاب نمی شود، چرا که آنان دروغ می گویند. سپس فرمود: صدقه دهنده باید بعد از صدقه دست خود را ببوسد، چرا که صدقه را قبل از گرفتن سائل خداوند می گیرد چنان که می فرماید: «أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ...» (3).

ص: 716

1- 1263.. سوره ی توبه، آیه ی 104.

2- 1264.. فی کتاب الخصال عن حفص بن غیاث النخعی قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): لاخیر فی الدنیا الا لاحد رجلین رجل یزاد فی کل یوم احسانا، ورجل یتدارک ذنبه بالتوبه، وانی له بالتوبه و الله لو سجد حتی ینقطع عنقه ما قبل الله منه الا بولایتنا اهل البیت. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 260، ج 308]

3- 1265.. عن امیرالمؤمنین (علیه السلام) حدیث طویل و فیه: و اذا ناولتم السائل شیئا فسلوه ان یدعو لکم، فانه یجاب له فیکم و لایجاب فی نفسه، لانهم یکذبون و لیرد الذی یناوله یده الی فیه فیقبلها، فان الله؟ عز؟ یاخذها قبل ان تقع فی یده کما قال؟ عز؟: أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 261، ح 309]

روزی یک دینار صدقه دادم و رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به من فرمود: آیا می دانی صدقه از دست دهنده خارج نمی شود، تا از زیر فشار هفتاد شیطان بگذرد که همه آنان صدقه دهنده را از صدقه دادن نهی می کنند، و به دست سائل نخواهد رسید تا به دست خداوند برسد، چنان که خداوند می فرماید: «أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ...» (1)

«وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلَىٰ عَالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ...» (2)

محمد بن مسلم گوید: از امام باقر یا امام صادق (علیه السلام) سوال شد: آیا اعمال مردم بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عرضه می شود؟ امام (علیه السلام) فرمود:

شکی در آن نیست. سپس سوال کننده درباره ی آیه «وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ...» سوال نمود و امام (علیه السلام) فرمود: «برای خدا شاهدی است در روی زمین.» (3)

ص: 717

1- 1266.. فی کتاب ثواب الاعمال و عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: قال علی بن ابی طالب (علیه السلام): تصدقت یوما بدینار فقال رسول الله (صلی الله علیه و آله): اما علمت یا علی ان الصدقة لا تخرج من یده حتی تنفک عنها من لحيی سبعین شیطانا کلهم یامرہ بان لا یفعل و ما تقع فی ید السائل حتی تقع فی ید الرب جل جلاله، ثم تلا هذه الاية: «أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 261، ح 311]

2- 1267.. سوره ی توبه، آیه ی 105.

3- 1268.. عن محمد بن مسلم عن احدهما قال: سئل عن الاعمال هل تعرض علی رسول الله (صلی الله علیه و آله)؟ فقال: ما فیہ شک، قيل له: ارایت قول الله: وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ قال: الله شهد فی ارضه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 262،

ح [316] B

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

اعمال امت از خوب و بد هر صبح و شام بر رسول خدا(صلی الله علیه و آله) عرضه می شود، پس شما از اعمال ناپسند خود پرهیز کنید، و این معنای سخن خداست که می فرماید: «وَقُلْ اَعْمَلُوا فِی سَبِیْلِ اللّٰهِ عَمَلِكُمْ وَرِسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ» (1)

و در سخن دیگری فرمود:

مقصود از «المؤمنون» فقط ائمه(علیهم السلام) هستند. (2)

امام باقر(علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

هر مومن و یا کافری که از دنیا می رود و در قبر قرار می گیرد، اعمال او بر رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و امیرالمؤمنین(علیه السلام) و هر امامی از امامان تا آخرین امام که خدا اطاعت او را بر بندگان خود واجب نموده عرضه خواهد شد. (3)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

برای چه شما رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را آزار می دهید؟! پس شخصی گفت: چگونه ما آن حضرت را آزار می دهیم؟ امام صادق(علیه السلام) فرمود: مگر نمی دانید اعمال شما بر او

ص: 718

1-1269.. عن ابی بصیر عن ابی عبد الله(علیه السلام) ان ابا الخطاب كان يقول: ان رسول الله(صلی الله علیه و آله) تعرض علیه اعمال امته كل خمیس، فقال ابو عبد الله(علیه السلام): هو هكذا، و لكن رسول الله(صلی الله علیه و آله) تعرض علیه اعمال امته كل صباح و مساء ابرارها و فجارها فاحذروا، و هو قول الله تبارك و تعالی: «فَسَبِّحْ اللّٰهُ عَمَلِكُمْ وَرِسُولُهُ وَ الْمُؤْمِنُونَ» قال: تعرض علی رسول الله(صلی الله علیه و آله) اعمال امته كل صباح ابرارها و فجارها فاحذروا. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 262، ح 318]

2-1270.. و قال ابو عبد الله(علیه السلام). و المؤمنون هم الائمة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 262، ح 320]

3-1271.. عن زرارة عن بريد العجلي قال: قلت لابي جعفر(علیه السلام) في قول الله «اعملوا في سبيل الله ععملكم ورسوله و المؤمنون» فقال: ما من مومن يموت و لا كافر يوضع في قبره حتى يعرض عمله على رسول الله(صلی الله علیه و آله) و على فهل من فرض الله طاعته على العباد. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 262، ح 319]

عرضه می شود؟! و هنگامی که آن حضرت در بین اعمال شما گناه و معصیتی را ببیند آزرده خواهد شد و شما نباید رسول خدا(صلی الله علیه و آله) را آزار بدهید بلکه باید او را خوشنود نمایید.(1)

رسول خدا(صلی الله علیه و آله) به اصحاب خود فرمود:

بودن من بین شما برای شما خیر است چرا که خداوند می فرماید: «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ». سپس فرمود: جدایی و مفارقت من از بین شما نیز برای شما خیر است. اصحاب گفتند: بودن شما بین ما خیر است، ولكن نبودن شما بین ما چگونه خیر است؟ رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: به خاطر این که هر دوشنبه و پنجشنبه اعمال شما بر من عرضه می شود و اگر عمل شما نیک بود من خدا را بر آن ستایش می کنم و اگر گناهی داشتید برای شما استغفار می نمایم.(2)

ص: 719

1-1272.. علی بن ابراهیم عن ابيه عن عثمان بن عيسى عن سماعة عن ابي عبد الله(عليه السلام) قال: سمعته يقول: ما لكم تسوؤن رسول الله(صلی الله علیه و آله)؟ فقال له رجل: كيف نسوؤه فقال: اما تعلمون ان اعمالكم تعرض عليه؟ فاذا رای فيها معصية ساءه ذلك فلا تسوؤا رسول الله(صلی الله علیه و آله) و سروه. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 262، ح 327]

2-1273.. فی تفسیر علی بن ابراهیم حدثنی ابي عن حنان بن سدير عن ابيه عن ابي جعفر(عليه السلام) قال: قال رسول الله(صلی الله علیه و آله): مقامی بین اظهرکم خیر لکم، فان الله يقول «وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ» و مفارقتی ایاکم خیر لکم، فقالوا: یا رسول الله مقامک بین اظهرنا خیر لنا فکیف یكون مفارقتک خیر لنا؟ فقال: اما مفارقتی ایاکم خیر لکم فلانه یعرض علی کل خمیس و اثین اعمالکم، فما کان من حسنة حمدت الله علیها، و ما کان من سيئة استغفرت لکم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 264، ح 331]

«وَأَخْرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ» (1)

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

مقصود از این آیه مشرکینی هستند که [در جنگ ها] مسلمانانی مانند حمزه و جعفر و امثال آن ها از مومنین را کشته اند و سپس مسلمان شده و به وحدانیت خدا اعتراف نموده و از شرک و بت پرستی دست برداشته اند و لکن ایمان پیدا نکرده اند تا بهشت برای آنان واجب شود و بر کفر و جحود خود نیز باقی نمانده اند تا دوزخ برای آنان واجب شود و بر این حال مانده اند و خداوند یا آنان را عذاب می کند و یا توبه آنان را می پذیرد. (2)

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

مردم شش گروه و طایفه اند و بازگشت آنان به سه طایفه و گروه است 1. اهل ایمان، 2. اهل کفر، 3. اهل ضلالت و گم راهی، مومنین را خدا وعده بهشت داده، و کافران را وعده دوزخ داده و گروه سوّم و چهارم مستضعفین و مرجون لامر الله هستند که خداوند یا آنان را عذاب می کند و یا از آنان می گذرد و گروه پنجم کسانی هستند که به گناه خود اعتراف نموده و «خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا» و گروه ششم اهل اعراف اند [و آنان گنه کاران از مومنین اند که بدون توبه از دنیا رفته اند]. (3)

ص: 720

1-1274.. سوره ی توبه، آیه ی 106.

2-1275.. محمّد بن یحیی عن احمد بن محمد بن محمد عن علی بن الحکم عن موسی بن بکر عن زرارة عن ابی جعفر(علیه السلام) فی قول الله تعالی: «وَأَخْرُونَ مُرْجُونَ لِأَمْرِ اللَّهِ قَالَ: قَوْمٌ كَانُوا مُشْرِكِينَ فَقَتَلُوا مِثْلَ حَمْزَةَ وَ جَعْفَرَ وَ اشْبَاهَهُمَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ثُمَّ انْهَمُ دَخَلُوا فِي الْإِسْلَامِ فَوَحَدُوا اللَّهَ وَ تَرَكَوا الشِّرْكَ وَ لَمْ يَعْرِفُوا الْإِيمَانَ بِقُلُوبِهِمْ، فَيَكُونُوا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ فَتَجِبُ لَهُمُ الْجَنَّةُ وَ لَمْ يَكُونُوا عَلَى جِحُودِهِمْ فَيَكْفُرُوا فَتَجِبُ لَهُمُ النَّارُ فَهَمُ عَلَى تِلْكَ الْحَالِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ». [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 265، ح 335]

3-1276.. و عن ابن الطیار قال: قال ابو عبد الله(علیه السلام): الناس علی ست فرق یؤلون الی ثلاث فرق: الايمان و الکفر و الضلال و هم اهل الوعد الذین وعدوا الجنة و النار، و هم المؤمنون و الکافرون و المستضعفون و المرجون لِأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ، و المعترفون بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا وَ آخَرَ سَيِّئًا، و اهل الاعراف. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 266، ح 341] B

متن:

وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَ كُفْرًا وَ تَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَ اِزْوَاجًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَ لِيَحْلِفُنَّ اِنْ اَرَدْنَا اِلَّا الْحُسْنٰى وَ اللّٰهُ يَشْهَدُ اَنَّهُمْ لَكَٰذِبُونَ لَاسْتَقْمَ فِيهِ اَبَدًا لَّمَسْجِدٌ اُسِّسَ عَلٰى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ اَحَقُّ اَنْ تَقُومَ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ اَنْ يَتَطَهَّرُوا وَ اللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ اَفَمَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى تَقْوٰى مِنَ اللّٰهِ وَ رِضْوَانٍ خَيْرٌ اَمْ مَنْ اَسَّسَ بُنْيَانَهُ عَلٰى شَا فَا جُرْفٍ هَارٍ فَا نُهَارَ بِهِ فِي نَارٍ جَهَنَّمَ وَ اللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ لَا يَزَالُ بُنْيَانُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيْبَةً فِي قُلُوْبِهِمْ اِلَّا اَنْ تَقَطَّعَ قُلُوْبُهُمْ وَ اللّٰهُ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ اِنَّ اللّٰهَ اشْتَرٰى مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ اَنْفُسَهُمْ وَ اَمْوَالَهُمْ بِاَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُوْنَ فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ فَيَقْتُلُوْنَ وَ يُقْتَلُوْنَ وَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَ الْاِنْجِيْلِ وَ الْقُرْآنِ وَ مَنْ اَوْفٰى بِعَهْدِهِ مِنَ اللّٰهِ فَاسْتَبْسِرُوا بِبَيْعِكُمْ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَ ذٰلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ التَّائِبُوْنَ الْعَابِدُوْنَ الْحَامِدُوْنَ السَّائِحُوْنَ الرَّاٰكِعُوْنَ السَّاجِدُوْنَ الْاَمْرُوْنَ بِالْمَعْرُوْفِ وَ النَّاهُوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

وَ الْحَافِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ وَ بَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ

لغات:

«اِتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا» رسول خدا(صلی الله علیه و آله) هنگامی که از مکه به مدینه هجرت نمود در یک فرسخی مدینه در محلی به نام «قبا» توقف نمود تا امیرالمؤمنین(علیه السلام) با بقیه مهاجرین به او ملحق شوند و در آن روزها رسول خدا(صلی الله علیه و آله) مسجدی در محله «قبا»

ساخت و خداوند درباره ی این مسجد فرمود: «لَمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ...»

و در مقابل این مسجد گروهی از منافقین حسد بردند و مسجدی ساختند و از رسول خدا(صلی الله علیه و آله) دعوت کردند، تا در آن مسجد نماز بخواند و هدف آنان مشروعیت دادن به آن مسجد بود در حالی که این مسجد را برای توطئه و تفرقه بین مسلمانان و مرکز تصمیم

گیری و مبارزه با رسول خدا(صلی الله علیه و آله) و مسلمانان ساخته بودند! و رسول خدا به آنان فرمود: پس از بازگشت از تبوک به آن مسجد خواهم آمد. و چون از تبوک بازگشت آیات فوق بر او نازل شد و دستور داد تا آن مسجد را خراب کردند و تبدیل به مزبله نمودند.

«علی شفا جُرْفِ هَارٍ» «جُرْف» کنار رود را گویند، که آب، آن را برده و تگّه تکه خراب می شود و «جُرْف» در این آیه به معنای مجروف است یعنی محلی که به سبب آب شوریده شده است و خداوند بنیان اعتقاد کفر را تشبیه به ساختمانی نموده که در سراشیبی رودخانه ساخته شده باشد و آماده ی فرو ریختن باشد. (1)

ترجمه:

(گروهی دیگر از آن ها) کسانی هستند که مسجدی ساختند برای زیان (به مسلمانان)، و (تقویت) کفر، و تفرقه افکنی میان مومنان، و کمینگاه برای کسی که از پیش با خدا و پیامبرش مبارزه کرده بود آن ها سوگند یاد می کنند که: «جز نیکی (و خدمت)، نظری نداشته ایم!» اما خداوند گواهی می دهد که آن ها دروغ گو هستند! (107) هرگز در آن (مسجد به عبادت) نایست! آن مسجدی که از روز نخست بر پایه تقوا بنا شده، شایسته تر است که در آن (به عبادت) بایستی در آن، مردانی هستند که دوست می دارند پاکیزه باشند و خداوند پاکیزگان را دوست دارد! (108) آیا کسی که شالوده آن را بر تقوای الهی و خشنودی او بنا کرده بهتر است، یا کسی که

ص: 722

اساس آن را بر کنار پرتگاه سستی بنا نموده که ناگهان در آتش دوزخ فرومی ریزد؟ و خداوند گروه ستم گران را هدایت نمی کند! (109) (اما) این بنایی را که آن ها ساختند، همواره به صورت یک وسیله شک و تردید، در دل های شان باقی می ماند مگر این که دل های شان پاره پاره شود (و بمیرند و گر نه، هرگز از دل آن ها بیرون نمی رود) و خداوند دانا و حکیم است! (110) خداوند از مومنان، جانها و اموال شان را خریداری کرده، که (در برابرش) بهشت برای آنان باشد (به این گونه که: در راه خدا پیکار می کنند، می کشند و کشته می شوند این وعده حقیقی است بر او، که در تورات و انجیل و قرآن ذکر فرموده و چه کسی از خدا به عهدش وفادارتر است؟! اکنون بشارت باد بر شما، به داد و ستدی که با خدا کرده اید و این است آن پیروزی بزرگ! (111) توبه کنندگان، عبادت کاران، سپاسگویان، سیاحت کنندگان، رکوع کنندگان، سجده آوران، آمران به معروف، نهی کنندگان از منکر، و حافظان حدود (و مرزهای) الهی، (مومنان حقیقی اند) و بشارت ده به (اینچنین) مومنان! (112)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَادًا لِّمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ...» (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

این آیه درباره ی مسجد ضرار و بنیانگذار آن، ابوعامر راهب منافق و همراهان او نازل شد و آنان برای رسول خدا (صلی الله علیه و آله) سوگند یاد نمودند که این مسجد را برای صلاح مردم و با حسن نیت می سازند در حالی که خداوند نفاق آنان را آشکار نمود و به رسول خود دستور داد تا آن را خراب نماید.

ص: 723

مقصود از «لَمَسَّ جِدًّا أُسْسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ...» مسجد قبا می باشد، و مقصود از «مَتَطَهَّرِينَ» مردم قبا بوده اند که خود را با آب تطهیر می کرده اند. (1)

از موسی بن جعفر (علیهما السلام) روایت شده که فرمود:

گوساله سامری زمان رسول خدا (صلی الله علیه و آله) همان ابوعامر راهب منافق بوده است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) او را فاسق نامیده و آن حضرت هنگامی که از جنگ تبوک پیروزانه بازگشت خداوند کید و مکر منافقین را باطل نمود و دستور داد تا مسجد ضرار را به آتش کشیدند و این آیات نازل شد. سپس فرمود: خداوند عجل زمان پیامبر خود را با یارانش گرفتار قولنج و فلج و جذام و لقوه نمود و ابوعامر راهب چهل روز در اشد عذاب دنیا گرفتار بود تا به هلاکت رسید و به عذاب آخرت نائل گردید. (2)

ص: 724

1- 1279.. و قوله وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَ كُفْرًا فَانَهُ كَانَ سَبَبَ نَزُولِهَا اِنَّه جَاءَ قَوْمٍ مِنَ الْمُنَافِقِينَ اِلَى رَسُولِ اللّٰهِ (صلى الله عليه و آله) فقالوا يا رسول الله (صلى الله عليه و آله) ا تاذن لنا ان نبني مسجدا في بنى سالم للعليل و الليلة المطيرة و الشيخ الفاني فاذن لهم رسول الله (صلى الله عليه و آله) و هو على الخروج الى تبوك فقالوا يا رسول الله لو اتيتنا فصليت فيه قال (صلى الله عليه و آله) انا على جناح السفر فاذا وافيت ان شاء الله اتيتك فصليت فيه فلما اقبل رسول الله (صلى الله عليه و آله) من تبوك نزلت عليه هذه الآية في شان المسجد و ابي عامر الراهب و قد كانوا حلفوا لرسول الله (صلى الله عليه و آله) انهم يبنون ذلك للصالح و الحسنى فانزل الله على رسوله وَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَ كُفْرًا وَ تَفْرِيْقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِيْنَ وَ اِزْوَاجًا لِمَنْ حَارَبَ اللّٰهَ وَ رَسُوْلَهُ مِنْ قَبْلُ يَعْنِي ابا عامر الراهب كان ياتيهم فيذكر رسول الله (صلى الله عليه و آله) و اصحابه وَ لِيَحْلِفْنَ اِنْ اَرَدْنَا اِلَّا الْحُسْنٰى وَ اللّٰهُ يَشْهَدُ اِنَّهُمْ لَكَاذِبُوْنَ لَا تَقُمْ فِيْهِ اَبَدًا لَمَسْجِدٍ اُسْسَ عَلَى التَّقْوٰى مِنْ اَوَّلِ يَوْمٍ يَعْنِي مسجد قبا اَحَقُّ اَنْ تَقُوْمَ فِيْهِ فِيْهِ رِجَالٌ يُحِبُّوْنَ اَنْ يَنْتَظِرُوْا وَ اللّٰهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِيْنَ قال كانوا يتطهرون بالماء. [تفسير قمى، ج 1، ص 305]

2- 1280.. الامام العسكري (عليه السلام)، قال: «قال موسى بن جعفر (عليهما السلام): فهذا العجل في زمان النبي (صلى الله عليه و آله) هو ابو عامر الراهب الذي سماه النبي (صلى الله عليه و آله) الفاسق، و عاد رسول الله (صلى الله عليه و آله) غانما ظافرا، و ابطل الله تعالى كيد المنافقين، و امر الله تعالى باحراق مسجد الضرار، و انزل الله؟ عَزَّ وَ الَّذِيْنَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا الْاَيَات. و قال موسى بن جعفر (عليهما السلام): فهذا العجل في حياته (صلى الله عليه و آله) دمر الله عليه و اصابه بقولنج و فالج و جذام و لقوة، و بقى اربعين صباحا في اشد عذاب، ثم صار الى عذاب الله تعالى». [تفسير برهان، ج 2، ص 847، ح 2] B

علی بن ابراهیم قمی در تفسیر «لا- یزالُ بُنیائُهُمُ الَّذِی بَنَوْا رِیْبَةً فِی قُلُوبِهِمْ...» گوید: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) مالک بن دخشم خزاعی و عامر بن عدی را فرستاد تا مسجد ضرار را خراب کنند و به آتش بکشند پس مالک به عامر گفت: صبر کن تا من آتش بیاورم و از منزل خود آتشی آورد و در کنار شاخه های خرما قرار داد و مسجد را به آتش کشید و زید بن حارثه نشست تا مسجد سوخت و سپس دستور داد تا دیوارهای آن را نیز خراب کردند. (1)

«إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ...» (2)

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

آیا آزاد مردی نیست که متاع ناچیز دنیا را رها کند؟ [و به وعده های خدا توجه نماید] سپس فرمود: برای وجود شما عوضی جز بهشت نیست پس خود را به غیر آن نفروشید. (3)

ص: 725

1- 1281.. علی بن ابراهیم: (الا-) فی موضع (حتی) تتقطع قلوبهم والله عليم حكيم، فبعث رسول الله (صلی الله علیه و آله) مالک بن الدخشم الخزاعی و عامر بن عدی اخا بنی عمرو بن عوف علی ان یهدموه و یحرقوه، فجاء مالک فقال لعامر: انتظرني حتى اخرج ناراً من منزلي. فدخل و جاء بنار و اشعل فی سعف النخل، ثم اشعله فی المسجد فتفرقوا، و قعد زید بن حارثة حتى احترقت البنية، ثم امر بهدم حائطه. [تفسیر برهان، ج 2، ص 850، ح 1]

2- 1282.. سوره ی توبه، آیه ی 111.

3- 1283.. فی نهج البلاغة قال (علیه السلام) الا حر يدع هذه اللماظة لاهلها انه ليس لانفسكم ثمن الا الجنة فلا تبيعوها الا بها. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 272، ح 260]

ابوبصیر گوید: امام باقر (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ...» پیمان عالم ذر است. سپس من آیه «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ...» را قرائت نمودم، و امام (علیه السلام) فرمود: «لكن من اینگونه قرائت می کنم «التَّائِبِينَ الْعَابِدِينَ...» سپس فرمود: مقصود از آیه «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ...» مومنان در رجعت هستند. (1)

علی بن ابراهیم قمی گوید:

آیه فوق درباره ی ائمه (صلوات الله علیهم) نازل شده است. (2)

امام باقر (علیه السلام) در تفسیر آیه فوق فرمود:

هر کدام از مومنین [در جنگ ها] کشته شود به دنیا باز خواهد گشت تا بمیرد، و اگر بمیرد نیز باز به دنیا بر می گردد تا کشته شود، و این قدرت [الهی] قابل انکار نیست. (3)

ص: 726

1- 1284.. فی تفسیر العیاشی عن ابی بصیر عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: سألته عن قول الله: «ان الله اشترى من المؤمنين أنفسهم و أموالهم بأن لهم الجنة» الآية قال: یعنی فی الميثاق: ثم قرأت عليه: «التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ» فقال ابو جعفر: لاو لكن اقراها التائبين العابدین الى آخر الایة، و قال: اذا رايت هؤلاء فعند ذلك هؤلاء اشترى منهم انفسهم و اموالهم یعنی فی الرجعة. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 273، ح 362]

2- 1285.. فی تفسیر علی بن ابراهیم و قوله؟ عز؟: «إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ» قال: نزلت فی الائمة صلوات الله علیهم. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 273]

3- 1286.. و عنه: عن محمد بن الحسين بن ابی الخطاب، عن صفوان بن يحيى، عن ابی خالد القماط، عن عبدالرحمن القصير، عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: قرا هذه الآية إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ فقال: «هل تدري من یعنی؟». فقلت: يقاتل المؤمنون فيقتلون و يقتلون. فقال: «لا و لكن من قتل من المؤمنین رد حتى يموت، و من مات رد حتى يقتل، و تلك القدرة فلا تنكرها». [تفسیر برهان، ج 2، ص 857]

اگر کسی از سارق عفو کند حق دارد و لکن اگر او را نزد امام بیاورد، دیگر کسی نمی تواند او را عفو نماید. [و امام باید حدّ خدا را درباره ی او جاری نماید.] (1)

سوره ی توبه [9]، آیات 113 تا 121

متن:

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أَوْلَىٰ قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّىٰ يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ إِنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَؤُفٌ رَحِيمٌ وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنْفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَنْ لَا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ

آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنْفُسِهِمْ عَنْ نَفْسِهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْؤُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ

ص: 727

1- 1287.. عن يونس بن عبدالرحمن، عن ابي عبد الله(عليه السلام) انه قال: «من اخذ سارقا فعفا عنه فذلك له، فاذا رفع الى الامام قطعه، وانما الهبة قبل ان يرفع الى الامام، وكذلك قول الله: وَ الْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ فاذا انتهى الحد الى الامام فليس لاحد ان يتركه». [تفسير برهان، ج 2، ص 858، ح 14]

ثِيلاً إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ وَ لَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَ لَا كَبِيرَةً وَ لَا يَقْطَعُونَ وَادِيًا إِلَّا كُتِبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ

لغات:

«تبراً منه» به معنای خلاص شدن و به معنای کنار شدن و بیزار شدن و به معنای آفریدن آمده است، صاحب اقرب الموارد گوید: اگر از باب عِلْمٍ يَعْلَمُ باشد به معنای خلاص شدن و کنار شدن است و اگر از باب قطع يقطع باشد به معنای آفریدن است و بَرَاءً وَ بَرَاءً وَ تَبْرَى، به معنای کنار شدن و جدا شدن از چیزی است که مجاورت آن ناپسند باشد. و در قرآن به هر دو معنا یعنی کنار شدن و آفریدن آمده است چنان که می فرماید: «فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ وَ هُوَ الْبَرَاءُ الْخَالِقُ».

«لاؤاه حلیم» اوّاه صیغه مبالغه از اوّه است و اوّاه کسی را گویند که ترس از خدا را آشکار سازد و بعضی گفته اند: اوّاه کسی است که بسیار تضرّع می کند و از امام باقر (علیه السلام) نقل شده که اوّاه کسی است که بسیار دعا می کند و یا بسیار گریه می کند چنان که از امام صادق (علیه السلام) نقل شده است.

«و کونوا مع الصادقین» صدق به کسر صاد و فتح به معنای راست گویی مقابل دروغ

آمده مانند «وَ الَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَ صَدَّقَ بِهِ» و به معنای راستی در عمل نیز آمده مانند

«رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَ اَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ» و «وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِيْنَ» و صادقین

راست کرداران اند و آنان جز معصومین (علیهم السلام) نمی باشند و تصدیق به معنای باور و اعتقاد و راست دانستن است مانند «بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَ صَدَقَ الْمُرْسَلِيْنَ» (1) و (2)

ص: 728

1-1288.. سوره ی صافات، آیه ی 37.

2-1289.. قاموس قرآن.

برای پیامبر و مومنان، شایسته نبود که برای مشرکان (از خداوند) طلب آموزش کنند، هر چند از نزدیکان شان باشند (آن هم) پس از آن که بر آن ها روشن شد که این گروه، اهل دوزخند! (113) و استغفار ابراهیم برای پدرش [عمویش آزر]، فقط به خاطر وعده ای بود که به او داده بود (تا وی را به سوی ایمان جذب کند) اما هنگامی که برای او روشن شد که وی دشمن خداست، از او بیزاری جست به یقین، ابراهیم مهربان و بردبار بود! (114) چنان نبود که خداوند قومی را، پس از آن که آن ها را هدایت کرد (و ایمان آوردند) گم راه (و مجازات) کند مگر آن که اموری را که باید از آن بپرهیزند، برای آنان بیان نماید (و آن ها مخالفت کنند) زیرا خداوند به هر چیزی داناست! (115) حکومت آسمان ها و زمین تنها از آن خداست زنده می کند و می میراند و جز خدا، ولی و یاوری ندارد! (116) مسلماً خداوند رحمت خود را شامل حال پیامبر و مهاجران و انصار، که در زمان عسرت و شدت (در جنگ تبوک) از او پیروی کردند، نمود بعد از آن که نزدیک بود دل های گروهی از آن ها، از حق منحرف شود (و از میدان جنگ بازگردند) سپس خدا توبه آن ها را پذیرفت، که او نسبت به آنان مهربان و رحیم است! (117) (همچنین) آن سه نفر که (از شرکت در جنگ تبوک) تخلف جستند، (و مسلمانان با آنان قطع رابطه نمودند)، تا آن حد که زمین با همه وسعتش بر آن ها تنگ شد (حتی) در وجود خویش، جایی برای خود نمی یافتند (در آن هنگام) دانستند پناهگاهی از خدا جز به سوی او نیست سپس خدا رحمتش را شامل حال آن ها نمود، (و به آنان توفیق داد) تا توبه کنند خداوند بسیار توبه پذیر و مهربان است! (118) ای کسانی که ایمان آورده اید! از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید، و با صادقان باشید! (119) سزاوار نیست که اهل مدینه، و

بادیه نشینانی که اطراف آن ها هستند، از رسول خدا تَخَلَّف جویند و برای حفظ جان خویش، از جان او چشم پپوشند! این به خاطر آن است که هیچ تشنگی و خستگی، و گرسنگی در راه خدا به آن ها نمی رسد و هیچ گامی که موجب خشم کافران می شود بر نمی دارند، و ضربه ای از دشمن نمی خورند، مگر این که به خاطر آن، عمل صالحی برای آن ها نوشته می شود زیرا خداوند پاداش نیکوکاران را تبه نمی کند! (120) و هیچ مال کوچک یا بزرگی را (در این راه) انفاق نمی کنند، و هیچ سرزمینی را (به سوی میدان جهاد و یا در بازگشت) نمی پیمایند، مگر این که برای آن ها نوشته می شود تا خداوند آن را بعنوان بهترین اعمال شان، پاداش دهد. (121)

تفسیر اهل بیت (علیهم السلام):

«وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ فَلَمَّا تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ» (1)

امام صادق (علیه السلام) به برخی از اصحاب خود فرمود:

مردم درباره ی این آیه چه می گویند؟ او گفت: می گویند: ابراهیم به پدر خود وعده داد تا برای او استغفار نماید. امام صادق (علیه السلام) فرمود: چنین چیزی نبوده، بلکه ابراهیم وعده داد که اگر او مسلمان شود برای او استغفار کند، و چون دانست که او دشمن خداست از او بیزارى جست. (2)

ص: 730

1-1290.. سوره ی توبه، آیه ی 114.

2-1291.. فى تفسیر العیاشی عن ابراهیم بن ابی البلاد عن بعض اصحابه قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): ما يقول الناس فى قول الله؟ عز؟: وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا إِيَّاهُ قُلْتُ: يقولون: ابراهیم وعد اباہ لیستغفر له، قال: لیس هو هکذا وان ابراهیم وعدہ ان یسلم فاستغفر له فلما تَبَيَّنَ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 274، ح 370]

علی بن ابراهیم قمی گوید:

ابراهیم (علیه السلام) به پدر خود گفت: «اگر دست از بت پرستی برداری من برای تو استغفار

خواهم نمود» و چون ابراهیم (علیه السلام) دید که او دست از بت پرستی بر نمی دارد از او

بیزاری جست. (1)

سپس گوید:

در روایت ابی الجارود آمده که امام باقر (علیه السلام) فرمود: «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ» یعنی ابراهیم در نماز خود به خدا تضرع می کرد و هنگامی که در بیابانی و یا در جایی تنها می بود تضرع می نمود، و به این خاطر خداوند او را «اَوَّاه» نامیده است. (2)

«وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ...» (3)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

مقصود از «حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ» حَتَّى يَعْرِفَهُمْ مَا يَرْضِيهِ و مَا يُسَخِّطُهُ می باشد چنان که می فرماید: «فَاللَّهُمَّهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا» یعنی پس از آن که واجبات و محرمات را برای آنان بیان کرده چنان که می فرماید: «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» یعنی ما او را به راه راست هدایت کردیم، او یا به راه خیر و صراط مستقیم می رود و یا رها می کند و به راه باطل می رود، و درباره ی ثمود فرمود: «وَأَمَّا ثَمُودُ

ص: 731

1-1292.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله: «وَمَا كَانَ اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَنْ مَوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ» قال: قال ابراهیم لاییه: ان لم تعبد

الاصنام استغفرت لك، فلما لم يدع الاصنام تبرأ منه ابراهیم، إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ ای دعاء. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 275، ح 373]

2-1293.. فی روایة ابی الجارود عن ابی جعفر (علیه السلام) قال: الاواه المتضرع الى الله في صلوته و اذا خلا في قفرة من الارض و في

الخلوات. [تفسیر نورالثقلین، ج 2، ص 275، ح 374]

3-1294.. سوره ی توبه، آیه ی 115.

فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَى عَلَى الْهُدَى» یعنی ما راه هدایت را برای قوم نمود بیان کردیم و لکن آن ها راه گم راهی را انتخاب کردند. (1)

مؤلف گوید:

احادیث فوق معنای آیه «لِيَهْلِكَ مَنْ هَلَكَ عَن بَيْتَةِ وَ يَحْيَى مَنْ حَيَّ عَن بَيْتَةِ» را روشن می نماید.

عبدالاعلی گوید: درباره ی آیه فوق امام صادق (علیه السلام) فرمود:

«حَتَّى يُعْرِفَهُمْ مَا يُرْضِيهِ وَ مَا يُسْخِطُهُ» سپس فرمود: آگاه باشید که ما برای مومن [شیعه] درست نمی دانیم که نسبت به آن چه خدا مردم را معذور نداشته، جاهل بماند و مومنان [شیعه] باید بدانند که احتیاط و توقّف هنگام شبهه بهتر از واقع شدن در هلاکت است، و نقل نکردن حدیثی که حافظ آن نیستی بهتر از روایت کردن حدیثی است که معنای آن را نمی دانی، زیرا که هر حقی را حقیقتی است، و هر عمل درستی را نوری است. پس شما آن چه موافق کتاب خداست را بگیرید، و آن چه مخالف آن است را رها کنید، گرچه زیادی از مردم هرگز چنین نخواهند کرد. (2)

ص: 732

1- 1295.. محمد بن یعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن احمد بن محمد بن خالد، عن ابن فضال، عن ثعلبة بن ميمون، عن حمزة بن محمد الطيار، عن ابي عبد الله (عليه السلام)، في قول الله؟ عز؟: وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ، قال: «حتى يعرفهم ما يرضيه و ما يسخطه». [تفسير برهان، ج 2، ص 859، ح 1]

2- 1296.. عن عبد الاعلى، قال: سالت ابا عبد الله (عليه السلام) عن قول الله: وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَاهُمْ حَتَّى يُبَيِّنَ لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ، قال: «حتى يعرفهم ما يرضيه و ما يسخطه». ثم قال: «اما انا انكرنا لمؤمن بما لا يعذر الله الناس بجهالته، و الوقوف عند الشبهة خير من الاقتحام في الهلكة، و ترك رواية حديث لم تحفظ خير لك من رواية حديث لم تحصه، ان على كل حق حقيقة، و على كل صواب نورا، فما وافق كتاب الله فخذوه، و ما خالف كتاب الله فدعوه، و لن يدعه كثير من اهل هذا العالم». [تفسير برهان، ج 2، ص 861، ح 5]

«لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ...» (1)

در قصه جنگ تبوک گذشت که این آیه به روایت علی بن ابراهیم قمی درباره ی ابوذر و ابوخیثمه و عمیره بن وهب نازل شد که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عقب ماندند و سپس با سختی به او ملحق شدند.

مرحوم علی بن ابراهیم از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که فرمود:

این آیه این چنین نازل شده است: «لَقَدْ تَابَ اللَّهُ بِالنَّبِيِّ عَلَى الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ...»

و آنان ابوذر و ابوخیثمه و عمیره بن وهب بودند که از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) عقب ماندند و سپس به او ملحق شدند. (2)

و در روایت دیگری آمده که ابان بن تغلب به امام صادق (علیه السلام) می گوید:

عامه اینگونه قرائت نمی کنند؟! و امام (علیه السلام) می فرماید: وای بر آنان، مگر چه گناهی

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) داشته است که خداوند توبه او را قبول نموده؟! سپس فرمود:

«إِنَّمَا تَابَ اللَّهُ بِهِ عَلَى أُمَّتِهِ» یعنی خداوند به سبب آن حضرت توبه امت او را پذیرفته است. (3)

ص: 733

1- 1297.. سوره ی توبه، آیه ی 117.

2- 1298.. فی تفسیر علی بن ابراهیم قوله؟ عز؟: «لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي سَاعَةِ الْعُسْرَةِ» قال الصادق (علیه السلام): هكذا نزلت، و هو ابوذر و ابوخیثمه و عمیره بن وهب الذين تخلفوا ثم لحقوا برسول الله (صلی الله علیه و آله). [تفسیر نورالتقلین، ج 2، ص 277، ح 385]

3- 1299.. فی کتاب الاحتجاج للطبرسی «رحمه الله» عن ابان بن تغلب عن ابی عبد الله (علیه السلام) انه قرا: «لقد تاب الله بالنبي على المهاجرين و الانصار قال ابان: فقلت له: يا ابن عم رسول الله ان العامة لا تقرا كما عندك؟ قال: وكيف تقرا يا ابان؟ قال: قلت: انها تقرا: «لقد تاب الله على النبي و المهاجرين و الأنصار» فقال: ويلهم وای ذنب كان لرسول الله (صلی الله علیه و آله) حتى تاب الله عليه منه انما تاب الله به على امته. [تفسیر نورالتقلین، ج 2، ص 277، ح 386]

«وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ...» (1)

امام صادق (علیه السلام) فرمود:

این آیه «وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا» نازل شده است و اگر «خُلِّفُوا» می بود، ملامتی بر آنان نبود و آنان در حال طاعت می بودند و آنان عثمان و دو رفیق او بودند. (2)

علی بن ابراهیم از موسی بن جعفر (علیهما السلام) نقل نموده که فرمود:

این آیه «وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا» نازل شده است و اگر «خُلِّفُوا» باشد ملامتی بر آنان نیست. و مقصود از «وَضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ» این است که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و مردم با آنان سخن نگفتند بلکه اهل بیت نیز با آنان سخن نگفتند! و مدینه بر آنان تنگ شد تا از مدینه خارج گردیدند و سوگند یاد کردند که با هم دیگر نیز سخن نگویند، از این رو متفرق گردیدند، و خداوند چون از صدق نیاتشان آگاه شد، آنان را بخشید. (3)

ص: 734

1-1300.. سوره ی توبه، آیه ی 118.

2-1301.. فی تفسیر العیاشی عن فیض بن المختار قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): کیف تقرا هذه الآية فی التوبة: و علی الثلاثة الذین خُلِّفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمْ قَالَ: قلت: «خلفوا» قال لو خلفوا لكانوا فی حال طاعة، و زاد الحسين بن المختار عنه: لو كان خلفوا ما كان عليهم من سبيل و لكنهم خالفوا عثمان و صاحبا، اما و الله ما سمعوا صوت كافر و لاقعقة حجر الا قالوا اتانا فسلط الله عليهم الخوف حتى اصبحوا، قال صفوان: قال ابو عبد الله (علیه السلام): كان ابو لبابة احدهم، یعنی فی «وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا». [تفسیر نور الثقلین، ج 2، ص 278، ح 388]

3-1302.. ثم قال فی هؤلاء الثلاثة: وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِّفُوا، فقال العالم (علیه السلام): «انما انزل: و علی الثلاثة الذین خالفوا. و لو خلفوا لم يكن عليهم عيب حتى إذا ضاقت عليهم الأرض بما رحبت حيث لم يكلمهم رسول الله (صلی الله علیه و آله)، و لا اخوانهم و لا اهلهم، فضاقت عليهم المدينة حتى خرجوا منها و ضاقت عليهم أنفسهم حيث خلفوا ان لا يكلم بعضهم بعضا ففترقوا، و تاب الله عليهم لما عرف من صدق نياتهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 791، ح 1] B

این روایت از علی بن ابراهیم قمی به طور تفصیل در جنگ تبوک گذشت و آن سه نفر در آن روایت: کعب بن مالک شاعر و مرارة بن ربیع و هلال بن امیه رافعی بودند. و لکن مرحوم کلینی از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده که آنان عثمان و دو رفیق او بوده اند. (1)

«يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ» (2)

امام باقر (علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی ما [خانواده] نازل شده است. (3)

حضرت رضا (علیه السلام) نیز فرمود:

صادقین ائمه (علیهم السلام) هستند که در اطاعت از خدا صادق اند. (4)

ص: 735

1- 1303.. عن فیض بن المختار، قال: قال ابو عبد الله (علیه السلام): «كيف تقرا هذه الآية في التوبة و على الثلاثة الذين خلفوا؟» قال: قلت: خلفوا. قال: «لو خلفوا لكانوا في حال طاعة و زاد الحسين بن المختار عنه: لو كانوا خلفوا ما كان عليهم من سبيل و لكنهم خلفوا، عثمان و صاحباه، اما و الله ما سمعوا صوت حافر و لاقعقة حجر الا قالوا اتينا، فسلط الله عليهم الخوف حتى اصبحوا». [تفسیر برهان، ج 2، ص 862، ح 7]

2- 1304.. سورة ی توبه، آیه ی 119.

3- 1305.. عنه: عن محمد بن يحيى، عن احمد بن محمد، عن ابن ابى نصر، عن ابى الحسن الرضا (علیه السلام) قال: سألته عن قول الله؟ عز؟: يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ، قال: «الصادقون: هم الائمة الصديقون بطاعتهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 863، ح 2]

4- 1306.. محمد بن الحسن الصفار: عن الحسين بن محمد، عن معلى بن محمد، عن الحسن، عن احمد ابن محمد، قال: سألته الرضا (علیه السلام) عن قول الله؟ عز؟: اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ، قال: «الصادقون: الائمة الصديقون بطاعتهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 864، ح 3]

امام باقر(علیه السلام) به جابر فرمود:

مقصود این است که همواره با علی بن ابی طالب(علیه السلام) باشید.(1)

امیرالمؤمنین(علیه السلام) فرمود:

هنگامی که این آیه نازل شد، سلمان به رسول خدا(صلی الله علیه و آله) گفت: یا رسول الله آیا این آیه عام است و یا مخصوص به افراد خاصی است؟ و رسول خدا(صلی الله علیه و آله) فرمود: نسبت به مامورین عام است و به همه مسلمانان گفته شده و لکن «صادقون» مخصوص برادرم علی و اوصیای او تا قیامت است.(2)

ابوحزمه ثمالی گوید: امام باقر(علیه السلام) به من فرمود:

کسی، خدا را عبادت می کند که او را شناخته باشد و اما کسی که او را نشناخته است در حقیقت خدا را عبادت نمی کند و گم راه است. گفتیم: معرفت به خدا چگونه است؟ فرمود: به این است که خدا و رسول او را تصدیق نماید و ولایت علی و اقتدای به او و به ائمه ی هداة بعد از او را دارا باشد و از دشمنان آنان بیزاری و براءت بجوید و این معنای خداشناسی است.

ص: 736

1- 1307.. الشيخ فی (امالیه): عن ابی عمیر، قال: اخبرنا احمد، قال: حدثنا یعقوب بن یوسف بن زیاد، قال: حدثنا حسن بن حماد، عن ابیه، عن جابر، عن ابی جعفر(علیه السلام)، فی قوله: یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ، قال: «مع علی بن ابی طالب(علیه السلام)». [تفسیر برهان، ج 2، ص 864، ح 4]

2- 1308.. سلیم بن قیس الهلالی: فی حدیث المناشدة قال امیرالمؤمنین(علیه السلام): «فانشدتکم الله جل اسمه، ا تعلمون ان الله انزل یا ایُّهَا الَّذِینَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَ كُونُوا مَعَ الصَّادِقِینَ، فقال سلمان: یا رسول الله، اعامه هی ام خاصة؟ فقال: اما المؤمنون فعامه لان جماعة المؤمنین امروا بذلك، و اما الصَّادِقُونَ فخاصة لآخی علی و الاوصیاء من بعده الی یوم القیامة؟». قالوا: اللهم نعم. [تفسیر برهان، ج 2، ص 864، ح 5]

ابوحمزه گوید: گفتم: با چه چیزی حقیقت ایمان در من کامل می شود؟ فرمود: پذیرفتن ولایت اولیای خدا، و دشمنی [و بیزارى] از دشمنان خدا، و این که همواره با صادقین باشی، همان گونه که خدا تو را به آن امر نموده است. گفتم: اولیای خدا کیانند؟ و دشمنان خدا کیانند؟ فرمود: اولیای خدا، محمد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و علی و حسن و حسین و علی بن الحسین (علیهم السلام) و سپس امامت ما و پس از من فرزندانم جعفر و با دست خود به جعفر که نشسته بود اشاره نمود و فرمود: کسی که ولایت این ها را پذیرفته باشد ولایت اولیای خدا را پذیرفته است و با صادقین خواهد بود، همان گونه که خدا او را به بودن با آنان امر کرده است. گفتم: دشمنان خدا کیانند؟ فرمود: بُت های چهارگانه. گفتم: آنان کیانند؟ فرمود: ابو الفصیل و رمع و نعثل و معاویة و کسانی که ولایت این ها را پذیرفته اند،

و کسی که با آنان دشمنی کند با دشمنان خدا دشمنی کرده است. (1)

ص: 737

1- 1309 .. العیاشی: عن ابی حمزة الثمالی، قال: قال ابو جعفر (علیه السلام): «یا ابا حمزة، انما یعبد الله من عرف الله، و اما من لا یعرف الله کانما یعبد غیره، هكذا ضالا». قلت: اصلحک الله، و ما معرفة الله؟ قال: «یصدق الله و یتصدق محمد رسول الله (صلی الله علیه و آله) فی موالاة علی (علیه السلام)، و الائتمام به و بائمة الهدی من بعده، و البراءة الی الله من عدوهم، و كذلك عرفان الله». قال: قلت: اصلحک الله، ای شیء اذا عملته انا استکملت حقیقة الایمان؟ قال: «توالی اولیاء الله، و تعادى اعداء الله، و تكون مع الصادقین كما امرک الله». قال: قلت: و من اولیاء الله، و من اعداء الله؟ فقال: «اولیاء الله محمد رسول الله، و علی و الحسن و الحسین و علی بن الحسین، ثم انتهى الامر الینا، ثم ابني جعفر و اوما الی جعفر و هو جالس فمن والی هؤلاء فقد والی الله، و كان مع الصادقین كما امره الله». قلت: و من اعداء الله، اصلحک الله؟ قال: «الاثان الاربعة». قال: قلت: من هم؟ قال: «ابو الفصیل و رمع و نعثل و معاویة، و من دان بدينهم، فمن عادى هؤلاء فقد عادى اعداء الله». [تفسیر برهان، ج 2، ص 864، ح 6]

هشام بن عجلان گوید:

به امام صادق(علیه السلام) گفتم: چیزی را از شما می خواهم سوال کنم که از احدی بعد

از شما سوال نخواهم نمود و آن این است که کم ترین درجه ایمان که احدی از آن معذور نخواهد بود چیست؟ فرمود: شهادت به یگانگی خداوند، رسالت حضرت محمد(صلی الله علیه و آله)، و اقرار به حقایق آن چه او از طرف خدا آورده است، اقامه نماز، پرداختن زکات، حج خانه خدا، روزه ماه رمضان، پذیرفتن ولایت و امامت ما، بیزاری از دشمنان ما، و این که تو همواره با صادقین باشی. (1)

مؤلف گوید:

آیه «مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ...» تا آخر این بخش مربوط به جنگ تبوک است و تفسیر آن ها در آیات پیشین گذشت.

سوره ی نوبه [9]، آیات 122 تا 129

متن:

وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيُنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْ لَانْفَرَّ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِنْهُمْ طَائِفَةٌ لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَ لِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَ اعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ وَ إِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ إِنَّا كُنَّا زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فزادتهم إيمانًا وَ هُمْ

ص: 738

1-1310.. عن هشام بن عجلان، قال: قلت لأبي عبد الله(عليه السلام): اسألك عن شيء لا أسأل عنه أحدا بعدك، اسألك عن الإيمان الذي لا يسع الناس جهله؟ قال: «شهادة ان لا اله الا الله، و ان محمدا رسول الله، و الاقرار بما جاء من عند الله، و اقام الصلاة، و ايتاء الزكاة، و حج البيت، و صوم شهر رمضان، و الولاية لنا، و البراءة من عدونا، و تكون مع الصادقين». [تفسير برهان، ج 2، ص 865، ح 8]

يَسْتَبْشِرُونَ وَ أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ وَ مَاتُوا وَ هُمْ كَافِرُونَ أَوْ لَا يَرُونَ أَنَّهُمْ يُفْتَنُونَ فِي كُلِّ مَرَّةٍ أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ لَا يَتُوبُونَ وَ لَا هُمْ يَذَكَّرُونَ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ نَظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَى بَعْضٍ هَلْ يَرَاكُمْ مِنْ أَحَدٍ ثُمَّ انصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُفٌ رَحِيمٌ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَ هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ

لغات:

«لینفروا كافة» نفر و نفر به معنای خروج و به معنای گروه کم تر از ده نفر است مانند «نفر من الجن» و بعضی گفته اند نفر به معنای عشره است.

«لیتفقها فی الدین» فقه به معنای فهم است و فقیه: فهیم است مانند «قَالُوا يَا شُعَيْبُ مَا تَفَقَّهُ كَثِيرًا مِمَّا تَقُولُ»⁽¹⁾، و «لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا»⁽²⁾، و تفقه، فهم مسایل دین است، و «نفر» در این آیه به چند معنا آمده است: حرکت و خروج برای معرفت امام (علیه السلام)، حرکت و خروج برای فهم احکام از رسول خدا (صلی الله علیه و آله) و [ائمه معصومین (علیهم السلام)] و تعلیم آن ها به مردم، حرکت و خروج اهل کتاب برای به دست آوردن حقایق پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله)، حرکت و خروج برای تفقه در دین و تعلیم دیگران نسبت به مسایل دین، حرکت گروهی برای شرکت در جنگ و اقامت دیگران در صورت عدم نیاز برای تفقه در دین.

«عزیز علیه ما عنیتم» «عنیت» به معنای مشقت است مانند «ذَلِكَ لِمَنْ حَسِبَى الْعَنَتَ مِنْكُمْ» و «وَدُّوا مَا عَنِتُّمْ»⁽³⁾

ص: 739

1-1311..سوره ی هود، آیه ی 91.

2-1312..سوره ی اعراف، آیه ی 179.

3-1313..سوره ی آل عمران، آیه ی 118.

شایسته نیست مومنان همگی (به سوی میدان جهاد) کوچ کنند چرا از هر گروهی از آنان، طایفه ای کوچ نمی کند (و طایفه ای در مدینه بماند)، تا در دین (و معارف و احکام اسلام) آگاهی یابند و به هنگام بازگشت به سوی قوم خود، آن ها را بیم دهند؟! شاید (از مخالفت فرمان پروردگار) بترسند، و خودداری کنند! (122) ای کسانی که ایمان آورده اید! با کافرانی که به شما نزدیکترند، پیکار کنید! (و دشمن دورتر، شما را از دشمنان نزدیک غافل نکند!) آن ها باید در شما شدت و خشونت (و قدرت) احساس کنند و بدانید خداوند با پرهیزگاران است! (123) و هنگامی که سوره ای نازل می شود، بعضی از آنان (به دیگران) می گویند: «این سوره، ایمان کدام یک از شما را افزون ساخت؟!» (به آن ها بگو: «اما کسانی که ایمان آورده اند، بر ایمان شان افزوده و آن ها (به فضل و رحمت الهی) خوشحالند. (124) و اما آن ها که در دل های شان بیماری است، پلیدی بر پلیدیشان افزوده و از دنیا رفتند در حالی که کافر بودند. (125) آیا آن ها نمی بینند که در هر سال، یک یا دو بار آزمایش می شوند؟! باز توبه نمی کنند، و متذکر هم نمی گردند! (126) و هنگامی که سوره ای نازل می شود، بعضی از آن ها [منافقان] به یک دیگر نگاه می کنند و می گویند: «آیا کسی شما را می بیند؟! (اگر از حضور پیامبر بیرون رویم، کسی متوجه ما نمی شود!)» سپس منصرف می شوند (و بیرون می روند) خداوند دل های شان را (از حق) منصرف ساخته چرا که آن ها، گروهی هستند که نمی فهمند (و بی دانشند)! (127) به یقین، رسولی از خود شما به سویتان آمد که رنجهای شما بر او سخت است و اصرار بر هدایت شما دارد و نسبت به مومنان، رثوف و مهربان است! (128) اگر آن ها (از حق) روی بگردانند، (نگران مباش!) بگو: «خداوند مرا کفایت می کند هیچ معبودی جز او نیست بر او توکل کردم و او صاحب عرش بزرگ است!» (129)

«وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَآفَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ» (1)

به امام صادق (علیه السلام) گفته شد: گروهی گمان می کنند که رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرموده است:

«اختلاف امت من رحمت است»؟! امام صادق (علیه السلام) فرمود: «راست می گویند». سوال کننده گفت: اگر اختلاف امت رحمت باشد، آیا اجتماع و اتفاق آنان عذاب است؟!

امام صادق (علیه السلام) فرمود: حدیث رسول خدا (صلی الله علیه و آله) به این معنا نیست که تو و آنان فکر کرده اید، بلکه مقصود از اختلاف رفت و آمد مردم نزد آن حضرت برای یاد گرفتن احکام خداست تا [گروهی] با یاد گرفتن احکام خدا مردم [دیگر] را به احکام خدا آگاه سازند، چنان که خداوند می فرماید: «فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ...» بنابراین مقصود از آن حدیث رفت و آمد اهل بلاد است نزد رسول خدا (صلی الله علیه و آله) برای فهم مسایل دین، نه اختلاف در دین، چرا که دین یکی است [و نباید اختلافی در آن باشد]. (2)

مؤلف گوید:

مصادیق دیگری نیز برای نفر و تفقه در دین در روایات آمده که به صورت خلاصه بیان می شود.

ص: 741

1-1314.. سوره ی توبه، آیه ی 122.

2-1315.. فی العلل عن الصادق (علیه السلام) انه قيل له ان قومًا يروون ان رسول الله (صلی الله علیه و آله) قال اختلاف امتی رحمة فقال صدقوا فقیل ان كان اختلافهم رحمة فاجتماعهم عذاب قال ليس حيث تذهب و ذهبوا انما اراد قول الله؟ عز؟ فلو لانفر من كل فرقة الآية فامرهم ان ينفروا الى رسول الله (صلی الله علیه و آله) و يختلفوا اليه فيتعلموا ثم يرجعوا الى قومهم فيعلموهم انما اراد اختلافهم من البلدان لاختلافاً في دين الله انما الدين واحد. [تفسیر صافی، ج 2، ص 389]

به امام صادق(علیه السلام) گفته شد:

هنگامی که بر امام حادثه ای پیش آید [و از دنیا رحلت نماید] مردم چه باید بکنند؟ امام(علیه السلام) فرمود: باید به آیه «فَلَوْلَا نَفَرَ مِن كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ...» عمل کنند؛ گفته شد: آنان بدون امام چه وظیفه ای دارند؟ فرمود: مادامی که در جست و جوی امام هستند، معذور خواهند بود و نیز مردمی که منتظر خبر و اطلاع از امام هستند معذور هستند تا خبر تحقیق کنندگان به آنان برسد. (1)

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

این آیه درباره ی این است که از جمعیت فراوان گروهی باید به دنبال تحصیل علم و فهم احکام خدا بروند و بقیه [در شهرها] باقی بمانند تا آنان باز گردند [و مسایل و معارف دین را به مردم تعلیم بدهند] و نیز گروهی به نوبت به میدان جنگ بروند و گروهی در شهر باقی بمانند. (2)

در کتاب کافی از امام صادق(علیه السلام) و در تفسیر عیاشی از امام باقر(علیه السلام) نقل شده که فرمودند:

ای مردم در دین خود فقیه و دانا باشید و احکام خدا را یاد بگیرید وگرنه اعرابی و بادیه نشین محسوب می شوید، همان گونه که خداوند می فرماید: «لِيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَ لِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ...» (3)

ص: 742

1-1316.. و فی الکافی قیل للصادق(علیه السلام) اذا حدث علی الإمام حدث کیف یصنع الناس فقال این قول الله؟ عز؟ فلو لا نفر من كل فرقة من الآیة قیل فما حالهم قال هم فی عذر ما داموا فی الطلب و هؤلاء الدین ینتظرونهم فی عذر حتی یرجع الیهم اصحابهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 389]

2-1317.. و فی المجمع عن الباقر(علیه السلام) کان هذا حین کثر الناس فامرهم ان ینفر منهم طائفة و یقیم طائفة للتفقه و ان یکون الغزو نوباً. [تفسیر صافی، ج 2، ص 389]

3-1318.. و فی الکافی عن الصادق(علیه السلام) و العیاشی عن الباقر(علیه السلام) تفقهوا فی الدین فانه من لم یتفقه منکم فی الدین فهو اعرابی ان الله یقول فی کتابه لیتفقهوا فی الدین و لینذروا قومهم اذا رجعوا الیهم. [تفسیر صافی، ج 2، ص 389] B

«أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قَاتِلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً...» (1)

این آیه خطاب به مومنین دارد و دو دستور و یک نوید می دهد و می فرماید:

با کفّاری که نزدیک شمایند جنگ کنید و آنان باید در شما قدرت و سخت کوشی بیابند و از شما هراس کنند، و شما باید بدانید که خدا یاور پرهیزکاران است.

علی بن ابراهیم قمی گوید:

بر مسلمانان واجب است که نخست با کفّاری که نزدیک به بلاد آنان و امامشان هستند جنگ کنند و آنان را رها نکنند و سراغ کفّار دیگر بروند و باید در گفتار و عمل با غلظت و قدرت با کفّار برخورد نمایند. در روایت کافی و عیاشی آمده که امام صادق (علیه السلام) فرمود: «باید با [دشمن نزدیک خود] دیلم جنگ کنند.» (2)

«وَ إِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةً فَمِنْهُمْ مَن يَأْتِيكَمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا...» (3)

حاصل این دو آیه این است که هر سوره ای بر پیامبر خدا (صلی الله علیه و آله) نازل می شد، سبب افزوده شدن ایمان مومنان و شادی آنان و سبب افزوده شدن نفاق و پلیدی منافقین بود و بر شرک آنان می افزود و با کفر از دنیا می رفتند.

مرحوم علی بن ابراهیم گوید:

این آیه در ردّ سخن کسانی است که می گویند: ایمان کم و زیاد نمی شود،

ص: 743

1-1319.. سوره ی توبه، آیه ی 123.

2-1320.. فی الکافی و العیاشی عن الصادق (علیه السلام) قال الدّیلم و القمیّ یجب علی کلّ قوم ان یقاتلوا من یلیهم ممّن یقرب من الامام و لایجوزوا ذلك الموضع و لیجدوا فیکم غلظة شدة و صبراً علی القتال. [تفسیر صافی، ج 2، ص 390]

3-1321.. سوره ی توبه، آیه ی 124 و 125.

امام صادق(علیه السلام) فرمود: خداوند ایمان را بر اعضا و جوارح انسان تقسیم و واجب

نموده است: سپس فرمود: هر کدام از اعضای بدن سهمی از ایمان را داراست. سوال شد: ناقص بودن و کامل بودن ایمان را فهمیدم، زیاد شدن آن چیست؟ امام صادق(علیه السلام) فرمود: آیه فوق و آیه «وَزِدْنَاهُمْ هُدًى» شاهد آن است، و اگر ایمان نقصان و زیادتى نمی داشت هیچ کس فضیلتی بر دیگری نمی داشت و نعمت ها بین مردم یکسان تقسیم می شد و تفاضل بین آنان نبود، در حالی که به وسیله کمال ایمان مومنین به بهشت می روند و به وسیله تفاضل ایمان درجات آنان بالا می رود و با نقصان ایمان گنه کاران به دوزخ می روند.(1)

مولف گوید:

در ذیل آیه فوق روایت بسیار مفصّلی در تفسیر برهان از کافی نقل شده و امام صادق(علیه السلام) درجات ایمان را بیان نموده و به آیه فوق نیز استشهاد کرده است.(2)

ص: 744

1- 1322.. و فی الکافی و العیاشی عن الصادق(علیه السلام) انّ اللّٰه تبارک و تعالی فرض الایمان علی جوارح ابن آدم و قسمه علیها و فرقه فیها ثم یبین(صلی الله علیه و آله) ذلك قیل قد فهمت نقصان الایمان و تمامه فمن این جاءت زیادته؟ قال: قول اللّٰه تعالی و اذا ما انزلت سورة فمِنْهُمْ مَنْ یقولُ الایة و قال و زدناهم هدی و لو کان کلّه واحداً لزیادة فیه و لانقصان لم یکن لاحد منهم فضل علی الآخر و لاستوت النعم فیه و لاستوتی الناس و بطل التفضیل و لکن بتمام الایمان دخل المؤمنون الجنة و بالزیادة فی الایمان تفاضل المؤمنون بالدرجات عند اللّٰه و بالنقصان دخل المفرطون النار و قد مضی لهذا المعنی زیادة بیان فی سورة الانفال. [تفسیر صافی، ج 2، ص 390]

2- 1323.. محمّد بن یعقوب: عن علی بن ابراهیم، عن ابیه، عن بکر بن صالح، عن القاسم بن برید، قال: حدثنا ابو عمرو الزبیری، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: قلت له: ایها العالم، اخبرنی ای الاعمال افضل عند الله؟ قال: «ما لا یقبل الله شیئا الا به». قلت: و ما هو؟ قال: «الایمان بالله الذى لا اله الا هو، اعلى الاعمال درجة، و اشرفها منزلة، و اسناها حظا». قال: قلت: الا تخبرنی عن الایمان، اقول هو و عمل، ام قول بلا عمل؟ فقال: «الایمان عمل كله، و القول بعض ذلك العمل، بفرض من الله بین فی كتابه، واضح نوره، ثابتة حجته، یشهد له به الكتاب، و یدعوه الیه». قال: قلت له: صفه لى جعلت فداک حتّى افهمه. قال: «الایمان حالات و درجات و طبقات و منازل، فمنه التام المنتهى تمامه، و منه الناقص البین نقصانه، و منه الراجح الزائد رجحانه». قلت: ان الایمان لیتم و ینقص و یزید؟ قال: «نعم». قلت: کیف ذاک؟ قال: «لا ین الله تبارک و تعالی فرض الایمان علی جوارح ابن آدم، و قسمه علیها، و فرقه فیها، فلیس من جوارحه جارحة الا و قد وکلت من الایمان بغير ما وکلت به اختها، فمنها قلبه الذى به یعقل و یفقه و یفهم، و هو امیر بدنه الذى لاترد الجوارح و لاتصدر الا عن رایه و امره، و منها عیناه اللتان یبصر بهما، و اذناه اللتان یسمع بهما، و یداه اللتان یمش بهما، و رجلاه اللتان یمشی بهما، و فرجه الذى الباه من قبله، و لسانه الذى ینطق به، و راسه الذى فیه وجهه. فلیس من هذه جارحة الا و قد وکلت من الایمان بغير ما وکلت به اختها، بفرض من الله تبارک و تعالی اسمه، ینطق به الكتاب لها، و یشهد به علیها، ففرض علی القلب غیر ما فرض علی السمع، و فرض علی السمع غیر ما فرض علی العینین، و فرض علی العینین غیر ما فرض علی اللسان، و فرض علی اللسان غیر ما فرض علی الیدین، و فرض علی الیدین غیر ما فرض علی الرجلین، و فرض علی الرجلین غیر ما فرض علی الفرج، و فرض علی الفرج غیر ما فرض علی الوجه. فاما ما فرض علی القلب من الایمان فالاقرار و المعرفة و المحبة و الرضا و التسلیم، بان لا اله الا الله، وحده لا شریک له، الها واحدا لم یتخذ صاحبة و اولدا، و ان محمدا عبده و رسوله(صلی الله علیه و آله)، و الاقرار بما جاء من عند الله من نبی او کتاب، فذلک ما فرض الله علی القلب من الاقرار و المعرفة، و هو عمله، و هو قول الله؟ عز: «إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا (النحل 16: 106)، و قال: ألا

يَذْكُرِ اللَّهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ (الرعد 13: 28) وقال: الَّذِينَ قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ (المائدة 5: 41)، وقال: وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تُخَفُّوهُ يُحَاسِدِ بِنُكْمٍ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ (البقرة 2: 284)، فذلك ما فرض الله؟ عز؟ على القلب من الاقرار و المعرفة و هو عمله و هو راس الايمان. و فرض الله على اللسان القول و التعبير عن القلب بما عقد عليه و اقر به، قال الله تبارك و تعالى: وَ قُولُوا لِلنَّاسِ حُسْنًا (البقرة 2: 83)، وقال: وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ عَلَيْكُمُ الْكِتَابَ أَنْ إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَفْعَلُوا مَعَهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ (النساء 4: 140)، ثم استثنى؟ عز؟ موضع النسيان، فقال: وَإِنَّمَا يُنْسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ (الانعام 6: 68)، وقال: فَبَشِّرْ عِبَادِ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمْ اللَّهُ وَ أُولَئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ (الزمر 17: 39)، وقال؟ عز؟: وَقَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَدَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ وَ الَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ وَ الَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ (المؤمنون 23: 41)، وقال: وَإِذَا سَجَعُوا اللَّغْوَ اعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَا أَعْمَالُنَا وَ لَكُمْ أَعْمَالُكُمْ (التقصص 28: 55)، وقال: وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا (الفرقان 25: 72)، فهذا ما فرض الله على السمع من الايمان ان لا يصغى الى ما لا يحل له، و هو عمله، و هو من الايمان. و فرض على البصر ان لا ينظر الى ما حرم الله عليه، و ان يعرض عما نهى الله عنه مما لا يحل له، و هو عمله، و هو من الايمان، فقال تبارك و تعالى: قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ أَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ (النور 24: 31)، فنهاهم ان ينظروا الى عورتاتهم، و ان ينظر المرء الى فرج اخيه، و يحفظ فرجه ان ينظر اليه، و قال: وَقُلْ لِلْمُؤْمِنَاتِ يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ (النور 24: 31)، من ان تنظر احداهن الى فرج اختها، و تحفظ فرجها من ان تنظر اليها». و قال: «كل شىء في القرآن من حفظ الفرج فهو من الزنا الا هذه الآية فانها من النظر. ثم نظم ما فرض على القلب و اللسان و السمع و البصر في آية اخرى، فقال: وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَتِرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَ لَا أَبْصَارُكُمْ وَ لَا جُلُودُكُمْ (فصلت 41: 22)، يعنى بالجلود الفروج و الافخاذ، و قال: وَ لَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَ الْبَصَرَ وَ الْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا (الاسراء 17: 36)، فهذا ما فرض الله على العينين من غض البصر عما حرم الله؟ عز؟، و هو عملهما، و هو من الايمان. و فرض على اليدين ان لا يبطش بهما الى ما حرم الله، و ان يبطش بهما الى ما امر الله؟ عز؟، و فرض عليهما من الصدقة و صلة الرحم و الجهاد في سبيل الله و الطهور للصلاة، فقال: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا وُجُوهَكُمْ وَ أَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَ امْسَحُوا بِرُؤُسِكُمْ وَ أَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ (المائدة 5: 6)، و قال: فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى إِذَا أَثَخْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَانَ فَمَا مَنَّا بَعْدُ وَ إِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا (محمد 47: 4)، فهذا ما فرض الله على اليدين، لان الضرب من علاجهما. و فرض على الرجلين ان لا يمشى بهما الى شىء من معاصي الله، و فرض عليهما المشى الى ما يرضى الله؟ عز؟، فقال: وَ لَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَنْ تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَ لَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا (الاسراء 17: 37)، و قال: وَ اقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَ اغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ (لقمان 31: 19)، و قال فيما شهدت الايدي و الارجل على انفسهما و على اربابهما من تضييعهم لما امر الله؟ عز؟ به، و فرضه عليهما اليوم نَحْتِمَ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَ تَكَلَّمْنَا أَيْدِيَهُمْ وَ تَشَّهَدُ أَرْجُلُهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ (يس 36: 65) فهذا ايضا مما فرض الله على اليدين و على الرجلين، و هو عملهما، و هو من الايمان. و فرض على الوجه السجود له بالليل و النهار في مواقيت الصلوات، فقال: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَ اسْجُدُوا وَ اعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَ افْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ (الحج 22: 77) و هذه فريضة جامعة على الوجه و اليدين و الرجلين، و قال في موضع آخر: وَ أَنَّ الْمَسَاجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا (الجن 72: 18) و قال فيما فرض الله على الجوارح من الطهور و الصلاة بها، و ذلك ان الله؟ عز؟ لما صرف نبيه (صلى الله عليه و آله) الى الكعبة عن بيت المقدس، و انزل الله؟ عز؟: وَ مَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ (البقرة 2: 143) فسمى الصلاة ايمانا، فمن لقي الله؟ عز؟ حافظا لجوارحه، موفيا كل جارحة من جوارحه ما فرض الله؟ عز؟ عليها لقي الله؟ عز؟ مستكملا لايمانه، و هو من اهل الجنة، و من خان في شىء منها او تعدى ما امر الله؟ عز؟ فيها لقي الله؟ عز؟ ناقص الايمان». قال: قلت: قد فهمت نقصان الايمان و تمامه، فمن اين جاءت زيادته؟

فقال: «قول الله؟ عز؟: وإذا ما أنزلت سورة فمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ آمَنُوا فزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ. وقال: نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى (الكهف 13: 18) ولو كان كله واحدا لزيادة فيه ولا نقصان لم يكن لاحد منهم فضل على الآخر، ولا استوت النعم فيه، ولا استوى الناس وبطل التفضيل، ولكن بتمام الايمان دخل المؤمنون الجنة، وبالزيادة في الايمان تفاضل المؤمنون بالدرجات عند الله، والنقصان دخل المفرطون النار». [تفسير برهان، ج 2، ص 871]

امام باقر(علیه السلام) فرمود:

مقصود از «فَرَّادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ» افزوده شدن شکی است بر شک آنان. (1)

«لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ...» (2)

خداوند در این آیه برکات وجود مبارک رسول الله(صلی الله علیه و آله) را بیان نموده:

او پیامبری است دارای چهار خصلت، 1. انسانی است از خود مردم، 2. گم راهی مردم برای او سخت و غیر قابل تحمل است، 3. بر هدایت مردم کوشاست، 4. نسبت به مومنان رؤف و مهربان است.

امام صادق(علیه السلام) فرمود:

این آیه این چنین نازل شده است: «لَقَدْ جَاءَنَا رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِنَا عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتْنَا حَرِيصٌ عَلَيْنَا بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ.» (3)

و در روایت دیگری فرمود:

این آیه چهار بخش است، سه بخش آن مخصوص به ما می باشد و در بخش چهارم ما با مومنین شریک هستیم. (4)

ص: 748

1- 1324.. العیاشی: عن زرارة بن اعین، عن ابی جعفر(علیه السلام): وَ أَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَى رِجْسِهِمْ. يقول:

«شکا الی شکهم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 875، ح 2]

2- 1325.. سوره ی توبه، آیه ی 128 و 129.

3- 1326.. محمّد بن یعقوب: عن عدة من اصحابنا، عن سهل بن زیاد، عن يحيى بن المبارک، عن عبد الله ابن جبلة، عن اسحاق بن

عمار، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: «هكذا انزل الله؟ عز؟: لقد جاءنا رسول من انفسنا عزيز عليه ما عنتنا حريص علينا بالمؤمنين

رءوف رحيم». [تفسیر برهان، ج 2، ص 875]

4- 1327.. العیاشی: عن ثعلبة، عن ابی عبد الله(علیه السلام)، قال: قال الله تبارک و تعالی: لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ، قال: «فینا».

عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ، قال: «فینا». حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ، قال: «فینا». بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ، قال: «شركنا المؤمنون في هذه الرابعة و ثلاثة لنا».

[تفسیر برهان، ج 2، ص 876] B

مفاد معنای فوق از امام باقر (علیه السلام) نیز در تفسیر عیاشی نقل شده است. (1)

اصبغ بن نباته گوید:

شخصی به امیرالمؤمنین (علیه السلام) گفت: یا امیرالمؤمنین! منطقه زندگی ما سرزمین پر از دژندگان است و آنان منزل من را احاطه می کنند، و از آن دور نمی شوند، تا طعمه خود را بگیرند؟!

امیرالمؤمنین (علیه السلام) فرمود:

این آیه را بخوان تا دور شوند. «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ * فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ» و آن شخص این آیه را خواند و دژندگان از اطراف خانه او دور شدند. (2)

ص: 749

1-1328.. عن عبد الله بن سليمان عن ابي جعفر (عليه السلام) قال تلا هذه الآية «لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ» قال: من انفسنا قال: «عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ» قال: ما عنتنا قال: «حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ» قال: علينا «بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ» قال بشيعتنا رءوف رحيم فلنا ثلاثة ارباعها، و لشيعتنا ربعها. [تفسير عیاشی، ج 2، ص 118، ح 166]

2-1329.. و قام اليه رجل آخر، فقال: يا اميرالمؤمنين، ان ارضى ارض مسبعة، و ان السباع تغشى منزلى و لاتجوز حتى تاخذ فريستها؟ فقال: «اقرا لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَؤُوفٌ رَّحِيمٌ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ». فقراهما الرجل فاجتنبته السباع. [تفسير برهان، ج 5، ص 856]

مولف گوید:

یادآوری می‌شود که جز در جلد اول، در بقیه‌ی مجلدات از ترجمه‌ی آیه‌ی الله مکارم شیرازی زید عزّه استفاده شده است. ضمناً لغات نیز جز در جلد اول -- که از لغت نامه‌های گوناگونی استفاده گردیده -- در بقیه‌ی مجلدات تنها از تفسیر مجمع البیان مرحوم طبرسی رضوان الله تعالی علیه استفاده شده است؛ جز مواردی که لغتی را آن مرحوم معنا نکرده بوده و نگارنده از جاهای دیگری مانند بحار الانوار و تفسیر صافی و تفسیر شبر و غیره استفاده کرده اند. همچنین به لغت نامه‌های معروف، به خاطر شبهه‌ی عدم اعتبار شرعی آن‌ها مراجعه نکردیم. (والله العالم)

پایان جلد سوم تفسیر اهل البیت (علیهم السلام)

ص: 750

بسمه تعالی

جَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

با اموال و جان های خود، در راه خدا جهاد نمایید، این برای شما بهتر است اگر بدانید.

(توبه : 41)

چند سالی است که مرکز تحقیقات رایانه ای قائمیه موفق به تولید نرم افزارهای تلفن همراه، کتاب خانه های دیجیتالی و عرضه آن به صورت رایگان شده است. این مرکز کاملاً مردمی بوده و با هدایا و نذورات و موقوفات و تخصیص سهم مبارك امام علیه السلام پشتیبانی می شود.

برای خدمت رسانی بیشتر شما هم می توانید در هر کجا که هستید به جمع افراد خیراندیش مرکز بپیوندید.

آیا می دانید هر پولی لایق خرج شدن در راه اهلبیت علیهم السلام نیست؟

و هر شخصی این توفیق را نخواهد داشت؟

به شما تبریک میگوئیم.

شماره کارت :

6104-3388-0008-7732

شماره حساب بانک ملت :

9586839652

شماره حساب شبا :

IR390120020000009586839652

به نام : (موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه)

مبالغ هدیه خود را واریز نمایید.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آبا ده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک 129/34 - طبقه اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: 03134490125

دفتر تهران: 021 - 88318722

بازرگانی و فروش: 09132000109

امور کاربران: 09132000109

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

